

СОРБОН

КУЛЛИЁТ

ЧИЛДИ

X

ДУШАНБЕ

«ЭҶОД»

2009

ББК 84 тоҷик 7-4
С-75

**Муаллиф аз саҳмгузори чопи «Қуллиёт»
Абдуҳалил ва Комрон сипосгузор аст.**

Мухаррир:
Салими Зарафионфар

Сорбон. Қуллиёт. Ҷилди X. — Душанбе: «Эҷод», 2009.
- 388 с.

ISBN 978-99947-39-83-7

© Сорбон, 2009.

POMAH

КАДЕВАР

ДАФТАРИ ЯКУМ

*Аз Замин чӣ меҷӯӣ в-аз Фалак чӣ меҳоҳӣ?
Гунбади сипеҳр аст он, чодари хаёл аст ин.*

Сайидо

Муаллими ҷугрофия ва табиатшиносӣ Бойҷон шогирдонро вазифаи хонагӣ супурд: «Ҳар кас орзуи кӣ шуданаширо нависад.» Магар шогирдон аз ин боб зиёд фикр мекарданд, ки баробари эълони устод «уррааа!» гӯён чаҳиданду қарс заданд ва баъзе ину онро ном мегирифтанд, ки ҳаваси то ӯ расиданро доранд. Аммо писараки лоғарандоми хурдҷусса, бештар аз дигарон андешаманд дар зинапо्याи биноӣ дуошёнӣ мактаб қарор истода, иморатҳои сангиву гилии зина-зина то нимаи кӯҳ боло рафта ва дар миёни дарахтони чормағз пинҳон гаштаре аз назар гузаронида ва китобдонро зерӣ каш чанд бор силқав дода, гӯё ҷо ба ҷо қард ва роҳи қирӯши паҳлӯи осорхонаи Рӯдакиро гузашта, пули мошингузари болои наҳри Рӯдакро убур қард; зина-зинаву оринҷак-оринҷак тоб хӯрда боло рафт, ки қисми зиёди ҳавлию ҳарами деҳаи Панҷруд дар ҳамаи ҷой – Куханқалъа маъво гирифта буд. Аз он баландӣ ӯ аз сари сангдворҳо, рӯи бому аз тори дарахтон самти офтобрӯи русто метофт. Макбарайи гунбадшакли минӯӣ, ки пайроҳаву зинаҳояш мармарӣ буд, дар доманайи кӯҳҳои сӯхта яке аз боғҳои минӯ менамуд. Дарун ва беруни гунбадро ӯ медонист; боғи паҳлӯи онро низ бутта-бутта, ниҳол-ниҳол медонист. Боғи Рӯдакӣ. Гӯру гӯрхонаи Рӯдакӣ нигини ин мавзеъ буд. Рӯдакии бузург мойи ифтихори мардум. Бояд бачаи хушёру зирак дар рӯзномаи хеш бинависад: «Чун Рӯдакӣ будан меҳоҳам.» Вале ҳоло чизеро муайян накардааст. Зеро гоҳе ки Давлатшоҳ аз боби адабиёт дарс мегузарад, ба назари шогирд бузургтар ва донишмандтар аз ин устод касе нест. Вақте ки Бойҷон ғетишиносӣ мекунад ва ҳаритаи олам дар қафи дасти ӯст; он қадар тағи заминро рӯи заминро медонад, ки аз шиносони шогирд касе ҳаммонанди ӯ нест ӯ ҳеҷ кас чун муаллими тарбияи ҷисмонӣ дуру баланд намеҷаҳад; аз милисайи музофот ҳама бимдоранд; ҳазинадори селпо мошинсавор... танҳо райиси колхоз қамақдтар, вале маккор. Не, ӯ райис шуданӣ нест...

— Салом!

— Салом!!!
— Шинед... Вазифайи хонагӣ: «Кӣ шудан мецоҳӣ?» буд. Ҳамин хел, баччаҳо?

— Ҳамин хел! – баробар садо доданд шогирдон.

— Ҳама тайёр?

— Ҳоооо...

— Хӯш, баччайи Аҳад, кӣ шудан мецоҳӣ?

— Рӯдакӣ!

Баробар хандиданд ҳамсинфон. Баччайи Аҳад ҳайрон нигарист: «Чӣ меҳандед? Мо бузургтар аз Рӯдакӣ кӣ дорем?»

— Мо барои ҳамин меҳандем!

— Шариф! Кӣ шудан мецоҳӣ?

— Милиса!

Зиёдтар хандиданд.

— Ҳоло истед, милиса шавам, хандаатонро аз биниатон мебарорам!

Баландтар хандиданд шарикдарсон.

— Абдуҳалил?

— Геолог!

Акси ҳол, шогирдон дам ба дарун заданд. Бисёриҳо андеша карданд, ки худро ба муаллим наздик гирифта чунин гуфт ӯ. Зеро геолог наздиктар бувад ба чуғрофидон. Иқлими Тоҷикистон чунин мутахассисро ниёз дорад. Аммо Бойҷон чунин андеша надорад, ки шогирдаш ӯро ба инобат гирифта орзуи геолог шудан дошта бошад. Шояд барои касби падар ин чизро пазируфта бошад, ё орзуи навҷавонӣ ва ё аз дуруст интиҳоб накардани фанн сухани сари забониро гуфта бошад. Зеро ба ҳар касбе, ки дигарон орзуяшро мекунад, ҳамсинфон хандиданд. Аммо муаллим ниҳоят чиддӣ. Намеҳандад. Абдуҳалил чунин муаллимиро низ орзу дорад, зеро хеле зираку кунҷқоб ва сирру асрори офаринишу оламро доништан мецоҳад; дар зери замин чӣ ҳаст, дар қабат-қабати кӯҳҳои сӯхта ва арчазори сояруй чӣ ҳаст, доништан мецоҳад. Ба назари ӯ об аз зери арчазорҳо метаровад ва ганҷ зери кӯҳҳои сӯхта ҳобида. Боз чӣ буданаш мумкин, ки ӯ геолог шудан мецоҳад?

Ин чизро аз падар бояд пурсид... Ӯ меваду дер меояд. Дар кӯҳу пушта, таги шаҳу рӯи шах; дар баландиҳо рӯз мегузаронад; чизе меҷӯяд. Мазмун, ҳама элементҳои Менделеев кашф кардари дар кӯҳҳои Тоҷикистон пайдо карданист. Вале, аз падар бояд пурсид...

Вале падар камгӯй. Мисли баъзе касони ба чизе ё ҷое расида даҳмардагӯй надорад. Ҳазор даҳан гӯйӣ, «ҳа» мегӯяд ё «на». Агар ягон сухан хуш ояд, табассум мекунад. Дигар ҳама умр андешаманд. Ва мезебад ӯро чунин хислату хӯ. Дарози бебар не; миёнақади варзидайи ҷусту чолок. Каси боре дида, боз бинам мегӯяд, вале андеша мекунад, ки чаро ҳарф намезанад. Шояд бори

гарони кӯххо, аз пурганчу орому хомӯш будани онҳо дарс омӯхта бошад; тамкинаш низ аз ин рӯ бояд бошад. Ё касбаш тақозо кунад, ки асрори кӯххоро хувайдо кардан манъ аст. Писар бештар аз дигарон дар ин бора фикр мекунад ва бо мардони деҳа муқойиса менамояд, ки чаро дигарон чун падари ӯ нестанд. Миёни мардон баландсадо, пургӯй, бефаровездахон, лакқӣ, фач, гоч, шаттоҳ, лофакӣ, бемулоҳиза, хушгӯй, дурӯггӯй, дахонкалонҳо ҳастанд... Аммо падар ҳар чӣ дорад дар дилаш; дар борайи он мардон фикр ҳам намекунад, кордор ҳам намешавад. Зиндагӣ дигар аст; одам будан дигаргуна аст, одамгарӣ баландтар аз одам будан аст; неки кардан осонтар аз бадӣ кардан аст. Аммо касе неки кардан намеҳада. Дасташ, пояш, нигоҳаш, дилаш сӯйи бадӣ меравад. Ҳол он ки неки дар тағи дасташ.

«Ҷ дигар хел, падари ман тамоман дигар хел; гӯё дар ин обрав зода нашудааст, балки аз кадом сайёра омадааст, ки гапро ҳеҷ медонанд; ҳама корро хомӯшона, ором ва аз рӯйи ақлу фаросат сомон мекунад. Дар китобҳо мешаванд чунин касон, дар баъзе филмҳо. Балки дар китобу филмҳо падари ман барин касонро дида, нақш меофаранд. Воқеан ҳам ман геолог мешавам. Ва ҳоло чизе намегӯям, ки баройи чӣ? Намегӯям, ки бо таъсири падарам ва ё баройи сарвати зери кӯхҳоямонро кор карда баромадан. Падарам ҳоло чунин корро иҷро мекунад. Субҳ надамида баромада меравад ба кӯҳи Чашма, ба Мушистон. Ва баъди як ҳафта бармегардад. Он рӯз ид аст дар хонадони мо. Касе аз фарзандон боодобтар, хубтар, коргар ва худкор бошад, рӯйи зонуйи падар мешинад. Ин мукофот аст. Пас фарзандон кӯшиш мекунад, аз ин мукофоти олӣ бенасиб нагарданд. Баъд падар бонавбат фарзандони хубро рӯйи зону гирифта ба банди дил пахш мекунад; аз паси гарданаш бӯй мекашад, аммо чизе намегӯяд. Гӯё садояш барояд, ҳама расму русум ва оҳанги тарбия вайрон мешуда бошад. Чунки дигарон бо доду вой, сахт гуфтан ва дашному дӯғу пӯписа фарзанд калон мекунад. Падари ман дигар хел одам. «Баччайи хушзеҳн ҳамаашро мефаҳмад» мегӯяд. Ва гоҳи аз хона баромада кӯҳи баландро рост шуда конқобӣ рафтан ба модарам ягон ҷумла мегӯяду меравад. Ҳамон ҳам ниҳоят паст, ки мо фарзандон чизе намешунавем... Баъд аз муомилаву гуфтору рафтори модар пай мебарем, ки падар дар як ҷумла чӣ гуфта будааст. Ҳар чӣ падар меҳоҳаду гуфта наметавонад, модар мегӯяд: дар борайи гуфтору рафтору кирдор. То омадани падар чӣ корхоро бояд иҷро кард. Ҳафтаи дигар, сар мешавад кори дигар. Корхое ҳастанд, ки бе иштироки падар сомон намешаванд, зеро мо ҳоло кӯдакем. Наим аз Ҳалиму ман бузургтар – дар сол ҳам, дар тану тӯш ҳам. Кишту кори ҳавлиро бояд падар фармояду мо иҷро кунем: хурдиho бағал мегираду сари марза менишинад ва ба мо мефармояд, ки заминро побел кунем. Аввал як раҳ. Баъд мефармояд, ки порӯйи порсоларо бо замбару

замбаргалтак кашонда, ба замин резем... Не. Ў дигар намеғӯяд. Балки менишинад рӯйи марзайи намаш парида ва мо худамон, ки чунин корхоро кайҳо ёд гирифтаем, ба ҷо меорем ва ў нигоҳ мекунад. Ў метавонад дар хона нишаста корҳойи модарамро бинад, ки чашми рӯз нақафида берун меояд, молу ҳолро мебинад, наҳорӣ тайёр мекунад, хамир меошурад, нони танӯрӣ мебандад, хӯрок мепазад, ҷомашӯйӣ мекунад ва баройи падар зоти сафар мухайё месозад... Вале падар кори моро аз назар меғузаронад: аз болойи поруи рехта бори дигар побел мекунем, боз ва боз – чандин раҳ. То даме ки хоку пору омехта чун рег ба ҳам намечаспидагӣ шавад. Сипас пал ё ҷӯя кашада ҳар қизи баройи рӯзгор заруриро мекунем: сабзӣ, пиёз, картошка, помидор ва полезӣ. Ҳафтайи дигар падар омада аввал коштахоро аз назар меғузаронад ва пас ба хона мебарояд.

Ў бо рафтораш ҳама чизро мефаҳмонад. Мо кӯшиш мекунем, ки бо гуфторамон ҳама чизро ба ў фаҳмонем. Чун мебинем, ки чунин муомила хушаш намеояд, ягон-ягон нозгунҷона ҳама гапро меғӯем. Ў табассум мекунад ва ё бо ягон имо ё ишора майли хешро муайян месозад. Каси намедонистагӣ пиндорад, ки ў сухан карда наметавонад. Ё сухани гуфтани надорад. Он қадаре ки ў медонад, ҳисоб надорад. Андак меғӯяд. Ҳар бори омаданааш ба назарам бузургтар метобад: падари бузург. Ва бузургтар аз ў маро касе нест. Кадеварпадар.

Инак ба дилам ҳавас пайдо мешавад, ки зудтар ба воя расам ва ҳамроҳи ў конқобӣ раваму ҳафтае баъд ба хона оям. Амакам ҳам писарашро ҳамроҳ гирад, ҷаҳор тан ба кор равем. Зеро (аз гуфти модарам) он қадар онҳо кор карда мондаву шалпар мешудаанд, ки гоҳи омадан дар лаби ҷарҳо хоббурда қадам мезадаанд ва чашм кушода хешро дар сари бора медидаанд. Баъзан ростову истех хобашон мебурдааст. Баройи ҳамин меҳоҳам ҳамроҳи ў бошам, ки росто хобаш бурда дар ҷару ҷӯй наафтад. Шумо намедонед ў чӣ хел падар аст: бародар, ҷӯра, падар ва аз падар болотар касе бошад, ҳамон хел; дастнорас, пурэхтиром... Агар танҳо ман эҳтиромаш кунам, медонам, ки ин меҳри падариву писарист. Лекин дигарон, ҳатто бегонаҳо дар бораи ў хуш меғӯянд ва хуш мепазираанд. Модарам намедонад болойи ҳама гуна хизмат боз чӣ хизмат кунад. Фақат як кас, ба назари ман, ўро ҳурмат карда наметавонад. Ё қасдан бо ў созиш карда наметавонад. Лекин падарам меғӯяд: «У одами хуб. Хешигарӣ ҳам дорад. Нозгунҷӣ мекунад». Ман ҳоло мушоҳида мекунам. Агар ягон носипосиашро бинам, пасон меғӯям, ки вай кист.

Мо – кӯдакон бо мактабу китобхонӣ, дарстайёркунӣ ва ҳар гуна қору бозӣ рӯзхоро кӯр мекунем, аммо модарам рӯз мешуморад; чун падари бузург пайдо шавад, мешукуфад. Зеро гирди

дастархонаш пури одам мешавад... Фикру хаёл мекардам, ки мисли
ӯ боз падаре бошад?

Гирди сандали чойи ӯ маълум аст: модарам кўрпачаро чанд
қабат мегустурад. Беҳи девори тарафи бурчаки сандали болиштҳо
мемонад. Кўрпайи болойи сандалиро иваз мекунад. Нигарон ме-
шавад, ки вақти омадани падар фаро расад, лахча меандозад; як
хокандоз лахчайи сурхи дух гирифтаи хезуми бурсро ё элбурсро
дар оташдони сандалигоҳ мерезад. Падар рӯзхонӣ сармо ва барфу
борон дар чойи тахт кардаи модар нишаста қачпахлӯ мезанад ва
шодмон мегардад, ки чунин ҳамсари бофаҳму бофаросат дорад.
Аввал ҳама либосхонӣ тарро бадар карда, либоси хушк ба бар
мегирад ва чомайи модар бо даст хеш дўхтаву лағанда кардари
сари китф гирифта шоҳона менишинад. Моро ба паҳлӯаш хонда,
як-як ҳамаро аз назар мегузаронад, вале чизе намегӯяд.

Ман зиёд фикр мекунам: эҳтиром ва меҳру муҳаббатро ба падар
аз рафтору муомилаи модар омӯхта бошем ё худамон саҳт дӯст
медорем ўро? Бисёр мушоҳида мекунам, ҳам ину ҳам онро дармеё-
бам. Модар, ки ин қадар қадраш кард, чизи ниҳоние дар вучуди
чунин падар ҳаст; мо низ бояд зиёдтар аз модар эҳтиромаш кунем.
Ӯ ҷангу бонг надорад ва садояшро ягон ҳамсоя намешунавад ва
дар гирдсанги лаби рӯди Кӯҳак мардони ғайбатӣ ва ҳангомахоҳ
намегӯянд, ки Абдуҳамиди Холиқ чунин қадрасту чунон гуфтааст.
Рӯсурхонӣ мо... Пинҳонӣ нест, ки як сабаби қўча набаромадан, ё
чойхонаву сари пул нарафтаниш аз ғайбат гурехтан аст. Мардони
бекор зиёд, ҳар гапро мегӯянд занона...

Падар қачпахлӯ мезанад ба китфи чап ва чойи сўзон менӯшад,
то рутубат аз танааш бадар шавад. Агар саҳт сармо кашида бошад
ва ягон узваш дардманд гардида бошад, модар дар тағора оби
гарми пудиначӯш меорад ва падар пойҳояшро бар он гузошта,
кам-кам оби сўзон илова карда, хастагӣ ва сардири аз вучодаш
рафъ месозад, пасон ба сандалии гарм менишинад. Ба назарам,
нисфи бузургийи падар аз хидмати модар аст. Ӯ шарму ҳаёи
зиёд дорад. Тобистонҳо қарси сафедро зерӣ манаҳ мебандад ва
зимистон қарси шол. Чашму биниаш метобаду бас. Ба назар аз
ҳама чиз мегурезад ва намехоҳад, ки рӯяшро пурра бинанд. Назди
фарзандон ҳар гапро намегӯяд ба падар ва ё чизе намепурсад.
Гӯйи зиндагиномаашон пешакӣ гуфтугӯ шудааст ва ҳар кас хид-
маташро медонад.

Ва падар баъзан пеш аз рафтан ба чойхонӣ таъйингашта «ҳала-
ҳала» мефармояд: парӯ меҳобад ва мо мефаҳмам, ки пой, миён,
тахтапушт ва шонахонӣ ўро паҳш кардан лозим. Ҳар кас мувофиқи
вазнаш бор мешавад ба пушти падар ва хурдтаринамон рӯйи
панҷахонӣ ба ду тараф ёзидааш савор мешавад. Як муддати кўтоҳ
давом мекунад ин кор. Ман намефаҳмам, ки ӯ баройи чӣ чунин
корро мекунад. Ҳамин қадар равшан, ки мо шодон мегардем аз

чунин хидмат ва ӯ низ хуррам ба кор меравад. Ва баъди рафтани ӯ яке аз мо падар мешавад; чун ӯ дароз меҳобад, «ҳала-ҳала» мекунем. Яке аз бозиҳои дӯстдошта ва ҳудамон ихтироъ карда ҳамин аст.

Падар аспдор шуд. Бузургбародараш Абдуҳомид Саманди аз бобойи Абдуҳолиқ мондари ба падарам тӯхфа кард. Саманд дар хизмати падар ва аммазодааш Мирзоумед шуд. Инсони хубро, ки эҳтиром мекард, Мирзоумедро савор мекарду худ пиёда мерафт. Хизмати мо ҳам фузун гашт. Як асп харочоту ҳаққи як рӯзгорро меҳӯрад. Ҷӯро нигоҳубин бикун: наҳорӣ андоз, ғеъм деҳ, об деҳ, тағи пояшро рӯбу тоза бикун, хорумол ва қашав бикун, саҳро бубар, меҳгардон бикун ва хизматҳои дигар, ки кас худро ин қадар нигоҳубин намекунад. Зеро Саманд ташвиш ва азоби падару тағоямро он қадар осон кард, ки шахси наздик он андоза неки намекунад. Аз ин рӯ падар аспро азиз медошт ва ҳар қадар хизмат лозим шавад, ба ӯ меовард. Хизматҳои, ки барои асп дар хонаамон мешуд, мо мегидем, аммо дар мусофират, базайи геологӣ Мушистон, сари кон ва кӯҳу дара мешуд, мо намегидем. Ҳаминаш равшан буд, ки ҳар бори омаданиш падар барои асп ҷав меҳарид, алаф меҳарид ва ду пойи хӯрчин ғеъм гирифта мебуд. Аспро ҷунон парвариш мекард, ки аз тори мӯйш равшан меҷакид. Ягон кас гӯяд, ки аспатро бузқашӣ барам, ҳафа мешуд: ба назари ӯ «бузқашӣ» аз саҳроӣ кӯчи боки монда, ки дар ибтидо одами зинокор, дузд ё душмани ғаддор ба даст афтад, аз ҷаҳор дасту пояш саворон дошта, қашид ба ҳар сӯ ҷаҳорлашт мекарданд. Чун замоне адолат ва одобу фаросат дар рӯи замин ҳукмрон буд ва касе даст ба бадӣ намезад, кӯчиёни ба чунин тохт ва лахту палахт хӯ гирифта барои ҳуморшиканӣ буз (серка ва таққа), гӯсола ва дигар ҳайвонҳои мувофиқро улог мекарданд, ки бо мурури замон «буз» ё «бузқашӣ» ном гирифт. Чунин амалу кирдор ба табиати инсони фариштахӯ рост намеомад. Ҳазар мекард аз бузқашӣ падар, аз ин рӯ ба хоҳиши паҳлавони бузқаш муфассал ҷавоб нагуфта, сар меҷунбонд: «Не!»

Андак вақт гузашту падарам соҳиби сечархайи «Урал» шуд. Аспро ба тағо дод. Хизмати мо сабук гашт. Чунки сечарха аспвор намеҳӯрд, партоб ҳам надошт. Танҳо бензину афтол меҳӯрд, ки ҳуди падарам пайдо мекард. Лекин илочи сари роҳ гузоштан набуд, ҳар раҳгузар худро дар ойнаи он дидан меҳост; ҳатто майнаҳо. Майнаҳо сечархайи дар майдон ва сари воте бекас гузоштаро пайдо карда гов ё асп пиндошта, ки аз тахтапушти он уқра¹ меҷустанд. Сонӣ худро дар ойна дида, сари чанбараки он ништа, ҳам

1. Кирми зерӣ нӯст

гашта ва рӯ ба рӯ пар-пар зада хешро дар ойина мешинохтанд. «Ин хелашро надида будам» табассум мекард падар.

Падар сечархарониро дар роҳи қирпӯши назди биноии мактаб ва паҳлӯи Осорхонаи Рӯдакӣ ёд гирифт. Аз назди мактаб савор шуда ба роҳи рост нишеб мерафт ва баъд аз поён оҳиста-оҳиста ронда меомад. Он ҷонвари сечарха ҳам, тавонӣ, ба ҳар роҳ мерафт. Аммо онро ба Куханқалъа бароварда то назди хонаамон баровардан чандон осон набуд.

Падарам ба мо чизе нагӯяд ҳам, аз рафти кор пай мебардем, ки пешрав аст хизмати ӯ. Вале ӯ ба ин чизҳо чандон эътибори ҷиддӣ наметаҳад ва дағдағаву валвала ҳам надорад. Сечархаро низ чун асп пой гардонда савор мешавад ва педалро пой зада оташ мегиронад ва нишебии назди ҳавлиҳои дар бари адир сохтаре фурумада меравад. Аммо гоҳи хона омадан хеле устакорона сечархаро то дари дарвоза меорад: як бор рост баромада то гардишгоҳи мувофиқ меравад, сонӣ аз паҳлӯи роҳ ҷап гашта, паст рафта ба роҳи асосии ҳавлиамон мегардад ва ҷилави онро рост карда, газ метаҳад, то ба ҳавли ояд. Аввалҳо азоб мекашид, баъдтар одат кард, ки марҳам барин мегашту меомад. Ӯ инсоне буд, ки ҷӣ кор карданахро медонист.

Дар фикру андешаи роҳсозӣ афтод: «Ин роҳро обод кардан машаққате надорад, роҳи асосӣ – роҳи Мушистон...» Ӯ хел ин қадар дароз гуфт ӯ, наметонам. Зеро ҳар корро нагуфта иҷро мекунад, сонӣ мефаҳманд, ки Абдуҳамиди Холиқ ҷӣ корҳоро ба субут расонидааст. Роҳи Мушистон ба базайи геологӣ мебарад ва бо он роҳ ҷӣ қадар қасон савора рафта, кор буд мекунанд, аммо қораш саҳл нест. Ӯ қадар кӯҳу камар, ҷару ҷӯйро ҳамвору баробар кардан лозим меояд. Ғайри он дарахтони рӯи роҳро қандан лозим... Оқибаташ дар даҳони мардум... Падар миён баст ба ин кор, ки нерӯи коргарии геологӣ хуб буд, гуфтугӯи ва нақшаву хароҷот ҳам маълум буд. Холмуродов Боймурод – райиси геологӣи водии Зарафшон мувофиқ буд бо ҷунин ободонӣ. Аммо роҳзанҳо пайдо шуданд. Баъзе бахилони деҳаи сари роҳ шикоят навиштанд, ки Абдуҳамиди геолог барои роҳи худро росту ҳамвор ва наздик қардан арҷазоронро набуд сохт ва аз миёни деҳаи мо роҳ қушод, ки як навъ хиёнат аст...

Ҷун Халил аз падар ҷудо гашта, Душанбе қонданӣ рафт, гуфтор ҳам диғар шуд...

Сонӣ роҳро, дуру мушқил бошад ҳам, аз ҷониби деҳаи Вен қушоданд. Роҳи мошингарди анбори геологӣи Мушистон қушода шуд ва сад кор иҷро мешуд ба як бор. Абдуҳамид гӯё барои кӯҳгардиву заминқанӣ ба дунё омадааст ва ғайри ҳамин кор диғар қореро наметонад. Баъди адои хидмати ҳарбӣ дар Ағлуқ қори геологиро сар қард. Ҳамроҳи Мирзо Бошиву Мирзо Ӯмед мерафтанду меомаданд; рағи хунгарди Замин ё дили кӯҳро пайдо қарданӣ

буданд. Вале ба ҳар ёфта қаноат набуд. Мечустанду меканданду меёфтанд. Сонӣ ба Шинг рафтанд. Таррор – он кӯхи сурхро ихота карданд. Дар деҳаи Вағаштон манзил гузиданд. Аз ҳама ҷойҳое ки мегашту қор мекард, қори ин ҷо қиддитар менамуд. Ҳамчун қахрамонони дами селобхоро мегирифтагӣ, ки аз ҷӯб сепояҳо¹ сохта, сохилро мустаҳакам карда, шасти обро ба дигар маҷро гардонанд, бар сари чоҳҳои пармагарӣ низ сепояҳо месохтанд, то вазни танобу пармаву трубаҳои оҳаниро бардорад. Сепояро менишонданд бар чоҳи борики нав пармакарда ва бар он парма-йи симтаноб васлкарда мефиристоданд ва об мерехтанд даруни он ва парма синایی сангии кӯхро сӯроҳ мекард, то замоне, ки парма санги санчиш мебардошт. Пасон пармаро бозпас қашида, сангрёзаҳо бар ҳалтачаҳо гирифта, даҳонашонро баста ба санчиш мефиристоданд сӯйи санчишгоҳҳо. Экспедитсияи МГРЭ, ки ба он партияи Моғиён, Шинг ва Заврон дохил мешуд, бо қорҳои ниҳоят қиддӣ машғул буд.

Шогирди пармагар буд, худ пармагар шуд. Ва ўро ҳамчун шахси лаёқатнок ба мактаби олии геологӣи Осиёи Миёнагӣи шаҳри Тошканд хондан фиристоданд.

Аммо хубтарин ва наздиктаринаш ўро қони Мушистон хуш омада буд, ки ҳуди ӯ ин қонро ёфтаву қолта бошад. Хушнуд, ки ватанро қалбағӣ медиҳад.

Роҳро қушод мекунад, аммо ҳонааш танг. Роҳро қушод ва гардишгоҳҳоро васеътар мегардонад, ки бародараш Абдуазиз аз ҷабри роҳи танги қони Канте ва гардишгоҳи оринҷак бо мошин ба ҷарӣ рафта, мурда буд. Аз ҳамин алам Абдуҳамид ҳар қадар метавонад роҳро қушод мегардонад, аммо соҳати ҳонаашро фароҳ карда наметавонад.

— Очилдӣ, ту райиси хоҷагӣ, хеши худамон, ягон бор фикр мекунӣ, ки ақот чӣ азоб дорад?

— Не, ақо.

— Албатта не. Чунки худат таъмин.

— Чӣ гап шудааст, ақо?

— Баҷчаҳо, худоро шукр, қалон мешаванд. Ҷойи хоб намерасад. Намешад, ки ягон ҷой...

— Шумо дар рӯйхати дафтари хоҷагии қолхозӣ нестед. Шумо – геолог. Ба шумо замин дода наметавонам. – гуё аз ин хусус пештар Очилдӣ фикр карда ба ҷавоб тайёри дида будааст, ки яқбора фаҳмонд.

1. Қопёр

— Ман геолог бошам ҳам, аз Панчрӯд накӯчидаам-ку? Панчрӯдӣ-ку?

— Ҳамаамон панчрӯдӣ, аммо ҳар чиз ҳисоб дорад.

— Ҳисоб бикун, охир.

— Не, намешавад.

— Бин-дия, Очилдӣ. Замоне нагӯӣ, ки ҳамааш дар дасти худам буду як бор пешам наомадӣ.

— Не. Намегӯям...

— Ман ҳам дигар пеши ту намеоям.

Ва азоб буд дар як хонаӣ танги қаламакорӣ, қабзафурӯмон, вале асосу бунаш ворафта бо бачу качи зиёд умр ба сар бурдан. Абдуҳамиди кӯҳкан хонаӣ падариро афканда аз нав сохта бошад ҳам, танг буд макон. Ин чизро ӯ вақтҳои пай мебуд, ки солдармиён фарзандонаш меафзуданду бузург мешуданд ва ҳафтае як бор омада мерафт. Бисёр меандешид, ки бо кадом забон сухан кунад бо хешбаччааш. Хеш, ки ба ҳарфаш гӯш надоду муҳимаширо набаровард, пеши бегона рафтан чӣ медиҳад. Ягона роҳ ин аст, ки баччахоро як-як хондан фиристода, ҷойи тангро кушод бояд бикунад. Илочи дигаре нест. Шояд Очилдӣ бо кори нохубу конундонияш, надониста ва ғайри ихтиёр онҳоро ҳубӣ кунад. Бо ҳамин бахона ҳама фарзандон соҳиби илму маърифат гарданд.

«Шутур бузург, захмаш (ягираш) низ бузург. Баччаҳо хурд буданд, ташвишашон камтар буд: тӯӣ суннатӣи писарон гузашт. Мактаби ибтидоӣи хонондан лозим буд. Инак ба мактаби оӣ хондан меҳоянд. Баъд ҳамаӣи инҳоро хонадор бикун. Вале парвоӣи онҳо панҷ сер. Намедонанд, ки... Намедонанд. Калон шаванд, мефаҳманд... Хонанд, роҳи зиндагиашонро пайдо мекунанд... Лекин ин ҳуносо чаро ин хел рафтор мекунад бо ман? Аз рӯӣи гапҳо, пул мегираду баъд замин медиҳад. Вале аз ман пул гирифта наметавонад. Коммунисти тоза мегӯяд. Гӯе ман ба ҳар ҷову ҳар кас овоза мекунам, ки Очил замини колхозро мефурӯшад... Намедонам. Намефаҳмам, ки чаро бо ман чунин рафтор мекунад. Амакбачча – душманбачча. Аммо ман чӣ душмание дорам бо ӯ? Чаро чунин фикр кунад беҳуда. Беҳуда ҳам набудагист. Ғаммоз зиёд, далла зиёдтар. Занмиҷозҳо беҳисоб. Шояд ягон замон ягон гап шуда бошад, ҳамонро гирех карда мегардад. Одамони мо ҳамин хел: то гӯр мебаранд кинаашонро. Инҳо маҷбур месозанд, ки кас фикр кунад. Вагарна ман дар ин ҳусусҳо ҳаёл ҳам намекардам. Лабатро суст монӣ, ширеш мекунанд. Лекин, аз бароӣи Худо, ҳамин дунё кироӣи ғучула надорад. Туё ман гуфтан ҳам ҳайф. Танҳо коре кардан лозим, ки баъди мамот ҳам ба неки ном баранд. Ман ҳамин неқномиро дар кӯхҳо, дар сангҳо нақш карданӣ шудам. Аз баҳри ҳама чиз баромада, дилу чигари кӯхро пайдо кардан хостам, дар диёри худ бегона шудам. Он кас худашонро панчрӯдӣ меҳонанду мани аз мағзи Панчрӯд рӯидаро бегона медонанд... Ман

бад намегӯям ҳеҷ касро. Лекин баъзан андеша мекунам, ки чаро одам ин қадар зуд ҳудро гум мекунад ва ҳудро намешинохтагӣ мешавад. Наход ман надонам, ки Очил кист? Ҳама медонанд-ку туро. Ба чӣ морбозиҳо курсиӣ райисиро гирифтӣ, ҳама медонанд. Боз ба чӣ рӯзҳо гирифтор мегардӣ, ҳама мебинанд. Наход боре андеша накуни, ки замин ҳам, замон ҳам, макон ҳам аз сари ҳама мемонад. Пеш аз ту ҳам калон буд, баъди ту ҳам калон мешавад. Сонӣ ана ҳамон калонҳои пешина барин хобатро ба об мегӯйӣ. Худо бузург аст. Ягон касро бе хонаву ҷой намондааст. Рӯзиашро, маконашро гоҳи ба дунё омадан мӯайян месозад...»

Аз Тошканд телевизор овард, то ғами хонаӣ тангу ночавон-мардӣ баъзе ошнохоро аз сар дур андозад. Телевизорро андар токча гузоштанду антенаро тори бом рост карданд. Ойинаи ҷаҳон-намо чизе нишон надод. Ҷойи онро дигар карданӣ шуда дар ҳар кунҷу ғӯша, миёнаи хона ва зерӣ айвону ғӯшайи боми таҳхона гузоштанд, нагирифт. Дар ойинаи он борону жолаву барфи сунӣ, ки аз мавҷу пешбандҳои зиёд ҳосил мешуд, менамуд; баъзан як раҳи зарҳалӣ пайи ҳам аз ғӯша ба ғӯша гузашта, гум мешуд, аммо чизе ё сурате ба ҷашм намерасид.

Аз кучое хабари телевизор овардани Абдуҳамидро Забури кӯҳбон шунида ба табрик омад. Аввал чизе нагуфта хуб ба кирдорҳои телевизоргузори диққат дод; ба якдигарро тела дода бо шавқу завқ ва умеди зиёд ду ҷашм аз ойна нақандани кӯдаконро тамошо кард, вале чизе маслиҳат дода натавонист. Оқибат тоқат карда натавонист:

«Дар шоҳи дарахт овезед, мегирад!» гуфт.

Ҳама ба ӯ нигаристанд, ки ин чӣ гуфтагӣ аст?

«Рост мегӯм. Бемаъниро то аз пояш наовезанд, одам намешавад. Ин сандуки овардаатонро ҳам овезед, «кино» нишон медиҳад.»

Воқеан ҳам дар шоҳи дарахт овехтанд. Кино нишон надод. Аммо дар ойнааш дарахтон, кӯҳ ва одамонро нишон дод, ки ҳама ором, қароқат, ҳайрон ва умедвор ҷониби онҳо менигаристанд. Ва якбора дастак зада «Инро бардор!» гуфтани Забур аз даруни ойна намуд. Ҳама аз асрор огоҳ гашта баробар хандиданд, ки ҳудамонро нишон медиҳад. Ойна аз равшанӣ офтоб сурати тамошобиноро нишон медод, дигар ҳеҷ.

— Худатона дидед? — пурсид бо завқ Забур, ки аз кори кардааш шод бошад.

— Дидем!

— Боз чӣ меҳохед? Пул дода худатонро дар телевизор дида наметавонед. Бепул нишонатон дод. Пагоҳ дар олам овоза мешавад, ки панҷрӯдиҳоро хонаҳез дар телевизор нишон дод.

— Ман шуморо барои ҳамин хабар карда будам, мулло Забур.

— Абдуҳамид, як рӯдаи дароз харида меоред, ки аз ҳамин ҷо то нӯги кӯхи Фарғанич расад (геологҳо доранд ин хел рӯдаро). Ё рӯдаи дарозтар ёбед, антенаатонро дар баландии Арчамайдон бурда мезанам.

— Пеши суханатон, мулло Забур, кӯхи Булбулон гӯед, ё Де-ворсанг гӯед.

— Ман ҳамчун кӯҳбон, медонам, ки ҳатто аз Санги Шикоф ҳам намегирад. Арчамайдон гуфтани ман чунин маънӣ дорад, ки телевизоратон тамоми олабро нишон диҳад. Хароҷот зиёд шавад ҳам, гирад. Тамоми мардуми водии Зарафшон ба ҳавлиатон тамошо оянд.

— Кошкӣ, кошкӣ!

Вале баҳсу шартӣ кӯдакон дигаргуна буд:

«Биё шарт!»

«Чӣ шарт?»

«Гирад, ман ба ту як барра медиҳам. Нагирад, ту ба ман як барра медиҳӣ!»

«Бузғола!»

«Дидӣ: чӣ ҳиммат дорӣ? Бо чунин ҳиммат умедвор, ки телевизор олабро нишон медиҳад.

«Ман нагуфтаам, «олабро нишон медиҳад», Бобойи Забур гуфтанд»

«Чӣ фарқ дорад, ҳамин хел гуфтанд.»

«Хайр, ана даст деҳ. Барра бошад, барра.»

«Бобойи Забур бурред! Телевизор нишон диҳад, ман ба Ҳа-ким як барра медиҳам. Нишон надихад, Ҳа-ким ба ман як барра медиҳад.»

— Аз даҳанат бод барад, баччем, мегирад... Шумо хафа на-шавед, Абдуҳамид, мегирад. Мегираду дертар мегирад. Ҳама гуфтаҳои маро ба ҷо меоред. Меҳнати зиёд сарф мешавад, сонӣ мегирад.

— Харч шаведу гирад.

— Мегирад, мегирад! Агар нагирад, худамро дар фалак овехта, як поямро дароз карда, антенаатонро дошта меистам, мегирад.

— Ман медонам, ки аз дасти шумо чунин қор меояд. Лекин ман як пойи антенадори шуморо ба ҳазор телевизор иваз наме-кунам.

— Ман медонам, ки мегӯм.

Баччаҳо даҳон кушода, гӯё бо гӯш не, бо ворахову дандонҳо-яшон сухан мешунида бошанд, бо завқ ва ҳаваси зиёд суханони ошонро мешуниданд. Гоҳи сухани Абдуҳамид ба даҳони ӯ дида медӯхтанд; гоҳи даҳон кушодани Забур ба рӯи парзада ва ранги саҳт офтобхӯрдаи ӯ. Ва ӯ ҳар чӣ гӯяд, бо завқ меҳандиданд. Зеро

Забур ҳамчун хушгӯй ва ширинкор дар миёни мардум шӯҳрат ёфта буд.

— Илоҷашро ёбед, мулло Забур. Шумо медонед чойи шамол-рави кӯҳхоро.

— Медонам, ки мегӯм-дия! Аз Арчамайдон хубтар чое нест. Дар рӯи сабза шишта тамошо кардан мегиред.

— Росту сими электрикро дар кадом разетка халонда, телевизор тамошо мекунад?

— Сим бошад, разетка ёфт мешавад.

Вале маслиҳат шуд, ки ҳодаҳои чормағзафшониро ба ҳам баста, антенаро баланд бардоранд, зоро гирад. Нашуд. Забур ҳамчун сохиби кӯҳ аз ҳавлиаш ду ҷуби дарози арчаро овард. Усто пайваст. Қариб сенздаҳ метр шуд. Боз нагирифт. Чихил метр турба бардошта, антенаро дар тораи гузоштанд. Бичир-бичир кард. Мавҷ зиёд шуд. Хиш-хиш ҳам. Як мағали футбол барин садои омад. Забур дод мезад: «Антенаро тоб деҳ!» Вале чизеро нишон надод. Забур уффф гуфта нишаст рӯи тахтасанг..

— Ман надониста гап намезанам...

— Оқибат гуфтайи шумо мешавад, мулло Забур.

— Барои ҳамин, Абдуҳамид, сухани маро дар замин задан хуб нест.

— Рост. Лекин як бор ҳамин антенайи чилметраро дар нӯги дарахти чормағз бандем; қариб ҳафтод метр мешавад.

— Сад метр шавад ҳам, намегирад, Абдуҳамид. О ман характери ин кӯҳхоро медонам-ку! Агар ҳар чизу ҳар касро ин кӯҳҳо роҳ медоданд, на Искандар аз ин ҷо мерафту на Темури ланг...

— Гирифт?! – аз тори дарахт дод зад устод камдон.

— Не!

— Гуфтам-ку... Аз замин намегирад. Антенаро дар моҳу ситораҳо начаспонед, намегирад. Медонам, ки мегӯм. Ба кӯҳи Поғар бароред ҳам, худо донад гирифтаниро.

Сару рӯи Абдуҳамидро арақ пахш кард; аз бебарорӣ кор ё аз шарм, ки дар Тошканди ҳамвор телевизор тамошо карда, кӯҳҳои Панҷрӯдро ба ҳисоб нагирифтааст. Зеро ин кӯҳҳо на танҳо душмани омада, балки бодҳои самуми шимол ва балоҳои осмониву заминиро бармегардонад. Ҳар балое, ки омад, ба шахҳои саҳт бархӯрд; ҳатто Рӯдакиро ба Бухоро бурда кӯр карданд. Зеро дар ин макон кӯҳҳо метавонистанд ўро паноҳ диҳанд ё ҳимоя кунанд. Бо миёнбанд арақи сару рӯй, гардан ва дастонашро пок кард Абдуҳамид. Сонӣ тори тахтасанги азими Падора (дандона) нишаста андаке андешиду дам гирифт ва чашмаш ба кӯҳҳои сӯхтҳои ҷониби офтобрӯя афтид.

— Шояд аз кӯҳи Ковона ё Уффор гирад, мулло Забур?

Забур антенаро бар шах така гузошта буд, баргашта нигарист ба он ва дуру дароз ба кӯхҳои рӯ ба рӯ нигариста худ ба худ китфи таачҷуб ба ҳам кашид ва фармуд:

— Ҳар чӣ шуданаш мумкин. Лекин аз ин баландии тори Қалъаи кӯҳна, ки нагирифт, аз он пастӣ гирифтанаширо худо донад.

— Гуфта буданд, ки гап дар пастиву баландӣ нест. Гап дар он ки роҳи мавҷро доштан лозим.

— Ҳамин хелу... Хеле рӯда даркор-дия... Баччаҳо, бардоред рӯдаву ходаатонро!

Писарони Абдуҳамид, ҳамсоабчаҳо ва ҳар баччаи ҳавасманд, ки ба умеди тамошойи телевизор асбобу ускунаро бардошта аз баландии кӯҳи Булбулон ба ин ҷо омада буданд, он чизҳоро бардошта боз ба Куханқалъа ҳамиданд.

— Абдуҳамид, аз кӯҳи Булбулон нагирифт, лекин аз кӯҳи Уффор бояд гирад. «Чӣ-ба» гӯед!

— Чӣ-ба?

— Чӣ-ба, ки Уффор аз Булбулон дида ба санъат наздиктар аст.

— Мебофед-дия, мулло Забур. Ман ин сандукро баройи рақсу бозӣ тамошо кардан наовардаам. Як суратгирак гуфт, ки ба наздикӣ ба Панҷрӯд меравам. Забури Замбӯр ном одам доштаст. Тамоми кирдору рафтор ва хулку ҳӯяш кинобоб будааст, гуфт. Ман рафта ўро ба кино мегирам, гуфт. Номаш Тоҳир Собир. Ургутӣ. Баройи ҳамин ман ин сандукчаи зулбиёро овардам, ки рафту шуморо аз Тошканд, Душанбе, Маскав ё Ургут нишон диҳад, беҳабар намонам.

— Мулло Абдуҳамид, мулло Абдуҳамид... О шумо ин хел одам набудед-ку? Истироҳат гуфтани чиз ба шумо бегона буд. Тошкандро дида якбора дигар шудаед. Ё кӯҳи баланд ё шаҳри азим... Рост, рост. Кас ҷаҳонгарду ҷаҳонбин шавад, назараш ҳам дигар мегардад.

— Ҳар чӣ гӯед, майлатон. Лекин ин телевизор бояд гирад.

Ба кӯҳи Октобрӯя, паси макбара ва боғи Рӯдакӣ бурданд ҳоду сими антенаро. Дар кӯҳи Уффор баланд карданд, нагирифт. «Телевизори ҳаридаатон санъатдӯст набудааст» гуфт Забур. Ба кӯҳи Ковона бурданд. Мавҷ зиёд шуд. Як-як суратҳо пайдо гашта ғайб мезаданд. Рӯшноиву зулмот баробар радду бадал мешуданд ниҳоят тез. Баробари равшанӣ пайдо шудан дар лаби Абдуҳамид табассум дамид ва баччаҳои аз ҳама қорашон монда бо завқу табассум ба ҳамдигар нигариста имову ишораҳо мекарданд: «Кинӣ беҳу!».

— Абдуҳамид, ман ба шумо гуфтам, ки рӯдаро ғалтакаш-қатӣ биёред. Шумо ресмонвор даста карда овардед. Ақаллан панҷоҳ метри дигар мебуд, шояд, мегирифт.

— Одамӣ шири хомхӯрда. Умуман ҳамин чизро овардан лозим набуд...

Аз ҷониби Қуҳанқалъа садо омад:

«Гирифт! Гирифт!»

Шод гаштанд ҳама. Боз аз он сӯ овоз омад:

«Мурд! Мурд!»

«Аах?!» – Даст ба гӯш гӯшмоҳӣ карда пурсид Забур.

«Нест! Неест!»

Садойи хиррии Забур баромад:

«Чашмата калон кушода нигоҳ кун! Дигар каналаша ков!»

«Нест! Нест!»

«Нешт-нешт! Пайдо нашуда мекушед шумо!... Чашмата кушо!

Ақаллан ягон ситора ҳам нишон намедиҳад?»

«Айби мо нест! Айби ҳудаш!»

— Хайр намегирифтааст-дия, – тан дод Абдуҳамид.

— Шумо ба қоратон рафтан гиред, Абдуҳамид. Ман то ҳамин телевизоратон нишон надиҳад, ба ягон ҷо намеравам. Баройи имрӯз кифоя...

Асбобу ускунаро бардошта ҳамчун геологҳои аз қори ҷустуҷӯ шалпаргашта рӯди Қӯҳақро гузашта ба Қӯҳанқалъа мерафтанд. Ногоҳ пойи бародари хурдии Абдуҳамид лағзида антенائي дасташ ба об афтид. Гӯё ба афтидани ӯ баробар садо дардода, баччаҳо завқ карда бошанд, аз ҷониби ҳавлиии Абдуҳамид овоз омад:

«Гирифт! Гирифт! Нишон дод! Рӯдакиро нишон дод. Рӯдакӣ русӣ гап мезанад. Аз Маскав! Лекин ҳеҷ чизро намебинад. Қӯр қардандаш!...»

Ҷӯро ҳамчун геолог ба идораҳои болоӣ даъват мекунад, ки мукофот омадааст. Мошини «Волга». Вале то ҳол бо мошини Газ – 53 мегардад, ки Маҳмарачаби қулолигӣ ронандагӣ мекунад. Мошини хуб, баройи боркашӣ хубтар аз ҳама мошинҳо. Аммо гоҳи фарозу баландихоро баромадан бисёр зӯр зада, садо баланд мекунад. Мошин мошини боб, аммо роҳ нобоб. Мошин дошта бошию аз дари ҳавлият надарояд, хуб нест. Ташвиши дигар сар шуд. Роҳ бояд сохт. Дар назди роҳҳои дар талу теппахо ва миёни Вону Мушистон сохтааш ин роҳ бозича метобад. Аммо иҷозату гур-гури ҳамсоёҳо ва ҳамгузарони нотавонбин қасро ба танг меорад. Инҳо ҳам чун некнотиҳо шукр накарда, ки мошинсавор то қӯҳ рафта муҳимашонро осон мекунад, шикоят менависанд. Ба ҳар ҳол Абдуҳамид аввал ҳамсоёҳо ва райиси маҳалларо дида гуфт, ки роҳи гузарро кушоду ҳамвор мекунад, ба ҳашар бароянд. Аммо онҳое, ки дилашон дигар буд, чун мушон дар мушхонаҳо ҷой шуданд ва миш-мишҳо ба гӯш мерасид, ки Абдуҳамид мошин

гирифтааст ва баройи то дари хонааш омадани мошин раху девори ҳамсояхоро вайрон карданист. Ў парво накард ба ин ҳарфҳо. Як бели кўхнайи партовийи булдозерро аз кучо пайдо карда, оварда ба ҷойи ламидаи пушти боғи Салим рост устувор кард. Бетон рехт. Сангу хоку шағал пур кард. Булдозери дигар оварда ҷару ҷӯро яксон ҳамвор кард. Дарахти чормағзи сари роҳро, ки ҳезу-ми ҳар дакка меҳӯрд, решақан гирифта, роҳи мошингузар сохт... Сонӣ мошини тўхфа гирифтаре то дари ҳавлӣ ронда овард. Ҳай гап шудааа...

«Ҳукумат ҳамту мошин намедихад. Ба ном тўхфа. Ҳамин қадар, ки бенавбат... Пулаша медиҳад мошинҳар...»

«Э, шумо чӣ медонед, пули даҳ мошин наравад, ҳеҷ кас мошин намедихад... Ҳамааш ошнобозиву ҷурабозӣ. Ба шӯйи шумо диҳад, намешавад.»

«Ба шӯйи ман намедихад, дугона. Шӯйи ман ба ин чизҳо ҳавасу ҳавсала надорад. Вай-ба қарта бошаду айвони ҷойхона...»

«Бед, рӯйи Худоро дида гап занем. Мардак меҳнатӣ ё не?»

«Меҳнатӣ.»

«Баъд худо медиҳад-дия. Ман то ҳол дар кўчаҳо хел-хел гаштани ҳамон мардро надидаам.»

«Занаш ҳам ҳамин хел, дугона. Баччаҳош ҳам ҳамин хел. Ҳар кас аз пайи кори худ...»

«Худо баъд ба кӣ диҳад?»

«Ба ману шумо не, албатта. Ба акойи Абдуҳамид барин касон.»

«Мо ҳам панҷрӯдӣ, шумо ҳам панҷрӯдӣ, шўҳомон ҳам панҷрӯдӣ, дигарон ҳам панҷрӯдӣ. Фарзандонамон дар як мактаб меҳонанд, муаллими ҳамаашон як. Лекин мебинӣ, ки ҳамаи ин панҷрӯдиҳо як хел нестанд. Якеро ба гуфтани кўфтан адаб ёд дода наметавонӣ, дигаре худ аз худ боадаб мешавад. Ҳамин баччаҳои акойи Абдуҳамид ҳам ба худашон рафтагӣ...»

«Худованд панҷ ангуштро баробар насохтааст. Ана, ниғаҳ кунед. Башорат, ишорат, миёна, инаш чӣ буд?»

«Боз миёна, сағир...»

«Қойил мекунад-дия... Хайр, ҳар коре мекунад, ҳалолаш бод. Аз дасти ҳар кас намеояд.»

Лек ин ҳама гуфторҳо мардакро маълуму равшан нестанд. Менамояд, ки ҳеҷ чиз дар ин зиндагӣ ўро ба ҳаяҷон намеорад, ҷуз қораш. «Худо гуфтааст, ки аз ту ҳаракат, аз ман баракат.» Риояш ва шиораш ҳамин чиз. Вагарна мошинсавор буд, сечарҳасавор шуд, мошини беҳтаринро гирифт. Вале ҳеҷ яке ба ҳислату хулқу рафтораш таъсир накард. Ҳамон Абдуҳамиди писари Абдуҳолик. Ба ҷойи ў баъзеҳо бошанд, токиро нимта монда, дар нўл сигарет, як пой дар Самарқанду як пой дар Душанде кайфу сафо карда

мегарданд. Вале ӯ мошинро дар хона мегузораду ҳамроҳи Мах-мараҷаб ба мошини «Газ»-53 савор шуда кӯҳ ба кӯҳ мегардад. Ин хел касон дар замони Шӯро кам набуданд, ки кори давлативу ҷамъиятиро аз рӯзгори хеш пеш мегузоштанд.

Вале Абдуҳамиди некорро як чиз сахт ташвиш медиҳад: май-дони танг. Боло сангу бетон, ки мардак азоби зиёд кашида дар сари мижгон хона сохтааст ва поён боғи мардаки дигар, ки чару ҷуст. Бо вучуди он ӯ обканҳоро сахтбунёд девор мекунад ва роҳ месозад. Боз танг роҳ. Як мулке мебод, ки фароҳ бошад, худрову мардумро манзил созад Абдуҳамид. Оқибат чунин манзил пайдо мегардад, шояд дер пайдо гардад. Зеро роҳҳои тангу қачокилеб ва шебу фарози он ба ҷавонон чандон хуш наояд, ки замонашон ва дунёшон бо техника созгор аст. Бо вучуди он кӯшишу орзӯии неки Абдуҳамиди дурандеш ӯро тасалли медиҳад. «Худованд охи касро мешунавад. Оқибат ёре мефиристад маро, ки ҳама наққо-риҳоро дастгирӣ кунад.»

Оҳиста-оҳиста мошин меронад ӯ. Ба ҳамин суръат мардуми музофот, ноҳия, вилоят ва марказ ин қаҳрамони хоксори даврони моро мешиносанд. Аммо чуғулҳо зиёданд, баъзан пеши по ме-диҳанд, баъзан роҳи гузар намедиҳанд. Сардори идорайи геология Боймуроди Холмурод ӯро хуш кардааст, корашро низ. Ҳамчун коргари пешқадам ба ҳар канори мамолики Шӯравӣ мефиристад ва ин чиз на ба ҳама хуш меояд. Зеро коргари кордон ҳам чунин муомилаву иззату эҳтиромро меҳададу дӯст медорад, бекорхӯҷайи нодони сояҳусп ҳам. Аспро наъл бастаанд, курбоққа ҳам пой бар-доштааст, ки маро низ наъл бизан.

Ӯ як марде шуд дар даргоҳу соҳайи мушкилписанди геологӣ, ки дар ҳар нуқтаву макон гузорӣ, кор карда метавонад. Ва ҳамон солҳо як чунбише ба амал омад дар соҳайи корҳои геологӣи Шингу Моғиён. Дасисаҳо сохтанд. Афсонаҳо бофтанд. Кор то ҷое расид, ки бо ҳазор ҳилаву найранг ба қатлу гонат даст задаанд коргарони анборҳо. Чунин корҳо дар базайи Заврон ҳам бетаъсир намонд. Саримсоқ ном мудирӣ базаву анборро гирифта ба ҷояш Абдуҳамиди коммунистро монданд. Вале ӯ кӯҳгардиву пармага-риро ва санг суфтано авлотар медонист аз пойбанди ҷое гаштан. Аммо ин тавр нашуд. Серташвиштар гашт ӯ. Хоҷагии ёрирасон низ ташкил карда шуд; қорводорӣ кардан ҳам рост омад. Валеқ ноҳияҳои Айниву Панҷакент чарогоҳи хуб ва майдони фаро овардани йему хошок надорад ва роҳбарони хоҷагири лозим меояд, ки ғами зимистонро дар тобистон хӯранд; мӯрона бояд шаборӯз дона кашид. Як пойи Абдуҳамид дар водии Зарафшон бошад, пойи дигараш дар Хатлонзамин буд. Аз Балҷувону Данғара коҳу алаф мекашонд. Азобу машаққат як рӯ, аз мол гарантар афтода-ни хидмат дигар рӯ. Чунин ташвиши зиёд ва хидмати роғону

беминнат каси ноогохро ба чашм наметобад. Баъди чанд вақт, ки моли хочагии ёрирасон ба чашм намоён шуд, «дўстон» чашми дидан надоштанд.

Хочагии ёрирасон ҷое шуд, ки ҳар намояндае аз вилоят ё аз марказ меомад, бояд ин чоро зиёрат мекард. Оҳиста-оҳиста муш-килкушое гашт. Агар идорайи геологӣ ва ё корҳои ҷустуҷӯро ба тафтиш меомаданд, якrost ба Хочагии ёрирасон мефиристоданд. Хатто тафтишҳои управлениро низ ба ин самт ҳавола мекарданд, ки ҷавобгӯӣ бошад. Ба ин восита эътибори сардори хочагӣ рӯзафзун мегашт ва ӯ бисёр дўстони кориву нону намак пайдо мекард. Албатта на ҳар касро хуш меояд чунин ҳол. Гадо душмани гадо. Дигарон меҳостанд, ки обрӯву эътиборашон зиёдтар бошад. Аз ин рӯ ҳар балойи омадаро ба сари Хочагӣ равон мекарданд.

Миш-миш шуд, ки номзадҳои Абдуҳамид Холиқовро ба «қаҳрамонӣ» пешниҳод мекунанд; ба «Қаҳрамони кори сусиалистӣ». Миш-миш ба рост табдил ёфт ва овоза шуд чунин кадр кардани партия ва ҳукумати Тоҷикистон корманди геологиро. Чун кори Абдуҳамид миёни мардум намоён набуд, бисёриҳо, ба вижа душманон пиндоштанд, ки ин кор ҳам мисли корхоест, ки ошнобозӣ мешавад. Гӯё айнан кори бригадири колхозӣ ба номи Жданов барин, ки бригадаи беҳосили ҷаҳорумро бо бригадаи дуввуми серҳосил иваз карда, даромади бригадаи дуввумро ба номи бригадири аз осмон афтида гузаронида ба «қаҳрамонӣ» пешниҳод карданд. Вале Ёр аз пайи ин кор афтода, то вилояту марказ даву тоз карда, нодуруст будани чунин қаҳрамониро дар назди Ҳочиев исбот кард ва дафтари делоро бозпас гардониданд. Баъзе дўстони Абдуҳамид Холиқов ҳам чунинро чунон дониста ба нависонавис пардохтанд. Ва яку якбора тафтиш болои ташвиш бор шуд. Дигар тафтишҳои геологӣ ҳам ба ҳамин сӯ равона шуд ва Хочагии ёрирасон ҳадафи тафтиш қарор гирифт. Шикоят ба чунин мазмун буд:

«Мудирӣ Хочагии ёрирасон А. Холиқов ҳама моли харидаи хочагиро ба нестӣ расонд. Мошин харид. Хона сохт... Дар натиҷа, мол намонд дар хочагӣ. Касе нест, ки лачоми ўро кашад...»

Чунин номаҳои беимзо аз кумитайи партиявии ноҳия то кумитайи партиявии вилояту кумитайи Марказӣ зиёд мерафт бо тобишхуво нуқсонҳои гуногун, ки хоҳ як нафар менавишт, хоҳ сад нафар. Сонӣ бисёриҳо камар бастанд ба кашидани лачоми (гӯё) раҳшудайи мудир. Ҳамдиёрони нозеъ, ҳамшахриҳои нотавонбин, ҳамкорон ва кормандони баҳонаҷӯи партиявӣ шерак шуданд ба дарёфти нуқсони кори «гунаҳгор». Ҳар кор ва ҳар кирдорро сарваре мебуд, то бо хунари шотирҳои ҷонбагараваш инони аспӣ бидави «душман»-ро ба ҳар сӯе ҳоҳад, бигардонад. Сармуҳандиси геология Нозим Тайиб ҳамин кори бошарафро ба зимма гирифт, то ба партияи ҷоноҷонаш хидмате карда бошад. Намояндаҳое

ки аз марказу вилоят меомаданд, рӯёрӯ бо Нозим Тайиб шуда, хама сирру асрорро аз забони ӯ мешуниданд ва баъд ба шикор мебаромаданд. Абдуҳамид як сайди ҳайрон буд аз ин рафторҳо ва сайёд бешумор. Як муфаттиш мерафту дигараш меомад. Ва агар ҳар кадоме сесаҳифагӣ менавишт, аллакай як китоби шикваву шикоят мураттаб гардида буд. Танҳо Дон Кихоте намерасид, ки ё бо зарби шамшер, ё бо афсонаҳои пурафсун, ё бо забони ширин, ё бо панду андарз ва ё бо дайн кардани хизмати хирсонайи муфаттишони ба ном поквичдон ин ҳама бесарусомониҳоро сомон бахшад. Асои чӯпонии ин қабил намояндагон ба сари серкаҳои парешоншоҳ ва кӯчҳои қавиқарн ва барраву бузғолаҳои ҳанӯз шох набароварда мешикаст.

Нозим Тайиб ва намояндагон аз вилояту марказ он қадар фаврӣ ба девлоху чарогоҳи марғзор расиданд, ки каргас он зайл тез намерафт. Бо умеди омада буданд, ки аз девлох танҳо пӯсти гӯрғӯрда ва дуруши гӯш чамъ мекунад ва мудиру чӯпон бо чунин ҳилаву найранг чони худро начот медиҳанд. Аммо баробари дар чарогоҳи фароҳу сабз рӯ ба рӯ шудан бо рама ақли чашми онҳо бовар намекард, ки Хочагии ёрирасон ин қадар мол дошта бошад; мудар моли кадом колхозро пеш оварда, саршумори онро гузаронида, худро аз банди маломату паси панҷарайи маҳбас раҳо карда, пасон мол ба молдор супориданист.

Гоҳе ки фиристодаҳои бодпо ба айлох расиданд, шубонон бо асо таҳдид карда чанде аз гӯсфандонро чудо мекарданд. Нозим Тайиб ҳамчун сардори намояндагон ба чӯпон наздик омада пурсид:

— Чӣ кор мекуни?

— Гӯспандҳои ҳудума чудо мекунам.

— Чӣ хел?

— Ҳамин хел.

— Ин моли ту? Ё моли Хочагӣ?

— Моли Хочагӣ. Моли ман ҳам ҳаст.

— Бойи замони нав гӯй...

— Бой не, меҳмон... Ҳар чӯпон ҳам мол дорад. Дар қатори рама моли худахро низ бонӣ мекунад.

— Муфт?

— Муфт ё саҳт, ман намедонам. Лекин азоби гӯр. Меҳнат мекунад, то яктоаш дуто шавад. Айнан шумо барин.

— Чӣ хел?

— Айнан шумо ҳам шабу рӯз хоб намекунед-ку...

— Аз кучо медонӣ?

— Ин чизи маълум, райис. Мард аввал шабу рӯз кор мекунад, то фарзанддор шавад. Баъд шабу рӯз кор мекунад, ки фарзандашро хурунаду пӯшонад, сонӣ худаи барин коргар гардонад.

Андаке сарфаҳм рафт, ки шубон кам-кам кинояву пичинг дорад ва меҳмонро гӯл заданист ё муроди ўро фаҳмиданист. Ҳарчанд медонад, ки аллакай хабар расида буд, то моли чаканаро аз моли Хоҷагӣ ҷудо кунанд, аммо ба ин кор нарасида, намояндагони ҷаҳлгирифта расида омаданд. Нозим Тайиб баъзе калимаҳои ҷӯпонро сарфаҳм рафт. Чандон ки тоҷикиро хуб намедонист, як калимаро саҳт қапид:

— Ту маро аҳмоқ гумон нақун.

— Ба ростӣ, худатон намегуфтед, ҳеҷ гоҳ ҷунин ҳаёл надоштам.

— Чӣ гуфтам?

— «Ту мана аҳмоқ гумон нақун.»

— Рост мегӯм.

— Ман ҳам рост мегӯм.

— Чӣ хел рост мегӯӣ?

— Ман ҳеҷ гумон нақарда будам, ки шумо ҳамин хел ҳастед!

— Чӣ хел?

— Одами нағз, ҳама гапатонро рӯйирост мегӯед.

— Ту бачча, найрангатро мон. Ту ҳамчун бойи замони Советӣ бояд ба ҳар як рафтору кирдорат ҷавоб гӯӣ. Ту ин чизро мефаҳмӣ?

— Не.

— Агар нафаҳмӣ, баъди саршумори мол ба ту нағзакак мефаҳмонанд.

— Шумо ёру дӯст надоред, райис?

— Дорам, надорам, ин кори ту не...

— Мо ёру дӯсти зиёд дорем. Илтимос қарданд, ки то зимистон қатори рамаӣ Хоҷагӣ бонӣ кунем. Шумо ҳам мол дошта бошед, биёред, муфт бонӣ қарда медиҳам.

— Аз ҳисоби ёму хошоки Хоҷагӣ?

— Не. Тобистон аз замин алаф меҳӯрад, ягон хел ёму хошоки хоҷагӣ сарф намешавад.

— Хобата ба об гӯӣ! Яқумаш: ман дузд нестам; дуюмаш: ман бой нестам. Лекин шумо дуздҳоя, мебинӣ, чӣ қор мекунам!

Шубони шабу рӯз беҳоби қашида ва аз аҳлу аёл дур ва ҳамчун Абдуҳамид ба меҳнат фидойӣ, ҳасҳойи хушки оташрасида барин як вағид, асоӣи гурмдори ҷӯпониро саҳттар фишурд. Пеши ҷашмонашро сиёҳи гирифт ва сару рӯяшро арақ паҳш қард. Аммо бо ӯ ҳамзабон нашуд. Зеро мудирашон ҷунин одамест, ки обро надида мӯза намекашад. ӯ ҳам асоӣи аз замин то баробари зону бардоштаро ба санги паҳлуӣи вағнич зад, ки келаси тори он зуд худро ба ҳаволийи паси санг гирифт.

— Ту ба сари ман заданӣ будӣ, ин асоро, а?!

Шубон ҳашму оташи ҳеш фуру бурда натавониста бори дигар асо бар санг зад.

— Ҳамин хел? Ба сари ман заданӣ будӣ! Дидӣ, ки ман танҳо нестам, асо ба санг задӣ, то гуноҳи азиме содир нашавад.

— Не, меҳмони азиз. Ман келаси тори сангро задам, ки шуморо дар ин сахро бегона дида, ба қонибатон, хез накунад.

— Неее... Ту мана чӯпон гумон накун. Ман ақл дорам. Дар таги замин мор чунбад, мефаҳмам. Ту маро заданӣ будӣ, ки гуноҳхоят фош нашавад. Аммо фикр накардӣ, ки бо чунин кирдорат гуноҳат ҳазорчанд мешавад. Ба баҳойи сари ман дар турма кирму кана карда меравӣ. Лекин ана ин ҳамроҳони ман пеши роҳро гирифтанд. Дертар фаҳмидӣ, ки асо ба сари худ мезанӣ, на ба сари ман.

— Не-не, ин хел не, меҳмон... Ман шунидаам, ки агар келас ба тан ё ҷойҳои лучаки кас часпад, онро ҷудо карда намешавад. Ҷудо карданӣ шавед, ҳамон ҷадар чанголи ӯ то мағзи устухон меравад. Танҳо ситорайи осмонро биоваред, ин ҷонвари баднамоӣи хунхӯр ситораро ба чашми худ дида аз танатон шалаппӣ ба замин меафтад. Афтида, мемурад.

— Ту манӣ гӯмахӯр карда наметавонӣ, чӯпон.

— Ё шумо аз осмон ситора оварда метавонед? Бояд тавонед. Чунки ҳукм дар дасти шумо баринҳо.

— Гуфтам-ку! Ту манӣ гӯмахӯр накун. Ту манӣ заданӣ будӣ. Лекин таёқат ба санг зад. Медонӣ, ки ман бегуноҳ, а?

— Медонам. Бовар кунед, ман ба шумо асо наандохтаам.

— Андохтанӣ будӣ! Заданӣ будӣ! Лекин шинохтӣ, ки ман кӣ?

— Ман шуморо ҳозир ҳам нашинохтаам. Аз лаҳчаатон маълум, ки аз наҷоди турк ҳастед.

— Ман Нозим Тайиб ман. Пўсти шумо барин чӯпонҳои дузда мекандагӣ ман. Шумо чӣ қадар пўсти ин ҷонварони бегуноҳро меканед. Ҳеч кас чизе намегӯяд. Як бор ман ҳам пўсти шуморо канам, бинем, кӣ чӣ мегӯяд.

— Касе чизе намегӯяд. Ҳозир шумо меҳмони азиз, ҳамайи моро кушед, рамаро пеш-пеш карда дари райком бурда қава кунед. Ягон кас як даҳан гап зада наметавонад. Чунки ҳукм дар дасти шумо. Боз, агар ки шуморо ҳуди партия фиристода бошад, ҳазор даву тоз, ҳазор илтимоси мо як пул. Лекин шумо бо ман ҳафту ҳашт накунад. Ана ҳуди мудир меоянд. Сарчӯпон ҳам меояд. Ман як чӯпони оддӣ, фармонбардор. Шумо амр кунед, ки молата аз заминҳои Қиззахи республикаӣи бародарии Ўзбекистон хай карда ба республикаӣи ҳудамон Озорбой... Оҳ бубахшед...ба республикаӣи Тоҷикистон бубар, маҷбур, ки ман ҳамин корро кунам. Пули шартномавиамон сўзад ҳам ман ба эҳтироми шумо – намоёндаӣи азиз ҳамин корро мекунам.

— Худаш омад, гӯй... Яъне сен билан ҳафту ҳашт кардан фойида надорад?

— Ҳа. Ман ба шумо ягон чиз гуфта наметавонам.

- Моли Хочагӣ чанд сар?
- Чанд сар буданаш дар дафтари Хочагӣ будагист.
- Ту хавфнок одам менамой. Ман туя ҳамту наместонам.

Таёқ кашида заданӣ шуданатро арз мекунам. Агар ман нигоҳ карда наместонам, таёқат ҳоло майнаи сарамро ҷурғот барин бароварда буд. Ман ун меғуфтагии ту не. Агар лингата аз осмон набиёрам, Нозим Тайиб эмас ман.

- Рост. Ин тӯҳмат аз дасти шумо меояд.
- Чӣ хел тӯҳмат? Ман шохид дорам.
- Кучост шохидатон?
- Худо шохиди ман.

Чӯпон саҳт хандид.

- Чӣ меҳандӣ?

— Вақте ки ба сафи партия қабул мекунам, шумо беҳудо. Вақте ки тамба шах меояд, шохидатон Худо. Пайғамбарро шохид биёред ҳам, аз қавлам намегардам. Ман келасро заданӣ шудам. Вай гурехт. Ҳамин ҳам ба хотири шумо, ки бегона дида, ба сару рӯягон хез накунад, гуфта, асо ба санг задам. Аммо шумо – девори намкаш баҳона меҷӯед, то мурдари монда тутхӯрӣ кунед.

- Баъд гапзанон мекунем, чӯпон...

Нозим Тайиб сари қӯш, ки ба эҳтироми меҳмонон дастархони чӯпонӣ кушода буданд, нарафт. Балки сар ба осмон бардошта, фалаки қабуд, офтоби дурахшони аз ҳад зиёд тафсон, чарогоҳи фароҳи баъзе ҷойҳояшро теплаҳо ихота карда ва рамаи парешонро аз назар меғузaronд. Истодаш – даст дар миён, баъзан пушти бар, гоҳе тори чашм лапар – ниҳоят тааҷҷубовар буд ва агар ҳолиё Ҷабрайил ё Азроил наздаш ҳозир гардад, безътиной мекард. Ё чизе пурсад: «Ман туро намешиносам» меғуфт. Ҳоло ҳозир ҳам чунин. Омадани мудирӣ ферма ва сарчӯпон, ки мошиншонро дар сари роҳи мошингард, паҳлӯи УАЗики онҳо гузошта, пиёда омада буданд, эътиборе намедод. Гӯё мушкила ва ё масъалаи асрро ҳаллу фасл карданӣ буд ва фикри ҳаёлаш дар осмонҳо. Ягон шох, сипаҳсолор, аллома ва ё котиби партиявӣ ҳам чунин кибр надошт. Ғурур дар осмон, ки қулоҳи сафедаш ана-ана ба осмон мечаспида бошад. Ҳастанд чунин касон: сар пур аз бод; ғурур дар осмон. Баъзан-баъзан аз рӯи одат ё ба қавли ҳудаи «катагӣ» бошад, ки чап-чап аз миёни дандонҳо ҳаво меғузaronад. Одамон аҷойиб: баъзе дандонқобиро ҳислатҳои бузургӣ медонанд, бархе биниқобиро. Ягон-ягон аз дандонқобӣ чӣ ҳурданашонро ба дигарон фаҳмонданӣ мешаванд. Аммо меҳмони ноҳандаи бо ҳазор нияту нақша ногаҳонӣ дар сари мол ҳозиршуда аҷибтар аз ҳама. Дар ягон асар ин хел андому қиёфайи чиддӣ, вале хеле сабукпайкаро кас нахондааст. Чолок метобад ва мӯзайи латтагини на геологпӯш, балки бригадирони соҳаи кашоварзӣ мепошидагиро ба пой кашида, костюми галифеи хокиранги аз

Сталин мерос мондаро ба тан кашида, чолоктар шудааст. Рӯсурхи ягон шиша ба сар кашидаро монад. Биниӣ чуккааш пӯсти рӯяш барин мӯя-мӯя сурхӣ дорад. Ду дандонаш тиллоӣ зард; яке аз паҳлӯӣ ростӣ даҳон, дигаре аз чап. Яқин баройи бодигӣ. Ва ҳар бори лаб кушода, маҳз аз паҳлӯӣ ҳамон дандони рост чип-чип ҳаво кашидан он дандон як зарраи зерӣ хокистар барин менамояд, ки бод хокистарро парешон карда бошад.

Баъзеҳо аллакай бар пӯстаку кӯрпачаҳо нишаста дам мегирифанд. Он тарафтар дар паҳлӯӣ марза, зерӣ офтобӣ сиёҳ саргини аспу пуски гӯсфанд дуд мекард. Андаке дуртар гӯсфандони баррагумкарда ва баррахойи аз пойи очаашон қафо монда бааа-бӯ дошанд. Сағҳо меҳмононро бо ав-аву ак-ак ва ҷаҳлу газаби зиёд ва орзӯӣ дарафтидан пешвоз гирифта, холиё дуртар аз қӯш чукка зада, рӯӣ ду пою дум нишаста, гӯш ҷур медоштанд, ки одамон ҷӣ меғӯянд ва ҷӣ корҳо мекунанд. Бештар диққати ин сагон бар он буд, ки ҷӯпон ҳамаро монда, ягон серка, ё ягон кушқорро пеши пойи меҳмонон хун мекунад ва онҳо ҳам баҳра мебардоранд. Одатан, нахуст хун, каллапача ва рӯдаву сурхноу хирноӣ моли кушта насиби онҳо мегардад, зеро дар ин зиндагӣ мардона зане нест, то бо тоза кардани каллаву поча ва пухтани он машғул гардад... Лек чашмони сагон аз нигоҳ кардан об баровард ва гӯшҳояшон аз ҷуру сӣх истодан ба дард омад, муроде ҳосил намешавад. Мудир омад, шояд ҷӯпон кордашро санг занад.

На. Сармуҳандиси геологӣ ҷунон вонамуд месозад, ки мудирӣ Хоҷагӣ ӯрирасон Абдуҳамид Ҳолиқовро намешиносад. Ба сари қӯш намеояд. Ҷангӣ барин. Гӯё мудирӣ хоҷагӣ ҳам ташкилоти геологиро бадном кард ва ҳам ба номи партияӣ коммунистӣ иснод овард. Таърих бори нахуст ҷунин партияӣ ҳалолкор ва одилу покро ба миён овардааст ва дар паноҳи он ҳар гуна корҳои бешарафӣ ва ҳарому ғайринисонино кардан бевиҷдонист. Зеро гоҳи ба сафи ин ташкилоти обрӯманд ва росткор пазируфтани дафтари аъмоли касро варақ мезананд ва ҳафт пушти ўро тафтиш мекунанд, ки кисту аз кучо ва сабаби худро дар сафи коммунистони асил диданаш чист. Абдуҳамид Ҳолиқов ҳам аз чашми ҷунин парвезан гузаштааст. Бо даҳони ҳалолу забони тоза ба ҳар пурс посух додааст, ки баройи ҷӣ ба сафи партияӣ ҷоноҷон будан меҳаҳад. Сарҷӯпони колхозашонро дар сари мол омада пурсупосуҳ карда узви ин ташкилот дониста буданд. Зеро Ашӯри сарҷӯпон, ки аз сад сар меш як саду ҳабдах сар барра мегирифт, фурсату имкони ба маҷлиси онҳо рафтан пайдо накард. Ҷонфидо буд ва кори колхозу ҷамъиятро аз қору бори хеш боло медонист.

Абдуҳамиди мудир ҳам ҷунин одам. Хонаву дар намеғӯяд, қори давлатӣ ва моли ҷамъиятиро аз дигар қорҳои хусусӣ боло меғузорад. Дар базайи Заврон бист гектар замин ҷудо карданд, ки моли Хоҷагӣ ӯрирасонро хошок пайдо шавад. Ҷунки қорман-

дони хочагӣ, ба вижа мудирӣ он азоби зиёд мекашад аз хошоккашониҳои роҳи дур, ки харочоташ зиёдтар аз судаш. Худашон дар замин кор кунанд хошок рӯида молашонро саришта кунанд, хуб мешавад. Аммо замини ҷудокардашон як санглохи заранг буд, илоҷи кишту кор надошт. Метин занӣ, метин сӯйи пешонӣ бозгашт мепарид. Дами белу каланд мегашт ва акси садояш аз осмон меомад. Чунон ки дар як биёбон тарбуз корида бошанд, сангҳои ин замин чунон метофт; сангчаву шағалаш себу зардолуи пошида барин, вале аз хок нишоне нест...

Пеш аз он ки санглох замин шавад, ғами обро бояд хӯрд. Мудир аз пайи ин кор ҳам шуд. Матори обкашиву кубуру ной пайдо кард, то аз наҳри Марғеда об гузаронад. Осон нест ин кор. Пеш аз ҷама нерӯӣ барқӣ лозим аст, аммо дар ин наздикиҳо симчӯбе наметобад. Умуман коре, ки мудир ба зимма гирифт, кори як ташкилоти бонуфузу сернуфус бояд бошад. Аммо ӯ нерӯӣ корӣ надорад, магар ки ҷама бачу қач ва аҳлу аёлашро ба санглох кӯчонида хидмати роӣгону бесуде кунад.

Аммо он замон як бартарӣ дошт: партия хоҳад ва чунин корро раво донанд, мефармуд, ҷама кор осон ҳал мешуд. Зеро ҳар ташкилот вазиғадор буд, ки кори ба ӯ вобастаро ба ҳубӣ иҷро кунад. Котиби райком, сардори идорайи геологӣ Боймурод ва ҳар қасе, ки ба чунин кор вобастагӣ дошт, медонист, ки бояд ин нақша амалӣ гардад. Худи мудир ҷамақора буд, қашер ҳам мекард, масолах ҳам мекашонд, матору насос ҳам мешинонд ва дигар корҳо, то зудтар чунин амали хайр сомон ёбад. Аммо сангзор дили ӯро хичил мегардонд, ки дар дили санг дон сабз қардан имкон надорад, сонитар ҳамчун ноҳдабаро сарзаниш мекунанд. Шояд ин ҷама имтиҳоне бошад.

Аз тарафи ташкилоти геологӣ ҷама гуна мошинҳои техникӣ муҳайё карда шуд: булдозер, экскаватори заминкан, трактори шудгорӣ, мошинҳои борқаш ва дигар чизҳо. Ҷама техникае, ки роҳи миёни Вину Мушистонро сохта буданд. Булдозери нерӯманди пешбелаш як гузарро ба як сурӣ чаппа мекардагӣ қаси бори нахуст дидаро дар хайрат меғузошт ва қас гиребон мегирифт, ки чунин чизҳо ҳам мешудааст дар олам. Гӯё ҳамвор қардани адир ва талу теппа пеши чунин паҳлавонҳо мушқилоте надорад. Чунон ки бо қорӯб қасу қасрӯбаро пешбел қарда ба қариҳо меандохта бошад. Дар ин замини чун ғӯристони кӯҳна пасту баланд ва мағоку қурӯрафтаҳои зиёд дошта булдозер шери қашмӣ барин наъра мекашид ва синایی ноҳамвориқоро қарида қасон рост мекард. Марза-марза, пал-пал ҳамвор мешуд аз сарғах. Аммо қуз санг қизе дар ин майдон набуд. Экскаватори фӯлоддандон сангҳои булдозер қанда натавонистаро қовок қарда, пеши роҳи паҳлавон мебаровард ва ӯ рӯфтату тела дода аз майдон бурун меандохт. Як навъ қору хидмате ба роҳ монда шуда буд, ки яке идомаӣ

кори дигареро буд мекард ва дар натиҷа пал ва майдонҳои кишт пайдо мегаштанд ба назар. Мошину мошиндорон кор мекарданд. Мудирро воҳима гирифта буд, ки дар чунин сангистон чӣ қошта мешуда бошад. Ва ҳам кор ниҳоят вазнин. Ронандагони булдозеру экскаватор ва баъзе коргарони геологӣ бо мошини хидматии «Газ»-53 меоянду мераванд. Дар рӯзҳои кӯтоҳи тирамоҳ баракати кор нест. Ба дили мудир Абдуҳамид, ки онҳо шаббош кор кунанду ҳақашонро гиранд, вале имконияте нест. Аввалан онҳо моҳона мегиранд, дигар ин ки касе ба онҳо музди иловагӣ дода наметавонад. Лекин Абдуҳамид бисёр меҳонад, чунин кор шавад. Зеро ӯ ба ягон кор часпад, то сомон ёфтани он чизи хӯрдааш ба танаш ош намешавад. Ва боз медонад, ки ҳудаш чӣ имконҳо дораду коргарони дигар ба чӣ кодиранд ва рӯзгор ин хоҳиши ӯро парварад ё на?

Булдозерчӣ як термос дорад, ки мебаряду меорад. Чой меорад ва дар вақтҳои гармо оби тоза. Дар фӯтааш як нон. Баъзе рӯзҳо ду тухми чӯшонда ва ду картошкаии пухта ҳам меорад катори нон. Дигар ҳама умр нони хушк. Дар гармо ва миёни чанг, ё шиддати қору баъзан-баъзан аз кор баромадани мошин; ё партофтани башмак (пораҳои тасмачарх), ё баромадани меҳ (меҳе, ки аз миёни дандонаҳо гузашта, пораҳои тасмачархро васл мегардонад), ё чӯшидани об, ё кам шудани афтол ва тамом шудани саярка... ҳалқаш ки хушк шуд, аз термос як пиёла чой гардонда меҳӯрад ва арақи пешониرو бо пушти дасти хоқолуд ва равғанолуд пок карда, ба таъмир ва ё ба кор омода сохтани паҳлавонаш медарояд. Вазнинтаринаш он ки сангҳои дар фарқи замин реша гирифта шотугӣ пешбелӣ онро шикананд ва ё тасма лағзида аз зери гилдиракҳо гурезад. Корро трактору ронандааш мекунад, аммо Абдуҳамид Худо мегӯяд, ки чунин ноомади кор нашавад, зеро миёни корро мешиканад. Дӯстмурод роҳ наздиктар; то Варзи Канда меравад. Аммо Бекмурод ҳар рӯз бояд ҳамроҳи экскаваторчӣву чанде дигар шахр рафта ояд. Якдила нестанд, ки дар чодарҳои геологӣ зандагӣ кунанд. Ба ҳар ҳол дар як ғӯша, берун аз замин як хайма рост карда шудааст. Аммо Дӯстмурод рӯи замин нишаста, дастархонашро кушода, нахӯрак мекунад ва агар дар адир чой гирад, қачпахлӯ мезанад. Дӯстмурод ҳам мисли Бекмурод одами барзангӣ. Ба назар баъзе баднафсон барин як ғусфандро меҳӯрад. Аммо ба ним нону чанд пиёла чой қаноат мекунад. Ё ба гилемаш нигариста пой меёзад, ё одат кардааст ва ё аз чанги заминӯ ҳавойи тозаӣ осмон сер мешавад.

Ҷӯро сабза қолийи хушпат ва санг тахти шоҳӣ ба шумор меравад. Ва аз чунин ҳӯроки меросӣ, ки тақрибан ҳамаи кормандони кашоварзӣ, шубонон, сайёдон ва бисёр мусофирону бошандагони ин водӣ якранг истеъмол мекунанд, ҳорӣи ӯ намеояд; зеро ҳама якдигарро мешиносанд ва рӯзу рӯзии якдигарро медонанд. Ягон

кас ба чунин кору зиндагӣ эрод намегирад. Танҳо бегонае якбора ва ё нохост ба сари чунин хӯроки шоҳона ҳозир шавад, чизе нагӯяд ҳам, худ ба худ андеша карда ангушти ҳайрат зери дандон мегирад. Агар чунин намебуд, аз тариқи радио ё намоишҳои телевизионӣ чор намезаданд: «ба коргарҳои саҳроӣ баъзан-баъзан хӯроки гарм ҳам медиҳанд!»

Абдуҳамид ҳам чунин корро мекунад. Ё аз хона дами гарм тайёр карда меорад ва ё дар сари замин тори се санги китфбакитф теғ гузошта хомшӯрбо меандозад. Дар бордони мошини ӯ як дег, як чойчӯш, чанд косаву чумча, дастархон, нону намак ва қанду чойи хушк; вобаста ба фаслҳои сол: тарбузу харбуза, хиёру помидор ва ҳар навъ меваҳои дигар чой мегиранд. Он қадар нозук, он қадар раҳмдил ва он қадар бомулоҳиза аст ӯ, ки кас чӣ хел муносибат ва муомила карданагро намедонад. Ба ҳар ҳол чун худӣ ӯ бисёр боандеша ва хушгуфтору хушрафтор ва хушкирдор будан лозим меояд. Бартарии Абдуҳамид аз дигарон он аст, ки дар мошинаш рӯзнома ва чанд китоб мегардонад ва ҳар ҷо, ки бекор монд ё шабҳо хобаш набурд, китоб мехонад. Китобҳои дарсии баччаҳо ҳам ба дасташ афтад, мехонад, ки солҳои баччагии онҳо чунин китобҳо набуд. Яке аз сабабҳои камгӯйиаш бояд ҳамин чиз бошад. Зеро ба бисёр саволҳои аз ягон кас посух нагирифтааш аз китоб, баъзан аз рӯзномаҳо ҷавоб меёбад.

Дӯстмурод одами оддӣ нест, чунон ки Абдуҳамид. Лекин ӯ афсонаро дӯст медорад ва қисса карданагро рағбат дорад: «Буд, набуд, Абдуҳамид буд...» Механданд, ки ҳозир ӯ ягон чиз мебофад. Абдуҳамидро дар замонҳои қадим ё замони Докёнус бурда мешинонаду афсонашро сар мекунад:

«Дар замонҳои қадими қадим, дар аҳди аввалодам Абдуҳамид ном марде буд, ки як зан дошту даҳ фарзанд. Бар хилофи подшаҳони дигар зани бисёр намегирифт, ки аз ҳар кадоми он даҳфарзандӣ ба дунё ояд, ҳама олам аз онӣ ӯ мешавад; ба дигаро на чой мемонаду на асбоби рӯзгор. Аз ин рӯ бо як зан қаноат намуда, бо нони ҳалол фарзандонро паррончак карда, якеро ба хондан мефиристад пеши мӯбадони доно, дигареро ҷӯпон гардонид, сеюмиро кашоварз мешавӣ гуфт. Чорумаш Ҳакимро аз қафои Халил хондани фиристода, ҳакиму табиб мешавӣ гуфт ва хурдаконашро аз пешаш дур накард барои дилхушӣ.

Якеро барои он шубон таъин кард, ки аз падараш моли зиёд монда буд. Сари чанд вақт мӯхтасибу бочгирони шоҳ моли падарро зӯран кашида мегирифтанд, падар Холиқ аз нав рамаву пода муҳайё мегард. Боз мегирифтанд. Аз нав рамаву пода ташкил мекард. Аз падар замин ҳам монда буд дар пуштаву ёлаҳо. Аз ин рӯ Абдуҳамид писари дигарро кашоварз хонд. Замоне омад, ки ҳама молу замин миёна шуд ва Абдуҳамид молдориву заминдориро аз баҳри дигарон мекард.

Дар он замон, дар он макон ҳама чангу чидолҳо паси сар шуда, даврае ба миён омад, ки як кас ба каси дигар кор надошт. Ҳама ҳаваси кору одами хуб шуданро доштанд ва аз меҳнати ҳалоли худ нон меҳӯрданд. Калон хурдро адаб меомӯзонд, хурд калонро эҳтиром мекард. Касе ҳаққи дигареро хӯрда наметавонист. Аз рӯйи кору меҳнаташ ҳақ мегирифт. Ба ҳаққи гирифтааш ангушти башорат мӯҳр мекард.

Ҳама чиз давлатӣ шуд чуз зану фарзанду як кулбайи меросӣ. Абдуҳамид чӣ кор карданро надониста, сарашро гирифта кӯҳ ба кӯҳ мегаштагӣ шуд, ки симурге пайдо шавад, ё деве ё парие ва Хизр, то ўро мадад кунанд. Ба ў роҳ нишон диҳанд, ки хонайи дили кӯҳро ва ё калиди ганчинаҳои мулкро пайдо кунанд. Мегашту мегашт, ҳеч пайдо нашуд ин чизҳо. Писарон аз дер рафтани падар парешон шуда ба суроғи ў баромада кӯҳ ба кӯҳ гаштанд, ки пойафзорашон ғилбор шуд. Рафтанду рафтанд ва якдигарро гум карданд. Онҳо ваъдаву войиз карда буданд, ки ҳар кас падарро пайдо кунанд, ба кӯҳи Заврон биоварад, ки оқибат ҳамаамон дар ҳамон ҷо ҷамъ мешавем. Писари ҷӯпон, ки роҳи кӯҳу камарро медонист, кофта-кофта, пай гирифтаву бӯй кашида то Кӯли Калон омад, ки пирмарде риш дар банди дил зада дар лаби кӯл фароғат дорад.

Падарро нигарон шуд, то бедор шавад. Падар бедор шуд. Падару писар якдигарро шинохта аз шодӣ хуб гиристанд. Баъди аҳволпурсӣ писар гуфт: «Ҳама ба суроғи шумо баромада будем. Ваъда шуда буд, ки касе падарро пайдо кунанд, ба кӯҳи Заврон биоварад, оқибат ҳама он ҷо ҷамъ меоянд». Писар падарро ба Заврон овард. Ҳама он ҷо ҷамъ омаданд. Падар фарзандонро хонадор кард ба даҳ духтари чилкокули Чилдухтаронӣ... Тӯю тамошоҳо шуд. Ҳама ба муроду мақсадашон расиданд...»

— Шумо ҳам расед, мулло Дӯстмурод! Шумо пириӣ Абдуҳамидро ҳам нишон додед. Ба назарам, ки вай ҳеч гоҳ риш намемонад. Баъди пириашро дар лаби Кӯли Калон دیدан.

Ин чизро аз завқ ва баройи тасаллии хушгӯйҳои Дӯстмурод гуфт ва як дар нӯги забонаш давр гашт, ки баъди дар кӯҳи Заврон вохӯрданашон чӣ рӯйдодҳо мешавад, пурсад. Вале худдорӣ кард...

Аммо Дӯстмурод гоҳи порайи нонро ба чойи пиёла тар карда, газида, хойиданаш дарёфт, ки ҳамира дар ком, рӯйи забон ва милку қабати дандонҳои як умр мисвокнадидааш мечаспад. Аз ҷунин нахорӣ хориаш намеояд, балки лаззат бурда ҳамон ҳамирайи байни дандонҳо паноҳёфтаре чап-чап макида, ба воситайи ҳавойи ба даҳон даромада ҷудо кардани ва ё кашида гирифтани мешавад. Ҷунон ки дороён ин корро пас аз гӯшт хӯрдан мекунад. Дӯстмурод шукр мекунад ва бо овози шунаво мегӯяд: «Худоро

шукр, ба даргохат ҳазор бор шукр!» Зеро баъзеҳо ҳаминро ҳам надоранд; ба ҳезумфурӯшӣ, кохфурӯшӣ, ба шутурхор ё алафу хасбеда чамъ карда фуруҳтан ҳам чунин ҳӯроки шоҳона пайдо карда наметавонанд. Ба ростӣ ҳӯроки ҳамаи меҳнаткашон як мебошад. Ҳатто дар қатори ҷӯяхойи тамоку каландӣ кунанду баргчинӣ ва дар хонашон таги дарвозахонаҳо рӯи як қабат гилем ё пӯстак нишаста барги ин растаниҳои заҳрмаззаро гузаронанд ҳам, ҳӯрокашон нону об ё нону чой, баъзан нону ҷургот аст. Зеро ҳама чизро дошта бошанд ҳам, вақти ҳамонро одамвор пухтану хӯрдан надоранд. Бо чунин корҳо машғул шаванд, вақт аз даст меравад. Вақт рафт – нақд рафт. Ягона чизе ки дар ин замон чони кашоварзонро меҳарад, ҳамин ҳазони тамокуст. Абдуҳамид ҳам дар як лаби замини навкорам ҳамин филгӯши филмурғпоро коштанист. Аз ин рӯ, ки аз ҳукумати ноҳия то марказ ба ин кор ҳавасманд ҳастанд.

— Ако, бед, чой хурем!

Мудир, тракторчӣ ва ёкскаваторчӣ ва ё ягон нафари дигар наздиктар бошад ба сари хони шоҳонааш даъват мекунад Дӯстмурод. Ҳар касе аз эшон бошаду ояд, албатта термос дар як даст кашол ва дар дасти дигар бастайи фӯта, ки чӣ доштаниш баъди кушодан маълум мешавад. Тақрибан ҳама якхелаанд. Агар ранги нон ва ё навъи аз кадом орд пухта шуданиш набошад, ҳама якранганд: нони расида. Абдуҳамид ҳам он чӣ дар бордони мошин дошта бошад, меорад. Ва ӯ нисбат ба дигарон як бартарӣ дорад, ки дар бордони мошинаш як шолча ва як кӯрпача гирифта мегардад. Гоҳи оварда рӯи замин густурданиш «Болишташ нест-ку, ако?» гӯён шӯҳӣ мекунад. Табассум мекунаду сар мечунбонад. Ҳама одат кардаанд ба чунин хомӯшона сухан кардани ӯ. Як навъ дар дил хушнудӣ мекунанд, ки ачиб касест Абдуҳамид. Гӯё аз дахонаш ҳарфе барояд, дар тамоми водӣ паҳну парешон ва овоза мешуда бошад. Кори бад надорад, сухани ночно намегӯяд, ғайбатро бад мебинад, лофчиву газофгӯӣ ва дурӯггӯӣро душмани Худо мешуморад ва боз он қадар эҳтиёткор аст, ки ҳудаш донаду Худо. Пурбин. Дурандеш.

— Ман баройи шумо чӣ хизмат кунам?

— Шумо ҳам мо барин коргари геология. Хизмат бошад, идорашинҳо ягон фикр мекардагистанд-дия.

— Албатта ҳамаамон як корро иҷро мекунем. Ман қору хизматҳои шуморо дида, дилам меҳоҳад, ки ягон ёрмандӣ кунам...

— Саломат бошед. Ба калонҳо расонед, ки нағз кор мекунанд, мешавад. Ҷамъияти мо як ҷамъиятест, ки ҳама баройи як кас ва як кас баройи ҳама кор мекунанд.

— Ҳамин хел тарбият ёфтем, бояд ба ҳама чиз ва ҳама гуна сухан бовар кунем.

— Рост, ако. Кори ман қариб тамом мешавад. То он вақт ягон зарурате пеш ояд, меғӯям.

Экскаватор дар саргах таҳдоб мекофт барои обанбор сохтан.

Бульдозер ҳамоно наъра мекашид. Солҳое буд, ки ҳама «Замини Навкорам» ва «Замини Хурд» барин асарҳоро меҳонданд. Дар саросари давлати Шӯроҳо ободонӣ мерафт. Дар тамоми соҳаҳои рӯзгору хоҷагии халқ як пешравии баробар ба назар мерасид. Дар соҳаи кашоварзӣ ҳам, дар соҳаи фарҳанг ҳам. Китоби нав ба табъ расида дар мағозаҳо як ҳафта намеройид; даст ба даст мерафт. Ду китоби зикршударо ҳам ба чустан пайдо намекарданд. Чунин кӯху талҳоро замин кушодан ҳам ба он солҳо рост омада буд ва ё идомаи он қорҳо махсуб меёфт. Ҷонфидоён Абдуҳамидҳо буданд, аз назарҳо афтанд, ба меҳнаташон як кас баҳо намерод. Вале ин мард аз баҳри ҳама роҳати дунё баромада, меҳнати бошараф мекард; меҳнатро роҳат медонист.

Воту марзаҳои дароз-дароз бардошта шуд, то вақти дарав алафдаврак зуд-зуд оғард нагирад. Гарчӣ палу майдонҳо тахт шуданд, дар сангзор тухмӣ пошида намешуд. Чунон ки солҳои қаҳтӣ дар қолхозе ба ҷои дон рег бурда ба замин пошида буданд, чизе сабз нашуд.

Трактори тасмачарх ба қор даромад.

Ва акнун ба неши нохуну сари панҷа сангҳои поза ковоку ноҷо қардаро мечиданд. Нӯги ангуштони баччаҳояш ғӯшт ғашта буданд. Бо вучуди он аз қор намеронданд. Зеро медонистанд, ки падари бонангу орашон ба қоре даст занад, то он қорро хуб ба роҳ намонад, ҳобо хӯрро намеронад. Ғӯту сангҳои қаронро тела дода ва то зӯрашон расидан баччаҳо ғелонда сари мазраъ мебароварданд ва сангпораҳоро бо замбару замбарғалтак ва сатилҳои кӯҳна ба вотҳо рехта, замини ноҳамворро пал-пал ҷудо мекарданд, то об ниғаҳ дорад...

Ҳоло об набаромада, борони тирамоҳ рехт. Санглох нам гирифт. Трактор андохта шудгор қарданд, плугу поза роҳ намерофт. Ҳар ҷо-ҳар ҷо садойи сангро харошидани поза меомад; дуд ва баъзан шарора баровардани оҳану санг ба ҷашм меҳӯрд. Ҷо-ҷо тобасангҳои сиёхро қанда натавониста, ҷаста рӯғозак мерафт позаву плуг. Ва «Замини нав»-и баччаҳо ном гузошта аз нав ба сангзор мубаддал мегашт, ки фарзандонро дилғир қарда буд. Писарони ба мактабҳои марказ хонданӣ рафта, саргашта шуда оянд, ба чунин меҳнати саҳт рӯ ба рӯ мешуданд; ҳеҷ қарданқашӣ ва ё баҳона оварда наметавонистанд, суҳани чунин падари бузургу хидматгорро қардондан ё ду қардан имқон надошт. Худ аз худ

дасту пояшон ва дилашон ба кор майл мекард. Падар намехост ин қадар баччаҳоро ҷабр кардан, аммо дар кӯчаву бозор хел-хел гаштани онҳоро хуш надошт. Дастпӯшак харида омад. Болойи ҳама ташвишаш хӯрокҳои хуб пухта фарзандонро меҳӯронд.

«Мусобиқа акнун сар мешавад: шумо пештар замин месозед ё ман аввал обро мебарорам?»

Баччаҳо ба якдигар нигариста, чашмакӣ заданд ва баногӯшӣ карданд. Куръайи фол ба номи писарбузург Найим афтод, то посух диҳад:

«Шарт ҳамин ки додо, трактор дигар ягон раҳ шудгор накунад.»

«Не. Ин хел не. Хоҳед, ки ҳамин қадар меҳнататон зойеъ равад, майлатон. Лекин дар ин хел замин ғайри санг дигар чиз кошта намешавад. Мо бояд замин созем, ки тухми ҳама гуна зироат кошта шавад.»

«Замини ҳавлӣ барин даҳраҳа мекунем, гӯед, додо?!»

«Ҳамин хел. Сангчиниаш даҳраҳа. Боз хокрезӣ ҳаст, порупӯшӣ ҳаст; боз ҳамаӣ инро якҷоя омехтан ҳаст... Шумо саросема нашавед.»

Ҳар қадом умед аз анҷоми кор канда, сари вотҳо сари по нишастанд.

Ягон ҷондоре ба сари замин у чойи кор пайдо нашуда ва шояд коргарон аз ҷоғаҳ бурун наомада Абдуҳамиди Холиқ сари замин ҳозир мешуд ва аллакай кафшергарӣ карда шарорайи оҳану барқро мебаровард.

Кори сахт. Чандин бор шудгор кардани замин ба дили тракторчиҳо ҳам зад, ки камҳавсала шудаанд.

— Охир, садойи сойиш хӯрдани сангу оҳан ба диламон зад. Сӣ сол аст, ки трактор меронам, лекин ин хел машаққатро ёд надорам, ки аз санглох замини қорам сохта бошанд.

— Шумо кори фармударо кунед, додарам, аз оқибати он фикр накунед ҳам, мешавад.

— Охир, бародар ҷони маро ҳоҷӣ Кулол насохтааст. Ман ҳам одам; асаб дорам. Аз ин дунё лаззат бурдан меҳоҳам.

— То ҳамин вақт фикри он дунёро гап мезадед, ба шумо чӣ шуд, Бекмурод?

— Бемалол бошад, моро ҷавоб диҳед.

— Ихтиёри шумо дар даҳани ман нест. Шуморо яксола ба ин хоҷагӣ вобаста кардаанд. Шумо гумон доред, ки ҷони маро ҳоҷӣ Кулол сохтааст? Ман ҳам шумо барин тани гарм дорам, аммо ҳеҷ гоҳ шикоят намекунам. Ҳар қор, ҳар чиз вақту соат дорад. Вақту соаташ расад, бе илтимоси ману шумо ҳам трактори шуморо аз ин хоҷагӣ ба ягон ҷойи дигар мебароянд. Худо донад ман ҳам алафи ин заминро мебаравам ё не, ба кучо мефиристанд. Ихтиёри

мо дар дасти худамон нест. Мо сарбозони партия: кучо фиристад, ҳамон ҷо меравем.

— Ман ҳам медонам, ки мо бандайи кас, бандайи зиндагӣ; илоҷе қарда рӯзамон гузарад, мегӯем, зану фарзандамон лучу гурусна намонад, мегӯем. Ба шумо дурӯғ, ба Худо рост, ҳамин қадар донистам, ки дар ин олам омада, ҷуз хорӣ кас чизи дигаре намебинад.

Ин бор Абдуҳамиди пурдида ва эҳтиёткор ба андеша рафт: «Чаро Бекмуроди тануманд, ки тори трактор нишаста, баланд месурӯд ва овозаш садойи мошинашро пахш менамуд, яку якбора ба шиква гузашт? Магар бо ӯ ё бо ягон фарди хонадонаш қору ҳоле шуда?

— Мулло Бекмурод, аҳли хонадонатон бе дарду ранчанд?

— Худоро шукр.

— Ба худатон ягон чиз нашудааст?

— Не. Чӣ буд?

— Якбора аз дунё гилагар шудед?

— Рост мегӯм, ако. Дурусттар фикр кунеду нигаред, чизе надорад ин дунё. Ҳама макру фиреб аст. Ҳамин қадар дарёфтам, ки дунё ду чашм дорад, агар бинӣ дар миён набошад, яке дигареро кофта меҳӯрад. Аз ин зиёд гуфта наметавонам дар борайи ин ҷаҳон.

— Шумо дар борайи дунё не, дар борайи одам мегӯед. Малол шудед аз қор? Меравед?

Вале Бекмурод низ дар навбати худ ба зудӣ посух надод. Шояд беҳуда гуфт. Зеро биринчи замона оббардор набувад.

— Чанд бачча доред? – саволи маъмулии тоҷикӣ шуд, ки ҳар каси бори якум дида ва ё ҳамсафар шуда сӯхбатро аз ҳамин сар мекунад ва аз рӯйи саршумори фарзанд бадавлат ва ё бедавлат будани якдигарро муайян мекунам.

— Шукри худо, даҳ нафар.

— Ман барин бадавлат будаед. Ман ёздаҳумашро нигарон.

— Шумо бадавлаттар хоҳед шуд.

— Худо хоҳад. Шояд ғами зиёдатон аз ҳамин бойис бошад?

— Чӣ гуна ғам?

— Мудом мебинам, ки гирифтори андешаҳои хеш мегардед. Бо касе шишта сӯхбат намекунад. Ҳаёл мекунам, ки ғаматон ғаронтар аз ин қўххост.

— Худо ниғаҳ дорад аз ғам. Худованд камро диҳаду ғамро надиҳад. Ман ҳам ашулаҳои шуморо шунида, ҳаёл мекунам, ки дар рӯйи замин хуррамтар аз шумо касе нест. Лекин аз суҳанонатон дарёфтам, ки зиёд андеша доред аз вачҳи рӯзгор ва ғам ҳам меҳӯред. Магар ғаматон, чунон ки гуфтед, ғами фарзандхост?

— Дидед, одамро бо ақли чашм шинохта намешавад. Маълум ки чехраву киёфаву вачоҳат ва андоми одамай чизеро ифода кар-

да наметавонад. Дил эътибор; дили касро бояд фаҳмид. Шукри Худо, фарзандҳо калон, пешашон хонадор. Гуфти худатон, худо аз ғам ниғаҳ дорад, ғам неву ташвишашон зиёд. Як чизро пайдо кунӣ, сад чизро пайдо намекунӣ; сад чизро пайдо кунӣ, як чизро пайдо намекунӣ. Ба кӯрпа нигоҳ карда пой дароз кунӣ, тарафҳо қабул надоранд. Замона дигар. Ҳар рӯз як мӯди нав мебароранд. Нагири, дар тӯқуз ину онаш намерасад, мегӯянд.

— Баройи ҳамин мо пеш намеравем. Фикру зикрамон дар корҳои беҳуда сарф мешавад. Ба одам шудани фарзанд эътибор намедихем, вале ҳамсоя нахандад, ман бояд аз ӯ бехтару бештар кунам, гуфта, худамонро ба гарав мемонем. Ҳолӣ ба мо осонтар. Дар тарафҳои ҷануб «қалин» гуфтани чиз будааст; маҳрулӣ ё ширпулӣ. Ана ҳамин чиз имкон намедихад, ки ҷавонон одамвор хонадор шаванд. Хонадор шаванд ҳам, ба қарз ғӯтида, баччаву качадор шаванд ҳам қарзо адо карда наметавонанд. Нангу ори мо ба ҳамин чизҳо равона шудааст. Андешаҳои зиёди ман аз ин вачҳҳо. Як сарвари дилсӯзу ҷонсӯз надорем, ки ин ҳамаро фаҳмад.

— Ба номи худо, ман гумон доштам, ки шуморо зиндагӣ паҳш кардааст, баройи ҳамин ин қадар саратон ҳам ва гирифтори фикру ҳаёли ҳештан мегардед. Аз ҳама бештар аз он ки фарзандонро оварда, дар ин санглоҳ азоб медиҳед.

— Не. Ин чиз азоб нест, роҳат. Аз он ки дар кӯчаҳо пору паҳш карда гарданд, ин хубтар аст. Аз бекорӣ ба чача ҳар кори нохубу безеб руҳ доданаш мумкин. Дигар ин ки онҳо аз ин кор на пул мегиранду на рӯзи меҳнат. Корро ёд гиранд, мегӯям. Ман дар ҳаёли ҳам инҳоро чунин кор мефармоям. Даҳ раҳ заминро побел мекунанд, пору рехта боз мегардонанд, сонӣ ягон чиз мекорем. Дар ин ҷо ҳам ниятам чунин аст.

— Офарину салламо ба чунин падар!

— Ба фикри шумо, ҳамин санглохро замин қардан имкон дорад?

— Ин заминро даҳ раҳ гардонед ҳам, замин намешавад. Беҳ, ки хоку пору кашонда...

— Рост. Қавлатон маъкул. Фикри шумо дар сари мо ҳам ҳаст. Аммо аввал сангро тоза карда, баъд хоку пору кашондан лозим.

— Мешавад, райис. Ҳозир ҷӣ бисёр, порӯҳои минералӣ. Об бошад, сангро ҳам сабз қардан мумкин. Лекин шумо аз ман малол нашавед. Ин дунё кироӣ ҳафа шудан надорад. То замини нав сабз нашавад, ман аз ин ҷо намеравам.

Дар лаби Абдуҳамид табассум дамид. Ба худ аҳд кард, ки дигар андешаманд нагардад. Зеро одамон аз гашту андоми гирифтаву ҷиготи боронӣ рамуз мегирифтаанд.

— Агар илочаш бошад, баччаҳо, сангҳои зӯррасро ба сарғахи замин баред! Он ҷо обанбор месозем, санг бисёр лозим мешавад.

Ин вақт Бекмурод ба трактор об андохта, равшану соляркаашро чену баркаш кард ва даргиронд, ки олами хомӯшу хуфтаро ба ларза даровард ва баъд чамбаракҳо ба рӯи тасмачархи замингазида гелида ба замин даромад ва омочи бисёрдандонаву гаронвазиро ба рӯи сангҷол партофта фуру дод. Боз ҳамон садоҳои гӯшхарош ва бӯи сӯхтаи оҳану санг ба гӯшу машом мерасид. Ба қавли баччаҳо «Замини нав» ё «Замини хурд» аз сангҳои азиму бузург, ки бо путк шикаста сари воту гирди замин бароварда, худуди майдонашонро муайян мекарданд, тоза шуда, миёни сангҷол ва сангчаҳо ҷо-ҷо нишонҳои хоки регомехта намоён мегашт. Дастӣ баччаҳо обила пайдо карда, қафида аз нав рӯ баста буданд. Додарзодаҳои бо хавас ё ба ёрӣ омада роҳи гурез мечустанд. Вале духтарчаҳои рустойӣ ва кӯхистонии баъди аз ғахвора баромадану роҳрав шудан ба меҳнат одаткарда сангчаҳои шикаставу регаӣ аз қабат-қабати хоку рег баромадаро сара карда, сатил-сатил ба ҷойи фармуда ва таъингашта бурда мерехтанд. Кори саҳро ва коштану сабзондану ҷида ҳамел кардани тамоку ва ҷидани мевачоти хоҷагӣҳои Марғедару Навобод ҳам ба умеди духтаракон аст, ки сари пойи шиштаву хеста сатилу замбар аз сангмайдаҳо пур мекунанд. Пас рӯзноманигорон газетахоро саҳифа-саҳифа ба ин коргарони беминнат мебахшанд, ки занони тоҷик фарзанди солим зойида наметавонанд. Зеро тарзи зиндагӣашон ин хелу он хел. Рост. Зиндагӣ ва қору бори хонаву саҳро ва қолхозу совхозҳо ба умеди занону духтарони рустоҳо. Аз офтоб зиёдтар қор мекунанд онҳо. Пиндорӣ, ҳамаашон қорро аз Абдуҳамиду Бекмурод ёд гирифта бошанд.

Абдуҳамид лаби наҳри «Марғедар» меравад, ки баъди чанд муддат оби оро шова мекунанд ва тоза кардани наҳр сар мешавад то баҳор. Ва ҳам обҳои ҷӯйборон дар зимистон кам мешавад ва агар оби Рӯдакро ба наҳр гардонӣ, ба рӯди Зарафшон об намерезад. Хулоса, то вақти кишту қор дигар об лозим нест. Заминаҳои дарқориро аз оби қавс бароварданд; хотирҷамъ шуданд.

Аммо қори Абдуҳамид авҷ мегирад. Насосро шинонда, трубаҳо васл карда то сарғах бурда ба хавз расондан лозим меояд ва боз аз қабати деворҳои обанбор қубур қашида то сарғахҳо бурдан лозим мешавад; ҷӯйборҳо дуруст қардан ҳам зарур. Ин ҳамин тавр тарҳи қор. Чун об омад, дар рафти қор қазору як қори дигар мебарояд.

«Ана ҳамин хел: тоҷик барои худ хизмат қарда наметавонад. Барои ҳайвон заҳмату миннат мекашад, ки судаш мекунад. Боз ҳамон масъала: хӯрдан барои намурдан.»

Трактор бори панҷум заминро мегардонад. Ҳанӯз ҳам поза дар ғӯту товаҳо дармонда, трактор чун пахлавони ҳузарбу нерӯманд наъра мекашад, ки ҳарифро ба осмон бардошта, ба замин мезада бошад. Ва ҳар бор рӯи шудгор сангзор мешавад ва баччаҳо гоҳ механданду гоҳ андӯхгин мешаванд аз чунин рухдод.

Падар мегӯяд, ки ҳамаи ҳамин санги рӯд. Замоне Зарафшон бо ҳамин замин chor будааст ва бо мурури замонҳо заминро арра карда ба қаър фуру рафтааст; холиё чон кани ҳам аз он пастии рӯд ба ин баландӣ об кашида наметавонӣ. Тақрибан чаҳор-панҷ км фуру рафтааст Зарафшон. «Чӣ қадар сол гузашта бошад аз пайдо шудани Зарафшон? Милиён?... Милиард?» Инро касе наметодонад, чунон ки офаринишро... Чизе фаҳмида намешавад: гетишиносоне ҳастанд, ки мегӯянд: «Кӯҳҳо ҳам, шахҳо низ месабзанд: баланд мешаванд. Дар натиҷа обҳо дар қаър мемонанд.» Шояд ҳарду рост бошад. Ба ҳар ҳол рӯдҳо хеле паст мондаанд, ки олимону муҳандисон далву чарҳоб ва обдаркаш¹ ихтироъ карданд.

Викораш баланд сармуҳандисро. Ба уфуки беохир нигариста ва чашм танг карда, ба ҳаёл меравад, дунё аз онӣ ӯ бошад ва ҷуз ӯ дар ин олам касе нест. Дар рӯи замин ин хел ҷондорон зиёд. Калла пуч, таху бунёдаш суст, аммо чизхоёро пушту паноҳ дониста, рафторҳое мекунад, ки ба гуфтани навиштан ва тасвир қардан сурату симойи ўро рӯи коғаз оварда намешавад. Айнан ҳамон серкайи кашидано мемонад, ки сари санг баромада кибру ғурур ва бинову таманно мекунад, ки таққайи солим чунин рафтор карда наметавонад. Маълум мешавад, ки ҳама калонигариаш аз пушти шоҳу риш аст. Ва ё медонад, ки рамаро ӯ саркаш аст; ҳар чое тоб хӯрад, рама аз паси ӯ меравад. Илоҷи қор вобаста ба пою шоҳи ўст. Шояд садойи зангӯлаи гарданаши ўро ба чунин ҳол оварда бошад, ки дар ин рама танҳо дар гардани вай овехтаанд садобароракро? Вағарна ӯ ҳам аз зоти ҳамин таққачаҳо, ки ҳоло афканда, чаҳор дасту пояшро дошта, ҳалтайи ҳояҳояшро ҷок карда тухмҳояшро кашида, қанда пеши сағ напартофтаанд. Ҷойи исти ӯ як зина баландтар аз дигарон ва албатта қамандешро бойиси ифтиҳор мешавад. Дар чунин ҳол ва маснаднишиниву мартаба ҳарчӣ аз дасташ ояд, бояд бикунанд; аммо ғурур чунин зоғсоронро сӯйи нақӯқорӣ намебарад, балки ришашонро тоб дода аз ин ҷойи истодашон ҳам баландтар ба сари вартаи ҳалокат мекашад ва нишон медиҳад, ки балантар аз ин чое нест, бадҳоҳ ва баддида-атро афкан ба қаҳаннам. Ва ё вазифадор шуда бошӣ, ки душмани дӯстатро нобуд бисозӣ, бо ангуштат дӯзахро биҳишт нишон бидеҳ

1. Насосҳои обкашӣ

ва як лагад аз пасаш зан; худааш чояшро меёбад. Аз дасти кибру гурур меояд чунин кор.

Дуди сигарети ў дуди тамокуйи мулло Гизала барин, ки сари дилам мечўшад, гуфта аз барги хазони тамоку миёни порайи газета печонида, оташ дода дудаширо фуру кашида аз димоғ мебаровард ва баъд як соат месурфид, ки на оби чашм мемонду на бод дошт меод.

Ҳолиё монанд ба андеша чизе ба сараш меояд, аммо ғуборолуд: Мудирро «хўрд» гуфта навиштанд. «Дар девлох мол намонд» гуфта навиштанд... Баракс метобад. Ё хамааш моли худашон бошад? То шумор гузаштан моли кадом колхозро пеш андохта оварда бошад? Дўгу даранги чўпон бебало эмас. Ягон балосӣ бор. Набошад ин хел рафтор намекард. Якин таёкро ба сари ман бардошта буд. Келасро баҳона мекунад. Узви партия нест, баройи ҳамин аз ҷавобгарӣ берун ҳаёл мекунад. Ин хел касон, ки ба сафи партия дохил намешаванд, як навъ худро озод эҳсос мекунад. Накушанд, надузданд шуд. Ҳеҷ кас онҳоро коре карда ва ё ҷазое дода наметавонад. Зеро ҳама кор ва вазифахоро партия роҳбар аст ва ҳар гунаҳгор аз ҷониби ў ҷазо мебинад, дигар органҳо бо тафтиш саргардонанд, аз ин рӯ бепартиявиҳоро вазифаҳои оливу курсиҳои баланд на-сиб нагардад ҳам, кашоварзӣ, чўпонӣ, дуздӣ-дуздӣ чаканафурушӣ мекунад то ба даст афтодан. Аз фарзандони Одам мерос монда чўпониву кашоварзиаш. Боқӣ ҳамаро рўзгор омўхта. Муборизаву қатл низ аз он касон монда. Сонӣ аз пайғамбарону шоҳон.

Ў восўхтайи сигареташиро хомўш накарда ё аз лаб гирифта ба оташи он туф накарда ба пушти нохун камонғулак қард. Аммо эътибор надод ва надид, ки афкандааш ба кучо ғалтид. Зеро банд буд ба муаммои «камомад» навиштани аризабозҳо ва зиёд будани моли Хоҷагӣ. Бо чунин ҳаёлҳои виқору ниқор дуд бароварда-ни ҳасу алафҳоро низ надид. Оҳиста-оҳиста дуд зиёдтар гашта, майдонаш фарох мешуд. Нозим Тайиб паси сар ба дуд гардонида майдони фароҳу беохири самтҳои шимоливу ғарбӣ ва ҷанубу ғарбӣ мулкро тамошо мекард ва ҷӣ фикру ҳаёлу андешаҳо дошт, танҳо худааш медонист. Нигоҳаш аз ҳама ҷой канда шуда, чунон ки кас аз дунё ноумед гашта бошад, дарахтони бутта-бутта намоёни кадом маҳалро нодида гирифта ва дар дуртар кулбаҳои гилиро ҳам надида, аз гамбусқор ҳазидани мошинҳо ҳам чашм канда, дида ба мошини «Волга»-и сафеди мудири Хоҷагӣ Абдуҳамид дўхт. Хеле нигарон истод. Албатта дар ин муддат ҷӣ ҳаёлҳои аз сараш гузашт; саргузашти соҳиби мошинро ё оламо тақорў қард; ҳама бадун неке, ки дар бораи ин одам шунида буд, ҳоса ҳамин шабу рўзҳо шунида буд, ба сарнавишташ зам қард, сонӣ ҷӣ маъниё бароварда, худ ба худ сар чунбонд: «Маро бегона медонанд-дия, мошинро ба ман надода, ба ў доданд. То ҳол ман бемошин... лекин

мегирам... Аз ин чо гирифта натавонам, аз Қафқоз мегирам. Бекас нестам... Баъди ин ташвишҳо ин мошин ҳам меравад...»

Аммо ғалоғула андешаи кинаварона ва ҳасудонаашро пароканд ва ӯ баргашта нафареро дид, ки чобасе дар даст болорӯ метозад, ки пой бар пояш мепечад. Қонибе, ки ӯ дид карда метохт, сармуҳандис нигашт ва алангаи оташро дид, ки чун аждари афсонавӣ хасу хошокро дармекашид. Дигарон низ аз сари кӯш шолчаву чакмани чӯпониро бардошта, аз паси чобадор меомаданд, мазмун, ба ҷанги оташ.

Нозим Тайиб тамошобин буд ва ҳайрон, ки чун дар паси сари ӯ чунин рӯйдоде шуда. Вай кутгии сигаретро аз ҷайби пешинааш бароварда, дар нӯл гузошта оташ дод ва фӯк боло карда дуд ба фазо пуф кард. Ба назари ҳудаш олам дар гирад ҳам, ӯ бояд ба чунин корҳо ҳамроҳ нагардад, зеро намояндаи ҳукумат ва фиристодаи ташкилоти даромадноки геологист. Ҳол он ки дар пушти пошнайи ӯ сӯхтор рух дода буд ва ин ҳодисаро ба сари намоянда бор кардан нашоёд. Зеро актҳо чунинанд, ки ҳама сӯхторҳои кӯҳу саҳро ё аз дасти шубонон ва ё кори сайёдон. Ва агар ин талу теппахо оташ гирад, хоҳ-нохоҳ бори гаронаш ба дӯши шубонони моли Хочагии ёрирасон меафтад.

Сарчӯпон Найим оби чобаро кам-кам мепошад, ки якбора рехта – тамом кунад, оташро то охир кушта наметавонад. Мудир Абдуҳамид чакман зада ҷо-ҷо забонаву дами алангаро паст мегардонад. Оташ аз ҷойи дигар чуғ мегирад. Боз як кас, шояд ронандаи сармуҳандис бошад, шолча мекӯбад бар оташ, як пахш мешаваду боз медамад. Бо пойафзор ҳам мемоланду месоянд хасҳои фурузонро.

Абдуҳамид ба Нозим Тайиб нигоҳ намекунад. Медонад ҷӣ кас будани ӯро. Худашро ба мардумони маҳаллӣ наздиктарин ва ҳамдаму ҳамкору дӯсту рафиқ гирифта, бо ҳар роҳ ба таги пӯсти онҳо ҷо мешавад ва охиста-оҳиста ба пӯшташон коҳ ҷой мекунад. Аз ин рӯ Абдуҳамид аз ҳама мардумони дигар зиёдтар бо вай шину хез карда бошад ҳам, холиё назди ӯ рафта, ҳолпурсӣ кардани нест. Зеро хушомад мепиндорад. Гап зада, гап гирифта, чунон ки кабк аз даҳонаш тир хӯрад, ӯ намехоҳад, ки бе ҳеҷ гуна норасоӣ, ҳешро ба вай бандӣ гардонад. Ҳастанд чанд тан дар ноҳия чунин рӯбоҳон. Ҷосус ё намоянда ва ё дилсӯз будани онҳоро кас пай намебарад. Ӯ ҷамъишани Саримсоқ. Гӯё Абдуҳамид Хочагиро ба воситайи ришаву пора аз дасти ҳамон Саримсоқ кашиди гирифта бошад. Забони мургонро мургон медонанд. Абдуҳамид чакман бар оташ зада, то охир хомӯш кардан ва хомӯш накардани онро надониста, андеша мекунад, айб шуд бо ӯ салому алейк накард. Ба ҳар ҳол ба тафтиш омада бошад ҳам, намоянда ва меҳмон. Ман раваму салом дода «хуш омадед» гӯям, мабод ки хушомад пиндорад.

— Салому алейкум, Нозим Тайибович! – баъди хомӯш кардани оташ ва дасту сару рӯй ва либосҳо сип-сиёҳ гаштан ва дер тамошойи ўро мушохида карда, кӣ будани ўро бори дигар яқин донистан, ки дар оташ сӯзӣ, дар об ғарқ шавӣ, зери чар монӣ ҳам, ин кас дасти ёрӣ дароз нахоҳад кард, қадамзанон наздаш рафта одоб кард Абдуҳамид. Вале дигарон ханӯз ҳам ба ҷойҳои сӯхта менигаристанд, ки мабод аз ҷое оташ забона занад. Зеро об тамом шуд ва қаҳрамонҳо хеле хаста гаштанд.

— Ҳмм... Қаҳрамон-ку! Ана ин корро ба «қаҳрамонӣ» пешниҳод кардан лозим. На ки корҳои беҳударо.

Абдуҳамид дарёфт, ки ӯ ба кадом нишон тир мезанад. Чаро якбора аз қаҳрамонӣ сухан кард ва ҳама корҳоро «беҳуда» номид. Яъне корҳое, ки то имрӯз Абдуҳамид ба ҷо овардааст, беҳуда..., танҳо оташнишонӣ ӯ, ки пеши назари намоянда гузашт, ҳуда. Гумон меравад, ки намояндаи мӯхтарам дидаву доништа чунин рафтор кардааст; махсус восўхтаро ба дастаи хасалаф партофтааст, то гуноҳи дигаре бар ҳама гуноҳони ӯ, ки яке рост, саде дурўғ аст, зам гардад. Мулоҳиза кард ӯ, аммо чизе аз ин хусус нагуфт, ки ба шишайи тафсидаи чароғ об пошидан кори оқилон набувад. Лек намоянда ҳавас дорад, ки сари калобайи суханро кушояд ва сўхбат оғоз шавад. Гунаҳгор аз ӯ илтимос кунад, ки корҳои ўро ба роҳи рости нек андозад. Қаҳрамони росткор дидаву доништа ба оташи ӯ равған рехтан нахоста, ҷилави суханро ба дигар тараф гардонд.

— Дидам, ки бисёр бо ҳавас кўху саҳроро тамошо доред ва хеле ба андеша фуру рафтаед, ҳалал нарасондам. Вале ин оташи сабилмонда аз кучо пайдо шуд, ки фикри шуморо парешон кард.

Нозим Тайиб бисёр зирак, вале баъзе таъбирҳои тоҷикиро сарфаҳм намеравад. Бо вучуди он «оташи сабилмонда»-ро хуб фаҳмид. Ва чунин пазируфт, ки мудир чӣ гуфтану чӣ кор карданаширо надоништа чу каждум заҳр мезанад. Ба андеша фуру рафт: «Гӯё намедонад, ки ҳамин кор аз пасмондаи сигарети ман шуд. Гӯяд ҳам, ин чизро ба гардан намегирам. «Намедонам» хубтарин сухан аст. Одам кушта бошӣ ҳам, ба гардан нагирӣ, касе коре карда наметавонад. Боақлийи ин одамро бин, ки кинаашро, бухашро ошкор накарда, мегӯяд, ки ба тамошоят ҳалал нарасонидам. Метавонистӣ, пештар биёӣ, ошно. Метавонистӣ, сари кўш қачпахлӯ назада, рост омада бо ман салому алейк кунӣ. Ҳол пурсӣ. Не, ин корро накардӣ. Ронандаи мошини маро хуб ба гап гирифтӣ. Шояд сирру асрор пурсида бошӣ (баъдтар ҳамаашро ҳудаш мегӯяд). Ман бачча не-ку? Наход ман аз дили одам чӣ ниятҳо мегузарад, надонам. Не, ошно. Ин як баҳона. Ба рӯйрост илтимос кардан гарданат ёрӣ намедихад, ҳамин хел думак зада, коратро буд кардан меҳой. Ман туро медонам-ку, ошно. Як ту не, кулли инсон ҳамин. Думи гурбаро пахш накуни, фаҳхх намегӯяд, пар

намеканад. Ҷӯрабозиву ошнобозиро партия хуб омӯхтааст. Баройи ҳамин ба мурдаи тоҷик тоҷикро намефиристад. Дар шодмонинаш ҳам. Зеро он ошно ҳеҷ гоҳ сухани ҳақро намегӯяд. Албатта сиёхро сафед нишон медиҳад. Мақсади партия ва ҳукумати Советӣ чунин аст, ки фиристода сиёхро сиёҳ гӯяд, сапедро – сапед...» Агар дуди сигарет ба чашмаш намезад, андешааш тӯлонӣ буд. Шояд дар ин бораҳо боз андеша ронад. Аммо аз дер хомӯш монданаши Абдуҳамид ягон ҳаёл накунад, гуфта, баъди ин қадар андешаи тӯлонӣ кӯтоҳак фармуд:

— Ин чизакҳо ман-ба барибир...

— Медонам. Ман шуморо бисёр хуб мешиносам: олам сӯзад ҳам ба шумо фарке надорад.

— Ҳеҷ...

— Медонам. Бори дигар гуфтанатон шарт нест. Мақолатон дар ёдам ҳаст: «Такка бусаву сут берса».

— Ин мақоли Саримсоқ. Ба ман начаспон, ошно...

— Ман аз забони шумо шунидам.

— Ман аз Саримсоқ ёд гирифтам.

— Вай одами доно. Як чизҳо медонад, ки Афлотун намедонист.

— Кадом Афлотун?

— Шумо ўро наметиносед. Ў ману шуморо бинад, мегурезад.

— Чӣ-ба?

— Метарсад..

— Шумо чӣ мехоҳед?

— Мехоҳам, ки сари қӯш равем, як пиёла чойи чӯпонӣ гиред.

— Чойи чӯпонӣ чӣ хел?

— Аз пӯстлохи хорча.

— Не, ошно. Мана ишкамам сер.

Абдуҳамиди камсухан баъди чунин ҳарф, қафида, он қадар суҳан гуфтани буд, ки дар ягон китоб нагунҷад. Вале он ҳамаро дар зехнаш бо як калима чамъбаст кард: «Кўрнамак». Баройи он чунин аз дил гузаронд, ки онҳо шиноси яқсолаву дусола нестанд. Ошноӣиашон даҳсолаҳо дорад. Якдигарро хуб мешиносанд, ки кадоме кист? Вале сабаби ба ӯ часпидани сармуҳандисро намефаҳмад, ки намефаҳмад. Вай медонад, ки ба чояш сармуҳандис шудани нест. Зеро Абдуҳамид билкул ба корҳои хоҷагӣ гузаштааст. Шояд як навъ кинаву қасос бошад, ки ба чойи дӯсташ Саримсоқ ўро мудири Хоҷагии ёрирасон гузоштанд. «Не. Инҳо сабаб шуда наметавонанд. Ягона чиз чунон ки ҳудаш рӯшод кард, «қахрамонист». Сода набошӣ, аллакай ман Қахрамон шудаму ту мондӣ? Ин чизҳо баҳона. Шамол набошад, барги дарахт намеҷунбад. Шояд кор аз болоҳо кевида бошад. Ва ман беҳуда аз

ин кас гумонбар мешавам. Гӯё ки ҳеҷ нону намаки маро нахӯрда бошад, ба чой даъват кунам, «ишкамам сер» мегӯяд». Айнан ҳамон беҳиради чорчашм барин, ки «биё ба фотиҳа равем» гӯянд, «ман – сер» гуфтааст. Не-не, ягон бало ҳаст. Вагарна ин як одаме, ки аз мӯрие дуд барояд, биё, равем, гӯйӣ, мерафт. Хайр фарз кардем, ки ман гунаҳгор. Панҷох сар гӯсфандро ба панҷсад сар расонидам. Баройи ин маро душмани халқ эълон мекунанд ё ҳукми паррон медиҳанд? Албатта ин хел набудагист. Лекин гуноҳи як пиёла чой чист? Ман як пиёла чой хӯру гуноҳи маро сабук бикун ё чунин бикун, ки ман бегуноҳ бароям, нагуфтаам. Ҳолӣ ман намедонам, ки кор чист. Зеро «нависандаҳо» моли Хоҷагиро «нобуд» кард гуфтаанд. Вале кори ман баракс. Аз Саримсоқи ҷӯраи ин одам бисту панҷ сар барра ва бузгола қабул карда будам. Боз бисту панҷ сар аз бозор харидем, панҷох сар шуд. Ҳозир рама дар чароғох чарад, чашми касро мебарад. Албатта рашки ҳар кас меояд. «Мешудааст-ку! Чаро ман ҳамин хел накардам?» Ё «ман ҳам ин корро карда метавонам» гуфта ҳасад мебаранд. Душмандорӣ аз ҳамин чизҳо сар мешавад. Надошта бошӣ, намедиханд; дошта бошӣ, дида наметавонанд... Баъд киш-кишу ангезҳо сар мешаванд, зоғсорҳо, бемағзҳо қаҳрамони даврон гашта, мепарранд. Пару бол бароварда, каргасо ба сари лошаҳо давр мегарданд, ки аз дасти мо ҳам лошаҳорӣ меояд. Пасон ниғоҳ карда меистанд, ки кай шер медарронаду рӯбоҳу кафтору лошаҳӯрон ва зоғҳои тарсу пасмондаҳоро меҳӯранд. Шояд ин ҳам тамаъе дошта бошад. Ё касе чизе ваъда дода бошад?»

— Шикаматон сер бошад ҳам, як пиёла чой меравад.

— Раҳмат, ошно. Ман чойи туя бисёр хӯрдагӣ.

— Як бори дигар хӯред, зарар надорад.

— Корҳо яктарафа шавад.

— Ҳааа... Фаҳмидам, ошно. Гап дар серӣ ё носерӣ нест. Гап дар он, ки шумо нигаронед, кай маро гӯшмол медиҳанд.

— Ман ба ту ҳисобот намедихам, ошно!

— Ман шуморо ҳисобот диҳед, нагуфтаам, «чой хӯред» гуфтам.

Ин одати мо тоҷикон. Душманро ҳам ба чой таклиф мекунем.

— Аллакай ман душман шудам?

— Ин мақол, мисол... Ман шуморо «кори маро дуруст бикун» гуфта, ба чой нахондаам. Одоб, одамгарӣ.

«Одамгарӣ...одамгарӣ...одамгарӣ...» баробари ҳар қадам гузошта сари кӯш равон шуданаш аз талу теппаҳо ин ҳарф акси садо медоданд ва ӯ гирифтори таҳлили сурату сирати инсон сар ҷунбонда-сар ҷунбонда то сари кӯш омад. Ҳама муддат чакмани дар оташнишонӣ хизматкардаву аз дуду хокистар сип-сиёҳ гаштaro кашолакунон мебурд ва ҳоло дуртар аз кӯш афканд, шояд боз рӯзе ба кор ояд. Гирифтор ва андешаманд буд ва ҳудашро нафрин ҳам мекард, ки тамоми умр ҳамин қадар суҳан нагуфтааст ва киноя

ҳам назадааст. Чӣ шайтонӣ шуд, ки якбора ба ошноии деринааш овоз баланд кард. «Хайр, гирад! Ин молу ин кор аз сари чандин касон мемонад. Ман набошам ҳам, як каси дигар ин корро ба ҷо меорад... Баройи ин сурху сафед шудан ва баддидаро душмани халқ хондан ё бо дастӣ дигаре дасиса сохтан чӣ аҷобате дорад? Ё аз чунин корҳо лаззат мебаранд? Душман дигару қотил дигар кас мешудааст. Пулдору вазифадор қотилро киро мекунад. Ёру ошноии нобақор ғаммозу дасисабоз ва бадкирдоронро мефармояд, ки обро лой гардонанд, то вай моҳии тилло ба даст орад...»

Абдуҳамид пушт гардонида нишаст ба ӯ. Дур бошад ҳам, ҳамин хел нишаст, ки на афғу андоми лӯлиёнаашро бинад, на ба Пуҳа¹ хеле ва хеле монанд будани ӯро бори дигар ёд наорад. Зеро баъди ба шикам вобаста будани муомилаву дӯстии ӯро донистан, дигар бо вай гуфтугӯӣ намекунад. Абдуҳамид яқин кард, ки суҳан рондан суде набахшад; ӯ фармудайи каси дигарро ба ҷо меорад. Аммо намедонад, ки ӯ кист. Чунин кор бо хоҳиши ду нафар мешавад, аини ҳол ё бо фармуди қотиб ё ба хоҳиши райиси ҷойи кор. Агар аз органҳои сиёсӣ бошад, ҳамааш рафта ба қотиб бармехӯрад.

Рама дуртар дар сою сойчаҳо мечарад. Нозим Тайиб аз мадди назар дур намекунад ва рафтори шубонро назорат дорад, ки як «бӯлак» молро ҷудо карда ба тарафе меронад ё на. Ин чизро вай хеле ҷашмдор аст, аз ин рӯ баройи молро пеш овардан ё наовардан чизе намегӯяд. Ронандаашро, ки ҳамроҳи сарҷӯпон дар гирди ҳавзайи сӯхта мегаштанду ҳатто ҳамсӯхбат ҳам намешуданд, ба наздаш хонд.

— Ту чува ба куштани алов қатӣ шудӣ?

— Ба ҷойи шумо хизмат кардам.

— Ба ҷойи ман ҳеч гоҳ кор нақун, ман ҳудам ҳудам саришта мекунам. Нарас буд, мон, сӯзад буд.

— Ман надониستم, хӯҷайин.

— Минбаъд дониста кор кун... Ӯ чӣ мегӯяд?

— Кӣ?

— Ана ун, – ба ишорайи сар касеро, ки ҳоло ҳам чоба дар даст медошт, фаҳмонд. – Кӣ вай?

— Сарҷӯпон будааст. Чизе нагуфтааст.

— Илтимос – пилтимос?

— Не.

— Ваъда ҳам не?

— Не. Аз афғаш, чизе намедонад.

— Чақир!

1. Сағҷайи ҳуди ӯст, майдаяки пастакаи гуммачаро аз тарафҳои Ғарб овардааст

Ба забони худашон фармуд ва ронанда сарчӯпонро ҳеҷ зад. Ӯ омад. Чобаро рӯи ҳасҳо гузошта, салом дод.

— Шумо ким, ошно?

— Найим.

— Донистам, Найим. Чӣ кор мекуни?

— Чӯпонӣ.

— Донистам, чӯпонӣ. Дар мол нестӣ-ку?

— Ба навбат. Ман имрӯз молро аз ӯ қабул мекунам, пагоҳ вай дамгирӣ меравад.

— Ту сарчӯпон ё чӯпони калон ё ҳамту чӯпон?

— Ҳамааш. Чӣ буд?

— Зӯр-ку? Ҳамааш дар ихтиёри худам гӯй.

— Ба шумо кадомаш маъқул?

— Ман-ба барибир.

— Нафаҳмидам.

— Ҳоло мефаҳмӣ, ошно... Лекин ман ҳеҷ чиз нафаҳмидам. Ин мол моли Хоҷагии ёрирасон ё моли ягон колхоз?

— Моли Хоҷагии ёрирасон...

Кӯтоҳ посух дод Найим ва сӯи падар нигарист, ки тахтапушт бар онҳо нишаста. Вагарна намегузошт ӯ бо муфаттиши ноҳонда сӯҳбат кунад. Вале ӯ аз Найим чизеро доништан мехост.

— Ин мол мӯл-ку?

Найим ба пурси ӯ посух наодо, фикру зикраш ба падар банд буд; тахмин, бо ин одам чӣ гуфтугӯе шуд, ки ранчида рафт ва пушт гардонда нишастанаш низ аз ин бойис аст.

— А, ошно! Ин мол мӯл метобад. Маълумот ҳаст, ки шумо – сарчӯпон ҳама молро фурӯхта хӯрдаед. Лекин мол аз саршумо-раш ҳам мӯл.

— Шумо ин чизро аз ман напурсед. Аз касе пурсед, ки ин чизро ба шумо расондааст ва шумори моли Хоҷагири медонад. Донистайи ман ҳамин, ки вақти аз дасти ошноӣ шумо – Саримсоқ гирифтанимон бисту панҷ сар бузголаву барра буд. Баъд аз бозор мол харида ба панҷоҳ расонидем. Ва то имрӯз як рама мол шуд. Ин бад аст, райис?

— Ман ту-ба райис эмас. Ман Нозим Тайиб ман. Ҳаматон як хел гап мезанед, маслиҳат кардагӣ...

— Медонистагиамон ва кори шуда чунин.

— Ман гуфтани, ки як муддати кӯтоҳ-да ика зиёд шудааст. Молотона камбуд гуфта, навиштанд, мол мӯл.

— Дуруст мегӯед, райис...

— Ман райис-пайис эмас ман. Ман Нозим Тайиб ман!

— Дуруст. Мо ҳам аз як падару модар, худоро шукр, даҳ-дувоз-даҳ нафар. Ҳукумат барои ин номи бошарафи «Қахрамонмодар» баровардааст. Шумо мегӯед, ки чаро кам гуфта навиштаанду мол зиёд. Меш ҳам зан барин баъзан дугонагӣ мезояд.

Намоянда ҳарфи сарчӯпонро ба таври хеш маънидод карда, нам кашид ва ба ҳаёл рафт. Гумонаш, ӯ доништа ва ё надоништа, таъна мезанад, ки зани намоянда ҳам ду шикам дугонагӣ зойида буд. Ӯ худро аз хичолат баровардан хоста ва ба сарчӯпон зарба заданӣ шуда фармуд:

— Гап кӯшкор-ба.

— Бале, дагар зӯр бошад, меш сегонагӣ ҳам мезояд. — аз нияти намоянда беҳабар гуфт Найим ва баройи таквияти фикраш афзуд: — Пеш аз он ки дагарҳоро ба мол ҳамроҳ кунанд, се моҳ аз мол чудо карда алоҳида парво мекунанд, то биниаш бӯй гирифтан.

— Ту бачча, дар касби худ олим барин... Баччайи, ана вай, гӯспанди ҳисорира пайванд кардагӣ нестӣ... Номаш чӣ буд?

— Дадем медонанд... Дада! — фарёд зад якбора кӯдакона.

Падар якрӯя гашта нигарист, ки писараш ҳамроҳи намоянда, баргашта рӯ гардонд ва ҳарфаширо гӯш кардан ҳам нахост. Бо вучуди он писар пурсид:

— Дада, номи мардаки гӯсфанди ҳисорира дурага кардагӣ чӣ буд?

— Фулом!

— Ман ҳам медонам — Фулом-ака. — доноӣнашро собит карданӣ шуд мардак.

Сӯҳбати онҳо хотима наёфта ва ягон натиҷа набахшида, мошини не дигар омад. Дар паҳлӯи мошини намоянда қарор гирифт ва се нафар аз дарунаш баромада, бо пайроҳайи аз омадшуди чӯпонҳо ва мемҳомонони хондаву ноҳонда нав шакл гирифта қониби қӯш омаданд. Онҳо, ки андаке фароз мерафтанд, истода-истода ва ба таври худ, ҳам дам гирифтаву ҳам тамошо карда; гоҳ ба рамаӣи парешони адиру ёлаҳо, гоҳ ба Абдуҳамиди зогвор сари қӯш танҳо нишаста ва оне ба Нозим Тайиби бо ронанда дуртар сукут варзида зехн монда, як намуди мурда ва сокиту ҳамӯш гирифтаӣи чарогоҳи ориятиро пай бурда хайрон монданд. Онҳо нав орому хомӯш шуданд. Вагарна баъди сари мол рафтани Найим Нозим Тайиб дастак зада ба ронандааш баланд-баланд мегуфт: «Ҳоло ман ба чашмашон нишон медиҳам! Инҳо бо собуни ман чомашӯӣи накардаанд. Ҳаёл мекунанд, ки ман ҳамон Нозими ҳамроҳашон шишта ба як пиёла чойи бӯйин қаноат мекардагӣ. Хобатона ба об гӯед...»

Абдуҳамид мошини ношиносро ва ояндагонро диду донист, ки одамони ӯ нестанд. «Яке ронанда. Харобакаш Гадобойи корманди партиявӣ. Қадпастакаш Олболукул Ризокулов. Ӯҳ! Ин бебало намеояд. Ин каргас хоб дида, ки дар ин ҷо гӯсфанд мекушанд. Лекин... лекин... лекин... Намедонам. Назорати халқӣ. Аз ӯ эҳтиёт

бояд шуд. Окибаташро худо бахайр гардонад. Номаълум-номаълум инони дунёдорӣ ба дасти чунин касон омада истодааст. Инҳо одамони дилпур ва умедбахш нестанд.

Гадобой гарчӣ корманди ҷумҳурии коммунистӣ, ҷояш ояд, ба як пули пучак ҳамаро мефурӯшад. Ман ўро чандон хуб намешинохтам. Баъди ҳикояти писари Қодир шинохтам. Гӯё аз марказ намоёндагони аҳли адаб ба ин водӣ меоянд ва чанде ҳаваси тамошоӣ Ҳафткӯли Шингро мекунад. Ҳукумат кӯхистон гуфта, як мошини газик чудо мекунад ва шаш нафар ба он савор шуда мераванд. Қад-қадӣ рӯди Муғ мераванд. Ба Дуобайи Шинг нарасида, дар сохили рост чанд корманди барқ симҳои кандашударо пайваст кардани буданд. Нафаре дар нӯги симчӯб буд. Тасодуфро бинед, ки ҳамин лаҳза симчӯби пӯсида аз бунаш шикаста чаппа шуд ва он нафар ҳамроҳи симчӯб баробар ба замини саҳти санг зада ҷо ба ҷо ҷон дод. Адибон ронандаро «Дор-дор!» гуфтанд, то фаромада мадад кунанд. Аммо Гадобой «Надор-надор!» гуфта ронандаро тез кард. Дуртар рафта Бозор фармуд, ки мошинро дорад, ӯ мефарояд. Ҳамроҳи чунин касон сафар намекунад. Гадобой ўро ором кардани шуда гуфт:

«Шумо хафа нашавед, ба дил ҳам нагиред. Гумон накунад, ки мо кормандони ҷумҳурии дил надорем. Не, ин ҳел не! Фаромада ёри кардан ё агар зинда бошад, ба ягон нуқтаи тиббӣ расонидан душвор нест. Лекин рафту мурад, баёноат додану даводав кардан ва «шумо ҳамон ҷо будед, ҷӣ ҳел шуд?» гуфта ҳар рӯз ба милисаву суду прокурор кашола кардан безоратон мекунад ва ҳатто метавонад ба саратон бадбахти орад.»

Ҳамин ҳел. Ҳоло чунин касон дар ташкилотҳои ҷумҳурии кор мекунад. Аз ҳамкорони Ленину Сталин ном мондааст.

Лекин ана ин пастиҳои ҷумҳуриони сиёҳи чингиламӯй Олбо-лукул дӯзахро оташ мезанад. Зӯрро ёбад, фасс мешавад, зорро ёбад, ба сараш савор мегардад. Ин фалокатбор ягон кор надоштагист. Шояд чун одат, ҳақулло¹ гуфта омада бошад. Зеро ҳар ҷо, ки равад, бояд чизе канад. Дар тамоми говхонаҳои колхозҳо як-ду гов дорад. (Аз ҳисоби колхозу корхонаҳо гирифта, дар ҳамон ҷо парвариш меёбанд.) Дар ҳар замин саҳм дорад. Гоҳи ҳосилгундорӣ бояд рафта ҳақулло гирад. Дар ҳама аррагоҳҳо танайи дарахтони азим ҳобидаанд, ки ба қолаб намегунҷанд ё ба арриданашон зӯри дандонаҳо намерасад. Аз барги тамоку ҳам той мегирад. Аз шири фермаҳо маскаву чакка мерӯёнад. Аз полз харбузаву аз ток ангур ва аз боғот мewa. Дилбазан ҳамаро. Бинандаш, пинҳон мешаванд ё мегурезанд. Вале бо дӯгу даранг ва аз ҳукуки худро надонистани

1. Қозиву муфти замоне аз хирман ҳақи ройгон мегирефтанд; ҳақ ба роҳи Худо

мардуми коргар онхоро тарсонида гирифтааст. Зеро кораш ба идора кашидани каси сар нафароварда, ё чаримаву андоз бор карда халкро ба шӯр овардан аст. Як рагаш ба тойифайи сармухандис мекашад. Онҳо чамбияте ҳам доранд. Сарварашон Эгам.

Вале ҳоло чаро дар ин ҷо ҳозир шуд? Абдуҳамид намефаҳмад. Хеле оҳиста меоянд. Чунон бо тамкину солорона, ки ободиву ояндайи ҳамин ҷӯлу биёбон аз эшон вобаста бошад. Абдуҳамид дар шаъни бешаънийи ин кас бисёр чизҳо медонад. Нанг, ор, номусро дар пешониаш бо ширеш часпонед ҳам, намеистад. Имрӯз касеро бадбахтӣ меорад, фардо вонамуд мекунад, ки коре нашуда. Кори аз ҳама гиро ва назаррасу таърихӣ ва қаҳрамонии бемислу монанди ӯ чунин буд:

Аз замони инкилоби Октябр то имрӯз ба водии Зарафшон роҳи оҳан гузарониданианд. Аз Булунгур, аз Самарқанд, аз Ургут то Панҷакент. Нақшайи охири тасдиқ шуда, вазорати молия бист миллион рубл чудо кард. Сардори ин кор Олболукул Ризоқуловро таъин карданд. Ҳамин қадар маблағ обу лой шуд, аммо дар «роҳи оҳан» таксарӣ ё оҳанроҳае (релсе) гузошта нашуд. Сонӣ ин лӯлиро аз новадони осие сӯйи чарх нишеб карданд, то ба чарх бархӯрда пора-пора шавад, аз об хушк баромад...

Чунин чиз ҳам панд нашуд, чунки касе адаби ин беадабро наод. Балки тағое ё дастгире пайдо кард, ки аз роҳи бад нагашта боз ҳамон шумӣ ва бадкориаширо давом медиҳад: зӯрро бинад, фасс мешавад; зорро бинад, савор мегардад.

Кори аз ҳама ачибаш ба бозорсозии писари Қодир калони-гарӣ кардани ӯ буд. Писари Қодир азоби мардуми деҳотро дида, як пора санглохи соҳили рӯдро, ки воқе дар сероҳа буд, баройи бозор сохтан ҳуччат карда гирифт ва бо ҳазор азобу хориву зорӣ гирди онро ихота кардани шуд. Баъзе тарафхоро сангдевор кард, баъзе самтхоро тахтадевор гирифт ва як тарафи дигар монда буд, ки бетондевор пайдо карда кашонда, шинондани шуд. Крани борбардор оварда деворхоро ҷо ба ҷо рост мекарданд. Баъди чандтахтабетонро гузошта беҳи пояҳояшро санг кӯфта мустаҳкам кардан боди тунде бархост, шайтӯлот кард, ки на одамро дида мешуду на кранро. Ҳамин вақт ду чаҳми фурузон пайдо шуда дар баландии роҳи калон истод ва касе аз мошин барои садо баровард.

— Ҳӣ, кранчӣ! Ба ту кӣ иҷозат дод, ки дар ин ҷо омада кор кунӣ? Кани, зуд фуру аз кабина!

Кранчиро дида намешуд, ки ҷӣ ҳол дорад. Соҳиби овозро низ шинохта намешуд. Зеро бод гирдбод дошт ва ҳама реғу ҳоки роҳу замини коргарон истодаро ба ҳаво мебардошт. Танҳо ду чароғи хирайи мошин метофт.

— Ба ту меғум!

— Ана ин муаллим, рафта аз сардори ПМК пурсиданд, ичозат шуд. Ин кас пул гузарониданд. Баъд ман омадам.

— Аввалаш, ин муаллим ҳоло ҳуччати заминро нагирифтааст ва то ман ҳастам, намегирад ҳам. — дар тирагӣи ҳаво соҳиби қорро надида, гуфт он кас ва дӯғу дарангашро идома дод: — Аз ҳамин рӯз иборат дигар ту ба ин кран намешинӣ! Ман соҳиби ин мулк бошам, намешинӣ. Ба муаллимат гӯй, ки ҳамон Душанбеяшро обод кунад. Ин ҷо омада соҳиби мулк нагардад. Ҳоло ман — зинда!

Ин замон кранчӣ назди писари Қодир, ки ба ҳама суҳанони девонавор ва бемаъниву калонигаронайи каси дар паси пардаи тира тиратар тобанда бо диққат гӯш дода, аз суҳанронӣ ва ман-тиқи он кӣ ва чӣ махлуқ будани ўро муайян кардани буд, ҳозир шуда, ангушт ба лаб ниҳод ва сар ҷунбонд, ки бо он нобакори ниҳоят одами бад қордор нашавад ва ба гапҳои девонавораш ҳам диққат надиҳад. Пасон қатъ: «Минбаъд ин одам маро қор қардан намонанд. Дар тамоми район зарбашро гузаронидагӣ. Қалонҳои моро ҳам тағи даст қарда гирифтагӣ. Пеш сардори идорайи «Народный контрол» буд. Аз он ҷо гирифтанд. Ҳоло, намедонам, дар қучо қор мекунад. Ҳокими шаҳр шудааст магар, ки худро соҳибмулк мегӯяд».

— Медонӣ, ман кӣ?

— Не! — ба ҷойи кранчӣ писари Қодир посух дод.

— Ман соҳиби ин мулк! Ҳаминро намедонӣ?

— Не!

— Кӯрӣ, ки намешиносӣ?!

— Мо медонем, ки ҳоло ҳозир соҳиби мулк Исомиддин. Вале овози ту ба овози ў монанд не! Қадом як роҳгузарро мемонӣ!

— Чӣ? Роҳгузар? Ту худат кӣ?

— Соҳиби ҳамин мулк!

— Ин мулк як соҳиб дорад. Ин манам! Олболуқул Ризоқулов!

«Ин ҳамон нест?» — сӯйи Бобо гардан тофта пурсид писари Қодир.

«Ин ҳамон... Ҳамоне ки ҳама девонаву песу маҳавҳоро ҷамъ қарда ба муқобили шумо лашқар қашида буд, ки ҳуччатҳои заминаш қалбақӣ, бо роҳи қонунӣ ҳал қарда, заминро қашида мегирад...»

Писари Қодир акнун шинохт ўро. Як заҳрҳанда қард ба таври худ, ки гуфтани буд: «Бандаҳои бешуморатро қардам, Худочон!» Аммо қизе нагуфта, равон шуд, то аз девор қаҳида гузашта бо ин «соҳиб» гуфтугӯй кунад. Кранчӣ аз дасти ў дошта ба тавалло даромад, ки писари Қодир бо ў баробар нашавад: «Минбаъд на маро қор қардан мемонаду на шуморо бозор сохтан!»

— Натарс!

Гуфт писари Қодир ва девори сангиро чахида гузашта, назди мошини ӯ рафта, бе ягон сухан дасташро ба пушт тофт, сарашро даруни кабинаи мошинаш ҳам кард ва се зонукунда ба думбааш зад. Сонӣ баногӯшӣ кард:

«Туро кӣ соҳиби ин мулк хонд? Дузд! Он ту нестӣ, ки бист миллион рубли халку давлатро обу лой кардӣ, боз роҳи оҳан носохта монд?»

«Соҳиби мулк» лом намегуфт. Танҳо бо ҳаракат гӯё зорӣ дошт, ки дасташро раҳо кунад. Ӯ як зонукундаи дигар сарборӣ кард ва «Дигар пойи шумат ба ин чойҳо нарасад» гуфт.

Вакте ки ӯ боз деворро чахида назди коргарон омад, онҳо хандиданд. Ӯ хайрон монд.

— Ба гумонатон қаҳрамонӣ кардед? – хандида пештар омад Бобо.

— Чӣ хел қаҳрамонӣ?

— Ӯ ба ин чиз одат кардагӣ. Аз зонукундаи шумо он қадар қаноатманд нашуд.

— Нафаҳмидам...

— Қиссайи работи Чилдухтаронро нашунидаед?

— Гӯшам ҳамин хел номҳоро шунида буд. Лекин аниқашро намедонам.

— Ин одам ҳар ҷо мегардад-дия. Боре ҳамон работи Чилдухтаронро ҳам хабар гирам, гуфта сар мехалонад. Қаровули Работ Мамад як пиёла чой мекунад ба меҳмон ва дар косае қаймоқи тоза меорад. Олболукул вақти рафтан «бисёр қаймоқи бомазза будааст» мегӯяд. Зани Мамад аз чунин таъриф шод гашта «гузаратон афтад, даромада қаймоқ хӯрда рафтан гиред» мегӯяд. Ин таклифи Чайхун меҳмонро хуш омада, табассум мекунад ва дурусттар ба ӯ менигарад, ки як чавонзани гуммаҷайи рухсараҳояш лоларанги қаймоқхӯрро мемонад. Ва ӯ ҳам сӯйи меҳмон табассум дорад.

— Албатта. Мо нону намакхӯр шудем, – мегӯяд ва меравад.

Сонӣ чандин бор қаймоқхӯрӣ меояд. Ҳамин ки мошини ӯ дар атрофи Чилдухтарон пайдо шуд, одамон «контрол қаймоқхӯрӣ омад» мегӯянд. Ин қисса ба гӯши хешони шӯйи Чайхун мерасад. Мепоянд. Боре ӯ меояд. Хешон мебинанд, ки контрол ба оғил медарояд. Чайхун аз дари дигар меравад. Хешон якбора ҳучум мекунанд. Контрол эзорашро набардошта, медоранд ва ўро шиша мезананд... Контрол базӯр ҳаmu рост шуда то назди мошин меояд ва илоҷе карда ба мошин нишаста, ронда меравад. Бисёр меҳоҳад, ки хешони Чайхунро ба суд кашад, аммо чӣ кор кардани онҳоро ба касе гуфта наметавонад.

— Ин одам ҳамин хел одам. Гӯё чизе нашудааст. Ҳоло ҳам дӯғу даранг дорад. Аз нангу номус фикр ҳам намекунад....

Ҳоло ана ҳамон одам меояд, ки тайёриии депутат шудан дорад.

Замони чунин нокасон расидааст. Дунёро бояд дигар кунанд. Охир, ин дунё он қадар кӯҳна шудааст, ки бо таъмир қардан ба ифода ва ё намуди хуб оварда наместавад. Бояд дунёи дигар сохт. Ана ҳамин касон дар тарадудаш ҳастанд, аз нав созанд. Бозсозӣ кунанд. Лекин бозсозӣ оламро дигар қарда наметавонад. Шӯр меандозад. Олболуы сияҳолуҳо ва зардолуҳо, шояд шафтолӯҳо, сари қор оянд, лек онҳо қуз ғами хеш ғами дигареро намехӯранд. Оламро пора-пора қудо қарда гирифтанашон мумкин, аммо тарҳи нав, асоси нав, буну бунёди нав гузошта наметавонанд. Ин қаҳон як бор офарида шудааст. Вале подшаҳонашро ҳар гоҳ, ки хоҳад, дигар мекунад. Акнун навбати шоҳиӣи онҳое, ки мактаби дунёдориро наомӯхтаанд. Худоё, амон деҳ! Пойи қунинонро кишан андоз, то ба коху кӯшқу қасру ҳисор ва шодурвону тахту маснад нарасад!

Онҳо оҳиста-оҳиста пой бардоштаву пой ниҳода, дидаву дониста қунин ғашт доранд, то дарак аз бузургиву намояндагӣи хеш диҳанд. Беҳабар аз он, ки Абдуҳамид онҳоро хубтар аз худашон мешиносад. Асари шиша ҳанӯз ҳам боқӣ буданашро гумон мекунад. Вале намедонад, ки инҳо дар борайи ӯ ҳолнома нависанд, чӣ менавишта бошанд? Як чизаш равшан: «Думи сағат қач!»

Воқеан имрӯз сағҳиӣи мол ниҳоят орому боодобанд. Тарафи меҳмонони ноҳонда ак ҳам намеғӯяд. Онҳо бори нахуст қунин маъниву адаб омӯхтанашонро намоӣиш медиҳанд. Вағарна чӯпонҳо ё мудир Абдуҳамид ёд надорад, ки ягон қасро қунин хуш пазируфта бошанд. Ягон қас ба тарафи мол ё қониби қӯш ояд, молро монда, аз қанд нуқта баробар фиғон бардошта, думҳиӣи бурида қарқара, гӯшҳиӣи бурида таранг (ағар нобурида бошанд, сик мешуданд), лабҳо аз ғазабу ситез қинбаставу обшор ва дандонҳу гиз, бо ғазабу ситез ва шӯри беандоза омадаро пазирий мекарданд ва қасро ангу гаранг ёбанд, даҳону дандон ба либос ё банди пой, ё думбаву думғозаӣи меҳмон мезаданд. Қиллаӣи сиёҳ вазиғааш қӯшбонӣ буд. Аммо имрӯз қатори дигар сагон бо мол рафтааст; ҳатто қучуки қаллақалони ҳоло барф пахшнақарда по ба пойи чӯпон мегардад. Сағҳо имрӯз хидмати сағонаӣи хешро адо нақарда, дар қадом мадрасаӣи сағона таълим гирифтагӣ барин қар қо-қар қиӣи адиру ёна қуққа зада нишастаанд. Ё тамошо доранд ва ё ин ҳайвонҳиӣи зирақ қадом пешомади нолойқиро бў бурдаанд, ки пешҳезӣ намеқунанд. Балқи қун сарбозони фидий қадом амр, фармон, ё ҳамлаву ҳучуми сипаҳсолорро ниғаронанд.

— Сағотон одам шудаанд, ақо! — ба қиӣи салому алек фармуд Олболуқул, ки ҳама умр ба қиӣи салому пурсупос қунин қизҳоро пеш оварда, диққати соҳиб ё қаси дучоромадаро қалб қардан меҳост.

Абдуҳамид вазнину ботамкин ба пешвози меҳмонон қомат рост карда «Ҳааа» гуфту монд. Вале дар сар андешаи дигар дошт: «Мо, ки одам нашудем, сағ одам шавад.»

Магар чунин андешаи ботинии ӯ ба аспу ҳар маълум шуданд, ки баробар гӯш сих карданд, сар такконданду афшонданд. Асп сайҳа кашид ва гӯшдароз ҳанг зад. Сағҳойи омода ба фармон аз чунин бонги изтироб задани маркабҳо чӣ хатаре дарёфтанд, ки якбора баробар фиғон бардошта аз баландӣ ҳучумовар шуданд. Рост ба қӯш ҳучум овард киллаи сиёҳ, ки кучукчаашро мерабуда бошанд. Кучукчааш ҳам чик-чик карда ҳамин тараф тохт. Абдуҳамид даст афшонда ва тур-тур карда онҳоро аз роҳ гардонданӣ мешуд. Аммо тарғилу кабуд, ки мислаш кам дида мешуд ба ин ранг, қониби дуи сигарети Нозим ва ронанда равон шуданд. Ба ҳеч тур-туру сиёсат онҳоро гардонидан имкон надошт. Ронанда ҳар замон ба замин ҳам хӯрда вонамуд мекард, ки санг гирифта ба онҳо мезанад. Аммо сағҳо медонистанд, ки ин замин санг надорад, оби даҳон кафк кунондаву аз зӯри нафас пош дода наздиктар меомаданд то даҳан андохтан. Чӯпонҳо аз боло «баҳ-баҳ!» гӯянд ҳам, аз роҳу азми кардаашон намегаштанд.

Нозим Тайиби пурдида оташафрӯзакро чаҳмоқ зада дар гиронд ва ҳам шуда миёни ҳасалафҳо дошт, то оташ гирифта ин сағҳойи аз гӯшт серу даррандаро гурезонад. Лек ин кори меҳмон алами нухуфтаи оноро тоза кард.

Абдуҳамид нафасгардон тохт, то ҳашми сағони шӯридаро танҳо бо «хаб-хабу ҳаад...ҳааад!» фуру нишонад. Зеро ин одам дашному ҳақоратро намедонист, ҳамин ҳел муомила мекард. Ӯ ҳислату феъли сағонро ҳам медонисту дилу нияти меҳмононро ҳам. Медонист, ки сағонро бо сиёсат ва ё бо сухани хуб аз ин роҳ гардонидан имкон дорад; вале ин довталабҳои дар дилашон аз ин сағҳо ҳашмитарро бо ҳеч чиз аз роҳи азм кардаашон гардонидан имкон надорад. Боз медонист, ки як моддаи санад аз «ангехтани мудири Ҳочағӣ сағонро ба намояндаҳо» иборат мегардад ва то худписандиву ноҳурмати ва душманиву қасду қасос ном мебардорад. Ва ҳулоса мешавад: «Мудир дилу нияти тоза надорад ва мақсаду муродаш бойи замони нав шудан аст.» Онҳо медонанд, ки барои кумитаи партиявийи ноҳия, барои вилоят ва марказ ҳамин ҳел чизҳо лозим аст. Зеро чунин воқеаҳои ашхоси худписанд ва ҳудро ҳокими мутлақ эълон карда, аллақай дар ҷумҳуриҳои Осиёи Миёна ва республикаҳои бародарӣ на танҳо китоб, балки кино шудаанд. «Инҳо медонанд ва метавонанд чӣ оҳанг додану чӣ навиштанро».

Як ҳарфи дигар дар дилаш монд Абдуҳамидро, ки ба Олбо-лукул гуфта натавонист: «Нафасат хунук будааст, бачча...»

«Ана акнун пурра шуд...» Айнан андешаҳои Абдуҳамидро аз дил мегузаронд Нозим Тайиб, ки як чизи дар ин маъракаи

муҳим намерасидаро сағҳо пурра қарданд. Зеро ӯ ҳарчанд майнаи надошташро об мекард, ки аз ҷӣ сар қунад «ҳолнома»-ашро, намедонист. Молро қамомад ё «қамбуд» гуфта навишта наметавонад, ҷунки мол аз андоза ва саршумори дар ҳуҷҷатҳо нишондода зиёд. Зиёд, «ин одам бой» гуфта менависад ва бурҳон меорад, ки агар бой намешуд ва худписанд намебуд, намояндагони партия ва ҳукуматро гули зағир барин ҳурмат мекард, ин қорро намекард: яъне қучуқҳои ҷӯпониро ба мо, яъне ман – Нозим Тайиб, райиси Народний контроли шаҳри Панҷакент, мӯҳтарам Олболуқул Ризоқулов; намояндаи ташкилоти Партияи Коммунистии шаҳр; мудирӣ шӯъбайи хоҷагии қишлоқ – Гадобой Дӯстбоев ва ронандагони мошинҳои моро зарра ворӣ писанд мекард, даҳони қучуқҳошро мебааст; гириқиш намеод. Одами гириқиш дилсӯх, дилаш-ба қина мегирифтагӣ, дарун пури бухс будааст ин мудир. Вақти омаданамон бо мо саломуалек ҳам накард. Як пиёла оби худододро наҷӯшонд. Мо намегӯем, ки гӯспанд нақушт: аввалаш, ин қорҳоро партия манъ қардааст, дуоҷам, мо гӯспандхӯрӣ наомада будем. Лекин қас ба қадри худ месӯзад. Боз шон ҳамқору ҳамнишину ҳамқасби мо; дербоз мешиносем. Худаша ноошно, ношинос мегирад. Дар қорайи Хоҷагии ёрирасон, мол, қамбудихо қизе намегӯяд. Ҳатто моро намеқурсад, ки қорайи ҷӣ омаданд. Худо ҳамин ҳел қасонро ҳам мезойидаст-дия... Ман ҳам қасдан қизе намеқурсам, қизе намегӯям. Дахтҳо дар қиса тамошо мекунам. Қанӣ қинам, ҷӣ мешавад. Ба рама ҳам менигарам. Ҷӯпонҳо як бўлақ молро қудо қарда, не, дуздада ба қучое бурданӣ, лекин аз ман метарсанд. Қорайи он «аз ман», ки дигарон – қоролу намояндаи партия навақас омаданд. Ман намефаҳмам, ки ҷӣ лозим буд омадани онҳо. Шояд ба қорҳойи ман қалал қасонанд. Аллақай як қалал шуд: қино ба гуфтаи ронандашон Олболуқул нақаси ҳунуқ қарда «Сағотон одам шудаанд» гуфтааст ва сағҳо «Ин меҳмон моро таҳқир қард» гуфта, ба мо ҳуҷум қарданд. Ақун намедонам, ки айби қамин Олболуқул-мӣ? Ё айби мудир-мӣ? Зеро қипи Олболуқулро нашунидаам, гириқиш додани Холиқуфро надидаам. Гумон. Лекин ман медонам, ки партия ин ҳел гумонқоро ҳуш надорад, ба вай факти қотил қатӣ дайн қардан лозим. Набошад, сари худӣ одам ба қало меқечад...»

Вале андешаҳои танҳо ба худӣ ӯ ҳосро қалойи дигар қаршон қард: боз ҳасҳо оташ гирифтанд. Нозим Тайиб он сӯ ниғариста гавҳарақи қашмаш дар як он даҳ маротиба қушод шуд ва даҳони волаш ҳушнудийи онро ҳувайдо сохт, ки мателиали менавишта-ғиаш пуррайи пурра шуд. Зеро ин қор тақор намешуд, тӯҳмат ё тасодуф ҳисобидани қалоншавандаҳо мумкин буд. Қоло қойи гурез нест.

«Агар гӯянд, ки Нозим Тайиб ҳасқоро дидаву дониста аз сигаретдарғиронақаш алов сар дод, ман мегӯям, ки маҷбур шудам,

баройи кучукхойи қасдан гиркиш додаи мудир Абдуҳамид оташакро дар гирондам, ки кучукхойи аз гург ҳам батари ӯ гурезанд. Агар ҳамин хел намекардам, қасам ба номи партияти ғамхор, ки он кучукҳо маро хом-хом меҳӯрданд... Қийин. Мурдари монда тухӯри.»

— Аз мошин «Боржоми» биёр! — арақи сару гарданаширо бо кафи даст тоза карда, гӯё мурдаи хиндӣ барин дар оташ месӯхта бошад, об фармуд ӯ. Лекин ҳаёл ҳам надошт, ки оташро бояд хомӯш кард.

— Мебахшед, райис, шумо ҳоло бо собуни ин ўзбекҳо чомашӯйи накардаед, — оқибат кафид Абдуҳамид. Аммо Нозим Тайиб намонд, ки мақсадашро баён кунад:

— Ўзбекҳо одамони нағз. Ман онҳоро бисёр ҳурмат мекунам. Бовар кунед. Агар нағз намешуданд, ба моли шумо аз лайлоқашон чой медоданд?

— Фикри ман дигар, райис. Бори саввум аст, ки шумо замини онҳоро оташ мезанед. Ин бор худатон кушед. Набошад, соли дигар онҳо ба мо чой намедиханд.

— Баҳ-баҳ. Бузро ғами қону қассобро ғами чарбу. Аз партияти қонуқон миннатдор бишав, то гуноҳота бахшад, то соли дигар ҳам ба ин ҷо биёй. Вале ман медонам, ки соли дигар ба ин чарогоҳҳо омадан манъ мегардад.

— Агар ман гуноҳ дошта бошам, партияти гуноҳи маро набахшад. Чунки вақти ба партияти дохил шуданам, қавл дода будам, ки хиёнат намекунам, дурӯғ намегӯям, моли мардум ё ҳаққи кас намехӯрам.

— Лекин ҳамааш шуд!

— Чӣ хел?

— Даста-даста шикоят, ки мудир Абдуҳамид моли Хоҷагири моли худаи медонад.

— Ман ҳозир ҳеҷ чиз гуфта наметавонам. Шумори мол дар дасти шумо, шикоятҳо ҳам дар дасти шумо. Молро шумуред, кам ояд, ба сари ман занед.

— Зиёд ояд чӣ?

— Дар шикоятномаҳо гап дар борайи зиёдомад набудагист...

— Барибир... Дар назди партияти ҳалолкор каму зиёд — як чиз.

— Агар масъала ин хел бошад ва шумо камро аз зиёд фарқ накунеду партияти дидаву дониста чунин қасро ба сари мо фиристода бошад, ман ҳеҷ чиз намегӯям.

— Рафиқони азиз, дар ин масъала партияти гуноҳе надорад, — ҳамчун корманди дастгоҳи кумитайи партиятии шаҳр, то ин вақт ҷуз мушоҳида қаре надошт, бо сухан даҳлат кард Гадобой. Асли масъаларо дидан лозим...

— Шумо тарафдори ин кас-дия, а? – ба Абдухамид ишора карда неш зад Нозим Тайиб.

— Не. Ман тарафдори ҳақиқат.

— Ҳақиқата шумо аз кӣ талаб мекунед?

— Аз ҳар кас: аз худам, аз ин кас, аз шумо...

— Не, шумо аз ман ҳақиқата талаб карда наметавонед...

— Инро ман медонам, – сухани ўро бурид Гадобой. – Шумо, ба назари худатон поктарин кас.

— Ба назари шумо ин хел не?

— Ба назари ман одаме, ки ба худаш баҳойи болобаланд ме-
дихад, вайро одам гуфтан ҳайф аст.

— Шумо ин ҷа, аз кафойи ман ҷанҷолкунӣ омадед?

— Не, мо ҳамроҳи Олболуқул шикор омадем. Оҳушикор.

— Ҳааа... Бўмаса, ба корҳойи мо даҳолат накунед.

— Даҳолат не, маслиҳат... Ман мебинам, ки шумо дунёро чаппа карданӣ...

— Ва мекунам ҳам...

Вале оташ аланга гирифта, боди гашти пешин чун дами кўрайи оҳангарӣ оташро доман зада сўзандатар мекард. Ба ҳеҷ илоҷ хо-
мўш кардани он имкон надошт. То ҷое сўзаду худаш монда га-
шта, хомўш шавад. Нозим Тайиб як навъ шодмонӣ ҳам дошт,
ки бо ин баҳона гуноҳи мудир гаронтар мегардад. Бурд бурди ў
мешавад. Боқӣ чӣ гуфтанро надониста ба оташ менигарист, ки
пой бароварда ва ё ҳамболи бод гашта, заминро меҳўрад ва ё
аждари афсонавиरो монад, ки бо дами оташинаш ҳамаро сўзонад
ва ё ҷу гови гуруснаи кадом афсонаи даврайи кўдакиаш рўйи
заминро лесад.

— Худатона шикор гуфта гаранг накунед. Милтикатон бошад,
ягон серка-мӣ, кўчқори мола парронеду гирифта рафтан гиред.

— Худаш ҳам ҳамин хел мешудагӣ барин. – Гадобой тасдиқ
кард харфи кинояомези ўро. Вале чӣ балое буд, ки Олболуқул
чизе намегуфт. Ё гузаштаҳойи нохубаш ба ёд меомад ва ё ягон
нақшайи сахт дошт, ки то иҷро шуданаш мағзи сар об кардан
лозим меомад.

Абдухамид аз сўхбати эшон худро канор гирифтани шуда ба-
ландтар рафт, ки бод оташро ба ҳамон сў меронд. Ва замин сиёҳ
гашта як нақши нохуше боқӣ мегузошт. Забона дуртар мерафт ва
фарохтар мешуд. Ў пештар рафта, паси теппаро дид, ки ҷару ҷўе
дорад ё на. Обканде вучуд дошт, ки оташ аз он ҳам забона зада
гузарад, фуру нишонданаи ба Худо маълум буд.

Ва дергоҳ ў ба сўйи мол нигарист, ки ҷўпонҳо намоён бошанд,
ишора кунад, биёянд, то шолу чакман карда оташро хомўш гар-
донанд. Зеро буд-набуд, хама савобу ҷавоб ба гардани онҳо бор
мешавад... Оқибат онҳо диданд ишорайи падарро. Пиндорашон, ки
вақти шумори мол расида бошад, молро пеш андохта, наздиктар

омаданд. Аммо падар бо тахлука даст гардонду ба оташ ишора кард, ки рамаро ба ҳоли худ гузошта, ба хомӯш кардани оташ биёянд.

Шубонҳо якрост сари кӯш омада шолу чакманро бардошта, сӯйи оташ тохтанд, ки сағҳо нохушиеро дарёфта, баробарашон медавиданд. Аз поён саманди дар пояш завлона зада сайҳа кашид ва дарозгӯш ҳанг зад. Ҷонварон тез ҳис мекунанд нохуширо. Аммо Нозим Тайиб ин чизро хушӣ мепиндорад. Миҷааш ҳам намехӯрад, ки аз тарси ҷон буд ё баҳона, чунин носомониرو ба миён овард ва бо ҷӣ анҷомад ин рухдод.

Оташ дар лаби обканд хасҳоеро месӯзонд, ки онҳо камонак гашта ё ғӯла шуда меафтиданд ба замин ва хокистар гашта замин сиёҳ мекарданд, бо суръате, ки авҷ дошт оташ. Дами оташ гашта дар ҳамин ҳамӣ шасташ низ гашта буд ва ҳарчанд зӯр мезад, ба ҳамии ҳолӣ аз алаф панча зада наметавонист ва ҷун шӯридаи умраш фанопазируфта сарпечак мегашт. Аммо ҳар ҳунаре ва нерӯе, ки дошт ба соҳилаки ин ҷӯйбори хушк, ки гоҳи борону барф обро медид, пасрӯю болорӯ давида салтанат ва тохту тозаширо идома диҳад ва ин олами пур аз боду оташу хасро тоза кунад. Хушбахтона, шубонҳо чунин ҳолати ҷонкании оташро дарёфта, номардӣ шавад ҳам, ин аждари оташнафасро андар ҳамин тангӣ гулӯгир карда ба сараш кӯфтанд. Ин ҳол гоҳи ниммурда гаштани ин бодпویی сӯзанда ба амал омад ва агар онро ба ҳоли худ мегузоштанд, нимҷон ҳаракат карда, аз бод ҷону нерӯ гирифта, аз нав гетиро ба коми оташ меовард. Аҳриман шод мегашт аз чунин рухдод, Нозим Тайиб ҳам.

Нозим Тайиб аллакай барои хеш ва барои ба марказ бурдани дасиса ва нуктаҳои ба назараш даркорӣ, чизакҳое, норасоӣҳои тӯҳматмонанд андешида буд, аммо намедонист навиштаҳои мустаорӣи дӯстони дилсӯз ва душманони тӯҳматгарро ҷӣ рақам мувофиқ гардонад. (Партия ва давлати Шӯро чандон камиву кость ва камбудии давлатдорӣ надошта бошад ҳам, як чизи номатлубро ба миён овард, ки аз он дӯсту душман истифода мекард, на ба манфиати партия ва ё ҳукумат, балки ба манфиати шахсии хеш ва бештар барои ситонидани қасду қасос ва хонавайрон кардани баддидагон. Ин бало ананимка – беимзо навиштани номаҳои шикоятӣ буд. Зеро партия ба кадрҳои худ бовар дошт ва ҳеҷ гумон намекард, ки онҳо аз раёю роҳашон гашта ва ба ҷашм хок заданро омӯхта, аз таги ин ташкилоти бонуфузу дар олам ном бароварда об монанд ва оқибат дар арсаи байналмилал камзӯру беобрӯй гардонанд. Партия то ин чизхоро дарёфту чора андешид, ки дер шуда буд. Одамони пурқору пурдида ва як чизро мефаҳмидагӣ ин чизро яке аз норасоӣ ва нуқси замони худ пай бурда буданд. Зеро аз ҳар се қас ду нафараш сарзада буда, аз бекорӣ ва нотавонӣ, аз бухлу кина ва бадбиниву бадҳоҳӣ худ аз худ узви ин ташкилоти

«Беимзо» гашта буд, ки маълум набуд онҳо чӣ дилу ният доранд. Ва баъдтар, ки дар натиҷаи тафтиш ва қозибозӣ (баъзан) мӯй аз хамир чудо мешуд, ин қабил сарзадаҳо номи ташкилотҳои аз аршу Худованд қаламу сухан гирифтаре ҳам бадном гардониданд ва миёни мардум тамасхуромез ва бокиноя «нависанда» шуданд, ки бархе аз эшон чӣ маънӣ доштани номи худро намедонистанд; зеро номашонро дуруст ва бегалат навишта наметавонистанд. Хеле қорҳо шуд дар ин миён, ки монанд ба тӯҳматбозиҳои солҳои сиву ҳафт буд.) Ва ҳоло, ки ҷаноби Нозим Тайиб (ва шояд Олболуқул ҳам) аз пайи чунин қорҳо саргардон шуда ба ин роҳи дур марҳамат кардаанд, чӣ қор қарданро намедонанд. Зеро дар номаҳои нодонӣ ва кӯркӯрона навишта «Хӯрд...Намонд» навиштаанд, баръакс моли Хочағӣ зиёд шудааст.

Ронанда «Боржомӣ» овард. Нозим Тайиб бо ангуштарийи тиллоӣ дар ангушти миёна андохтааш сарпӯши даҳони шишаро бо як маҳорату устодӣ кушод, ки он оҳанак аз даҳони шиша паарида аз пасаш як ғубор баромад ва ӯ шишаро ба даҳон гузошта, сарболо қард ва кӯдаки гурусна барин ба чочакмакӣ даромад. Ва шишаро аз даҳон гирифта, дошта истод. Вале ба касе мулоот накарда, дар даст медошт, ки аз гармӣи оташи афрӯхтааш сӯхта, ҳалқаш хушк гашта, боз хӯрданист.

— Оташбозӣ шуд-а?

Қори қардашро як навъ бозӣ медонист. Оби газдорро даркашид. Магар хушашро овард, ва ё бофтаҳои ба ҳам печидайи асабашро кушод, ки ба сухан даромад.

— Айби мудир. Қучукаша саришта мекард, ин қисса намешуд.

Ин як дасисаи диғар буд, то Абдуҳамид ҳарфи ӯро посух гӯяд ва шӯрида ба сари ӯ тозад, чизе қабех гӯяд ё дашном диҳад; дастак зада ба шохидон рӯ оварда гӯяд: «Шумо Худо барин ҳозире нозир, ман сағҳоро ба ҳамин одам ангехтам? Ва сағони мол бо дасти адаб гӯгирд зада ҳамин даштро оташ гиронданд?» Бояд ӯ маҳз ба ҳамин оҳанг сухан мекард ва аз атрофиён барои худро ҳимоя қардан мадад меҷуст ва аз сухани онҳо (равшан нест, ки чӣ меғуфтанд) Нозим Тайиб рамуз гирифта, санадашро ба ҳамон мувофиқ мекард, ки фардо шохидони рӯйдод, дар назди қозиюлқуззот аз ғапашон нагарданд. Аммо Абдуҳамид лом нағуфт. Лек дар андариш ҳарфҳои меғуфтагӣ дошт. Чунин ҳислати мудир дилу чигари намоёндро тақорӯ мекард, ки «душман» (аз андешаи ӯ) дастак намедихад, то вай формулировкаи (таъбири ӯ) санадашро пайдо кунад.

Диғарон ҳам ба даҳон об гирифта буданд. Ҳарчанд, ки ҳама медонистанд чун рух додани ин ходисаро. (Рӯзгори мо ба ҳамин тариқати чунин роҳ таҳия шудааст. Рӯ ба рӯят мекушанд, лом намеғӯй, то ин рӯз ба сари ту ҳам наояд. Пас чун қаломуши аз

гурба гурехта дар сӯрохиву торикиҳо чой гашта, хомаву давог мечӯйӣ, ки ин ҳодисаро бояд навишт; беадолатӣ шуд, номардӣ шуд, нокасӣ шуд, мактул гуноҳе надошт, он нокас аз кучое пайдо шуду як корд заду кушт.) Нӯшдоруе, ки пас аз марг ба Сӯҳроб диҳанд.

— Хонайи дӯст он тараф истад, хонайи душманро сӯхтан хуб нест...

— Мо душман шудем-дия ту-ба...

— Ман шуморо дар назар надорам. Коми моро бо панди Рӯдакӣ бардоштаанд ва мо аз ин рӯҳия ва мактаб берун буда наме-тавонем. Баройи ҳамин мегӯям.

— Мо ҳам он қадар даҳани амма не, мефаҳмем. Рӯдакиро ҳам медонем: «дасти фитодея гирӣ, мард ту!» гуфтааст. Лекин ғаб дар ин не. Ғаб ҳамин-ча монад. Сабаби ба ин-ча сарсон шудани моя медонӣ. Аз болот ариза, шикоят... Ёзуфчиҳо нависондагӣ.

— Шумо барлосҳо барин ғап назада, тоҷикӣ карда гӯед. – ба сӯхбат ҳамроҳ шуд Ғадобой.

— Ман тоҷикӣ набошам, чӣ кор кунам. Нависондагӣ... Мола шумурдан лозим.

— Ана ҳамин қадар ғап будаст. Каш-каш карда мешинед? Ол-болукул ҳам ҳамроҳи шумо...

— О шумо шикор омадагӣ гуптед-ку, Ғадобой?

— Ҳамин ҳам шикор. Як гург мекушад, чанд рӯбоҳ меҳӯрад.

Хулосайи калом ҳамин ки молро ин тарафу он тараф сар-сар гузаронида, эму дурушашро дидаву доништа, саршумор карданд. Мол якуним баробар зиёд омад аз он ки дар рӯйи хати дафтари Хоҷагии ёрирасон буд. Дар чунин ҳол Абдуҳамид орому хомӯш меистод. Диккат медоду мушоҳида дошт, аммо вонамуд мекард, ки хеле бепарвост, аини замон дилпур аст. Ҳамин қадар гуфт:

— Дурушдораш моли Хоҷагӣ...

— Бебиркааш чӣ?

Абдуҳамид мушкили ӯро осон кард:

— Бедурушаш моли чӯпонҳо, моли хешон ва баъзе ёрӯ дӯс-тон...

— Хӯрокаш аз ҳисоби Хоҷагӣ?

— Не. То аз чарогоҳ рафтан аз ҳисоби замини ўзбекҳо, ки ҳаққи заминашонро мегиранд. Баъди ба работи Хоҷагӣ рафтан молашонро ҷудо карда медиҳем.

— Ҳар сол?

— Ҳар сол.

— Лекин ошно, дар кассайи магазинчӣ як сӯм зиёд барояд, ревизор даъво мекунад, ки ин пул аз кучост? Ту харидори советиро

обшод кардӣ. Чазо мегирад магазинчӣ. Моли Хоҷагӣ сесад сар зиёд. Чӣ кардан даркор?

— Агар бисту панҷ сар моли Хоҷагиро ба панҷсад сар расонидан гуноҳ ё хиёнат бошад, ҳар коре, раво бошад, ҳамон корро кунед.

— Шумо шунидед, рафикон? – гӯё ҷавоби то ин вақт нигарон будаашро гирифт Нозим Тайиб.

— Мо шунидем, – ҳамроҳ шуд Гадобой. – Лекин ба дӯсту ёру рафиқ дасти ёри дароз кардан ё хизмат карданро партиаӣ росткор чӣ гуна баҳо меода бошад?

— Ин масъаларо баъд ҳал мекунем, рафиқ Гадобой!

Парешон шуда рафтанд меҳмонон. Абдуҳамид ҳатто «хуш омадед» ҳам нагуфт. Зеро як карохате пайдо шуд дар дилаш нисбати чунинон. Сағҳо низ дар сари баландиҳо чукка зада менишастанд, хавсалаӣ ин тараф омадан накарданд. Саманд ду даст ба завлона пеш меҷаҳид. Дарозгӯш бинӣ меафшонд.

Абдуҳамид дар ҷое нишаст, ки қариб ҳама ҷойи кушоди замин то ҳам хӯрдани домони уфук метофт. Гамбусквор ҷунбида то роҳи калон баромада, сонӣ суръат гирифтани мошинҳои онҳо ҳам менамуд. Аммо ӯ ба ин чиз он қадар эътибор надод. Ҷунон саҳт ҳаста гашта буд, ки тамоми умр коркӯфта бошад ҳам, санг сӯроҳ карда, аз хонаӣ дили Замин ганҷ рӯнида бошад ҳам ин қадар бемадор ва ҳаста нагаштааст. На аз он ки оташҳои қасдан ё аз рӯи беҳунариву нодонӣ афрӯхтаӣ Нозим Тайибро бо азоби алим ва хавфу харос, бо дасти бараҳна фуру нишонданд. На. Чунин нест. Зеро ӯ бо ҳамин дастони бараҳна бисёр корхоро сомон дода, соҳиби эҳтиром ва обрӯӣ гаштааст. На. Аз ин кори хайр, савоб, ки бояд кард, ҳаставу шалпар нагаштааст, балки аз муомила, нотавабнинӣ, нокасӣ ва бугзу кинаву ҳасуд, ки меҳмонони ноҳонда зохир карданд, ба чунин ҳол расид. Нозим Тайиб сиршти зишти ҳешро дар сериву гуруснагӣ хувайдо соҳт. Мудири дастархондори меҳмоннавоз аз чунин муомила, муносибат ва нокасии ӯ, дастархон як сӯ, ҳамон чизе, ки ҳоси ҳама гуна рамаӣ гӯсфанд аст – айрон ҳам набаровард. Ҳол он ки дар зери ҳамон ҷулу ҷагири кӯш шикамбайи айрон воқе буд. «Хуб нашуд. Ақаллан Гадобой як дӯлча айрон нахӯрд.»

Онҳо шикор ҳам карда натавабнистанд, ки ба ҳазор умед омада буданд. Бояд мол мекуштанд. Дилу ҷигараширо бирён карда меҳӯрданд ва мондаширо пушти мошин андохта мебурданд. Шояд маънийи шикори онҳо чунин буд. Аммо Абдуҳамиди некдили одамгариаҳ аз ҳама олиро раги гардан шаҳ шуда буд. Ба вижа баъди чунин муносибатҳо: якбора чунин руҳ додани қору борро

надониста, ба кадри худу ба кадри меҳнат ва он қадар вафодориву ҳастии хешро дар ин роҳ супурдану бисёр чизхоро бохтан ва аз роҳату лаззати дунё сарфи назар карда бо чунин нобоварӣ, носипосӣ, рӯйинатанӣ дучор омадан дасту дили ўро шуст аз ин олам. Ў гумон карда буд, ки аз офариниш то имрӯз Давлате пайдо шуд, ки ба кадри меҳнати кас мерасад; партиёе арзи вучуд кард, ки сиёҳро аз сафед ва мӯйро аз хамин чудо карда метавонад. Одамӣ, ки аз рӯзи ба ҷаҳон чашм кушоданаш орзуи адолатро дошт, дар хамин замон дарёфт. Ҳолиё ин намояндагон чӣ корҳо мекунанд аз номи партияву ҳукумат, касе сарфаҳм намеравад. «Кевидааст. На танҳо кӯҳхову теппахойи ин сарзамин кевидаасту ламидааст, балки ҳама чиз амонат меистад ва муаллақ ва қадом риштаи девазада ҳамойил андар сари мичгон, ки чу теги тез гавҳараки чашмро ду тақсим мегардонад. Як девбод ё тўфонро нигарон аст: он вазида-новазида, ҷўшида ё наҷўшида ҳама чиз резад ва ё пош хўрад. «Минбаъд ҳам бо чунин қасон сару кор медошта бошем?»

Ў ягон чизро надида, овозеро нашунида, хеле андеша рондани буд. Ба таври худ; аз рӯйи фаҳмишу дониши худ таҳлил кардани буд дунёдоронро. На. Офаридгор ё соҳиби оламро на. Ана хамин қабил қасонро, ки ҳоло ҳама чизро соҳиб шудан меҳаҳанд ва касе намедонад ва пай намебарад, ки ин қадар худро дар боргоҳҳо, дар курсиву маснади баланд ва коргоҳҳои олий задану ҷойгир кардани ин ҷатишҳо¹ чӣ маънӣ дорад? Тақдири одамони ҳалол ба дасти чунинон меафтад; рав, ки баҳор.

«Мо се тан мондем аз он кӯҳнаҳо: Офтоб, Саманд ва ман... Офтоби ғуруб ниҳоят пир метобад ва хеле хаста (шояд ин нигоҳ аз хастагии ман бошад). Зеро ҳеч муҳаррик ё махлук, ё ҷонвару ҷондор ба зайли Офтоб қор карда наметавонад. Аз ин рӯ, рафта-рафта дар қуллайи охири мадораш (ба назари ман ё мисли ман ё ҳамчун Саманди пир) хушк мешавад; илоҷе карда хешро паси девори Олам фуру медиҳад ва худ орому осуда гашта, дам гирифта, арӯси тоза барин сабук, ҷолок, зебо ва хандон аз паси девори хеле ва хеле баланди Машриқ рух менамояд. На! Ҳамчу тифли навзод – тоза, пок ва дилкаш. Ягон ғубор надорад. Чунон нерӯманд, ки ҷуз Худо қас надорад чунин нерӯро. Аммо ману Саманд рӯзафзун мадори танамонро гум мекунем...

Офтобо! Ту поянда бошӣ! Агар туро накушанд, дунё як ҳамсафари ту ҷовидона мемонад. Ман шодам, ки ту ҳамсангу ҳамвазн надорӣ, ки кина гирад ба ту, ҳасад барад. Аз ин рӯ туро кушандае набувад дар Олам. Ту бемаргу анӯша хоҳӣ монд. Қасеро, ки туро сохтаасту бар лаъли заррин бардошта мегардонад, сари сучуд меоварем! Танҳо ту наздики наздик ҳастӣ ба Офаридгор.

1. Дураға

Ба ту касе кор надорад, Офтоб! Вале шаккокхое пайдо шуданд, ки Оламо тарҳи тоза андохтанианд. Ба пиндори худашон «Бозсозӣ» кардани. Ба баъзе ҷойҳои футурафта ва дарзавардаи ин Саройи Дудар гил ё гач андудани ва ё рангҳои хархела, то даъво кунанд, ки дунё сохтем – дунёи нав. Акнун ҳама қорамон ва қорғузориамон дигар мешавад, ҷойҳои қорӣ ҳам ба ҳар кас намерасад. Қорғарҳойи кӯҳна ҳама ба истеъфо ва истироҳат мебароянд! Чунки одамони нав ба сухани мо гӯш намедиханд; онҳо аз рӯзи ба ин дунё омаданашон ҳамин чизро нигарон буданд. Зеро Оламе, ки мо зиндагӣ дорем, бобову бобоқалон ва баъзан падаронро саҳт ба ҷафоҳо кашидааст. Ҳозир даъво ҳамин. Ману Саманд барин ҷондорон, ки дар умрашон даъво ё талаб ва ё шикоятро намедонанд, кучо меафта бошанд? Оё ин ҳама рост аст, Офтоб. Ту аз он баландиҳо ҳамин чизҳоро дидаӣ ё шундаӣ? Агар рост бошад, яъне, ҷӣ? Ин дунё чун қаср бувад, ки аввал асосу бун сохта, пасон бар он хишт гузоштаанд? Агар ҳамин тавр, онро одам сохтааст ва хароб карда аз нав сохтани аз дасти инсон меояд? Вагарна ҷуз гумроҳӣ қоре нест нақшаҳои навсозии одамон.

Баъди шодон руҳ намуда, Оламо мунаввар сохта, ҳамамо масруру хуррам хоستانат, дар рӯи Замин акси хостаҳоятро дида, худатро аз он баландии Мағриб афканда дар ҷаҳми махлуқи гетӣ бо ҳазор аламу дарегу афсӯс худкушӣ мекуни-ку Офтоб, дилам ба Саманди ҳамрангат месӯзад. Худамро гунаҳгори азим ҳисобидам:

Ман ба ишқели пойҳои ӯ менигарам, ки худамон андохтаем; худамон он бечораро, ки на ҳанги ба гала рафтан дорад ва на пойи гурез, ба чунин ҳол овардаем, ки дур рафта дар ягон ҷару ҷӯи афтида монад, дар ҷустану пайдо карданиш овора нашавем. Вақти сӯи гала рафтаниш гузашт. Он вақт аз тори мӯи ӯ равшан мечакид. На ҷарро писанд мекард, на ҷӯро. Ва на роҳи дуру наздикро.

Вале ҳоло он қадар пири фартут метобад, ки мулло Одинаи садаюқсола ҳам ин қадар лоғар, ҳаста ва қабурғаҳояш қолабгирифтаи раҳдор нест. Ба назар, ана ҳамин ду ҷондорро баргашта ба аслаш овардан лоимкон аст. Ба мулло Одина ҳар қадар доруи дармон диҳӣ ва ҳар қадар хӯроқи болаззату сабук диҳӣ, тамоми нозу неъматҳои дунёро муҳайё сози, ба аслаш гардонда наметавонӣ. Самандро ҳам; ба аслаш ё давраҳое, ки миёни деҳаи Панҷрӯд гардад, замин меларзид ва садойи сумаш овозу шарфаи рӯдро паҳш мекард, бо ҳеҷ тадбир ё ҷора баргардониди намешавад. Ҳатто даҳ вақт йеми диҳӣ ва охур баста тарбия намойӣ ҳам, чуноне ки ҳоло ҳаст ҷугур¹ мемонад. Дар хӯроқаш тамоми дорӯҳи

1. Аспи хароби боркаш ё савора

нерӯбахшро омехта парвариш намоӣ ҳама, он нерӯе, ки замони ду касу се касро пуштора карда то Мушистон, то Арчамайдон, то Кӯли Калон, то Уреч, то Саратоғ, то кӯли Аловиддин мебурд, бурда наметавонад. Гоҳи аз ҷое ба ҷое чароғоҳ пайдо кардан дар пушти зини он як хӯрчин, ду-се шолу кӯрпа ва чанд асоӣ чӯпонӣ бор мешавад, боқӣ ҳамаро дар пушти дарозгӯш бор мебаранд. Баъд кӯҳ ба кӯҳ: мол бо адиру кӯҳ ва маркабҳо бо пайроҳаҳо манзил тай мекунад.

Вале ҳоло дар пойи он завлона дидан аламангез бувад. Ягон вақт давраҳои аввали ба мол омаданаи гурехта, чӯпонхоро сарсон карда бошад, ҳанӯз ҳама алама дар дилашон монда ишқел мебаранд пойи ўро. Аз бисёр ҷаҳидан сари меҳи наъл хӯрда шуда, наълро во кардааст ва баробари ба пеш ҳама карда, ба суроғи буттаи алафе пеш рафта наълҳои ним банду ним раҳо аз зери сум гурехта пахлӯ меравад ва ба сангҷаҳо бархӯрда садо бароварда, аспро нороҳат мегардонад, ки вай барои ҷо ба ҷо кардани наъл ё зери сум гирифта ҳама замони бори дигар хез мекунад. Шояд ин ҷиз барои одами бегона, ки дарду ранҷи ҷонвари бебабонро дарку эҳсос намекунад, аҳамияте надошта бошад. Вале ин ранҷи номаълум Абдуҳамидро бетафриқа намегузорад. Миёни ҳазору як андешаи кӯҳнаву нав дарди Самандро дарди худ медонад ў. Ҳайвони бебабон сухан гуфта натавонад ҳама, ин ҷизҳо: рафикиву ҳамсафари, дӯстиву ошноӣро аз инсонӣ беимон хубтар мефаҳмад. Агар на, дар ҳар ҷаҳидан як бор сӯйи соҳиб наменигарист ва дум афшонда, кишна карда «ҳи-ҳи-ҳи – ҳи-ҳи-ҳи...» намегуфт. Замонро ёд меорад ў, руҳдоду ҳодисаву воқеаҳо хотирнишон мекунад, ки агар соҳиб ва ҳамроҳ фаромӯш карда бошад, ба ёд орад, чун буду чун шуд?

Ман ҳамаи қадар медонам, ки ягон бор дар пойғаҳ ё бузқашӣ Самандро истифода накардаам. Дилам нашуд. Зеро ин моли чунин бесарусомниҳо ва ё набарду тохтутозҳо нест. Ба ароба бастан ҳама ҷабру ҷафо. Вай зеби саворӣ дорад. Ҷонвар хушгашту хушчилаву хушрӯй. Вақти резачорпо рафтаниш мебинӣ, ки аз бучулак пойхо-яш шикаста аз нав пайванд мегарданд. Ҳеҷ ҷиз чунин хушрафтор нест: на ароба, на трактор, на мошин...

...лекин пир шудааст...

Ҳамаи рӯз ду-се сайҳа қашид; аз хавф, аз ҳатар? Намедонам.

Вай ба ман монанд, ман ба вай. Аз ҷиҳати шакли шамоил не, сохт ҳама не. Чунки вай чорпои ман дуло. Фейлу атвор, рафтор ва тарбияи сабру тоқат ва пурбардориамон монанд. Боз аз он ки гапандро ба ягон кас фаҳмонда наметавонем, ё гапандро гӯш намедиханд; ё гапи мо гап не. Даҳонаш қач бошад ҳама, бойбачча гап занад. Дар замони мо бойбачча нею сардор ё вазифадор гап занад. Воқеан монандӣ дорем, лекин инро ҷуз дуямон касе пай намебарад. Чунки онҳо намедонанд, ки дар рӯйи замин мо ду

тан чунин чондор хастем: чонварро хазор сиёсат бикунӣ, тозиёна бизанӣ, пошна кӯбӣ, ягон даҳан гап намезанад; ҳатто намеғӯяд, ки ту бо ман чӣ кор мекуни, чӣ меғӯӣ, ин қадар ҷабру ситам аз баройи чист? Ман чӣ гуноҳ кардам? Наход дар пуштораам одам бардошта гаштанам гуноҳ бошад? Наход роҳи дурро кӯтоҳ кардан, соҳибро ба манзил расонидан ва баъд баройи хизматҳои бедареги шаборӯзӣ як коса ҷав ва бедайи хушк хойидан, ҳам шуда аз ҷӯйборҳо ва обрави пеши дарвозайи соҳиб об хӯрдан ва дар ин саҳройи беоб ташналаб гаштан (то замоне, ки ҷӯпон молро ба об бараду ӯ ҳам ба ин баҳона ташнагиашро шиканад) гуноҳи нобахшиданӣ бошад. Не-не. Аз ин бобу хусус ҳарфе намеғӯяд. Ман таҳмин мекунам, ки ин ҷонвари безабони пурдон, ки ба ман бисёр монанд: хеле бонангу ор, мемураду шикоят намекунад ва ҳасрат ҳам надорад. Аз ҳамин ҷиҳатҳо ҳар дуямон монандӣ дорем. Вагарна вай ба як ҳайвони дигар монандӣ дорад: ба малах; ба малахи азим. Лекин бол надорад. Каллааш монанд ба малахи азим. Баъд чашмонаш, ки дунё – Замину Осмон, Офтобу моҳ, ситораву сайёраҳо, кӯху дарёҳо, ҳатто одамон, рамаву гала ва касу чизе, ки ӯ мебинад дар он чашмони малахийи барҷаста меғунҷад. Ёли аз тори сар болоӣ гардан тӯл кашидааш ҳам монанд. Фарқ дар он ки ёли заррини Саманд ба тарафи рост ҳам хӯрдааст, малахро тарҳи ёл ҳасту худаш нест. Ҳамин ҳел сохтааст созандааш: одамон ба ҳайвонҳову ҷонварон ва ҳайвонҳову ҷонварони дигар монандиҳо доранд ба одамон. Агар чунин мисолҳоро ба онҳо гӯӣ, хафа мешаванд, ки ман аз шумо чунин умед надоштам: нахост шумо маро ба ҳайвон монанд кунед. Ё агар беадаб бошад, адабҷӯб гирифта ба саратон хез мекунад: «Маро таҳқир кардӣ, худат ҳайвон! Ба суд медиҳамат!» Саманд дар чунин ҳолатҳо ҳарфро шунаваду маъниашро хубтар аз он кас фаҳмад ҳам, лом намеғӯяд. Офаридгор ин ҷонваронро баракс меофарид, чӣ мешуд? Намедонам. Масалан: одамро ҳайвону ҳайвонро одам меофарид, чӣ мешуд? Рафторҳои ҳаминрӯза рух медод ё на? Масалан гирем, ки агар Худованд ҷунон ки ман фикр мекунам ва меҳоҳам, ҳайвонро одам ва одамро ҳайвон меофарид, он ҷонварҳо аз он роҳи дур умед кашида ба ин девлоху айлох омада, ба таври худашон як навъ намоӣи сохта, Саманду дарозгӯшу вафодорҳо ва аҳли рама: серкаву таккаву кӯҷҳо ва мешҳову қисирчаҳо ва барраву бузу бузғолаҳо ва ҳатто дағарҳои ахтакардари, ки ҳамашон аз рӯи пиндор, ҳаёл, орзу ва гумонҳо бояд одам мебуданд, шоду хуррам мегардониданд? Намедонам. Онҳо дар ҳамин шакли одамии доштанишон ҳам метавонистанд ин ҷонвару ҳайвонҳо ва ҳамбашараҳои худро хурсанд гардонанд. Аммо ин корро накарданд. Зеро дар ҳамон вақту соат хислату ҳу ва хуни тези ҳайвониашон, ки Худованд кам-кам бошад ҳам ба хуни инсонӣ ҳамроҳ кардааст, ҷӯшид. Оне ки ором буда, фурутан вонамуд мекарданд ҳешро, хуни инсонииашон аз хуруш

монда ором гирифтани буд; дар ин рӯзгори бесарусомон ва ханӯз ҳам аз тарафи ягон шоҳу пайғамбар ба низом дароварда нашуда, саҳт хаставу хуфта гардида буд.

Шаб фаро расид. Абдуҳамид ханӯз чизе нахӯрдааст. Аз гулӯяш об ҳам намегузарад. Ҷуз ғами Саманд чизи дигаре дар сараш намегунҷад. Зеро даврахойи хуби онҳо якҷоя гузаштааст. Ягон ҷондори рӯи Замин Абдуҳамидро ҷунон хидмате накардааст, ки Саманд кардааст. Курратой буд, аз тухмаи аспони бобойи: модараш Ҷирану падараш Саманди зарринели бодпо, ки Абдуҳолики падари Абдуҳамид гоҳ-гоҳ барои рафи хумор ё дафи бало савор шуда ба маъракахойи бузқашӣ мерафт, аммо наметохт. Ба ҷовандозхойи девонаавзоъ, ки миёни тӯда ҷуз ба сари асп тозиёна задан хунари дигаре надоранд, асп намедод. Саъдӣ девонафеъл бошад ҳам, аспро тозиёна назада бо пошнаву маҳмез задан аспро миёни аспхойи зиёд ҷо гиронда дастони дарозашро ёзида бузро аз замин мебардошт. Дар ҷунин ҳолат Саъдӣ тозиёнро зери дандон мегирифт, то дасташ банд набошад ва ё бо як даст аз пойи буз дошта бо дасти дигар ҷилав мегардонд. Мардум баробар садо баланд мекарданд ва асп гӯш хобонда, сӯи марра метохт. Вале писари ҳамон Самандро Абдуҳамид ба ин тохтҳо раво надид. Худаш бузургу парво кард...

Ҳоло шиқир-шиқир садое, ки меояд дар ин хомӯшӣ, овози наъли дасти чапи аз як меҳ баромадаи уст. Наъл гоҳи ҷаҳидани ҷонвар садо мебарорад ва агар ба санг бархӯрад, садояш баландтар баромада, дар торикӣ як шарорайи паррон меҷаҳад. Аммо ҳамон замон ба ҷойи афтидааш расида-нарасида зарра хомӯш мегардад ё нест мешавад. Аз ин рӯ дар ҷое оташ аланга намезанад.

«Ҳааа, он сӯхтаҳоро барфу борон шуста нобуд мекунад. Боз сабза медамад... Вале дуди он дар дилҳо ва бўяш дар димоғ боқӣ мемонад.»

Одатан дар ҷунин ҳолатҳо, ки аз гулӯяш чизе нагузашт, ё ҷурғот меошомид ва дар сари мол айрон. Вале ҳоло ташнаву гушна буданаш ба ёдаш намерасад ва майли чизе надорад. Ҳамсӯхбат ҳам надорад. Шубонон молро ба ҷаро бурдаанд; дуртар бурдаанд, ки на садойи шубон меояд, на баъ-бӯи рама, на аву аки сағ ва на овози наю ҷу-ҷуву ҳушт-ҳушти онҳо. Шояд имшаб наоянд. Ҳамин ҳел ҳам мешавад, ки то сер шудани мол ҷаронида, дар ягон тал ё молхобрав хайма зада¹ ними шаб молро боз ҳай карда меҳӯронанд ва охиста-оҳиста ронда ба девлох меоранд, ки ҷоштгоҳ мешавад. Бо ҷунин фикру андешаҳо рафтор ва қиёфахойи

1. Ист карда ё хобида.

номатлубу сохтайи меҳмононро аз назар дур карданӣ мешавад, вале чунон ки имрӯз ноҳонда омада буданд, дар ин тирашабон низ рух намуудан меҳоянд.

Чандон тира ҳам нест имшаб. Ситораҳо аз ҳад зиёд; аз оне ки дар кӯҳҳои Зарафшон шабҳои ҷустуҷӯи геологӣ медида медонист, зиёдтар, равшантар ва париданашон ҳам бисёр. Ё он вақтҳо чандон эътибор намедодааст ва ё воқеан ҳам имшаб Осмон гарқи ситораҳост.

Ба гӯшаш ё ба ёдаш меояд, ки радиои мошинаш меҳонд:

*«Ҳар шаб ситорае ба Замин мекананду боз
Ин Осмони ғамзада гарқи ситораҳост.»*

Бисёр мешунид ин байтро дар нимашабон, гоҳе ки мошинсавор сӯйи ҳона мерафт. Аммо мешуниду чун мавҷ гузашта мерафт аз бари гӯшаш. Азбар ҳам шуд. Гоҳ-гоҳ нимовоз ба мавриде ё шабро дар назар дошта ва ё ситораро, нимовоз меҳонд. Вале чунин ки ҳоло бамаврид мазмунашро дарёфт, ҳеҷ гоҳ андеша накарда буд. Аз Осмон канда шудани ситораҳоро дида ва оташаш хомӯш гашта дар кучо набуд шудани онро надониста, гуфтори мардум ба хотираш омад: ҳар ситорае, ки канда мешавад, соҳиби он ситора мемирад. Имшаб чӣ қадар ситораҳо канда шуданд, вале ба назар ситорае аз Осмони ситорабор кам нашуд.

Роҳи Қаҳқашон ҳам равшан. Пайи коҳи рехта, тӯлкашида ҳам маълум. Парвин пасттар фурумада нур бахшиданист ин Замини тира ва фалакзадаро. Вале ҷамъулҷамъ кори як Октябро карда наметавонанд.

Гӯшдароз бинӣ афшонд. Аз оне ки Абдуҳамид ба фикр фуру рафтааст, ҳамин садо ҳалал расонд. Баъд яке аз он ҷонварҳо сурфид. Ў пайҳас накард, ки асп гулӯ меафшонад ё ҳар. Шояд ҳақиқат гулӯи ононро гирифт, ки об нахӯрдаанд. Зеро омадани меҳмонон сабаб шуд, ки молро ба об набаранд. «Шояд ин сурфайи пирунаи Саманд бошад. Минбаъд ҳар дарду бало часпидан мегирад. Сурфа ҳам мешавад, акса ҳам мешавад; нолаву шеван ҳам, мӯя ҳам. Дард касро чу сағ ба иринҷос задан ҳам маҷбур месозад. Аз иштихову хӯро хоб ҳам мемунонад. Ба ҳар гуна андешаву фикру ҳаёл водор месозад. Пирӣ ҳам аз дардмандӣ камӣ надорад. Аз қулла он тарафро бисёртар фикр мекунад кас. Зеро як умр зӯр зада фарозҳои зонушиканро баромада бошӣ, дар умри боқимонда онро дунбағеч ё ғелону лағжон мефаройӣ, ки надониста мемонӣ. Баъзан ёрӣ медиҳанд ва мадад мекунанд, ки нишебии тезро зудтар фаройӣ. Ҷудо нашавад ва фаромаданат ба гашти дигарон ҳалал расонад, пеши роҳашонро гири ё боздорӣ, тела ҳам медиҳанд.

Вале тела додани онҳо пиронро ба рӯи роҳ намехобонад, то яке даст гирад. Балки ба варта ё чаҳаннам меандозад.»

«Ҳй-ҳй-ҳй, ҳй-ҳй-ҳй, ҳй-ҳй-ҳй!»

Ин садойи Саманд. Ошно ё чизеро бинад, ҳамин хел нағма мекунад. Ба хусус сайде ё сайёде пеши назараш намояд, ё аз тарс ва ё баройи хабардор кардани соҳиб; баройи хушдор кардан ё тарсонидани пайдогашта чунин нағмаро раво медонад. Чун нағмааш ва огоҳонидани пасташ суде набахшид, баланд сайҳа мекашад хатарнок ва кишна карда сар меафшонад, ки сарафзор ва лигому даҳана дошта бошад, пайванди оҳанакҳойи афзор ба ҳам бархӯрда, садо мебарорад. Як бор огоҳ карду монд. Дарозгӯш ҳам ханг назад. Нишонایی хавфу хатар нест. Чунки агар хатаре таҳдид карда буд, хатман ҳар ханг мезад.

Абдуҳамиди гарқи хаёл сӯйи мошин нигарист, ки дар сари роҳ монда омада буд. Вале дар шаби пурситора ҳам наметофт, гарчӣ рангаш сафед аст. Лекин як шабах менамояд дар ҷойи мошин гузоштааш.

Сиёҳие, ки миёни қӯш ва аспу харро бурида гузашт, ба тахмини ӯ аспро хӯсонд. Ҳамин сиёҳӣ аспро водор сохт, то одамо аз пайдо шудани ӯ огоҳ гардонад. Ва он сиёҳӣ рост ҷониби қӯш меомад.

«Баҳ! Баҳ!»

Садо баровард паст, саг бошад пеш меояд, сайд бошад, мегу-резад. Сиёҳӣ андаке истоду таҳаммул кард, пасон пешрӯ омад.

«Сиёҳ?!»

Ном гирифт килларо, ки вазифааш қӯшбонӣ буд ва ҷӣ шуд, ки қӯшро монда гум шуда рафт. Ҳоло чиллаи зимистон надаро-мадааст; вақти гушнаш нарасида. Шаҳвати муҳаббат зӯрӣ кунад, на мол мегӯяду на қӯш; бо кадом нарсар ёр гашта, дур аз девлох меравад, то ҳеч ҷондоре ба ишқварзии онҳо ҳалал расонида натавонад.

Ҳоло он сиёҳӣ нагурехта, андаке истод гӯш сих карда, чор-чашма сӯйи овоз нигарист. Сонӣ дум ликкандан гирифт, ки базӯр дида фарқ мекард Абдуҳамид.

«Мол наздик?»

Шинохта килларо пурсид ӯ ва Сиёҳ шерак гашта, зуд-зуд дум ҷунбонида пеш омад. Ошноӣ меод.

«Гушна мондӣ? Ҳамир ҳам накардаам, ки ба ту диҳам. Каме сабр мекуни, Сиёҳ. Наим биёяд, ҳамир меошурад, ҳамаатон меҳӯред. Имрӯз намедонам ҷӣ рӯз буд, ки иштиҳойи ҳамаро баст. Аз афташ, ситораҳойи наҳс дар бурчи Мизон қирон мекунам. Ҷонвар-э, дилам месӯзад. Аммо намедонам, ки ордаш дар кучов обаш дар кучо, то ҳамир меошурдам. Сер бошӣ, ба сайд меравӣ, гушна бошӣ, аз дур мечакиву аз пеш рафтан метарсӣ. Ба рафтору кирдори одамай монанд баъзе ҳислатҳойи шумо, ҳайвонҳо. Ман ягон қаҳрамонро намедонам, ки мисли шумо марзаширо, ҳудуда-

шро, соҳибашро, амонати гузоштаро, дӯсту ҳамроҳу шарикашро химоя карда тавонад. Спитамони ҳамватани мо бо ҳама шучоату родмардиву чавонмардӣ ва ватанхоҳиву ватанпарастӣ, диёрашро ҳифзу химоя карда натавонист; ҳатто чони худашро... Ё дурӯғ? Шояд ба норост хоб кунад ин андеша, зеро ўро куштанд. Дар чомаи дӯст куштанд иттифоқчиён. Баъд танҳо монда, худашонро саришта карда ва ё аз вартаи ҳалокат раҳонида натавонистанд он каллабурони сари Спитамон. Ҳамин хел. Ба гуфти Рӯдакийи доно: «Оне, ки туро кушт, кушта шавад.»

Ба номи Худо, ман ин хел умед надоштам аз одам. Ҳарчанд медонистам, ки ҳайвони забондор аст, бошуур аст. Ин бад; ҳар баду некро дониста қардан бадтар. Саг бадқардари «ав!» гуфта аз банди пояш медораду меравад. Онро то мурдан ҳойида, ҳунашро резонда намекушад. Гарчӣ аз зоти гург аст. Вале одамай то охир нигарон, ки мурдаи душманро бинад. Агар зӯраш ба куштан нарасад, дуёи бад мекунад. Ҳеч ки нашуд, ба Худо месупорад, то Ё ҷазояш диҳад. Бо он ҳам ки нашуд, қотилу кушанда киро мекунад, охирин дунёиашро сарф карда ба муроди бадаш расидан меҳаҳад. Вале ман намедонам, ки ба кӣ бад қардам... Як душманийи ноаён камин дорад ва маро таҳдид мекунад. Ба назарам аз он сар зад, ки қору бори геологиро тафтиш қарданӣ шуданду ҷойи тафтиш мекардагӣ наёфта, ба Ҳочагии ёрирасон рост қарданд, ки оsonакак гузашта меравад. Як пойи гӯсфанду меҳмонон; «дахони хӯрда – шарманда» дар лабашон қулӯҳ молида мераванд. Аммо дар камин душман будааст, ман беҳабар. Кирми дарахт аз худ дарахт, сармуҳандиси худамон алам бардоштани. Гӯё ҳамчун роҳбар ба вай гап намерасад. Баъд чӣ хел яку якбора ҳеч ҷо қору ҳоле нест, партия ба ин ҳамроҳ шуд? Намефаҳмам. Охир ман ин ташкилоти Ленину Сталино муқаддас дониста, аз баҳри Осмонӣ Замин гузашта, узви бебадалаш гаштам. Имрӯз маро чунин бозӣ доронад, чӣ дилсӯзие мемонад. Дигаргунсозиро аз ман сар мекунад? Не, ба таги ин ташкилот об мондагӣ барин. Ҳамин хел худӣ ба худӣ душман шуда, миёни ҳамаро мешикананд...

Лекин сабр бояд қард. Ҳоло футур нарафтааст чизе. Ҳоло ҳама ҳамақидаҳои Ленину Сталин намурдаанд. Ин қори ҳамон қорандозону игвогарон будагист, ки замоне кадом дилсӯзашонро озор дода будаанд. Ё аз ҷойи гармашон ҷунбондаанд. Ин хел қасон бисёр. Модарашон аз ин ҷониби кӯҳи Қоғу падарашон аз паси кӯҳи Қоғ ё аз худ Албурз. Дар миёни ин оташзаниҳо Арчамайдон месӯзад...»

Аз ҳастагӣ ва ё мондашавиӣ бофтаҳои асаб, ё гуруснагӣ ё худ серун вазидани боди дам гирифта, ўро хоб омад. Чунон ширин, гуворо ва роҳатбахш буд, ки ў надонист чун пӯшида шуд сарпӯши чашмонаш. Зеро ҳамин лаҳза ҳама чиз аз ёдаш рафта, ба қасе мубаддалаш сохта буд, ки чашм аз олам пӯшидааст. Зеро қон

доштан, ҳаракати хун, ҷисми солим ва ҳушу ёди қавӣ ва ҳама чиз: осмону моху ситораҳо низ аз ёд рафта буд. Даруни чашмонаш низ чизе боқӣ намонд. Гӯшаш ҳам кар шуд. Гӯшдароз на бинӣ меафшонад, на ҳанг мезанад. Сағи гурусна ҳам хомӯш. Саманд сайҳа намекашад ва садойи наъли ноҷо шудааш намеояд... Дунё хомӯш ва ҳама чиз бечон. Мазмун, мурдаҳоро чунин метобад олам. Аз ин рӯ низ хуфтагонро ба шумори мурда медонанд.

Гарҷи ғанаби муваққатӣ рабудаш, дилбедор аст ва як рӯшаниӣ андарунаш сайр мекунад ва дар ҳолати надидан ва дарку эҳсос накардани мавҷудот табассуме дар лабонаш дамида, ки гоҳи аз дӯст ва ягон кори хуб ва ё зарофатгӯиӣ ҳамсӯҳбат дар чехра ва гирди лабонаш мегардад. Ҳамин рӯшаниӣ дар чашмонаш низ омад ва оламро ҷунон равшану зебо дарёфт, ки ҳеч надида буд.

...Як садойи ошноӣ ғафстар аз хуштак, вале зарбу тактеаш монанд ба сурӯду ниёиши мурғи ҳақ бедораш кард. Чашмаш пӯшидаву ҳушу гӯшаш бедор, диққат дод, ки воқеан, садойи ҳақгӯяк ҳаст ё овози шуми ҷуғзи вайронаҳо. «Чу... Чу... Чу!!!» Ҷуғз се бор дар сари дарахти хонадони баргаштабахт изтиробомез, пуртахлука ва гӯшхарош «чу!» мегӯяду меравад. Аз пасаш занҳои таҷрибаандӯхта дуо мекунад: «Ба худат занад нияти бадат! Кишк! Кишке, баддахон! Рав ба вайронаҳо!»

Вале такрор ёфт «Чу-чу!» ва Абдуҳамид дарёфт, ки садойи шиноси писари ҳудааш аст. Дилаш аз ҳаяҷон ва шиддати фикр сахт-сахт заду ором гашт ва танаш арақ баровард. Бо вучуди он пинаки ширин он қадар сабукрӯҳ гардонид, ки дар ин рӯзҳои наздик ин қадар фароғат накарда буд. Нафасгириаш ҳам сабук, азбӣ танаш ҳам. Акнун дарёфт, ки тақя бар кӯшу палтар зада будааст, ки дар ягон бистари нарму гарм чунин роҳат надидааст. Гӯё нав ба дунё омад ва ҳоло ҳеҷ гуна пастиву баландиӣ ҷаҳонро намедонад. Ана ҳамин, ана ҳамин мероси аз Одам монда – ҷӯпонӣ.

Инак садое монанд ба шалфайи пасти об меояд, вале шалфайи об нест, зеро садойи обро бод пасту баланд меорад, ба гӯш мерасад, ки бод он тараф мегардонаду ин тараф меорад. Ин овоз Абдуҳамидро ошно; баъзан онро ба фаш-фаши мори афъиӣ аз ягон чиз ҳавф бурда монанд мекунад. Лекин ин овози рама бувад, ки заминро лесид, баробар нафас бароварда ва суми мол заминро сойида ва ҳама якҷоя шуда ҳамин ҳел як овози пасти оби аз дара ҷоришавандаро мемонад. Моли шабгард ин садоро то сари кӯш овард ва дар ҳамии молхобрав ором гирифт, ки садо ҳам хомӯш гашт. Баъд рама ором гирифтӯ садойи кӯшкорҳои маст тамоми шаб оромиро ҳалалгор шуд.

Абдуҳамид аз ҷойи нишасташ начунбида, то ҷӯпонҳо гирди молро гашта, давра кардани рама қачпахлӯ зада қарору ором меистод ва баъди сағҳо наздик омада, ўро дида, бӯй гирифта, дум ликконда, ошноӣ дода рафт, ночунбон истод ва гоҳи кори

рамаро сомон гардонида омадани чӯпонҳо аз чой шуд ба пой ва як хамёза кашида, ба худ омад. Кучукча ба кӯш наздик омада, калонгарона ғур-ғур кард. Ва баъд марди қоматросткардаро ноошно дарёфта ду-се чик-чик кард. Аммо сағони дигар ба чикидани ӯ эътибор надовданд.

Чӯпонҳо омаданд ва баъди салому алейк аз пайи оташ афрӯхтан ва чой чӯшонидан шуданд. Аммо чӯпони асосӣ – Ғафур сагонро хамир ошурд. Аз орде, ки ба ном «оши сағ» аст, як корсон хамир кард ва зуволла-зуволла канда, пеши сагон андохт, то чун ҳамеша насибайи худашонро хӯранд. Аммо имрӯз қирони нахс буданаш дуруст будааст, ки сағони рӯзона аз рафтори меҳмонон олугда гашта, ҳаққи якдигарро насибайи хеш доништа ба ҳамдигар дарафтиданд; хамирро монда, якдигарро хӯрданӣ шуданд. Дарафтиданд ба ҳам, ки боре нашуда буд. На килла мегуфтанду на кучукча, ба кӣ даҳанашон расид, газида ва бо чаҳлу ғазаб афшонда, дур меандоختанд ва боз аз алам пахш карда, камзӯрро зӯр мехойид. Ҳатто майдаякро. Аммо килла ба химояйи майдаяк таги пойи нарсағҳо ғалида, дандон гиз мекард, то онҳо газидаву хойида натавонанд. Хамирҳо зерӣ пойҳояшон монда ба хоку хас ва рег омехта гашта буд. «Тур-туру баҳ-баҳ»-и чӯпонон ва бо асову лаби домонҳо таҳдид кардани соҳибон оташи онҳоро хомӯш карда наметавонист.

Ин ходиса чӣ таъвил ё ҳосияте дошту надошт ва ё аз кадом руҳдоде дарак мекард, рӯшан набуд, аммо рамаро хӯсонд ва хӯрканд. Рамайн аз нисф зиёд аллакай вазн ба замин андохта, ба кавшаву кафшер оғозида то ба шабчаро рафтан бояд дам мегирифт. Аммо ин балойи ҳеч замон рух навода, болойи мурда – сад чӯб, чӯпонони хастаро хастатар гардонд ва Абдуҳамиди ба танг омадаро дилтангтар кард.

Ба ростӣ, ӯ баъди пинак ҳешро дигаргуна эҳсос мекард ва хулоса карда буд: «Бар сари фарзанди одам ҳар чӣ ояд, бигзарад.» Гӯё аллакай руҳдоди имрӯзаро гузашта пиндошта буд. Вале ин воқеаҳои табиӣ хотирашро парешон кард. «Бало чуфт-чуфт меояд».

— Нафс чизи бад...

Ин сухан аз забони Абдуҳамид замоне баромад, ки аллакай ҳама қорҳоро сомон карда, гирди дастархони чӯпонӣ нишаста буданд. Ба назар ҳама рӯйдодҳо ва мочароҳо фаромӯш гашта ҳамин ҷанги сағони як умр паҳлӯйи ҳам гашта, дар тамоми набарду ҳамлаву ҳучумҳо бо ҳам буда, баробар рамаву шубонҳоро якҷоя посбонӣ карда, дар як лаҳза нафси шумро идора карда натавониста мочаро ба миён оварданд. Хулосайи ногаҳонӣ ва пандомезу хушдор сохтани падар ҳам чунин буд, ки ҳама мочароҳо ва балоҳои заминиву осмониро ҳамин чиз ангез медахад, сонӣ хидматгорон бо хидмати хирсонашон домон мезананд оташи нав ҷуг гирифтаре;

дасисабозон, гаммозон ва ширинкорони ҳангомаҳо қатра-қатра равшан илова мекунад. Оқибати он ба аҷал мубаддал мегардад.

— Ман нафаҳмидам, ки ин чӣ буд? – ё баройи масъаларо равшан кардан ва шишайи хомӯширо шикастан фармуд Найим.

— Чиро? – пурси чӯпони аввал буд.

— Омада ин қадар мочаро сохта, каттагӣ карда папирос кашада, ҳама чоро оташ зада, рафтани намоёндро.

— Кирдори кучукхоро фаҳмида бошӣ, ҳарду як чиз аст. – Фаҳмондани ва аз онҳо маънӣ кашидани шуд Абдуҳамид. – Агар не, Олам сӯзад ва рӯйи Замиро оби Азов гирад, як нафари онҳо ин ҷо намеояд. Ман ба он чӯгии шумқадам ҳайрон. Чӣ кор дошт, нафаҳмидам.

— Вай охиста ба ман гуфт, додо: «Як даҳ нафар гӯспанди маро ҳам бонӣ карда медихед».

— Ҳамин хел гуфт?

— Айнан гуфтам, додо.

— Вай, чӯгӣ, бало. Гумонат, ки даҳ сар гӯсфандро харида оварда ба рама ҳамроҳ мекунад? Неее. Гуфтагеш, ки «ман ҳам дар ин мол даҳ сар гӯсфанд ҳақ дорам». Ун ҳамин хел одам. Яъне корҳои мо хуб шавад, ба хосту даҳлати ӯ мешавад. Аз ҳар малах як линг бояд гирад. Баройи ҳамин орому хомӯш буд. Албатта дар роҳ Нозим Тайибро ба ягон ҷойхона дароварда сарашро гаранг мекунад ва пӯстинро чаппа пӯшида, корро расво карданаҳ ҳам аз эҳтимол дур нест. Як махлуқи аз партовгоҳ рӯйида.

— Лошахӯр, гӯеду монед. – Фармуд Ғафур.

— Бадтар. Лошахӯр – ҷонвари безарар, вале бадният. Пасмондаро меҳӯрад. Ҳамон пӯстчамъунақҳо барин. Молро қассоб мекушаду пӯстро хориҷиҳо мекашонанд. Безарар. Аммо ин қассобҳои теғакорд молро сар бурида натавониста, ҳаром мекунад. – Ба чунин суҳан қардани ӯ ҳайрон буданд. – Лекин як чиз ҳаст: Партияи Коммунистӣ – зинда. Ба он умед бастан мумкин. Дигар ҳамааш бекор.

— Ким-дия...

— Инту нагӯ, баччем...

— Охир аз телевизор дидед-ку! Ҳама он ҳайкалафтониву билетсӯзӣ чӣ маънӣ дорад?

— Вай кори қасони беандеша. Онҳо ҷуғз барин вайрона ме-хоҳанд. Вагарна, аз ману шумо ҳамонҳо пештар зӯр зада аз сафи партия ҷой гирифта буданд. Имрӯз, ки ҳама дарвозаҳо воз шуда, аз он дарвоза даромаданро қасе манъ намекунад, аз паҳлӯи он дарвоза як дариҷайи дигар сохта «мана аз ин дарбачча дароед» меғунд... Ҳамин рӯз ба чашматон дидед: онҳо бо дигар ниёт омада буданд: яъне мо – Ғафуру Наиму ман ҳама гӯсфандонро фурухта ё кушта хӯрдем; моли Ҳочагии геологиро нобуд кардем. Яъне, хиёнат, ки партияи ба қас боваркарда ин гуноҳро намебахшад.

Ин чизро онҳо хуб медонанд. Чун омада диданд, ки ҳама чиз баракс, тири Оғлӣ хок хӯрд. То қариби бегоҳ нашишта, сигарет кашида, ҳама чоро оташ заданаш ҳам ба ҳамин маънӣ буд, ки дастаке пайдо кунад ва дасти холи барнагардад. Ба ҳаёлу хости ӯ ман бояд чангҷол мезондам... шукр, ки нашуд. Лошахӯрон ҳам ноумед баргаштанд. Вале хомӯшиашон бебало нест.

— Зиёдомад ҳам гуноҳ ҳисоб мешавад?

— Усул дар дасти нағорачӣ. Ба кадом зарбу мақоме, ки занад, раққоса ба ҳамон тараф майл мекунад.

Абдуҳамид худ ба худ андешид, ки забонайи оташ тоб хӯрдану майл кардани раққосаро мемонад. Бод бозӣ медорад онро. Шӯълайи оташ ҳар киву ҳар чӣ рӯёру буд, равшан мекард ва қиёфаву вачоҳати ҳар кадомро хуб дидан имкон дошт. Вале ҳамин ки шӯъла паст гашт, чехраҳо низ камнур ва хира метофтанд. Аммо офтобайи сиёҳи миёни гулхан гузошта ҳар қадар оташ аланга гирад ҳам, боз сиёҳи сиёҳ менамуд. Ҳамин ки об балақ-балақ чӯшида аз даҳону бинии офтоба ба рӯйи оташ пош хӯрд, оташ хомӯш гашта як дуди сиёҳ ба ранги шаб омехт. Фафур як каф чойи хушк андохта боз офтобаро рӯйи лахча гузошт. Пасон гардон-гардон карда лиҳоби чойро баровард, дар пиёла чой рехта ба падар дароз карду дар дӯлчаҳо баройи ҳудашу Наим. Гуё гунуданд баъди дастархони ҷӯпониро гундоштан. Аммо дар чашими касе хоб набуд. Ҳар кас ба таври хеш меандешид: ба таври хеш мепурсиду посух ҳам мегуфт. Лек садо баланд намекард, ки хоби ҳамрохро халалгор нашавад.

Падари бузург баъди телевизору пайкарашиканиву билети партия супурдану сӯхтанҳоро гуфтан саҳт парешон шуд: «Молро мегирифтагист, билети партиявиашро кашида мегирифтагист, ки беаҳду вафо баромадӣ! Носипосӣ кардӣ. Лекин ҷонро намеситонидагист. Албатта шармандагист баройи узви ҷунин як партияӣ бузург. Аммо аз пашша фил сохта, думи сағат қач гуфта, санги гарони осийӣ аз кор мондари бар ҷунин узвҳо бор кардан ҳам аз рӯйи адолат ва хости партия нест. Аз рӯз ҳам равшан ҳамаро, ки тӯҳмат – азим. Лекин аз ин дурағаҳо ҳама чизро чашм доштан мумкин».

«Чӣ мешавад акнун?»

Ҳамин пурси Фафур буд, аммо касе онро нашонид. Ӯ гумонаш пурсид ҳамин чизро аз падар ва хеле нигарон монд, ки райис ҷавоб хоҳад гуфт. Зеро ӯ ҷунин одат дошт: як чизро пурсӣ, дер нигарон меистад. Ба назар аз кучое садо меояд; ба ҷунин пурс посух меғӯяд ва Абдуҳамид он ҳарфро шунида, ҷавоби пурси касро медиҳад. Аммо ин дам, муддати зиёд гузашту ӯ чизе нагуфт. Ва Фафур пиндошт, ки райис ҳама алам аз ҷӯпон ситониданист, ки моли аз саршумор зиёдро саришта карда натавонистӣ. Ва ба ҷавоб омода ҳам шуд: «Касе ба ман нарасонд-дия.» Аммо ҷунин

чавоб гуфтан лозим нашуд ўро. Чунки Абдуҳамид гирифтори андешаҳои хеш, аз фикраш ҳам нагузашта, ки ҷўпонро чунин хошиш диҳад. Ў оҳиста бархост ва асои гурмдорро гирифта, ба сари моли хуфта рафт, ки аллакай баъзе ғусфандон ба шабчаро омода гашта буданд. Сагон ҳам омаданд. Қўчҳо баъзе мешҳои нарталабро ором нагузошта метохтанд.

«Чӣ шуданаш рӯшан нест» ғўё ба пурси пештар ҳаёлан гуфтааш инак посух ҳам пайдо кард Ғафур.

Найим ҳам омад. Молро ба пайи шаб гаштааш на, балки ба дигар ҷониб шабчаро бурданд.

ДАФТАРИ ДУВВУМ

Идораи кумитайи партиявии шаҳр дар баландие маъво гирифтааст. Дар рӯ ба рӯ – он сӯи рӯди Зарафшон охири силсилакӯҳҳои Туркистон метобад. Давоми он чун думи аждари хуфтайи афсонавӣ борик гашта то тарафи Самарқанд меравад. Ин аждари азими ночунбон думи худро аз Хурмӣ гузаронида дар наздикиҳои Самарқанд ҳамвор гардонид, бо замини ин водӣ яқсон мешавад. Вале Зарафшон дар тӯли ҷоришавиаш ба нахру дарбанду ҷўйборҳо тақсим мегардад; баракси он шохобҳое, ки аз дараву минтақаҳо ҷўй-ҷўй фаро омада Зарафшони азимро месозанд. Аз тирезаҳои ин бинойи дар он замон хеле муқаддас ва умедгоҳи баъзе қасон ба сӯи Ғарибаку Хурмӣ нигарӣ, кӯҳҳои сӯхтаро мебинӣ, ки Худованд гоҳи хок, тухми алаву ғиёҳ пошидан мушт сахттар дошта, рағи саховати дасти тараш кашидааст; ҷуз сангҳои сиёҳ чизе ба назар намерасад. Аммо навбаҳорон аз хосияти нури офтоб ин сангзор пештар аз замини хока гарм шуда, ҳатто сангҳо ҳам муддате ушна баста, аз хок ғиёҳ руста чанд рӯз сабзу хуррам метобад; замоне ки кӯҳҳои сояруӣ Зарафшон барфпӯш бошад. Думи ин аждари ноҳезон ҳам сабз тофта, рафта-рафта тира ва мисиву сурх мегардад аз сӯхтан. Ҳамин ки дида ҷониби хеш мекашӣ, паҳнобҳо ва бешайи анбӯх ба чашм мерасад. То фасли ҳазон сарсабз буда, тирамоҳ барғони ангату зарбеду хингбед ҳам ранги заъфаронӣ мегиранд. Аммо зардолузор, тоқзор ва дарахтони ҷаҳормағзу чинори рустойи Шингаку Ғарибаку Саройкамар ва Хурмӣ барг заррин мегардонанд; лоларанг, ҳолмунӣ, минӯйи метобанд. Қас аз баландиҳои шаҳри Панҷакат тамошо карда сурати бисёр ва навор бардорам меғӯяд. Аз думи аждар то Офтобнамо кӯҳҳо сиёҳтар гашта зина-зина баланд мешаванд, ки дами тулӯро мегиранд. Миёни қаторкӯҳҳои Зарафшону Туркистон як новайи танге пайдо мегардад, ки об баройи хеш роҳ сохта, одамон аз рафту оӣи зиёд қад-қадӣ рӯд пайроҳа сохтаанд ва ним аср пештар мошинроҳа ҳам қанда, вартаву тангроҳаҳо ва бораҳои сағкушу харкушо ба барфу борон додаанд.

Чанубтари ҳамин бинойи умедгоҳ дар радифи шаҳри қадимаии Панҷакат ё Қайнар – дар хатти Қухандиз бинойи чандошёнایی дигари замонавӣ сохтаанд, ки идорайи геологоҳ менаманд. Миёни ин ду ошёнӣ баланд Умедгоҳ ва Геологро фурудгоҳи тайёраҳо ва ҷарҳболҳо мебурад ва баройи аз як идора ба идорайи дигар рафтан хеле гирдгардон ва саргардон шудан лозим меояд. Ин ҳама манзараҳои зебо гоҳе ки тайёра танҳо дар рӯзҳои офтобӣ ва бегода бориш рӯи рӯд, бешазор, тори деҳаи Ғарибаку охири ҷазираҳои ҳокӣ онро дар фазо давр гашта ғӯи худро ба роҳи баракси фурудгоҳҳои Чаҳон аз самти шимол ба самти Чануб сохта, рост мекунад, ҳама ҷойи ин шаҳри тозакуҳанро аз назар гузаронидан имкон дорад. Кӯлу боғи Камоли Хучандӣ ҳам хеле дилкаш метобад дар канори рӯди Зарафшон. Вале болотари шаҳр – аз фурудгоҳ болотар вайронаҳои шаҳри қадима рангзард ва кӯҳна метобанд. Дар маркази шаҳр як қасри бошқӯҳе бунёд гашта, мармари деворҳои навро рӯкаш мекунад. Вале ба он кӣ мебарояд кӣ менишинад, маълум нест. Ба ҳар ҳол ҷӯи қор, ки дар ин қоҳи кӯшк ҳаст, дар бинойи кӯҳнаи партиявӣ ё бинойи қумитайи иҷроияи шаҳр нест. Қасе ба он эътибор наметавонад ва тармиму шикасту рехташро назорат наметавонад, ки фардо ё пасфардо ба он диҷи сафеди мармарӣ мегузаранд. Қиро насиб мекарда бошад? Ё умед дорад, ки баъди панҷ ҳазору панҷсад ва ё шаш ҳазор сол донишмандони мамулики ғайр пойафзорҳои тақбандаш як ваҷабӣ дар пой қашада, борхалтаи ғаронвазн бар дӯш умед қашада меоянд, ки устухонҳои қадоме аз зерқонаи ин бинойи таърихӣ ба ҳокӣ яқсон, дар қатори дарза-дарза пулҳои сарфнашуда ва танғаҳои аз қашми партия ва қасони масъул пинҳондошта, хиштҳои сиккаи Таррордошта, ки сурати қадом барлосро бар он насб қардаанд, ки аз дасти қатишқо меқапад ва қаритаву нақшаву барномақо, ки то миллион солқо меқасад, пайдо қарда, қамон вақт бақо ҳоҳанд дод, ки ин шаҳр қӣ шаҳре буд ва онро қӣ идора мекард... Оби қари қона – қира; ҳоло қасе ба он бақои қуруст дода наметавонад. Сарвар то дар сари вазиға буданаш нағз, қун аз қурсӣ парид, «душман буд» меқӯянд. Қоло дар қармийи қор бақо додан ба қарқҳои беназири Партия, ки бо дасти адаб оварда ба қурсийи ифтиҳор нишондаанд, имкон надорад. Зеро қасе наметавонад, ки дар сару қилу нияти сарвар қӣ ҳаст ва мағзи ӯ аз қӣ қалал дидааст. Лекин бо қӣ бо қадом қабон суҳан меқӯяд ва қамқоса аст, ҳама меқонанд. Номаш бас сарварро. Дақнорас бошад қам, бо қасе қамнишини нақунад қам, бо ақом қамнишини нақунад қам, бо маслиҳати даллаву ғаммузқо рақтор қунад қам, зинда бошад сарвар.

Роҳи ақсӣ ё шоҳроҳи зиндагийи марқуми ин мақзе аз қониби Мароқанд меояд. Бо ин роҳқо қӣ омаду қиқо қард бо ҳоқи муқаддаси ин қо, бо марқуми ватанқо ин қо, қамааш таърих шудааст.

Инак то таърихи навини ин мулкро менависанд, ки Панчакат шаҳри қадимтар мегардад; ҳақиқатро монда, аз зери хок устухони сари Лоикро бароварда гап мегиранд, ки чӣ гуна буд. Чунки Рӯдакӣ як бор ҳамаро гуфт ва хеле пир шуд. Очиз, долсурат, гунгу кар аст. Танҳо сурӯдаояшро ханӯз ҳам бод гӯш ба гӯш мебарад.

Сари бо дасти ҳамсоёҳо буридаӣи Спитамонро аз хазинаӣи ҳолӣ ва вомдори Макдунӣе, ки ханӯз ҳам аз кӯлвори Искандар бурун наомадааст, бо миллиардҳо доллар харида (агар ҳиммат кунанд), дар баландӣи баланд (ба назари ман дар тори сари шахи Гаҳвора) мегузоранд; каллаӣи ханӯз ҳам хунолуди Деваштичро аз кадом мағоки Бағдод кадом ҳоҷӣ тасодуфан пайдо карда ба бидони асали бурдааш адошуда андохта меорад ва рӯ ба рӯӣи ҳайкали Спитамон, дар сари арматури баландиаш то осмон устувор мекунад. (Агар ҳоҷӣ он сарро ба нархи арзон диҳад). Устухонҳои Муқаннаӣи дар иксир маҳлул гаштаре дар як ҳалтача андохта дар даҳони ғори Моҳтобӣ (аз моҳи сохтайи Муқаннаъ он ғор ханӯз равшан аст.) меовезанд. (Хайр, ҳайкали Рӯдакӣву Лойиқ барҷост.) Ҷасади хунолуди Туғралро пайдо карда (чӣ хеле, ки ҳаст) дар сероҳаӣи Панчакату Масҷоҳу Душанбе мегузоранд. Пасон аз пайи таърихи ин бечонҳо мешаванд, ки ин ҷо чӣ ҷое буд ва инҳо кӣҳо буданд. Умри Олам мебуд, ки кас ин корро ба сомон расонад. Лекин бояд шавад ҳамин кор. Мо ин корро кунем-накунем, хориҷиён ҳавасманданд ба ин чиз. Зеро онҳо аз ибтидо ҳавасманданд ба ин водӣ. Боре пеш аз инқилоби Октябр онҳо ба тақсимои ва хариду фурӯши ин кӯҳҳои баланд ҳавас карда буданд. Инқилоб ҳалал расонд. Боз туризм зиёд хоҳад шуд, зеро водӣи Зарафшон ҷойҳои диданиӣи зиёд дорад.

Ҳа, узр... Аз сӯйи Самарқанд меомад ҳама чизу ҳама бало... Ҳатто бӯйи ҷангу хабари лашкар.

Тайёра ҳам, ҷарҳбол ҳам, мошин ҳам...

«Волга»-ӣи сафед аз ҷониби Самарқанд роҳи мумфарши ҳамворро ҷунон меомад, ки моҳӣ дар об. Чун ба сарҳади шаҳр ворид гашт, лавҳи сари роҳи ҷониби ростро хонд: «Заводи мармар». Гувоҳи шаҳри саноатӣи будани Пачакат. Пас аз милён сол, албатта, аз зери хок мармари арридаву бурида хоҳад баромад, ки аломати дар ин аср ба авҷи кибриё расидани мардуми техникадони водиро шаҳодат медиҳад. Сонӣ фабрикаӣи «Тамоку» пеш меояд; аломати бо ин филбарг сару кор доштани одамон. Дар ҳамин радиф «Шарбат» во меҳӯрад. Маълум мегардад, ки мардуми ин водӣ боғдор, тоқпарвар ва мевадӯст будаанд, ки баройи аз меваҳои хушлаззат шарбат кашидан дастгоҳ сохтаанд. Ва боз ҷизҳои дигар, ки панҷакатиҳо бо он имрӯзу фардо фахр хоҳанд кард. Ҷунон, ки Олам бо бойигарӣҳои Кухандиз ҳоло ифтихор дорад. Гирдмайдони назди истоғи Самарқандро рост нагузашта «Волга» ба дасти рост гашта, ба маҳаллаӣи Геолоғҳо равад, Абдуҳамидро

ба идорайи имрӯзо пурташвише мебарад, ки ўро ё нигаронанд ва ё омаданаширо наметоҳанд. Худи ў ҳам наметоҳад, ки Нозим-Ўғлӣ ва дигаронро бинад. Зеро баробари рӯ ба рӯ омадан аз нуксони кор сухан оғозида, дониставу надониста ҳар чиз мегӯянд, табъаш хира мегардад.

Аз ин рӯ мошини рамузфаҳми ў, чун Саманд, ба чое тоб нахӯрда, бо роҳе мерафт, ки дар ҳамин канори рост биное пеш меояд, ки сап-сафед ранг кардаанд ва дар фарқаш дирафши сурхи ситорадор парафшонӣ мекунад. Умедгоҳи беваю бечораҳост, гарчӣ ҳамаи умедворон узви ин ташкилоти бообрӯӣ нестанд. Чаҳорҷархайи ҷондору муҳаррик дар назди ин бино ҳам қарор нагирифта, пеш рафт, ки дижи сафеди мраморӣ бунёд мешуд; ниҳоят мӯҳташам, ки на аҳди Спитамон дошт ва на замони Деваштиҷ. Ана дар ҳамин ҷо, дар шафати манорайи соатдор қарор истод, вале ронандааш ба зудӣ аз даруни он набаромад.

Имрӯз шаҳрдорон ва мардуми авом ба чунин бозёфтҳо ҷандон аҳамият ё эътибор наметоҳанд. Баъди милён солҳо, ки аз бозёфту кашфи чунин дастовардҳо олимони ба ваҷд омада ҷилд-ҷилд менависанду соҳиби унвонҳои баланд мегарданд ва донишҷӯёни донишгоҳҳои бешумор ин китобхоро чун китоби рӯи мизӣ меҳонанд ва ҳама медонад, ки мо дар гузашта кӣ будаеҷ, даҳонашон воз монда, ҳайрон мешаванд: «Дареғ, ин ҳама ро ҳам медонистем, аммо ақламон надавид, ки ин ҷизхоро ба оламиён муаррифӣ кунем. Ё «просто» нахостем. Зеро мо бо дигар корҳо машғул будем: аз паси якдигар мепойидем, камбудӣ ғун мекардем, обро лой мегардонидем, ба тағи пойи якдигар об мемондем... э-э-э-э, он қадар ба якдигар кинаву ҳасуду бахили доштем, ки ҳамаашро чун нафас сар диҳем, ин водийи азиму фароҳ намебурд. Шумо, ки бисёр дур хастед, баъди милёнсола роҳро паймудан бо шумо дучор омадем, ҳама ро рӯйирост мегӯем. Ин ҷангу ҷидолҳо, кушторҳо, сӯхторҳо, рабуданҳо ва ба Яғноб (яғмо) бурданҳо дар пеши бадкориву зишткориву нотавонбинӣ – як пул. Худоро рости шуморо дурӯғ, ҳар ҷӣ нашудем, аз дасти якдигар нашудем. Агар шумо аз ягон дафтар пайдо карда бошед, дар он солҳо як аниқдод машхур шуда буд: Комиссия маҳбасро хабар мегирад. Чое мераванд, ки як маҳбусу сад дидбон. Комиссия мепурсад. «Ин маҳбус кист?» мегӯянд: «Яҳудӣ». Боз мераванд. Дар маҳбаси дигар сад маҳбусу як дидбон. Мепурсанд: «Ин кист?» Посух медиҳанд: «Рус». Ҷойи дигар мераванд. Сад маҳбусу дидбоне надорад. Мепурсанд: «Инҳо кистанд?» Мегӯянд: «Точиконанд». «Чаро дидбон надоранд?» Ҷавоб мегӯянд: «Ба инҳо дидбон лозим нест. Яке гурехтанӣ шавад, дигаре аз пойш мекашад.»

Абдуҳамид баромад аз даруни «Волга»-и сафед. Ба ҳар сӯ нигарист. Ба раҳгузарон ҳам, ки аллакай аз кирдори Чарогоҳ бохабар шудаанд ва ҳар кас бо шубҳа ба ў менигарад. Лекин чун

дурусттар нигарист, андешааш дигар шуд, ки касе дар борайи кирдори эшон чизе намедонад. Ҳатто шиносҳо ё кормандони партиавию геологӣ чизе намегуянд аз он хусус. Баъд ҳешро озод ва бегуноҳ пиндошт. Аммо шахр ба назараш бегона тофт. Зеро ӯ ба он чойҳое, ки ҳар гоҳ мерафт ва баъзе идорахоро хабар мегирифт, надаромада рост ба ин майдон омад, ки ояндаи мардум ба ин қасри сафед вобаста мегашта бошад. Шояд ҳамин диҷ, ки ҳоло пурра сохта нашудааст ва шикасту рехти зиёд дорад, ҳама чизро бегона нишон диҳад. Чунки дар фарқи сари он ливойи сурхи ситорадор нест, досу болғайи рамзӣ ҳам нест; як чордевори афсонавӣ боло шудааст, ки барои пасовандон чӣ қиссаҳо меода бошад? Қиссаҳои Қуҳандизи болои Қайнар, чанд кӯшкӯи партиявӣ, ки ҳар вақт қояшон дигар мешавад ва қасри солҳойи охир қиссаҳо доранд ва мардум дар ҳаққи кормандонаш бофтаанд. Аммо аз қасри нотаом, нимсохту нимбуд чӣ афсонаҳое пеш меомада бошад?

Ба ростӣ, Абдуҳамид аз мошин фурумаду мақсадаш равшан нест. Нақша ҳам надорад. Кучо рафтаро намедонад. Зеро ҳеҷ чиз маълум нест ва кучо даромадан ва назди кӣ рафта муайян нашудааст. Аз пода пештар ҷанг кардан ҳам намехоҳад. Зеро назди касе даромада маслиҳат пурсад ё мадад ва ё барои ба ин корҳо равшанӣ андохтан, ҳатман дигаргуна мефаҳманд ва зуд телефонбозӣ сар мешавад, ки ба сари фулонӣ бало бол афшонидоаст. Мардак дар ҳолати «қоса кучо монам» чӣ кор карданагро намедонад.

Вале ӯ як навъ бепарво ва аз чизе дилпур метобад, ки ба касе рӯ овардан нахоҳад: «Гуноҳам бошад, ҳеҷ зада, мегуянд. Вале гуноҳ накарда, чун мурғи посӯхта лаби об тохтан маъние надорад. Аз касе домангир ҳам набояд буд. Лекин солҳойи охир, ё шояд тамоми замонҳо чунин бошад, гунаҳдору бегуноҳ як хел ҷазо мебинанд. Раъйи қозӣ чӣ гуна бошад, он гуна шавад.

Аз ғарангиву бекорӣ ва ҳисоби сарриштаи калобаро наёфта, як ба соати сари манор нигарист ва наздик омадани фанойи рӯзро дарёфта, ба ҳеҷ чӣ нарасиданагро низ донист ва пай бурд, ки аз ташвиши беҳуда ва гирифтории саҳт ҳалқу забонаш хушк гашта як навъ озораш медиҳад чунон ки мурғ дар тобистони гарм ба ёди об даҳон қушода ҳалқак занад, ҳар гоҳ даҳон қушода бо нами забон лаб тар кардан хоҳад, аммо забонаш наме надорад. Чашм сӯйи тарабхонаи «Дӯстӣ» меорад, ки наҷотбахш бошад. Каси дигар бошад, ба ин макони тараб даромада, алам бо шароб паст мекард ва ҳам ташнагӣ мешикаст. Чун ӯ ба ин кор рағбат надорад, ба чойхонаи зерхонаи ин бино рафта лаби кат андармон нишаст ва як чойник чойи «райсхӯр» фармуд. Як чойник чой ташнагиагро нашикаст, чойники дигар фармуд. Чойи талх меъдаи холиагро кофт ва ғарорааш омад. Пасон пай бурд, ки

ташнагӣ на дар ҳалку забон, балки дар бофтаҳои асаби ӯ пайдо гашта, ки андаке дам гирад ё ғанаб кунад, осуда гашта, ташнагӣ ҳам шиканад. Ба назари ӯ: замоне мерасад, ки сурати «Дӯсти»-ро аз бойгонии зери хокмонда пайдо карда, он қадар менависанд, ки коғаз намерасад. Сонӣ дар гӯшаи бомаш нишоне мегузоранд, ки дарак аз асри заррини ин шаҳр диҳад ва дар зертаҳаш нигоранд: «Бе иҷозат даромадан имкон надорад!» Зеро дар ин ситойишқада он қадар суханҳои нек гуфта шудааст, ки дар ягон таърихнома пайдо наггардад. Ба вижа дар ҳаққи кӯдакони ятиммонда, ки «Сарпараст» дасташонро ҳалол кардааст ва ё навхонаҳое, ки аз беҳонавударӣ маъракаи шаҳиву арӯсиашон дар ин кохи тараб гузаштааст. Сабаби дар паҳлӯи ин хонаи саъд бунёд кардани дижи сафед шояд ҳамин бошад, ки хушбахтӣ орад.

Ҳамин мавзёе ҳамагӣ чанд сол пеш боғи истироҳатӣ ва маданийи шаҳр буд. Хеле барҳаво ва сабуз хуррам. Одамони аз раҳи дур хаставу шалпар омада ва мусофирони роҳгузар лаби катҳои чӯбӣ ништа да мегирифтанд ва оне фароғату истироҳат мекарданд. Дар миёни дарахтони зиёд як нимпайкараи даҳое вучуд дошт, ки дар як шаб ба гарданш таноб андохта, афканда, сарашро чун сари Спитамону Деваштич рабуданд; ё дӯстдоре ба хонааш бурд, ки чуз гӯркову гузоранда ба хок касе он чою манзилро надонад. Ин ҳам таърих. Фардо рӯзи ҳисоб ин танҳои бесар чӣ гуна аз хок рӯйида душманони ҳешро мешиносанд, касе надонад. Ин ҳам ба ҳисоби китоби таърих дохил мешавад ва Фардо онҳое ин чизро мефаҳманд, ки дар пайи кофту ёфташ бошанд.

Худое! Ин шаҳр мазористон мегардад! Лекин ончунон нашавад чун Кухандизи афканда ба ҳоли худ, ки як кас намоз набарад. Ва деворҳои шикастайи аз зери хок баромада аз боду боронҳо ҳамсони замин гарданд. Гӯристони Кухандиз панҷсад қадам болотар, қабристони Тозадж панҷсад қадам поёнтар, ки дар миёнаи шаҳр мондааст. Дар харита як нукта чой мегирад ё шояд чой ҳам наёбад. Дар ин миёни ду Ҷаҳон чӣ бозиҳое шавад, ки сарҳисобашро кас надонад, ҳатто мошинаҳои пулшумори бонкӣ ҳам ба ҳисоб гирифта натавонанд.

Илоҳӣ, ҳамин мошинҳои сабукрави тезтак, ки роҳи дури касро наздик мегардонанд аз қор намонанд, рағғани Замин ҳам кам нагардад, ки ягон гӯристони мурдаи ин ҷаҳорпоёни заҳматкаши безабонро гунҷонида наметавонад.

Абдуҳамид ба сари замини сабз омад. Зеро шаҳри қуҳан ва тозабунёи Панҷақат ӯро саҳт хуш наомад. Пиндораш ин шаҳри мағрур тану қони ӯро қабул надорад. Аз ин рӯ баъди андешаву мулоҳизаи зиёд ба қароре омада, бадар рафт аз шаҳр. Ва то «Замини

навкорам» расида, дид, ки баъди дарави охири беда кӯрпа гашта, баррахӯрак шудааст. Баҳри дили кас чунон кушода мегардад моҳи апрел аз чунин расидани сабзаҳо. Ў ба работ нарафт, ки подаву рамаро сарпаноҳ сохта буданд ва сарою огил, говхона, гӯсолаҳона, ҷойи алафқӯбаку дастгоҳ, тарозухона, каҳдону алафдон ва ҷойи сепарати шир ҳам дошт. Ва шири ҳаррӯзаро мошини махсус ба комбинати шир мекашонд. Аз он рӯзе, ки заминро кишт карданд, ниҳол шинонданд, об бароварданд, чанд сол гузашт. Навниҳолон бор оварданд. Раҳгузари ягон бор ин санглохро дида, ҳоло бинад, гиребон медорад, ки дасти одамӣ гул аст. Вале Абдуҳамид ин сангзорро чунин гулзор дида, меҳнату заҳматаш аз пеши назар мегузарад (ин чизро ягон бор ёд ё миннат накарда), худ аз худ хориаш меояд, ки булачаб аст ин дунё. Ва зуд рад мекунад, ки дунё дар зоти худ ва ҳастии хеш айбе надорад. Ҳар айбе ҳаст, аз дилу ният ва дасти қачи одамон аст.

Абдуҳамид бо касе дар ин мавзӯ – шикоятбозихойи пешомада гуфтугузор намекунад. Аммо худ аз худ воқеоту кирдорҳои дар ин шабу рӯзҳо рухдода пеши назар меоянд ва андар мағзаш гирду вирд мегарданд ва намегузоранд, то ӯ озодона аз пайи қору бор шавад. Тамоми шаб хобаш набурд. Баъди шабчаро бурдани мол зиёд андешид ва саҳт ташна монд. Тахмин чӣ қадар обе, ки дар ҷобаву кӯзаҳо буд, хӯрд, аммо ташнагиаш нашикаст. Чизе, ки аз ҳама бештар парешонаш кард, қисмати Саманд буд. Аз нигоҳи ӯ коре, ки Саманд кард, на инсоне кардааст ва на ягон ҳайвоне. Оқибаташ маълум. Дар сари як наъли шалаку ворафта мегардад. Қабурғаҳои ранги кафаси кӯҳна роғ-роғ гашташ дили ошноро реш-реш карданд. Баъд дар зерин осмони ситорабор дуру дароз андешид, ки оқибати заҳмати коргар ва хидматчи то қучо мера-сондааст. Ва шояд ин қадар «коргару деҳқон» гуфтани даҳо аз нодонӣ набошад. Ў зиёд дидаасту мушоҳида кардааст ҳолу рӯзи пролетарро. Ҳоли Саманди бодпоро кушта, гӯшташро ҳомталош кунӣ ҳам, касе ба дег намеандозад. Пириӣ инсон ҳам чунин бояд бошад. Ҳастанд касоне, ки аз нишастан бо пирони ғарб ҳазар мекунанд. «Бо дасту пойи бутун, бо обрӯи буда бигир... Вагарна кас хору зор мегардад.» Бо чунин ният Абдуҳамид чашми рӯз кафам – накафам хеста назди Саманди ҳанӯз ҳам аз ҳасалафи чаро-гоҳ ва гашту гузори зиёди мол бӯзада сер нагашта, омад ва дасти чапи онро бардоштаву қат карда наълу сумашро хабар гирифт. Ҷонвар сар ба паҳлу ғардониди соҳибро бӯи мекашид. Ў ҳам суми асп рӯи кафи рост дошта бо дасти чап сару ғардан ва ёли онро навозиш кард. Сонӣ наъли як тараф овезонро дошта, саҳт тоб дода бо мехаш кашиди гирифтани шуд. Сари мех аз сӯроҳӣ набаромад. Наъли неш қатғардониди наългарро ба қадди кавшак ҳобонида, қату рост карда, бо зӯри шикаста гирифт ва оҳиста суми онро ба замин гузошт. «Завлонаро ҳам бояд гирифт. Ҷонвар мадори ғурез

надорад». Лекин ин корро накард, ки Саманд аз паси ӯ кашол шуда, дар ягон чару ҷӯй парида мемирад. Гоҳи сӯйи мошин равон шуданаш аз пасаш сайха кашида, чанде пеш ҷаҳид Саманд ва ӯ шод шуд, ки завлонро аз пойи ҷонвар накашид..

Рахорах ният карда буд, ки сари қадам ба идорайи геология даромада сардор – Боймуродро мебинад ва маслиҳату машварат мекунад. Зеро ҳамсолу ҳамнишасту ҳамсӯхбати хуб, инсони нек ҳам хаст Холмуродов. Чун аз Қиззах то Панҷакат сар кафонда фикр карду хаёл, баробари ба шаҳр ворид гаштан ба ҳулосае омад, ки назди ӯ ҳам надарояд. Зеро ӯ хама чизро медонад, лозим донад, фарёдаш мекунад. Ё кас фиристода наздаш меҳонад. Ба пиндори Абдуҳамид як зарра аз вай ҳам гузаштааст, ки муфаттишони ба тафтиши корҳои идорайи геологӣ омадаро ба Хоҷагии ёрирасон уреб кардааст. Абдуҳамид ҳам бисёр на, як зарра гиламанд. Аз дӯст – гила, аз бегона – сила...

«Ҳаминҳо аз сари одамӣ меконад, аммо худи одам намонад: фаношаванда. Пас, қасон чаро ин қадар гирӯдор мекарда бошанд? Магар мурдан вочиб нест? Агар қас омадану рафтано донад дар ин олам, пас чаро зиёд ноқасӣ кунад? Қабристони деҳа талу теппахоро фаро гирифтааст. Қас намедонад ин гӯристони чандум аст. Ба донистайи ман як хонайи падариам чӣ қадар қасро гунҷонду мегунҷонад. Вале дар он баландӣ ду мурда дар як гӯр ҷой намегирад. «Гӯр чудо, гӯрхона чудо» мегӯянд. Гумонашон, ки дар ин дунё ҳам хонаву дарашон чудо бошад, дар он дунё ҳам. Аммо баччаҳоро вақти чудо қарданашон шудааст, бояд ҳар қадам аробайи хешро кашад. Хаёл қарда будам, ки ҳар қадоми онҳо ҳукуке ба манзилу ҷой доранд. Ба қавли Очил ман бояд баройи онҳо дар кӯҳу камар хона кунам. Зеро ман аз он ҷойҳо чизи гум накардаамро мекофтаам. Бештар тилло пайдо мекардам аз дили кӯҳ. Ба донистайи онҳо метин мезанӣ, тилло ба сони ангишт аз қабати хок варақ-варақ меҳезад ва геологҳо ин чизи худододро тақсим қарда мегиранд. Фикри ҳар қас ба қадри дониши ӯст. Очил ҳам хаёл дорад, тиллоро қамъ қардаам. Аз лаби он андак ба ӯ диҳам, заминдор мешавам. Беандешагӣ аз ин зиёд намешавад. Наход ақаллан надонад, ки тилло аз сангу реғу ҳок мерӯяд. Ҳатто ин чизҳоро бо нури қашм аз якдигар чудо қардан имкон надорад. Надида будааст-дия заршӯйиро. Қасони заршӯй ин корро қасб медонистанд ва роҳу усули бо пӯстаку намад зар чудо қарданро омӯхта буданд... Тиллодориро рӯзе мис хоҳад баромад. Қорҳое, ки онҳо мекунанд, низ рӯзе рӯйи об хоҳад омад. Ман ба ин чизҳо ва ба ноқасихову пастиҳойи эшон қоре надорам, лекин ба миш-миши баъзе қасон об аз сар лой шудааст. Қасоне пайдо шудаанд, ки қасдан ва ё аз рӯйи нафс ба сохту замону партия ва ҳукумат бадномӣ овардан мецоҳанд. Ва онҳо дар пастиҳамиҳо ҳам гумоштагони худро доранд, «гӯр сӯзаду дег ҷӯшад» мекунанд.

Агар ман ҳам мисли эшон мебудам, бо онҳо созиш мекардам, валвала мебардоштам. Феълу ҳӯи маро, ки медонанд, чизе гуфта наметавонанд, шарту шаройити заминдихиро намегӯянд, баҳона пеш меоранд, ки «дар дафтари хоҷагии колхозӣ нестам». Вале таги гап дигар... Пас ман бояд ба ҳамин саро кӯчам ва хонайи бобойиро ба писаронам гузорам, ки барои чой гӯшти якдигарро канда хӯранд...

Вале ин балои аз миёни дасту пой баромада ҳамаро ба гирдоб меандозад. Албатта ленинчиёни навбаромад ҳар кор карда метавонанд. Ман ҳам мисли онҳо рафтор кунам, вичдону имонамро ба як пули пучак фурӯшам, соҳиби ҳама чиз мешавам. Шукр ҳам мекунам, ки соҳиби чизҳои ҳаром-ҳалол нашуда, соҳиби меҳнат гаштам. Вале метарсам, ки рафти замона ва нияти одамон чунин бад бошад, ин корҳои ба ҳазор машаққат ободу сомон карда зери як қабат рег мемонад ва кофта ёфтанаш бостоншиносро осони осон мегардад. (Албатта хеле дер мешавад.) Он гоҳ онҳо як чизро дарёфт кунанд, китобашон заррин мегардад: «Бар санг ҳам тухмӣ сабз кардан имкон доштааст». Ман чун онҳо валвала, шаттоҳӣ ва беобрӯӣ карда наметавонам. Ҳар чӣ ҳаст дар дилам. Қозии мутлақ дар тори сар бувад. Ба ӯ чӣ ҷавоб мегӯӣ; агар бад бошӣ ё нобакор? Метавонистам ҳуди ҳамон вақт аз дунболи Нозим Тайиб сарнишеб шавам ва рост ба кабинети котиби аввал Назар ё ҷойнишини ӯ Павлик дароям. Пурсам, ки ман чӣ кори бад ё хилофи фармуаҳои Партия кардам ва ин ҳама кирдорҳо чӣ маънӣ дорад? Зеро шамол набошад, барги дарахт начунбад. Онҳо аз ин чизҳо бояд бохабар бошанд. Буд-набуд, ин масъалаҳо дар маҷлисиҳои партиявӣ ҳаллу фасл мешавад ва сазову ҷазоро дар он ҷо мувофиқ ё шойиставу ношойиста медонанд. Вале ман раво намедонам, ки пешхезӣ кунам ва онҳоро нороҳат гардонам. Чунин мулоҳизакориҳои ман аз ибтидо ҷурми нобахшиданист. Аз аввал ҳар зарбу лат ё ҷабру ситамро ба худ раво донистам, ба ҷойи дигарон заҳмат кашидам, акнун подошро мебинам; ба назарам, сазояш ҳамон, ки ба худ раво медидам. Чунки моҳиро аз об бурун орё, бимирад...

Не. Ман ғалат кардам. Ман аз рӯи қору бори имрӯза, ки номаълум чун ҳас рӯи об меравад, андеша меронам. Пештар хуб буд-ку? Ҷав қорӣ, ҷав медаравидӣ, гандум қорӣ, гандум. Вале чанд вақти охир бод аз самте мевазад, ки маълум нест. Об аз рӯи ях мерафтагӣ шудааст; кадом қуввае дамидааст, ки зери ях намегунҷад. Қалонҳо низ бадният метобанд. «Як телешка беда фиристон!» Албатта таъсири Олболукул барин қасон, ки дар ҳар фермаву хоҷагӣ дах сар ҳайвон дорад. Аммо ба хоҷагии мо сар ҳалонда натавонист. Лекин ишора кард...

Мошинбуткайи «Москвич», ки ҷанги роҳро ба осмон бардошта меомад, андешаҳои ҷо-ҷо соярушандори Абдуҳамидро пароканд,

ки ягон бор ин хел фикрҳо ба сараш намеомад ва хатто дар борайи касе гумони ночоро гуноҳ медонист. «То дард накунад дил, надонӣ, ки дилат хаст». «Москвич»-и наботранг, ки ранги Самандро ёд меорад, сӯйи работ омад. Ва паҳлӯйи мошини «Волга»-йи сафед қарор гирифт. Касе аз он фуромада, гӯё чизеро, касеро надида, дастанахро ба ду тараф кушода ҳамёза кашид ва даҳони калон кушодаашро пӯшида, чашм кушода ба атроф нигарист. Беарво менамуд ва ҳеҷ чиз баройи ӯ аҳамият надошт. Рафторҳояш ва гуфти Нозим Тайиб «қилиқаш» ба кирдорҳои ҳамон касон монанд. Ва калонигарии пучи Олболуқулро ҳам мемонад. Абдуҳамидро асбоби айёни шудааст чунин рафторҳо ва пучро пурра нишон додани касон. Аз ин рӯ «аз ҳамонҳо» гуфт дар дил ва аҳамияту эътиборе надода, чанд кадам берун аз дами дарвоза рост истода ба омада менигарист, ки наmeshиносад, шояд роҳгум зада бошад. Вале ӯ дастанахро пушт гирифта як сӯйи Абдуҳамид нигарист. Ӯро хеле орому ботамкин ва беташвиш дарёфта, латтааш ба об афтадагӣ барин дилаш таҳ рафт, вале ба ҳар эҳтимол пой партофта пеш рафт. Чун хомӯш наздик шуд, «Салом!» гуфта як дасташро дароз кард. Абдуҳамид ҳамчунон истиқбол кард ношиносро.

— Нағзед? – риши серӯзайи Абдуҳамидро дида ӯ гумон кард, ки ғам дорад ва чизе дар дилаш намегунҷад. Зеро ин қабил ва-зифадорон, ки ҳар вақт назди калонҳо медароянд, ҳар рӯз бояд риш тарошанд. – Нағзед? – боз пурсид аз сарриштайи суҳанро наёфта.

— Шукр, шумо ҳам нағзед? Нашинохтам.

— Шумоҳо ҳамин хел-дия: наmeshиносед. Баройи шинохтан калон будан даркор.

— Калонӣ намезебад ба мо.

— Неее. Мо бояд калоншаванда бошем, ки шумо шиносед.

— Хааа. Ба ин маънӣ гӯед. Ба ниятатон расед.

— Раҳмат, раҳмат! Тинҷӣ, охи?

— Тинҷӣ, тинҷӣ...

— Шунидам, ки...

— Нафаҳмидам...

— Ҳамун ваё-дия. Рафтен, шумоя ташвиш доден...

— Кор. Кор накунад, касе ин сӯ гард намегӯяд. Кор, ки кардед, ҳам ба чашм менамояд, ҳам ба чашм меҳалед.

— Вох! Ана ҳаминаш дуруст: меҳалед.

— Хӯш, шумо...

— Ҳа, маро фиристоданд.

— Фиристоданд?

— Бале. Мошина дидед? Ин мошин ҳар ҷо намеравад. То «рав» нагӯянд, аз ҷояш намечунбад. Баройи ҳамин шумо маро нашинохтед. Ман аз пеши худ ягон ҷо намеравам. Чунки мамнӯъ ба ҳар ҷо рафтаниш. Мошини махсус. Пеш аз ин дида будед?

— Не.

— Чунки бори якум ба фулон хочагӣ рав гуфтанд.

— Хӯш. Хизмат?

— Як бўрдоқӣ ё букқача лозим будааст.

— Нағз кардед, омадед, додар. Лекин мо мол намефурӯшем.

— Не. Фурӯш не. Ҳамту...

— Ҳамту? Баройи чӣ? Баройи кӣ?

— Чандин сол аст, ки ин хизматро ба ҷо меорам. То ҳол ин саволи шуморо ягон кас надодааст.

— Лекин додарам, моли мо ҳамааш баҳисоб. Дирӯз ҳам ҳисоб карда баромаданд.

— О ман ба шумо чӣ гуфтам. Ман ҳамаашро медонам. Хаёлатон, ки ман аз пеши худ омадам? Неъ! Маро гуфтанд, ки рав, биёр. Ман як фармонбардор одам. Ҳалқабагӯш.

Абдуҳамид ин хел найрангхоро кам дида бошад ҳам, бисёр шундааст. Аммо яқину аниқ, ки намедонад, дудила буда ба ӯ ҳеҷ ҷавоби рӯшан гуфта наметавонад. Баъзан-баъзан сар андохта ба ҳаёл меравад, ки бо ӯ чун муомила кунад.

— Мол ин ҷо нест, додарам. Сари мол меомадед, бе фиристодани ягон кас ҳам меомадед, якто не, дуто мола пушти мошинатон мепартофтам. Лекин дар ин ҷо бўрдоқӣ надорем. Моли шохдори калон, ки ба мошинатон ҷой намегирад.

— Эээ, мол бошад, як бало мекунем, райис.

— Магарам, ки каллааш ба буткайи шумо дарояду вазза карда баред.

— Ин хел ҳам мешавад, райис. — маънийи сухани ӯро нафаҳмида гуфт фиристода. — Лекин ин мошини мо безразмернӣ: резин барин васеъ шудан мегирад.

— Не, ин хел намешавад. Нозирони роҳ мошинатонро манъ карда...

— Нозирон ин мошинро мешиносанд, манъ намекунанд... Як шумо намешиносед.

— Минбаъд ман ҳам бинам, мешиносам.

— Раҳмат, райис. — Як навъ шодмонӣ кард, ки райис андаке мойил гашт. Вале ӯ чизи дигар гуфт:

— Агар шуморо Калон фиристода бошанд, ман як не, чанд мол медиҳам... Ба ин мошинатон намегунҷад...

— Раҳмат, райис...

— ...лекин шумо вақти омаданатон дар рӯйи як барги пиёз барин коғаз нависонда биёред, ки...

— Й-й-й... Ин хел нагӯед. Фаҳманд, аз шумо саҳт хафа мешаванд... Ман-ку намегӯям, лекин аз шумо саҳт хафа мешаванд. Ун кас як гап доранд: «Сару каллеша хӯрад молаш. Сад дари баста, як дари кушода.» Ман намехоҳам, ки дари шумо баста гардад.

— Шумо ба он кас вазъиятро фаҳмонед, ҳудашон ҳамаашро мефаҳманд. Вазъият нобоб.

— Шумо ҳаёл мекунад, ки ун кас намедонанд, аз ману шумо хубтар медонанд, лекин принсипашон ҳамин хел: «Набояд муш ё мӯре аз ин сирр бохабар гардад.»

— Кори партиявӣ... вагарна...

— Шумо кадом калонро мегӯед, райис?

— Мо як калон дорем-ку?

— Бале ҳуди ҳамон кас.

— Калони калон.

— Бале, ҳуди ҳамон кас.

— То чое, ки ман медонам, он кас бо миёнарав кор намеку-
нанд.

— Бале, ҳуди ҳамон кас...

Як фурғони дигар омад... «Волга»-фургон. Он ҳам паҳлӯйи мошинҳои дигар қарор гирифт.

Соҳиби «Москвич» осема гашт. Ё аз соҳибони «Волга» ягон муттаҳамӣ дошт ва ё ягон балойи дигарро медонист, ки баробари аз мошин фуромадани ду нафар сар фарогӯши Абдуҳамид оварда «Илтимос, онҳо ҳеч чиз нафаҳманд. Инҳо – кӯчарияк. Гап дар даҳонашон хоб намеравад. Аз пашша фил месозанд. Хусусан ана он ҷӯғибашарааш...».

«Дигарияш кӣ?»

«Як ҷӯраи ҳамон ҷӯғӣ. Кар – додари кӯр».

«Нағз мешиносед?»

«Нағз мешиносам, райис. Онҳо саги бўйғир ҳам ҳастанд. Бӯй баранд, ки гӯсфанд куштаанд, ҳозир мешаванд».

«Рост мегӯед, ин хел касон кам нестанд».

Дами ӯ дарун зад. Девори намкаш барин сухани Абдуҳамидро ба худ кашид. Чун медонист, ки ин ҷо аз баройи нозу нуз ва ё хафа аз сухан шудан наомадааст, паси гӯш кард харфашро. Аммо чун маслиҳатгар тавачҷӯҳи ўро ҷалб кардани шуд:

«Илтимос, нагӯед, ки Калон фиристодаанд...»

«Чӣ гӯям?»

«Ҳеч чиз. Даҳани пӯшида – сад тилло».

«Онҳо шуморо мешиносанд?»

«Намедонам. Шояд шиносанд; шояд нашиносанд. Чунки ман зиёд намегардам. Калон то рав назди фулон кас... Фулону фалон, нагӯянд... Худо шохид, ман ҳарчоравак не».

«Вазифаатон чӣ дар назди Калон?»

«Баъд! Онҳоро бинед, саллона-саллона меоянд... Дар хонаи очашон будагӣ барин. Бад мебинам ҳамин хел мағрурхоро. Ҳамин ҷо-ку омада истойӣ, каттагиро бинед. Сигарети лабро бинед. Ёд нагирифтем ҳамин хел қилиқхоро. Қилиқи хунук-а, райис?»

«Ҳар кию ҳар чӣ. Як касро мезебад, каси дигарро намезебад.»

«Хоса ҳамун чӯгиرو. Худаш-ку дуд барин сип-сиёҳ, боз аз дахону бинӣ дуд баровардан чӣ маънӣ дорад?»

«Ҳамин хел кунад, зуком намешавад.»

«Зуком намешавад? Закум мешавад. Ман медонам, вай баройи чӣ меояд?»

«Баройи чӣ?»

«Талбанда онҳо.»

«Феъли саг ба соҳибаш маълум, гӯед.»

«Ба ҳама. Худи шумо ҳам хуб медонед.»

«Ман медонистам, худи шуморо ҳам медонистам-дия...Намедонам-ку?»

«Минбаъд худатон ҳамаашро дониста мегиред».

— Райис, ин аз вай сигаретҳо не! – восӯхтайи сигаретро туф карда, рӯи воти сангӣ, ки ягон-ягон хасалафҳои рӯида хушк шуда буданд, афканда, бо чунин ишорайи бе салому алейк ҳешро ба Абдуҳамид наздик дониста фармуд Олболукул ва чун мансабдорон дасти чап пушти бар ва дасти рост ба Абдуҳамид дароз кард. Инчунин ба шахси назди Абдуҳамид истода хоҳам-нахоҳам даст ёзид рӯю нигоҳаш ба дигар сӯ – эътиборе надода. Шахси дуввум ҳам муқаллиди ӯ, тақрибан чунин рафтор кард. Ҳарду ҳам фиристодаро ба эътибор нагирифтанд. Бадбинона буд рафторашон ва ё ӯро дар ин манзил каси зиёдатӣ донистанд. Бо вучуди он Олболукул гила кард:

— Як сари қадам даромада «ман омадам» ҳам нагуфтед.

«Ҳммм» гуфту монд Абдуҳамид. Худаш медонист маънийи посухашро.

— Ин кас ҳамкори шумо, райис? – ишора ба «фиристода» кард Олболукул.

— Не. Ин кас аз номи кадом Калон омадаанд...

— Ҳа, ин кас бо калонпояҳо кор мекунанд. Медонам.

— Чунки ҳар чое, ки ман рафта бошам, шумо ҳам будед. Тақрибан кори ҳардуямон монанд. Гарчӣ худамон монанд нестем. – Гуфта аз онҳо канор рафт ва бо даст имову ишора кард, ки баъд меояд. Аммо Абдуҳамид баланд гуфт:

— Бе коғазча набиёед!

Раги пояш кашида қадамаш суст шуд, аммо илоҷе наёфта сангчолро шириқ-шириқ садо дода сӯйи мошинаш нишеб шуд.

Олболукул як навъ тамасхуромез аз пайи раванда нигариста сар чунбонд ва ба сухан даромад:

— Райис, шумо ҳар гуна нахсу паҳсро роҳ надихед-дия!

— Ман ўро биё, нагуфта бошам. Шумо барин омадаст, чӣ кор кунам? Ба ҳар кас ақл ё дасту пой шуда наметавонӣ. Омадаст, меравад.

— Гап дар омадану рафтан нест, райис. Мо ҳам омадем, меравем. Гап дар ин, ки ин хел одамон шумқадам. Дидед, чӣ гуфт? Фикр накард, ки ман ҳам ҳамин гапро гуфта метавонам? «Ҳар чо ки рафтам, дидамаш.» Лекин ягон кору бораширо надидам. Ҳар чо ки равад, бо сардор рафта гӯшаки мекунаду ҳамин навангӣ рафтораш барин «Баъд мебиём» гуфта меравад.

— Ҳамин қадар дарёфтам, ки аз шумо метарсад, бим дорад.

— Натарсида ҳам бинад. Баъд ҳамааш аён шуд: як чиз-ним чиз талбида пушти мошинаш мефартофтааст. Мошинаша бинед.

Ҳамин замон ӯ ба назди мошинаш расида як бор ба тарафи дарвозайи работ нигарист ва диду донист, ки эшон ҳам рӯ ба ӯ доранд ва тахмин суҳан аз кирдорҳои ӯ меғунд.

— Ин хел мошинҳо барои хоҷагӣ, райис.

— Мошини шумо ҳам бад не.

— Шумо ҳам бояд ҳамин хел мошин мегирифтед, райис. Барои хоҷагӣ хубтар буд.

— Мешавад. Ба манзил расонад, шуд.

— Бед, алиш...

— Раҳмат. Ин тўхфайи қойи кор... Баъд, ман шумо барин он қадар бори бисёр намекашонам, ки...

— Шўҳӣ кардам, насиб кунад... Лекин, райис, шумо бояд як бор даромада... Ту пеши мошин рав! – ба ронанда фармуд Олболукул, то сўҳбаташонро шохид нашавад. – Шумо бояд як бор даромада, райис, вазъу ҳолро мекурсидед. Дар сари мол шаройит нашуд, ки баъзе чизҳоро ба шумо фаҳмонам. Вазъият безеб. Аз дасти Тайиб – Пайиб барин қасон ҳалос шудан вазнин. Ҳамин қадар донистам, ки душманатон зиёд будааст. Лекин надонистам, ки барои чӣ? Барои қойи кор? Барои мошина ба шумо бенавбат доданашон? Барои ба Қаҳрамонӣ пешниҳод карданашон? Нафаҳмидам. Лекин ҳамин қадар донистам, ки гадо – душмани гадо. Худо шохид, вазъият безеб. Пешу неши ин қорро гирифтани лозим.

«Ҳммм...»

«Москвич»-и ӯ бе дуду оташ ва бесадо нишебиро ғелида, гоҳ-гоҳ чароғаки тормуз сурх гашта бирафт. Ҳаминро ҳам Олболукул неш зад:

— Мумсука дидед, бензин фойида монад, гуфта мошинаша дар нагиронда хай кард.

— Ягон фикр доштагист-дия.

— Дар вай фикр чӣ дор мекунад? Мумсуқӣ. Ганда бад одам.

— Бад бошад ҳам, нек бошад ҳам, ба ҳудаш.

— Шумо ҳамту меғӯеду вай ҳамту наомадааст. Ягон бало дорад.

— Сад бало дошта бошад ҳам, ман, ки дар роҳам рост бошам...

— Сад рост бошед ҳам, лозим шавад, потона зада, шикаста, баста, қач мекунад.

— Хайр, мурад чӣ?

— Пеши ин балоро гирифтани лозим.

— Охир, ман чизе намефаҳмам. Чӣ бало? Чӣ гуна бало? Ман ба кӣ бадӣ кардам?

— Шумо бадӣ накарда бошед ҳам, бадҳохи шумо зиёд. Ман инро аниқ кардам. Шумо ҳамин Хочагиро аз дасти кӣ қабул кардед? Аз дасти Саримсоқ не?

— Ҳа, аз дасти Саримсоқ.

— Пас вай даҳани амма шуда нигоҳ карда мешинад?

— Ман аз дасти вай кашада нагирифтаам-ку? «Гир! Обод би-кун!» гуфтанд. Ҳамон корро кардам. Ҳоло Хочагӣ ба чашм намоён шудааст, ҳама ба ҳамин сӯ менигаранд.

— Ҳамин хел, райис: надошта бошӣ, намедиханд; дошта бошӣ, дида наметавонанд.

— Ин чиз аз рӯзи азал ҳаст.

— Медонам ҳаст. Лекин омада-омада калтакро ба сари шумо барин марди кордон шикастан, кори дӯст не-мӣ мегӯм.

— Шумо майна об накунад. Ҳукумат ҳаст, партия ҳаст. Мӯро аз ҳамир ҷудо мекунад.

— Э, райис! Шумо бедор шавед! Он замонхоро об бурд! Де-ворҳои оҳану бетонии давлати Шӯроҳо ва Партияи Коммунистӣ дарзу роғ пайдо кардааст.

— Ин хел нагӯед. Ин давлат он хел давлате нест, ки...

— Хайр, зинда бошем, мебинем.

Абдуҳамидро сару мағз гич шуд, ки токии чоргулро гирифта сару пешони рои мелид. Ҳеч чизро сарфаҳм нарафта, бофтаҳои асабаш фишор хӯрданд. Ҳаста ҳам гаштанд. Аз гуфтору рафтори меҳмон чизе нафаҳмида, сари пой ба девори дарвозахона такия зада нишаст. Олболуқули сиёҳ ҳам, ки танҳо диданаш дили касро хичил мегардонд, рӯ ба рӯи ӯ муаллақ нишаст. Абдуҳамид бори нахуст аз наздик ба сару рӯи ӯ нигарист: дар рӯи пӯсти сиёҳаш хол-холи тираанги монанд ба гӯри кӯҳна вучуд дорад, ки таби бинандаро хира мегардонад. Мӯи сиёҳи чингилаи зангиёна-аш дудзада. Биниаш ба чалғузайи хурди санавбар монанд. Дар пешкисайи кители ҳамранг ба кандирмузааш куттии сигарет, ручка ва коғаз каткардаро ҷой медиҳад: ба таври хеш баройи тарсонидани нодонхӯчаҳо ин корро мекунад. Аммо ин чизҳо Абдуҳамидро фарқ надорад. Дилпур, ки хиёнате ё кори ночое аз ҷониби ӯ содир нагаштааст.

— Шумо як кори нодуруст кардед, райис.

— Хӯш?

— Шумо бояд як-ду кӯшкор ё серкаро кушта, пӯсту пора карда пушти мошинҳо мепартофтед. Худатон гап назада як тараф мерафтед. Кор худ аз худ ҷо ба ҷо мегашт. Ман диққат кардам, ки аз касе зуъм кардагӣ барин, ногапӣ сари кӯш рафта шиштед. Душмана ба шакар куштаанд, аҳо. Вай ҳам одам. Таомули онҳо ҳам таомули ҳудамон борин. Касе, ки ба ин хел ҷойҳо мебиёд, ҳамту намебиёд. Умед кашида мебиёд. Вай ҳам зиндагӣ дорад, бачу қач дорад.

— Ман «биё» нагуфтаам. Касе, ки фиристодааст, ҳаққашро медиҳад. Ё пешакӣ моҳонааш таъин.

— Ҳамтую, ҳамун қора қардан дарқор буд.

— Бед, ҷой хӯред, гуфтам. «Ишкамам – сер» гуфту?

— Яку яқбора хуб мегӯд-чӣ? Аз худатон гап намемонад, аҳо. Одами беноз – ошӣ беппёз. Шумо бояд аз тағӣ дилаш даромада, як қор қарда... Ман медонам, ки ин хел одамҳо хӯрда одат қардагӣ. Нахӯранд, ягон қора иҷро намеқунанд. Ё қора баракс мегардонанд. Худо шохид, одамоноро медонам, ки дар пеши назари ҳудам сафедро сиёҳ, гуфта бе ҳеҷ пӯшт-пӯшт сари мардакро хӯрданд. Аз худатон гап намемонад, аҳо, сад гуфтани ман – як пул. Албатта дар ин қор яқта-нимта одамон шарик. Агар ҳамон одамон шуморо душман ҳисоб қарда бошанд, аз баҳри баъзе чизҳо баромада, рӯйи қасро сиёҳ меқунанд.

— Шумо коммунист?

— Алҳамдулилло... Эъ...

— Онҳо ҳам коммунист?

— Намедонам.

— Намедонед... Ман ҳам коммунист?

— Намедонам.

— Бояд донед. Агар ман ин қорҳои шумо гуфтаро қунам, вичдон қучо мемонад? Узви партияӣ қоноҷон гуфтанамон чӣ мешавад?

— Аҳо-аҳо-аҳо... Гап дар ин қораҳо намешавад. Гап дар қорайи одаму одамқарӣ меравад.

— Балее... Ана ҳамон одаму одамқариро партия ба як қолаби муайян ҷой дода ба ману шумо пешниҳод қардааст, ки номаш «Устави партияӣ коммунистӣ» аст. Билетатон дар қисаатон?

— Ман вая аз гавҳараки қашмам ҳам зиёдтар эҳтиёт қарда дар сандуқ мемонам.

— Вай пул не-қу?

— Вай аз пул ҳам зиёд.

— Ман онро ба ҷойи дигар қизҳо дар қисаи сари синаам мегардонам.

— Шумо шӯхӣ меқунед, райис, ё қиддӣ мегӯед?

— Қори партия қори шӯхӣ нест. Ман берун аз дастури он қоре нақардаам. Ман медонам, ки аҳли башар ҳама қамонҳо Иттиқоқи

Советӣ барин як Дунёро орзу дошт, ки ҳама баробар бошанд. (Мо дар ин ҷо танҳо, бояд мардона ва рӯйи худоро дида гап занем.) Чунки партиайи коммунистӣ он чиро дар китоби муқаддаси худ ба мову шумо пешниҳод кардааст, ки пештар дар дигар китобҳои муқаддас гуфта ё навишата шудаанд. Ин китоб худ аз худ аз осмон наафтаидааст. Натиҷаи таҷриба, заҳмат, орзуву армонҳо ва муборизаи дерсолаи халқон аст.

— Шумо, аҳо, дуруст мегӯед: ҳамин хел як умеди буд. Вале Ленину Сталин шогирдону давомдиҳандагони корашонро гум карданд. Зарафшонро бинед, мушоҳида кунед: худро ба ин тарафу он тараф зада, маҷроии нав ҷуста ҳама соҳилҳояшро вайрон кард. Ҳар сол дар ҷангал дарахт намонда бурида обшикан месозанд, пеши балоро гирифтани ва обро ба хонаи ҳудаш гардонидани мешаванд. Куҷо? Магар зӯри одамии мерасад. Пули Ғарибакро бинед. Ҳар сол месозанд, ҳар сол вайрон мекунад. Оҳанин сохтанд ҳам, нашуд. Мефаҳмед-а? Дунё як хел намемонад, аҳо...

— Не. Дунё як хел. Чӣ хеле ки офарида шудааст, ҳамон хел. Лекин мо дигар. Мо дигар мешавем. Дунёро ҳам дигар кардан мехоҳем ба фикри носолими ҳудамон. Баъд мебинед, ки вайронкорӣ шудааст. Айбро, гуноҳро, сустҳои ҳудамонро, нокасиву номардиҳои ҳудамонро ба гардани Дунё ҳамел мекунем. Зарафшон ҳам ҳамин: ё замини онро соҳиб шудем, ё роҳашро бастем, ё замини нав мекушоем, гуфта девори битонӣ рехтем; шолӣ мегирем, гуфта сепояву обшиканҳо сохтем. Баъд вай мемонад, ки одам ором гирад? Сангро ба харсанг занӣ, кадомаш мепаррад?

— Санги даст, албатта...

— Ҳааа... Думи пишакро пахш нақунӣ, вағғ намегӯяд. Шери хуфтаро бедор нақунӣ, ба ғазаб намеояд.

— Аҳо! Ин чизҳо ба ману шумо дахл надорад. Ҳаре, ки бор надорад, «ишшш!» нагӯ.

— Ҳамин хел. Лекин ман барои нафс, моли дунё ё ғами фардо, бисоту мерос рӯямро дар назди партия сиёҳ намекунам.

— Ман инро медонам, аҳо. Инро ҳама медонанд, аҳо! Лекин гӯсола, ки чаппа омад, ҷӣ кор карда мешавад?

— Гӯсола, ки чаппа омад, ё гов мемурад ё гӯсола.

— Баллесе... Ана ҳаминаро ман намехоҳам. – Инони суханро ба суди хеш гардонидани шуда чунин гуфт Олболукул: – Намедонам, шунидед ё не, ман дар ҳамон ҷо – дар сари мол ба ҷӯпон як ишора кардам: «Як даҳ сар ба мо ҳам шавад!»

— Даҳ сар не, ҳамааш аз он шумоҳо. Он мол дигар ба ман лозим нест. Як хизмат кунам, гуфта, ин қадар ҷон қандам, касе миннатдор нашуд. Акнун партия, ҳоло ҳам одамони ҳалол дошта бошад, дида барояд.

— Падаратон-ба раҳмат. Мо ҳам ҳаминаро мегӯем.

— Лекин шояд шумо як чизро пай набаред, ки дар дохили партия ба ном «коммунистон» ба ду гурӯҳ ҷудошуда метобанд: гурӯҳи ҳалол, гурӯҳи ҳаром. Ана ҳамин гурӯҳи ҳаром бо касони бад, ки аз аввал ҷанҷили коммунистиро бад мебинанд, коммунистони ноустуворро аз роҳ мебароранд. Ба наздикӣ як китоб хондам. Қаҳрамони манфӣ ҷон меканад, ки аз қаҳрамони мусбат ё асосӣ зӯртар бошад. Садояш ҳам баланд бошад. Гӯё баройи ҳақиқат мубориза мебарад, сухани ҳақ мегӯяд... Тағашро пурсед, ҳуди ӯ ҳеҷ кас нест. Дар ҷамъият хидмате ё нишонае надорад. Вале дар бадном кардану сиёҳӣ ба рӯи коргарони ҳақиқӣ кашидан беустухон. Гӯё ӯ бисёр доно, тағи заминро рӯи заминро медонад. Агар тири Замиро ба дастӣ ӯ диҳанд, Замиро ҷалпа мегардонад. Яъне, шумо ин маъниро чӣ ҳел мефаҳмед?

— Афсӯс, ки ман он китобро нахондам, ҳеҷ чиз гуфта наме-тавонам... Лекин ин ҳел одамон ҳастанд.

— Ва кам ҳам нестанд.

— Гапи шумо дурустуу, райис...

— Ҳамон китоб дар мошини ман. Хоҳед агар, медиҳам, хо-нед.

— Вақти китобхонӣ надорам. Қорам аз мӯйи сарам ҳам зиёд.

— Медонам. Биёед ман мазмуни китобро ба шумо гӯям.

— Лозим не.

— Вақти зиёд намегирад. Бисёр китоби оддӣ. Қаҳрамонаш ману шумо барин одамҳо. Шумо қаҳрамони мусбат, ман қаҳрамони манфӣ. Шумо дар ҷамъият ғайбӣ, бисёр қорхонӣ неқ қарданӣ ҳастед. Ва рӯз то рӯз боло меҷавед. Ман ҳам меҷӯям, ки шумо барин бообрӯӣ бошам. Қотиби яқум маро ҳар вақт даъват қарда маслиҳат қурсад, ба вазифаҳои нав ба нав пешниҳод қунад ҳам, эътиборе, ки шуморо медиҳад, моро намедиҳад. Ман мебинам, ки боз шумо нозғунҷ, мо қар қанор. Қас ман ғазаб намеқунам? Меқунам. Қина намеқирам? Меқирам. Ёру ошноӣ бад қайдо қарда, қар қайи ба даст афшондани шумо намеҷавам? Меҷавам. Ва меқинед, ки қурқурина мубориза қар шудааст. Ана ақун ман ба муқобили шумо муборизаро қар меқунам. Лекин ҳадафам бад-ном қардани Қартия, ки ҳамаро бо як қашм намеқинад. Шумо ҳамқун қаҳрамони мусбати афсонавӣ, қун бақодури қақонқард, як қояқон қар Масқав, қойи дигаратон қар Тошқанд, қойи сеқон медошқед, албатта қар Қафқоз мешуд. Қасеро қисанд намеқунед, ба қасе эътибор намедиҳед. Қунқи пушқатон зӯр, қадру қимати ҳешро меқонед; қизмат меқунед. Баъд ман ба дақанқанг меқузарам: қар назди одамон, қар маърақаҳо шуморо таққир қардан меқирам. Шумо ба боло арз меқунед, ки як коммунисти баддақони ба ҳеҷ қор қодир набуда бо ман мубориза бурда, қар назди одамон таққир меқунад. Қунин рафқори ман ба Қартия ҳуш намеқояд. Баъд ба ман

даъватнома меояд, ки ба фалон идора оям. Меоям. Гап аз шумо огоз мешавад, аз бузургйи шумо, номдорйи шумо ва ҳеҷ кас набудани ман. Баъд муқойиса сар мешавад: ман дар назди корномаву қаҳрамониҳо ва қаҳоншиносйи шумо дупула одам мешавам. Ҳамчун тўҳматгар маро танбеҳ медиҳанд, чояш ояд, ба шиканча мекашанд. Огоҳ мекунам, ки дигар чунин корхоро накунам. Лекин ин хел намешавад. Ман аллакай дар дил кина гирифтам. Бо ин роҳ ҳам ба шумо баробар шуда натавонистам...

Олболуқул, ки то ин вақт сари ду по нишаста буд, ба пушт афтид. «Э, э!» гуфта хест.

— Шаб хоб накарда будам, ганабам бурдааст. Нофаҳмида мондем.

— Ман ҳоло ҳамин бузургйи шуморо васф мекардам, ки афтидед...

— Монед ҳамин гапҳоя. Мо аз гап сер.

— Шумо аз чӣ носер?

— Боз мегӯянд, ки райис одами бегап; сад даҳан гӯйӣ, як даҳан «ҳа» ё «не» мегӯяд.

— Ман маҷбур шудам, ки гӯям. Аввал худ ба худ мегуфтам, акнун меҳоҳам, ки баланд гӯям. Як умр об чакидан гирад, санги сахтро ҳам сӯроҳ мекунад.

— Оооо... Инро кӣ намедонад?

— Шумо ҳам коммунист, ман ҳам коммунист. Биёед, коммунистона гап занем. Ман як нафар коммунисте, ки аз рӯйи устави Партия, мувофиқи ваъдаву қавли додаам як умр меҳнати ҳалол кардан меҳоҳам. Шумо баракси меҳнат, кори маро назорат ва тафтиш кардан меҳоҳед. Ман меҳоҳам, ки аз қорам ягон манфиате ба давлат расад. Шумо меҳоҳед, ки кори маро фаҳмидаву нафаҳмида наҳ занед ва аз он камбудӣ чуста рӯйи маро сиёҳ кунед ва баъд ҳар гуна дасисайи худро бозед..

— Не-не-не... Шумо дар ҳаққи ман тўҳмат мекунед.

— Мо гуфтем, ки коммунистона ва мардона сӯҳбат мекунем.

— Мардигарӣ ин хел намешавад. Ман вазифадорам, ки кори шумоҳоро тафтиш карда, камбудиаширо ошкор созам.

— Агар вазифайи шумо танҳо аз зери нохун чирк чустан ё камбудӣ ошкор кардан бошад, мо вазифадорем, ки ҳар чӣ шумо гӯед, итоат кунем?

— Ман назди шумо баройи чанҷол наомадаам!

— Ман ин чизро мефаҳмам, ман дар умрам бо касе чанҷол, хараша ё бадгӯйӣ накардаам. Мо қавл додем, ки коммунистона сӯҳбат мекунем. Бе хафагӣ. Акнун гӯед, ки баройи чӣ омадед?

— Медонистам, ки шумо ҳамин хел одам, намеомадам.

— Шинохтед, ки ман кӣ ҳастам? Не. Нашинохтед. Шинохта ҳам наметавонед. Чунки ҳанӯз худам худамро нашинохтаам. Ман аз рӯйи устави партия ба саволҳои аъзойи бюро ҷавоб дода ба сафи

партиявиёни пок дохил шудаам. Чавобамро ду намекунам. Агар касе шуморо назди ман фиристода бошад, расонед, ки Холиков аз касони онҳо мегуфтагӣ нест! Агар шумо маро хуб надонед, ман шуморо нағз медонам.

— Шумо худатонро нағз намешиноседу чӣ хел маро мешиносед?

— Чунки шуморо ҳама мешиносанд. Якдаханӣ дар бораатон гӯянд ҳам, дар олам машхур мегардед. Шумо барин мардони миёнсол зиёд шудагӣ дар сафи партия. Баъзеашон, бовар кунед, уставро нахонда, бо илтимосу илтиҷои ёру дӯстон аъзо шудаанд. Вазифайи муқаддаси ҳешро як сӯ монда, аз пайи рӯзгузаронӣ ҳастанд. Ва ин даргоҳи муқаддас; номи партияро ба манфиати хеш истифода кардан меҳоянд.

— Одами чаток будаед; дар тӯхмат устухон надоштаед.

— Шумо акнун шинохтед маро. Дигар назди ман бо чунин даси-саҳо набиёед! Агар ман бад бошам, ҷазоямро партия медиҳад...

Баъд андеша кард Абдуҳамид, ки кори хуб кард ё нохуб. Ба гӯши ҳар азон гуфт ва ё ба оташ равшан рехт? Омадани ӯ аз пеши худ буд ё ягон фармойиш дошт? Худаш медонад... Дар чӯл ҳам, дар ин ҷо ҳам ногаҳонӣ пайдо шуданаш бегап нест. «Ҳамин хел нағма доштагист. Меояду нағма мекунаду гап чиде, мебарад. Вагарна бе ҳеҷ дуду алоб дойира задан чӣ маънӣ дорад? Инҳо ё маро бозӣ доронданианд ва ё ҳамакаса ба бало печондани. Лекин Партия ҳаст. Ман ки ба ин ташкилот ин қадар бовар дорам, агар ноумед гардонад, ҳудамро бояд ба бало гирифтор кунам, ки ман беҳуда ин қадар эътиқод карда будаам. Олболукулҳо одамони доно будаанд, ки номи Партияро истифода бурда ҳар кори нохуб мекардаанд; шаъни онро паст мезадаанд. Воқеан чунин будааст. Не. Онҳо номаъқул мекунанд. Бадкорӣ дар сиришташон ҳаст. Дар қадом ҷамъияте, ки умр ба сар баранд, ҳамин номаъқулиашон такрор меёбад. То хунашонро дигар кардана. Чунки муфтхӯрӣ, фиребу найранг дар хуни ҳаромашон ҷой гирифтааст. Танҳо бо хун ё бо ҷон мебарояд ин хӯ. «Ба чӯпон гуфтам, ки даҳ сар аз онӣ мо ҳам ҳаст» мегӯяд шарм надошта. Маълум, ки Партия ҳанӯз ҳам ба намояндохояш бовар мекунад. Ё ягон роғ пайдо шудааст, ки ба ин олами зебо аз дари қалон, бо рухсати дарбонҳо неву аз ҳамаи девори ворайи дохил мешаванд? Агар ҳамин хел бошад, дафтарчаҳо охистаяк рӯйи мизи котиб гузошта, баромада рафта-тан лозим. Ё як даҳан «Ман ин даргоҳро муқаддас ҳисоб карда будам» гуфта, баромада рафта-тан лозим. Ва дигар дар рӯйи Замин пой гузошта гаштанро ҳаром доништан лозим. Ё ҳеҷ набояд, паси кӯҳҳои баланд рафта, ба ҳайвон мубаддал гашта, алафхӯрӣ

карда гаштан дуруст меояд. Алам мекунад ба кас: ҳама чизро пушти пой зада, ҳама таънаву маломатро паси гӯш карда, ин дунёи навро умедгоҳ доништа, устав ва китоби азими «Партияи Коммунистӣ»-ро азбар карда ба ҳазор орзуву ҳавас фарзандонро дар ҳамин рӯҳ калон кунӣ, даст сӯйи ҳаром дароз нақунӣ, поктар аз ғаришта гардӣ, то ин олами бо ҳазорон орзуву армон ба даст овардари доғдор нақунӣ, дафтари аъмоли хешро тоза нигоҳ дорӣ ва омада-омада аз дасти чунин ғаммозҳо, ҳаромхӯрон, бадкорон «коммунисти ҳаром» ном бардорӣ, чӣ гуфтани ғап? Ба асли хеш баргаштан беҳтар аст. Не! Не! Не!!! Ман фарёд мезанам: ин хел шуданаш аз имкон берун... Лекин Ленину Сталин нестанд-ку! Ҳар кор шуданаш мумкин ва ба ҳар кор омода бояд буд...

«Волга»-фургон ҳам дар нагирифта, беовоз нишебири ғелида рафт. Аз назари Абдуҳамид пинҳон шуд. Ба ҳаёлаш ба қадом ҳамӣ ё чаре каллапо рафт, ки на садоаш меояд, на дудаш мебарояд.

Ӯ китф дарҳам кашид, ки чӣ шуда бошад? Якбора чунин серғап шудани як одами ҳапу хомӯш бебало набояд бошад. Сараш-ку сари Зулфон барин дардманд нашудааст? Ин махлуки Худо (ҳамон Зулфон) мургчӯча аз шохи дарахт нафаромада ба кӯча мебарояд, андаке дар сари пул меистад ва якбора даст боло бардошта ба суҳан мебарояд ва чизе, ки ба забонаш омад, мегӯяд. Гӯё дар сари минбар аст, ба қадри донишу фаҳмиш беҳушона аз Маркс сар карда то котиби имрӯзаи КМ даҳолат карда суҳан мегӯяд. Чизҳое мегӯяд, ки бузро – бозӣ, ҳарро – ханда. Ба ҳаёли хеш ба ҳама забонҳо ва бештар ба забони русӣ ҳарф мезанад. Аз мағзи гуфтораш ягон-ягон «ростӣ ва ҳақиқат» шунида мешавад. Ҳазор гӯш гашта, диққат диҳӣ ҳам, равшан намешунавӣ, ки чӣ мегӯяд. Субҳ дамад ҳам, ӯ дар ҳамон ҷо, пода ба чаро равад ҳам ӯ дар ҳамон ҷо... Сонӣ, низомӣна қадам зада, асои дасташро ба ҳаво бардошта, таҳдиди зиёд мекунад: «Ҳамаро ҳаром кардед: Ленин-бобо, ин хел нагуфта буд; Сталин-бобо он хел нагуфта буд...» Шабу рӯз кораш чунин. Кас намебинад, ки хуру хоб дорад ё на? Ниҳоят, ки муроде ҳосил нашуд, ба танг омада «Стрилят буду!» мегӯяд асоро ҷу қамон ба сӯе рост карда.

«Наход, ки ба ман ҳам ягон бало таъсир карда бошад? Ман ин хел набудам... Гӯё гапи тамоми умр гун кардаамро гуфтам.»

Ҳар суҳане, ки буд, Абдуҳамид аз зехн гузаронд. Пиндорад, ки баланд-баланд гуфт ва ҳама шуниданд. Пасон ба гирду атроф нигарист, ки одамизод бошад, фардо дoston мекунад. «Абдуҳамид девона шудааст» мегӯяд.

Ҳеҷ кас набуд. Мошини дигаре омад, ки аз он мошинҳо фарқ мекард. Ин «Жигули» буд ва назди «Волга»-йи сафед наистода,

рост пеши дарвоза омад. Раками давлатиаш аз рақамҳои Душанбе буд. Халил баромад аз мошин ва вазнин пой ниҳода ҷониби падар омад. Вазнин гом зада омаданааш ба ин маънӣ буд, ки рӯҳу вазъи падарро дарёфта, пасон муомила кунад. Ҷуз салом чизе нагуфта ҳамдигарро ба оғӯш кашиданд. Халил меҳост ҳолу аҳвол пурсида зуд аз ҳама сирру савдо огоҳ гардад, чун одати падар медонист, бо нигоҳ савол кард. Аммо падар пешдастӣ кард:

— Рост ҳамин ҷо омадӣ?

— Не. Хона рафта будам. Очам гуфтанд, ки... – садойи ӯ ларзид ва суҳан дар гулӯяш печид.

— Очат ҳеҷ чиз намедонад, баччем, гап-гапи кӯчаро шунидааст.

— Шумо чизе нагуфтаед?

— Ҳоло чизе мегуфтагӣ нест, баччем. Нав аз ҷӯл омадам. Очатро надидаам.

— Чаро танҳо шумо?.

— Одамон омада буданд. Рафтанд. Як бўтқава як фургон омада буд.

— Э ҳамон фурғони каллапо назди шумо омада буд?

— Чӣ хел каллапо?

— Ана ҳамин хел! – дастонашро ба ҳам тоб додаву печонида ва пачаку мачақ шудани мошинро фаҳмонд.

— Хуб нашудааст... Вай ошноӣ ман. Ҷӯл рафта буд, ин ҷо ҳам омад.

— Ин ҳамон нест, ки «хӯтук» меноманд?

Падар худро нашунида ангошт. Ба ҳаёл рафт, ки Халил аз ҳама сирру савдо бохабар аст, вагарна ўро хӯтук ном намебурд.

— Дар Душанбе чӣ навигариҳо?

— Бозсозӣ. Навро насохта, кӯҳнаро чаппа карда истодаанд. Ҳеҷ чиз намефаҳмед. Сағ соҳибашро намеёбад. Замони озодии суҳан расидааст. «Ганда – Сталин. Бобоҳои мо одамони хуб буданд».

— Ҳамин ҷо ҳам ҳамин хел.

Говдӯш тори сар дастархон гузошта, надошта, дар дасти рост сатил, дар дасти чап соғу чун занони чафокаши кӯҳистонӣ уреброҳаи миёни Заврону Работро паймуда меомад. Нисоии тозауӣ дар рухсорааш хусн дошта, баҳорон низ бо ҳамон пайроҳа меомад, домонаш ба сабзаву шукуфаҳо бархӯрда, нағхатеро пош медод; либосаш, пайи қадамаш ва пайроҳа атрогин мегашт. Танҳо худӣ ӯ чунин инъому марҳамати табиатро эҳсосу дарёфт мекард, шодмон ҳам мешуд. Ин роҳ танҳо роҳи ӯ буд; роҳи кушодаи худӣ ӯ. Ҳоло ки вақти ҳазон аст, дар ҳамон роҳ ба домонаш риндак мечаспад ва риндакҳои аз зарби пойгузории ӯ парида, даруни

кафшаш ҳам меафтанд. Гичиновар бошад ҳам, истода кафш аз пой бароварда, таконда, риндакхоро намеафканад. Зеро ҳоло вақти чунин озодагӣ нест: дастонаш банд ва назди давроза райис ва боз як мошини ношиносу нафари дигар истодаанд.

Сатилу согуро назди дари каровулхона гузошта, дастархони тори сар бо як хунармандиӣ ачиб овардаашро охиста гирифта, низ он ҷо монд. Гӯё дастони пеши бар гирифта салом гуфтаниш озод гашта ва сари ба тавозӯӣ омодааш низ аз зери бори гарон раҳо ёфта буд, акнун одоби занонаи шаркиро ба ҷо овардан имкон дошт. Ў баъди ба ҷо овардани одоб ду миллаи сарбастаашро аз сари китфи рост пеш кашида, бо калиди дар нӯки милааш баста қуфлро кушод... Овардаҳояшро даровард ба хона.

Таги садаро об зада рӯфт ва кӯрпача бар суфа андохт.

— Абдухалилҷон, омадед, хуш омадед, баччем, башкон нағзанд?

— Шукр, холаи Нисо, ҳама нағз...

— Илоҳӣ нағз бошанд, – гуфта бо як назокату шарму ҳаёии кӯхистонӣ нимрӯя шуда ба хона даромад ва ҳамон дастархони тори сар гузошта авардаашро бо ду даст бардошта миёни кӯрпачаҳои густурдааш гузошт ва гӯшаҳои қат гардонидани хонро кушода, боз рафта ҷурғоту қаймоқу маска овард.

Падар аз гоҳи омадааш то алҳол ҳамин суфайи зери садачайи бо дастони хеш шинондаву сабзондари нигарон буд, ки омада нишаст ва ба таври худ дам рост карданиш шуд. Вале саҳт меҳост, ки як чойник чойи алобийи офтоба бошад, то хастагӣ аз тан рафъ гардонад. Аммо намедонад, ки чаро дар ин ҷо нишастааст. Дилкашолӣ намонда ба қору бор. Халил омадааст, бояд ба Панҷрӯд раванд. Чизе пойбанд кардаст. Норавшан.

Халил зери абрӯ ба падар менигарад. Парешон дармеёбад. Ин хел набуд. Сухан нағӯяд ҳам, ба гуфтаҳо табассум карда ва хандида меистод ва баъзан сар меҷунбонд. Ҳоло гӯё чизе ё касе барои ӯ вучуд надорад.

— А, Абдухалил?

— Лаббай, дада!

Ҳайрон монд писар ба чунин якбора лаб ба сухан кушодани падар ва дарёфт, ки чизе ҳаст. Вагарна ӯ дар ин работи хушк дер намеистод ва як пиёла чойи холаро нигарон намешуд.

— Ин дунё зулмот будааст. Аз зулмот омада ба зулмот рафтан маълум буд. Аммо акнун дарёфтам, ки ин ҳама равшангарихо роҳи зулмотро равшан кардан будааст.

— Ягон озор шуд, дада?

— Не... Мо бояд рафта ба дӯстонамон ёрӣ диҳем. Ҳоло ба ҳамин бало ҳам моро гунаҳгор медонанд.

Чанд пиёла чойро болои ҳам чун чигарсӯхтагон даркашид падар ва якбора «омин!» гуфта хест. Ба мошини Халил нишаста

то чое омаданд, ки фурғони чахор чарх дар хаворо рохгузархо маслихат медоданд: бо кадом рох рост кардан ё ба по гузоштан имкон дорад. Ин қадар одами чамъшуда бо усули бобойӣ даст ба даст кунад, вазни мошин панҷоҳкилоӣ намерасид, аммо ҳар кас маслихат меод, ки ин кори одам нест, кори техника. Кран мебуд. Шишаҳои пеш ва паси мошин шикаста зумуррадпораҳо рӯи замин рехта буданд. Сару рӯи ронанда хунбаста ва Олболукули ба ҳама носеҳу маслихатгар рӯи замин нишаста, касеро лаънат мекард: «Асабамро вайрон кард, ҳамин хел шуд.»

«Ин нокас маро мегӯяд...»

— Гап задед, дада?

— Не. Дикқат диҳед, олойӣ мегӯяд. Гӯё асабашро касе вайрон кардааст... Лекин дар сари фармон ронандааш буд.

— Ба хайр, райис? – пеш омада дилдорӣ кард ва одамгарӣ Абдуҳамид.

— Асабама вайрон кардӣ...

— Ӯ хӯтук! – якбора дар гирифт Халил таги воқеаро чандон сарфаҳм нарафта, вале аз муомилаи нохуби вай маънӣ кашида.

– Асаби ту асаби шофёрат аст?

— Ту баччаяк кӣ ҳастӣ, ки...

«Абдуҳалил, бо ӯ баробар нашавед...»

— Баробар шуда ҳам бинад! – ба таври худ бонг зад Олболукул, ки на ба суҳан сарфаҳм мерафт ва на чӣ гуфтанаширо медонист.

«Садқайи суҳан шавад...»

— Ту бачча, ҳоло бо собуни ман чомашӯӣ накардаӣ.

— Собунат сарата хӯрад! – пушаймон аз омадан баргаштанд.

Ва ин замон чашми Халил ба боғбон афтид, ки аз одамон чудо, дар бари болоӣ роҳ истода, рост ба падар Абдуҳамид нигоҳ мекард, на ба руҳдоди роҳ. Ду бари чома аз ду сари дӯш пеш гузаронида бо дастон медошт, ки пушти чома чизе бор баста буд.

— Амаки Рауф! – даст сӯйи боғбон, ки ду чашм аз Абдуҳамид нақанда менигарист ва гӯйӣ бо нигоҳ маънӣ кашидан меҳост, ишора карда гуфт писар ва онҳо он қониб рафтанд. Боғбон дасти рост раҳо кардан хоста бари рости чома зери дандон саҳт дошту газид ва бо дасти рост бо онҳо вохӯрӣ кард. Баъд бари чома аз зери дандон ба даст гирифт ва ба пурсупос даромад:

— Абдуҳалилҷон, нағз ҳастед, писарам. Хондан тамом шуд?

— Мешавад, амак.

— Илоҳӣ шавад.

— Боло меравед, амак?

— Дигар кучо равам, баччем? Ману падарат Абдуҳамид...

— Шинед.

— Худам меравам, баччем. Як қадам роҳ.

— Боратон вазнин...

— Устухони мо бо бор шах шудагӣ. Ҳамту даст партофта роҳ раvӣ, мардум зуд мебинанд. «Ҳох, дастпартойиашро бин, попартойиашро бин» мегӯянд. Ин баройи ман кори одат: аз рабoт ба боғ равам ё аз боғ ба рабoт оям, ҳатман бояд як санг бардошта барам.

Нишастанд ба мошин. Боғбон ҳамон зайле ки дар пушти чома бор дошт, ба мошин нишастаи буд. Ҳалил бори пушторайи ўро гирифта ба мошин гузошта, озoд нишастанашро хост.

— Абдуҳалилҷон, озор нақашед. Ҳамин хел мешад.

— Ин хелаш хуб, амак.

Як тарбузу як харбуза аз пушти чомаи ў гирифта пеши пойи соҳибаш ба нишастгоҳ гузошт. Ва дарро пӯшид.

— Шаҳр рафта будам, гуфтам, дасти хушк барнагардам.

— Дар шаҳр чӣ кор доштед, ақо?

— Шуморо ҳуста рафтам, Абдуҳамид. Як зoғ овард, ки шуморо дина дар чойхонаи «Дӯстӣ» дидааст. Як худатон ниҳоят парешон... Як чойник чою як коса нишолло фармудаед, аммо даст сӯйи нишолло набурда, хомӯш истода, фақат фикр мекардаед. Касеро нигарон буданатон ҳам маълум набудааст. Чой хунук шуда рафтааст. Наҳӯрдаед. Касе наомадааст. Баъд он зoғ рафтааст ва надонистааст, ки оқибат чӣ шуд?

— Шумо ба қар-қари ҳамон зoғ бовар қардед?

— Не, бовар накардам. Аммо парешон шудам. Охир мо... Шумо наёфтам, Абдуҳамид. Ҳаҷдаҳам ба замин зад. Мошинатон ҳам нанамуд. Арақам рехт. Дар ҳамон чойхона як пиёла чой гирифтам. Лекин чойники чойи хуноки шуморо надидам. Хеле шиштам, ки шояд биёед. Не. Наомадед. Аз пойи афтобус намонам, гуфта омадам... Абдуҳамид!

— Лаббай!

— Тинҷӣ?

— Тинҷӣ, ақо.

— Илоҳӣ, тинҷӣ бошад!

Абдуҳалил ҳарчанд аранге аз ҳодисаву қирдорҳои идорайи геология бӯй бурда, омада буд, аз пурсу ташвиши Рауфи боғбону посбон пай бурд, ки қору ҳоле шуда, аммо падар чун одат сирр намедихад.

«Рафтан лозим набудааст...»

Гӯё ба худ гуфт падар. Онҳо низ фаҳмиданд.

— Мо аз дили соф рафтем. Вай қач қабул қард. – Ҳалил тағи дили падарро фаҳмида гуфт. Аммо боғбон якбора ба ҳасрат гузашт:

— Эээ, аз сари ин дунё гардам. На ҳубӣ ба роҳ меравад ва на касе онро қадр мекунад. Шунидам. Шумо чӣ гуфтеду ў чӣ гуфт, шунидам, Абдуҳамид. Дили раҳмин – ҳамеша ғамгин. Ба чойи миннатдорӣ тӯҳмат мекунад.

- Киройи гап намекунад, ако. Онҳо аз шаттоҳӣ ёфтагӣ.
- Зӯраша ёбад, фас мешавад мегӯянд-ку?
- Абдухалилҷон, вай кайҳо фас шудагӣ. Лекин саг аз г...хӯ-риаиш намемонад... Ба пойи худ омадед, фуруед. Ман гӯспанд намекушам. Як пиёла чой.
- Чой хӯрдем, амак. Ман рӯзи истироҳат гуфта омадам. Мактаб, зуд бояд баргардам.
- Не, шери амакаш, шумо ҳоло аз он ҷо гузар карда рафта наметавонед. То аз он ҷо пайи пойи онҳо рӯфта нагардад, шумо рафта наметавонед. Дидед, ба роҳи лиллоҳ рафта дилдорӣ додани шудед, гуноҳа ба гарданатон бор кардани, ки... Эээ бародар, домонатон ба домони инҳо расад, бурида партоед. Мегӯм, Абдуҳамид, одамони пеш дигархелтар буданд ё сода буданд ё лода буданд, надидам, ки сабабу гуноҳи мурданашонро ба гардани касе бор банданд. Поят лағҷад, гуноҳи дигаре нест. Баройи ҳамин... Каме рӯйи суфа шинем...
- Рӯйи суфа ҳамон зайле ки қадбону дастархон ороста буд, барҷо меистод, танҳо бар дастархон як докайи сафед партофта буд, то пашшаву гарду чанг ҳучум накунад. Худи Нисо дар ошхонайи тобигонайи паси хона дуду алоб дошт.
- Занақ, як корд биёр!
- Амак, ташвиш накашед.
- Шери амак, ба шумо гов мекушам, гӯсфанд мекушам? Харбуза мекушам. Тасфи дила мегирад.
- Абдуҳамид як табассум карду «аз дасти Абдурауф осон халос намехӯрӣ» гуфта, дар ҷое, ки пештар нишаста буд, хайма зад ва дар болишти баъди рафтанишон оварда гузоштаи Нисо тақя кард ва бо пушти даст пешонӣ ловид, ки ба назараш тар гашта бошад.
- Нисо корд овард ва дар як сабади рӯкашаш дастархон тунук бардошта сари оташдон рафт. Даре нагузашта, тунукро пухта ва равшан карда дар табаки чинӣ бардошта овард.
- Абдухалилҷон дар он дуриҳо ёд кардагистанд... – тунукро дар назар дошта гуфт зан.
- Халил миннатдорӣ кард ҳоларо. Ва онҳо як-як тунукро лӯла карда мегазиданд.
- Абдуҳамид, таги гапу қору борро фаҳмидед, ки онҳо чӣ меҷоҳанд?
- Не, ако, таги гап равшан не.
- Худо равшан гардонад... Онҳо ким-чӣ хел нағмаҳо доранд. Лекин қарзанашон кист, касе намедонад.
- Шумо дирижёр гуфтани-а, амак?
- Ҳамин хел.
- То шамол нахезад, барги дарахт намечунбад.
- Шояд ягон фармойиш бошад, Абдуҳамид?

— Ҳамин хел ҳам будагист. Аммо ман намедонам. Камомад, гуфта даъво карданд, зиёдомад шуд. Акнун намедонам, чӣ даъво мекунанд.

— Душман бахона наёбад, «думи сагат кач» мегӯяд.

Абдуҳамидро ба идорайи Кумитайи партиявийи шаҳр даъват карданд. Гадобой ўро пазируфта, хандон ва кушоду равшан сӯҳбат оғоз кард.

— Ҳамон рӯз чӣ шуд, райис?

— Будед-ку, худатон дидед чӣ шуданашро. Ман ақалллан ба мол наздик нашудам.

— Не. Рӯзе, ки Ризоқулов ба назди шумо рафта мошинашро чаппа кард?

— Ҳеч чиз нашудааст. Назди мо омад ва намедонам, баройи чӣ омад. Як гапи дар сари мол гуфтаашро такрор кард. Ман ҳаю не нагуфта, мошинашро гелонда бе дуду алоб бурд. Фаҳмидем, ки чаппа шудааст. Ба дилдорӣ рафтем. Овард, ки айби ту шуд: асаби маро вайрон кардӣ, мошинро идора карда натавонистам. Ман асаби ўро вайрон накардаам. Ҳар чӣ гуфт, ҳудаш гуфту ҳудаш тасдиқ карду ҳудаш хулоса баровард... Ин як. Дигар ин ки дар сари рул ронанда шишта буд. Ман асаби Олболуқулро вайрон карда бошам, мошин аз дасти ӯ чаппа нашудааст-ку? Шумо ин чизхоро мефаҳмед-а, Гадобой?

— Мефаҳмам.

— Аммо ман ҳеч чиз намефаҳмам, ки ҳамаи ин бозихо чӣ маънӣ дорад?

— Ҳолӣ мефаҳмед.

— Агар шумо донед, ҳозир фаҳмам, ҳуб нест?

— Не, райис. Ман ҳам шумо барин як хизматгор одам. Ҳар чӣ фармоянд, мекунем.

— Рост. Одам ҳар хел мешудааст-дия. Шумо ҳам вай барин одам...

— Не, райис, ман вай барин не.

— Ҳаминро гуфтанӣ будам. Ҳамроҳ рафтетон сари мол. Шумо рост рафтеду рост омадед. Ақаллан ба ягон гап ҳамроҳ нашудед. Вай даррав гирифт, ки «як даҳ сар ба мо ҳам шавад». Баъд дилатон аз ҳама чиз намонанд? Инҳо ҳудашонро не, партияро бадном мекунанд. Обрӯйи партияро ба замин мерезанд. Идораҳои дахлдор ҳам ба гапи ҳамин хел шӯрапуштҳо бовар карда, корхоро дӯлоб мегардонанд. Ҳамун ифлосро ягон каси наменинохтагӣ ҳаст? Аз котиби яқум сар карда то қаровули дами дар?

— Нест, райис.

— Лекин ягон кас чилавашро намекашад. Ҳама медонанд, ки ифлос, харомхӯр, муфтхӯр, вайронкор... валеқ Ҳама ба ҳарфи ӯ бовар мекунад. Бигӯед, ки ӯ ба ин корҳо чӣ дахл дорад?

— Народний контрол.

— Народний контрол... Хайр маро баройи ӯ шуда ҷеғ задед. Чӣ кор кунам?

— Намедонам. Ӯ даъво дорад, ки шумо ҳамчун узви партия бо ӯ дағалона рафтор кардед...

— Он чизе ки навиштааст дар ҳаққи ман... Шумо бовар доред, ки он корҳо ва гуфторҳо аз ман бармеояд.

— Ман ҳеҷ чиз гуфта наметавонам. Агар дар борайи ҷӯл ягон чиз гӯяд, ман ҷавоб гуфта метавонам, чунки иштирок доштам ва чӣ шуду чӣ монд, медонам.

— Ҳамин ҳел: аз дасти ману шумо ҳеҷ чиз намеояд. Зеро калла дар деги калон мечӯшад. Ман аз бадномӣ метарсам, Гадобой. Мо ба партияи азизамон ваъдаҳои саҳт додагӣ. Акнун ба як пули пучак рӯямонро сиёҳ кунем, чӣ мешавад? Ҳарчанд бисёр ҷор мезананд, ки пояҳои устувори партия ба даруни замин фуру меравад ва бунёди қасри амалаш суғт шудааст, бовар намекунам. Бовар намекунам, ки як давлати муқтадири ятимпарварро аз беҳу бунаш афкананд... Баъд чӣ мешавад? Ягон кас дар ин бора фикр мекунад? Ягон нафар ғами ояндаро меҳӯрад?

— Ҳоло ки Ҳама ҷо ба ҷост, дар ин бораҳо суҳан гуфтан пеш аз пода ҷанг кардан аст.

Абдуҳамид нагуфт, ки шумо соҳаи хоҷагии кишлокро ба ӯҳда доред, аз ин рӯ аввал наздатон омадам. «Вағарна наомадан ҳам мумкин буд». Чизе нагуфта баромад ва ягон илтимос ҳам накард. Зеро медонист, ки ба колхозчӣ ё кӯҳкан бовар карда намешавад, ҳол он ки бо кормандони партиявию роҳбарҳо зуд ҳафту ҳашт карда хулосаҳои даркорӣ мебароранд, андаке гӯбор дошта бошанд, ҳамонро баровардани мешаванд. Низ медонист, ки ин воқеа аллакай даҳан ба даҳан ё бо аризау имзои Олболукул ба Ҳама ҷо паҳн шудааст; ҳеҷ набошад, бод най ба най бурдааст.

«Шояд ин ҳабар ба гӯши Боймурод ҳам расида бошад?»

Боймурод Холмуродов – сарвари геологҳо. Ӯ бояд аввал Ҳама ҷизро донанду фаҳмад. Лекин ҷандест, ки мудири хоҷагӣ бо вай рӯ ба рӯ нашудааст. Зеро бино ба гуфти баъзеҳо ин корро ҷунбондагӣ ҳамон кас. Чунки тафтиш ба идорайи геологӣ омаду роҳбар тафтишотро доништа-надоништа ба Хоҷагӣ уреб кард. Инак онҳо салларо монда, калла овардагӣ барин ба Абдуҳамид ҷаспиданӣ.

Ба ҳар ҳол ӯ руҳсат пурсида ба идорайи сардор даромад ва ҷуз салому ҳолпурсӣ ҷизи дигаре нагуфт. Аммо Боймурод аз ранги рӯй ва вазъу вачоҳати Абдуҳамид пай бурд, ки ташвише дорад. Аввал зуъме доштагӣ барин ду-се сурфида, суҳани гуфтани надоштагӣ барин хешро ба кадом кор ё кирдор мувофиқ кард, пасон

«Хааайр» гуфта монд. Ҳамсӯҳбати гунгтар аз ӯ низ пай бурд, ки сардор чизе гуфтанист, лек халалгоре ҳаст.

— Тану ҷонатон сихат аст? – чӣ гуфтанро надониста ва аз боби тафтишу гапу калочаҳо сухан карданро раво надониста пурсид Абдуҳамид.

— Нағз! – гуфт ӯ. Ва Абдуҳамид дарёфт, ки зуъме дорад. Вай ин хел кас нест. Ягон гапу ҳарф шуда бошад, нарм-нарм сухан оғоз мекунад ва матлабро мегӯяд. Ҳоло гиреҳе ҳаст, чизе гуфтани нест. Сухан бошад ҳам, касе чизе оварда бошад ҳам, аз номи ӯ ягон ҳарфи нораво шунида бошад ҳам, гуфтани нест.

— Аз мо ягон камбудӣ содир шудагӣ барин, Боймурод?

— Ҳар хел гапҳо ҳаст... лекин...

— Гӯед, то рости дурӯғашро ҳарду муайян кунем.

— Болоии сӯхта намақоб, «народний контрол» наздатон рафта будааст, шумо мошини ўро чаппа кунонидаед.

— Ё наъузан биллоҳ! – гиребон гирифт Абдуҳамид. – Агар шумо ҳам ўро нашиносед ва ба арзу шикоятӣ одатии ӯ бовар кунед, ман ҳеҷ чиз намегӯям. Ва боз агар шумо маро надонед, нашиносед...

— Шинохтан, нашинохтани ман ҳеҷ рол намебозад. Ана ариза.

— Гӯё ман асаби ўро вайрон кардаам ва ӯ мошинашро идора карда натавониста...

— Ҳамин хел.

— Хайр, ягон касе ҳаст, ки мўро аз ҳамир чудо кунад, пурсад, фаҳмад? Ё Народний контрол чашми ҳукумат, ҳар чӣ ӯ гӯяд, ба оби тилло навиштан лозим?

— Ман медонам ўро. Канавор ки часпид, баройи аз тани солим канда гирифтани ӯ ситорайи осмон лозим.

— Худамон ба ҳамин дараҷа расонидем. Вагарна касе нест. Худо шохид, ман ба ӯ ягон ҳарфи ноҷо нагуфтаам. Дар чўл ҳам худ аз худ пайдо шуду «ба номи мо ҳам даҳ сар мешудааст-дия» гуфт. Ман чавобе надодам. Дар работ ҳам омаду ҳамин гапро такрор кард, ман ношунида гирифтам. Нишеб шуду рафт. Агар ҳамин асабвайронкунӣ бошад... Дигар ин ки ронанда дошт ва сари фармон ронанда буд, на ӯ. Хайр, ин як бало. Бало ба пасаш. Лекин чаро аз шумори мол намепурсед?

— Оварданд. Донистам.

— Нависандаҳо навишта будаанд, ки ман ҳама молро хўрдаам, дар кўтан мол нест. Ҳол баракс баромад. Ман бо чонканиҳои зиёде молро афзун гардонидам... Инаш чӣ мешавад?

— Ман ҳам шумо барин гунаҳгор ба шумор меравам.

— Яъне, ба фикри шумо ин камбудист ва ман гунаҳгор ҳисоб меёбам?

— Раъйи қозӣ чӣ хеле ки шавад.

— Шумо хурд бошед ҳам, калон бошед ҳам, сарвару сардори мо хастед. Ин масъаларо дар коргоҳи худамон ҳаллу фасл кардан имкон дошт, вале ин чизро ба арсаи олам баровардан чӣ маънӣ дорад, нафаҳмидам. Сонӣ, Нозим Тайиб коргари худамон. Сари мол рафта бузбозӣ карданаш аз ҳад берун буд. (Ин шикоят нест, ба маълумотатон. Медонед, ман талошу мубориза карда наметавонам.) Се бор айлохро оташ зад, базӯр хомӯш кардем. Ақаллан сари дастархони ҷупонӣ нишаста як пиёла оби ҷӯш нагирифт. Гуё ман хиёнаткор ва бо мо нишастани ӯ нораवост. Шумо як андеша кунед, Боймурод. Ман ин корҳоро бо хоҳиши шумо кардаам. Вагарна ҳамин азобҳо ба ман чӣ лозим буд?

— Рост... Айби ман ҳам ҳаст. Гумон кардам, ки равиши кор ба он сӯ шавад, сабуктар мегардад. Лекин ин муҳандисамон пӯстиниро чаппа пӯшидааст. Ин рафтор танҳо ба муқобили шумо нест, бар зидди ман ҳам ҳаст. То мӯй аз ҳамир ҷудо мегардад, ки хеле дӯлоб мешавад.

— Сару неши ин корро гирифтан лозим. Ман медонам, ки як гуноҳ дорам. Бисту панҷ сар гӯсфандро ба панҷсад сар расонидам. Агар ҳамин гуноҳ бошад...

— Шумо пешакӣ худро азоб надихед. То табар омадан кунда осудааст, гуфтаанд.

— Дуруст мегӯед. Аммо оҳанро дар гармиаш бояд кӯфт.

Боймурод марди миёнақомати фарбеҳнамо. Сари кулӯла ва мӯйи фатила дорад. Гӯшҳояш хурди андаке ба пеш майлдор. Чизи ориятиаш дандони тиллояш. Дар рӯяш пайи нағзакон мондааст. Хандонрӯ, дилкушод, одамдӯст. Чунин муомилааш ба Абдуҳамид хуш омадааст. Аз ин рӯ ҷустуҷӯи геологиро монда бо маслиҳати ӯ мудирӣи Хоҷагии ёрирасонро қабул кард. Ҳоло ки гӯсола чаппа омадааст, дар чехраи сардор аз он нишонаҳои хубӣ чизе ҳувайдо нест, балки як пардаи норавшану ноаён ба рӯяш ҷодар андохтааст. Айнан мисли ҳавойи номатлуби Душанде, ки гип мегирад, мардумро аз руху гармӣ, марҳамати бедареғ ва нури ҷонбахши хуршед маҳрум месозад; пасон дилбеморон рӯйболо ёзида, даҳон кушода, ба ҳавойи тозайи ҷонбахш зор мегарданд. Ҳоло суханони мучмал ва муғамбиронаӣи Боймурод мудирӣи Хоҷагӣ Абдуҳамидро чунин мерасад. Гарчӣ ӯ дилбемор нест, аз одигиву порсойӣи умед дорад, ки ҳеч гоҳ хор намедорандаш.

Абдуҳамид ҳам марди миёнсоли гӯштдор, миёнақад, ягон узви ноҷо ё қачу килеб надорад, балки ҳама андом ва пӯсту устухонаш мутаносибан афзойиш ёфта. Фақат токиро дар тори сар қач мениҳад, ки гарм ё гаронӣ мекарда бошад. Ҳар қадар ором, осуда, хомӯш ва камсухан бошад ҳам, ин шабу рӯзҳо дилаш ё худаш қафам мегӯяд. Чизҳои беҳуда, андешаҳои хому хаёл он қадар тазйиқ медиҳанд, ки дунёро як пули пучак ҳисоб намекунад: «Ин ҷаҳон нест ҷуз фасонаву бод...» Дар вазниниҳо ва тангомадҳо

танҳо Рӯдакийи ҳамдиёрашро ёд мекунад, ки чӣ марди бузурге будааст, ки оламо ба ин хубӣ фаҳму дарк кардааст. «Боду абр аст ин ҷаҳони фусус...»

«Воқеан дуруст мегӯяд он бузургвор: «накӯкорӣ бикун», «дасти фитода бигир!» Лекин бо кӣ чунин корхоро бояд кард? Ҳамсоят ин чизро намехоҳад, рафиқат низ; роҳбару роҳнамоят дар андешаи чунин андарз нест. Ва он бузургон эҳтиёче надоранд ба ин чизҳо. Ҳол он ки рӯҳу товоноиву буду набудро эҳтиёҷ муайян месозад. Доро чӣ парвойи андарз дорад? Дунёдорро чӣ нисбатест бо панд? Вай, ки ниёзе надорад, ўро андарз ҳам зарурате надорад. Ин бечора бувад, ки дар андешаи сер кардани шиками фарзанд мурда меравад. Ин надор бувад, ки аз ғами писарро хонадор кардану сарпаноҳе сохтан дар сараш як тори сиёҳ намонанд... Рӯзгори Рӯдакӣ ҳамин хел як рӯзгоре буд, фироки роҳи дуру ёди ватан дар ғарибиҳо чашмонашро кӯр кард. Ман ҳамин хел мефаҳмам. Сандалиаш гарм мебуд, шикамаш сер мебуд, пояшро дароз карда навишта менишаст. Шояд он вақт шеърхое менавишт, ки парвойи Оламо надошт. Шояд дар борайи Ҷаҳон ҳарфе намегуфт. Ё чунон рангин мегуфт, ки аз ҳама шеъраш «бӯйи ҷӯйи Мӯлиён меомад».

— Чӣ ин қадар фикр мекунад? Ҷонамонро намегиранд-ку?

— Фикри ман ҳам айнан дар ҳамин хусус, Боймурод. Ҷонамонро намегиранд. Гиранд, молашонро мегиранд. Лекин ман ҳайрон, ки шумо чун роҳбар чизе намегӯед. Мо бояд чӣ кор кунем?

— Ҳеч кор. Умеди ман ба Партия, ки мӯйро аз ҳамир ҷудо мекунад.

— Умеди ман ҳам чунин. Лекин ин хел намешавад... Ман мекафам! Ман аз шармандагӣ ночно метарсам, ки баройи як тафтиши нодурусти ғаразнок, баройи ким-чӣ хел қасдситониҳо мо шарманда шавем.

— Чӣ хел?

— Охир, мо ба давлат, ба Партия, хиёнате накардаем. Ҳеч сафедиро сиёҳӣ нагуфтаем. Бадкорӣ накардаем, моли касеро нахӯрдаем, ба ҳаққи касе зомин нашудаем... Баракс ёрӣ шавад, гуфта, саршумори молро зиёд кардем, ки зоро шаҳри Панҷакат аз ҷиҳати гӯштсупорӣ дар ҷумҳурии ҷойи аввалро гирад... Лекин Боймурод, ман номи хойин, муф்தхӯр, ҳаромкор барин мафҳумҳоро бардошта наметавонам. Шумо ҳудо барин ҳозир, ҳар коре кардам, аз сидқи соф кардам. Агар ба ман мол лозим мебуд, шумо медонед, ки ҳафт пуштамон молдор гузаштагӣ, аз ин хусусҳо гап ҳам шунидем, азоб ҳам кашидем, лекин хиёнат нашудааст... агар ман молдор шудан мехостам, дар қадом кӯҳу пушта манзил мекардам, ҷӯпон мешудам, ҳавойи тоза хӯрда мегаштам. Лекин «мо ба дунёи нав расидем, зиндагиамон дигар бояд шавад, пойи Партияро саҳт қапем, моро то ҷое мерасонад» гуфтем. Ман умеди зиёд дорам,

Боймурод, ки Партия ихлосмандони хешро хор намегардонад...
Дилам «кафам» мегӯяд

— Осида бошед, ором бошед. Ҳоло ҳеҷ чӣ ҳеҷ ғай нест. Охир, гунаҳгор бошем, фарёд карда ғапашонро мегуфтагистанд?

— Ман ҳам ҳамин хел фикр дорам. Лекин шумо бепарво нагардед. Ин кор ба шаъни шумо ҳам дахл дорад....

Халил то ҳол дар берун гирди мошин гашта, андешаву ҳаёл мекард, ки чӣ кор бояд бикунад? Зеро аз баҳри мактаб ҳам баромада, ба Душанбе нарафт, ки падар бародар ва писари зиёд дошта бошад ҳам, худро танҳо ва бекас эҳсос накунад. Акнун падарро ҳар кучо рафтаи лозим бошад, Халил бо мошини худ мегардонд ва баъди гуфтугузаш ё маслиҳату машварат аз ӯ мепурсид, ки чӣ шуду чӣ монд? Ва падар як посух дошт: «ҳеҷ чиз намефаҳмам». Воксан ҳеҷ чиз фаҳмида намешуд. Зеро як муҳити ғуборгирифтае буд, ки ҷуз таъйиқ касро чизе дигар баҳшида наметавонист. Халил дилу ниёти падарро ба инобат гирифта бисёр намерсид ва ё маслиҳате намедод. Зеро ҳарфи зиёд сарборӣ буд. Омаданду шумурданду рафтанд. Ҳамааш ҳамин ва онҳо аз ин зиёдтар чизе наметавонанд ва мақсаду муроиди арзу шикоятнависҳо ба қадом ҳадаф бармеҳӯрад, равшан нест. Албатта ононе, ки рӯсту дурӯғ навиштаанду онҳое, ки дилу нимдил тафтиш карданд, ниёти ӯ ҳадафе доранд. Аммо ин чиз гунаҳгоронро маълум нест, ки гуноҳи онҳо то кучо мерасад. Халили ҳоло бо чунин нағмаву дасисаҳо дучор наомада, ки ҷуз орзуи нек дар дил чизе намераварад, ҳайрон аст, ки чӣ дунёест ин дунё. Кас нақӯкорӣ кардан меҳаҳад, мебинӣ, ки иблис аз миёни баромада ҳама қори тӯро ба бадӣ ё душманӣ мегардонад ва қардаву нақарда баробар ё як пул мешавад. «Муаллим Бойҷон пурсид, ки Халил, ваъда дода будӣ геолог мешавӣ, чаро ба дигар соҳа рафтӣ?» «Ҳамин тавр шуд» гуфту монд Халил ба муаллим. Аммо ҳоло шод аст, ки ба шӯъбайи геологӣ надаромад. Агар геологаш ҳамин бошад, ки падар ҳобо хӯрро надонида, шабу рӯз борхалта сари дӯш қӯҳ ба қӯҳ гардад, то элементҳои Менделеев ихтироъкардари аз қӯҳҳои Тоҷикистон пайдо мекунад ва халқу ватанро суде мебахшад; оқибаташ чунин бошад, аз ҳама чиз безор. Магар қори ҳамонҳое хуб нест, ки ҳамин рӯз як бурида нон пайдо кунанд, меҳӯранд ва пагоҳро худо подшоҳ? Қори сояҳусп беҳ нест, ки пой болои пой гузошта рӯболо умро гузаронад ва донад, ки шаб ё рӯз мирад? Вале деҳқонро чӣ азоб; падари ман баринҳоро чӣ зарурат, ки шабу рӯз заҳмат кашанд, то мулк обод гардад? Як санглох сабзпӯш шавад. Чунон ки Қосими чанговари ангуштонашро дар тир дода дар Навобод қард, чунон ки Мустафоқул селравро нохункаш боғ сохт. То онҳо ҳастанд, боғашон

сабз хоҳад монд; баъди сарашон «ту дону ҳар хору ҳасе». Мо ҳам шабҳо хоб ҳаром мекунем, то одам шавем, манфиатамон ба ҷамъият ё ақаллан ба ягон фитоде расад. Аммо ин пиркорҳои доғули ва соддамуғамбир дили касро ба Оламу одам сард мегардонанд. Ман, ки кӣ будани падарро аз ҳар кас хубтар медонам ва чӣ дилу ният доштанастро сарфаҳм меравам... ҳамин ҳел касро, ки ба чунин бунбасте оварда сайд барин гулӯгир кардани мешаванд ва ё дар коҳдоне чо гиронда каҳдуд андохтан мецоҳанд, зиёда аз ин чӣ мемонад? Коҳидани наҳзатҳо дуруст мебарояд, футур рафтани қасри амал ё садҳои оҳаниву бетонӣ воҷиб мегардад, ботил гаштани моддаҳои ахлоқӣ амри воқеист. Ва мо зӯр мезанем, ки одам шавем. Баъди дидану донистани чунин дасисаҳо, ғаммозиҳо, одамфурӯшӣ ва сафедро сиёҳ хондану сиёҳро сафед ҷилва додан чӣ ҷойи шукру шикоят мемонад?»

— Дада!?

— Лаббай?

— Ҳоло ҳам шумо ба ҳамин партиявиҳо бовар доред?

Падар зуд посух наод. Зеро намедонист, ки муроди писар аз чунин пурсиш чист.

— Ман ба партиявиҳо не, ба партия бовар дорам, баччем.

— Медонистам, ки ҳамин ҳел мегуед. Пас боз як партияи дигар лозим будааст.

— Чӣ ҳел?

— Ҳамин ҳел, ки як бори дигар тоза кунанд сафи партияро. Аз ленинчиён монда бошад, дар он партия ҷой диҳанд. Боқӣ дар сафи партияи буда монанд ва минбаъд, ки қабул мекунанд, дар ҳамин партияи нав бошанд. Партияи ленинӣ гум шуда истодааст. Ба он аз паси панча менигаристагӣ зиёд. Ба назари мо – донишҷӯён «Бозсозӣ» ҳамин корро ба сомон мерасонад. Зеро ҳама ҷизро нав карданист. Оламо ҳам нав карданист, аммо зӯраш намерасад. Сохтро одамонро нав карданист. Як нафар, ки аз дини зардуштӣ гузашта, дини насрониро мепазирад ва боз онро фурӯхта, ба муслмонӣ мегаравад, ӯ чӣ кас аст? Ё соҳиби вазифаву мансабу ҷоҳу ҷалол шавам, гуфта тағоро восита мекунад, ки дар сафи партияи коммунистӣ бошад, покӣ ва ҳалолии чунин партия чӣ мешавад? Ё номи партияро ҳадафи охирин дониста судҷӯӣ мекунад, ба чӣ умед бастан мумкин аст? Ман ҳоло бачча, дада, шояд ин ҷизҳоро сарфаҳм наравам, лекин медонам, ки гуноҳи садришинон кам нест. Блоки партиявӣ ва бепартиявӣ, гуфта ҷудо мекарданд. Лекин вақте ки суҳан дар сари вазифаҳои баланд ё сардорӣ идора мерафт, блоки дуввум гум мешуд. Ба рӯи одамони тавоно ва доно нигариста мегуфтанд: «Афсӯс, узви партия нестед, вагарна ҳамин вазифа лойиқӣ шумо буд». Ва олам пур аз афсӯс мешуд.

— Магар ягон чиз пай бурдаӣ, Халилҷон?

— Не. Чизе пай набурдаам. Дилам ба меҳнатҳои шумо месӯзад, ки кор гуфта моро дар як ҳафта як бор медидед. Мо ҳам ҳар бори ба хона омадани шуморо ид медонистем. Чунон ки иди Наврӯз дар як сол як бор меомад ва шумо мефармудед, ки бо равғани дунба ва гӯшти кабк оши палав созанд. Ҳоло мо паррончак шудаем; ҳамболи шумо, баъзеҳо ният доранд, ки болхоро бибуранд.

— Ин хел андеша накум, баччем. Ҳоло Партия пойдор аст. Ду ғӯсолаи рихин оламо олонда наметавонад. Ноумед набояд шуд, баҳус аз Партия. Хубии ин корҳо дар он ки танҳо райком ё ташкилоти партиявӣ идора ин корро ҳаллу фасл карда наметавонад. Вилоят ҳаст, Ҷумҳури ҳаст... ҳеч ки нашуд, Комитети Марказӣ ҳаст. Инҳо тушбераро хом шумурдаанд. Ин ҷо муаммоне нест. Ҳамин ҷойи кори мо ба кадоме лозим шудааст. Як чиз сар шудааст, ки вазифахоро кам-кам ба савдо монданианд. Чунон ки ба сафи Партия дохил шудан ҳам ба ин чараён майл дорад. Фардо бояд ҳама чизро ба савдо зананд. Ин фикру андешаҳо хомакӣ. Ҳоло касе наметавонад, ки пешомад чӣ гуна аст... Ба ҳар ҳол хушёр бояд шуд. Ҳар гапро дар ҳар ҷо гуфтан лозим нест. Девор муш дорад, муш – гӯш. Манфиатҷӯӣҳо зиёд. Аз мӯрча фил сохта дахон ба дахону гӯш ба гӯш мебаранд.

— Кучо ҳай кунам, дада? – мазмун аз суҳанони шогирдонаи писар падар ранҷид ё барои партия шуда ғамӣ гашт, ки таъкид кард. Халил барои инони суҳанро ба дигар сӯ гардонидан чунин пурсид.

— Хона равам. Камтар дам гирем. Баъд ту ба мактабат рав...

— Не. Агар рафти зиндагӣ чунин бошад, мактаб-пактаб лозим нест. Дунёро дигар мекардагӣ бошанд, ҳама хондаҳои мо, ҷонканиҳои муаллимони ботил мешаванд. Баъзан дар хобам мебарояд, ки ҳама дар осмонҳо парвоз мекунанд, ҳатто мошинсавор парвоз мекунанд. Чунон зиёданд, ки ҳеч села ба ин зичӣ парвоз намекунад, ки пеши офтобро бигирад.

— Инҳо парвозҳои даргузар, баччем. Як лаҳза мебарранду ҷуло болашон сӯхта, меафтанд. Лекин дар хоб парвоз кардан ё ба баландӣҳо баромадан хуб аст. Шояд онҳо андеша дошта бошанд, ки СССР як мамлакате шавад, ки мартабаву обрӯ ва эътибораш аз буда зиёдтар ва баландтар гардад. Ҳама ҳаваси чунин кишварро карда, ба тамошо оянд...

Халил чизе нагуфт. Балки чун аз шаҳр баромад, гази мошинро баландтар кард ва падар нияти ўро пай бурд, ки зудтар хона расидан меҳодад, сар ба муттақои курсӣ гузошта хешро ба хоб андохт. Халил чунин ҳолати падарро дида андаке тасалли меёфт, ки шояд даме роҳат карда оромтар гардад. Зеро ҳар боре, ки ба тарафи рост гашта ба падар менгарист, ранги рӯи ўро заъфаронӣ медид, вале худро фиреб медод, ки ранги офтоби ғуруб бувад,

ки аз паси шиша тобад. Вале дилаш бекарор, гаштаву баргашта менигарад ва кохида мебинад ранги рухашро, дар дилаш як сӯзан мехалад.

Падар тоқиро аз сари тоза тарошидааш, ки доим чунин мегашт, гирифта, дудафта медорад. Ангорад, ки ғанаб дорад. Дар асл вай намехоҳад, ки бедор бошад. Зеро боз масъалае ба миён ояд, ки бойиси ранчишу ғами тозайи писар гардад; ташвиш намедихад ҳеҷ касро, ҳатто писаронро. Ё монанд аст ба замин, ки ҳар қадар кӯҳҳо бузургтар шаванд, мебардорад. Ва ҳоло беҳуда назди мудирӣ шӯъбайи хоҷагии қишлоқ ва назди сардори идорайи геологӣ рафтанаширо дар дил нафрат мекунад, ки суханаш ройгон рафт. Як навъ пастӣ, ба ҳар каси нокас ё ноӯҳдабаро сухан кардан ҳайф аст. Ҳайф аст барбеҳуда бадном гаштан. Яқин рӯзе мерасад, ки аз омад ё ноомади кор суханони онҳо ба мазмуни дилхоҳашон мегардад: кор хуб шавад, «ҳамон омада маслиҳат карданатон фойида кард» мегӯянд. Агар ноомади кор шавад, таънаомез: «назди ман ҳам омада буд» мегӯянд. Дилаш ғулғула дорад. Ҳеҷ чиз маълум нест, ӯ хулоса мебарорад: «Шармандагӣ...»

Аммо Халил пиндорад, ки падар осудаву бароҳат аст, мошинро сусттар меронад ва дар роҳҳои ноҳамвор оҳиста тормузро пахш карда мегузарад, то аз лангари мошин падар хобпар нагардад.

Он шаб омадану рафтагор будани Халилро баҳона карда ҳама хешон гирд омаданд дар хонайи бобойӣ. Ин ҳамон ҳавлиест, ки хонааш аз сангу чӯбу гил сохта шуда буд ва ҳама писарони бобойӣ Холиқ ва наберагонаширо гунҷонида наметавонист. Баъд Абдуҳамид онро афканда, тарҳи дигар рехт ва дар гӯшае хонаҳои урфӣ сохт ва хост ҳамаро дар он хона ҷой гиронад. Аммо ҳамаро дар як кулба ё ду-се хучра ҷой гирондан кори сахл набувад. Чунон ки ҳоло ду мошин дар тағи дарвозахонайи ҳавлӣ намегунҷад. Мошини падар зери дарвозахона бошад, мошини писар берун аз дарвоза мемонад ва баракс. Ҳамин чиз ҳам касро такон медихад, ки манзил бояд ҳам ҷойи зист ва ҳам гӯшаи роҳату истироҳат дошта бошад. Саворае меҳмон шавад, уловашро ҷой дода тавонӣ. Улови инзамона мошин аст. Ёему алаф нагӯяд ҳам, ҷойи осудаву беҳавф меҳоҳад. Ва акнун Халил дар ин хусус зиёд фикр мекунад, вале ғами аввал ғами беҳиӣ кори падар аст.

Баъзе бародарон, ки дар дафтари хоҷагии колхоз номнавис доштанд, илоче карда, шаш сотих замини лалмийи ёнаву ёла гирифта, бо азобҳои алим кандаву воту марза бардошта ва пасту баланд хонаҳо сохта, бурёкӯбон не, аламбаророн мекунанд, ки манзилдор шуданд. Абдуҳамид бо райиси колхоз ба ҷанг хестанӣ шуда бошад ҳам, заминаш надоданд. Ва ӯ ба ҷое рафта арзу шико-

ят накард, ки замин мебод, то писаронро хонадор кунад. Нашуд. Ва дар ҳамин чамъомад Халил ваъда кард падарро, ки ӯ коргар шудааст; ҳам меҳонаду ҳам кор мекунад, пул пайдо карда оварда хавлиҳои фурушӣ меҳарад. Зеро аз шахри Панҷакат яҳудиёну олмониҳо ва русхову тоторҳо кӯч баста истодаанд, баъзе аз ҳамон хонаҳоро харидорӣ хоҳанд кард.

«Вале ин корҳо баъдтар сомон мепазирад, ҳолиё ғами бузу гӯсфандро бояд хӯрд.»

Шаҳри тозакуҳан дар домани талу теппаҳо реша медавонд. Меҳмонхонаи «Мусофирон» зина-зина сохта шуда буд ва кохи «Геолог» гӯйӣ бар марзае. Чунин кохи бо ҳазор орзуву армон сохташуда имрӯз ба назари Абдуҳамид тӯхматхонаро мемонд: он қадар заҳмату меҳнат ва ҷонбакаф шабро шабу рӯзро рӯз нагуфта хизмат кардани ӯ ба як санади сохтаву бофтаи Нозим Тайиб баробар наомад. Зеро Абдуҳамид аз рӯйи моддаҳои Ойинномаи Партияи Коммунисти кор кард ва Нозим Тайиб аз рӯйи принципи партиявӣ санад навишт; кори Абдуҳамид коғазу санад надорад, вале навиштаҳои Нозим Тайиб (рост аст ё дурӯғ) далелу рақам дорад. Ин як рӯйи танга. Рӯйи дигари танга низ бояд нақше дошта бошад. Дар он рӯй як ранги сиёҳ андуда шуда буд, ки онро ба ҳеҷ маҳлул ё ҳока зудудан имкон надошт. Аз ин рӯ бурданду оварданд, аз моддаҳои Ойиннома бурҳони қотеъ сохтанд, гуфтанду шуниданд, буриданду дӯхтанд ва кор то чое расид, ки коммунист Абдуҳамиди Холиқро аз сафи партия хориҷ кунанд. Абдуҳамид аз рафтор ва гуфтори онҳо – ҳамкорон ва шиносҳои наздик, ки ҳамаашонро одамони хуб мепиндошт, арақ кард. Арақи кам не, то ҳадде ки на танҳо тоқиаш тар шуд, балки либосҳои ӯ ҳам нам кашид. Ангу ҳайрон монд, ки Партия тарбия карда то осмон мебаровардааст ва «паррончак шуд» гуфта раҳо мекардааст. Чун Осмон дастгире надорад, паршутчийи паршудаташ кушода нашуда барин мисоли санги кулӯла зер омада, ба замин зада, ба ҳафт қабати он фуру мерафтаӣ, ки ҳазор аз гӯшат боло кашанд, баромада наметавонистайӣ. Ҳамин хел будааст. Вале ҳоло Замин накафид, то ин коммунисти содиқ дарояд. Ё ҳамчун Нори Солеҳ аз таъқиби шӯрапуштон, ки дошта куштани буданд, гурехта ба тахтасанги дарз оварда дарояд ва он санг худ аз худ дарона пӯшида гардад. Ҳаминро меҳост Абдуҳамид ва ҳар гоҳ ба баҳонаи аз шарм сар ба замин андохтан зери пой менигарист, ки фарши он дарз меорад ё на. Он қадар арақ кард, ки ҷуроби пояш ҳам тар шуд. Ва як бӯйи бади биникаркунандаи пой омад. Пиндошт, ки пойи ӯ аз бисёр рост истодан ва азият кашидан бӯй гирифт ва арақ онро бурун овард. Ба дигарон нигарист, ки рӯймолчаҳо ба

бинӣ медоранд, баъзеҳо месурфанд, ба якдигар бад-бад менигаранд ва ҳар гоҳ ҷониби ҷотиби ташкилоти ибтидоии партиявӣ дида мебуданд, ки ба маҷлис хотима бахшад ва эълон кунад, ки рӯзи дигар оббозӣ карда ва ё пойҳояшонро шушта оянд. Ҳама безобита буданд; Абдуҳамидро зиёдтар арақ пахш карда буд. Чашмаш ба пойи нафаре афтид, ки аз попӯшҳо бароварда, аз тағи курсӣ пушт бурда ва нӯки панҷа даруни кафш ҷунбон-ҷунбон мекард, то бӯяш ба бинии хеш камтар расад. Ҳоло аҳли маҷлис Абдуҳамидро ба гунаҳгорӣ бадном мекунанд, вагарна пеш рафта як лағад ба пойи ӯ зада аз ҷой меҳезонд ва садри маҷлисро хоҳиш мекард, ки аз толор ронадаш; коммунисти беадабро ронад, ки барои беодобӣ, ифлосӣ ва бадбӯйӣ ҷазое нест. Ҳол он ки бадтарин чиз ин аст.

Ва гоҳе ки барои Абдуҳамидро аз сафи Партияи Коммунистӣ хориҷ кардан қарор қабул бароварданд, вақти баромад ӯро дами дар боздошта, фармуд: «Баргу шоҳи ширинбуяро ҷӯшонда ним соат поятонро дар обаш ниғаҳ доред». Ӯ як ба Абдуҳамид ниғариста ғазаб кард ва пас сурх гашта, пой аз остона бурун ниҳод, ки боди шайтӯлот ҳама бӯйҳоро ба ҳам омехта меронад ва ба ҷойи ҳамаи он ношамиданиҳои нобоб ҷангу гард ба рӯй мезанад.

Ва ҳанӯз Ҳалил ба Душанбе нарафта, дарвозайи ҳавлиашон так-так шуд. Даричайи дарвозаро кушода диданд, ки як мошин дар паси мошини Ҳалил қарор дорад ва ҷароғаш рост ба чашми аз дарвоза бароянда мезанад.

— Ҳолиқов лозим.

Фармуд касе аз тирезайи мошин сар бароварда.

Абдуҳамид баромад ва мошини идорайи кумитаи партиявӣ шаҳриро шинохта пеш омад. Онҳо аз мошин нафуромада, салому алейк карданд ва расонданд, ки пагоҳ соати 10 дар бюройи партиявӣ ҳозир шавад. Ҳарчанд ӯ медонист, ки ин хабар ҷӣ маънӣ дорад, ба гумонаш дилаш шорида зери пой фууромад ва танашро арақи сард пахш кард.

— Хуб. – гуфт ӯ ба як пиёла ҷой хондани онҳоро фаромӯш карда. Зеро аз мошин нафуромада ва хунуку тунук муомила карданашонро фоли бад пиндошт; напурсид, ки «бюро» ҷӣ масъала доштааст. Баъд андешид, ки ӯ узви бюро нест ва ӯро дар ҷунин маҷлиси шукӯҳманд хонданашон бебало набояд бошад.

Назди ҳешон нанишаста, ба болохонаи тори дарвозахона даромада худ ба худ андешид, ки қарори маҷлиси ташкилоти ибтидоӣ партиявӣ геология расидааст, ки ба бюройи партиявӣ шаҳр даъват кардаанд... Фикрашро садойи ғур-ғури қасони дами дарвозахона парешон кард. Онҳо бояд бо Ҳалил хайрухуш мекарданд. Вале ҳанӯз ба хайрухуши падар наомадааст. Падар рӯи дивани маҳсус барояш омода сохта рӯболо ҳобида, умри рафта, корҳои шуда ва оқибати онро ба таври хеш – бо донишу фаҳмиши худ

муҳокима ва баҳогузорӣ мекард. Вале ҷойи ҳама андешахоро пагоҳ ба Душанбе рафтани ӯ на рафтани Ҳалил гирифт.

«Ҳоло рафтани ман аниқ нест» – садои Ҳалил буд, ки яқин маҷлиси фардиро фаҳмида аз раъяс гаштааст, то наравад. Аммо падар меҳонад, ки равад. Зеро хондан заруртар аст аз ҳама гуна маҷлису маҷлисбозӣ: «Ба ҳар ҳол ҷонамро намегиранд... Лекин шармандагӣ. Маро танбеҳ додан ӯ аз сафи партия хориҷ кардан баробар ба марги ман аст. Ман дар вақташ тохтутоз ва ӯ зорӣ накардаам, ки ба сафи партияи ленинӣ қабул кунанд. Худашон қору борамро дида варақа доданд, ки пур кунам, арзандаи дар сафи партия будан ҳастам. Чунон ки Ашӯри сарҷӯпони колхозии Ҷдановро дар сари ағба чун узви партия пазируфта буданд, ки аз сад сар меш як саду бист сар барра мегирад. Акнун чӣ фарқ дорад, ки аз як меш ду сар барра гири ӯ панҷоҳ сар ғусфандро ба панҷсад сар расонӣ? Намефаҳмам... аслаш ҳамин фикрҳо лозим нест. Обро дида мӯза бояд кашид. Вале ман чаро аз пода пеш чанг меҳезонам, намедонам...»

Тамоми шаб хобаш набурд Абдуҳамидро. Як машғули ҳама набуд, ки ҳешро овора гардонад. Арақ намеҳӯрад, ки ҳумор шиканад. Сигарет намекашад, ки андешаҳоиро пароканда кунад ӯро ба худ орад. Ҳатто носи бобойӣ намекашад, ки зеро забонашро сӯзонид, обашро бароварда, чизи ифлосу ҳаром буданаш маълум гардад ӯ ақаллан ғашашро орад.

«Абдуҳалил рафтани нест. Истода, анҷому фарҷоми қори падарро фаҳмидаву доништа, пасон рафтанист. Фарзанд-дия. Фарзанди хондагӣ. Ба як чиз – ним чиз ақлаш медавад. Фарзанди нохонда парво ҳама надорад: «мегузарад меравад» мегӯяд. Нигарон мешавад, то аз худо чӣ ояд.»

Ҳамин замон аз паси дар сурфайи Ҳалил баромад ва падар, ки тирезаро кушода дар шаби тор ғӯё деҳаи Панҷрӯдро тамошо мекард, худро аз пештахтаи тиреза андаке пас кашид. Воқеан ӯ деҳаро тамошо мекард: якчанд дарахт ва биноро хира-хира бинад ҳама, медонист, ки дар қучо хонаи кӣ ҷойгир шудааст. Дарвозааш чӣ гуна аст? Ҳавлиаш дору дарахт дорад ӯ на? Дар сояру чанд буна ҳасту чанд хоҷагӣ, дар октябрӯ аз ин зиёдтар аст ӯ камтар. Қиро буданд дар ин ҳавливу ҳарамҳо, қучо рафтанд ва кӣ мондааст. Аз ҳама пири деҳа кист? Чӣ гуна одам аст? Шоҳаҳои шаҷарааш аз қучост? Бачаи кӣ мактаби олиро хатм кард, сонӣ қучо рафт ва то чӣ дараҷаҳо расид? Одатан чунин чизҳоро вақтҳои танҳойӣ, бекорӣ, мошинронӣ андеша мекард. Ҳоло як бори дигар ҳама андешае, ки дар умраш карда буд, аз зехн гузарондани шуд. Намегунҷад. Зеро ҳаёлиҳои парешон ҷойи он чизҳоро гирифтаанд, ҳамааш ба ёд намеояд...

Халил дарро кушод. Падарро дуртар аз тирезайи боз рост истода дида, хайрон шуд ва чизе нагуфта охиста пӯшида рафтани буд, ки падар фармуд:

— Очата гӯй, як чойник чойи талх дам карда биёрад!

Халил ларзиши овози падарро фарқ кард. То парешон нагардад, ба сухани падар чизе нагуфта таъйинашро ба модар гуфт. Аммо донист, ки падар саҳт парешон аст ва андешаи фардоро дорад.

Бо вучуди он Халил ҳудаш чойро назди падар овард.

— Пагоҳ рафтаний, Абдухалил?

— Не, дада. Пагоҳ ҳамроҳи шумо рафтани.

— Нағз намешавад, писарам. Хондан зарур.

— Ба шумо дастёр лозим. Бо чунин аҳвол сари рул нишаста рафтанатон хуб нест.

— Ман – зӯр, баччем. Чӣ шудааст?

— Ман ҳам ҳаминро пурсидани, дада, ки чӣ шудааст? Партиясозонро чаппаву роста гардонида истодаанд, шумо ғами як дафтарчаро меҳӯред, ки ҳеҷ чиз намедихад.

— Ин хел нагӯ, писарам.

— Агар меодагиаш ҳамин бошад; гулӯи шуморо руст карда, об намегузаронида бошад; обрӯятонро аз баройи ду пула кор ё барбеҳуда мерезонда бошад, чӣ лозим чунин партия?

— Чунин корҳои зишту қабехро партия намекунад, писарам. Чунон ки ба чашмат мебинӣ, ин ҳама кори одам ё баччаи одам аст. Онҳо, гуфтам-ку, қасдан чунин корҳои ношойистаро мекунанд, то эътибори партия паст шавад ва обрӯаш резад. Ин корҳо баройи резондани обрӯи азъойи қатории Партияи Коммунистӣ нест...

— Ба ҳар ҳол, аз Маскав то Помир миш-мишу чунбишҳо ҳаст. Баъд ришдорҳое пайдо шудаанд, ки аз Марғелон ё Андичон омада сари мардуми содаро ба ҳар сӯ мегардонанд. Ин чойҳо тинҷ, дада. Аммо дар тарафҳои Чануб, ба қавли ҳудашон, корҳо ҷигел.

— Ба ин корҳо шарик шудан лозим нест. Ҳатто номаша гирифта ҳам лозим нест. Лекин лозим шавад, онҳо аз Покистон ҳам меоянд. Ҷонварақҳои мо ин чизҳоро дида наметавонанд, зери пойи онҳоеро мекобанд, ки корҳои хуб мекунанд.

— Шумо беҳуда худатонро азоб медиҳед. Замин надод, ки баройи баччаҳо хона созам, гуфта як ғам меҳӯред; дар назди партия шарманда мешавам, гуфта ғами дигар меҳӯред; ҷазойи партиявӣ медиҳанд, гуфта боз ғам меҳӯред...

— Синнат то ҷое расад, баъд ин чизҳоро мефаҳмӣ. Дар миёни мардум кори хуб карда, обрӯ гирифта, ангуштнамо шавӣ, туро то осмонҳо бароварда ва якбора аз он баландӣ ба замин зананд, чӣ хубие дорад зиндагӣ? Боз баъди чунин қору бор миёни халқ сар бардошта гарди, чӣ маънӣ дорад?

— Шумо ҳама чизро сахт ба дил мегиред-дия, дада.
 — Ман ба дил намегирам. Он чизҳо намегузорад, ки ман рӯз бинам. Ман ба ту падар-а?
 — Албатта.
 — Падарро дӯст медорӣ...
 — Чӣ чойи пурс?
 — Не, ман напурсидаам. Ҳамин хел худам мегӯм, баройи мисол... Ман ба ту падар... лекин баройи игвою дасисайи кадоме, ки писарро ба падар душман нишон медиҳанд (ин дар таърихи инсоният кам рух надодааст; мисолҳояшро, қиссаҳояшро медонем). Падар аввал бовар намекунад, ки наҳод писари ман дар ҳаққам хиёнат ё носипосӣ кунад? Чун миш-миш мешаваду аз дилдорӣ чанд тани содадилу фаччак ҳамон як гапро мешунавад, дилаш раг мезанад. Баъд писарро ҷазо медиҳад ё ҷазо доданӣ мешавад. Дили писар аз падар мемонад ё не?
 — Албатта аз кори ноҳақ...
 — Бале, писарам... Кори мову партия ҳам ба ҳамин ранг рафта истодааст.
 — Дада, дадачон! Ба ин чизҳо эътибор надиҳед. Фарз кардем, ки ягон ҷазоро партия ба шумо раво дид, ғам нахӯред. Шумо соябони сари мо бошед. Ба бахти фарзандон зиндаву саломат бошед. Шумо кадевар, кадхудо ва падархудои хонадони мо ҳастед. Наҳод фарзандон гузоранд, ки шумо хор гардед. Агар шумо моро фарзанди хуби худ донед, ором шавед, нағзакак хоб кунед. Пагоҳ бо рӯи сурх ба маҷлиси Бюро ҳозир шавед. Ман худам мебарам. Баъди Бюро худам меорам. Аввал бинем, ки онҳо чӣ мегӯянд. Дадачон, ҳама фарзандон дар тағи дарвозахона. Касе ба ҷое намеравад. То шумо осуда нашавед, хоб накунад, касе аз тағи дарвозахона намечунбад.
 — Ҳамин хел мешавад, писарам. Ман як пиёла чой меҳӯраму меҳобам...

Шаби дароз борон рехт. Чунин борони бемаҳали дурӯдароз дар ин фасл намеборид. Ба ҳар ҳол ҳама ҷоро обзадаву рӯфта буд ва ҷӯя-ҷӯя аз хавливу роҳравҳои баланд, сӯроҳии зерӣ такдариҳои дарвозаҳои ҳама, ки дигар роҳи оббаро надоранд, сӯйи Рӯдак об мешорид. Абдуҳамид чун мушоҳидакори табиат чунин шаборӯзро дар сари мол (дар ҷӯлу сари ағбаҳо) ва ҷустуҷӯҳои геологӣ зиёд дидааст. Аммо ёд надорад, ки шаби дароз шаввв гӯён пайваста аз Осмон об резад. «Яку якбора... Бебало нест... Яку як-бора... Чунин... аз лаби сатилу табақ мерехтагӣ барин... Ягон бало дорад...» Ӯ ёд меорад, ки дар Оби Азов чил шабонарӯз аз Осмон чунин борони сард рехта ва аз зерӣ Замин обҳои гарм ҷӯшида,

Оламро пахш карда буд. Ҳамон ҳам аз ношукрии инсон ва беҳудии амалдорон буд, ки ба ғазаби Худованд гирифтор шуданд. Сабаби аввалин бор чунин пайваста боридаи боронро мушоҳида кардани ӯ беҳобӣ буд, ки ҳалқайи зери чашмонаш гувоҳӣ меод. Ҳарчанд субҳи содик аз хона баромада, дар ҳаммом оббозӣ карда ва ришашро тоза тарошида буд, сурхӣи чашм ва пучаки зери он, коҳидагӣи пӯст ва заъфарон гаштани ранги рӯй хастагӣи ӯро ҳувайдо месохт. Халил нишонайи навро, ки дар сару рӯйи падар дид, ҳамин чиз буд. Дилаш таҳ лағзид.

Мошини Халилро хуб шуст борон. Шишаҳои сабукрав «қатра-борон»-и Рӯдакиро дар худ таҷассум карда буд. Борон монда, чангу тароваташ дар ҳаво сайру сулук дошт ва як тозагӣ ҳис карда мешуд. Бӯйи замини борон бардошта рафта, аз зери дарахтон бӯйи хазон бармеомад.

Падару писар ва бародари хурдӣи Абдуҳамид Абдувойизи ҳама умр ҳамроҳу ҳампой дар мошин нишастанд. Халил мошинро то ҷойи васеъ пас-пас меронд. Ҳама хешони шаб ба гусели Халил омада дар хонаҳо хобида, ҳоло дами дарвозаро шигбанд гирифта, озурдадил рафтани падарро мушоҳида мекарданд ва роҳи сафеду барори кор меҳостанд.

Абдуҳамид баробари ба дасти чап гашта роҳи Панҷакатро пеш гирифтани сар ба тарафи рост гардонида, макбарайи Рӯдакийи бузургро аз назар гузаронд, вале аз дили ӯ чӣ гузашт ва зери лаб чӣ гуфт, ҳудаш донаду Худо. Одати мардуми тоҷик чунин, ки дар чунин ҳолатҳо аз Панҷрӯд то Панҷакат ҳарф зада, масъалайи имрӯзаро дону нодон муҳокима карда ва дар ин кор сад касро печонида, бисёр саҳту суғт гуфта, ҳатто байни ҳам ба гап рафта, якдигарро саҳт меғӯянд, ки чаро фулонӣ чунон кард? Фалониро чӣ коре ба ин корҳо. Боз ғойибона ононро ноқаснавозӣ мекунад ва ночавонмард меҳонанд; панд медиҳанд ва маслиҳат, ки ба ҷойи ин кор он корро мекард, сара буд. Ва ё ягон вақт ба он кас некие карда бошанд, гиламанд аз ӯ меғарданд, ки андеша накард; нону намак ва ё нағзиро пос надошт. Сонӣ кина мегиранд дар дил: «Сад сол гузарад ҳам, бояд қасос гирифт». Шояд ин сиёҳӣ кулли башарро фаро гирифта бошад? Ё иблис аз сари китфи чапи ӯ ҳар гоҳ ба сари китфи рост қаҳида гузашта, Раҳмонро танг гардонад; ё худ сафедиҳои дили касро зудуда ба ҷояш сиёҳӣ молад, ки ҳеҷ гоҳ одам фармудайи ягон китоби осмониро ба ҷо намеорад.

Аммо ин ду тан то ба роҳи қирпӯши Шӯрча расидан лом нагуфтанд. Шояд ҳар қадам ба таври хеш аз дилу мағз андешаҳои зиёдтар аз инро ҳам меғузaronиданд, лек чизе аён набуд. Гоҳ-гоҳ аз ҳаёл меғузaronиданд, ки ба якдигар гӯшайи чашм карда ранги рӯй бинанд. Ё чуръат намекарданд ва ё намехостанд, ки дилсӯзиро ошкор гардонида, ба дили якдигар афтодарӯҳӣ оранд. Вале Халил баччагӣ кард:

— Бехтарин роҳи Панҷакат ҳамин – аз Шӯрча то Ғӯсар.

Падар гӯшайи чашм кард ба ӯ, аммо чизе нагуфт: «Бузро ғами ҷону қассобро ғами ҷарбу».

— Роҳ чандон хуб нест, мошин нав.

Мақсади Халил на роҳ буди на мошин. Падарро аз ҳолате ки дорад, бурун овардан лозим буд, то шердилона ба маҷлис дарояд. Аммо ӯ аз банди ҳаёлоӣ «чӣ гуноҳ карда бошам?» раҳо гашта наметавонист. Якбора дар сараш як мағале шуд, ки дар маҷлисоӣ ҳисоботӣ ва интиҳоботӣ колхозӣ мешавад. Ҳар кас дониставу надониста хоҳишро пеш меовард, ки ниёз бар он дошт. Иддаё, ки онҳо дар колхоз меҳнат мекунад ва колхоз ҳама хоҳиш ва эҳтиёҷи эшонро иҷро гардонад; агар чунин кор шавад, мо фуло-ниро райис интиҳоб мекунем. Вағарна сад сол гузарад ҳам, моро сардори ҳарҳела лозим нест. Сонӣ як каси ношиносро оварда райис таъин мекарданд, ки ҳафт пушташ дар ҳамин манзил ҳок шавад ҳам, дилаш ба обу гили ин замин намесӯхт. Ҳоло ба ҷое мераванд, ки Калони калонаш ҳамин ҳел одам ба омаданаш як соли пур нашудааст. Одамонро хуб намешиносад, ба гапи ҳар раҳгузар бовар мекунад. Як хислати аҷиб ҳам доштааст, ки аз номи партия кина гирифтани касд ситониданро дӯст медорад.

Ӯ ана дар ҳамин биноӣ дуошӯнаӣ таҳхонадор қору фаёлият мекунад. Дар ошӯнаӣ дуввум. Рӯ ба дарозии мизи барқад мешинад, ки баробари қушода шудани дар каси воридшударо мебинад. Ҳоло Холиқовро дид. Ӯ тоқии чоргулро ба даст гирифта сари тоза тарошидашро луч карда, даромад ва котиб ӯро кали зирак гумон кард, ки аз афсонаҳои момақалон шунида буд: «Бо қаллоӣ зирак шӯхӣ карда намешавад; ҳамамо фиреб медиҳанд». Ӯ андаке гардан ёзонида аз тори сари аъзойи бюро ӯро хубтар дидан хост. Зеро ҳама қадум қоматаш ҳамин буд. Қалта, аз курсӣ фурумада, ба нӯги пой истад ҳам, чӣ андозае, ки ҳоло ӯро то бинӣ мебинад, ҳамон қадар медид. Як курсии ҳолӣ буд, лек касе Абдуҳамидро тақлиф намекард, то нишинад. Шояд гунаҳгори некӣ шойиста набошад.

Толори бюробоби котиб ҷунон ором буд, ки ҳама нафас дарун қашида, аз сар доданаҳ метарсиданд; мабод, ки хоҳири котиб озурда гардад. Абдуҳамид ҳайрон монд, ки бузурге мурда ва онҳо хоҳири ӯро пос доштани шуда, аламзада сар андохтаанд. Фақат котиби навқор гарданақ мезанад ва ташвиш мекашад, ки тану тӯш, андом ва рангу рӯи даъватшударо бинад.

— Рафиқ Холиқов! Кӣ аъзойи Партияӣ Коммунистӣ шуда метавонад?

Якбора пурсидани котиб шишаӣ хомӯширо шикаст ва ба тани ҳама қайқ даромадагӣ барин ҷунбиданд ва нафаси гулӯгирро сар дода, баъзеҳо даҳон бо қайқ даст дошта, дарунакӣ сурфиданд. Лекин Абдуҳамид ҳайронтар буд, ки гоҳи ба сафи партияӣ ленинӣ

қабул кардан дар ҳамин толор чунин саволро дода буданд. Вале он вақт котиб на, балки яке аз аъзойи бюро (ба назараш Тайлонов) чунин савол дода буд. Пурсу посухи ин дар устави партия ҳафт ва ҳар касе узви ин ташкилот шудан хоҳад, аввал ҳамин моддаро азёд мекунад ва ўро аз чойи хобаш бедор карда ин чизро пурсӣ, дар торикӣ чашмашро пӯшида, шаррас ҷавоб медиҳад. Лекин Холиқовро бо чунин саволҳо банд кардан имкон надошт, зеро ў на танҳо уставро аз ёд медонист, балки китоби бузургҳаҷми «Таърихи КПСС»-ро азбар карда буд монанди Насими Азими Искодарӣ.

«Ҳар шаҳрванди Иттифоқи Шӯравӣ, ки Барнома ва Оиннома-и партияи коммунистиро эътироф кунад, дар бунёди сохтмони коммунизм ғаёл бошад, дар яке аз ташкилотҳои партиявӣ кор кунад, қарорҳои партияро ба амал татбиқ намояд ва аъзоҳакиро сари вақт супорад, метавонад узви ПКИШ бошад».

Котиб ҷавоби ўро гӯё саҳт ва бодикқат гӯш медод ва чӣ кас буданаширо доништан меҳост. Ба гумони ў аз рӯзи ба партия дохил шудани Абдуҳамид бисёр обҳо қорӣ шуданд ва шояд вай ин чизро фаромӯш карда бошад, гуфта пурсида буд. Тираш ҳок хӯрд.

— Аммо шумо чӣ кор кардед?

Ин пурси котибро ў сарфаҳм нарафт, ки чӣ мехоҳад. Бо вучуди он посух гуфт:

— Кор...

Ва хомӯш истод. Ба пиндораш: ана-ана аз зери кадом курсӣ бӯйи пой мебарояд...

— Маълум. — ба мақсад наздик шуд котиб. — Лекин қоратон ба он ҷавобе, ки додед, мувофиқ нест. Хулоса ин аст, ки рафтору кирдори шумо зидди фармудаҳо ва хостаҳои Партияи Коммунистӣ мебошад... — Котиб «вазифадор»-и ӯзвиро бо саволи аввал омехт.

Дигар ҳеҷ зарурате набуд, ки Абдуҳамид ба саволҳои ӯ ҷавоб гӯяд. Зеро мақсад аз рӯз ҳам равшантар. Котиб ба касе сухан намедиҳад. «Кӣ савол дорад?» намегӯяд. Мақсади ҷамъомадро намефаҳмонад. (Шояд то омадани ӯ маҷлиси Бюрои партиявиро кушода эълон карда бошад ва пеш аз даъват карда дароварданаҳа маъсалаҳо ба аъзо фаҳмонида бошад) Ба ҳар ҳол аз он чӣ Абдуҳамид ҷашмдор буд, зиёдтар аст.

Чунин равиширо пеш гирифтани котиб аъзоро ба ҷунбиш овард. Баъзеҳо гулӯ равшан мекарданд. Эҳтимол, савол додан ва ё чизеро аз гунаҳгори ҳайратзада пурсида, дар назди одамони яккачини партия шарманда сохтани буданд. Аз ситези онҳо пайдо мегардид, ки бояд пок, ҳалолкор ва сарсупурда будани ҳешро фаҳмонанд ба

котиб. Зеро аз ҳавойи даҳони ӯ бармеомад, ки Абдуҳамидро ба ҳоли худ нахоҳад гузошт. Вале баъзе содамуғамбирҳо орому осуда пӯсти ҳешро аз даридаи эмин гардонидан меҳостанд, ки котиби басиёсат маҳз чунин рафтор карда, ҷӣ кас будани аъзоро донистан меҳаҳад. Аз ҷумла, пурсу натиҷаи тафтишро як сӯ гузошта, аз устави партия пурсон шуд. Ё гурез аст аз масъала, ё домест. Ҳангомахоҳон ва манфиату вазиҷаҷӯҳо дар сари сӯзан нишаста, зудтар ба масъала наздик шуданро ҷашмдор буданд.

— Ин ордену медалҳоро ба шумо кӣ дод?

— Партия ва ҳукумат...

— Ба назари ман, ки хатое рафтааст. Ин ордену медалҳо бояд аз онӣ дигар касҳо бошанд.

Абдуҳамид чизе нагуфт. Зеро сухани котиб на савол буд ва на панди сарварона. Балки ниқорталабона ва таҳдиду танбеҳро меомонд, ки ӯро маҳз баройи тақдири Абдуҳамидро яктарафа кардан ба шаҳри Панҷакат чун роҳбари партиявӣ фиристода бошанд.

— Шумо медонед, ки баройи се тин магазинчиҳоро ба ҷӣ ҷаҷоҷо мекашанд? Онҳоро ҳамчун дузд, қаллоб ва фиребгар, баройи се тини харидорро задан ҳукм медиҳанд. Яъне аз пуле, ки бояд дар қасса шавад, се тин пул зиёд... Лекин моли шумо ҷа қадар зиёд?

— Вай моли зиёд аз онӣ ман не, рафиқ котиби партиявийи шаҳр.

— Аз онӣ ҷӯпонҳо ва аз онӣ шумо барин сардорҳо. Ҷӯпонҳо он молҳои зиёдро то аз ҷӯл баргаштан бонӣ мекунанд, сонӣ ба соҳибонашон месупоранд.

— Боз гапгардонӣ ҳам мекунед-а!?

— Рафиқ котиб! Шумо медонед, ки ман одами партиявӣ... Фарз қардем, ки панҷоҳ сар ғӯсфандро ба панҷсад сар расонидем. Агар ҳамин ҷиз камбудӣ бошад ва мо баройи чунин хизмат гунаҳгор ҳисоб ёбем, ман гуноҳро ба гардан мегирам. Лекин ҳамин ҷиз раво бошад...

— Гап дар борайи сесад сар моли изофа меравад!

— Ман ҳеҷ ҷиз гуфта наметавонам, рафиқ котиб.

— Албатта... набояд ҷизе ғӯед. Шумо ҳамчун сардори партиявӣ ба ҷашми партия ва сарварони он ҳок пошидед.

— Ин ҳел нафаҳмед. Агар партиявиён ҳам одам бошанд, дилу нияти пок ва одамгарӣ дошта бошанд, бояд ба якдигар дастӣ ёрӣ давроз кунанд. Партиявиату одамгарийи ман дар ду қафи тарозу баробар меистад

— Э баллесе... Шумо партивӣ ва одам, дигарон партиявӣ ва одам нестанд?

— Ман ба ин маънӣ нагуфтаам.

— Шумо бояд забонатонро ғазиди истед ва баройи гуноҳи нобахшиданиатон узр пурсед! Ба ҷойи ин моро насиҳат мекунед. Одаму ноодам будани моро исбот қардани мешавед...

Абдуҳамид чун донист, ки сар ба сар шудан ва ё гапгардонӣ кардан суде надорад, дигар ягон даҳан суҳан накард. Балки аз паси пардаи тиреза ба сӯи кӯҳҳои Ғарибак нигарист, ки ин Замину ин кӯҳҳо на бар шохи гов ва на дар пушти Самак бор ҳастанд, балки муаллақанд, ҳар гоҳ, ки ягон ношойистагӣ шавад, Замин як ҳамаро ларзонда мемонад. Ин қадар бори гаронро чӣ меларзонад, онҳо намедонанд. «Вазнин бояд шуд. Санги вазнинро об намебарад...»

— Ягон кас гуфтани дорад?

— Иҷозат диҳед, рафиқ котиби партиявии шахр. – талабайи мактабӣ барин даст бардошта гуфт Тайлонов. Писари ҳамон Тайлоне, ки кушандаашро пайдо карда натавониста, ба худкушӣ бароварданд.

— Ҳа, иҷозат.

— Мо ҳама аъзояи партияи ленинӣ ҳастем, бояд мӯйро аз ҳамир чудо кунем. Ба шуниди ман, аз рӯи ариза вушӯи шикоятҳо рафиқ Холиқовро бо он айбдор мекунам, ки ҳама моли ҳаҷагии ёрирасонро нобуд сохта бошад. Аммо тафтиш нишон медиҳад, ки қор баракс будааст. Меҳомон ҳама чизро рафиқ Холиқов фаҳмонанд, ки чӣ ҳел шудааст?

— Рафиқ Тайлонов, – ба таъкид гузашт котиб: – Мо то ҳол ба гӯши ҳар азон гуфтем? Ин масъала ҳал шудагӣ. Рафиқ Нозим Тайиб ин масъаларо муфассал ва дақиқ исбот кардаанд: дар сурӯҳи сесад сар гӯсфанд зиёд. Муаммо ана ҳама чиз мебошад. Ага не, ҳаҷаги рафиқ Холиқовро дар ин ҳолат монда, сурӯҳи сафед кардан нест, понимаиити.

Ақуну ду нафар рош меистоданд. Қасе онҳоро «шинед» намегуфт. Ва яқбора котиб ба Абдуҳамид рӯ овард:

— Ё шумо ҳаваси гуфта фаҳмонидан доред, рафиқ Холиқов?

— Не, ҳамаашро ҳудатон муфассал фаҳмонидед, ҳаҷаг ба тақрор нест...

— Ман як даҳан гап занам, рафиқ котиб? – Мардон ҳам таълими гирифтааш мактабӣ буда ҳамаҷу Тайлонов даст бардоштааст.

— Ҳа!

— Мо рафиқ Холиқовро қайҳо боз мешиносем. Одами қорғар ва ботартиб. Лекин қоре шудааст, ки бояд намешуд: Масалан моли бегонаро дар рама роҳ додан лозим набуд. Зеро Ҳаҷагии ёрирасон заминро ба воситаи шартнома аз ноҳияи Қиззахи Ўзбекистон ҳарида гирифт. Лекин сесад нафар (сар) моли зойид (зиёд) ёмеу хошоки ҳаҷаги ро меҳурд. Ба назари ман ҳаҷагӣ дар ҳамаин ҳолат, яъне сӯйистиқодаи сардор аз вазиға.

— Барои ҳама шумо чӣ тақлиф доред?

— Айби гунаҳгорро дайн карда истода, қарори маҷлиси қушоди партиявии таъкилоту ибтидоӣ ба инобат гирифта шуда, ҳаҷагӣ партиявӣ дода шавад.

Вале ӯ ҳам ништа наметавонист. Зеро котиб калимаи «шин»-ро фаромӯш карда буд.

— Хӯш! Масъала равшан, рафикон. Мана аз ҷониби райиси хоҷагии аграрӣ таклиф ҳам шуд, ки рафик Ҳолиқов гунаҳгор бошад, ҷазои ҷариявӣ дода шавад. Ҳама ба ҳамин таклиф розианд?

— Ҳааа!

— Таклифи дигар нест?

— Неее!

— Боз чӣ таклифҳо ҳаст, рафикон?

— Рафик Ҳолиқов аз сафи ҷария бароварда шуда, молҳои зиёдатии рама ба ҳисоби давлат гузаронида шавад. — ин нафар бе рухсат пурсидан якбора аз ҷой хеста чунин таклиф ба миён овард. Абдуҳамид ӯро намешиносад.

Онҳое, ки дам ба дарун гирифта буданд, якбора нафас сар доданд ва толор пур аз пафу пуф шуд. Абдуҳамид ништастан мехост. Сару рӯяшро арақ пахш карда, тамоми азобу заҳмате, ки то ҳол қашида буд, якбора ба сараш бор гашта, ба пойҳояш зӯр оварда буд ва ӯ саҳт мехост, ки шинад. Бо токии ханӯз ҳам дар даст чун сарбози боадаб доранда арақи пешониашро пок кард, вале арақи паси сар, пушти гӯш ва ду чаккаву зери манаҳаш шорида даруни куртааш паноҳ меёбад. Ӯ ҳаёл мекунад, ки Ҳанги пояш хушк шуда, дигар вазнашро бардошта наметавонад ва чун ҷуволӣ ҳолӣ бар қадди девор шорида така бар он мезанад ва аъзо ба ҳолаш меҳанданд: «Ҳамааш ҳамин... ин узви матин зиёдтар нерӯе надорад аз ин». Вале ӯ ба ҷойи чунин сустиву бемадорӣ ақли дилашро кор фармуда, ба худ омад. Арақи танааш сард гашта, онҳоро, ки то ҳол намедид, ақли чашмаш низ кушода гашта онҳоро дид ва ҳамашонро шинохт, аммо сӯйи онҳо нигоҳ накарда, беихтиёр даст ба кисабағали чап бурд; ба рӯйи дил ва ҳамон зайл ҷониби котиб қадам зад. Дигарон хавф бурда ва котибро эҳтиёт кардани шуда, хестанд аз ҷояшон, то ӯро боздоранд. Вале ӯ аз сари сина дафтарчаи сурхро бароварда, лаби мизи котиб гузошт ва гӯшаки кард:

«Ман надониста будам, ки аъзо кайҳо ба галаи гургон мубаддал гашта, якбора ба рама дармеафтад. Вагарна ин чизро кайҳо месупурдам».

Ва баромад аз дар чунин котибу чунин аъзоро ба инобат нагирифта. Хандон баромад ва зинаҳоро ҳамон зайл хандон фурумад. Халил ҳолати падарро дида низ хандон пеш омад, ки корҳо хубанд. Аммо падар шасти ӯро гардонд: «Супурдам... амонатро супурдам...»

Халил падарро дилдорӣ кард: «Аз ин чиз хафа нашавед, дада, олам дигаргуншавӣ дорад».

Падар «хааа» гуфту монд. Зеро дигаргуна гаштани олам аз одамон вобаста нест. Сохтро (сохту сохтори мулки худашонро) дигар карда тавонанд, гетиро тарҳи нав андохта натавонанд. Аммо орзуи одамі ҳаст, ки зӯрӣ худоро карда, дунёро дигаргун созад ва хитоб занаву лофу газоф: «Тири Заминро ба дасти ман диҳед, Оламо чаппа мекунам!»

— Падар, ман Душанбе меравам, худо хоҳад, корхоро сомон карда зуд бармегардам.

— Роҳи сафед, писарам. Аз ин корҳо хафа нашав. Кас тақдир-кардаашро мебинад.

— Рафтани набудам Як кори зарур ҳаст. Барор гирад, худо хоҳад, зуд бармегардам.

— Саросема нашав...

Халил рафту падар ҳама корхоро супурдашуда пиндошт. На сари мол рафт, на работ, на корхонаи калону на ба идораҳои партиявӣ. Гӯё ҳар амонат ё қарзе, ки дошт, баргардонд. Аз касе вому қарз надорад. Вале дертар ба худ омада андешид, ки кори хуб кард ё бад? Дар ҳамоно ҳолате, ки дошт, аз рафтори кардааш ҳубтар кирдоре ба сараш назад, пиндошт, ки бо чунин қораш ҳама алам аз эшон ситонд ва ононро огоҳ кард, ки чӣ касанд. Аммо баъд надонист дар кабинети котиби партиявийи шаҳр чӣ шуду чӣ монд. Ба гумонаш ҳарфҳое шуд. Котиб метавонист ўро ҳатто бо зӯрӣ аз роҳ гардонад. Милисаву органҳои дахлдорро ба қор барад. Чунин қор нашуд. Шояд котиб ҳанўз ҳам фикр кунад, ки чаро ин коммунист рафтори беодобона кард ё андеша дорад, ки ба таги кирдори ў бирасад. «Ин қор ҳамту намемонад... То марказ хоҳад рафт, ки коммунисте аз шаҳри Панҷакат чунин рафтор кардааст. Чунин шавад, шояд пурсучӯ ба миён ояд; рӯ ба рӯ ва аз таги гап огоҳ гарданд. Он гоҳ ягон чиз гуфтаним мумкин. Ё оддӣкак заҳмату азобҳоро беминнат фаҳмондан лозим. Лекин бо думи шер бозӣ қардан хавфи зиёд дорад. Лозим набуд. Лек касе пайдо набуд, ки ҳолати маро пай барад. Агар чунин намекардам, дилам мекафид. Бо чунин рафтор диламо эҳтиёт кардам. Аз онҳо канортар будан хостам. Гӯё як амонати ниҳоят гаранро аз сари синаи чоку барҷоқ қанда пеши котиб гузоштам, ки буфинад... Ҳар навъе, ки бифаҳмад, ихтиёр ўрост...»

Чандин рӯз боз ба худ гирифторм будани шавҳарро дида, зан дам ба дам бо сад баҳона ҷой меоварду ҷурғот, рӯи ҷурғот, ҳар гуна мева, нони гарму рағғани зард, қурутоби қосағӣ, тухми нимдумбул ва қосағи асал. Ба назар Абдуҳамид ба яке нигоҳ намекард ва занро қизе намегуфт. Зан ҳам ба баҳонаи ягон чиз тоқҷаҳоро

хабар мегирифт, даҳони таксандукахоро кушода чизе мечуст, байни рахти лӯлаву болиштҳо ва кӯрпахо даст дароварда гӯё гумчӯйӣ мекард; як баҳонае буд, шояд мардак аз чунин рафторҳои зан дилгир гашта чизе пурсад ва ӯ кушода гашта ба ҷойи посух чизеро аз мардак дархост кунад, ки ҷӣ ин кадар гирифтори дорад. Аммо шӯ чун пештара ба корҳои занона эътибор намедихад ва чизе намеурсад; чашмонаш пӯшида, чунон ки дар маҷлиси Бюро буд – сараш луч, паси сар харпанча андохта, така бар болишту девор дорад. Чашм пӯшида, ки набинад; ин хона ва ё занро на; билкул ҳеҷ чизро набинад Рӯдакивор, ки пеш дидан мехосту баъд кӯр будан. Абдуҳамид дар ҳамин хонаи танҳо ҳисоботи умр доданӣ буд, аммо зан бо баҳонаҳои хеш ба ӯ ҳалал мерасонад. Ҳамин чизро пай мебарад шӯ. Гумон ҳам мекунад, ки ҳамсараш ин чизро дидаву доништа мекунад, ки марди нозуку ҳассос дар хонаи танҳо коре накунад, ки нокарданӣ бошад. Бо вучуди он ӯро ҳалал намерасонад ва мисли мардони кӯҳистонӣ вағида, алами ҳама ноомади корро аз ӯ намеситонад. Дар хонадорӣ дерсолашон ӯ чунин рафтор накардааст, ки зан ё фарзанд аз ӯ хафа ё дилгиру ғамӣ гашта бошанд. Зан ҳам одат кардааст, ки баҳудаву беҳуда аз ӯ хар чизро напурсад ва ба корҳои даҳолат накунад. Барои пурбардошт, порсо ва орому ботамкин буданаш Абдуҳамид бачову ноҷо хар чиз намегӯяд. Зани ҷолоки лоғарандом ва нозук аст ӯ. Дар кори рӯзгор ҷунбидагиаш ҷунбидагӣ.

Кадбону хеле палмосиду ҷуст. Чизи хостааш пайдо гашт. Инак ӯ сӯи шавҳар нигарист, ки рафтору кирдори ӯро сарфаҳм наравад. Чизеро даруни остин кашид ва нӯги остинро бо дасти рост ба кафи дасти чап фаро оварда, панча мушт кард. Гумонаш кадевар хешро ба хоб зада ҳама рафторҳои мушоҳида мекунад. Ва оҳиста-оҳиста мургона нӯг-нӯги пой назди шавҳар омад. Рӯ ба рӯаш хеле истод. Шӯ чашм намекушод. Зан паст сурфид. Шӯ боз чашм накушод.

— Хобатон бурдагӣ?

— Ҷӣ мегӯӣ? – чашм накушода пурсид шӯ.

— Абдуҳалил як амонат гузошта буд.

Шӯ ҳайрон, ки Абдуҳалил ин чанд рӯз ҳамроҳи ӯ гашта буд ва ҷаро амонат падарро надода, ба модар гузоштааст.

— Ҷӣ гуна амонат?

Зан баробари кушода шудани чашми Абдуҳамид зону зада паҳлӯаш нишаст ва остини ҷамъоварда раҳида, латтапечеро ба ӯ дароз кард. Падар печи латтаро кушода як дарза пул дид.

— Ҷӣ гуфт Абдуҳалил?

— Лозим шавад, истифода баранд. Ё аз ягон ҷо ҳавлиӣ фурӯшӣ ё замин бошад, бихаранд... барои хонасозӣ.

Боз печонду ба дасти зан дод амонатро ва ягон хел фикру андешаашро нагуфт. То омадани Ҳалил печи онро накушод.

Ҳанӯз дар водии Зарафшон ягон кор сомон напазируфта, Халил бозомад.

Гӯё аз Душанде истода аз рафти кори падар ахбор гирифта бошад, чизе напурсид, балки коғазпечро рӯи дастархон назди падар гузошт.

Падар ба коғазпеч нигаристу ба Халил, ба Халил нигаристу ба коғазпеч. Сукут варзид. Халил маънии сукути падарро пай бурд ё тахмин кард, ки албатта дар дил суоле дорад, аммо аз гуфтаниш ибто мекунад, ки лаққиги нашавад.

— Аз кучо?

Ин ҳамон пурсе буд, ки Халил тахмин карда буд. Хеле худдорӣ кард, сонӣ фармуд:

— Музди кор.

— Чӣ гуна кор?

— «Фаридун» ном корхонае кушодам...

— Боз ягон банк- манкро назада бошед?

— Ман писари шумо бошаму чунин фикр кунед, чӣ гӯям?

— То ба чашмам набинам, бовар намекунам.

— Худам ҳам чунин фикр доштам, ки шуморо барам; ҳам кори моро бинеду ҳам каме дам гиред.

— Агар ҳамин кори мучмал намебуд. Худи ҳозир мерафтам. Бовар намекунам, ки донишҷӯ дар як муддати кӯтоҳ он қадар пул ёбад, ки падараш дар тӯли умраш надидааст.

— Хотирро чамъ ва дилро пур доред, ки пули ҳалол аст. Замони корҷаллонҳо расидааст...

— Яъне, фиребгарҳо?

— Не, дада. Як замоне, ки одамон ақли сару ақли дилро бояд кор бифармоянд.

— Ба чашмам бинам, сонӣ ҳарфамро мегӯям.

— Майлатон, дада. Дида, арз кунед. Лекин ягон бор тарафҳои шахр рафтед?

— Наравтаам.

— Ягон кас ҳам омада...

Ҳамин вақт дарвоза тақ-тақ шуд. Баъд гуфтугӯ шуд, ки Абдуҳамид садойи шиносро шинохт. «Рауф» гуфт ва коғазпечро ба Халил дароз кард, то байни рахти кӯрпаҳо монад. Монд. Дарро кушод, то меҳмон дарояд. Рауф пойи рост аз остона дарун гузошта, салом арз кард ва Абдуҳамид бархеста саломи ўро алейк гирифт.

— Абдуҳалилҷон ҳамин ҷо-ку, – гуфта аввал бо вай бағалкаш вохӯрдӣ кард, сонӣ Абдуҳамидро ба танг кашида бародарвор аз бунӣ гарданаш бӯид. Ва миёни падару писар нишаста, даст ба дуо бардошт: «Дӯстон – тоҷи сар, душманон – зери по!» Аз роҳи дур пиёда омадагӣ барин дам ба дарун истод. Баъд як нафаси дароз баровард, ки ҳама хастагаш барояд: «Уффф!!! Абдуҳамид, нағз хастед, додарам?»

- Шукр, ако.
 - Абдухалилчон гуфтанд, ки шумо рафтаед, нағзак ҳастед?
 - Нағз, амак. Рафта будам, омадам.
 - Худо бурда биёрад, шеро амакаш... Наомадетон, зиқ шудам...
- Гуфтам, як ҳабар гирам.
- Кори сара кардед, ако. Ташвиши зиёд кашидед.
 - Ташвиши чӣ? Барои шумо барин инсон чӣ қадар хизмат кунед, кам аст.
 - Миннатдор, ако.
 - Дар чанд рӯзи набуданатон, ҳаёл кардам, ки дунё бесоҳиб шудааст. Худамро дар як ҷӯл танҳо ҳис кардам. Ҳамин ҳел шуд, ки дар Работ як гов намонад, ҳеч чиз намонад, ҳама чоро сел барад, ягон каси дилсӯз пайдо намешавад, ки роҳи кор нишон диҳад ё он ҳамаро сариштаву эҳтиёт кунад. Вай хоҳаратон Нисо-ку, «ба аком чӣ шуда бошад?» гуфта дарунаша тарбузи лалмӣ барин хӯрд.
 - Тинҷӣ, ако, тинҷӣ.
 - Илоҳӣ тинҷӣ бошад... Баъд, чи-ба давр намезанед? Дилмонда шудед аз одамон?
 - Неее...
 - Не, нағӯед. Ман ҳам баъзан кирдору рафтори одамонро дида, ҳафа мешавам ва рӯ ба Худо меораму шиква мекунам, ки чаро маро ҳайвон наофаридӣ.
 - Инту нағӯед.
 - Не, ҳамин ҳел, Абдуҳамид. Ман кирдору рафтори ҳайвонҳоро дида бо рафтору кирдори одамон муқойиса мекунам. Ба номи Худо, қорхонӣ ношойистае, ки инсон мекунад, аз дасти ҳайвон намеояд. Ё шайтон, ки надорад, ақлаш ба он чизҳо намедавад. Ба қорхонӣ зишту бад, албатта. Ман ҳамон дарозгӯшамро дар замин меҳ карда мемонам, дар ҳар фосила ҳанг меғӯяд. Хизмат мекунад. Дигар ман бадӣи онро намебинам.
 - Чой гиред, амак. – пиёлаи чойро дароз кард Халил.
 - Ба дастархон нигоҳ кунед, Абдурауф.
 - Бисмиллоҳи раҳмони раҳим... – буридаи нонро гирифта чун одат дар чойи пиёла тар кард, ки ба милкхонӣ бедандонаш таъсир нарасонад. Манаҳаш пасту боло чунбида нонро фурӯ бурда ба гап даромад: – Эээ, дар ин умри кӯтоҳ чӣхӯе дидему шунидем. Чӣ сардорхӯе буданд. Ба назари ман ҳар рӯз меомаданду мефтаданд. Гумон мекардам, ки дар дунё аз халқ сардор зиёдтар. Ҳар кас қорфармо дошт. Ягон касро намедидед, ки ба каси дигар фармонфармойӣ накунад. Ин аз ҳама пасташ – охири охирон, одами дӯғ мезадагӣ наёбад, аламашро аз ягон ҳайвон мегирифт; ё ба сари асп тозиёна мезад, ё бар каллаи ҳар ҳалаҷӯб меандохт, ё сағро сиёсат карда пеши по мекард, ё бузи пой дар банди дарахт гузоштаву, шохшиканро шох мешикаст... Хулоса инро шумо аз

ман хубтар медонед, Абдуҳамид, ҳар зердаст забардасте доштааст. Ана ҳамон зердасти азобдида...

— Ман нисбати шумо безҳтиромӣ карда бошам, бубахшед.

— Неее, Абдуҳамид, шумо нафаҳмидед. Ин қаринаӣ ман ба шомоти ману шумо не. Дунё як қорҳое, қасоне дорад, ки дида ҳайрон мешавед. Худованд (ба номаш мурам) шумобаринҳоро ҳам офаридаасту онҳобаринҳоро ҳам. Ҳоҷати гуфтани ман нест, худатон ҳамаашро даҳ ангушт борин медонед. Ман як гапи дигар шунидам, Абдуҳамид.

— Хуш?

— Мегуфтанд, ки дунё охир шудан гирад, пайғамбаре ё подшоҳе пайдо мешудааст, ки дар сараш мӯҳр дорад. Ҳамин мӯҳр нишонаӣ пайғамбари охирзамон будани ӯст. Вай пайғамбар ягон ободӣ карда наметавонистааст. Қораш вайронкорӣ ва қасосгирӣ буда, бо ҳамин баҳона «Ҷаҳонро дигар мекунам» гуфта, одамони хубро набуд месохтааст ё аз сари қорҳо дур андохта, тақя ба дузду қаллабуру хунҳоро ва маҳбусҳо карда, дари ҳама зиндонҳоро мекушодааст ва оламро мӯро малах барин озору азобқашадагон паҳш карда, ҳама қизро несту набуд месохтаанд ва ба ҷойи ҳеш онҳоеро ҳабсу зиндон мекардаанд, ки ҷафо дида буданд. Яъне, ман гуфтани, ки Абдуҳамид, ҷӣ фарқ дорад? Модоме ки инҳо ҳам ҳамин қадар ҷабру ҷафо қашада бо мадади он қолдор аз зиндон озод гашта, шукр накарда боз ҷафокорӣ мекарда бошанд, ҷӣ тафвуте, ки ман шох бошам ё шумо. Ин ба шомоти ману шумо не, Абдуҳамид. Ман ҳамон қолдорро дар назар дорам. Ин хел бошад, пайғамбари қолдору мӯҳрдори охирзамон аз Заҳҳокӣ қорон ҷӣ фарқ дорад? Гӯрбаҷуф, а? Сияҳқорӣ, ки мекарда бошад, маълум, ки Аҳриман ҳамин аст? Ё ман намефаҳмам, Абдуҳамид?

— Шумо нағз мефаҳмед, лекин қилави давлатдориро ҳеҷ гоҳ ба дасти одамони хуб намедиҳанд. Онҳо ҳудашон қазору як шайтонӣ карда, ба пояҳӣ баланд мебароянд. Мисолаш ҳамон намоишҳое ки телевизиони Масков медиҳад. Ҳамин шаб буд ё пештар, не пештар будааст, ҷунки қанд вақт боз телевизор тамошо намекунам, пештар будааст. Марғи Сталино нишон дод. Маълум мешавад, ки мансаб гуфта ӯро пештар аз мӯҳлат набуд сохтаанд.

— Наҳооод?

— Ҳамин хел, ақо. Навангӣ гапи гуфтагӣтон: «одам барин бадаш нест».

Ба Навобод дохил нашуда як мошини «Жигули»—04 рӯ ба рӯ омада аз мошини Халил қаме гузашт ва яқбора қунон тормоз дода садо баровард, аз пайи рафтааш дуд ҳест. Халил низ тормуз карда дар ойнаӣ паҳлӯ дид, ки гоҳи пас гаштан он мошин қариб қаппа

шуда ба себзор медаромад. Хеле рӯйи роҳ морвор рафт ва гашти банизомаш мӯътадил гашта, аз мошини Халил гузашт ва чароғаки ростро миҷа занонда дар канори роҳ истод. Халил ҳам аз рӯйи таомули ронандагӣ мошинро ба вай наздик карда боздошт. Вале на мошинро шинохту на одамонашро.

Дари ростро чавонмарде кушода, як пой кашол, дигаре анда-рун бо ронанда чӣ масъаларо маслиҳат карда, сонӣ баромад ва як пора коғаз дар даст ҷониби онҳо омада, фармуд:

— Хайрият дидам. Сарсон мешудам.

Ба варақайи монанд ба даъватномаро ба Абдуҳамид дароз кард. Абдуҳамид онро хонда, пурсид: «Чӣ кор будааст дар кумитайи партиявӣ?»

— Намедонам, райис. Ман як хабарчӣ одам.

— Ташаккур... – гуфта қосидро гусел кард Абдуҳамид ва фармуд: – Кори хабарчиҳоро ҳам Худо осон карду кори моро ҳам. Якбора пагоҳ шаҳр меравем монд.

— Ба Работ хай кун, Абдуҳалилҷон. – Муродаш Абдурауфро то манзил расонидан буд.

Абдуҳамид фармуд, ки ҷилави мошинро сӯйи Работ тобад, вале пояш намекашад, то ба Работ равад. Ба ҳаёлаш ва пеши назараш Работ дар як биёбони дури бекас тофт, ки ҷойи одами зинда набошад. Ҳайвонҳои шохдор ба ҳашараҳои шохдори малаху гамбускҳо бадал шудаанд, ки шохҳои риштагини ҳешро ҷунбонида ва пешу пас бурда ба кадом нохушӣ ишора мекунанд, ки ин ҷо каждому мор, калтакалос, каломушҳои калонтар аз гурбаҳоро дорад ва ҳамаи онҳо ранги аз даруни хокистар баромадаро мемонанд ва думҳояшон шабеҳи тозиёнаи бузкашҳои бадфеъл рост. Бад, бисёр бад. Ҷойи одам нест он ҷо. Ба он ҷо рафтан кори боақлу хушҳо набувад.

— Мо мегардем, ако.

— Як коса чурғот меҳӯред, сонӣ...

— Мо кам нахӯрдаем чурғоти шуморо, вале ҳозир бояд равем. Даъватномаро худатон дидед.

— Ин хел бошад, худо ёратон...

Дар роҳи қирпӯши Марғедару Шӯрча падар ду-се бор ба писар гӯшайи ҷашм кард ва ҷӣ диду ҷӣ гирифт, ки аввал мадд кашид, пас ба суҳан даромад:

— Ман пул таъйин накарда будам-ку, Абдуҳалил.

— Худам овардам.

— Овардӣ, ки ришва диҳам, то корҳоям хубтар шаванд.

— Не, дада. Ман медонам, ки шумо ин корро намекунед. Агар дозим шавад, истифода баред. Медонам, ки шумо аз вачҳи хона сахт азоб мекашед. Ҳавлӣ якто, писарҳо, худоро шукр, зиёд, аз ин рӯ ғам меҳӯред.

— Лекин ту ба ман роставро гӯй – пуле, ки овардӣ, аз кучо ба дасти ту афтод? Қарз гирифтӣ? Ғорат кардӣ ё кадом бонкро задӣ?!

— Дада...

— Ҳеч гуна баҳона ба роҳ намеравад.

— Гуфтам-ку... Фирмаи харидуфурӯш кушодем бо номи «Фаридун», бо хариду фурӯши мол машғул ҳастем.

— Бовар намекунам. Агар қарз гирифта бошӣ, як тинаро бечо накарда, бурда супор. Агар ғорат бошад, баргардон... Ман ҳамроҳат меравам, то ба чаҳми сарам бинам, ки хариду фурӯшантон чӣ гуна мешавад.

— Кошкӣ, шумо ҳамроҳи ман ба Душанбе равед.

— Меравам. Дар хонадонам як ман доғдор шудам, бас. Агар Худо ин гуноҳи аз хизмат гирифтаамро бахшад ҳам, худам бахшида наметавонам. Ин...ин... медонӣ, ин чӣ бадномист?!

— Медонам, мефаҳмам, дада... лекин шумо аз ҳад зиёд ғами беҳуда меҳӯред.

— Наход ин ғами беҳуда бошад? Мурда-мурда фарзанд калон кунию дар авҷи камолоташ онро аз даст диҳӣ...

— Нагӯед ин хел. Чӣ, магар Найимро саҳт гирифтаанд?

— Худо ниғаҳ дорад... Ман меҳнати бисёрсолаамро дар назар дорам: он қадар ба сабзондани як буттаву як ниҳол ё ба воя расонидани як ғӯсолаву барра меҳнат кардам, ташвиш кашидам, ки баройи ба воят расондани фарзандонам накардаам. Онҳоро ба ҳоли худашон гузошта, ғами замин, мол ва кори давлатиро афзал дониستم. Агар ба ҷойи модарат як зани дигар мешуд, намедонам чӣ қорҳо мекард? Ба назарам ситораи маро аз осмон меканд.

— Не, дада. Аввал хизмати шумо, сонӣ хизмати очем. Инро ҳама медонанду меғӯянд. Лекин мо ба хизмати шумо расида наметавонем.

— Ҳоло шумо маро кӯдак ҳастед. Умедворам, ки калон шавед ва хатоҳои маро такрор накунед.

— Дадаҷони ширин, шумо ба ман ваъда дода будед, ки дар ин бораҳо фикр намекунед. Мебинам, ки ҳама хушӯ ёдатон ба ҳамон тараф. Партия аз дасти шумо рафт ё шумо аз дасти партия рафтед. Роставро гӯед: ин қадар сол, ки заҳмат кашидед, аз дилу ҷон кори ҳалол кардед, партия чӣ дод?

— Охир бачҷем-писарам, партия ҳама чизро дод. Ман аз партия миннатдор. Аммо соҳибони партияи имрӯза ба рӯи рангҳои равшан гил мемоланд. Ҳатто рӯи зарҳалҳои офтобиро рангҳои мотамӣ медавонанд.

— Дадаҷон, шумо худатонро бардам доред, аҳли байт рӯҳ мегиранд. Очама бинед, пӯсту устухон шудаанд.

— Мебинам. Лекин ғаму шодӣ дар дасти ҳуди одам нест. Хамааш аз боло меояд, аз паси абрҳо.

Себзорҳо ва тоқзорҳои совхози Навободу Марғедар дар чо-
ниби Фарғар монданд ва мошин Ғусарро убур карда фарози Қа-
шқоии паҳлӯи Корхонаи роҳсозиро рост шуд ва чун дашти
фарохи Амондараву Ёрӣ пеши чашм аён гашт, падар хоҳиш кард,
ки Халил як дам мошинро дорад, то ӯ баромада нафас рост кунад.
Нафас дар гулӯяш печида, чанд бор тукидани дилашро дарёфт, ки
дар умраш беҳуда чунин натапидааст. Агар ягон вақт аз ҳаяҷони
зиёд ё тарси ногаҳонӣ тапида бошад, зуд барқарор мешуд. Вале
ин тапидан он тапидан нест. Мулоимхунукона, бе ҳеҷ чиз, бе ҳеҷ
тарсу ҳарос, бе ҳеҷ ҳодисаи ғайриҷашмдошт. Мақсади ӯ дида-
ни оби Зарафшон буд, ки бо чӣ шасту тугён сар ба миллиардҳо
санг зада, оқибат дар ҳамин пахно ва ҳамвории поёни Ғусар
парешон мешавад ва поёни бӯстонсароии ҳоҷи Арастуллоро, ки
гузашт, дамаш мегардад, гӯё шахҳои кӯзагардани тангнои Ду-
пула гулӯгираш мекунад. Ӯ барои чӣ ҳамин муқоисаро пеши
назар оварда мошинро дар баландӣ боздоронд, Халил нафаҳмид.
Воқеан рӯди шӯхи кӯҳи ҳамин ки зери пулҳои хурду калон омад,
дамаш гашта ба кӯл монанд мегардад. Аз тирамоҳ то баҳор обаш
ранги шишаро мемонад, вале аз баҳор то тирамоҳ ҷунон регомехта
мегардад, ки хӯрдани кас намеояд. Хокистарзада, ки аз партоби
кони Чичикрӯд медонанд. Ана дар ҳамин ҷо дам мегирад Зараф-
шони пуркор. Равону ҷорӣ шуданаш Сияҳоби Самарқанд барин
– аён нест. Аз зери пули яркости дарози Ҳукумати Шӯравӣ сохта,
ки Ҷовидони навзабон «Дупула Якпула шуд» мегӯяд, мегузарад.
Сонӣ хастагиаш рафъ шуда, ҷон мегирад. Дар қолаби шахҳои
аз регу гил ва кадом ширеши ҳоло кашфнагашта бунёд гардида
ҷорӣ мешавад ва рафта-рафта мешӯраду меситезад.

Чаро Абдуҳамид маҳз дар ҳамин ҷо мошинро «дор!» гуфт, на-
медонад. Шояд марғи Мирзосафар ба ёдаш омад, ки дар як шаби
наҳс ўро кушта оварда аз ҳамин шах (на, болотар) партофта, баъд
овоза карданд, райиси селпо камомади зиёд карда, ба ҷафойи дол-
ситонҳо истодагарӣ карда натавоништанашро дониста ва ба тани
нозукаш зарбаи маҳбасиёро раво надониста, шабошаб сари бора
омада ҳудашро ба Зарафшон задааст: «Ҳамаи ин гапҳо дурӯғ.
Ўро райиси райпо мешавад, гуфта душманон куштанду чунин
сохтанд. Писараш дар аэропорт гиребони Котиби якумро гирифт.
Як ғавғойи дигар шуд. Бо думи шер бозӣ кардан нашояд.»

— Абдуҳалил, Мирзосафарро кушта ана хо аз сари он шах ба
дарё партофта буданд... – Даст сӯйи деҳаи Ёрӣ ёзида ва шахи
сиёҳи домани бӯстонсароии Арастуллоро нишон дода фармуд
падар.

— Чаро якбора ба ёдатон мурдаи Мирзосафар омад?

— Ҷовонмарди хуб буд. Дида натавонистанд. Дар ҷое, ки пулу
мол ҳаст, наҳангу аждаҳораш зиёд мешавад. Кушандагонаш ҳоло

зинда. Ҳама медонанд. Аммо коре карда наметавонанд. Чунки пул-туз ва шох-корол. – Суратҳои қартаро дар назар дошта гуфт Абдуҳамид.

— Ҳар чизро ба дил наздик нагиред, дада. Барои ҳамин чизро ба ман фаҳмонидан мошинро дор, гуфтед?

— Не. Нафасам танг шуд. Даруни синаи тангам як чиз зад. Хӯ дарро мекубанд-ку, «кушо» гуфта, ана ҳамон хел... Ман намефаҳмам, ки чаро Зарафшони шӯху тезоб тамоми роҳ – аз пирчи Масчоҳ то ин ҷо; аз Шодмондара, аз Кӯли Калон, аз кӯли Искандар то ин ҷо шӯру шар намуда, ҳама чоро валу вайрон карда меояду дар зери ҳамин ду пул нафасгир мешавад?

— Ин хел не, дада, бино ба гуфтайи нависанда ин пулҳо ба деҳаи Амондара тааллуқ дорад. Агар дар ин водӣ ягон замон ҷангу ҷидол шуда бошад, ба Амондара, ки расиданд, амон-амон, яъне, сулҳ мешудааст. Зарафшон ҳам ин чизро риоя мекунад. Дар доманайи дашти Амондара – Лаби Бӯз ба худ омада, мардумро ба тавфику амонӣ даъват мекунад.

— Ҳааа, писарам. Хондагӣ одам як чизро мефаҳмад.

— Инҳо ҳама ривоятҳои халқӣ. Нависандаву олимон шумо барин як умр дар ҷустуҷӯ...

— Ҳамон ҷустуҷӯ хуб буд, писарам. Ҳар боре, ки дар тале, ё қабати санг ягон элементи Менделеевӣ пайдо мешуд ва ҳамаҷиҳата омӯхта таркибу суди онро ҳисоб карда ба коркардаш рухсат меоданд, барои мо ид буд. Кошкӣ аз ҳамон кор дур намешудам. Маро гӯл заданд; синну солатон ба ҷое расид, як кори сабуктар лозим, гуфта, шармандаам карданд.

— Худатон мегӯед-ку, худо аз шармандагӣ ниғаҳ дорад.

... Абдуҳамид ба назди Гадобой даромад. Ба назари ӯ ин одами адабиётдӯст аз баду неки Олам воқиф буда, нақӯкориву зишткорӣ ба ҷаҷайи Одамо меонад.

— Ассалому алайкум! – дари ӯро кушода фармуд Абдуҳамид.

— Э бед-бед! Ваълайкум салом. Сихат-саломат ҳастед?

— Шукр, шукр... Даъват кардаанд, шумо намедонед, ҷӣ гап?

— Хуб намедонам... Як гӯшам шунид, ки ба вилоят рафтан лозим будааст.

— Ҳааа... Ба вилоят, ба Душанбе... баъд ба Маскав... ҳамин хел будагист-дия?

— Ба ростӣ, райис, намедонам.

— Магар ҳуҷҷатҳоро ба вилоят фиристодаанд?

— Аз рӯйи расмият бояд чунин шавад.

— Ба фикри шумо ин чизро кӣ хуб меонад?

— Шӯъбаҳои дахлдор. Шумо шишта истед, ман фаҳмида меоям.

Дами сахар, ба чойи он ки аз хоб хезад, Абдуҳамидро хоб бурд. Хоб дид. Дар ҳамон маҷлисе, ки пасфардо бояд дар Ленинобод баргузор гардад, ҳузур дошт. Бюро чунон буд, ки чанд вақт пеш дар худи шаҳри Панҷакат гузашт. Котиби якум маҷлисро мегузаронд ва боз ҳамон аъзо чониби гунаҳгор бад-бад ё ало нигоҳ карда, баъзеашон мусичайи бегуноҳ барин гӯлу гумроҳ менишастанд ва котиб аз тори сари аъзо ё сари китфи ду кас – аз байни каллаву гарданҳо гунаҳгорро дидаву шинохтани шуда, гардан меёзонд ва хестани мешуд, то хубтар бинад даъватиро, шояд сураташ ягон чиз гӯяд. Чун котиби нав чехрашинос набуд, навкор буд, аз кадом ноҳияи дурдаст ба ин ҷо фиристода шуда буд, ҳазор зӯр занад ҳам, кӣ будани ин одамро муайян карда наметавонист. Зеро чун ҳама фиристодагони ношинос ҳар касро аз дигар кас мефурсид, аз рӯи маълумотнома гӯё он касро шинохта, амал мекард. Ҳоло чунин рухдод пеш омадааст, ки Абдуҳамидро нашинохта, надониста, нафаҳмида чун ҷабридида иддаёяш мекунанд ва чун қозӣ ҳукм мебарорад...

Вале пурсу посух оғоз наёфта дар долон мағале шуд ва садойи тохту пойкӯбии сарбозона омад. Дари қабулгоҳ ҳам кушода шуд ва садойи талхи котибайи зебо баромад. Аз тиреза берун, дар сахни на чандон фарохи қасри ҳукуматии шаҳр, дар ҷое, ки чанд моҳ пештар кӯҳистониҳо роҳпаймоӣ карда, хайма зада муқими ин ҷо шудан меҳостанд ва иддаё доштанд: «Замини моро аз ҳайати Совхоз бароред! Худамон аз ўҳдаи коркарди замин мебароем! То ба кай мо ғуломвор барои директори совхозу директори дастгоҳи шаробкашӣ хидмат мекунем?» Ба назар пода бонг мезад ва рама бааа мегуфт. Ба ин чиз танҳо Абдуҳамид эътибор дод.

Ва якбора дари дутабақа ва дуқабатаи маҷлисоҳои котиб кушода шуда ярокдороне дар либосҳои махбасӣ ҳаммонанди дуздони ғоратгар зада даромаданд, вале бо аъзо ҳуҷумовар нашуда, аслиха дар даст дами дарро қатор гирифта ҳамчу сарбоз низомиёна саф кашиданд, то кӣ будани доваронро шиносанд.

Аммо курсии асосӣ ҳолӣ буд ва рӯ ба рӯи ҳамон курсӣ, дар пойгаҳ низ як курсӣ ҳолӣ буд. Ин замон котиб мисли ҷуволӣ ҳолӣ фуру рафт дар ҷояш, ки танҳо Абдуҳамид онро дид ва ғайб зад. Котиб дар тунбайи чапи миз, ки кайҳо ба умеди рӯзи мабод ҳолӣ карда буд, калтакалос барин ҳазида даромад ва аз дарун ғалақа андохта дарро маҳкам касд. Вале садойи берунро шунид:

— Мани бегуноҳ ҳам дар ҳамин ҷо ҷазоӣ партиявӣ гирифта панҷ сол гарди оstonайи махбасро лесида баромадам. Дунё, ки ба охир мерасад, мо баринҳо шоҳи ҷаҳон мегарданд. Дидед, сардор ҷойро ҳолӣ карда, ба бод табдил ёфта аз тиреза баромада рафтааст. Ё ҳоло наомадааст. Шумо ҳамаатон хомӯшу гунгу карру кӯр ўро нигарон хастед? Ин акайи Абдуҳамид ҷаро истех меистад, ҷой ҳолӣ, яктоатон шин намегӯед? Гунаҳгор ҳамон кас? Истед, ки

ман дар чойи котиб шишта пурсам, ки чӣ гунаҳ дорад? Ман дар зиндон қавл дода будам, ки сихат саломат аз ғарибиҳо ба ватан баргардам, қабри котиби гаправа канда, як бори дигар дар ҳабс-хонаи Уротеппа мешинам ва дар ҳамон ҷо ба пири расида мурда меравам. Зеро дилам аз одам мондагӣ, намехоҳам, ки маро баъди мурданам, бо оби ширгарм шуста, куртайи сафеди охорӣ пӯшонда, бо ҳазор иззату эҳтиром сари дӯшҳо бардошта, то қабристон гирикунон овоз андохта, хубиҳои мани гунаҳгорро навохта, ба лаҳат андозанд ва ҳар саҳар рӯз чашмашро калон накушода хабаргирӣ раванд, мабод, ки зинда гашта аз гӯр баромада гурехта бошад. Толеи неки ўро бинед, ки нест.

— Мебахшед! Вай хуштолеъро болотар бурданд. Ҳоло ба ин ҷо як худозада омадагӣ, ки ҳеҷ касро намешиносад. Ду ҳаромзода ҳар чӣ гӯянд, иҷро мекунад.

— Мебахшед, шумо кӣ?

— Ман ҳамон ҳамроҳатон суд шудагӣ одам-дия.

— Начибуллоҳ?

— Начибуллоҳ.

— О чӣ хел шуд, ки...

— Ман ҳама хунарамро сарф карда собит гардонидам, ки бегуноҳ ҳастам. То ҳуди марказ навишта дайн кардам, ки тўхматҳои аъзоҷанобонро қабул намекунам, зеро онҳо дар пўстинҳои чармини коммунистӣ чой гирифта, корҳое мекунад, ки ҳайвон намекунад.

— Шумо озод шудед, ман озод шудам, котиби пештара боло рафт, яъне ба ҳудо наздик шуд, маҳбусҳои қабрида дунёро аз дасти золимон кашида мегиранд... Баъд...баъд чӣ мешавад?

— Ҳоло мо дар Бюроии партиявӣ ҳамин масъаларо ҳаллу фасл кардани ҳастем, аммо сардори рисолавӣ нест, ки ба умқи масъала сарфаҳм равад.

— Шояд ҳоло ҳозир биёяду чуқуртар нишаста ягон чизи бамаънӣ гӯяд ё ваъда диҳад, ки дунёе месозем, ки як кас ба каси дигар «Э!» гуфта натавонад.

Аз паҳлӯи чап чик-чик тарӣ қакид ва бўи бад омад, ки курсинишин тоқат карда натавониста якбора дод зад:

— Озод ҳамаатон!

Абдуҳамид бедор шуд. Ба чизе сарфаҳм нарафта, оҳиста чашм кушод, ки берун равшан мешавад. Ба зудӣ нахеста ҳоби дидаашро тақбиру таъвил кард, ки чӣ пеш меомада бошад. Ба озодӣ баромадани маҳбусон чӣ маънӣ дорад? Ба дигар ҷо нарафта, ба қасри ҳукуматӣ зада даромадани онҳо чӣ бошад? Ва дар ҳамин ҳолат аз берун бонг задани подаву маъос задани рама чиро монад? Ва ҳаёлҳои дигар. Аммо маънии мушона пинҳон шудани котиб равшан... «Ба назарам, ба чойи Котиб нишастагӣ, Даврони авбоши шўрапушт буд... Ягон зарра чуръаташ кам нашудааст».

Садойи кадбону буд, ки бо касе чизе гуфта, дари оғилро кушода говдӯшӣ даромад; аз гириччоси турми дар маълум. Ў чанд рӯзест, ки аз занони бадгӯву баддахон гурехта мегардад; на говҳоро ба подагоҳ мебарад, на сатил гирифта ба об меравад ва на ба маъра-каҳо қадам ранча мефармояд. Зеро баногӯшӣву имову ишора карданҳои занонро донист, ки дар борайи кору бори мардакаш ҳар чиро гуфтаву пурсида, сонӣ чуғули мекунад:

«Онҳо руст кунанд ҳам, офтобро бо домон пӯшида намеша-вад.»

«Пинҳон мекунад, ки девор мушу муш гӯш надошта бо-шад.»

«Ин кори пинҳон мекардагӣ нест. Ба гӯши як зани аъзойи бюро расад, олам пур мешавад.»

«Баъд, бадхоҳи Холиқуф ҳам кам не-дия».

«Чор ишкелаш буд. Дар тағи пояш мошин».

«Дар тағи пойи баччааш ҳам мошин...»

«Чашм чизи ганда. Сангро мекафонад».

«Ба назарам он кас ба ин чизҳо бовар надорад, эътибор ҳам намедихад».

«Баъдтар мебинӣ, чӣ хел эътибор медихад».

— Ҳа, келиндчакҳо! Дар лаби об ҳар мурдаст-чӣ? Ин қадар чамъ шудетон? – ин одам бобойи Забур. Забури кӯҳбон. Таноби даҳони одамонро ӯ кашида метавонад. Касони дар кӯчаҳо саргин зер карда мегаштагиро ба хонааш меронад: «Бурав, кор бикун... Наход дар хонаат ягон кор набошад, ки хел-хел беваҳойи шӯталаб барин гардӣ?» Аз забони ӯ тарсида, ҳар кас дар лаби об бошад ё сари роҳ, баробари пайдо шудани ӯ хеста роҳи хонаашро пеш мегирад. Аммо занони ҳангомаҳоҳо ногаҳон аз паси қироатхона баромадани ӯро надида монданд ва рӯймолҳо сари абрӯ каши-данд, то нашиносад: «Шумо шӯ надоред, ки хизматашро кунед? Кӯдак надоред, ки эзорашро шӯед? Ҳа бар зоти зани кӯчагард... астағфируллоҳ! Шумо занҳои ворӯйӣ нестед, ки турнақатор лаби об нишаста қатрон¹ кунед. Тез дафъ шавед-кани!»

— Эй амаки Забур, – пеш омад як пирча, – Шунидед, ки ақойи Абдуҳамидро унзайлин кардаанд.

— Туро унзайлин накардаанд, охир? Ҳа ба зотат қусур! Ба ихтиёри шумо монанд, дар як лаҳза СССР-ро вайрон мекунед!. Ҳамон шӯйи маҷмаъатро бинам, аз гу гирифта ба гу мезанам. Ҳамин ҳам зандорӣ шуду... Ана, гӯм, ки шӯтон гап назад, лекин худатон ақлу фаросот надоред, ки пойи эзора то зону бар зада даруни об меандозед. Аз поён мардум вайи шуморо хӯранд-а? Ин

1. Баъди аз хонайи ворӯйӣ рафтани меҳмон занон косаву табаки таомхӯрдаи ӯро то ҷиҳил рӯз даруни об гузошта ҳалол гардонанд

деха сардор надорад, сохиб надорад, баройи ҳамин шумо рӯймолро кушқорак мебандед. Баройи шӯтон дар чашм сурмаву ба абрӯ усма намекашед, дар пушти гӯшатон райхон намонед. Лекин кӯча баромадани ӯ шаҳр рафтани шудед, орову торое мекунад, ки шаҳриён намекунад. Ҳе бар зотатон лаънат!

Занҳо баройи он ки аз ин зиёдтарашро нашунаванд ва баъзеашонро шарманда накунад, уштурҳо барин корвон баста лаб-лаби рӯд поён нишеб шуданд, гарчӣ хонайи бисёриашон дар боло буд.

— Турнаҳои гардандароз! Ба шумо қанот намерасад! Аввал гиребони худатонро бӯй кунед, баъд дигаронро таъна занед! Ба таъна задан ҳақ ҳам надоред. Ҳе бар зодатон лаънат. Намедонед, ки ман баройи некон — Забур, баройи бадон — замбӯр!

Ба ростӣ, Забури кӯхбон намедонист, ки ба Абдуҳамиди писарамакаш чӣ шуда бошад. Лекин омадани Ҳалилро шунида буд, акнун ҳамин чизро баҳона карда, сари қадам даромада аҳвол гирифтани шуд. Вале ӯ пули рӯй нахрро нагузашта як мошини ношинос аз чониби гузари Абдуҳамид нишеб шуда омад ва пеши пойи Забур боздошт.

— Э шери амак — Абдуҳалил, ман худатона дидани мерафтам.

— Салом, амак!

— Ваълайкум бар салом! Шунидам, ки омадӣ, гуфтам як бинам. Абдуҳамидро ҳам чанд вақт боз надидаам. Нағз ҳастед, Абдуҳамид?

— Шукр, — аз мошин баромада посух дод ӯ. — Сабил монад ин кӯхбонӣ, ки ба ҳеҷ кас расида наметавонӣ.

— Ҳамин ҳел.

— Сафар ба хайр?

— Абдуҳалил то Ленинобод ҳавохӯрӣ барам, мегӯд.

— Чудо соз-дия. Ман ҳам ҳамроҳатон мерафтаму сабил монад ин кӯхбонӣ... Хайр, омин: Худойи бурда сиҳат саломат бозорад...

Даст ба рӯй кашиданд.

Аз бозори Самарқанд нон, мавиз, мухашшар ва донакшӯрак хариданд. Сонӣ паҳлӯи Шоҳи зинда, мадрасайи Улугбек ва чорсӯйи шоҳроҳи Тошканду Тирмизро, ки пости болохонадори ГАИ меистод, давр гашта, рӯ чониби Ленинобод оварданд.

Айнан дар ҳамин вақт гуфтугӯи телефонии котиби якуми вилоятии партияи коммунистӣ Ҳочиев Рифъат ва котиби партиявийи шаҳри Панҷакат Паканайи сиёҳ сурат гирифта буд.

— Салом. Гӯш мекунам, Рифъат Ҳочиевич.

— Рафиқ Умаркулов, ичройиши плони маҳсулоти чорво дар чӣ ҳол аст?

— Бад не, Рифъат Ҳочиевич?

— «Бад не»-ро чӣ хел фаҳмидан мумкин?

— Яъне ки мешавад.

— Чунин ҷавоби шуморо чӣ хел фаҳмидан мумкин?

— Дар арафайи иҷрошавӣ, Рифъат Ҳочиевич.

— Ба қавли худатон: яъне, сол буд мешаваду плони шумо не.

Ҳамту-дия?

— Буд мешавад, Рифъат Ҳочиевич.

— Шумо медонед, ки гӯшт, шир, равған, пашм аз кучо пайдо мешавад?

— Наход надонам...

— Агар донед, Холиқов хиёнат кардааст ё ба манфиати халқу ватан кор кардааст?

— Ман...ман...

— Рафиқ Умаркулов, масъалаи аз партия хориҷ кардани Холиқов Абдуҳамидро кӣ ба шумо маслиҳат дод?

— Рифъат Ҳочиевич, касе маслиҳат надодааст. Мо дар асоси қарори маҷлиси ташкилоти ибтидоии партиявии геологӣ ба ин кор ҷуръат кардем.

— Ақаллан шумо номгӯи ордену медалҳои ин коммунисти фидойиро аз назар нагузаронидед?

— Дидам, рафиқ котиби якуми...

— Агар дида бошед, дидаву дониста, бо вичдони партиявӣ ба чунин иқдом майл карда бошед, қойил нашудан мумкин нест.

— Охир, шумо дар болои сарамон-ку, Риф...

— Вай сар ё калла, дурусттар кор фармоед. Наход шумо ҳамин қадар бепарво бошед, ки ҳамин хел коммунистони содиқ ва матиниродаро нашиносед. То як Холиқови дигар тайёр кардан чанд сол лозим?

— Дуруст, раф...

— Медонед, ки Холиқов ба унвони «Қаҳрамони меҳнати социалистӣ» пешниҳод шудааст?

— Медонам, раф...

— Агар донед, оқибаташ чӣ мешавад?

—...

— Шумо ҳуччати ҳамин одама дида баромадед?

— Не, ҳа...

— Аризабозҳо дар ҳаққи ӯ чӣ навиштаанд?

— Моли Ҳочагии ёрирасонро нобуд кард.

— На самом деле?

— Сесади нафар ғусфанди изофа дорад.

— Ин қаҳрамонӣ нест? Вақте ки мо плони гӯшту ширро буд карда наметавонем, гуфта ҳар рӯз овоз баланд мекунем, моли

Хочагйи ёрирасонро ба чунин миқдор расонидани Холиқов қахрамонӣ нест?

— Ҳамин ҳел...

— Баъд гапзанон мекунем!...

Рифъат Ҳочиев гӯшаки телефонро сӯхбат поён напазируфта гузошт. Баъди гуд-гуди гӯшаки телефони дасти Умаркулов ҳамин ҳел садойи дарунакӣ дар гӯшаш акс меод, ки ба ҳуволӣ пуркоҳ мушт мезада бошанд.

— Шумо ким? – котибайи хушлибоси мувофиқ ба обрӯву эътибори партия пурсид аз меҳмон.

— Ман Холиқов Абдуҳамид. Аз Панҷакат. Даъват кардаанд, омадам.

Котиба номро дар варакчае навишта, баъди баромадани меҳмон ба назди сардор даромада ва боз омада як зани мӯзапӯши мардхӯ ва рӯймолаш ба рӯймолбандии занони Кони Бодом монандро¹ назди котиб фармуд. Холиқов занро шинохт – Эначон, аммо чизе нагуфт. Чанд муддат баъд дар қушода шуда зан баромад ва аз пасаш котиб ё ба гусели Эначон ё ба истикболи Холиқов бурун омад. Ба занак хайр гуфту Холиқовро бо ишорайи даст ба даромадан фармуд. Онҳо андаруни дар салому алейк карданд. Баъд рӯ ба рӯ андар мизи иловагӣ нишастанд.

Ҳочиев сурхинаи мӯйи сараш чунон бо теғ тарошида, ки гӯйи аслан тори мӯе надорад. Ва пӯсти сараш монанд ба пӯсти сару гардана, ки дар рӯйи китоби «Тоҷикон»² ришу мӯйи сардор кашида бошанд. Холиқов ҳам сартарошидаи сафедпӯст, ки ранги офтоб гирифта.

Ахволпурсӣ карданд онҳо. Вале аз рафти кори Абдуҳамид чизе нагуфтанд. Азбаски дар берун ба қабули котиб одамони зиёд нишаста буданд «Фардо дар бюро вомехурем» гуфту Холиқовро рухсат дод.

Абдуҳамид гирифтахотир аз назди котиб баромада, мастона то назди мошин омад ва ду даст ба ду ҷониб қушода «рӯшание нест» гуфт. Зеро котиб аз ин боб сӯхбат накард ва ҳатто нагуфт, ки бо котиби партиявии шаҳри Панҷакат Умаркулов сӯхбати телефонӣ кардааст.

Аммо фардо бюройи партиявии вилоят қарори аз сафи партия хориҷ кардани Холиқов Абдуҳамидро рад карда, баракс кори ўро қахрамонӣ донист. Азбаски ў дар назди кумитайи партиявии шаҳр бадном шуда буд, бо қарори махсус пешниҳод ба унвони

1. Рӯймол тори сар баста ду гӯшаашро дар мӯйи паси сар лӯнда карда гирех зананд

2. Асари Бобочон Ғафуров

«Қаҳрамони кори сусиалистӣ» на, ба «Ордени Ленин» пешниҳод гашт.

Падар Халилро фармуд, ки мошинро бо шоҳроҳи Тошканд – Тирмиз рост ба Душанбе ронад. Халил пазируфт сухани падарро. Аммо надонист, ки тағи ғап чист. Халил ба пирӯзӣю хушрӯзӣи падар ҳар чӣ мефармуд, иҷро мекард. Аммо чун ба чорсӯйи Тошканд-Тирмиз ва Самарқанд-Панҷакат расиданд, писар пешниҳод кард:

— Як сари қадам ба Панҷрӯд рафта, расонем, ки корҳо хуб шуд.

— Не, баччам, рост ҳай бикун. Аллакай онҳо фаҳмиданд. Ин даврони техника; як ғӯшаку як даҳан ғап. Дар дунё кӣ бисёр? Ҳангомаҳо.

— Набошад, ман ҳам як шарт дорам, дада.

— Хӯш?

— Агар билети партиявиро биёранд, намегиред.

— Обро дида бояд мӯза кашид, баччам. То он рӯз хуш умри дарозе.

— Ба ҳар ҳол. Барои маймунбозиашон...

— Ҳочиеваш одами пухта. Чаро ҳама партиявиён чунин нестанд? Бояд ҳамин хел бошанд. Лекин нестанд. Тасодуфиҳо зиёд.

Бо чунин сӯҳбати кӯтоҳ роҳи дарозро тай карда, шабҳангом ба Душанбе расиданд. Халил хонаи кадом яҳудии кӯчбастаро харида будааст. Падар он шаб чизе напурсид аз ӯ. Бо набераҳо машғул шуд. Вале чун наҳор хӯрда, Халил аз пайи кор шудан хост, падар фармуд:

— Маро низ бубар.

— Шумо дам гиред, дада.

— Ман дам нагирифта чӣ кор кардам? Каланд задам?

— Охир, кори ман вазнин...

— Меҳоҳам, ки ҳамон кори вазнини ту ро бубинам...

— Хайр, агар майл доред.

Халил падарро ба истоғи қаторайи Ҳисор бурд. Вагонҳои чӯбу тахта қатор истода буданд рӯи роҳи оҳан. Падарро «шинед даруни мошин» гуфту таку боло давид; назди вагонҳо рафт. Пеши «Камаз»-ҳо омад. Назди соҳиби бор рафт, назди ронандаҳо омад. Гуфтугузор кард, киро кард ва «Камаз»-еро пеши вагон бурд ва чӯбу тахтаро аз вагон ба мошин бор карданд кирояҳо ва Халил аз ҳазинаи мошин пул гирифта бурда бо соҳиби бор ҳисобӣ кард ва ронандаро фармуд, ки аз паси мошини ӯ ронад, то гузари Шимоли шаҳри Душанбе. «Нозирони роҳ қапанд, кӯмак мекуӣ, чӯра». Халил ин шартро низ пазируфт. Рӯ ба рӯи боғи ба номи Айни дами дарвозаи харидор «Камаз» истод ва Халил аз каси фармуда пулро гирифту рафт бо падар.

— Хааа, ин хел гӯй. Ман хаёл кардам, ки корхона дорӣ, база дорӣ, поезд меояд он чо...

— Базахойи чӯбу тахтайи Самарқанд гумон кардед?

— Не, гап дар база не. Гап дар ҳалолкорӣ. Яъне касон мефар-
моянд, ту фармойишро ба чо меорӣ?

— Ҳамин хел.

— Ин хел бошад, пулӯбиат ҳаромие надорад.

— Шумо розӣ?

— Розӣ.

— Ризоят диҳед.

— Илоҳо, хока гири, зар гардад.

Абдуҳамидро аз сафи партия наронда бошанд ҳам, қору бо-
рашро кашида нагирифта бошанд ҳам, дубора на дар сари мол
ҳозир шуд ва на дар Работ. Чун саршумори мол гузашта буд,
ҳамон зайл қабул карданд ва писарбузурги Абдуҳамид Найими
чӯпон асову саги сиёхро ҳамроҳ гирифта, Саманди пирро ҷилав
кашида омад. Падар ҳамин қадар пурсид:

— Одамон молашонро гирифтанд?

— Баъзеашон. Моли ҳудамон ба ҳисоби Хочагии ёрирасон
гузашт.

— Чудо сара шудааст. Агар ҳамин қадари дигар мол медоштем,
ба ҳисоби онҳо мегузаронидам.

Абдуҳамид ба Саманди пир нигарист, ки бо чунин ҳол чӣ гуна
аз ағба гузашта омада бошад. Пасон ҳаёлаш дур рафт, ки пири
чунин будааст. Ҷав диҳанд ҳам, на хойида метавонад ва на ба хӯр-
дан ҷон мегирад. Харидор ҳам пайдо намешавад. Як чӯғури дарди
сар. Ё нафаҳмид, ки Найим онро савор шуда омад ва ё пуштора
гирифта овард. Аз Саманд як каллаи калон мондасту бас. Рангаш
ҳам дигар шудааст: ранги наботи Самарқандро надорад, ки шираву
шарбаташ барчо буда, нерӯи ҷонварро меафзуда бошад. Ранги
пӯшташ тиратар гашта ёлаш шахшӯл шудааст, хори гӯсфандак ё
мушхор ба пашми ҷонварон часпида, чунин безеб мегардонад.
Мӯи даққӣ ва шонанадидаи ятимони бепарасторро монанд. Ростӣ,
аз чунин ҳол Абдуҳамид саҳт ба андеша рафт ва андӯхгин шуд.
То ин рӯзҳо ба чунин ҳолатҳо ё чизҳо эътибор намедод ва ё бо
чунин чизҳои бо рӯх ҳолаташ мувофиқ афтодаро мушоҳида
накарда буд. Баъди он ки дилаш аз одам монд, аз коммунистони
хомхаёл ранҷид ва ба савдо задани ғояҳои партиявиро мушоҳида
кард, на танҳо аз одам, балки аз Олам дилаш монд, аммо ҷойи
гурез надорад. «Кори Забур дуруст будааст: парвои оламу ода-
мро надорад. Чун пайдо кунад, меҳӯраду майишат мекунад; чун
наёфт, алам аз сардорони ноӯҳдабаро ситонида, худ ба худ дашном

дода мегардад. То ин вақт ман ўро лаккӣ, баддаҳон, берӯю риё медонистам. Фикр кунам, рафтору кирдораш дуруст метобад. Ба қавли ӯ: «сангро санг шиканад». Ман андеша доштам, ки дар ин дунёи дурӯза мӯрро набояд озор дод.

«Чег задед, дада?»

— Чег назадааму нағз кардӣ, ки худат омадӣ. Пагоҳ бозор меравӣ, як гӯсфанди кабуд ё серкайи кабуд харида меорӣ, қурбонӣ мекунем.

Найим фаҳмид маънии сухани падарро. Ҳатто гуфтани ҳам буд, ки ин қадар мол дар дастамон буд, қурбонӣ накардед, акнун ки мол аз даст рафт, аз бозор харида, қурбонӣ мекунад? Аммо ба чойи ин дар забонаш ҳарфи дигар омад:

— Ҳатман бояд кабуд бошад?

— Ҳамин хел.

Гарчӣ ҳама гуфтаҳо шуданд ва Найим бекор монд: мол набуд, замин набуд, чойи қор набуд, ӯ кӯчагард шуд ва ба айёши гузашт. Падарро ба ташвиш овард. Ба панду андарзи падар гӯш дода «хуб» мегуфту кори ҳудашро мекард. Харобу лоғар шуд. Пӯсту устухон ва як бинии борику дароз монд. Қадбону ва дигар фарзандон ҳам ранг дигар қарданд. Танҳо Халил камар баста буд, то дод аз кӣ ситонад. «Ё калони калонҳо шудан лозим ё тузи аз вазиру шоҳ болотар».

«Саманд, нағз, ки ту одам нестӣ. Агар одам мешудӣ, ба ивази азобхое, ки мо туро додем, пӯстамон мекандӣ. Вале ту гӯш сих карда, сӯямон менигарӣ, кишна мекуни, бинӣ меафшонӣ, ки мо одам шуда забонатро, ишораҳоятро намефаҳмем; ҳатто одам шуда. Шояд хайвонҳо ё дигар ҷонварон фаҳманд, ки ту чӣ мегӯӣ. Медонам, ки аз одам шудани мо афсӯс меҳӯрӣ; аз кирдору рафторҳои нодурустамон ғамӣ мегардӣ, раҳмат меояд ба ҳоли зори мо. Даст дароз қардан меҳохӣ, боз қорҳои ғайриинсонии моро дида, бинӣ меафшонӣ. Ҳамаашро мебиниву мефаҳмӣ, аммо бадӣ қарданро раво намебинӣ. Вагарна аз дастат меояд, ки чуфтак зада пайи наълро дар пешониамон гузорӣ, ки то мурдан фаромӯш накунем ё баробари зарби лағатат парчи замин гашта, барнахезем. Одам зарби лағати туро бардошта наметавонад. Дандон зада газида, як сӯ андозӣ ҳам, яксони замин мегардад. Аммо ту қадриносӣ, боақли дурбин ҳастӣ. Бади́ро раво намебинӣ, зеро бадӣ қардан кори даррандагон ва инсон аст. Ба ҳар ҳол ту дарранда нестӣ, инсон ҳам нестӣ. Вагарна чаро саворат туро тозиёна мезанад, маҳмез меҳалонад, пошна тира мекунад, то ту бо амри ӯ қор кунӣ? Дар бузкашиҳо миёни тӯда надаройӣ, ана баъд бин: он бузкаши девона ва ё аз муқофот бебаҳра дар тори сарат чӣ қамчинқориҳо мекунад. Ё лаҷоматро раҳо карда, мезанаду мезанад ва беҳуда ба сӯе метозонад, ки аз полвон тарсӣ ва ба ҳар нағмаву маҳмезу

пошна заданҳойи ӯ итоат бикунӣ. Агар буз бароварда натавонӣ, акаллан мурдакаш шавӣ. Мефаҳмӣ-а, нияти одамро. Одамаш – ҳа-мон боғбон, ки ба гул об дода, гулоб мецоҳад. Ту гуноҳҳои маро бубахш, ки пур азобат додам. Он боғе, ки сохтем; ту дар пуштат пору кашидиву ман – хок, дигар дар ихтиёри мо нест. Вагарна бурда, даҳана аз даҳону афсор аз сар гирифта дар алафпая раҳо мекардам, то танги тирамоҳ чарида мегаштӣ, ягон-ягон хабарат мегирифтам; ягон қор намефармудам. Ё ихтиёратро ба Абдурауф меодам. Чунки ӯ боинсоф аст. Ягон қорро аз ҳаддаш намегуза-ронад. Шикастанафс ҳам ҳаст. Бовар дорам, ки то Ғӯсар пиёда рафта меояду туро савор шуда намеравад. Мешиносӣ-а? Ана акнун ўро рӯ ба рӯи Забур шинону тамошо бикун. Инҳо ду қутб. Забур ин дунёро мебинаду фикр мекунад, Абдурауф он дунёро андеша дорад. Забур ҳозирбин, Абдурауф «баъд мебинам» мегӯяд. Ту ягон чиз мефаҳмӣ, Саманд? Аз он дунё ҳам дилкашолӣ дорӣ? Ё ҳафт айлохро дар як шаб хураму мурам, мегӯӣ? Бузургӣи Забур дар он, ки чун баъзеҳо хураму мурам, намегӯяд. «Боз хураму боз ху-раму боз хураму намурам» мегӯяд. Одамони хуб ҳам зиёд дар ин дунё. Лек амал дар дасти онҳо нест. Аз рӯи тақсимоат танҳо хубӣ онҳоро насиб шудааст, аз дасташон ояд ва хоҳанд ҳамон қорро мекунад. Боз қасоне ҳастанд, ки маслиҳат медиҳанд: «Накун ин қорро! Ба одам хубӣ намефорад». Сонӣ одами хуб бад мешавад. Зеро ба атроф нигариста ягон хубӣ намебинад, иблис дар китфаш нишаста фармон медиҳад; аз роҳи нек мегардонад, бо пайроҳаҳои даррандагон мебарад... Инак, Саманд, бифармо, ки чӣ некӣ кунам бароям?... Намедонӣ. Аз ман ҳам батар. Ман баъзан донам ҳам, гуфта наметавонам. Лекин як чизро дидаам ва мушоҳида кардаам, қасе маро бадӣ хоҳад, бадӣ бинад. Ту ҳам Саманди оддӣ нестӣ. Самандҳо зиёд, лекин мисли ту нестанд. Онҳо дингилапарто, қай-сар, безорсавор ё боби кушишхона. Доништа бош, Саманд! Аз фарбеҳӣ аз қойи ҳобидаат хеста натавонӣ ҳам, ман туро ба гӯшт намесупорам. Зеро медонам, ки оқибати ин амал чист. Бехтар, ки то охири умр зиста, баъд худо фармуда бошад, бо ачали худ ин олами рӯшану зеборо тарқ кунӣ ва... Бод барад нияти бадро. Ҳар-чанд медонам, ки оқибати ҳама қондорон яқранг аст, намехоҳам, ки ту ин суҳанро аз забони ман шунаӣ. Намехоҳам, ки чашмони қушодаӣ алоӣи туро бинам. Намехоҳам, ки аз поят дар думи трактор баста, вазза қарда бурда дар як саҳроӣи қушоди бекас партоянд ва қарғасҳои мурдаҳор аввал хуб дар фазо тӯӣ қарда: рақсида, сару китф чунбонида, пойҳои сиёҳи мурдорашонро ба тори ту гузоранд ва он чашмони дар тирашабон роҳ ёфта, қарру чӯйро фарқ қарда то манзил чун қароғи фурузон нурпошро нӯл зада, қаронанд ва ё аз хонааш бароварда яқлухт фуру баранд... Чӣ? Ночо гуфтам? Парешонат қардам?... Анааа... То мо сӯҳбат қардем, ки Найим молро овард. Лекин афсӯс меҳӯрам, ки ту аз

ин қурбонӣ насиба карда наметавонӣ. Боз хуб, ки ту гӯштхӯр нестӣ. Вагарна...

Андеший дигар ба сарам омад, Саманд. Насиб карда бошад, Забури хешбачча қурбонихӯрӣ меояд. Ман туро ба вай нишон медиҳам, ки то Арчамайдон бурда мешавад ё не? Агар нашавад, ба ягон мошини боркаш савор карда мебарад. (Як бор ту ҳам савор шав-дия, то кай туро савор мешаванд.) Ё худат рафта метавонӣ? Агар натавонӣ, ҳатман гуфтаи маро мекунад: дар чарогоҳ бурда сар медиҳанд. Баъд, худатро, ки андак гирифтӣ (манзурам каме чону равон гирифтӣ, ба муқобили душманон шӯрида тавонистӣ), ба асписти Саратоғ мебаранд, бо думат пашша зада мегардӣ... Ту хафа нашав. Туро ҳоло намефиристам. Дар пеш зимистон. Гургҳойи чилла хирсро ҳам медарранд. Рӯйи баҳор мебарад. Сабза дамад сонӣ. То он вақт ӣему алафат омода, дар сатил об мекашонанд – чунки ту бисёр хизмати бедареғ кардӣ. Ана дар ҳамин яккамех гирд гашта, пашша зада, дону обатро хӯр. Зимистон сайисхона медарорам... Ин қадар ташвиши ман баройи он, ки аз гуноҳам гузарӣ, Саманд. Туро фарзанд барин калон кардам. Лекин азоби бисёр ҳам додам. Инро ту аз ман хубтар медонӣ. Ман ҳамин қада-рашро медонам, ки чару чӯ, фарозу шеб нагуфта туро тозиёна ме-задам, ки маҷбур баройӣ ё фаройӣ, ё чаҳида убуру кунӣ монеаҳоро. Ёдат ҳаст, ҳамроҳи Абдувойиз, баъзан ҳамроҳи Азиз дукаса савор мешудем туро. Ҳамин қадар борро мекашидӣ. Хусусан вақтҳойи мастии чавонӣ, ки аз дили сангу кӯҳ зар меҷустем. Сад бор, ҳазор бор меғӯям: «Маро бубахш!»

Саманд кишна кард ва аз пештара баҷонтар гирди яккамех гашт. Ҳалқайи кушодтар бастайи сарафзор дар ҷойи як қабза фуру гирифтаи яккамехи чун дӯшизагон миёнборик гирд мегашт ва сар меафшонд, ки ҳама гуноҳи Абдуҳамидро бахшида бошад.

«Моли асил. Кош ҳама одамон ҳамин хел адофаҳм ё бекина мебуданд.»

ДАФТАРИ САВВУМ

Ҳақим рӯ ба рӯйи дари мошинхона мошинро боздошт ва ба-ромада қуфлро кушодани буд, ки як дасти пурзӯр аз пас сари ўро ба рӯйи чанбари фармон пахш кард. Чун ногаҳонӣ буд ва чашми замона хунрез ва ҳама чизро чашм доштан мумкин буд, ў хавфи бузургеро дарёфта, чизе нагуфт. Муқобилият ҳам накарда, ором ва хомӯш истод. Лек илоҷи воқеа ва раҳойӣ меҷуст.

«Кистӣ ва чӣ хоҳӣ?»

Ҳамин қадар садо бароварда тавонист, дар ҳоле ки лабу даҳо-наш андар чанбари фармон пахш буд ва як матои дурушти шол аз сару пешонӣ сӯйи гардан мелағзид. Дасти дигаре аз дари тарафи рост ёзида, мадад ва ёрӣ ба дасти аввал мекард. Дукаса як чизи ба

чилди холийи лӯламонандро ба сари ӯ кашиданд ва мили таппон-чаро ба чаккайи росташ расонда ва андаке пахш карда: «Чиққат бурод, тамом!» гуфт. Садоӣ ношиносу дағал ва сохтаеро шунид. Зӯран аз мошин кашида бароварданд ва ба мошини дигар андохта дар нишастгоҳи пушт аз ду тараф миёна гирифта бурданд. Садоӣ Ҳаким барояд, аз ду пахлӯ мушт меҳӯрд.

Сохибони ин мошин хунари дигар низ доштаанд, ё айёру мак-кораш пиндоштанд, ки ба курсӣ дароз хобонда бар ӯ нишастанд. Ҳакими лоғари хурдҷусса нафасгардон шуд ва ба танг омад. Дасту пояш дард ёфта бошад ҳам, чунбида наметавонист.

«Худоё!»

«Ту Худоро ҳам мешиношӣ?»

Вале Ҳаким чӣ посух гуфтанд намедонист: «Хомӯшӣ беҳ аст... хоҳ-нохоҳ ҳар чӣ гӯйӣ, мезананд.»

— Аз мусулмонӣ чӣ медонӣ?

—...

— Дамат дарун зад?.. Мурдӣ?

—...

Масҳаразанон ҳар ду аз сари сина ва рӯйи пойҳояш ба рӯйи пойҳойи хеш лағзиданд Фурӯтар ба пойисти курсӣ. Ба рӯяш ни-гаристанд, ки мурдари мемонд.

— Ба мурдана вақт ҳаст... Маккорӣ нақун.

Ҳаким ночунбон буд. Бо дарра задандаш, чунбид.

«Инҳо намеранд... Миёнашон бақувват...»

Ҳаким шуниду нафаҳмид, ки чӣ маънӣ дорад ин ҳарф. Напурсид ҳам, балки кадом тақдири шум ва ногаҳониву маҷбуриро пеши назар овард ва бештар ба фикру андеша рафт, то чӣ гӯяд ва чӣ тадбир андешад.

«Шояд саҳв шуда бошад? Ман ба ягон гурӯҳ алоқаманд нес-там... Ба касе бадӣ накардаам...» гуфтани шуд. Аммо забонаш нагашт. Зеро медонист, ки чӣ мусибат меорад ба сараш чунин пурс.

Ва мошин мерафт чапу рост. Мерафту мерафт, ҳеч не, ки ба чое расад. Ҳаким, ки тайи чанд сол бисёр ҳодисаву воқеаҳои чашмнадиду гӯшношунидро мидиду мешунид, дилаш рағ зад ва ба ҳазор тангкӯчایی ҳаёл рафт. «Агар он гурӯҳ бошад, моҳидорӣ мебарад, агар ин гурӯҳ бошад, лаби чари доманайи ғӯристон». Вале мошини сабукрав бо роҳи ҳамвор мерафт чолоку яқмаром.

«Рост бишин!»

Ин чунин маънӣ дошт, ки Ҳаким миёни ҳар дуӣ онҳо дар курсӣ рост нишинад. Аммо ӯ ночунбон буд. Дашномқунон ўро аз гардану пойҳо гирифта ба курсӣ рост нишонданд.

«Мақор метобад паъат».

Нафас танг шуд дар зери саркаши шoли дурушту гарм дар тамузи тобистони шаҳри то қарибиҳо дар чунин ҳоли Ҳаким на-

фасгардон буда; нав ба худ омада, ки аз дасти чунин тозандаву торочгарон ва аз чониби дӯсту душман «қуввайи саввум» ном гирифта. Зери обу арақ монд ӯ; обу арақ аз сару гардан шорида, танро мешуст. Боди аз тирезаҳои кушоди мошин даромада ҳам тафси ҷисми ларзони ӯро тасалли намебахшид. Ҳар гоҳ даст бурда сариӯши пардаосоро барандохтан меҳаҳад, аммо дастони ишкелзадааш имкон намедиханд ва ё одамдуздон намегузоранд, ки чашмонаш боз гашта, онҳоро бинаду шиносад. Дил ба танг омад. Ҳам аз пардаи сиёҳ ва ҳам аз чунин нофаҳмиҳо. Зеро медонад, ки оқибати хуш надорад...

Аз рӯи рафти мошин, кайҳо бояд аз сарҳади шаҳр гузашта бошад. Зеро чашмаш баста бошад ҳам, аз ҳаракати мошин пай мебарад, ки аз назди гараж баромада аввал ба рост гашт, боз ба рост гашт, бо роҳи ҳамвор на, балки зинаҳоро дук-дук фурумада ба ҷое баромад, ки ҳеҷ гоҳ ӯ бо чунин роҳҳо нарафтааст. «Чапғалат мезанад». Чун ҳама андешаҳои ин фикрро низ гуфта наметавонад. Вале гуфтугӯи паст ва кинояҳоишро хуб мешунавад: «Пулаш бисёр. Пахтаи шаҳри Тусро ҳаминҳо мебаранд.. Корҳои дигар ҳам доранд... Тақал мекунад...» Гумонаш ӯро тарафҳои Қубодиён мебаранд, ки боз гармтар мешавад мошин. Баъди дуру дароз ғаштан мошин дар ҷое қарор гирифт, ки Ҳаким садоеро намешунид ҷуз садойи об. Овозе омад: «Моҳӣ қапида метониста бошад?»

Ва Ҳаким дасту дил шуст аз олам. Ҳеҷ чиз нагуфта, ҳеҷ чиз надониста, падрӯд мегӯяд гетиро. Зеро маънии «моҳидорӣ»- ро медонад. Сурфид.

«Гап дорӣ?» – нафасе расид дар беҳи гӯшаш.

Ҷон дамид дар танаш: «Об...»

«Шояд шароб хоҳӣ?»

«Не, об!»

Муште ба паҳлӯяш зад: «Сабр, андаке сабр... Аз об сер мешавӣ...»

Маълум, ки ишора ба чӣ мекунад.¹

Асир он қадар зери обу арақ монд, ки гумонаш тар кард.

Каси дар паҳлӯи чапи ӯ нишаста, ки аз мошин набаромада буд ва тафсу нами тани ӯро эҳсос мекард «Чӣ шуд?» гуён оринч зад. Ҳакими дасту дил аз дунё шуста бо садойи омирона пурсид:

«Шумо чӣ меҳаҳед аз ман?»

ӯ хашм гирифт ба асир ва мушти саҳт ба сараш кӯфт: «Сарат задагӣ? Гапа намефаҳмӣ? Ҳукми мурдара дорӣ...»

«Барои ҳамин аз шумо мепурсам, ки чӣ хизмат кунам?»

«Сабр бикун...»

1. Ба рӯде меандозанд, ки моҳиёнаш ба одамхӯрӣ одат кардаанд

Аз мошин фуромад ӯ. Садойи рӯд баландтар омад. Чанде дуртар аз ӯ гур-гури гуфтор меомад. Аммо ҳарфери рӯшан намешунид. Баргашт ӯ: «Сабр бикун, сардор ҳамаашро мефаҳмонад.»

Ва сардор чизе нагуфта аз ин мошин гузарониданд ба мошини дигар. Гур-гури ҳарф як буд, аммо садоҳо дигар: ё даҳонашонро дошта суҳан мегуфтанд ва ё баста буд биниву даҳонашон ва махсус овозашонро дағал, ғайриточикӣ ва ё рустойӣ мегардониданд.

«Ин муғула зиёд пойидем... аз як моҳ ҳам зиёд... Ина, ба қап зад...» Арго доштанд махлут ва ба кадом қабила нисбат доданашон лоимкон буд.

Мошин ба роҳе гашту лангар хӯрд; чӯя-чӯя мерафт. Гӯё чӯяхойи пахтазор буд. Дар чунин роҳ ҳам қарор надошт. Мерафту мерафт. Ба таҳмини Ҳаким тамоми шаб роҳ рафт ва ҳеҷ ба манзил намерасад. Яке ба роҳи белангар баромада андаке рафту қарор гирифт.

«Ина, командир, овардем!»

Аз мошин фуруд омаданд. Ҳамроҳи паҳлӯи чапи Ҳаким намефуромад. Яқин пиндорад, ки бо чашми баста ва пойи латхӯрдаву ларзону хаста гурезад... Аммо ӯ нагурехта, аз мошин фуруварданд. Аз дасташ дошта по ба по бурданд. Садойи кушода шудани дари оҳанини зангзада баромад. Ҳамроҳи ношиноси даст ба дасташ пеш кашида аз дар даромад. То ҳол дар дасташ ишкел буд, инак ба пояш кишан зада, дар пояи симкати кунчи хона қуфл карданд.

— Кистӣ?

— Абдуҳаким...

— Валади кӣ?

— Валади Абдуҳамид.

— Холикуф нестӣ?

— Холикуф.

— Чаро дурӯғ гӯйӣ?

— Дурӯғ не... Холиқ номи бобом. Падарам Холиқов Абдуҳамид.

— Кофир шумо.

— Не, командир, падарам ҳоҷӣ Абдуҳамид.

— Чӣ, чӣ гуфтӣ?

— Падарам ҳоҷӣ Абдуҳамид.

— Командир, гуфтӣ?

— Бале, командир.

— Аз гуҷо медонӣ мара?

— Дар роҳ гуфтанд, ки туро танҳо командир мепурсад.

Дами командир дарун зад. Андеша дошт, ки азоб дода матлабро фаҳмонад ва ё рӯйирост гӯяд? Аммо чунин командирро бадном кардани хидматгори роҳзану каллабураш ўро хуш наомад. Дандон сойид: «Сари ҳамата худам мегирам!» дар дил аҳд кард.

— Хӯш... Худат, ки мара донӣ, биё як маслиҳат кунем... Ё аз ин манзил мурдат мероя, ё пули калон дода, зиндат мероя. Кадомуш?

— Пули калон надорам, командир...

— Мурдат броя?

— Як мошин дорам, садкайи саратон. Як хона дорам...

— Иқа пахтара, ки обулой мекунед, пулаш кучо шуд?

— Мо хизматгор, командир. Хизмат мекунем, ҳақ мегирем.

— Ҳақ мегиред. Аз як миллион кам шавад, сарат даруни шикамат...

— Охир, ин қадар долларро дар хоби шаб ҳам надидаам.

— Дорӣ, надорӣ, дидӣ, надиӣ, мо намедонем. Ба ин кор надорем. Меориву аз ин дар зинда меройӣ. Ага не, дар Гургхӯрда устухоната саг не, гург меҳӯрад.

«Саг – бародари гург» аз дил гузаронд Ҳаким.

Суханхойи сохта, ки ба лаҳҷайи ҳар қавм мегардаду намегардад, асирро гаранг кард. Ва ӯ ба хулосае омад, ки командир тоҷик нест, балки як саҳроӣ забонмӯхтаро монад. Ҳарфхояш паҳн-паҳн мебароянд ва баъзан ба ҷойи садоноки «о» «а» мегӯяд. Ва доништа мекунад ин корро, ки асир аз кадом дараву саҳро ё музофот буданашро нафаҳмад ва ё тоҷик набуданашро сарфаҳм наравад.

— Надорам, командир... Гиред мошину хонаамро.

— Мошину хоната ба сарат зан. Мора пул лозим.

— Рухсат диҳед, рафта мошину хонаро фурӯхта оварда диҳам.

— Хобата ба об бигӯ! Худат ворӣ, як хароби чакқон ҳаст-ку, пул дорад. Тилфонуш бикун, пул меорад... Акатай, додартай... Аслан ҳаму лозим буд мора... Паъат бало будай, ба қап нахӯрд. Тура ба қап гирифтем. Фарқ не, дилаш сӯзад, пул меора. Ага не, хулаш ҳам ба қап меҳӯрад.

Асирро ачаб омад, ки ин командир дурандеш будааст. Нақшахояш то он дунё меравад. Бо асир шудани ман қаноат надорад. Боз гирифтанист дигаронро.

Чашм дар чашмбанд. Пой дар занҷир. Забонро ичозати гуфтор нест, то асир ҳама суханонашро гӯяд; кӣ будани ин бекорхӯҷахойи муфтхори «худотарс»-ро ба ҳудашон шиносонад; ваҳшонияту кирми хуношоми дилу чигар буданашонро фаҳмонад. Чашми баста, пойи шикаста имкон намедихад. Зеро ӯ намедонад, ки ин махлук кист ва чаро бо як каси нав ба як мошину як хонаи дудара соҳиб гашта ин қадар таҳдид ва талаб доранд?

— Акатай он майдаҳақ?

— Акамай.

— Пул надорад?

— Дорад, вале он қадаре ки шумо металабед, надорад.

- Дорад! Мо медонем...
- Маро озод бикунед. Ҳамроҳам рошед. Ҳар қадар молу пул дорад, медиҳад... Чавонмард аст.
- Мард бошад, биораду барад... Гап мезанӣ қатиш?
- Не!

Зери тирезайи корхонайи онҳо садойи изтиробангези сигнали мошини шинос баромад. Халил аз тиреза нигарист. Дар зери акси рӯшанийи мохчароғҳои Хиёбони марказӣ, ки чанде пеш аз номи Ленин ба номи Рӯдакӣ, гашта буд, мошини сурхи тамғайи «Нексий»-и қуриёйиро шинохт, аммо касеро, ки қуфли дари онро маҳкам мекард, нашинохт. Аз нури пасти чароғи болойи дари даромадгоҳ шиноси ношинос намуд он кас, аммо Ҳаким набуд. Дили Халил рағ заду таҳ ва паси дари даромадгоҳи хона ҳозир шуда буд, ки занги дар садо баровард. Халил аз чашмаки дар нигарист. Воқеан ношинос менамуд ӯ.

«Кӣ?»

«Ман. Ҳамсояйи Абдуҳаким»

Номро пурра гирифт ӯ. Халил дарро кушод.

Ранги рӯйи марди нимшинос канда ва бисёр осема менамуд.

— Абдуҳакимро бурданд.

— Кӣ?

— Ношиносҳо. Аз назди гараж...

Ва калиди мошинро дароз кард ӯ.

— Шумо кистед?

— Ман ҳамсоя. Ягон бор назди гаражи Абдуҳаким буда бошед, рӯ ба рӯяш як болохона ҳаст, ки мошин буроварда мондаанд...

— Ҳа-ҳа...

— Ман соҳиби ҳамон мошин. Шабҳо даруни мошин хоб мекунам. Бедор будам. Аввал мошини Абдуҳаким омад. Пеш доду қафо; ба даҳани мошинхона рост кард. Акнун дарро кушода буд, ки чанд тан аз пушту паҳлӯйи гараж дарафтода, ўро мачоли доду фарёд надода сарашро ба сари чанбари фармон пахш карда ва ба сараш халта андохта, берун кашида ба мошини дигар шинонда бурданд. Мошин даргирон буд; чароғи сақфаш ҳам. Ман ки ҳамсоя ҳастам, ҳамроҳаш ба корхонайи шумо омада будам, таваккалан омадам, ки шояд ин ҷо бошед.

— Раками мошинашро надидед?

— Ракам надошт. «Жигули»-и 06-и сафед буд... Озмуд кардам, ки як нафараш риш дошт.

Халил ба Эшони ришдор нигарист. Ранги рӯйи ҳар ду канда буд.

«Оббоооо...»

Дар рӯшанийи чароғи долон чехрайи мард хуб менамуд. Риши дамида дошт ва дар либоси хонапӯшак оддӣ, содда ва токии сабзи хачакишакта кучойӣ будани ўро муайян мекард.

— Абдуҳалил, ука, ман шумоя мешиносам... Номи ман Маъруф...

— Шинохтам, ако. Дар хонайи Абдуҳаким дида будам. Гузаред, шинед... Мошин ба кадом тараф рафт?

— То роҳи калон нури чароғашро дидам. Баъд ғайб зад.

Ташвиши Ҳалил зиёд шуд ва ҳар лаҳза аз мағзаш мегузашт, ки ба зодагон чӣ мегӯям? Зеро... зеро доғи Абдуҳалим кӯҳна на-шудааст... Аз хусуси ҳамсояйи Ҳаким низ фикр мекард, ки чӣ касе бошад. Зеро дунёйи тоҷикон, бавижа зиндагӣи шаҳр ва одамони он дигар шудааст, кас намешиносад. Ҳамсояҳо, худиро рафтанд, музофотиҳо омаданд. Ҳар касе корчаллон буд ва пул дошт, маҳаллаҳоро харида гирифт, инак мефурӯшад ё ичора ме-монад ба бегонагон. То тозаву обод мегардад, ки хеле вақт ме-гузарад. «Мабод, ки...» На. Гуфта наметавонад Ҳалил. «Ин мард аз дилсӯзӣ, шиносӣ, одамгарӣ ин корро карда бошад... рӯсиёҳӣ мемонад.»

— Намедонам, ба шумо чӣ некӣ кунам?

— Иншооллоҳ, пайдо шуда ояд, некиро аз ҳудаш мебинем...

— Ташаккур...

Бародар сар ба каф гирифт. Сараш мисли каду гашт як лаҳза ва баъд ба худ омада ба ёрону бародарон занг зада ҳамин қадар гуфта тавонист: «Ҳакимро бурданд...»

Ҳоҷати шарҳу эзоҳ набуд; чӣ ранг доштани замонаро ҳама медонистанд. Дар ин рӯзҳо ҳамин қабил калимаҳоро мешунидед: «Куштанд, сӯхтанд, бурданд...» Ва яқин карданд, ки ҳар кӣ ўро бурд, кушт. Зеро мошинро неву ҳудашро бурд. Пас берун омаданд аз қорхона ва кӯчайи Носирро равои гашта, хиёбони Рӯдакиро бурида гузаша, аз паҳлӯйи бинойи мактаби олий гузаштанд. Роҳи нимсохтани бетонӣ, ки ду қанораш партовгоҳ шуда буд ва дар ин рӯзҳо ифлостарин ҷойи маркази шаҳр ба шумор мерафт, яке аз мурдаҳонаҳои зери осмони кушод буд; мурдаҷӯён гумкардаҳонашонро аз ин ҷо сар карда мечустанд. Зинда ва ё мурда будани Ҳакимро низ аз қанори ин роҳи васеи замонавӣ, вале чун умри ҷавонмаргон ниҳоят кӯтоҳ чустанд.

Торик буд. Ва ҳар балое, ки дар шаҳр намегунҷид, ба ин ҷо партоб мекарданд; аз ҷумла мурдаҳои партобро. Ду қанори роҳ монанди хамири расида дамида, аз гӯшаҳои бардоштаи роҳ боло шуда, рӯйи роҳро ҳам ифлос карда буд. Дар зери нури чароғи мошин мурда мечустанд онҳо. Мошини дигар омад беракам. Дар ҳамгашти шохроҳ қарор гирифт. Чароғашро хомӯш кард. Андаке истод ва баргашта рафт бечароғ. Аз заправкайи бекас гузашта чароғи фурузон кард. Онҳо саросема шуданд. Он ҷоро хабар

гирифтанд... Чуволи кандирӣ буд рӯи партобҳо. Даҳанбандаш кушоданд. Духтаре буд... Бозбастанд даҳанбандро. Ғамӣ рафтанд дуртар, ки тӯҳмат – азим, то дар бало напечанд. Баромаданд ба шохроҳи канори рӯди Варзоб, ки чароғҳои қадди роҳаш хомӯш буд ва он ҷо торик ҷу ғӯристон. Танҳо садойи рӯди шӯҳи кӯҳӣ, ки ин ҷо расида дамгир мегашт, паст ва бастадаҳон ба ғӯш мерасид, ки ҳамчу Ҳаким лабонашро скоч¹ часпонда бошанд.

Дар он соҳил ҳам партобгоҳе ҳаст пахлуи мазори Лучоб. Аз баландӣ ҳар чизро партоянд, мегелад; ба рӯдхона мефарояд. Тамоми сол чамъ мегардад ва баҳорон чун рӯд дамад, селобҳо ҷӯшида, мастанаву беҳушона ин бойигариро ба наҳрҳо, ҷӯйҳо ва заминро мебаранд ҷу пору. Вале шабҳангом чунин ҷойи махуфро пай задан имкон надорад ва онҳо қад-қадӣ рӯд болову пас рафтанд. Дар чунин шаби тор ягон-ягон мошинҳо ин роҳро равшанӣ мебахшиданд ва гоҳ-гоҳ аз дуру наздик садои тир бармеомад. Дигар шаҳр хомӯшӣ хомӯш буд. Шаҳрвандон имкони бурун омадан надоштанд ва ҳатто аз хонаи хешу табор рафтан бим мекарданд. Садойи аккоси сағони ҷудогона меомад ва баъзан мағали сағхояк. Ин сағони вилгарди бесоҳиб шояд он сағоне бошанд, ки замоне сағдорони маҳсусе сағони бесоҳиби кӯчагард ва кӯчарияк ва касаливу гаргину ланг ва баччатарсонхоро аз хонахову кӯчаву хиёбонҳо ва партобгоҳҳо дошта, ба манзили маҳсус бурда ё табобату тарбият мекарданд ва ё нобудашон месохтанд. Ва буд, ки сағони тасодуфан ба ин сағхона афтидаро соҳибонашон суроғ карда, ёфта мебурданд. Инҳо ҳамон сағхоянд, ки боз майл ба кӯчаву партобгоҳҳо доранд.

Чун мурод ҳосил нашуд, рафтанд ба марғхона.

Марғхона дар доманайи бемористони азими миёнаи шаҳр, бист қадам дуртар аз наҳри калони Қалъа ҷой гирифтааст ва ҳамин ки аз дарвозайи ҷанубии бинойи Ҳазорреша дохил шудӣ, ба тарафи чап мегардӣ ва он ҷо Марғхонаи пасти назарногир маъво дорад. Пештар куфлу маданг дошт ва посбон. Ҳоло бесоҳиб ва дараш воз. Ҳар кас ба ихтиёри худ даромада мурдаи гумкардаашро пайдо кунад, мебарад. Вале дар ин торикӣ ва бечароғӣ кореро сомон дода намешавад. Умед ба дастчароғ, ки базӯр девори сафедро равшан мекунад.

Тобистони гарм. Бӯи бад ҳам меояд. Даҳону бинихоро баста ё бо остини курта, дастрӯмол дошта меदारомаданд. Вале чизеро муайян кардан имкон надошт. Мурдаҳо рӯ-рӯи ҳам, зану мард ҳамчо, хуншору бесару пӯсткандаву чок-чок ва ғӯшбуридаву забонканда ва чашмкофтаву синачок, шикамчок, рӯдакашол ва ҳар наъе мурдан рост омада бошад, дар мурдахона ҳастанд. Вале ин

1. Ширешкоғаз

чизҳо онҳоеро, ки дар зери партави ночизи чароғи дастӣ мурдаи бародар мечӯянд, нодида метобад. Аз сару рӯй арақ резад ҳам, нафасгардон бошанд ҳам; ҳатто дар ҷойи касиф муранд ҳам, розӣ, лек бояд мурдаи Ҳакимро пайдо кунанд. Ҳамон Ҳакими хандонро...

«Ёфтам!»

Ин садо ҳамаро кушт... «Аллакай кушта, оварда, партофта-анд.»

Рӯгардон карданд. Худи ҳудаш: хурдҷуссаи лоғар ва зардинаи мӯйи сараш то рӯйи абрӯ ҳамида.

«Вой!»

Садойи баланди бародар баромад ва дигарон фик-фик гиристанд.

«Ба падару модар чӣ мегӯям, Ҳаким!?»

Ва мурдaro берун кашиданд.

«Ҳаким куртаи ранги мошинаш сурхи нимостин дошт...»

Ба ин ҳарф диққат дода, дастчароғи камнурро наздик оварданд, нашуд. Мошинро ронда нури баланди чароғашро гирифтанд ва қариб шинохтанд.

«Ин ба рус монанд-ку! Ин Ҳаким нест...»

Қомат боло гирифта охи ҷонфизо кашиданд, ки Ҳаким зиндаст...

Бародари ҷонсӯз Халил он шаб миҷа таҳ накарда субҳ назди амакаш шоире омад, ки ягон-ягон мардони рӯзгордида ва ҳолдонро медонист. Онҳо назди Писари Ота рафтанд. Номии падари Писари Ота бо номии падари шоир як буд – Ҳамроҳ. Аз ин рӯ онҳо якдигарро Писари Ота ном мебарданд. Писари Ота дар даргоҳе кор мекард, ки ҳамаи командирон, роҳзанон, дуздон, ғоратгарон, каллабурон ва бадаъмолонро медонистанд. Чун ҳол бозгуфтанд, сар ба каф гирифт, андешид. Сигарет дуд кард ва гӯшаки телефонро бардошта як-як ба ҷойҳое, ки медонист, занг зад. «Ё қори баччаҳои Намоз ё Ниёз, ё қори баччаҳои Гитлер ва ё... ва ё Геббелс!»¹ Аз он тараф гӯшаки телефонро бардоштанд, ки риштаи андешааш қанда шуд. «Баччаҳои мо чунин кор намеkunанд.» Аз ин даргоҳ ҳам сари ҳам баромадани буд, ки телефони дасташ садо баровард.

«Ало!»

1. Гитлеру Геббелс лақаб гирифтани сардастҳои номаълуми роҳзану ғоратгар аз он шаҳодат меод, ки ҳанӯз таъсири шиканҷаҳо ва бераҳмиҳои фашистони Ҷанги Бузурги Ватанӣ аз ёдҳо ва назарҳо нарафтааст. Аз ин рӯ ҳар ғаддор ё чафокоре дар рӯзҳои мудҳиш худнамойӣ кунад; ҳешро сардаставу саргурӯҳ хонда, ба сиёҳкорӣ машғул гардад, лақабҳои бади бад насибашон мегафт.

«Мурдатона омада баред!»

«Дар кучо?»

«Дар марғхонайи Шаҳрчайи Тиббӣ.»

Халил мурд. Дар ҷисму ҷони хеш санҷиду дид, ки падар низ фочиъаро шунавад, айнан ҳамин хел мемирад... Вале ӯ пурдида аст, худро даст гирифта метавонад. Аммо Халил масъулияти зиёд дорад, ҳам дар назди падару модар ва ҳам дар назди зану фарзанди Ҳаким. Оварду хононду ҳамкора кард ва оқибати кор чунин шуд. «Чӣ ҷавоб мегӯяд ҳамаро?» Ҷон дар пояш намонд, мадор дар танааш. Ӯро доштаву хушдор гардонида то назди мошин оварданд.

Мошини Зокири писари ҳоҷӣ Абдурахим – «Москвич»-и аз Дакёнус мондаи шалаку пачак, рехтаву ворафта ва як чашмаш кӯр, дар баъзе мавридҳо аз оташ гирифтагӣ ҳам саркашӣ мекунад – дар хидмати онҳост. Ва Зокири ба Ҳаким бисёр наздик намегузорад, ки бо дигар мошин раванд: «Ин мошин барои чунин кор мувофиқ... Ман бояд барои Абдуҳаким хидмат кунам».

Мурдахонайи Шаҳраки Тиббӣ аз мурдахонайи Қаряйи Боло ҷӣ фарқ доштаниро муайян накарда, як зани фарбеҳи нафасгардон ва нафасаш хунук, ки хилъати сафед дар бар дошт, бе ҳеҷ сарсухан, баробари ҷӯяндагони мурдаи бародарро дидан «Мурдаи шуморо бурданд!» гуфт.

— Кӣ бурд?

— Ду кас омада бурданд. Яке ана ҳамин кас борин бӯзбала буд, ришаш ҳам ҳамин хел буд.

Эшони риш ба Халил нигарист: «Ин хел ришдор як ман».

— Ҷӯра ягон касро оварда бошад?

Ва Халил бо телефони «Сенао», ки хоси корхонаашон буд, занг зад:

«Ало, Ҷӯра! Шумо бурдед... Ҳакимро... Аз мурдахонайи... Не?... Уффф!»

Ва Халили нимбисмили ҳанӯз арақаш хушк нагашта, дубора зери обу арақ монд ва натавонист бо ӯ пурсу посух кунад ва ё аз мошин фурумада мурдаи бародар аз мурдахона ҷӯяд. «Мурдани ширину нобаҳангом, ё мурдан аз захми забони касе бефаровездаҳон ё бефаросат чунин шавад.»

— Шумо киро мечӯед?

Пурси марди миёнсоли дар даст коғазу қалам дошта, инчунин хилъат ва сарпӯшаш сапед ва порадокайи даҳону биниашро баста сапед, ки чашмони мешиаш зираку зинда метофт, култи обе буд, ки Халилро нӯшонида бешанд.

— Абдуҳакимро мечӯем.

Садойи Халил ончунон баромад, ки Ҳакими дуздидашон аз тарсу ноумедӣ овоз бароварда бошад.

— Чандсола?

— Ба сӣ қадам мемонад.

— Неее, одами бурдаашон мӯйсафед буд.

Ба тани Халил ҷон даромад ва тег кашида ба зани фаҳӯл нигарист. Марди масъулу огоҳ аз ҳолу таги дили Халил огоҳ гашт, ки рӯ ба зан овард.

— Апа, сад бор гуфтам, ки пешхезиву пешпаррон макун. Мон, даромада бинанд... Аз толеашон... Марҳамат, бародарон, мурда-хона дар таг; дар зерхона...

Онҳо бо зинапояхо мефаромаданд. Халил эҳсос мекард, ки чӣ дигаргуниҳое дар вучуди ӯ радду бадал мешавад. Ҷоне, ки оне пеш аз пешвозу хабари зан аз танаш бадар рафта буд, ҳолиё бозомад. Арақи танаш хушкида, дар пойҳояш мадоре пайдо шуд. Вагарна бо чунин ҳолу аҳвол ин зинахоро фууромада ва ҳар мурдаи дар пояш ракам бастаро рӯгардон карда, дида наметавонист. Бо вучуди андаке ба худ омадана, гоҳи аз миёни мурдаҳо мурдаи бародар ҷустанаш боз арақ пахш кард аз ҳаяҷону андешаи зиёд, ки ана-ана Ҳаким «Мана ман!» гуфта аз зери кадом мурдаи бе-сохибу хору зор руҳи сардашро менамояд ва ҳамон хел хандон аст, ки дойим дар лабонаш ханда буд. Як бино он тараф Ҳаким дар Донишгоҳи Тиббӣ таҳсил мекард ва ҳамин роҳи омадаи онҳоро хандон меафта хандон меомад. Бехтарин айёми ҷавониаш дар ҳамин ҷо гузашт... «Ҳозир мебарояд...ҳозир...Ана ҳаминро чаппа гардонанд... Қаду басту лоғариааш монанд...» Рӯ гардониданд. Зардинаи лоғар. Дар сари синааш – ҳамон ҷое ки андарунаш дил метаид, як тир задаанд. Доғи хун дар қолаби тир. Гӯё тир андармон гашта дар гӯшт нагузоштааст хун бурун ояд. На, ин Ҳаким нест... Он ҳам Ҳаким нест. Ин хеле ҷавон...Бистсола будагист. Аз сару либосаш маълум, ки писари кадом сарватманд. Зокир аз мурда наметарсидааст, ки тез-тез мурдаҳои пасрӯ хобидаро рӯгардон мекунад. Дигаронаш низ мурдаи Ҳаким нестанд.

«Худоро шукр... Сад бор шукр... Сад ҳазор бор шукр...»

Халил ба гӯшаҳои мурдахона нигарист, ки ҷое бошад, каме шинад; ақаллан як бор вазнашро партояду хезад, то ба худ ояд. Зеро нерӯе дар ҷону танаш намонда, пойҳояш меларзанд. Ва шукр мекунад, ки мурдаи бародарро пайдо накард. Аммо аҳвол чунин бошад, дигар мадори ўро ҷустуҷўй кардан надорад. Ҳолиё ҳамон кӯҳистониеро монад, ки фарози Зонушиканро то нисф баромада, дигар ғанги қадам мондан надорад; зонувонашро бо кафи дастон доштаву молад ҳам, зӯри баромадан надорад. Ҳамон кӯҳистонии тахтапушт бар шах тақя гузошта барин кунчаке нишаста, пушт ба девор гузоштанист.

Чӣ пайҳас карданд, ки Эшону Зокир аз китфонаш дошта сӯйи зинапоя бурданд.

«Зинда... Ҳоло зинда барин...»

Кашидаву кушода зад командир Ҳакиро. Гӯшаш чаранг заду худаш ба замин афтид. Лагадкорӣ кард ӯ.

— Ман тура пул пурс гуфтам! На, ки «Хутта ҳитиёт бикун!»

Боз зад; чунон зад, ки Ҳаким аз ҳуш рафт.

Ба худ омада хонаро дид, баланду бетонӣ. Дар гӯшае як сатили кӯҳна, оҳанкат ва пояш дар ҳамон кат занчирбанд. Ишкели занчир куфл дорад. Дигар чизе нест. Аз роғе, ки ангуштарӣ барин метобад, нур даромада хонаро андаке равшанӣ мебахшад ва дар тори нур чангу губор бозӣ мекунад. Тори нур дар чашмаш, аммо берунро дида наметавонад. Қариб ҳама чояш дард мекунад; лат кардаанд. Хуб нигоҳ мекунад, ки ин хонаи бетонӣ кӯҳна ва дарах оҳанин чӣ чое бошад. Зеро андарунаш ягон чиз нест. На ба идора мемонад, на чойи обкашқубурҳо, на чойи куш, на особу обҷувоз; ба ягон чиз намемонад. Ҳатто ба қаровулхона намемонад. Лекин баландии девораш ва сақфаш аз дигар хонаҳои маъмулӣ болотар. Торик. Агар ҳамон танга барин сӯроҳии паси девор набошад, зиндонест, ки Ҳаким дар кучое хондааст. Дар аҳди амирони мангитӣ чунин зиндон ё обхона буд. Домулло Айний тасвир кардагӣ ба назараш... Танҳо гоҳе ки дарро кушода, назди Ҳаким медароянд, рӯшан мешавад, аммо Ҳаким аз паси пардаи сиёҳ намебинад. Ҳоло парда аз сару чашми ӯ афтида, вале ӯ намедонад, ки ба кадом роҳ. Шояд зада афтонда бошанд ва ё аз сар бадар оварда рангу рӯйи мурдаосойи асирро дидан хостаанд. Ба ҳар ҳол ин ҷо зиндон.

Садое намеояд. Рӯшан ҳам нест, ки бино посбон дорад ё не? Ягон кас паси дари он менишинад ё не? Ёро ба ҳоли худ гузоштаанд ё аз чаҳор гӯшаи девор мепоянд, ки яҳудии доно барин нагурезад.

Ду-се бор пояшро кашид, ки аз ҳалқайи занчир барорад, набаромад; дар ошиқи пойи лоғараш дар мемонад ва пошна ҳам азоб медиҳад. Чанд рӯз нахӯрад, шояд харобтар шуда лағзад.

Шиқир-шиқир куфлу калид баромад. Ў зуд каллапӯши варзишгарон мепӯшидагиро, ки як тарафашро кушойӣ, чилди лӯла мешавад, ба сар кашид. Дароз ёзид. Дарвоза боз шуд. Нур даромаду ҳаво. Вале касе бошад, зуд пӯшид онро. Ором буд. Ҳарфе намегуфт. Садойи зарфҳои шинос мебаромад. Як бор сурфид. Чун аз асир ҳарфе нашонид, пештар омада гуфт:

«Гушна монӣ, ина нон, ина об, ина тухмбирён... Ё чӯшондагиша дӯст дорӣ?»

«Ман дар кучоям?»

Посух нашонид. Боз дарвоза андаке рӯшанӣ карду торик шуд ва садойи куфлу калид баромад.

Ҳайрони хайрон буд ӯ. Ҳарчанд медонист, ки чунин пайдогарӣ дар олам расм шудааст, вале хайрон буд, ки чаро чунин шӯхийи беэбро бо вай карданд. Бӯйи нон, бӯйи тухмбирён иштиҳо кушод, луоб чудо шуд, лек ӯ чизе хӯрдани нест. Зуъм дорад, ки овардаашонро нахӯрад, онҳо раҳму шафқат мекарда бошанд? Воқеан нахӯрд, то харобтар гардад ва ишкел аз пояш барояд. Равғани онро дар пошнаву ошики пой молид, то лағзон гашта ҳалқа аз банди пой бадар ояд. Равған кам буд: олудайи табақи чӯбӣ, ки буду шуди рӯғанро қафидааст. Ҳалқа навъе аз ошики пой гузашта, дар пошна дар монд. Ҳаким зиёд андешид, ки ҳалқа аз пой барорад ҳам, аз миёни ҷаҳор девори бетониву сақфи баланд раҳо ёфтан имконнопазир аст.

Ноумед ҳешро бар симкат партофт ва ҳар қадар инсон қобилияти фикр қардан дошта бошад, фикр қард. Рӯболо тамоми нурдари ба боддароӣ хонаро аз назар гузаронд ва як гӯшайи бомро дарбех дид; базӯр дид дар торикӣ. Баланд аст ва дасти кӯтоҳ ба он нарасад. Нимҳез гашта ба он дуруресттар нигарист ва боз дурӣ қард. Барҳест ва мисли мурдаи ҷонгирифта шутурвор қардан ёзид ба он сӯ. Он қадар баумед нигарист, ки кушода мешавад он гӯшайи бом ва ӯ чун мусичайи озод фиррӣ парида мебарояд...

Нуре, ки аз ҳалқайи ангуштарӣ мегузафт, барҳам хӯрд ва ба шакли ҳарфи «О» сӯроҳӣ бокист. Асирро ҷониби худ мекашад, то аз он ба берун нигарад, ки паси девори бетонӣ чӣ ҳаст. Ӯ беихтиёр ва баумед даст ба занҷиру пойи хароби хеш мезанад: «Тарошидан лозим меояд. Ин пойи харобро беустухон бояд қард, то ҳалқа бадар шавад.»

Берун ҳар гуна садо баровард. Баъд садои кушода шудани қуфл омад. Ӯ ҳалқаро бозпас аз бучулак боло овардани шуд ва он ба зарби саҳт ва саросема кашидан ду тарафи ошики пойро харошида боло шуд ва ба дард овард. Аммо дард аҳамияте надошт... Боз чашмбанд ба сар кашид ва хона гӯристон шуд.

Нури бегохирӯзӣ хонаро равшан қард, лек онро Ҳаким намедид. Аммо омадани ҳавоӣ тозаро пай мебурд.

«Ҳеч чиз нахурдаӣ, ҷура?»

Албатта ин садои пешхизмат будагист, ки аз хӯрдан ҳарф мезанад.

Чун ҳарвақта асир хомӯш аст. Зуъмаш аз он, ки гап заданро ба ӯ манъ қардаанд.

«Акат салом гуфт».

Ин садо дигар буд. Овози омиронӣ касест, ки бароӣ пул хархаша қарда, саҳт азобаш дод.

Ҳаким боз чизе нагуфт. Он қас низ дер нигарон шуд, ки асир ё чизе бояд гӯяд ё пурсад. Садое наомад, зери дандон ба баҳонаву ғазаб гуфт:

«Ман қалапушра аз сарат қанда будам, чида пушидӣ?»

Асир посух нагуфта даст ба сар бурд, то чашмбанд аз рӯй гирад. Аммо бо ишорайи командир хизматгор дасти ўро боздошт ва ба ғўшаш садойи насихатомез расид: «Ита накун!»

«Сагра, акат пул доштай, розӣ, чида хдут пул надорад ме-гуй?»

«Командир, дошта бошад, диҳад, ман яка ба ҳазор розӣ, мо-шину хонаамро ҳам медиҳам, лекин маро аз ин ҷо раҳо кунед.»

«Ҳавойи тоза мефорад?»

«Не, меҳоҳам, рӯйи туро бинам...»

«Дар он дунё мебинӣ».

«Ман розӣ!»

Як дарра ба сари Ҳаким расид ва доди командир баромад:

«Меҳоҳӣ ман мурам?»

«Ин кор аз дасти ман наояд, командир.»

Дарраи дигар расид ва Ҳаким қарор дод: «Ҳазор суҳан ғўяд ҳам, набояд посух гардонам».

Чик-чики рақам гирифтани телефон баромад.

«Ало! Халилӣ?... Ина гап зан!... Сагра, масъалаи пул... Аз як милён кам нашавад...»

«Гуд-гуд-гуд...»

«Чикидиш?»

«...»

Боз дарра хӯрд ў.

«Паъат, акат розӣ... Ту намға менӣ...»

«Акам, ки розӣ бошад, чаро мезанӣ?»

«Шумо муғулҳоро задан даркор...»

«Ман муғул нестам, ман аз диёри Рӯдакӣ...»

«Рӯдакетам муғул буд...»

Ин замон асир гирист. Вале ашки чашм ва гирияи дили ўро командир намедиду намешунид. Сараш гирд гашт. Чашмонаш сиёҳӣ зад. Андарунаш гулгулае пайдо гашта ғарора овард ва зери обу арақ монда, аз худ рафт. Афтид, Ҳаким афтид. На аз зарби дарра, балки аз бемадорӣи дил ва нанг. «Бо инҳо баробар шудан лозим нест... Ҳеҷ чизро намефаҳманд. Чунон ки ҳудашон меғўянд: «сарашон задагӣ.»

Асир низ андом, қиёфа, ғазаб, дандонсойӣ ва сурху сиёҳ шу-данҳои командирро намебинад. Ў ба танг омадааст. Гӯё ҷониб-дорони Ҳаким корро кашол медиҳанд. Базудӣ пул ба даст наояд, чанд кори дигар мемонад.

Касе бардошт ўро. «Ман тура шурбо овардам. Хнук нашуда бихур... Маслиҳати буродарона ҳамин, ки гапи командири на-гардон. Хуб бугу, корат нағз меша... Пулра одам меёбад. Зинда баройӣ, пул меёбӣ. Пул ҳам чиз шуд, ки баройи он одам ҳуда ба бало гирифтор кунад? Шурбора бихур. Ага не, гушнагира мемрӣ... Ҳар чӣ дилат кашад, бугу, меорем. Пулша акат метад...»

Хомӯш буд Ҳаким. «Ин хел усули найрангро низ омӯхтаанд. Аммо одамият надоранд. Наход кас сардафтари тамаддуни худро чунин ном барад. Маълум... Аз суханонашон маълум, ки тоҷик нестанд; тоҷикӣ гуфтавро ёд гирифтаанд.»

Командири саҳт ба танг омада барои сипоҳигарӣ ё ҳукму зарби хешро гузаронидан буд, ки ба сари пешкор шӯрид:

«Наҳӯрад, таваллош накун! Балора хӯрад. Ман ба атам хизмат накардам... Ира хизмат кунам, ноз дорад. Наҳрӣ, нахир!»

Хонаи саҳтбуну саҳтдевор, ки Ҳаким аниқ накард барои чӣ сохта шудааст, хомӯши хомӯш шуд. Ҳар кас ба таври хеш андеша дошт, вале касе чизе гуфта наметавонист. Командир аз кадом филм омӯхтагӣ барин рӯи хона қадам мезад асабиёна ва риш қабза мекард, ки қасос аз касе мегирифта бошад.

«Хуй бикун!» саҳту бошиддат бигуфт ӯ ва пешкор баргашта хайрон нигарист; суолomez ҳам буд: «Киро?»

«Дара хуй мон... Ин хайвон бӯй гирифтаст...»

Барои кафшери сухан гуфт ӯ, то сарриштаи сӯҳбатро пайдо кунад. Ҳол он ки ўро чунин баҳона зарурате надорад. Зеро ҳар коре хоҳад, ҳар чизе гуфтани шавад ва задани бошад, ўро баҳонае ё сабабе лозим нест. Якрост мекунад корашро. Бе ҳарфу калоча дарра мезанад ва дар лаби обу сари бора тир меандозад ва ба мурдан ё намурдани кас эътибор надода, меравад. Аввалҳо чунин феъл дошт. Сонӣ ба худ омада донист, ки аз чунин куштор суде нест, роҳи пулкоркуниро ёд гирифт. Пулдоштагону ба шартӣ ӯ розӣ шудагонро раҳонид; пул надоштагону роҳи халосӣ наёфтагонро аз сари вартаи паси ғӯристон бодбарак кард. Ҳолиё ҳар кори кардааш пеши назараш ва дарди сараш, ки гирифт, фаромӯш мекунад. Қайсарии асирро дида дандон месояд, ки чӣ кор кунад бо ӯ: «Бодбарак...»

Ва Ҳаким бонафрат гӯш меод суханони қанда-қандаи ўро. Хуни тезашро базӯр оби сард мезад ва ҳамаро ба шикейбойи ва сабр иваз карда буд; мағзро хубтар кор мефармуд, то илоче пайдо шавад.

«Мара!» ҳарфи пасти командир омад ва пешкор аз чайбаш ҳалтаҷаи салафаниро бароварда, ба кафи командир нос андохт. Командир чун дигарон онро таги забон наандохта, балки кам-кам миёни нарангушту сарангушт гирифта, сойид, пасон ба бинӣ кашид; чанд бор кашид, то тамом шудани нос ва ба атса задан сар кард. «Апишӣ»-и зиёд гуфт ва аз чашму биниаш об шорид. Шояд умедвор буд, ки асир дуойи нек мекунад: «Пири бадавлат шав! Ё саломат бош!» меғӯяд, вале ӯ хомӯш буд ва бӯи носро шунида чӣ кор кардани командирро дарёфт ва лаҳзае нагузашта, низ ба атсазани сар кард. Аммо биниашро медошт, ки садояш набарояд. «Пих! пих!» карду монд. Медонист, ба таби латифи командир намефорад ва баҳона карда сӯяш меситезад.

— Гап мезанӣ бо...

— Не.

Боз газаб кард командир ва таппончаро сӯйи асир рост кард. Аммо пешкор худро ба миёна андохт ва хомӯш ангушт ба лаб ниҳод. Ва ўро сардор ишора кард, то чизе ба асир фаҳмонад.

Вай аввал сурфид (шояд баройи хушдор кардани асир бошад), баъд лаб фарогӯши вай бурда, фармуд: «Аз осмон афтидӣ? Замонара намедонӣ? Тую ман нақун бо командир. Ҳозир дунё дар дасти инҳо. Ҳар чӣ хоҳанд, мекунанд: хоҳанд кала меоранд; хоҳанд, арусак аз бағали шаҳ меоранд; хоҳанд, тура сар медиҳанд; хоҳанд, сар мегиранд. Ҳар қор андоза дорад. Хонай момит, ки ноз мекнӣ? Як ту афтодӣ ба дасти инҳо? Бахтат будай, ки ба даст чунин командир афтодӣ. Дигар командир мешуд, як тир дар гушат мезад, на ту рӯйи ура медидиву на у руйи тура. Чӣ худта пул аз қон ширинтарай? хойй, пулра пайдо мекнӣ... Ата дорӣ, ача дорӣ?...Надорӣ?

— Шукри худо...

— Дидор дар қиёмат монад, хубай?

— Не.

— Ина, дидӣ... Гап зан аката.

— Худатон гап занед. Ҳар чӣ гӯянд, ман қабул мекунам...

— Акат мега, ки ту медонӣ.

— Не. Ў қалон аст. Бо падарам маслиҳат мекунад...

Вале бародар бештар ғам меҳӯрд, то падару модар нафаҳманд. Моргазида аз ресмони ало тарсад. Зиёдтар аз Ҳаким беҳобӣ мекашид Халил ва ҳар чӣ аз дасташ ояд, мекард. Аммо макони Ҳаким маълум набуд. Хату хабар нест ва касе намедонад, ӯ дар чӣ ҳол аст. Халил дар бадали як шаборӯз он қадар харобу лоғар гашт, ки Ҳакими асир нашудааст. Ҳаким донад, ки зиндааст. Бо пул қонашро харидан имкон дорад. Халил ба ҳама чиз розӣ, роҳи қорро намедонад. «Худоё, падару модарамро бохабар макун! Дар хобашон маандоз! Онҳо пештар аз мо ба балое гирифтор нашаванд. Худоё, ту бузургӣ, бахшояндайи меҳрубонӣ... Ман нахоҳам, ки боз фарзанд ба гӯр гузоштани падарро бинам. Худоё-Худовандо! Худат донӣ!»

— А, Эшон, чӣ бояд кард?

Эшон ба рӯйи ҳамқор нигариста, саҳт ғамӣ гашт ва фақат тавонист, сар қунбонад: «Худо бузург аст.»

Ва боз хомӯш монданд. Ҳамқорони дигар низ ҳамроҳи Халил қаҳор тараф роҳи ҳалос қардани Ҳакимро меҷӯянд, чизе пайдо нест.

— Эшон, ту баъзеи онҳоро мешиносӣ; лонаашонро медонӣ...

— Мешинохтам, дӯстӣ ҳам доштам. Вале ҳоло бо онҳо рӯ ба рӯ истода намешавад. Медонам, лонаашон дар Ҳисор буд, Дар Южний буд, дар заводи орд буд, дар Док буд... Ҳоло аз он ҷойҳо рафтаанд. Ин тахмин... Шояд онҳо накарда бошанд. Шояд Ҳаким замоне бо касе гапаш гурифта бошад, он душман қасд ситонидан хоҳад. Аввал аниқ қардан лозим... Боз ба дилатон ягон гап наояд, баробарат мемурам... аввал муайян бояд қард. Дузд – яқта, гумонбар – садта.

— Бадийи қор ҳамин, ки чизе равшан нест.

— Қучо равам?

— Ин қор дар қарибии дарвозаи Ҳисор рух дод. Шояд қори баччаҳои Васил ё Миралича бошад?

— Ҳеч чиз гуфта намешавад. Мо меравем, Абдухалил. Худат ин ҷо бош, шояд телефон шавад.

Онҳо аз дар набаромада занги телефон баланд шуд, вале ба «Ало! ало!» гуфтани Ҳалил посухе наомад, балки «гуд-гуд...» қард. Сару рӯи ӯро арақ фаро гирифт, ки ҳама гуноҳ ба сараш бор гашта, пахш мекард ва хушдор меводаш. «Чунин рӯз ба сари ҳар сокини шаҳр метавонад биёяд». Эшону Ҷӯра ва як рӯзноманигор дами дар баргашта чашм ба Ҳалил ва гӯш ба занги телефон доштанд, ки ҷӣ меояд. Ҳалил гаштаву баргашта ба телефон менигарист, ки Ҳаким андаруни он пинҳон аст ва ҳолиё садо хоҳад дод. Беқарор буд бародар ва ҳазору як фикру андеша ва тахмину ҳаёл аз сараш мегузашт. Дар миёни андешаҳои зиёд фикри «Ба падару модарам ҷӣ меғӯям?» мағзи сари ӯро сахттар ташвиш меод. Зеро падари пурандеш ва орому хамӯш сарзаниширо, дашномро, таънаву маломатро намедонад; овоз ҳам баланд намекунад. Балки сӯи кас пурмаъно менигарад ва баргашта нигоҳашро ба замин медӯзад. Ҳалил ин рамзу маъниҳои ишорайи падарро хуб мефаҳмад. Аммо баъзеҳо гумон мекунанд, ки ин падар дил надорад, дошта бошад ҳам, намесӯзад фарзандро. Аз ин рӯ писар падархудойи хешро сахт парастии дорад ва андеша мекунад, ки ҳама мардон чунин бошанд. Зеро танҳо ӯ медонад, ки аз дили падар ҷӣ мегузарад. Модараш ҳам хуб медонад ва баъзе чизҳое, ки Ҳалил дар борайи падар намедонад, модараш медонад. Аз ин рӯ шӯ баройи ӯ кӯдак аст: парваришаш бояд бикунад...

Ӯ ёд надорад, ки телефон ҳам ин зайл пуртахлука ё боизтироб садо баланд кунад. Ё ба мағзи гирифташ чунин сахт расид?

«Ало-ало!»

Боз қатъ гашт садо. Ӯ парешон шуд. Ӯ занг дигар чизро мунтазир набуд. Ба телефон менигарист. Рақам мечуст. «Берақам» навишта шуд дар ойинаи зангдасташ. Аммо ӯ ҷиддӣ ва бо таваҷҷӯху умед менигарист, ки аз он ё садойи занг мебарояд ва худӣ

Ҳаким намоён мегардад. Зеро тасаввур мекунад, ки бародараш хору зор, рангпариди, латхӯрда ва азияткашида буда, бо ҳазор чашми умед ба вай менигарад, ки ҳама молу мулки дунё равад ҳам, аз азобу шиканҷаи индунёӣ раҳош гардонад. Оне чашм меканад аз телефон ва ба Эшону дигарон менигарад, вале раведи наравед, гуфта наметавонад.

Садойи занг баромад. Садойи Халил ҳам:

— Не, ака... Занг мезанам. – Гуфту тугмаи телефонро пахш кард ва як нафаси норозиёна баровард аз чунин зангҳои барояш бемаврид ва боз баумеду гӯшбақимор истод. Аммо ҳазору як андеша мегузашт аз сару дилаш. «Кам набуданд бедарак шудагон... Писари Норро кушта мошинашро бурданд. Писари Аслиро дар девори паси хонаашон рост монда, тиршап карданд. Пеши чашми худам духтарчаи раҳгузарро аз кокулаш дошта даруни мошин кашида, бурданд... Лозим не...»

Садойи занг Боло шуд.

«Ало!.. Як миллион?...»

Қаъ гашт садо ва ӯ надонист, ки як миллион чӣ? Доллар ё рубл? Ба кӣ? Дар кучо?

«Ҳамаашро гиред, нобакорҳо.... Мошин, хона, молу ҳоли падар... лекин Ҳакимро накушед, ки Ҳочӣ ҳам мемиранд. Инсони маро наздиктар аз ҳама – Падархудои рӯзгори мо, чун ҳама умр чизе нагуфта, садое набароварда, ба марги писар гираву нола накарда, истех истода мемиранд. Ҳамин хел ҳам, ки аз Ҳудову банда домангир нашуда; касеро сахту сақат нагуфта, як-як ба ҳама менигаранд, сар ҳам начунбонида мемиранд. Танҳо гоҳи мурдан нафас маънӣ медиҳад: «Тақдир чунин будааст.»

Шуда буд чунин: ба марги Ҳалим; ба марги муфочот, ба марги зӯракии Абдуҳалим шуда буд...

Он рӯз Ҳочӣ Абдуҳамид базм дошт, базми муроди набера. Писари бузургдухтари ӯ Ибодат ва Абдуғаффор – Аъло хонадор мешуд. Ҳама дӯстон ҳозир буданд ҷуз Ҳалиму Раҳим. Ӯ ҳама қорҳои қорхонаро сомон карда ва қатораро гуселонида, рӯзи базм бояд расида меомад ҳамроҳи бародараш Раҳим. Аммо дараке набуд. Халил занг зада вақти аз Душанбе баромаданашонро муайян карда буд ва аз рӯйи ҳисоб бояд расида меомаданд. Ҳолиё робитае нест. Пиндоранд, ки миёни кӯхҳои баланд ва шахҳои осмонсояи Фарғар телефон пайваст намешавад, андар миёни кӯхҳо мондаанд...

Вале онҳо то Сарводаи Зарафшон расида буданд. То ҳамон ҷое, ки баъди даргириҳо дастаҳои ҷангарии худҳо худташқил,

берун аз итоати давлат қароргоҳ сохта буданд ва ҳоло қисми ҳарбӣи Вазорати муҳофизати асту зист дошт.

Рӯ ба рӯи қисми ҳарбӣ пешопеши мошини Ҳалим мошине меафт кӯҳнаи тамғааш «Жигули»-04. Ронандааш маст буд ё ҳоболуд, ки пеши роҳи мошини онҳоро гирифта, гузар намеод. Ба ишораҳои ҷароғакӣ ва ё сигнал ҳам эътибор намеод ва ҷап меодт мошинро, то онҳо гузашта натавонанд. Рӯшан набуд, ки ҷаро ҷунин кунад. Ҷун қорашон зарур буд, аз роҳ ба қанора баромада пеш гузаштани шуданд, ҳарбишӯш роҳ наода, мошини онҳо ба қанора танг қард ва сахл монда, ки ба рӯдбор равад. Тиреза ба тиреза шуданд. Ва даҳон ба даҳон. Низомишӯш қабех меафт ва сахт, то ҳариф ба танг омада, шӯрида, асабаш вайрон гашта, рафти мошинро фаромӯш қарда ба рӯд равад.

«Дор-дор!»

Бародари ӯ Абдурахим дод зад. Ду ҷавонзани дар пас нишаста низ баробар дод заданд: «Ҷаааарр!!!» Ҳалим тормузро пахш қарда мошинро дошт ва низомишӯш пеши роҳи мошини ӯ уреб гузашт мошинашро.

Низомишӯш аз мошин фурумада рост ба дари мошини Ҳалим омад ва бо сиёсату тавонгарӣ дари онро кушода аз гиребони ронанда дошта берун қашид. Аввал муштогиребон шуданд. Баъд ба мушткӯбӣ гузаштанд. Бо пошнаи таппонча мезад ба сари Ҳалим. Раҳим омад ба мадад. Ӯро низ сахт қӯфт. Бо таппонча таҳдид қард. Занони даруни мошин аз тарсу ҳарос қардан фуру қашида тоқат нақарда фурумаданд. Ханайи Қарқозӣ, қарчӣ овозаю дарвозайи ҳарбиёни имрузаро меоднист, ки на аз қибали Искандар буданду на араб ва на аз ҷаберағони Ҷингизхон буданду на мангитӣ ва қам-қам ҳешро аз наҷоди Темури ланг меоднистанд ва наздик ба қатаған буданд; рӯзе аз қониби Регару Ҳисор ба шаҳр тоҷиккушӣ омада буданд, низ меоднист; меоднист, ки пеши роҳи онон баромадан рӯ ба рӯи марг омадан аст, бо вучуди он наъра зад:

«Куштӣ ўро! Инашро ҳам мекушӣ! Ё даст ниғаҳ дор ё моро низ бикуш!»

Низомишӯши пеши ҷашмашро хун гирифта, ки паррондану қуштан қасб шуда буда, аз қазаб ва ваҳшонияти бе мислу монанд пеши пойи онҳоро тирборон қард бо «Қалашников». Ва бо таҳдиди таппонча онҳоро ба мошинашон бознишонд ва ба осмон ду тир ҳолӣ қард.

Садойи тирӣ «Қалашников» бас набуд, ки ӯ боз сӯйи само тир парронд, ки ҷашми Офтобро хунин меқарда бошад. Аз таппонча буд ин садо. Сипас ӯ бо мусофирони беғуноҳи роҳ қангӣ шуда буд, ки таппонча қирди ангушт қардонда, ба сурати он сӯйи рӯд менигарист. Ва Ленин ҳам аз танайи девори бинойи сурх, аз зери фуражқайи сиёҳ рост ба Эшов нигарист. Қарду ҷашм ба ҷашм шуданд. Ленин нигоҳашро қанда намеқард. Аммо ҷашмони Эшов

тоб оварда натавонистанд. Аз ғазаб дандон сойид командир. Вале
ӯ чӣ мегуфт, ягон муаббир таъбир карда наметавонист. Зеро дар
обрав аз Эшов пурзӯртар ва ҳукмравотар ҷондоре набуд.

Дере нагузашта ду сарбози кавшакпӯши (красовка, кети) ма-
шқдида баробар пой партофта омаданд тозон. Яқин ҷондорон
ё омӯхтаҳо буданд, ки баробари расидан аз командир фармон
гирифтанд:

«Дар ин мошин шину рост ба рота ҳаюш кун!»

Ҳамин тавр шуд: Ҳалим, Раҳим, Ханаву як ҷавонзани меҳ-
монро ба мошин зӯрақӣ ҷо карда, сарбоз сари фармон ништа, а-
ронд ба Сарвода.¹

Чун лашкаргоҳ бурданд, занонро ба як хона ҷой карданд. Хана
ҳамчун зани бофаҳму хушмуомила рӯ ба Эшов овард.

— Рафиқ командир, ин одам мурод дорад. Иҷозат диҳед моро.
Чӣ қадар пуле дорем, ҳама гӯшвораву даспонаву ангуштарӣ, ана
ин занчирахоро ҳам гиред, моро ҷавоб диҳед...

Чашмони тоси хунгаштаи ӯ занонро «хурам» мегуфт. Магар
хун парда гашта буд, ки намедид, кар ҳам шуда буд, ки намешу-
нид.

Акси ҳол – занонро дар як хонаи хурд маҳкам карданд.

Аллақай, шояд баъди садойи тири Эшов бошад, ки низомиён
майдонро ихота карда буданд ва гӯйи буккачангро тамошо ме-
карданд. Дигар хавфе ба назарашон наметобад. Эшов буккайи
сиёҳ барин хучум овард. Ҳалим орзу дошт, ки паланг бошаду аз
гулӯяш гирад. Аммо зӯре надошт. Ёро аз рӯйи роҳ бардошта ба
мошин савор карда буданд. Ба зарби аввал дароз кашид. Раҳим
ҳарчанд ҷаҳд мекард, ки бародар аз дасти душман раҳо кунад,
наметавонист. Зеро букка ҳам шох мезаду ҳам лагад мезаду ҳам
сум. Раҳим навҷавон буд, зӯре дошт, вале аз бими он ки ёро низ
нобуд месозанд, дар андомаш ҷуз ларза нерӯе намонд. Ҳамин
қадар метавонист чашмонашро пӯшида набарди бемаънӣ, ноҷа-
вонмардона, роҳзанона ва қотилонаи ёро тамошо кунад.

Зеро оғишта ба хоку хун дароз кашида буд рӯйи замин ва
намедонист, ки чӣ кор мекунанд бо Ҳалим. Командири бенанг ва
шояд нашъаманди бефарҳанг ба футболбозӣ гузашт: бо полӯши
чармини гаронвазн зад ба сараш. Чунон зад, ки дар чашми Раҳим
сари бародар ҳаммонанди тӯби футболи ба замин зада ҷаҳид.
Агар ба гардану дӯш пайванд набуд, Худо донад, кучо мерафт

1. Сарвода ҷоест, ки лашкаркаши артиши регариҳо баъди дар ҷанги Душан-
бешаҳр мағлуб шуданаш ба ин водӣ фирор карда, Сарводаро беҳтарин
макон дониста, маскан гузида буд. Баъди аз ин ҷо рафтани ӯ низомиёни
қонунӣ Вазорати дифоъ маъво гирифтанд. Эшови бадгиру бадкор ҳоло
сарпоси ин лагер бувад.

ин тӯби ҳам сахту ҳам мулойим. Раҳим талх садо баровард. Ӯ боз футбол заданӣ шуд:

— Командир, куштиш, боз чӣ ҳаққат монд?

Чизе нагуфт командир ва нӯки пой қониби Раҳим андохт. Баччайи чавон кироӣ лағад задани чанговар набуд. Аммо лейтенант чуз пояшу тӯб дигар чизро намедид. Яқин, сараш задагӣ буд. Аниқ, чӣ кор карданаширо намедонист.

Баъди лату кӯби зиёд бародаронро, чашмаш ба ранги рӯйи Раҳими хурдсол афтид, ки пахтакӯхнаро мемонд. Ба назари худаш ё ба назари дигарон ба худ омад командир ва чӣ кор карданаширо донист.

— Иҷозат диҳед, хоку хуни мурдaro шӯям. – Фармуд Раҳим ларзида-ларзида.

— Кира?

— Мурдaro.

— Магар... магар... – чашм пӯшид, гардан қач кард ва хандид. – Ҳамин қадар будасту боз аз гиребон мегирад... Бушуш!

Раҳим қон гирифт, ки зиндаву мурда будани ӯро гоҳи шустан муайян мекунад. Оби нимхӯрдаӣ баклашқаро овард ва дастрӯй-молро аз кисааш базӯр бароварда, болоӣ сари бародар нишаст ва навахгарӣ кардан хост. Аммо худдорӣ кард. Ба қойи сиришқ аз баклашқа об рехт. Рӯймолқаро тар карда сари қафидайи хуншор, пешонийи абгор ва баногӯши хунбастаро тоза карда, диққат меод, ки нафас мекашад ё на? Баробари расидани оби рӯхбахшу латтайи тар ягон узваш мечунбад ё на? Фақат мағзи сар набуромадасту бас. Тасбеҳи ҳазордонаӣ сиришқаш ба сару рӯйи бародар мечакад ва бо ашқи хеш мешӯяд хуни шаҳидро. Ва дилаш дук-дук зада то гулӯ омада, бурун рафта меҳаҳад. Бо як зӯри кӯҳистонӣ фарёд заданист, ки кӯҳқойи таърихдон, дар радифи ҳама киссаҳои наву қухан, баъди садойи тири Эшов овози дупӯставу кӯдақонаӣ ӯро низ сабт гардонад дар дили худ. Ва мешавад, ки Раҳим бузург мегардад ва ҳамон садояшро пайдо карда, як баландгӯяки хуб оварда аз дили кӯҳ қашида мегирад ва ба тамоми олам нусха мефиристад аз ин овоз. Вале ҳамааш дар андарунаш монд.

Ӯ парида хест ва ба командир нигарист, ба дигарон нигарист, ки фарёди ӯро ҳама шуниданд. Аммо қасе эътибор надод. Маълум, ки ҳама ғалаёнҳо дар андешаҳои бодааст ва садо аз гулӯ бурун на-рафтааст... Зеро замон замони зӯр. Ҳарчӣ ӯ гӯяд, ҳамон шавад.

Бинийи шикаста ва лабони хуншори ӯро аз нав шуст. Раҳим ба оби дида шуст он ҳамаро...

— Командир, иҷозат диҳад, мурдaro барем.

— Кира?

— Мурдaro.

— Ту ҳоло бо собуни ман чомашӯйӣ накардай. Иҷозат медиҳам, агар шартқойи мара иҷро бикунӣ. Мефаҳмӣ?

— Ҳамин хел, командир.- сар чунбонида гуфт Раҳим.

— Якум: баёнот менависӣ... Менависӣ, ки азбаски дар мошини мо 2 кг гера буд, аз тарси ба даст афтодан ба сардори дидбонгоҳи ҳарбӣи ноҳияи Айнӣ итоат накарда, гурехтем. Мошини командир аз пас мошини мора расонда, ба қап кард. Дар натиҷа гиребонкашиву муштзанӣ шуд. Бародарам Ҳалим командира «очата фалон» гуфт. Хун ба сари командир зада, худша гум кард... Дар натиҷа, фалон, фалон, фалон...

— Чӣ хел? Ман дурӯғ гуфта наметавонам... Мо дар роҳи рост тарбият ёфтагӣ...

— Ана ун хел рост хобида метавонӣ? – ҳасади дар рӯи замин дароз ҳабидаро ишора кард зӯр.

Раҳим меларзид. Ва розӣ буд ба ҳама чиз, то зудтар бародарро аз ин ҷо гирифта барад, шояд ҷон дошта бошад. Он тарафаш аҳамият надорад. «Мурдан бошад, мурдан. Фарқ надорад, ки ҳолӣ ҳозир дар пахлӯи бародар мекушад ё баъдтар чун герафурӯш аз сари суди ҷиноятӣ бароварда. Дар об мезанад ё дар оташ. Факат футбол накунад, шуд. Баъди ин агар зинда монам, дигар футбол ҳам тамошо намекунам. Ҳамаи ҳамин корҳо, варзишҳо куштани одамро роҳи дигаре будааст...»

«Шудӣ?»

Раҳим чизе ҷавоб дода натавонист. Зеро қаламу коғаз дар дасташ меларзид. Инчунин танаш, сараш, дандонҳояш, пойҳояш; вучодаш ва хунаш меларзид; мағзаш ҳам кор намекард...

— Командир, ман навишта наметавонам... Шумо нависед. Ман имзо мегузорам.

— Сағра! Ман навишта метавонистам, дар миёни ҳамин куҳойи саҳт мегаштам?

— На ме...та...вонам...

— Ман гуфтам-ку чӣ хел навиштани!

— Ман навишта метавонам, командир...

— Тавонӣ, навис!

— Неее, – дастони ларзон ва қаламу коғазӣ чу барги сафеддор муҳаррикро ишора карда гуфт Раҳим, ки бо зӯр задан ва дам ба дарун гирифта худдорӣ кардан ҳам қарор истода наметавонист. Чун илоҷе набуд, ба навиштан сар кард. Вале ҳарфонаш қачу килеб, нохоно ва кӯру ногири меомаданд:

Ба сарноси Сарводайи ноҳияи Айнӣ Эшов Тоҳир аз номи шаҳрванд Холиқов Абдурахим

БАЁНОТ

Медиҳам ин баёнота дар ин бора, ки ҳақиқатан ҳам мо дар роҳ ба ишораи муҳтарам командир Эшов Тоҳир итоат накарда, гурехтем. Бародарам Холиқов Абдуҳалим мошина надошт. Зеро...

аз ин сабаб ки дар мошинаш 2 кг гера буд. (Нависондӣ? Тузғӣ на-
висондӣ? «Чӣ хеле ки мегӯед...») Вақте ки муҳтарам командир
мошини акама обгон карда қарор дод. Акам Ҳалим аз мошинаш
буромада аз гиребони муҳтарам командири пости Сарводайи ноҳияи
Айнӣ сахт гирифт. Кашиокаш шуд. Акам Абдуҳалим ба ин қаноат
накарда муҳтарам лейтенанти калон Эшов Тоҳира «Ачаҳаката...»
гӯён дашином дод. Командир дигар тоқат карда натавонист... Дар
натиҷа... (Аз сари хат навис.)

Айби худи акам шуд...

Баёнтдиҳанда Холиқов Абдурахим.

13 августи соли 1999.

Командир варақро чорқат карда ба чайбаш зад ва дар лабонаш
табассум дамид. Ранги сиёҳи пӯшташ имкон намедод кас муайян
кунад, ки дар чунин кашокашу куштор ранги рӯйи ӯ ягон зарра
шуда ё на.

— Шарти дуввум: Мурдата рост ба Панҷакент мебарӣ. Сари
роҳ ба ягон дармонгоҳ намедарорӣ! Ҳеҷ кучо қач нашуда... – Идо-
маи суханаширо бо даст ишора кард ӯ. Яъне, рост! Меравӣ то
ҷойи гуфтайи ман.

Раҳими навҷавон ба ҳар таҳдиду гуфторҳои Эшов сар мечун-
бонд, ки розист. Зеро аз чашмони боз ва сару рӯйи хуншори ба-
родар адаб омӯхта буд.

— Ин афсар ҳамроҳи шумо меравад... Афсар, сари рул би-
шин!

Ва бо ишорайи Эшов занонро аз хонача бароварда оварданд.
Онҳо баробари ҷасади ғарибонаву бесоҳибонайи Ҳалимро дидан,
ба ҷойи сари лошайи ӯ нишаста гиристан, чашмонашонро бо кафи
даст пӯшиданд. Сахт пушаймон буданд аз тўйравиашон.

Занони ҳамкори ба тўйи арӯсиву домодӣ даъватшударо дар
нишастгоҳи қафо нишонда, ҷисми Ҳалимро бар ронҳояшон уреб
хобонданд, вале онҳо рӯйи даст медоштанд.

Афсар низ нишаст паси фармони мошин ва тарсидаву харосида
«Жигули»-ро аз ҷойи чунбонд. Ба назар мошинрониаш аз мошин-
ронии Раҳим хубтар набуд. Ларзида, харосида, вале чанбарро
хеле сахт дошта, пой бар зерпояи газу тормоз меронд. Шояд тарси
ӯ аз ронда натавонистани мошин на, балки аз ду зани дар пушт
нишаста буд, ки якбора ба гардану гулӯяш чанг зада хафакуш
мекунанд ва бим аз бародари дар паҳлӯи нишаста дошт, ки муште
баногӯшӣ карда аз ҳуш равонда ба рӯд меафканад. Ва ҳисобро
мусовӣ мегардонад. Вале онҳо на мадоре доштанд, то чунин кор
кунанд ва на андешае, ки ин хидматгори беминнатро нобуд со-
занд. Ҳушу ёд ва ғамашон ин буд, ки зудтар ба манзил расонад;
ё пеши табибон барад.

Ва аммо роҳ чунон дарозу тӯлонӣ буд, ки харгиз тай карда наметавониста бошанд. Ва ронанда ҳам он қадар суғ меронд, ки муроду мақсадашро танҳо ҳудаш медонист ва ё аз командири бадиришт дастур гирифта буд. Ё мурдаро азоб додан намехост ва ё гарӯ рамаке дар ҷон дорад, озоре наёбад. Дилгир буд, хеле дилгир буд роҳпаймойӣ. Баракси он ки то Сарвода шебу фарози ағбайи бадгузару бадроҳаро бо ҷӣ ҳавасу хушӣ убур карда омада буданд, пешроҳа он қадар вазнин, ки ба назар ҷархи мошин пеш тоб намехӯрад, балки пас мегардад ва онҳо дар қадам вартаву ҷарӣ ҳамгӯри Абдуҳалим мешаванд.

Вале ҳапу хомӯшанд онҳо, чизе гуфта наметавонанд. Зеро зарбу лат ва ҳолати Ҳалим беҳушу беёдашон кардааст. Афсар ҳам мурдаи аз онҳо батар. Чизе намегӯяд, чизе намепурсад. Ба мурдаву зиндаи онҳо ҳам нигоҳ намекунад. Аз хусуси сарпос командир чизе гуфтанист. На, андеша дорад; гуфта наметавонад. Зеро ҷунинонро Худованд дар як аср хеле зиёд ба дунё меорад ва он асрро «Наҳс» меноманд. Ба назар андешаи ӯ зиёдтар ё ғамаш муайян кардан имкон надорад. Агар ягон чиз фармояд, хоҳ ноҳоҳ рӯзе равшан мегардад ва Эшов ҷунин кас нест, ки бахшидан омӯхта бошад. Гуноҳи ҳудаш ҳам ба гардани дигарон бор мешавад.

«Сигарет надоред?»

Ин ниҳояти ба танг омадани афсар буд, ки гоҳи пули болои рӯди Масҷохро убур кардан ва ҳамели ғўлунгу мағз дар ангуштон овезону қурут дар селофан сӯи мошин давидани баччаҳои ду канори роҳро дидан ғў ба худ омада пурсид. Вале касе аз се тан посух надод ба пурси ӯ. Ғўе нашуниданд. Агар шуниданд, ўро ҳам дар қатори командир Эшов медонанд, ки ҷисмашонро аз як гил сохта бошанд. Ҳамон хел хунҳор, ҷаллоду ҷаббор, роҳзан, қотил ва... На, онҳо марзу бумро ҳимоя намекунанд, кишварро обод намегардонанд, сулҳу салоҳ надоранд... балки вайронкор. Меҳоханд, ки ошҳои оштии президенти кишвар ташкилкара аз бинии мардум барояд. Меҳоханд, ки боз даргириҳо шавад ва онҳо ҳар ҷӣ зиёдтар кушанду сӯзанд ва рабоянд. Зеро даргириҳо дар ин водӣ рух надодааст. Танҳо ҳамин қабил роҳзанҳо ба қисмати шимолии Тоҷикистон расидани қадами номубораки Маҳмудро баҳона карда муддате дуд аз Зарафшон бароварданд ва тохтанду муқиму мири қадобаҳо шуданд.

«Маълум... Инҳо маро бар ивази ин мурда низ хоҳанд кушт. – аз посух нагуфтани онҳо худ ба худ ҷунин ҳулоса баровард афсар. – Ғўе нашуниданд сигарет пурсидани маро... Инҳо албатта дар он ҷо медоранд. Дар хонашон. Ҳамин ки донишанд, роҳзанҳои Сарвода ўро куштаанд ва ман ҳам шарикӣ онҳо ҳастам, ҷунин хоҳанд кард.»

— Доред ўро!

Баробари дар Сероҳайи Шӯрча доштани мошин афсар ба баҳонайи сигарет аз мошин фаромад ва чониби дӯконе рафта, ғайб зад.

Ана аз ҳамин Сероҳа, ки дар ҳамворие воқеъ аст ва кӯҳҳои сангиву баланд дар ду тараф паст шуда ба теппахойи ҳокӣ табдил меёфтанд ва рӯди Зарафшон ҳам тақрибан ним фарсах дар паҳлӯ монда, садояш ба гӯш намерасид, чап гашта ба тӯйи наберайи ҳочӣ рафтан лозим меомад, аммо мошин ронанда надорад. Ба тарафи рост пиёда раvӣ ҳам, ба хонайи Абдуҳалим мерасӣ, аммо ӯ пиёда гашта наметавонад...

«Камаз»-е аз пеш омад, ки пур аз одам буд. Раҳими парешону ошuftа ва хеле беҳолу мадор сари роҳ даст бардошт, то ронанда мошинашро қарор диҳад. Дошт мошинашро ӯ. Ин ҳамон «Камаз»-е буд, ки панчрӯдиҳои марғедарнишинро мебурд ба маъракайи муроди наберайи Абдуҳамиди панчрӯдӣ.

«Дар байни шумо ягон ронанда ҳаст?» – пурсид Абдурахим.

«Чӣ буд?» – ба ҷойи будан ё набудан пурсид нафаре.

«Ҳамин мошини моро то бемористони шаҳр мебурд.»

Нафаре чизе нагуфта худро аз мошин ба замин партофт ва паси фармон нишаст...

Мошин рӯ ба рӯйи дарвозайи хавлиӣ падар, хавлиӣ Абдуҳалим ва хонайи Абдуҳалилро гузашта, то бемористони шаҳриӣ Панҷакат расид.

Бемористони шаҳр яке аз бемористонҳои хуб ва намунавӣи Тоҷикистон ба шумор меравад. Аммо ҳар қадар бино хуб бошад ҳам чун кас ба замини беморхонаву милисахона пой ниҳад як навъ ночӯриӣи авзоъро пай мебарад. Ҳамин тавр эҳсос на танҳо дар тани онҳои хабари нохушӣи мусофирати Ҳалимро шунида омада ҷой дорад, балки ҳар нафаре, ки шаборӯз ба аёдат меояд ин чизро дар вучуди ҳеш месанҷад. Бо вучуди дарахтзору гулзор ва обшору сернам буданаш ва дар ҳар току равоқ ва тахталавҳҳо байтҳои бомаънӣ навишта шуданаш; ҳикматҳои гузаштагон сабт гаштанаш, фараҳе аз дил дур, умеду ноумедӣ дар сари ҳар бошанда давр мегардад. Ниёиш ва омуриш Ҳудойро, то ноумед нагардонад.

Вале зери дарахтони паси беморхона гурӯҳ-гурӯҳ менишинанд, шабзиндадорӣ мекунанд ва дар лаби касе табассумро намебинӣ, ки пургуноҳонро Ҳудованд чунин офарида бошад. Нафароне, ки бар марзайи бетонӣи лаби ҷуйбор нишастаанд, аз бегуноҳӣ ҳарф мезананд: «Ҷабран-а... ақаллан ягон кори ноҷо мекард, дар роҳаш рост, аз мошини ӯ гузаштан хостааст...» Чунин ҳарфҳо ба унвони Абдуҳалим ва сари марза нишастагон – падару модар, бародарону хоҳарон ва пайвандони ўстанд. Падари пурбардошту ором «лозим донад, мегирад... лозим набошад, мемонад...» андеша дорад ва аз

вазъу вачоҳаташ маълум, ки хун меҳӯрад. Модари лоғарандоми чашмзирақ низ магар аз шавҳар омӯхтааст, ки дилаш хун гирияд ҳам, сабури пеша дорад, то аз Худо чӣ ояд.

Гӯйи маъракаи панчрӯдиёро ба ин манзил кӯчонидаанд, ки майдон серодам ва рафтуомад беохир. Чунон тобад, ки аввал дар бозор, сонӣ дар ин ҷо – дар бемористонҳо чунин миқдор одами зиёд рафту омад мекунад. Аммо маъракаи бефараҳ, берӯҳ ғамзада. Тобад, ки ҳар кас ғаме ё андешае дорад ва яке ба дигаре кордор набошад. Хонсолор, маъракадор, косагул ва ҳофизу раққоса надорад ин давра, валеқ гирифтронӣ андешаи хеш зиёданд, ки ба касе умед надоранд; гоҳ-гоҳ сар сӯйи осмон бардошта аз он баландиӣ дастнорас чизеро талабу тамаъ мекунанд.

Падари бузург, ки дар назди модари муштипар ва ҳоло аз андешаи ҷони писар як қабза ғашта, ҳайкали беҳамторо меконад. Ба назар рӯҳаш рафта, ҷисмаш мондааст, ки чизе намегӯяд. Азобашро танҳо ҳудаш мефаҳмад. Дилаш гирифта-гирифта то гулӯ меояд ва мисли як пуф ҳавоӣ дар шишача андохта он ҷо андармон мегардад ва хеле зӯр мезанад, то дар он гулӯи танг таркад. Таркад, ки ҳоҷи як бор «вой!» гӯяд. Аммо шишайи саҳт он ҷо бозмонда фишор мегардад ва соҳибро азоб медиҳад. Дертар ӯ ҳис мекунад, ки ғамбода ба як моеъи номаълум бадал ғашта бо кадом роҳи осон ҷӯшида дар чашмонаш хувайдо мегардад, пеши чашмонашро мегирад, ки рангин ё ҳафтранг мешавад пеши чашмаш ва ӯ ҷуз рангҳои нуса чизеро мушоҳида карда наметавонад. Пасон хуни гарм барин мешорад ба руҳсораш ва пеши бари куртаи сафедаш мечакад. Баъд симойи писар даруни чашмонаш ҳозир ғашта ширин табассум мекунад. Падар ўро хубтар диданӣ шуда чашм мечафаду мекушояд ва оби дида якҷоя рӯд ғашта ҷорӣ мегардад ва Абдуҳалимро ҳам мебарад.

Зан пай мебарад ин чизро. Чизеро пай мебарад, ки ҳеҷ гоҳ дар вучуду дидаи мард пайдо нағашта буд. Ҳолиё аз ду наҳри зиндаи мард об ҷорист ва занро ба хорӣ меорад ва оҳиста нӯки қарси сафедашро сари ангушт ёзонда сиришки ўро пок мекунад ҷу фаришта, ки падарро ба худ оварда аз роҳи ношукрӣ мегардонид баодад: «Аз онӣ худаш...» Сар меҷунбонад мард: «Медонам, аз онӣ худаш... Медиҳаду мегирад... Дар ин дунё ҳама амонатанд...»

Пасон ба духтараш Ибодат ва домод Абдуғаффор рӯ меорад:

«Шумо ба Панчрӯд баргардед... Мухимро гузаронед...»

Ҳамаи мардоне, ки дина тӯйи Аълоро дар Панчрӯд гузаронида буданд, имрӯз ба ҷанозаи Абдуҳалим Марғедадар омаданд; ба ҳавлиӣ падар, ки ба ғуристонӣ наваташкили ин маҳаллаи навобод

наздиктар буд. Ҳам мурдаи шаҳиду аламангези писарро бо дасти адаб ба хок супоридан вазифаи муқаддаси Ҳоҷӣ ба шумор мерафт. Зеро Худованд дар ду маврид ба тамошойи маросими бандагонаш мебаромадааст: оне ки падар фарзандро ба хок супорад ва гоҳе ки ду навхонаӣ бикру бокира бори нахуст ба ҳамдигар расанд, ки пеш аз ин дасташон ба дасти номаҳраме нарасида бошад.

Ҳоҷӣ сияҳпӯш: сиёҳчома пӯшида, бо фӯтаи кабуд миён баста, токийи чоргули сиёҳ бар сар, даст бар камарбанд, паҳлӯи дарвозаи ба сад умед сохта сари по истех меистад. Ҳар кӣ ба дилдориву таъзия ояд, аввал назди Ҳоҷӣ меравад, баъд ба қўшхона ва ё хонаҳои дигар, ки барои ханозахони ҳар деҳа ва шаҳре муайян кардаанд. «Кушандаҳоро кӣ мекушта бошад?» аз дил мегузаронад падар ва пеши назараш писари шаҳид меояд, ки дилашро реш мегардонад. Падар кинаҳ ва бадбин набувад, аммо чун беадолатӣ шавад ё бепадари кунанд, месӯзад. На танҳо дилаш, ҳудаш, вучудаш месӯзад. Ва ҳавола ба боло мекунад, ки ҷуз Худо касе аз ҷунинон қасос ситонида наметавонад. Ў қасосгир ҳам нест; бадонро ҳам бад кардани нест. Агар ҷунин буд, ба хама мардони дигар монанд мешуд. Ҳамин ки ба «чуну чаро»-йи хеш посух гирифта наметавонад, гоҳ-гоҳ меҳаҳад, ки боз ҳудаш лачоми ин бенӯхтаҳоро кашад. Ба дур менигарад, ба ҳамон дурхӯе, ки домони уфук ба рӯи водии Зарафшон ва ё паси кӯҳҳо мечаспад. Ин уфуқи фиребо ба ин қабил нодидаҳои силоҳбадаст ҳамин қадар нишон медиҳад Олабро, ин Замини беканораро. Ва онҳо гумон мекунанд, ки бадастафтаҳо ҷойи гурез надоранд, ҳар қадар ки раванд, дасти дарозашон мерасад ба қабза карда гирифтани ва ё тир задан.

Ёдаш меояд аз пешбанди чармӣ алам бардоштани Ковайи Охангар. Ў ҳам метавонад метини дусарайи геологиро бар фарқи сари оне занад, ки писарашро ба ҷунин ҳол овард. Аммо бо ҳамин кор анҷом наметавонад. Боз писарони дигар дорад, қасду қасос зиёд мешавад. Аммо як умеди дигар ҳаст: замона дигар гаштааст. Сулҳу салоҳ ва оштии пойдор шуд. Ҳукумат ва сарвари мамлакат беҳдошти халқу миллатро меҳаҳад. Ресмони ӯ дароз афканда... Охиста-охиста хоҳад кашид. Касе ба роҳзанҳо ҳуқуқи куш надодааст.

Гӯристонии манзили нав чандон шакл нагирифтааст. Бармола, ки ҳасбеда мерӯяд ва ҳар гоҳ касе даравида мегирад. Ҳолиё ин ёна бузи наватрошидаро мемонад. Ажриқҳои ба дос наомада пойафзори шаҳриёни нобаладро мелағзонад. Дар кунҷи шимолу шарқии он се-чаҳор гӯри нав метобад, ки яке аз онҳо гӯри бародари Ҳоҷӣ Абдуҳамид буда, дар паҳлӯи он қабри Абдуҳалимро низ кандаанд. Аҳли кубур ҳам чандон бузургмартаба набудаанд, ки рӯи гӯрашон тахтасангҳои мармарӣ ё гунбади минӯй надорад. Одди ва аллакай бо замин ҳамвору яксон метобанд. Ва Ҳочиро аз

ду пахлӯ дошта мебаранд, то лағзида ва ё аз бемадорӣ калавида наафтад. Ҳоҷӣ одами қадим ва пешқадами имрӯза; аз ҳама чиз огоҳ, ба ҳамагон ҳампо. Одоб, ойин, расму русуми кӯҳнаро хуб медонад ва ҳамчу қасони замонӣ нав рафтор мекунад. Одинаӣ бахил ҳамин чизро намефаҳмад ва меҳаҳад, ки ҳар пойгузорику қадаммонӣро ӯро шикоят нависад. Вале ҳоҷӣ атоӣи бадонро ба лиқояшон бахшидааст.

Ӯ хун мегирияд дарун-дарун, аммо аз паси мурда гиристанро нораво медонад ва пайвандонро намегузорад, ки бигирианд. «Хос-ти Худоро зид набошед» мегӯяд. Аз ин рӯ ба ҷойи гириаву нола дар маърақаҳои хонадони ҳоҷӣ хидмат ва иззату иқром хубтар мешавад.

- Чида гап намезанӣ бо акат, сағра?
- Шумо гап занед, командир. Ман ҷӣ гуфтанро намедонам.
- Як милён доллар биёру мара бубар, гуфта наметонӣ?
- Ин хел гуфта метонам, лекин кучо биёрад, ба кӣ...
- Милёнша бигу, дигарша мо мегуем... Ина...
- Ало, Халил... Як милён...

Ва командир гӯшахро аз дасти асир зада гирифт, то давоми сухани бародарро шунавад. Аз он ҷониб танҳо «ало...ало!» меомад. Ба ростӣ, Ҳаким сарфаҳм нарафт, ки овоз овози Халил буд ё ҳамааш сохтакорист? Зеро командир намегузорад, ақаллан онҳо салому алейк кунанд.

«Ҳм... Гапи бисёр – хара бор! Якта биёру додарта бубар...»

Хомӯш қард телефонро. Аммо Ҳаким бастачашм диққат ме-диҳад, ки командир боз ҷӣ мефармояд.

Ҳаким гуфтани буд ба командир, ки «Кучо биёрад, киро биёрад?» Аммо хомӯш монд, зеро командир қасдан риштаи су-ханро канд, то ӯ луқма диҳад ва ин заъифовоз боз ӯро лат кунад. Кӯдак метобад командир аз садояш. Зеро холо дар Тоҷикистон ҳамин хел баччаҳои норасидаи чангу роҳзанӣ ва ғоратгариву каллабуриро аз филмҳои телевизионӣ омӯхта худро соҳиби мулк мешуморанд ва дар ҳар дара дастае пайдо гашта, ба ном қаҳра-монӣ, дар асл русиёҳӣ мекунанд.

Садойи командир Ҳакимро хушдор гардонд:

— Ба кӣ? Ба кучо?... Ина, ҳамин ҷо меорӣ, мара...

Ҳаким ҳарчанд дар зери чашмбанди то гардан омада, нафас-гардон ва бодикқат идомаи сухани ӯро гӯш дод, командирро дигар садо набаромад.

«Масхара мекунад. Мақсад пул бошад, рӯйирост мегӯяд. Ко-мандир бозӣ дорад...»

Ба чойи ин ҳама садойи пӯшида шудани дар баромад. Хомӯши хомӯш шуд. Равшанийи паси чашмбанд ҳам сиёҳ гашт. Вале садойи куфл набаромад. Аз ин рӯ Ҳаким ҳаракате накарда, чунон ки рост қарор дошт, ором истод ва паст-паст нафас қашида, диққат медод, ки садойи шиқир-шиқири куфл меояд ё на. Гумонаш онҳо қасдан дарро пӯшиданду даруни дар истодаанд, то бинанд, ки асир чӣ нағмаҳо мекунад. Ӯ чашмбанд нагирифта як зайл рост истода гӯш ба садо медод. Дер истод. Садо наомад. Баъд даст ёзида ҳаворо даст-даст карда пояии симкатро ёфт. То садойи кати шалақ набарояд, оҳиста нишаст: кӯрона.

Берун як мағал шуд. Садойи ав-ави сағ ҳам баромад. Садойи як тир ҳама чоро хомӯш гардонд. Ҳаким надонист, ки ин ҳама сохтакорист ва ё командир ҳама қаҳру ғазабро аз сағ гирифт.

Асир таваккул карда, андаке чашмбандро бо нӯки ангушт боло бардошт ва ҳамон торикиву як сӯроҳаки пурбинаш афтидолой дарро дид. Аз он чашми дар ҳамон ресмони нури пурчанг менамуд. Маълум, ки дар ин муддат чашми офтоб ба он сӯроҳӣ рост омадааст. Тири нур қариб ба кати кӯрпаву рӯкашаш ифлос мерасад. Чашмбандро аз сару рӯй бадар кард. Касеро надида ва қасдан ба обу хӯрок эътиборе надода, хеле хаставу лоғар аз вазъу андешаҳои парешон рӯйболо ёзид. Чизе гуп-гуп меларзонд сим-кати ўро ва ҳайрон монд, ки шояд яке аз онҳо худро зеро чоғаи ў чӯй карда бошад. Ковок шуд, он садо наомад. Боз дароз кашид, омад. Баъд дарёфт, ки садойи тапиши дили ҳудаш аст.

Даст ёзида, ҳалкайи занҷири поро дошт ва молиш дод, ки оҳани сард ҳам тафсидааст ва ғаши касро меорад. Паст фурувардани шуд. Аммо хотираш, ки чамъ набуд, бори дигар хонаи торикро аз назар гузаронд ва ҳам шуда зеро катро низ аз назар гузаронд; бо палмосидану даст-даст қардан. Эҳтиёткорие, ки ҳоло мекард, дар умраш накардааст. Боз рост шуда, нишаст ва ҳоҷӣ – падари оромӣ хомӯш ва модари заҳматкашаш ба ёд омад, ки чунин кирдорро шунаванд, чӣ ҳол рух диҳад. Онҳо ҳам дар зиндагии паси ағба телевизор тамошо мекунанд, гирӯдорхоро мебинанд; куштору сӯхторҳои беҳударо медонанд; аз нооромии замона низ андеша мекунанд ва агар аз қисмату ҳоли писар огоҳ гарданд...

Якбора дар қушода шуд ва ў чашмбанди паси сар бурдари ба рӯй кашид ва қарор истод.

Садойи пеш омадани пой шунида мешуд, аммо намедонист, ки садойи пойи кист.

«Ту палакат, чида шурво намехрӣ?»

Асир посух надод ва диққат дод, то боз чӣ гӯяд. Зеро аз лафзаш кӣ ва кучоӣ будани ўро муайян қардан осон набуд. Ё қатаған аст, ё сохта суҳан мегӯяд.

«Гушна монад, меҳӯрад...»

Тақрибан аз дами дар омад садойи ҳалқӣ ва шиноси коман-
дир.

Асир лаб ба сухан кушода «мехурам» гуфтани буд, ки боз садо
омад:

«Акаш меояд... мехуронад!»

Ҳақим нафаҳмид, ки чунин ҳарф чӣ маънӣ дорад ва чаро ко-
мандир якбора аз омадани бародар дарак дод. Ҳамчун касони
ҷабридидайи сабуқандеш валвала накард ва дар борайи омадану
наомадани бародар чизе напурсид, балки як қарор истод. Ва чунин
рафтори ӯ гаши командирро афзуд, аммо сухани «акаш меояд»-
аш ӯро аз ҳар гуна танбеҳ ва лату зарб даст бозмедошт, то дурӯғ
будани ҳарфаши ифшо нагардад.

«Қорӣ, биё бирем, акаш омада ҳамаашро ҳал мекунад.»

Ҳақим яқин кард, ки командир ё сода аст ва ё аз ҳадд зиёд
муғамбир. Зеро асирро кӯдак пиндошта, содаву лода ҳарф меза-
над. Аммо «қорӣ» гуфта муроҷиат карданиаш асирро водор кард,
то биандешад, ки онҳо кистанд. Худ ба худ андешид, ки ҳама
найранганд. Зеро агар қорӣи қуръонхон бошад, набояд чунин
рафтор кунад. Асир боз қорӣи ёвонӣи сурӯдхонро медонад, ки
чун ӯ чашмбаста аст, касеро намебинад ва яқин чунин кас ба ин
хел зиштқорӣ чуръат надорад. «Номаш Қорӣ будагист?» Ба ҳар
ҳол муаммос.

Вале дар ҳолате ки чизе равшан нест ва онҳо асирро ё масҳара
мекунанд ва ё муроди дигаре доранд; шояд ба даст овардани Ха-
лил бошад, лаҳза ба лаҳза ин дуздонро фаромӯш карда, қисмати
Граф Монтокростойи зиндонӣ ёдаш меояд, ки ҳам китобашро
хонда ва ҳам филмашро дидааст. Шояд аз ин рӯ бошад, ки ҳушаш
ба кадом тараф рафта, ба пурси командир посух нагӯяд. Вагарна
бо ин силоҳбадастон шӯҳӣ карда намешавад: як балоро сад бало
мекунанд.

Баъди хомӯшӣи зиёд садойи ғириҷоси дар баромад ва овози
қуфл заданаш ҳам омад. Торики торик шуд хона. Ӯ боз чашмбанд
бадар овард. Деги дугӯшайи сарпӯшро андаке пеш кашида, сар-
пӯш гирифт ва наздики нури уребгашта дошта, базӯр дунбаҳойи
майдарезаро дид, ки рӯи об шино мекарданд. Даму бӯйи шӯрбо
ба димоғаш зад. Иштиҳо кушода шуд. Нон тар карда хӯрданиаш
омад. Аммо якбора андешайи дигар ба сараш зад, ки дунбайи гар-
мро гирифта ба пой молид. Ба ҳалқайи ишкел молид. Ва ҳалқаро
паст пахш карда аз пой баровардани шуд. Лати дӯшинайи пояш
дард ёфт. Вале бо осонӣ ҳалқа аз ошики пой хамид. Ва боз дар
монд миёни бучулак ва пошнаӣ пой. Пайдост, ки харобу лоғар
шудааст. Гӯшти равғанӣ низ будааст. Чудо кард равғанашро ва
ба пошнаӣ пой сойиду молид. Аммо ба сад зӯр задан ҳалқа наба-
ромад. Сонӣ зӯр зада пошна ба банди пой росту ҳамвор кардани
шуд. Ҳалқаро чапу рост гардонида зӯр зад. Нашуд. Андаке монда.

Кучойи пояш халал мерасонад, тарошидан лозим меояд. Ў дар чунин ҳолу аҳвол розӣ буд, ки гӯшти зиёдатийи ҷойи халалгорро бурида халқа аз пой барорад. Аз ин зиндони тори сахтдевор раҳо ёфта натавонад ҳам, бояд пой аз асорат озод кунад.

Боз равған молид. Дасту пояш равғанӣ шуд. Пой ба қолаб оварда зӯр зад ва халқа аз пой лағзонда баровард. Нафаси озод кашид: ҳам аз он ки пояш озод шуд ва ҳам аз он ки хеле монда шуда арақшор гашта буд. Вале зуд барнахост, ки ҳаловати гуворо дар вучудаш пайдо гашт. Кай боз чунин кайфро пай набурда буд. Чашми дилаш рӯшан гашт; хонаро низ рӯшантар дид. Бо як фараҳи шодиёна як пой дар кавш ва пойи дигар бараҳна гӯё лангида-лангида ҷониби нуре рафт, ки аз равзана олами рӯшанро дидан меҳост. Дар дунёи офтобиву рӯшаниву озод гашта, ҳеҷ гоҳ ин қадар пазмон нашуда буд фазойи кушодро. Чашми ӯ ҳамон халқайи ангуштариин нурро баст ва хона чунон торик буд, ки паси сари ӯ дӯзахро мемонд ва берун бихишт буд.

Берун рӯшан. Ҳавояш низ дигар. Ва кӯҳу теппа пешро гирифтааст. Ҳам шуда аз поёни сӯроҳӣ ба боло нигарӣ, уфуку як карчи осмон метобад. Ҳамон қадар заминку теппа менамуд, ки нури аз халқа даромада рӯйи хонаро равшан мекард ва оҳиста-оҳиста аз самти ғарбӣ ба самти шарқӣ мелағзид. Ў дар Шаҳри Тус надидааст чунин кӯҳу манзараро. Ў қач гашта, то ҷое ки чашмаш мерасид, дид. Ҷуз теппахойи пасту баланд, ягон-ягон дарахти дӯлона ва баъзан буттахойи паст, хасалафҳои аллақай хушкида ва хоки сиёҳ чизи дигар наменамад. «Граф ҳам надидааст чунин ҷою манзараро». Боз ҳаёлаш ба сабру тоқат, бардошти Граф Монтокристойи донову хирадманд ва файласуфи асир рафт, ки илоҷи раҳойиро аз зиндон меандешид.

«Ин ҷо кучо бошад?»

Хуб ҳаму рост ва қачу қилеб шуда нигарист, аммо чизеро муайян қарда натавонист аз равзана. Ҳамин қадар, ки дари оҳанини аз гармийи офтоб тафсида беқарор қард ўро. Пас гашта баъди рӯшанӣ чашмаш намегузашт, то чизеро дар ин хона бинаду фарқ кунад. Миҷа таҳ қард, то ба торикӣ одат кунад чашмаш. Заррачаҳои сурх ва хол-холаки аз чашми офтоб боқимонда зерӣ сарпӯши дида ҳаракат доштанд ва як шаби бемаҳтоби ситоразорро мемонд даруни чашм.

Оҳиста-оҳиста чашм кушод. Ҳама ҷойи хонаро дидаву надида аз назар гузаронд. Дар як гӯшайи шифт чашми сӯзан барин сӯроҳие аён гашт. Андак, ки чунбид, нопадид шуд. Хуб зехн монд ба он равзанайи умед, вале айни замон фиребо. Чашмаш одат қард ба он нуқта ва дарёфт, ки дарбеҳ менамояд. Наздиктар рафта зехн монду зехн монд, чун дигар ҷойҳо гач на, балки лойандова метобад. Ҳамон нури чашми сӯзан дар дилаш ҷой шуд ва равшанӣ зиёд гардид.

Ҳар чӣ дар рӯи кат буд, охиста ба фарш лағзонда, навъе карда симкатро ба танайи девор рост кард ва болойи он баромад. Даст ёзид, ки нӯги панча ба он ҷо расид ва дар пояи кати ростмонда ба нӯги панчайи пой истода, дурусттар даст расонд ба он дарбех ва донист, ки лой задаанд. Тела дод ва ҷунбидани девори лойиро пай бурд ва саросема худро аз он ҷо ба замин андохта, осема кати вазнинро ҷун ба ҷояш монда кӯрпаашро партофт, ҳудаш намедонад. Ҳаёле ба гӯшаш расид, ки аз кучое садое омад. Аммо чӣ садо буданаашро муайян накард. Аз нав зери обу арақ монда ҳалқайи занҷир ба пойи асирӣ андохтани шуд, ки аз осемасарӣ ҷо ба ҷо намешуд. Як пора дунбайи аз эҳтиёт даруни шӯрбо мондари гирифта ба пой молид. На ҳалқаро ба пой мекашид, балки ҳалқаро бо ду даст дошта пой бар он тира кард, ки осонтар намуд ба пой кашидани он аз бароварданааш. Ҷуробро ҳам пӯшид. Вале кафшро напӯшида ва чашмбандро ба сар накашида гӯш ба берун дод асири занҷирбанд.

Як кас намерасад дар пахлӯи ӯ, ки ҷун марди донишманд бо Граф сӯхбат кунад ва роҳи раҳойӣ намояд. Аз ҳама бештар ҷунин андеша ба сари ӯ меояд ва роҳи халосӣ меҷӯяд. Боз ба ҳаёл рафт, ки бо тоҷик ҷунин кор намешавад; яке гурехтани шавад, дигаре аз пояш медорад. Тоҷик ҳама умр бояд танҳо бошад ва кори кардаашро ҳамхонааш надонад.

Ҳаким ҳоло ҷунин хулоса кард, ки ҳудаш донеду Худо. Аз ин рӯ рӯи кат дароз кашид. Кафши пойи дигарро низ бадар оварда, рӯболо ёзид ва чашм сӯи дар медошт, ки бояд боз гардад. Аммо дараке нашуд аз соҳиби садо. Ё андешид, ки гӯшаш ҷеғ задааст. Пас рӯболо як чашм ба дар ва чашми дигар ба лойдарбеҳи шифт нигарони омадани золимон хешро асири бегуноҳ дониста ба фикру ҳаёл рафт. Фикраш сайр мекард тамоми ҷойҳои дидаашро ва пеши назар меовард ҳар шиносро, ки аз дасти кӣ меояд ёри додан. Бародарони дар шаҳр буда пеши назараш меояд. Ва Ҳоҷӣ шунида бошанд...

Ё андешаи раҳойӣ дорад, аммо азоби падару модарро пеши назар меорад. Агар илоче пайдо мегашт, ба Халил мегуфт, ки падар нафахманд.

Офтоб майли фуру рафтани дорад, ки фазои хона тиратар мегашт. Лек аз онҳо дараке нест. Шояд ба шикоргоҳи дигар рафта бошанд. Ҷароғ ҳам надорад ин хона. Агар ҳоло оянд, дар торикӣ истинтоқашон лағатӣ мешавад.

Мошини ажго-ажго, лату зарбхӯрдаи Зокир сӯи теппайи Самарқандак мерафт ларзон; садойи баланд бароварда ва дуд карда. Онҳо махсус ҳамин мошинро интиҳоб карда буданд, то

дастаҳои ғоратгар хуш карда, зӯран кашида нагиранд. Хомӯш мерафтанд, аммо Халил нисбатан хушёртар ва осудатар аст аз он, ки сӯйи мурдаҳона мерафт. Ошноӣ Эшон Саидбеки кофарниҳонӣ, ки ҳамайи дузду ғоратгар ва дастаҳои дар ҷанги худӣ ном баровардаи командирон ва дастаҳои медонист, дар пеш нишаста буд, то дар роҳ чандон азоб накашанд. Вале то ба назди Раҳмон Гитлер рафтан касро аз ҷашми сӯзан мегузарониданд. Ҳоҷати шарҳу баён набувад, ки чаро ба номи ӯ лақаби «Гитлер» ҷаспонидаанд. Сиёсаташ то ҳадде буд ва овозааш зиёдтар аз он; гӯйӣ дар ин музофот донгашро нишонда буд.

Ҳаво гарм. Ҳамии теппайи Самарқандак гармтар. Дами оби ҷӯшидаи мошин ҳам ба салон мезанад. Вале касе чизе намегӯяд. Зеро садойи мошин ва ширраси занҷираки он аз ҳама садоҳо, аз ҳар гуна мағал болотар. Чун ба теппайи Самарқандак рост шуд, овозаш бисёр гӯшхарош баромад.

— Дигар мошин набуд? – овози Саидбек баромад.

— Буду... Аз ин ҷо бармегардад ё намегардад, гуфта...

— Барнамегашт ҳам. – сухани Эшонро бурида фармуд милиса.

Аммо Халил хомӯш буд, ки ошноён сухан гӯянд. Зокир ба дил гирад ҳам, худдорӣ мекард. Аммо Халили тезхун худдорӣ карда натавонист:

— Дар беамакиҳо харро «амак» гуфтаанд.

— Ҳамин хелу... Нағзаш нағз-дия.

— Корҳо хуб шавад, Саидбек, нағзашро ҳам савор мешавем...

— Мефаҳмам, Эшон. Медонам, ки ту бо ҳар кас ошноӣ намекуӣ... Ана инҳоро бин... Баромаданд ба пешвоз. – Пости аввали роҳи пурхавфро дар назар дошта гуфт Саидбек. – Пости калонаш дар дуруҳайи маркази Ҷамоат.

Ҷавонони чорафзори ҷангӣ мошинро боздоштанд.

— Ҳааа, капитан худтӣ?

Саидбек аз мошин буронида даст ба чакка бурда, ду пошнайнӣ пой ба ҳам зад,

— Бале, майор.

— Ҷӣ хизмат?

— Ба назди командир....

— Командир имрӯз касеро қабул намекунад, фароғат дорад.

— Ту бифаҳмон, ки Саидбек омада... Ӯ медонад.

— Манша карданӣ ҳастӣ, капитан? Қабул намекунад.

— Гапат маъкул. Лекин як бор бипурс.

— Охир, феъли ӯро медонӣ-ку...

— Медонам. Феъли сағ ба соҳибаш маълум... Лекин як бор бипурс. – Ба шӯҳи гардониданӣ шуд Саидбек, ки вақташон хуш

бошад, маънии суханро нафаҳманд ҳам, дар ҷумла баъзе калимаҳои марокангезро шунаванд, завқ бурда, меҳанданд.

— Ина ман мепурсам... – ва занг зад. – Ало Гӯргулӣ! Командир бедорай?... Меҳмонора қабул мекунад?... Хуб... Саидбек... Саидбеки милиса... Мешиносиш. Аз колхозӣ Карим Исмоил... Ҳооо охӣ... – Майор сӯйи меҳмонон сар афшонд ва гӯшайи чашм ба телефони дасташ андохт, то онҳо фаҳманд, ки хидмат кард.

Вақти зиёд гузашт. Зокир даруни мошин сӯхт. Саидбек гоҳ-гоҳ шапкайи сурхтобашро гирифта сари арақшорашро бод меод. Эшон ришак мекашид. Аммо Халил ба назар ороми ҳазорандеша буд. Фикру ҳаёлҳои зиёд ба ҳазор кӯчаву тангкӯча мебуд. Ӯро. Аз ҳама ачибтараш: «Ин чӣ зиндагист?» Вале ҳоло дар ин бора чизе гуфта наметавонид. Зиндагӣ дар дами тир аст. На, буд ҳамин хел. Ҳоло рӯзгор ранги дигар гирифтааст ва инҳо фикр мекунанд, ки дунёро тасхир кардаанд. Аз дасти кофирон гирифтаанд. Ба рӯзи рӯшан расидем. Озодибахши мардуми тоҷик ҳаминаманд. Аз ин рӯ на дар коху қасрҳо, балки дар ҳар дара як даста ҷой гирифтаанд ва гӯё Тоҷикистонро хитта-хитта ва дара-дара ҷудо карда ҳокимият месозанд ва касе панҷаашонро тоб дода наметавонад.

Боз занг шуд. Майор хуб гуфту телефонро хомӯш кард ва сӯйи мошин омад. Даруни мошинро хабар гирифт. «Бордонро кушо!» амр Зокирро буд. Дид. Ҳар қасро даст-даст карда силоҳ доштан ё надоштаниро донист. Пасон иҷозат дод: «Гузаред!»

Дар Дуроҳа боз доштанд. Ҳамчунон пурсу посух шуд ва аз назар гузарониданд тану либосашонро. Воҳима, ҳангома доранд хидматгори, ки дар дунё маъруфтар ва бузургтар аз командири онҳо инсоне нест. Лақабааш ба худаш – Гитлер. Воҳима аз он зиёдтар.

Рухсат шуд, ки онҳоро баранд. Воқеан воҳима дошт. Воҳимааш на аз он буд, ки командир бузургу мӯътабар аст, бал аз он буд, ки одамвор ва тандуруст аз он ҷо бармегарданд ё на. Зеро воқеаҳои зиёд шуда буд дар шаҳр, бисёр қасон ғайб заданду кушта шуданд ва ҳама қорҳои нораҷунобиҳои ношаро аз ҷунин даставу фавҷҳои роҳзану қоратгар мебаристанд, ки ба бадномии сохтӯ ҳукумат мекарда бошанд.

Командири бисёсат дар қанори ҷӯйборе менишаст пойҳояшро ба об тар карда. Пеш аз ҳама риши сиёҳи ба наздикиҳо минқор назадааш диққати қасро ҷалб мекард. Қаси бори нахуст як бор дида як нигоҳ мекарду қандон аҳамият наметод, ки онон риш мекунанду оро-горову пероста намегардонанд. Чӣ зайле ки аҷриқ дар замин рӯяду нумӯш кунад, риши онҳо низ бекайҷиву теғ дарозу парешон мешуд. Мазмун ҷунин буда, ки риш то замин ёзида қанди дасташонро пинҳон кунад ва дар баъзе мавридҳо сипар гардад. Ӯ пойи ёзидаашро нақшид ва аз ҷой наҷунбида алек гирифт саломи онҳоро. «Худовандо, агар ҷунинонро дохилии мо гардонӣ, мо чӣ

меомӯхта бошем аз эшон.» Ётиқоди Халил гашт. Чун кораш афтода буд ва бо онҳо дар ягон сурат тую ман ё гапгардонӣ кардан имкон надошт, хомӯши садзабон меистод.

Нигоҳи командир гургона, баъзан рӯбаҳона, нохунҳояш чанги палангро мемонд, вале зехаш сип-сиёҳ. Нохуни паланг тозатар аз он. Даҳони тангашро мӯйи лабу риш тангтар нишон меод. Мадд кашид ӯ ва ба милиса нигарист. Пасон ҷондорони гирдаш гирифтаре ишора кард. Онҳо дуртар рафтанд.

— Хӯш, капитан? Чим намегардӣ-а?

— Аз давлати худут командир, каттагӣ мекунем. — ба забони мурғон сухан кард Саидбек.

— Чӣ ҳоҷате овард?

— Бародарро дуздиданд...

— Бародари ана ин кас — Абдухалилро.

— Абдухалилро... Чӣ ном дорад?

— Абдуҳақим...

— Абдуҳақим... Абдуҳақим... Абдуҳақим... Неъ! Ин хел ном дар части мо нест.

— Бубахшед, командир... Як чавон... монанд ба ана ҳамин Абдухалил, вале каме зардча; бародари ҳамин кас мешавад. Номаш Абдуҳақим.

— Абдуҳақим... Абдуҳақим... Абдуҳақим... Неъ! Номаш чизе намегӯяд... Капитан, баъд инҳо гумон накунанд, ки баччаҳои мо дуздӣ мекунанд. Неъ! Агар кунанд, ман худам дасташонро мебурам. Баччаҳои мо инро медонанд. Чунин кор намекунанд... Неъ! Боз ин хел фикр накунед!... Номаша чӣ гуфти?

— Абдуҳақим.

— Абдуҳақим... Абдуҳақим... Абду... Номи падараш чӣ гуфти?

— Абдуҳолик...

— Абдуҳолик... Абдуҳолик... Абдуҳолик... Неъ!

— Холиқуф Ҳақим.

— У чанд ном дорад?

— Паспортиаш Холиқов Ҳақим.

— Нест... Баччаҳои мо ин корро намекунанд. Гар дуздӣ ман кунанд. Фаҳмам, калашона мегирам... Холиқ гуфти?

— Бале, Холиқов Ҳақим, командир.

— Холиқов Ҳақим... Холиқов Ҳақим...

Буни тораҳои риши қирғизонаашро бо нохуни дарозгашта хорида мегӯяд ӯ ва вонамуд месозад, ки зиёд андеша мекунад дар ин боб. Дар тораҳои риш зарраҳои сабзии оши палав, ягон баргаки сабза ва мағзрезайи нон боқӣ мондаанд. Гоҳи хоридан андаке лабонаш во гашта, сурх нишон медиҳанд даҳонашро, гургдаҳон, ки хӯрад-нахӯрад, даҳонаш хунолуд.

— Чӣ хел гирифтаниш гуфти?

— Аз пеши гараж, аз даруни мошинаш...
 — Мошиншам?
 — Не. Худашро.
 — Баччаҳои мо мебуданд, мошиншам мегирифтанд... Чӣ хел мошин гуфти?
 — Нексии сурх.
 — Мо надорем ин хелша....
 — Худут акаш?
 — Бале, командир.
 — Ба худут монанд гуфти?
 — Бале, командир.
 — Бинам, мешиносам...
 — Командир, иншоллох, пайдо шавад, дарак медиҳӣ...- капитан вақти рафтагро муайян карда бо ӯ хайрухуш карданист.
 — Иншооллох.

Сайидбек чунин осон рухсат додани командирро хуш пазируфта, ба миннатдорӣ таъзим кард ва рафтагор шуданд. Аммо Капитан садо баровард:

— Эй!

Сайидбек баргашта нигарист ва дар дили онҳо ларза даромад.

— Чӣ гӯён рост ба назди ман омадӣ?

— Барои он ки эҳтироми командир пеши ҷумла мардум зиёд.

— Неее... Медонам барои чӣ омадӣ... Ҳар кори норавое, ки дар ин солу замона рӯй медиҳад, гумон мекунам, ки кори баччаҳои мост...

— Не-не-не! Ин хел андеша накум, командир.

— «Не» нагу. Ман ҳамаша медонам: Мурдаи прокурори кулра¹ бори баччаҳои мо карданд. Мурдаи Осимира ҳам ва...

— Ба номи Худ! Мо аз рӯи эҳтиром омадем. Ва маслиҳат ҳам кардем, ки дар чунин кори вазнин танҳо ҳамин командири неқдил ёрӣ расонда метавонад.

— Не нагу, капитан. Ҳама ҳамин хел фикр мекунам... Ман медонам. Аз калон то хурд фикр мекунам, ки Раҳмон Гитлер аз гушнагӣ мемирад. Аз ин рӯ ғоратгарӣ мекунад. Неее... Бира, бубин, ки баччаҳои мо бо чӣ кор машғул. Тамоми заминҳои болоии Нилкон ва домани дара, Мағмирӯд, тори Самарқандакро кишт кардаанд; клубник кориданд. Душанбера мо бо клубник таъмин мекунем. Ин кори бадаӣ? Ҳаромхориай?

— Аз ин ҳалолтар боз чӣ кор шуданаш мумкин?

— Ҳаминра, ки донӣ, аз баччаҳои мо бадгумон нашавед.

1. Хувайдуллоевро

— Ба номи Худо, не, командир. Танҳо аз рӯи он ки худта хуб медонам, нағз мебинам... баройи маслиҳат омадем...

— Ин хел бошад, пайдо шавад, хабар медиҳам... Номша чӣ гуфти?

— Холиқов Ҳаким.

— Холиқуф Ҳаким... Холиқуф Ҳаким... Дар калам мемонад. Иншооллоҳ!

Дар кушода шуд. Садойи ҳалқии Қорӣ баромад.

— Пуфааа, бӯи ҳафт хар мекунад...

Асир ҳам ҳис кард, ки боди бегоҳирӯзӣ ҳаловате овард бо ҳама гармӣ рӯз ва қасдан пафу пуф карданҳои Қорӣ. Аммо ин бор қор дигаргуна оғозу сураи гирифт.

Садойи бо пой задани сатили ҳаром баромад:

«Сағра, мезакта меҳрӣ, ки сатил қоқай? Ё сағ ворӣ дар танайи девор рост мекнӣ?»

Баъд ҳомӯш гашт. Ба гумони асир ӯ ҳама чоро аз назар меғузарида, ки ифлос карда бошад, баҳонаӣ дашному сила хоҳад шуд. Аммо буд-набуд бӯи шӯрбо дигар бӯйҳои рости дурӯғро пахш карда, асирро умеди зиндагӣ бахшид.

«Буроруш, лаби чар бубар!»

Садойи командир баромад. Ба тани Ҳаким мурғак давид ва яқбора арақ пахш кард, ки умраш то ҳамина рӯз будааст. Зеро ӯ маънии «лаби чар»-ро медонад.

«У паъаташ – акаш меғуд, ки ман пул надорум, бикушуш...»

Рост буд ё дурӯғ, дили Ҳаким чу моҳии лағжони аз даст раҳо гашта пеши пояш шорид. «Бовар намекунам...» ҳулоса кард ба худ ва қавирӯх гӯш дод, ки боз чӣ меғӯяд.

Садойи чик-чик-чик... пахш кардани тугмачаҳои дасттелефон баромад ва дере нагузашта «ало!» гуфт командир. Баъд ба асир муроҷиат кард:

«Ина, гап зан бо акат!»

— Ало! Ман Ҳаким!... Намедонам, ман дар кучо...

«Пула гап зан...»

— Масъалаи пул... Ба ҳуди командир...

Шартӣ телефонро аз дасти ӯ қашида гирифт. Чунон ки бозии телефонӣ бошад. Дигар сарояш набаромад.

«Аниқ масҳарабозӣ дорад. Вагарна ошқоро меғуфт, ки ман фалонӣ, дар фалон ҷо, соати фалон, пулро биёр... Аз гап задан метарсад... Худоё, ман овози Халилро аз ҳафт иқлим мешиносам. Монанд нест ба садойи ӯ. Мазмун, ин кас месозаду мебозад».

«Чӣ гуфт?» – ин пурси пароканд андешаи Ҳакимро.

«Пулро кучо барам?»

«Ина, ҳамин чо...»

«Кучо ин чо?»

«Ин чо... ин чо... ин чо...»

Шартоси торсақӣ задани командир баромад ва асир пушт рафта, занҷир таранг шуд, афтид. Зуд талвоса карда хест, то пеши пой назанад. Зеро ҳамон амаки шоъирашро Курбонча (Шарипов Курбон – додситони ҳарбӣ) зада токиашро афтонд. «Токиатро бардор!» гуфт ва шоъир аз ростӣ ҳам шуда токиро бардоштани буд, ки Курбончайи як метру ҳафт см қад дошта ба шиками ӯ пой зада дарафтонд. Чунон қаҳрамонӣ дар хотири асир мондааст, бино бар он зуд талвосаи хестан кард. Ҳарчанд, ки дар сараш давр мезад, ки қаду бастӣ ин командир ҳам қаду бастӣ Курбончайи шикамдори тӯтибинӣ барин будагист.

«Ман мегуфтагӣи ту не! Ачата дар чашмат нишон метам!»

Овозаш гувоҳӣ медиҳад, ки бачча, ҳоло ҷавонмард ҳам на-шудааст. Аммо Курбонча «Аҷаҳаката фалон...» мегуфт. Оҳанги гапзании ҳар ду як хел. Дар ҷаҳон аз ин қабил балочаҳо бадтар, ҷохилтар, нокастаре намешавад. Зеро ҷонашон дар танашон ва ҳудашон дар пӯсташон намегунҷанд. Шишайи тафсида барин: об расид, мекафанд. Чаро асир чунин андеша дорад, ҳудаш намедонад. Ӯ низ чандон бузургҷусса нест, вале чун гӯшт гирад, барбаства метобад. Ҳоло қоматаш ҳам; ё аз гуруснагӣ ва ё аз ғам. Ба танг меояд, ки пуршаст чашмбанд бадар орад ва кашидаву кушода ӯро мушт занад ва бо ҳамин баҳона бинад, ки ӯ чӣ қас аст. «Астағфирulloҳ!» Албатта дар дил чунин мегӯяд, чунон ки ҳама андешаву ҳарфаиш пинҳонист ва бесадо; худдориаш низ бесадо.

«Ҳамин шаб охирин. Мо пагоҳ кор дорем, дер меоем.»

«Майлатон... Ман ҳам баҳузур меҳобам... Худатон ба акам занг зада вақту ҷой муайян кунед...»

«Ман хизматгорам!?»

Асир боз хомӯш монд: «Бо кадом забон гап занам бо ӯ? Дар гӯям, девор мефаҳмад.»

Ба ҳар ҳол Ҳаким шод буд, ки онҳо фардо дертар меоянд...

Саидбек онҳоро дуртар бурданист. Қад-қадӣ рӯди Кофарниҳон, ки махуф аст. Аз пули асосии он нагузашта ба дасти чап мегарданд, аммо озод гузаштан имкон надорад. Ғавҷуби дароз бозмедорад мусофиронро. Чун Саидбек зодаи ин диёр аст ва ҳамаро хуб мешиносад ва донгашро гоҳи ҷанг шинонидааст, инчунин нозири роҳи автомобилгард ҳам хаст, баъди саҳле тавакқуф ва пурсуҷу рухсати сафар гирифтанд. Қас барбеҳуда хешро ба чунин доми бало намезанад. Агар Саидбек набуд, ба ин диёри айни замон пурхатару пуртахлука ва хеле ваҳмангез омадан, дидаву дониства

хешро ба оташ задан аст. Диёри хеле обод. Замоне чойи оромиш ва осойиши шаҳрнишинон буд, ки ҳавохӯрӣ меомаданд. Бўстонсароҳо месохтанд. Академияи Улум ҳам бўстонсарое дошт, ки бо рухсату рохат омада дар ин ҷо шабе ё моҳе кормандон корхонӣ фикрӣ ва фароғат мекарданд. Ҳолиё ҳамин бўстонсаро чун дигар бўстонсароҳои дараҳои атрофи Душанбе ба дасти қумондонҳо гузаштааст. Чанорҳои азим, сафедорҳои сар ба фалак, маҷнунбедҳои кокулпӯш ва сарву санавбарҳои сиҳӣ ва гулу гулбуттаҳои аз мамолики олам оварда, ҳавзу истахрҳои зебосохт ва бисёр оройишҳои ранга ҳуснафзо гаштаанд ин мавзеъро.

Баробари зери чанорҳои сабзу баланд ҳозир шудани мошини назарногири Зокир боди фораи ва ҳавойи серуну ботаровати он ҷо рӯху танро ҳаловат бахшид. Аммо ин чиз аҳамият надошт; билхоса Халилро. Ҳушу ёди ӯ банд буд ба илоҷи кори бародар.

Маълум, ки баталйон баъди ҷангҳои тӯлонӣ ва бемақсаду содалавҳона шалпару мефара гашта дам мегирад ва ҳолиё ҳамин маъвойи биҳиштиро ҳифзу ҳимоя кардан меҷӯад, ки ноҳалафи дигаре сар наҳалад ва пойи номубора ба боғи мину нагузорад. Баталйон бехтарин чойи мурод доништа, баргузидааст ин боғро, то ҳудаш гунчаду мошинҳои ҷангӣ низ. Дарун ва беруни сароро танку БТР, мошинҳои ҷангиву одамкаш, мошинҳои сабуқрави қумондонҳо фаро гирифтааст то соҳили рӯди Қофарниҳон. Сафсафу ғавҷ-ғавҷ сарбозон ҳам дар роҳравҳои кушоди бўстонсаро машқ мегузаронанд.

Мошини номатлуб ва аз ҳарошу тарош ва бархӯриҳои зиёд берангшудайи Зокир дарбонҳои саройи ҳарбиру хуш наомад, ки автомат дар китф пеш омада «Мошинатро дур бар!» гӯён қанори чапи роҳро, ки аз ҳудуди бўстонсаро дуртар буд, ишора кард.

Саидбек аз чунин муомилаи пеши ҳамраҳонаш сурх шуд ва ба он сарзада рӯ овард:

— Мо ба назди қумондон Намоз омадем.

— Қумондон намоз мегузорад...

Дер истоданд ва Саидбек по мезад, ки қай ӯ намозашро тамои мекунад.

— Дур биист, ака...

Оне, ки мӯзаҳои гаронро ба назар кашолақунон ва заминсо, қамон дар китф ва либосҳои барги чинор дар бар дошт, вазнин-вазнин сӯйи саройи сардор рафт. Радиои бўстонсаро бо тамоми овози баланд садо меод: «Фардо, рӯзи ҳисоб ба ҳама гуфтору рафтору қирдоратон ҷавоб хоҳед гуфт. Намоз бихонед, рӯза бигиред...»

Сарбоз ҳамон зайле, ки пойафзор ба замин задаву кашола қарда рафта буд, бозомад. Бе ҳеҷ суҳан дарвозаро кушод, то дароянд. Аммо даруни дарвоза тану либосашон дастмол карданд, то қизи ҳавфаваре набошад.

Ранги рӯйи Халил тароватеро надошт, ки ҳама вақт озода, тоза ва тарошидариш мегашт. Аммо ҳоло ба яке аз ин чизҳо эътибор намедихад ва риш доштанаширо ҳам фаромӯш кардааст. Ғамаш гаронтар аз кӯҳ. Хӯру хоб надорад. Ҳама ону лаҳза пеши назараш чехраи падару модар, касади тирхӯрдаи Ҳалим ва чехраи хандони Ҳаким меояд...

Аммо он ҳайкали назарнамои миёни майдони бӯстонсаро диққати ӯро саҳт ҷалб кард ва аз дур муайян карда натавонист, ки санг аст, оҳан аст ё тан? «Ночо набувад дар боғи олимон гузоштани чунин мучассама. Шояд аз Абӯ¹ бошад?» Сонӣ рухсат шуд ба пеш рафтан. Халил ҳамон ҳайкалро дид карда мерафт. Аммо аз ҷониби рост як нафари низомипӯши гуммача миёнбур омада пеши роҳи онҳоро гирифт.

— Кумондон, нагӣ? – пурсид Саидбек ӯро шинохта.

— Кучо?

— Мо пеши худат омадем, кумондон. Лекин гуфтем аввал Ҳазратро зиёрат кунем.

— Бо Ҳазрат рӯ ба рӯ шудан имкон надорад. Мебинӣ, Худовандро ниёиш дорад.

Ишора ба ҳайкал буд. Халил дурусттар нигарист, ки Ҳайкал даст ба дуё бардошта сӯйи Осмон, рӯ ба қибла ва нимаи паҳлӯи росташ онорро менамояд. Ҳайкал ришак кашида дастон нишеб кард ва охиста рӯ сӯйи дарвоза гардонд. Як одами мукаррарийи ришдор ва амоабасар буд, ки ҳеҷ чойи тааҷҷуб надошт. Баъд Халил ба худ омада пурсид аз хеш: «Чаро ба назари ман ин қадар боҳашамат тофт? Шояд муродам бо кӯмаки ӯ ҳосил шавад?»

— Чӣ овард шуморо ба ин ҷо?

— Бародарам, ана бародари ин касро кумондон, бурдаанд.

— Бурдаанд?

— Ҳамин хел, кумондон. Бурдаанд.

— Кучо бурдаанд?

— Маълум не-дия, кумондон. Назди шумо омадем, ки...

— Чӣ ном дорад бародарат?

— Абдуҳаким.

— Абдуҳаким.. Неъ. Ҳичӣ намегӯд. Номи худат чӣ?

— Абдуҳалил.

— Эҳ! Бояд тура мегирифтанд, буродарата гирифтанд?

Халил ҳаёлан қадаме аз ӯ дур шуд ва посух додан нахоста, бал ғазаб кард, то муште ба даҳони ин даррандаи хунхор занад. Таппончайи дар камар задааш дар дасти ӯ бошад, ки аз даҳонаш парронад. Аз чунин андешаи хеш ба худ омад, ки дунё дар дасти ҳар зӯре бошад, баддидаширо чунин мекардааст: ё аз даҳонаш

1. Яке аз фарзонагон Абӯабдулло ё Абӯалӣ

мепарронад ё ба чашмаш тир мезанад; ё мефармояд пӯст кананд ва ё ба оташ андозанд. Зиёдаст усулҳо ва роҳи куштор

— Шӯҳӣ накунад, кумондон, овозайи некиҳои шумо мамлакатро фаро гирифтааст, махсусан кирдорҳои хуби Ҳазрат. Як бори дигар некийи Алиёнаатонро кор фармояд.

— Ҳо... Кори мо ҳаминай: неки кардан. Лекин ба ҳар кас неки карда намешавад. Як бор неки мекунӣ, баъд дар бало мемонӣ. Ё рафта аз телевизион сурат менамоянд, ки дар Тангаӣ фулон кумондон ҳастай. Худаш ин кора мекунад, баччаҳои фулон кора. Ҳамин ҳам инсоф шуд. Халил гуфти?

— Ҳаким.

— Ҳа, Ҳаким... Киюф?

— Холиков.

— Ҳаст. Ҳамин хел як Холиқ ҳаст... Ҳаст...

Саидбек як навъ бекарорӣ дорад, аммо чӣ кор карданро наметонад. Яқин аз сардори қисм дилпур нест. Ё медонад, ки чунин кори вазнин бе даҳлати Ҳазрат ҳал намешавад.

— Кумондон, як Ҳазратро намебинем?

— Аҷаб милисайи бекарор будай... Гуфтам-ку! Ҳазрат нафаҳмад. Фаҳмад, вазнин меғалтад худудта.

— Вазнининиаш ба пойи худ, лекин надида равем, магарам дигар ҳеҷ гоҳ наздаш наоем.

— Рост меги. Ҳазрат ин корҳода саҳт меистад. Ура ҳурмат кардан даркор. Ҳамиққа одам дорем. Э ҳамин шабо менолад-ээ... Саг ин қадар сӯйи осмон нола надорад. Худо гуфтагиш гуфтагӣ. Худо инсоф бите, имон бите. Чумла бандайи муминро дар паноҳат ниғаҳ дор... Шарманда накун... Лашкари мусулмонро оламгир гардон... Ман ҳамаша ёд нагирифтам. Лекин мегуд. Нола мекунад. Гапе ки у медонад, Афлотун наметонад. Ту мерӣ пешаш, бачча? — Ба Халил рӯ овард.

— Ҳо. Ин хел бузургворро зиёрат накарда рафтан гуноҳ нест?

— Гуноҳ ҳам гап? Хоки поша бусидан лозим... Лекин дар ин бора ягон даҳан гап намезанӣ. Ба зиёратат омадем, бугу.

Ҳазрат ҳамон зайл ҳайкалосо меистод. Ва ба замин наменигарист. Ҳушу ёд ва ниғаҳаш дар осмонҳо буд. Як сандали гардон зери пояш намерасид, то Ҳазратро чарх гардонад. Ҳамаи онҳо ва парвойи онҳоро надошт, ки омадаанд. Гоҳи салому тавозӯӣ ҳам Ҳазрат дар баландии баландиҳо буд. Гӯё дар ин пастиҳо ҳампой, ҳамто, ҳамчинс ва ё ҳамсухана надошт. Чунон ки даъвойи осмонӣ дорад ва шаведу рӯзе ба муродаш расад, аз Ҳазрат дида ба рутбайи баландтар бирасад.

— Ба зиёрататон омадем, Ҳазрат.

Ҳазрат ба пурси Саидбек чизе нагуфта, сӯйи Намоз нигарист. Дар чашмаш Намоз пасти паст тофт; аз он қаду басте, ки дорад,

пасттар. Вале хаёле сари Намоз чунбид. Пасон Ҳазрат як нафаси дароз кашид, ришак кашид. Оруғи сахт дод. Хилол кард ришро ва мад кашида афзуд:

— Шумо беҳуда бо ин роҳи пурхатар намеоед. Ё баройи озмуду санчиш омадед ва ё хочате ҳаст.

Халил ба Саидбек нигарист. Саидбек сар андохт, то Ҳазрат чизе пай набарад. Пас сар бардошта ба қумондон, ки нӯки нохун ба дандон меҳойид, ба маънии «чӣ бояд гӯям?» зехн монд.

— Ино худта, Ҳазрат, аз ҳад зиёд ҳурмат мекунад. Ана иш буродар гум кардай.

Ҳазрат даст ба дуо бардошт: «Худоё, буродарони аҳли исломро дар панохат ниғаҳ дор!»

Гуфтори Ҳазрат аз гуфтори ҳамаи дар баталайони ӯ буда ва дар даставу гурӯҳу қисмҳои дигар фарқ мекунад. Порсиғӯст ва бештар калимоти арабӣ истифода мекунад. Вале ҳолиё пурсу посухи муаддбонааш касро водор месозад, ки набояд аз чунин қасон бадӣ пеш ояд. Зеро бо роҳи мусулмонӣ меваданд ва рафтору гуфтору кирдорашон набояд аз таълими «Қуръон» бурун бошад.

«Ё Оллоҳ!»

Ин ҳарфи аз ҳама писанддидаи Ҳазрат, ки миёни ҳар гуфтор ё рафтор такрор мекунад. Тасбеҳи саду як донаи зумурадгунашро бозӣ медорад ва донаи он ба шумурдан кам намешавад. Ҳамин зайл тасбеҳ дар дасти Намоз ҳам ҳаст, аммо мувофиқи қаду басташ сиву се дона дорад. Ҳазрат гоҳи дона гардонидан калима мегӯяд. Гоҳи сухан гуфтан ҳам донаҳо мегарданд.

— Қумондон... – Халил чизе гуфтани шуд қумондонро. Саидбек оҳиста пойи ӯро пахш кард. Халили зирак дарёфт, ки пеши сухани Ҳазрат ҳарфе гуфтан имкон надорад. Аммо ин замон ҳуди Ҳазрат тағи дили Халилро пай бурдагӣ барин рӯ ба қумондон овард:

— Инора холо иҷозат бидеҳ. Фардо биёянд.

Ҳазрат боз чоряк давр ба чап тоб хӯрда, рӯ ба қибла ё қониби Душанбе овард. Даст сӯйи осмон бардошт. Дар теги офтоб ба чашми Халил ҳайкале тофт, ки ханӯз парда аз рӯйи он набардоштаанд.

Ва инак ҳамон ҳарфе, ки Халил дар назди Ҳазрат гуфтани буд, мегӯяд.

— Буродар қумондон, намешавад, ки корро ҳамин рӯз ҳал кунем?

— Ин арматурра мебинӣ? Тахтаҳора мебинӣ? Ман бояд инора барам. Устоҳо нигарон...

— Мо хизмат мекунем, қумондон.

— Пагоҳ биё, ман муайян кунам... Лекин аниқ медонам, ки Холиқ ном ҳаст. Ту хушбахт будайӣ, бачча. Ман Халилро биёр гуфта будам, баччаҳо Холиқро овардаанд... Лекин пагоҳ биё. Чунки ман одам мефиристам, дар камера сураташро гирифта

меорад. Агар ҳамон буродари ту бошад, шиносӣ, баъд гапзанон мекунем. Ага не, ин гапҳо пуч... Баъд дигар он ҷо мерем, нагӯй... Медонӣ он ҷо кӣ ҳай? Худта бинанду шиносанд, хом мехӯранд... Хубаш бирен, пагоҳ бен...

Асир, ки роҳи аз пой бадар овардани ҳалкайи занчирро ёд гирифта буд, дунбайи шӯрборо ба пой молид, ҳалқаро низ равғаннин кард ва бо усули омӯхтааш занчири асоратро, ки мардум фаромӯш карда буданд, дур андохт. Ҳанӯз торики торик нашуда, симкатро боз ба девор рост гузошт ва ҳар қадар кӯрпаву болишт буд, тори пояйи дар ҳаво истодааш бор карду баландтар намуд ва оби чандин вақт боз дар баклашка истодаро ба даст гирифта тори он баромад; бори дигар лойдарбехро даст-даст кард. Сонӣ тела дода мустаҳакамйи онро донист ва низ аз дил гузаронд, ки симу оҳан дорад ё на. Кӯба, ки набуд, мушт зад, кафи даст зад; тела дод, то дарз орад ё роғе пайдо гардад. Ба ҳар зарб ба назараш мушташ болотар ё фурутар мерафт. Гарҷи дар торикӣ намедид, ҳаёл мекард, ки бом дарз меорад. Мушт мезаду гӯш ба берун меод. Мушт мезаду ҳаёл мекард, ки девор муш дорад ва муш гӯш. Безҳтиётӣ асрор ҳувайдо мекунад, накуштанӣ бошанд ҳам, баъди чунин қаҳрамонӣ мекушанд.

Дард кард дасташ. Бетонӣ метобад лойдарбеҳи пиндоштааш. Чашмбанди ба ҳар эҳтиёт зери пой гузоштаашро гирифта бо як даст бар он дошт ва боз зад, ки ҳам дасташ саҳт дард накунад ва ҳам садойи зарбу девор набарояд.

Аз меҳнат, аз ҳаяҷон, аз кори беҳудайи дарди сар ё аз тарс буд, ки саҳт арақ кард ва аз гушнагиву камзӯрӣ буд, ки дасту пояш ларзид. Нишаст дар баландӣ. Ягон бор, ки чунин – дар баландӣ, муаллақ ва сохта нанишаста буд, табассум дар лабонаш, тахти шохӣ пиндошт, вале ба ин зайл тахти муваққатӣ беасос нафрат хонда, ба муқобили тахтнишинони тахташон сустбунёд ҳама қаҳрамонҳои аз ноилоҷӣ илоҷ сохтаро, ки медонист, ёд оварда, дамид худ ба худ; нерӯ гирифт. Баргашта сар боло кард, ки чашми сӯзан метобад ё на. Берун ҳам торик гашта буд, ки нанамуд.

Чизи саҳти хурдакак, тақрибан ба зарби чормағз ба сараш зада, сӯйи замин парид ва андешаҳои ўро пароканд; воҳима гиронд. Гумонаш, касе аз қору бораи бохабар гашта, гурфа ё равзанаӣ сохтаро бардошта, ба сараш санг зад. Ба ҳар ҳол боло нигарист, ки ҳама чиз барҷост. Гумон ҳам кард, ки Ҳалил суроғаро пайдо карда, рӯйи бом омадааст ва ягона илоҷи раҳойиро дар ҳамин тарзи фикркардаи асир мебинад.

Вале ягон чиз маълум набуд; садое, шарфе, сарире нест. Ҳама ҷо хомӯш, ором. Гӯё маҳбас қадом замоне ҳамчун адабхона сохта

шуда, холиё бекор мондааст ва ин роҳзанҳо ҳамин чоро низ зери чашм карда ба суди хеш истифода мебаранд.

«Ман намедонам, чӣ кор кардан мумкин бошад бо одамизод. Куштан лозим... лекин киро куштан лозим. Одатан моли гаргини ҳаромхӯри зараргорро намекушанд. Моли парвории бақуввати аз мӯяш равшан чакандаро мекушанд. Одамонро ҳам чунин мекушанд. Бадашро намекушанд, хубашро мекушанд. Ҳамонро, ки аз дасташ коре меояд ё дар ҳама ҷо аз рӯйи вичдон, адлу инсоф; пок, рост ва ҳалол кор кунад, ҳамонро мекушанд. Дуздро намекушанд, аммо дузд соҳиби молро дар ҷойи хобаш кушта, хостаашро мебаррад. Дасти дузд, бадкорро кӯтоҳ намекунанд. Дасти касеро кӯтоҳ мекунанд, ки ба кори нек дароз шуда бошад... Ман чӣ бадӣ кардам, ки аз даруни мошинам дуздӣ? Ба кӣ бадӣ кардам? Моли киро дузидам ё хӯрдм? Киро чабру ситам кардам? Намефаҳмам, ба номи Худо, намефаҳмам... Ана ҳамин хел дунё месозем. Дунёи худамонро месозем, баъд гила мекунем, ки Худо ҳамин қадар насиба додааст. Худо моро дар ғафлат монондааст; замини моро ба дигарон дода, сангзорро ба мо мерос гузоштааст; рӯду наҳрҳоро ҷунон сохтааст, ки аз домани замин мегузаранду ҳокамон тар намешавад; Худо моро бад мебинад... Намефаҳмам... Аз ин дунё чизе нафаҳмидам, инаш ҳам қатори ҳамон. Чӣ хел? Ин чӣ хел дунё, ки ҳама чизро сайд кунанд? Одамро ҳам?... Ҳаромхӯру муфтхӯру бадхӯрро Худо дар як саф гузоштааст, ки бояд аз меҳнати дигарон хӯранд. Зада, кӯфта, кушта, шикаста, сӯхта, овехта... хӯранд. Албатта то андозае тақопӯ мекунанд, аммо ҳалолӣ надорад луқмайн пайдо кардаашон... Дигар фикр намекунам. Бо фикр кардан ҳеҷ чиз дигар намешавад. Бум рӯзи дароз андешаманд карру кӯру гунг дар вайрона мешинад, шаб, ки шуд ба шикор мебарояд. Мо ҳам аққалан бумвор кор кунем...»

Ў дигар аз баҳри ҳама чиз баромад. Дар ҷаҳон ҳеҷ чиз нест; ҳуди ҷаҳон ҳам ҳеҷ чиз. «Шабҳо кӯтоҳ; як қабза. Ҳамин замон рӯз мешавад» гуфта қоматашро рост кард ва тела дод лойпораро. Ҷунбиданашро пай бурд бо ҳавоии даст ва шерак гашта сахттар тела дод. Ҳайф, ки қад намерасад. Як порайи девор ба зарби мушт берун парид ва мушт чашмбанди чанд қабат кат кардари тела дода бурун омад.

Саҳл монд, ки фарёд занад асир. Аммо лаб газид. Ором истод. Хеле гӯш дод ба берун. Ҷуз садойи чирчирак дигаре набуд. Дар осмон ситора метофт. Инак ҷуз андешаи аз тори бом фуromaда ба ягон самт тохтан андешаи дигар набуд. Ба шикастан даромад; пора-пора шикаста, даст ёзида, берун – рӯйи бом мегузошт ва ҳар бор гӯш меод, ки чӣ садое меояд. То ҳадде шикаст, ки сар бурун меомад, вале даст намерасид ба ҷое, то дошта барояд. Канду шикаст, коҳмӯри гашт.

Фуромад ба асирхона, чӣ андешае дошт, ки дар сатили кӯхна дастбахок кард. Бо оби баклашка дасту рӯй шуст. Нонҳои хушкро ба кисса андохт. Чашмбандро низ гирифт. Боз партофт. Занчирро аз пойи кат баровард ва...

...ва рӯйи кат шуда, дудада аз ду лаби коҳмӯрӣ дошт ва ҳаллос зада дастонашро рост кард, ки то ними даст бурун омад. То аз бемадорӣ дубора пас наафтад, сарсина пушти бом андохт ва синамолу ба зӯри даст хешро пушти бом гирифт, вале нахест. Ҳамон зайл хобида атрофро аз назар гузаронд, ки кучо бошад. Аз дури дур нури чароғи барқ метофт. Аммо намедонист, ки самт дар кучо ва пойтахт дар кучост. Ў ҳанӯз ҳам дар андешае буд, ки ўро дар заминҳои бекаси Шаҳри Тус оварда зиндонӣ кардаанд.

Ҳамон зайле ки дароз кашида буд, хешро ба лаби бом овард ва ба пас нигарист, ки боми баланд будааст. Тасмаи миёнашро кушода ба нӯги занчир пайваст. Ва дар нӯгчӯбии гӯё баройи чунин рӯз андаке аз бом бароварда баст. Кашол кард занчирро. Пас аз ҳамон нӯгчӯбии кӯтоҳ, ки як қабза буд, дошта пой кашол кард ва бо занчир қабза-қабза лағзида фуромад. Ҳалкайи занчири чафо ба дасташ омад, вале то замин қариб ду метр буд. Ба нигоҳ қардан зери пой чӣ буданро намедид. Мулоҳизаи зиёд накарда раҳо кард занчирро. Пояш ба замин расида, нишаст. Ҳис кард, ки лате нест. Оне ҳамон зайл истод ва атрофро аз назар гузаронд, ки симтӯре гирифта гирди хонаро. Вале посбоне ё саге нест. Бо машаққат ва тарсу ларзи зиёд курта дарронда аз симтӯр гузашт. Лек намедонист ба кадом самт равад. Аз таваккул рӯ ба шимол овард аз рӯйи рафти роҳи Каҳкашон.

Рафту рафт сар-сари воте ё чӯйборе. Аммо чонзоте набуд. Аз асирхона дур ҳам рафт. Сонӣ чароғи мошинеро дид, ки аз роҳи дур мегузашт. Рӯ ба он чониб рафт, ки роҳро пайдо кунад. Ягон-ягон мошинҳо гузар мекарданд. Ў ҳар бор ё паси буттае ё даруни чӯйборе ҳам меҳӯрд. Вале меандешид, ки дар чунин замона, ки дар ҳар сари қадам камондоре, қотиле, дузде дар камин аст, то манзил расидан саҳл набувад. Аз он ки дар зиндон аз куштори Қорӣ бим дошт, ҳоло тарсу ваҳмаш афзуд: ба даст афтад, аз сад қонаш якеш халос намеҳӯрад.

Ба роҳе, ки мошинҳо гузаштанд, баромад.

«Зинда, апа...»

Ҳамин қадар гуфта тавонист Халил ва синайи раҳм – апа ашки шодӣ рехт, ки бе ҳамин ҳам шаборӯз мегирифт.

— Агар зинда, чаро наовардӣ, Халилҷон?

— Ҳоло мушкилоти овардани ҷал нагуфтааст.

Телефони дасти Халил занг зад. Як қад парид ва аз дил гузаронд: «Илоҳӣ занги Ҳочӣ набошад. Дилу чигарашон як лахт мондагӣ.» Ва телефонро ба ҳоҳар дароз кард: «Ман нестам». Ҳоҳар ашки резонашро далел оварда, гуфт: «Ман гап зада наметавонам... Аз овозам мефаҳманд, ки...»

«Ҳоло не. Ба Комрон занг занед. Вай медонад... Пахтаи Қубодиён?»

— Худат ба чашмонат дидӣ, Абдухалил? – ба чашмони бародар саҳт нигариста, нобоварона мепурсад ҳоҳар, ки ҳоло марги нофарҷоми Абдуҳалим дур нашудааст аз пеши чашмаш. Ашкест, ки ҳолиё аз дидагонаш ҷорӣ мешавад, давоми ҳамон сиришк аст.

— Не. – Низ лабонаш ва танааш ларзида, муддатҳо баъд посух медиҳад Халил.

— Баъд бовар кардӣ?

Халилро гарон буд бисёр гуфтан ва ё ба ҳар пурс посухи аниқ додан; туфи чун ширеш дар гулӯяш часпидаро фуру дода наметавонист. Гуфтан ҳам осон набуд: «Барои тасаллоӣ дили шумо меғӯям. Вагарна ҳоло рӯшание нест.»

Ҳоҳар гардани бародарро гирифта, гирист: «Ҳоло ашкам хушк нашудааст, Абдухалил...»

Абдухалил сари ҳоҳарро сила кард:

— Ё зинда, апа. Нияти неқ кунед. Худо хоҳад, меояд, мебинед...

Ва дарвоза тақ-тақ шуд. Шарикдарси хисорӣи Ҳаким омад. Ба чашмони якдигар менигаристанд, ки кадоме сухани дарёфти Ҳакимро меғӯяд.

— Пиёда рафта, пиёда омадам ба даруни пахтазорон. Ҳеҷ нишоне нест.

Халил сар чунбонд ба миннатдорӣ, аммо чизе гуфта наметавонист. Лекин бисёр меҳост, ки рӯи ҳараки дарвозахона барқад дароз кашад, то заҳри аз андешаи зиёд дар баданаш пайдо гашта оромаш гузорад. Барои он баданаш заҳр гирифт, ки муомила ва муносибати кумондонҳоро дид. Чӣ инсонанд ва ба чӣ умед доштани онҳоро дарёфт. Аз ин рӯ тори ҳараки дарвозахона як сӯ, дар болини пари қу ҳам хобаш намебурд. Тамоми шаб ҳам чунин буд; ба худ меандешиду мепечид, ки чӣ фалак зад тоҷиконро? Аммо сар мепечид, ки ин кори ӯ нест. Зеро қуз сӯхтан илоҷи дигаре надоранд онҳо. Мулк дар ҳолати ногуфтани қарор дорад, ақаллан бо сармоягузори хориҷӣ ҳамкорӣ карда дасти мадад кашоварзонро, пахтакоронро дароз кунанд. Вале ин қор ҳам неқӣ намеоварад; ҳосилаш ҳамин, ки пул гуфта Ҳакимро дуздиданд.

Бо чунин андешаҳои ногуфтани, ки ҳосилаш дарди сар ва чашмони халтагашта ва ранги заҳир буд, бо мошини нимҷони Зокир, ҳамон чаҳор тан, рӯзи дигар боз ба дари баталйон ҳозир шуданд. Ҳамон тартибе, ки рӯзи гузашта дида буданд, қарор дошт.

Радио ҳанӯз ҳам панду андарз мегуфт. Аммо имрӯз бод намевазид. Хеле барвақт ҳаво тафсида куртаро дар бадан мечаспонд. Онҳо тар шуда буданд даруни мошин, ки ҳама ҳарорати он ба нишастгоҳ зада бошад. Ҳақиқати ҳол чунин ҳам буд, ки оби обдон чӯшида, гармиаш аз байни тунукаҳои он ё печка дарун меомад.

Боз рухсат лозиму пурсучӯ ва муруввати Ҳазрат ё қумондон. Имрӯз навбати он мӯзакашол набудааст. Дар пос касони дигар. Аз ин рӯ лозим меояд, ки меҳмонон худро шиносонанд...

Қумондон тасбеҳ гардонда омад. Эзори сафеду сарипойи пӯшида буд чунон ки дар хона.

— Омадед?

— Омадем.

— Нағз кардед. Будаӣ. Дар дасти баччаҳо будаӣ. Холиқ гуфти? Вай духтур будаӣ-ку? Меган пахтафурушай.

— Духтур, қумондон. Донишгоҳи тиббиро хатм кардааст.

— Ҳамаш ба мо маълум. Лекин онҳо меган, ки як миллион биёраду барад.

— Ташаккур, қумондон... Лекин... лекин мо ин қадар пул надорем.

— Чӣ хел? Ҳамааш ба мо маълум, ки аз кучо пахта мегиред, ба кучо мефиристед.

— Рост. Лекин пули пахта аз они мо нест, қумондон. Ҳаққи қорамонро медиҳанд. Моҳона.

— Бачча, хобата ба об гуй... Мо ҳамаша медонем.

— Ман дурӯғ намегӯям, қумондон.

— Ҳо. Дуругу – душмани Худо. Лекин, бачча, ман гапзанон кардам. Дуздон ба кам розӣ намешаванд.

— Ман як мошин, як хона ва каме пул дорам, садқайи сар...

— Морбозӣ нақун, бачча.

— Ҳама чизамон аз они шумо, қумондон. Лекин зудтар илочи ин корро ёбед, ки...

— Мо ҳолӣ вақт накардем, бачча. Рафта сураташро оварда натонистем.

Ин замон Ҳазрат дар чойи муқаррарӣ, ки хокаш як газ аз сатҳи замин боло буд, пайдо шуд. Аввал рӯ ба қибла истод. Баъди оромии зиёд даст ба рӯ кашид, ки тасбеҳи зумураддинаш кашол буд. Сонӣ дарахтону бинову роҳро аз назар гузаронд ва дергоҳ чашм ба Осмон дӯхт. Чунон ки чизе дида бошад ё садое шунида бошад, қаноатманд чун мутафаккири бузург ё ба сони ҳаёлпарастӣ беҳамто истод, ҳайат ва қиёфайи ҳешро бад-он мувофиқ сохт.

Тамоми ин муддат қумондон ба эҳтироми Ҳазрат пурсу посух, масъалагузорӣ ва сӯхбатро мавқуф гузошта ба рафторҳои инсони худотарсу худопараст ва росткору мусалмони ноб менигарист ва баробари даст ба дуо бардоштаниш ӯ низ «Омин!» гӯён даст мебардошт, то дигарон низ даст бардоранд.

— Ҳазратро зиёрат мекунем, кумондон. — Саидбек ё зиқ шуд ва ё пай бурд, ки масъаларо кумондон халлу фасл карда намета-вонад.

— Гуфтам, милиси беакл, Ҳазратро ташвиш додан аз руйи одоб нест. Медонӣ у кияй? А, медонӣ. У бо боло гуфтугу мекунад. — Осмонро нишон дода. — Шумо гумон мекнед, ки у баччайи холатонай

— Қумондон, гапатон рост. Лекин мо мартабайи Ҳазратро медонем. Пеш аз ин корҳо ҳам медонистем. Баъди Эшончон ҳамин Ҳазрат. Лекин ҳамин ҷо омада, Ҳазратро зиёрат накарда рафтан... Худат бофаҳмӣ, кумондон.

— У ҳайкала бин. У қаду қомата бин. Ҳазрат одӣ нестай. Худододай. Назаркарда ҳай. Ниғаҳ кун. Одам ошиқ мешава-э. Баъд ту ҷӣ хел мегӣ, ки пешаш равам. Охир, вай одами заминӣ нест. Ҳазратай. Медонӣ, Ҳазрат кияй?

— Медонаму он қадар нағз не.

— Дидӣ, кофирӣ ту. Баъди пайғамбар Ҳазрат...

Саидбек ба зону нишаст:

— Похота садқа! Ичозат бидех, рафта пойи Ҳазрата бўсам... мани нодону бефаҳм... Шунда будам. Одами худамон, ки ҳаст... Ба номи Худо, медонистам, ки Ҳазрат аст. Пуштӣ. Лекин чунин мартабаашро касе ба ман нагуфта буд. Қадамота садқа кумондон. Ту ҳам бузургӣ.

— Бихез... Ку ман рафта буфаҳмам, Ҳазрат ҷӣ майл дорад.

— Ту бузургтарӣ...

Кумондон нагузошт, то Сайидбек дилашро ҳолӣ кунад:

— Ҳазрат нафаҳмад. На ту мемониву на ман. Ита нагу...

Кумондон сӯйи Ҳазрат равон шуд. Меҳмонон дар сар хазору як андеша дошта бошанд ҳам, ба якдигар чизе намегуфтанд, ки Ҳазрат нигарон аст. Мабод ки баногӯшии онҳоро ба ғараз барад.

Рафту омад. Чун наздик шуд, сар ҷунбонда норозигии хешрову Ҳазратро арз кард:

— Ҳазрат мегӯяд, ки инҳо ҷӣ хел касонанд, ки ҳамин қадар роҳи дура умед кашида омадаанд; дасти хушк омадаанд. Метавонистанд ду-се гӯсфанда забҳ карда ба сарбозона биёранд. Лашкар ҷӣ меҳӯрад? Нодидаанд инҳо ё писанд накарданд.

— Рост. Моро, ки чизе маълум набуд...

— Ҳазрат мегуд, ки Холиқ дар дасти баччаҳояй, ҷояш маълум. Пагоҳ биёянд. Ҳоло ҳеҷ ҷӣ гуфта намешад. Мо сураташро орем. Бинанд. Шиносанд. Холиқ буродари худут бошад... Биёву бубарша.

— Намешад, ки имрӯз...

— Ҷӣ хел гизалайӣ, бачча! Ё сари хуттам задагياجӣ? Гапи Ҳазрат — гап... Аз як миллион кам намеша. Ёру дустон, хешон камбағал бошанд, хашсадта биёр... Вагарна... Ду ленинободиро гуфтама?

— Не.

— Ду ленинободира дошта оварданд. Хешонаш дусад хазор ваъда қарданд. Лекин сад хазор оварданд. Баччаҳо пеши чашми хешон ҳар ду асирро неши тир гирифтанд.

— Қумондон, ба номи Худо, тамоми хешу таборро ҳам фурушем, чени гуфтаи шумо намешавад.

— Ман чум, амри Ҳазратай... Меҳоҳӣ пеши чашмат пақ-пақ паронад?

Дасту пойи Халил суст шуд: «Бо инҳо шӯҳӣ карда намешавад... Чӣ фоҷиъаву кушторҳое ки шуд. Офтобро бо домон пӯшида нашавад. Бояд ҳамаи он ном ба ном дар таърих сабт шуда бошад; дар дастгоҳҳои аксбардорӣ телевизионӣ, дастгоҳҳои хавасмандӣ баччаҳо, дастгоҳҳои наворбардорӣ касбӣ; дар ёду хотири иштирокчиён; пеши назари қотилон; оқибат дар назди Худо бояд ҳамааш равшан бошад».

Андешаҳои зиёд мағзи сари Халилро гич қард ва садойи мошини ларзонро намешунавад. Гумонаш шебро бе ҳеҷ гуна сӯзишворӣ, пой пахш қардану газ додан ғелида меравад. Садояшро низ ҳӯрдааст; як зиндагӣи орому осуда. Халили баҳши ховаршиносӣи Донишгоҳи давлатиро хатмкарда забони онҳоро мефаҳмад. Гуё забони онҳо забони «Қуръон». Иддаояшон низ бар ҳамин, ки авом ин забонро намефаҳмад. Аммо Халил мефаҳмад. Як кӯшиши Қуръонро ба тоҷикӣ гардондан ҳам қарда буд. Дар дафтари калону фарбеҳ оя-оя тарҷума мекард... Ва имрӯз донист, ки кирдору рафторе, ки инҳо мекунанд, дар ягон қуръон сабт нашудааст. Шояд онҳо қуръони сохтани хешро дошта бошанд, ки ому авом огоҳ нест аз чунин чиз ва ҳар чӣ онҳо гӯянд ва ҳар чӣ фармоянд, бовар мекунанд. Корҳое, ки аз дасти табармусулмон меояд, дар китоби «Одамият» ҳам дучор намешавад. Фақат тасаллоӣи дил он, ки фарзандони Одам ҳам якдигарро кушта буданд. Мерос.

«Ӯ калтачае... Чӣ тавр забонат рафт, ки баройи пул шуда, «пеши чашмат пақ-пақ парронанд» гӯйӣ?»

Халил зиёд меҳост, ки бо онҳо баҳс кунад. Сарчашмаҳои хуниро донад. Мусалмон гуфта номусалмонӣ қарданашонро фаҳмонад. Дарег, ки биринҷ оббардор нест.

Ҳақим метохту медавид; як чашм пешу як чашм пас медавиду метохт, ки аз доми асирӣ раст, ба доми бало гирифтор нагардад. Парчи замин мегашт гоҳе ки мошине бо чароғи хира ё якчашма тир-тиркунон рӯ ба рӯ ё аз пас меомад ва мулоҷимхунукона ўро ҷуста, дарғузар мешуд ва дили ўро аз хонааш мебаровард. Яқин аз арақи зиёд либосаш аз замин лой бардошт ва дигар дар танаш об

ба манзиле расад. Ба ягон деҳа, русто ё боғхонае расида, аз дари касе садо карда ҷой пурсад ва шабро рӯз карда дар кучо буданаширо ҷаҳмад ё ба ҷойи ободе расида занг занад ба бародарҳояш, ки яқин шаборӯз назди телефон нигарони занги ӯ хастанд.

Метозаду медавад, ки қаҳрамонони афсонавӣ ин зайл намедаванд, Геракли диловари ҷунонӣ ҳам аз паси ғизоли симинсоки бодпой чунин намедавид. Ба пасу пеш нигоҳ карда медавад ӯ, зери обу арақ монда ва ҳалку забонаш хушк, даҳон воз, аз ҳаво об мегирад. Ва хунаш ба ҷойи об танашро тафсонида, зери пӯст виж-виж медавад ва рӯ мезанад.

Ҷу таққӣ бозистод. Касе ӯро надоштааст, рӯ ба рӯ наомадааст, тарсонӣ надодааст, ҳудаш истод. Ва лавҳеро хонд: «Орҷоникидзеобод». Мулоҳизае накарда, ҳудро канори роҳ андохт. Дар паси ҷарӣ ҷой гирифт ва тахмину яқин қарданӣ шуд, ки дар қучост. «Ин қадом Орҷоникидзеобод? Ҳамоне, ки дуртар аз Душанбе, дар ду соҳили рӯди Қофарниҳон ё ягон Орҷоникидзеободи дигар? Агар ҳамон, ки муҳолифин он қоро лонаи хеш интиҳоб карда буд? Агар ҳамон аст, беҳ бувад, ки ҷағғалат зада аз беруни он роҳ гири ва ба роҳи асосӣ баройӣ». Аммо самт маълум нест дар ин ториқӣ. Ӯ ба роҳи Қаҳқашон менигарад. Боз муайян карда наметавонад, ки ин лавҳи сӯйи Душанбе мебурдагист ё сӯйи Фарму Помир. Ин лавҳи ҳадди шаҳр бувад. То шаҳр расидан вақти зиёд меҳаҳад. Вале рӯз наздик аст.

Аммо шаби қӯтоҳи тобистон он қадар тӯлонӣ тофт, ки Ҳаким ҳамон қадар сол дошт.

Бо вучуди он рӯ ба рӯйи лавҳи номи дароз дер истод. Зеро муайян карда натавонист, ки қучо меравад. Боз ба осмон нигарист ва моҳи нав дар сари қӯҳе фуру мерафт. «Ана ҳамин моҳи нав дар тори Душанбе. Он сӯ бояд рафт. Пас ман дуруст меравам.»

Як бори дигар нигарист ба он номи шинос ва гирду атрофро соқиту ором дарёфта, ба роҳ даромад. Умеде, ки дар дилаш пайдо гашта буд, шердилаш қард. Боз тохт; зайле тохт, ки машғали оламафрӯзи Олимпӣ ба ҳонадонаш мебурда бошад. Вале ҳоло аз шаҳри хуфтаи бисёр азиятдида ва зери пойи қанговарони бефаҳму гаранг монда, шаҳри тирхӯрдаву поймолгашта ва қангзада дарак набуд. Гӯйи дам мегирӣфт ва пагоҳ бо рӯҳи тоза ва нерӯи нав афтодахову рехтахову гаштаҳо ва сӯхтаҳоро мебардошт.

Аммо гурезаро бо ин роҳи ҳунолуд ва танку мошинҳо шудгор-карда рафтани имкон надошт. Зеро дар ҳар сари қадам бо силоҳу шатта пешвозаш мегирӣфтанд. Ин чизро яқин медонист. Чун ба шаҳри хуфтаи қароғҳояш қушта ва симу симҷӯбҳояш қандаву афканда ва сими арзизии барқовари аз нӯки сутунҳояш баҳри тичорат бурида наздик омад, бозистод ва ҳешро ба ториқии девор қашида, ёд овард ва андешид, ки Қофарниҳон дар қучост ва ин шаҳр то харобу сӯхташ чӣ гуна буд?

Аз рӯи рӯди Кофарниҳон пуле мегузашт, ки ҳама борҳои гаронвазни ба ГЭС-и Норақ рафта аз тори он гузаштаанд, вале ҳоло намедонад, ки побарҷост ё таркондаанд. Ҳамин қадар медонад, ки сикхату побарҷо бошад ҳам, мутлақо аз тори он гузаштан имкон надорад, билхоса шабҳангом. Ва ӯ ҳуччате надорад ва ақаллан пуле надорад, ки дар гузаргоҳҳо ҳамчун гаравпулӣ ё ҷонпулӣ дода гузарад. Одамдуздон ҳамон шаби дуздӣ ҳама чайбҳояшро чаппа гардонда буданд.

Ёд меорад, ки тарабхонаи «Хайём» буд. Шабҳо барқ мезад. Аз баландии нури ҷароғонаш ситораҳои осмон ба назар наменамуданд. Сайргоҳи ҷавонони бедор буд шаборӯз. Ҳамон шоёири кӯҳансол, ки ҳамроҳи бародаронаш ба дарёфти ӯ ҷонбозиҳо дорад, он ҷо маърақҳо гузаронида буд. Хеле ошност он маъвои манзара. Пасттар аз он роҳи оҳан ҳам мегузашт. Навъе карда хешро то он ҷо бояд расонд, ки рӯз наздик аст. То он ҷо бояд расонд ва ҷун мор ё анкабуд лағзидаву печида бо тор ё зер; ба торҳои он часпида бояд гузашт. Вале то он ҷо чанд фарсах роҳ ҳаст, намедонад.

Акнун гурбавор пойида, санчида, доништа ва оҳиста пой мегузошт, то муше ё мӯре хабардор нагардад. Ҳарчанд дирангу таъхир ба суди ӯ набуд, оҳиста пой мениҳод, ба гирду гӯша менигарист, ки ин қадар заҳмати кашидааш як пул нагардад. Агар дубора ба дасти Қорӣи одамдузд афтад, пӯшташро тулумӣ мефарорад.

Дар пеш дуртар як ҷароғак милт-милт мекунад, намедонад, ки ҷароғаки гузаргоҳ ҳаст ва ё пости милиса ё нозирони роҳ; ба ҳар ҳол дарак аз ҳаёт медиҳад. Бозистод. Пештар равад, дар дасти чап мағозайи «Олами кӯдак» ва автовакзал ҳаст. На! Буд! Ҳоло намедонад ҷи мондааст аз он ҷойҳо. Агар монда бошад ва кӯчаҳо пешбанд нашуда бошанд, ҳоҷати ба тарабхонаи «Хайём» рафтан нест. Ба гумонаш қатора ҳамин тараф меомад; бор меовард...

Ва ӯ миёни кӯчаву хонаҳоро гузашта, соҳили Кофарниҳонро ҷӯё шуд, то роҳи оҳанро пайдо кунад. Сиёҳие аз пеш пайдо шуд. Хеле паст менамуд. Одам, ҳайвон ё чизи дигар буданастро фарқ кардан душвор буд ва ягон амалу ҳаракат ҳам намекард. Ӯ ҳаросид. Пеш нарафт, ки сиёҳӣ бад аст. Шунда буд, ки чин дар шабҳои тор ва танҳои ба шакли ҳар чиз аз пеш мебарояд ва ба кас ҳамроҳ шуда ҳар кори аз дасташ омадаро мекунад. На! Ӯ ягон кор накунад ҳам, худӣ кас аз маталҳои шундааш дарс гирифта, метарсад ва яксара мешавад; бадтар аз он ки кушанд. Истод, андеша кард. Бозгаштро раво надид. Вале дер нигарист ба сиёҳӣ. Ночунбон буд. Се бор «Ихлос»-ро хонда куф кард ва пеш рафт.

Сиёҳӣ ҷунбид. «Саг бошад, ҷакида маҳалларо хабардор мекунад.» Азми рафтан накард. Он сиёҳӣ боз ҷунбид. Ӯ пештар рафт. Вай ба роҳ даромад. Сагро монад. Наздик омад. Мелангид он саг. Сепоя лангон-лангон чанде мерафту меистод ва боз мерафт. Назди дарвозае намеистод ва дареро фӯк намезад. Кӯчайи дарозро

мерафт. «Шояд худованди меҳрубон ҷонварро дар чунин шакл ба раҳнамоиӣ ман фиристода бошад. Ҳар чӣ бодо бод... Мурдан бошад, мурдан. Чӣ ҳоҷати тарс?»

Сиёҳӣ сепоя мерафту меистод. Дам мегирифт. Як ба пас менигаристу боз мерафт. Мазмун, рамуз мегирифт, ки мусофири раҳгум меояд ё ба ягон дарвоза сар халонд. Чун мидид, ки ӯ бар асараш меояд, боз лангида, сепоя мерафт.

Мусофир ҳам андеша дошт аз ҳолати ӯ, ки чаро як дасти ин саг нест? Ё зери чархи қатора монда ва ё осори ҷанги номатлуб аст. «Ҳар чӣ бошад набошад, аз он одамдуздон ҳазор бор одамтар аст. Аз паси ҳамин ҷонвар меравам. Ё ба чар мебарад ё ба ҷӯй; ё ба оташ, ё ба лонаи даррандаҳо...

Чанде пеш Кофарниҳон лонаи даррандагон гашта буд. Бадном ҳам шуд... Баъди гиридорҳо, тартумартҳо ва сӯхтану пухтанҳо... дар ин ҷо амон-амон шуд ва шаҳри Ваҳдат хонданд, адолат пойдор гардид. Аммо ҳоло чунин захмҳо рӯ нагирифтаанд. Маъюбу сарзада зиёданд. «Илоҳӣ назди ягон сарзада набарад...»

Сиёҳӣ мерафт сепоя. Ба машаққат мерафт. Ҳаким ҳанӯз ҳам бовар накарда аз пайи он озмуда мерафт, ки тибқи афсонаҳо ба шакли дигар гардад ё на. Вале ҷонвар ё аз тарс ё роҳаш ҳамин буд, зӯр задаву худро дар азоб гузошта ва шояд меҳмони нохондаро дуов сано карда ду пой аз ду паҳлӯи дасти рост гузошта, бо силтав, тақя бар пойҳо даст пеш меандоخت; боз ончунон ҳаракат мекард ва ба назар ҷаҳида-ҷаҳида мерафт. Ҳар бори ҷаҳидан сараш лангар меҳӯрд, думаш меликкид, танааш меларзид; азоб мекашид. Ҳаким намедонист ва фаросот ҳам намекард, ки ин чӣ пешомадест. Ба ҳазору як тангкӯча мерафт фикраш. Аммо сепой азоби зиёд кашад ҳам, ба ягон тангкӯча сар нахалонда, рост мерафт. Рафт-рафту истод. Рӯи роҳи пиёдагарде истод, ки кӯча поён ёфт.

Ҳаким як пора нон гирифт аз ҷайб ва кафи даст дошта ба ҷонвар наздик омад. Нонро дароз кард. Ҷонвар гӯш ҷур дошта гардан ёзида нонро бўй кашид ва нахуст онро лесид ва даҳон кушода аз дасти ӯ гирифт нонро ва думак зад. Аммо нонро нахӯрда ба замин гузошт ва бо миннатдорӣ дум ликконд, ки пойҳояш низ мечунбид, гарданааш, миёнаш ҳам. Навъе рақси шодиро ёд меовард. «Ман миннатдор» гӯё рафтанро фаромуш карда назди саг нишаст ва сарашро сила карда зехн монд ба дасташ, ки рост бурида буд. «Тир гирифт?» Нигоҳ мекарду дум меликконд ва намедонист чӣ кор кунад бо ин марди раҳгум.

«Буриданд?»

Ҳалқа зад ба замин ва дасти кӯтоҳро боло дошт.

«Мефаҳмам, ту ҳам маъюби ҷанг шудайӣ».

Поранонҳои дигарро низ аз киса баровард ба ҷуз як пора, ки шояд дар рӯзи мабод кор ояд, назди саг гузошт. Ва рост шуда ба атроф нигарист. Чанд қадам поёнтар шабаҳи оҳанҳои пайваста

ба чашмаш расид, ки пули каторагузарро мемонд. Ҳамин чизро мечуст ӯ. Дер нигарист. Атрофро аз назар гузаронд. Ба осмон нигарист, ба Парвин. Ситорайи рӯз ҳам баромадааст. Саросема шуд. Рӯ ба саг овард:

«Бояд туро ҳамроҳ мегирифтам... Чунон ки мебинӣ, имкон надорам. Аз ту батартарам. Завлона буд дар пойи ман... Хайр... Нонро бихӯр. Туро пайдо мекунам. Лекин ҳоло дигар ваъда даода наметавонам. Кош ҳама одамон мисли ту мебуданд. Хайр».

Беҳушона тохт ӯ сӯйи пул ва надид, ки саги сепой ҳам аз пасаш меояд. Наздик ба пул расида қарор гирифт Ҳаким ва дам ба дарун гирифта гӯш ба атроф дод, ки шарфае, садое меояд ё на. Зехн монда нигарист. На диду на шунид. Пас шерона пойи рост пеш ёзонда монду пойи чап бардошт ва бо чунин иқдом пой тез қард ва пули оҳаниро чун гузашт, намедонад. Зеро хавфи марг ё ба даст афтоданро чашмдор буд.

Чизи дигар тарсонд ӯро: аз пас оҳани пул ё болорчаҳои зери релс паст-паст садо меод ва ӯ худро паси сутуноҳани бузурги пул кашида, ба қафо нигарист, ки ҳамон сиёҳӣ сепоя чаҳида-чаҳида меояд. Як лаҳза чашм пӯшида таҳаммул қард. Ҳам ҳашмӣ гашт ва ҳам завқаш омад аз вафойи саг. Аммо чизе дар дилаш гирех баст, ки новақт будагист шодинаш. Зеро ҳама назарфиреб аст ва шояд чине дар ин шакл бошад. Мурғак давид дар пӯсташ ва як бор ларзид; беихтиёр ларзид, ки тарсро пазируфта бошад. Пас якбора аз саг рӯ тофта хешро шердил гирифт ва ду болорчаро як қадам қарда тохт. Паридаву чаҳида мерафт, ки рӯз наздик аст.

Тамоми рӯз посӯхта давид Ҳалил, то пул ғун орад. Ва ҳама шаб сар шикасту мағз об қард, ки барои бародарро умри дубора бахшидан аз кучо пайдо кунад он қадар пули фармудайи Ҳазрату Қумондонро. Бошад, садқайи сари Ҳаким... Гоҳи маслиҳат ҳама хешону қорғарон розӣ буданд ба мошин фуруҳтан; ёру бародарҳо хонаҳояшонро ҳам фуруҳта, баъди озод гаштани Ҳаким Панҷрӯд рафтани шуданд. Вале Ҳалил ягон роҳи ҳалосиӣ ба ақлу инсоф мувофиқро мечуст. Замин сахту Осмон баланд буд ва забони он пурдидахоро ёфтан қори саҳл набуд. «Худое, Ҳочӣ Бобо¹ нафаҳманд, ки... Ниғаҳ дор, Худовандо! Марги Ҳалим кифоя буд. Ин бало сарборӣ шуд. Э, Худое... Як гурӯҳаш мекушад, як гурӯҳаш ғорат мекунад, як гурӯҳаш медуздад, як гурӯҳаш мебарад. Худи ин Дунё мисли Худо якто, вале ин қадар гурӯҳу гурӯҳчаҳо дорад, ки дар ду Олам ҳам намегунҷад... Пагоҳ назди онҳо рафта намешавад. Пул ёфт нашуд. Ба назарам бонки Тоҷикистон ин қадар пул

1. Ҳалил падарро аз забони набераҳо чунин ном мебурд

надорад, ки онҳо мецоханд... Ку ҳамон дилу гурда, ки ин кадар долларро дар мошини шалақи Зокир бор баста ба Ҳазрат барӣ. Роҳзанҳо хабар ёбанд, на ғами мову на ғами Ҳазратро хӯранд. Сари ҳар чаҳоромонро мегиранду мошинро ё оташ мезананд ва ё аз вартайи Лучоб так меандозанд, чунон ки бо Фороби¹ карданд...

Маро ҳам дуздиданӣ будаанд. Ба сарашон задааст, ки баъд кӣ пул медиҳад ба онҳо? Маро ҳамчун сармоядор эҳтиёт кардаанд. Онҳое, ки чунинонро зӯрашон намерасад, ба Худо месупоранд. Ман ҳам ба Худо супоридам зӯронро, то панҷашонро қат гардонад.»

— Абдухалил, хоҳед?

Садойи хоҳар. Чӣ водораш кард дар ин саҳари баланд.

— Не, апа. Чӣ гап?

Хоҳар аз дари нимроғ як бастайи латтагиро дароз карда рӯйи мизи дами дар гузошт ва оҳиста дарро пӯшида, рафт.

Халил, ки тамоми шаб нахуфта буд, ҳатто либос дигар накарда, рӯйи рахт дароз кашида, ҷанг бо нобаробариҳо, номардону роҳзанону душманони осудагӣ дошт, пурташвиштар шуд аз чунин омадану рафтани хоҳар. Хест. Чароғ афрӯхт. Бастайи рӯйи миз гузоштайи хоҳарро бардошту кушод ва ҳама гӯшвораву ангушт-ариву даспона ва гарданбанди заррини ўро дида, хориаш омад ва ҳам андешид, ки синایی раҳм аст хоҳар.

«Бо ин чизҳо кор буд мешуд, боке набуд. Лекин ў як милён мецоҳад. Дар гуфтан даҳон пур мешавад. Аммо чашми танги онҳоро пур кардан... Қаноат-ку надоранд, ҳок пур кунад рӯзе.»

Бовар дорад, ки ин роҳ то Душанбе меравад. Дидбону посбонҳо ва дуздону роҳзанҳо ҳалал нарасонанд, то мазори Мавлоно меравад ва он тарафаш шаҳр аст.

Одамизод сахтҷон будааст; он қадаре ки имшаб ў давиду тохт, варзишгарон намедаванд. Хаёл кард, ки нами танаш хушк шуд ва инак, аз бемадорӣ, миёни ду оҳани дарози беохир ва қатори болорчаҳои зери он афтида, аз хуш меравад; ё қатора омада ба хуш меорадаш ва ё ягон корафтодаи раҳгузар. Аникаш ҳамон сепой.

Вале ў наафтида, беҳушона медавид. Пояш пеш мерафту хуш надошт. Ҳамин қадар ёд дорад, ки сараш калавид; гирд гашт...

Дертар ба чашмаш нуре расид. Хеле диққат карда дид, ки дар нӯги ҷанорҳои мазори Мавлоно офтоб зардӣ дорад. Ягон панҷдаҳ дақиқа ғанабаш бурдааст паҳлуи болорчаҳо. Рӯҳаш сабук. Гӯё аз зиндон зиёдтар дар ин ҷо дам гирифт.

1. Ҳайдаркул, ки бо ғерафурӯшон ҳамроҳ буда, оқибат чунон куштандаш

Акнун хавфу хатар зиёдтар таҳдид мекард; аз байни деҳот гузашта то шаҳр расидан саҳт душвор аст. Дигар тохтаву давида намешавад. Роҳ бояд гашт ва ба чизе аҳамият надода, бепарво, чун роҳгузар ҳаракат кардан лозим.

Ӯ аз роҳ баромад. Гӯристони кӯҳнаи аз роҳи оҳан болоро миёнбур гузашта, так-таки девори бинойи матбаа ва шоҳроҳи бетонии Душанбе – Норакро убур карда чанде роҳ рафта буд, ки аз боло, аз наздикийи заправкайи Қаротегин садойи хуштаки милиса баромад. Баробари хуштак чони Ҳаким ҳам баромад. Вале ба чурри ӯ аҳамият надода сархам роҳашро идома дод ва дақиқае нагузашта милиса ба сари марзайи роҳ ҳозир гашт ва бори дигар чур гуфт. Ҳаким нигарист сӯйи ӯ. Милиса бо ангушт ишора кард, ки роҳгузар наздаш равад. Ҳаким ба пасу пеш нигарист ва ангушт ба сари сина тир карда пурсид: «Ман?» Милиса сар афшонд: «Бале, ту!»

Ҳаким дудила нашоуда рост пеши ӯ омад ва салом дода даст ба воҳӯрӣ ёзид. Милиса автомати дасташро баҳона карда, даст дароз накард. Балки пурсид:

— Ба кучо?

— Хона.

— Хонат дар кучо?

— Дар назди бозори Ҳаштоду дуввум...

— Роҳи Абрешим бугу.

— Бале, командир, Роҳи Абрешим.

— Ҳуҷчат дорӣ?

— Не.

— Ҳамон касе, ки мо мекобем, худӣ худат...

Дар дасту пойи Ҳаким қон намонд. Аз борон гурехта, зери новадон афтод.

— Шаб дар маҳаллаи Қаротегин чӣ кор мекардӣ?

— Қаротегинро ман надидаам, командир.

— Баҳс накун бо ман! Дузди ҳаминшаба ва одамкуши ҳаминшаба худӣ худат.

— Баҳс намекунам, командир. Ҳамин қадар мегӯям, ки...

— Гуфтам! Баҳс накун!

Ҳаким донист, ки сухани ӯро гардонидан суде надорад ва ба ҳар ҳол ба ҳар чое баранду бозпурс кунанд, хубтар будагист аз он ки дар зиндони Қорӣ бошад. Ва аҳд кард, ки то ӯ чизе напурсад, лаб во накунад. Зеро ҳадафи милиса рӯшан аст, ки Ҳаким ба он ходиса дахле надорад. Хуб... хуб, ки «гуреза» буданаширо ӯ намедонад.

— Занака кушта, ҳама чизашро бурдӣ. Боз гап мезанӣ... Афғат «дузд – ман» мегӯяд. Либосат «одамкуш – ман» мегӯяд. Худатро мусичайи бегуноҳ мегирӣ.

Милица аз даруни борхалта дастбанд бароварда, бе ҳарфу су-
хан ҷониби, ба қавли ӯ «қотил» дароз кард. Ҳаким чизе нагуфта
харду даст сӯйи вай ёзид. Аммо милица ҳалқайи як ҷонибро ба
дасти гунаҳгор андохт ва ҳалқайи ҷониби дигарро ба дасти хеш
баст: «Ҳар ҷо мерем, ҳардумон мерем».

«Нав поям аз кишанг ҳалос шуда буд, ака...»

— Чӣ гуфти?

— Маро зиндон карда буданд, гурехтам...

— Ин номерат намегузарат, ака.

— Номер не, рост. Маро зудтар ба милисахона бубар, ака,
ҳамаашро мегӯям.

— Худат кучой?

— Панҷрудӣ.

— Да кучо ин?

— Дар Панҷакент.

— Ҳооо, Рӯдакӣ, бигӯ...

Ҳаким чизе нагуфт.

— Бо ҷунинон баҳс накунӣ, хубтар аст.

— Баҳс лозим не, ака. Хубаш, маро то хона бубар, розӣ ме-
кунам.

Милица қаҳ-қаҳ зад:

— Аҷиб-ку?! Шахсиятат маълум нест. На ҳуҷчат дорӣ, на пул,
ман поста монда тура хонат барам... дилат чизе намехостай.

Сонӣ кисаву даруни пойпӯши ӯро кофту хабар гирифт. Як
бурида нони хушк баромад. Дер нигоҳ кард милица ба нон ва рӯ
ба гунаҳгор овард:

— Ин чӣ?

— Нон.

— Кӯр нестам, дидам, нон. Аммо чаро дар ҷейбакат танҳо
ҳамин як бурида.

— Дигар ҳама чизамро гирифтанд.

— Кӣ?

— Онҳое, ки маро дуздиданд.

— Онҳое, ки туро дуздиданд? Дуздҳо дуздиданд?

Ҳаким боз хомӯш монд. Нохун зери дандон хойид, ки дар
зиндон ин корро накарда буд.

— Ту одами оддӣ нестӣ, ҷӯра. Аз ҳамин як бурида нон дар
ҷейбак доштанат маълум. Дидаву доништа ин корро кардаӣ, ки
шубҳа накунад ба дузди одамқуш буданат...

Хомӯш монд ӯ, то аз гунаҳгор ҷӣ ояд. Вале Ҳаким нохун ме-
хойид..

— Забоната хурдӣ? Гап зан охир!

— Гап надорам, ака. Ман ҳазор рост гӯям, бовар намекунӣ.
Лекин дурӯғ гуфта, фиреб карда, ба гиря дароям, зориву тавалло
кунам...

— Мо медонем ҳамаи инро. Ман аз чашми кас мешиносам, ки ӯ кист? Дузд аст, кисабур аст, одамқуш аст ё мусичайи бегуноҳ. Худат мусичайи бегуноҳ.

Як дарра зад милиса ӯро.

— Назан. Ҷон надорам. Тамоми шаб медавам. Базӯр то ин ҷо расидам. Хурсанд шудам, ки милисаро дидам, арзи маро мепурсад. Ту мезанӣ. Болои мурда – калтак.

— Болои хизмат – тӯхмат. Ина, ту зан маро!

— Не. Ман дар умрам ба сари касе даст набардоштаам. Кори ноҷо накардаам...

— Баҳ-баҳ! Аҳмаки гапдарои боваркунатро ёфти.

Аз роҳи Қаротегин як мошини «Москвич – 412»-и зард омада истод ва аз дарунаш капитан баромад.

— Доштам, ина. – нӯги панча ба чакка бурда гуфт милиса.

Капитан дар дил «дошти, мукофотаро мегири» гуфт, аммо баланд гуфтан наёрист. Аввал ба тарафи қотил саҳт нигарист ва тез-тез миҷа зад. Ба сараш чӣ андешае омад, ки чизе напурсида боз миҷа зад ва дурусттар нигариста аз ҳамкораш пурсид:

— Қотил ҳамин?

— Ҳо, мӯхтарам капитан...

— Ту? – ангушт сӯйи ӯ тир қард капитан. – Ту Халил нести?

— Не. Ман Ҳаким. Додари Халил.

— Ин ҷо чӣ қор мекуни?

— Маро дуздида буданд. Аз зиндон гурехтам.

— Чӣ-чӣ-чӣ?

— Маро дузида, бурда, зиндон қарда буданд. Аз зиндон гурехтам.

Капитан ба сару либоси хоқолуд ва ранги паридайи рӯй, ши-ками пуштқашида, лабони қарахшбаста ва чашмони фурурафтаи Ҳаким нигариста, сар афшонд ва ба маънии «ту чӣ меғӯйи?» ба ҳамкораш нигарист. Милисаи то омадани капитан дӯғмаст китфон дарҳам қашида нобоварии хешро изҳор қард.

— Агар бовар накунед, капитан, ба Халил занг занед... Ё...

— Не. Занг ғойида надорад...

— Ё то ҳона расонед. Хизмататонро мекунам.

— Ҳазор доллар, барои шинсойи.

— Ин қадар надорам. Дусад доллар медиҳам.

— Телаш қунеда...

Тела доданд мошини хусусии милисаро. Андаке ба нишебӣ мойил шуд. Ҳаким дар курсии паси ронанда нишаст ва «Москвич» нишебии роҳи Қаротегинро бесадо фурумад ва то қарибҳои гардишгоҳи давраи роҳи ғӯристони Русҳо омада суфт шуд ва ӯ

калидро тоб дода дар гиронд, ки бо роҳи нишебтари комбинати «Бофанда» меравад. Вале чун мошин бозмеонад, лозим меояд, ки Ҳаким фурумада тела диҳад. Зеро ҳам бензин кам ва ҳам аккумулятор кор намекунад. Ҳакими бемадор, ки чанд муддат аз зуъму саркашӣ ва гушнанишинӣ мадораш хушк шуда буд, бадтарин азобро ба гардан гирифт. Вале ҳар бор, ки Ҳаким ба тела додан фурумад, ронанда меҳандид ва шӯҳихо мекард. «Бузро ғами чон, кассобро ғами чарбу.»

— Нест-дия, нест. Вагарна ман наметонам, ки бакро пур карда фиррас гардам? Бензин нест... Лекин мешавад. Ваъда кардаанд. Баъд ошно, ман дигарон барин нахал нестам, ки автомат пеши бензинфуруш монаму «пур кун!» гӯям. Ё мошинеро дошта, «бензин рез!» гӯям. Не ин кори ман не. Худо диҳад.

— Шумо барин касон дар системаатон бисёранд?

— Чӣ хел? Ҳа, ҳама милиса.

— Неее... Ҳамин хел, ки аз худо тарсида муфтхӯрӣ наку-
нанд?

— Неъ! Ягон кас нест!

— Ман ҳам ҳамин хел гумон карда будам. Балки дар ҷаҳон нест. Агар мешуд, дар байни подшаҳон мешуд, ки ҳама чизро доранд. Танҳо Худо намегирад.

— Худо мол не, чон мегирад.

Ҳаким ба андеша рафт. Ва баъди хеле рафтани ва дар давраи назди бинойи нозироти Вазорати корҳои дохила расам-нарасам мошин бозмонд.

— Худо медиҳаду мегирад. Бандеш наодоасту зӯран мегирад...

— Мошин монд-э, ошно, мон ин гапхоро!

— Фуроям?

— Бензин тамош шуд. Нест. Дар шаҳр нест. Дар ҷумхури нест. Ага не, дидӣ-ку, заправка дар таги фукамон... Айби круг. Уна роҳ надихӣ, мезанӣ фук ба фук, корҳо ҷигел мешавад. Телаш мекуни. Ист. Инаш ҳам гузарад. Телаш бикун. Аклаш бошад, меистодагист. Кур нест; милиса дар сари фармон... Телаш бикун! Акнун дав, ошно! То сари шеб дошта намешавад. Тоз!

Ҳаким даст аз мошин нақанда, сараш ҳам, ба ҷархи базӯр тобхӯрандаи мошин нигоҳ карда, гоҳ тела додаву гоҳ дошта то сари нишебӣ омаданд. Ва зери обу арақ монда, даруни мошин нафаси дароз кашид.

— Зиндагӣ ҳамин хел, ошно. Ага не, зану фарзанд намурад, гуфта, шабу рӯз сагвор медавӣ... Дар ягон ҷо оташе пиқӣ кунад, милиса; ду кас дастугиребон шавад, милиса; кушанд, милиса; дузданд, милиса; занша занад, милиса; оташа кушад, милиса; мошин ба мошин занад, милиса; арақ хӯрад, милиса; нашъа кашад, милиса... Ин чӣ рӯз аст, ошно?

— Аз ин рӯ эътибораш баланд...

— Хока... Пешонеш ба девори лаҳад занад, як саг нигош намекунад. Пеши худат барин дармондаҳо обруш баланд. Агар зиндагиаш хуб бошад, ронандаро дошта «имруз идай, ошно» мегуд?.. Мефаҳмӣ хамин гапҳора? Ё ман дигархелтар мегум?

— Не, капитан. Худам борин гап мезанӣ. Китобҳои дарсӣ хондагӣ барин.

— Эээ... На таърихи КПСС монду на таърихи Руси қадим; ҳамаша хондем... Дидӣ, дар нишебӣ чӣ хел медавад... На бензин лозим, на солярка. Ноинсофҳо ба бензин солярка қуш мекунанд, баъд мошинҳо тир-тир карда дар роҳҳо мемонанд. Ноинсофҳо! Инсоф нест. Фардо чӣ ҷавоб меода бошанд?

— Кадом фардо?

— Фардо! Рӯзи қиёмат!

— Худотарс будайӣ, капитан.

— Ага не, худата меовардам? Ҳеҷ вақт. Худотарс набошад, дар ҳамон ҷо пусида рави ҳам, як кас туро ба манзил намерасонад.

— Ба роҳи лиллоҳ... ҳоло доллар ҳам намегирам бугӯ!

— Ин масъалаи дигар, ошно. Мо шарту байъ кардем. Лафз ҳалол. Пули дунё эътибор не.

— Шӯхӣ кардам, капитан.

— Мефаҳмам. Шумо одами нағз. Аката мешиносам. Ага не, туро дар мошин намешинондам.

— Намешинондӣ, мошинатро кӣ тела меод?

— Рост мегӯӣ.

— Акат шоирӣ ҳам дорад-а?

— Амакам шоир.

— Дидӣ, медонам... Хайрият, ки чароғакҳо кор намекунанд, ага не, дар ин ҷо ҳам мемондем. Дидӣ, дар дасти рост ҳам заправка, лекин бензин надорад. Ким-кадом ҳеши вазири савдо ё раиси нефт харидааст, мегӯянд.

— Заправкаро?

— Ҳо. Як заправкаро мешуд, дарди бахайр буд. Оламо харида истодаанд.

— Давлат дигар таъмин намекунад.

— Рост мегӯӣ, ҳеҷ чиз надорад давлат. Лекин хуб мешавад, мегӯянд... Текстиро гузаштем-ку, ошно! Як вачаб матоъ надорад. Будагиша афғонҳои гуреза харида, бурданд. Акнун пахта нест, ки бофанд. Ун духтарҳои Ивановоро, ки медидӣ, ягон дона мондагӣ не. Ҳамаш рафтанд. Баччаҳои тоҷикро ҳам ҳамроҳ бурданд. Лекин кори хуб карданд. Дар ин ҷангҳо ҳам худашон мемураданду ҳам баччаҳои тоҷик.

— Баччаҳои аз писарони тоҷик зойидаашонро?

— Не, баччаҳои нағз дидаашонро... Сабил мон... Дигар намеравад. Чӣ кор кунем?

— Дигар намешавад, ошно. Он тараф баландӣ, тела дода намешавад. Мошинро мемонем. Дастбанд дорӣ?

— Чӣ хел дастбанд?

— Ҳамон хеле ки ҳамроҳат ба дасти ман андохта буд.

— Дорам.

— Ҳардумон даст ба даст мешавем. Маро то хона мебарӣ. Пулата мегирӣ. Акам бензин дорад. Оварда ба бакаат мерезад...

— Шухӣ нақун... Ё фиребам мекунӣ?

— Дидӣ, ки ягон мурда зиндари фиреб карда бошад?

— Бисёр...

— Чӣ хел?

— Дар киноҳо нишон медиҳад-ку? Мурд гуфта меравад. Мурда зинда шуда, омада қасос мегирад.

— Онҳо ҳама бофта.

— Ҳамин рафтори моро ҳам ба ягон кас гуйӣ, сохта, бофта, муҳобот мегуянд... Рост мегуӣ, ошно?

— Рост мегӯям!

— Неее... Бензина?

— Рост.

Онҳо андаруни мошин даст ба даст шуданд. Гоҳи фурумадан саҳт хандиданд. Зеро яке дар пеш, дигаре дар пас нишаста буданд ва даст ба даст баромадан имкон надошт. Дастӣ Ҳакимро раҳо кард милиса. «Боз нақанад?» аз дил гузаронд.

Даст ба даст мерафтанд қад-қадӣ рӯди Варзоб¹, ки канораш роҳи мошингард дошт. Роҳгузарон менигаристанд ба онҳо. Ҳакимро сар ҳам буд.

«Командир, намешавад, ки ягон таксӣ гирем ва моро то хона барад?» якбора фармуд Ҳаким баъди андешаи зиёд, ки ҳанӯз тарсу ларз аз танаиш нарафта буд.

«Мешавад. Лекин пул надорӣ-ку?»

— Пул аз хона мешавад, командир.

— Дар чунин ҳоле ки мо дорем, таксиро қарор намекунам. Магар ки тӯро раҳо кунам.

— Иштиёратон, командир... Ман намегурезам. Лекин ҳамин хел бошад, хубтар, чунки ҳанӯз ҳам аз дуздон хавф дорам. Онҳо имрӯз ҳам бошад, фардо ҳам бошад, маро дуздаи саҳт азоб медиҳанд.

— Азоб доданд?

— Худатон нағз медонед онҳоро.

1. Ин рӯд дар ин ҷо расида, Душанберӯд ном мегирад

— Бадкоранд. Ин гурӯҳ ба гурӯҳи сеюм тааллуқ доранд... Ҳеч ислоҳ карда нашуда истодааст. Лекин сардори нав тадбирҳо мекунад, ки ин масъала яктарафа шавад.

— Яъне вазири шумо?

— Не. Сардори давлат.

«Таксӣ!»

Холӣ. Намедорад. Шояд ҳолати дастбанд доштанашон сабаби надоштанашон бошад. Ё бим аз милиса доранд, ки ройгон мебарад. Ба ҳар ҳол раҳораҳ мерафтанд. Тақрибан роҳро ним карда буданд, ки як мошин худ аз худ омада паҳлӯи онҳо истод ва дили Ҳаким фуру рафт, ки дуздон шинохта, доштанд мошинашон.

«Капитан, бифармод!»

Капитан аз рақамаш шинохт, ки чанд рӯз пеш ронандаро аз як бало раҳонида буд. Ҳоло шинохт.

Аз чон хуштар нишастанд. Ва капитан дар роҳ мондани мошинашро изҳор кард.

— Парво накунад, капитан. Коратон, ки буд шуд, гардонда меорам.

— Ташаккур, Шариф, кори мо зиёд....

— Ба тарафи рост гардонед... Ҳамин ҷо, назди гаражҳо до-ред. – Ҳудро соҳибхона дониста ва шерак шуда гуфт Ҳаким, – Ба пойи мошинатон хор нахалад! Як дақиқа сабр кунед. Ман пул барорам.

— Пул лозим не, бародар. Баройи капитан ҳар қадар хизмат кунед, меарзад... Хайр!

— Бо як мошин фук ба фук шуда буд, халосаш кардам. Баройи ҳамин...

Арз кард капитан хидматашро.

Баробари дидани табор Ҳаким меҳандиду аз чашмаш ашк мерехт. Онҳо ҳам ашк мерехтанд, ки теги замона хунрез аст. То пагоҳ зинда буданро касе қафолат намедихад. Гӯё касе ба касе кор надорад, мебинӣ, ки аз зери пой фалокате хестааст.

— Ин хонаӣ ошнотон – Ҳалил, капитан.

— Баччайи хубай Ҳалил... Ин духтарак ба Ҳалил монанд.

— Духтари Ҳалил... Манижа... Духтари амакаш... – Ва гиристанд. Як даст дар ишкел ва бо дасти дигар духтарро бардошта, бӯйдаву бўсида, ҳоло ба замин нагузошта буд, ки занг зад телефони беруни дар.

«Дадем!» дод зад Манижа ва худро аз бағали амак ба замин партофта, тозон рафта гӯшакро бардошт:

— Ало!... Амакам! Дада, амакам! – дод зад ӯ ва аз шодӣ меҷаҳид.

Ҳаким, ки ҳоло дасташ аз дасти капитан чудо нагашта буд, кариб ўро кашолакунон гўшаки телефонро гирифт.

— Ало... Ҳа, ман... Кучо?... Э, нейе!... Наравед!...

Ва ҳанўз капитан дасти асирро раҳо накарда, ду мошин омада назди дарвоза қарор гирифт. Бародарони Ҳаким ва ҳамкорон омаданд.

Халилу Ҳаким якдигарро оғўш гирифта дуру дароз хомўш, ором, чашмпўшида истоданд, ки ба хомўшиҳои падарашон монанд буд. Яқин ҳаёлашон ба падар рафта буд, ки коре мешуд ва ё ходисае мешуд, падарро чӣ ҷавоб мегуфтанд?

Баъд дертар ҳамдигарро дур тела додагӣ барин дастҳо ба бозуи якдигар саҳт ба рӯи ҳам нигаристанд. Аз нав ба оғўш кашида, сонӣ табассумкунон чудо шуданд, то ба дигарон навбат расад. Халил фармуд:

— Албатта ягон қор қардӣ?

— Ба шумо як милён доллар фойида овардам.

Ҳама баробар хандиданд. Халил бо милисаи шинос вохӯрӣ қард.

Ва занги телефон боло шуд.

— Дада, бобом!

Халил зуд гўшакро гирифт.

— Лаббай!... Тинҷӣ... Кӣ гуфт?... Шумо ба гапи одамон бовар намекардед-ку?... Ҳамин ҷо... Ҳаким, бо Ҳочибото гап зан!

— Ало, додо! Ҳама нағз?... Очем нағз?... Хуб... Меравем...

Баъди фурсате милисаро чома пўшонданд ва хоҳиш қарданд, ки аз пости Варзоб гузаронад. Мабод, ки роҳро банд қарда бошанд дуздон.

— Бист дақиқайи дигар ҳаст то боҳабар шудани дуздон аз фирори ман. – Изҳор қард Ҳаким.

— Ваъда бензин буд, – оҳиста ба гўши ӯ фиччонд милиса.

— Халил, мошини Шарифчон дар роҳ монд. Ман ба ин қас бензин ваъда қардам.

— Аввал Шарифчон моро аз пост гузаронад. Сонӣ мо ўро аз пост мегузаронем... Бензинро ба мошинашон мерезем... Ва рафтем... Қорхона ба умеди Қомрон.

— Қомронро дузд барад, майлаш-а? – Қомрони орому хомўш ҳам боре лаб қушод.

— Қомронро як бор бурд, дигар намебарад.¹ – Шўҳиҳо аз хурсандӣ буд, ки гумгашта пайдо шуд.

Чунон ки хоистанд, шуд ва бародарон падарбинӣ рафтанд.

1. Шонздаҳуми декабри соли 1992 латтабандҳо дар маҳаллаи ДОК, дар назди Тоҷикбакалея мошини Қомрон – Газ-24, рақами давлатиаш: В 01-06-ро дошта, ҳудашро бо хости як шинос раҳо қарда, мошинро бурданд. Баъди яку ним сол мошин аз шўъбайи Қорҳои дохилии Файзобод ёфт шуд.

ДАФТАРИ ЧАҲОРУМ

Беруни дарвозайи корхона мошини «Жигули»-и 07-и осмони-ранг бозистод ва дер вақт дарах кушода нашуд. Мазмун, касеро мечустанд ё рафтори касеро мушоҳида мекарданд. Баъди хеле муддат они фурсат расид, ки дари пеш боз гашт ва милисае бурун омада, шапкайи дастро ба сар гузошт ва бинойи дуошёнро сар боло карда он қадар нигарист, ки ин бинойи назарногири пештар сохта ба осмон часпида бошад. Хушаш наомад. Баъд ба дарвозайи бинойи чаҳорошёнро навсохт, ки ба бинойи кӯхнаи ба шакли ҳарфи «Г» бунёд гардида ҳамсоя буд ва рангу масолеҳи беҳисоб сарф карда, саҳт орову торо дода буданд ва тунукайи мавҷдори қирмизнаш ҳам баройи чунин шаҳри офатзадаи ғанбор тоза метофт, наздик омада, аввал дуздона атрофу акнофро аз назар гузаронд, сонӣ тугмаи дарунтари девор гузоштаре паҳш кард. Баробари боло шудани садои занг, ки милисаро ба ғӯш нарасид, як сағи аз даҳшату овозаш одамхор вағғидаву шӯрида паси дар омад ва панча ба роғи зери дарвоза гузошта ва фӯк миёни ду панча халондани шуда, сарсина ба замин паҳш карда ғуррид. Ҳарчанд ин паҳлӯву он паҳлӯ гашта сару суроби одамро бинам мегуфт, чуз туфлӣ ва шими хокиранги мағзиаш аз раҳи сурх дигар аъзойи меҳмонро дида наметавонист. Меҳмонро ва соҳибхонаро садо ва ғурришу ситези сағ кифоя буд, вале милисайи бекарор, ки чунин корҳо одат кардааст, баройи тезонидани кор, боз тугмачаро паҳш карда, ғазаби вафодорро меафзуд. Хулоса, касе аз соҳибхонаҳо наздик наомад ва ӯ ба дӯконҳои қатори дар роҳи миёнаи гулгашт сохта нигарист, ки аҷаб корҳое мекунад. Ин ҷо гулгашт буд, файласуф Рачабӣ фурсат пайдо кунад, ба ин ҷойи саёҳатбоб баромада роҳравон китоб меҳонд. Ҳоло роҳи мошингардро бастаанд, бо пайроҳаи одамгардӣ тарафи ҳавлиҳо гашта намешавад, мошинҳо ва одамон гирд гашта аз назди ин бинойи замонасохти қадом қумондон мегузаранд ва сӯйи масҷиди Сари Осиё мераванд.

Баъди андешаи зиёд, ки шаҳр ҳам обод мегардаду ҳам вайрон, ба дарвозайи кушоду васеъ омад милиса. Ин раҳна дарвоза надошт. Рӯзҳои муташанниҷ ҳамсояҳо бо пули миёна дарвозайи оҳанӣ сохта, ба дарвоза ду қуфл ва ба дариҷа як қуфл андохта ба ҳар хонадон калид дода буданд, вале рӯзҳои саҳт «дар ин бино душман пинҳон шудааст» гуфта, як танк бо пештанааш дарвозаву деворро тела дода ба дарун бурд, Тоҷикистон тинҷ шуда бошад ҳам, касе ба дубора сохтану дарвоза монданааш ҷуръат намекунад.

Дами дарвоза як ҷавони риши кӯтоҳ монда, ки Эшонаш ном мебаранд ва як ҷавони дигар, ки Ҷӯра мегӯяндаш, дар ҷӣ маслиҳат буданд ва ё баъди рабудани Ҳаким навбатдор меистоданд. Милиса наздик ба онҳо омад ва фармуд:

— Салом, йигитхо! Таҳҷойи ҳастед?

— Ҳо, – посух дод Эшон.

— Ин ҷо ягон корхона ҳаст?

Онҳо ба якдигар нигариста ҷӣ ҷавоб гуфтанро надонистанд.
Эшон пурсид:

— Ҷӣ буд?

— Ҳаким гуфтани одам кор мекунад?

— Як Ҳаким буд, ки дуздиданд.

— Э баччааа, ана ҳамун даркорай.

— Буд, лекин ҳозир нест.

Милица даҳон кушод, то чизе гӯяд, Ҷӯра «Ман мефаҳмам»
гӯён тозон ба ошёнایی дуввум баромад. Ва бо ҳамон шасте ки
рафта буд, омад:

— Агар Ҳакимро дидан хоҳед, хӯӯ ана ба ҳамон ошёнایی дув-
вум буроед, – тирезаро бо даст ишора кард Ҷӯра ва пеш даромад,
то милисаро он ҷо барад.

Милица аз дар даромада «кист Ҳаким?» гӯён пурсид.

— Ман!

— Худи худут?

— Ҳо. Ҷӣ буд?

— Ҳамон Қорӣи худта дуздидара дошта овардам.

— Кучост?

— Дар мошин.

Милица гашта рафт, то дуздиро биоварад. Халилу Ҳаким аз
тиреза нигоҳ карданд, ки ӯ назди мошин рафта, комат ҳам карда
чизе гуфт ва дари мошин кушода шуда милисайи дигар баромад.
Вале дасти чапашро ба зудӣ кашола карда гирифта наметавонист,
балки касеро берун мекашид. Аз паси ӯ каси дигар баромад, ки
дасти чапи милица ба дасти ростии ӯ ишкелбанд гашта буд – як
нӯги завлона дар банди дасти милица ва нӯги дигараш дар бан-
ди дасти одами ришдор. Онҳо мурғобӣ барин қатор шуда сӯйи
корхона мерафтанд.

«Мешиносӣ?» – пурсид Халил аз Ҳаким, ки аз рӯйи эҳтиёт
дар хонайи дигар пинҳон карда, ҳоло омадани онҳоро тамошо
мекарданд

«Не. Ман он вақт чашмбанд доштам».

«Ҳамин ҷо бош».

Ва Халил баромада ба курсиӣ корӣи хеш нишаст. Онҳо ома-
данд. Баробари аз дар ворид гаштан милисайи аввал аз ришдор
пурсид:

— Мешиносӣ, Қорӣ?

Қорӣ хеле нигоҳ кард, милисаро кашола карда наздиктар омад.
Вале милисайи даст ба даст ӯро пас кашид.

— Шинохтӣ?

— Ҳамин. Боз мегум, ки ҳамин не.

— Чаро?

— Ҳамин. Лекин вай зардина буд. Ин сафедча.

— Дурусттар нигоҳ бикун, Қорӣ. Шояд аз алами ту сафедча шуда бошад.

— Чум...

— Худут мешиносӣ, маълим, Қорира?

— Чашмони ман баста буд. Лекин овозаш шинос.

— Ина! Худута шинохт, Қорӣ.

— Не. Ин набояд шиносад. Ин Ҳаким нест. Акашай –Халил. Вай хандон. Занӣ, кӯбӣ ҳам, меҳандад. Ин одам зуъм дорад.

— Ҳакима хуб задӣ-а, Қорӣ? Чашмонашро баста задӣ, ки на-шиносад. Лекин ман пӯсти туро дар чармгарӣ мешиносад. – Хест Халил. – Чӣ хел задӣ? Ана ҳамин хел?

— Милиса намонд, ки Халил занад Қорира:

— Мо баройи задан, занондан ё қасос гирифтан наовардаем ўро. Овардем, ки якдигарро мешиносед ё не? Воқеан дузду дуздида ҳаминҳоянд ё касони дигар?

— Қорӣ одамшинос будааст. Ман бародари Ҳаким. Худи Ҳа-ким дар Амрико. Хонданӣ рафт.

— Нагуфтам, ки ин Ҳаким нест! – вағғид Қорӣ.

— Ман бародари Ҳаким. Ҳар масъала ё мушкилоте бошад, аз номи ў ҳал мекунем.

— Мо аввал худта бурданӣ будем...

— Пас чаро набурдед?

— Маслиҳату машварат кардем, ки агар Халилро гирем, одами пул медодагӣ нест. Ҳакимро гирем, Халил пул ёфта метонад.

— Пул чӣ лозим ба шумо?

— Кира пул лозим нест, бачча? Лашкарро хурондану пушондан лозим. Мо бонк надорем. Ҳеч даромад надорем. Истехсолот нест. Давлат нигоҳ намекунад.

— Магар шумо лашкари давлатӣ-ҳукуматӣ ҳастед?

— Бошем-набошем, нафс дорем. Баройи намурдан хурдан ло-зим.

— Қорӣ, ба ин гапат ҷавобу саволи зиёде ҳасту гуфтанашро раво намебинам.

— Бугу, бачча, бугу. Шарм накун. Озодии сухан, гуфта, мо ба ин руз расидем.

— Хуб. Баройи хоҳишат мегӯям, Қорӣ.

— Бугу – бугу!

— Он қадар одамоне, ки мурданд дар ин ҷанг, нахўрданд, ки муранд?

— Ин кори Худо. Дар пешониашон навишта шуда будааст.

— Ку, акайи милиса, бихон, ки дар пешонии Қорӣ чӣ на-вишта шудааст.

— Эй бачча, ширк макун, он навиштахора чуз худаш касе хонда натавонад.

— Рост мегӯйӣ, Қорӣ: ман довар нестам. Шукр мекунаму ширк не. Лек бояд аз ту дод ситонам. Бубинем, ки дар пешонийи ману ту чӣ навишта шудааст. Магар дар пешонийи ман навишта шудааст, ки пул дорам ва ту хондӣ, ки чунин бадкорӣ кардӣ?

— Мо бекас нестем, бачча. Дар Минфин¹ ҳам одам дорем.

— Кӣ одамат?

— Инро ман намедонам. Ҳазрат медонад.

— Ҳазрат...Ҳазрат... Ин ҳамон, ки тасбеҳаш ба Замин мерасаду оҳаш ба Осмон?

— Ҳо, Ҳазрат ҳамин хел бузургвор.

Милисайи аввал безобита шуд, ки онҳо ба кадом самт фуру мераванд ва ба пархош меоянд ва чангашон аз ҷанги бародаркушӣ ҳам саҳттар мешавад. Зеро умқҳойи ун ҷангро низ касе намедонист ва шӯхиву тӯҳмат омехта, ба ҳуни сурху сиёҳ табдил ёфт. Ё, ки шохиди бисёр кирдорҳо ва ходисаҳои нохуш буд, зудтар аз ин ҷо бурун омадан хост:

— Шумо дигар дар рӯзи ҳисоб вомехӯред.

— Дар рӯзи ҳисоб? Ман намеҳаҳам, ки дар он дунё ҳам бо чунин қасон рӯ ба рӯ бошам. Умеди инҳо аз он дунё зиёд аст. Лекин дар ин дунё хун рехтаву ғорат кардаву кӯдакнорро ятиму берӯзӣ карда, умеди биҳишт кунанд... Ман аз Худо талаб мекунам, ки агар ба чунин қасон аз биҳишт ҷой диҳад, маро рост ба дӯзах бифиристад.

— Кофир!

Ин ҳарфи охири Қорӣ буд. Сонӣ милиса ўро гӯсолаи ба-шоҳбанд барин кашола карда баровард.

Ҳалил аз паси онҳо набаромад. Аз тиреза ҳам нанигарист, ки онҳо кучо мераванд. Дар курсӣ нишаста, саҳт ба андеша рафт. Парешон буданд фикру андешаҳояш. Дурусташ, ҳеҷ гуна фикри яклухт надошт, чунон ки зиндагӣ ва қорубори он берабт шудааст. Аммо хотирот ва ташвишҳое, ки рӯзгор дар мағзи сари ӯ ба ғалаён оварда, бо мурури замон охиста-охиста фуру нишонда буд, боз барангехт: «Ин чӣ шӯрест, ки як ранҷбар дар ду аср зиндагӣ карда, аз яке хушрӯзӣ набинад? Аз рӯи баъзе шундидаҳо чунинонро дар ду ҷаҳон озор медиҳанд. Касе дар ин дунё бо роҳат зиста бошад, дар он дунё ҳам роҳат мебинад; ранҷу азобу шиканча дида бошад, дар он дунё ҳам насибаш ранҷу азобу шиканча мешавад. Дар ин дунё шох бошад, дар он дунё ҳам шох мешавад. Гадо бошад, гадо... Пас... пас... пас чӣ? Ба чунин пурс касе посух дода наметавонад».

1. Вазорати молия

Ҳақим дар хонайи дарун дараширо қуфл карда, аз паси он муко-
ламайи эшонро гӯш меод. Сахт ба хурӯш омада буд ва аз забон-
дарозихойи беақлонайи Қорӣ хашмӣ гашта, дарро канда баромада
ба вай дарафтода, он қадаре, ки дар он ғарибхона кӯфтаву зада
буданд, бихост биқӯбаду бизанад; алам ситонад. Лек дуруғи Ҳалил
фош мешавад, гуфта, ин корро накард ва чун аз тиреза ба мошин
савор шуда рафтанашонро дид, боз хеле таваққуф кард. Магар
ба андеша рафтани бародарро дониста хомӯш истод, то халал
нарасонад ва ё нигарон буд, то Ҳалил дарро кушода, даъваташ
кунад. Аз дер садо надодани бародар ташвиш кашида, дарро
кушода назди Ҳалил омад. Ба қавли Қорӣ, Ҳалил ба рӯйи Ҳақим
нигарист, ки меҳандад. Ҳалил низ хандид ба ҳоли ӯ, ки чӣ аламҳо
мегузарад ва чӣ хотироти талх гузашт, вале ӯ меҳандад. Одами
хандон. Ҳақим ин ҳолро дида, аввал ҳайрон шуд, сонӣ хандид.
Ба харду баробар хандидан гирифтанд.

«Ман рӯзи ҳисоб бо вай вомерхӯрдаам».

«Ҳуш умри дарозе».

«Ба назарам, ин чиз рӯзхон наздик бояд баргузор гардад».

Дар синایی чапи Абдуҳамид як тори ниҳоят борик канда шуд;
қояш ба сӯзиш даромад. Аммо ӯ надонист, ки ин чӣ тор аст. Пеш
аз ин дард мекашид, месӯхт ва даруни қафаса тап-тап мекард. Аз
ҳолат меравондаш. Сонӣ дар дасти чап дард пайдо мешуд. Аммо
чунин канда шудани ришта ё тор нахустин аст, ки чун ришта
бигусаст, ба кор наояд. Гирех кунанд ҳам, дар лағандайи кӯрпа
метобад. Аммо ин тор дигар: ҳамон барин, ки молро кушта пӯст
канда дар гармиаш рону шонаро тег ронанд, аз рағчаҳои бурида
хун мезаҳад. Ҳатто аз рағчаҳои дунбайи сафед ҳам, ки зуд ба
чашм мерасад. Ҳоло Абдуҳамид ҳамин чизро пеши назар овард,
ки як тор бигусаст. «Одат, ки шуд, пайи ҳам гусастан мегирад.
Навбат ба рағҳо ва шохрағ мерасад».

Ғамӣ гашт Ҳочӣ Абдуҳамид. Ҳарчанд писарон намегузоранд,
ки ба пойи падар хор халад, аммо рӯзгор, замон ва пирӣ кора-
широ мекунад. Падарро ҳаҷ фиристоданд, зиёрат карда омад. Аз
Марғеда дар замин гирифта доданд. Хонаву дар кард. Масҷиди гузар
сохт. Вале гоҳе, ки ворӯйиҳо мурдаи ғезаниро «омада» гуфта
дар қабристон роҳ надоданд, дилаш аз ин манзил ҳам монд. Бо
вучуди он дар сарғаи кӯчае, ки масҷид бунёд кардааст, ғӯристане
бунёд шуд, ки аввал бародараш Абду, сонӣ писари аз Ҳалил як
сол калон Ҳалимро дар гӯшайи тарафи офтоббаро ба хок супурд.
Мурдан меросӣ бувад. Вагарна Худованд мурдани муҳиббонаширо
раво намедонист. Сарбориӣ ҳама ғаму озорҳо Работи вайрона
шуд: Абдурауфи боғбону подабони даврони райисии Абдуҳамид

хочиталбон кард нону намакхӯрдаро. Ҳочӣ Абдуҳамид чанд тан хоҷихоӣи ҳамроҳ ба Маккаӣи мукаррама ва Мадинаӣи мунаввара зиёрат рафта омадаро ҳамроҳ ба талбони Абдурауф бурд ва чун соҳибхона онҳоро гуселонда, сонӣ ҳамроҳи ӯ ба Работ омад. Аз работ пайчо монда буд. Валу вайрон ва хазонзадаву мурда буд Работ. Ҳочӣ Абдуҳамид чизе гуфта натавониста дилаш гирист ва бемадорона дар ҷое нишаст, ки замоне суфа дошт ва сояӣи сада. Он қадар дур нарафтааст он солҳо. Сохтану обод кардан ва ба бало гирифтор шудан ҳам чандон дур набуд. Аммо аз намуди ҳаробот ва бо теша ё табари кунд занона ё худ баччагона буридани садаӣи дастнишондааш бармеояд, ки ин ҷо баробари қасри Спитамон, Куҳандиж ё тахти Деваштиҷ обод буд ва ё баъди омадани Искандару Араб, муғулу ҷуғул, ё худ баробари озодгарони халқи тоҷик, ё расидани пойи Батошу Қатаған ба чунин ҳол расид. Ӯ дар пайчо нишаст. На аз бароӣи дамгирифтани ва ё фароғат, балки аз беҳоливу бемадорӣи нишаст. Зеро кайҳо дилаш об шуда пеши пояш рехта буд. Ӯ чизе напурсид, Абдурауф ҳам чизе нагуфт. Нагуфт, ки кадом корчаллони сохтмон зери дасташ ба ду пули пучак ин манзили ободро гирифта, сангу хишт чудо, оҳану бетон чудо, пилта чудо, панел чудо, ҷӯб чудо, шифер чудо фурӯхта пул кард ва касе надонист, ки он пул кучо рафт ва ба пули гирифта ҳатто шефири чунин сохтмонро харида намешавад.

Онсӯтар боғу роғ ҳам дар чунин аҳвол. Як саҳроӣи дар замони Докёнус ҳамвор кардаву сангаш чидаро мемонд, вале ҳоло боз санг рӯйидааст. Як ҷӯӣи дароз меравад то сари канал. Чунон намоёнд, ки аз тор ба зер об мебурда бошад. Ҳол он ки ин ҷоӣи қубури обест, ки Абдуҳамид сохта аз наҳр ба боло об кашида буд. Хоначайи дами обкашӣ ҳам валангор ва трансформаторро, ҳамчунин симу симҷӯбхоро канда бурдаанд. Чӣ хел нагиряд дили Ҳочӣ? Аз оғилу сайисхонаҳо ва молу ҳол дараке нест. Ҳочӣ яқин мекунад, ки аз рамаӣи гӯсфанд низ нишоне намонда: гӯё ҳама қатори Абдуҳалим шуда. Чӣ сон нагиряд дил?

...Ӯ намедонад, ки дар баданаш чӣ қадар рағу рағчаҳои хунгузар ҳаст, лек донист, тори нахустини он хеле нозук, ғамангез ва ниҳоят сӯзон канда шуд. «Раҳна шуд» такрор кард дар сар, аммо касеро нагуфт, ки алами ҳама дардҳову ранҷо ва озурдадилҳо як сӯву алами гусастани тор як сӯ.

«Дунёро дигар мекунем» гуфтагиҳо воқеан ҳам дигар карданд. Аммо дунёро неву сохти давлатдориро тағйир доданд: Тоҷикистон республикаӣи бародарӣ буд, «Муштарак-ул-манофеъ» шуд. Вале ҳисобчиё нест, ки суду зиёно муайян карда тавонад.

Ба ҳамин маънӣ канда шудани тораки дилро эътиборе надода, оҳиста ва хеле номаълум гӯшайи чашм кард Абдурауфро, ки зиёд-

тар аз Ҳочӣ мубталойи дард ё андешахост ва ниҳоят пир шудааст; аз Саманди ҷўгур ҳам пиртар, ки ҳоло дар асписти Саратог чӣ аҳвол дошта бошад?

Медонад, ки хайвонро хасу хошок бошад, хўрда мегардад. Аммо Абдурауф ғами зиёд дорад: Нисо пир кард ўро. Чашмаш яку якбора хираву тира гашт ва чизеро надида монд. Шў буду шудаширо сарф кард. Баччаҳо пули ғарибкориашонро ба доруву даво сарф карданд, суде набахшид. Абдурауф дар чашм айнак гузошта ҳичча карда китоби «Канзи шифо»-ро хонда, ҳар тавсияи дармони чашмро дида, аз рӯи он амал кард, аммо рўшание пайдо нагашт. Сахт ғам хўрд; зиёдтар аз худӣ Нисо ғам хўрд. Зеро ҳеҷ махлуки рӯи замин мисли Абдурауф занашро дўст намедорад. Ҳамин нуктаро Абдуҳамид медонад, аз ин рӯ онҳоро эҳтиром мекунад.

— Шумо он рӯз набудед, Ҳочӣ Абдуҳамид. Шумо ҳаҷ рафта будед. Дар Работ арасот шуд. Ман ҳамроҳи шумо сохтани Работро дида будам. Вайрон карданашро ҳам дидам. Арасот буд. Кранҳо оварда буданд. Мошинҳои «Камаз» чамъ шуда буданд. Шабу рӯз кор мекарданд. Саримсоқ, гўё ба қиёмат лаҳзаҳои башумор монда бошад, аз тори бом ба кранчиҳову симбурҳо дод мезад: «Ин қадар мечунбед шумо!?» Ҳеҷ намефаҳмидам, ки чаро ин қадар шитобкорӣ, ки дар сохтани Работ он қадар шитоб накарда буданд. Хаёл мекунам, ки бим аз шумо доштанд, Ҳочӣ, ки ана-ана меоеду дасти вайронкоронро бозмедоред. Э Саримсоқ дод мезад-ээ... Як болгарка будаст – чӣ будаст, ки алмос барин симу арматурро мебуррид. Кран плитаҳоро мебардошту тори мошин мегузошт ва мошинҳо сарнишеб мешуданд. Кран аз паси онҳо рафта, дар кучое борро фуруварда, боз меомаданд. Сонӣ деворшиканиро мегўеду хишткашониро мегўеду... Қиёмат, қиёмат... Сонӣ ба кубурҳо часпиданд. Як сардори матлубот ҳаст-ку, тез-тез миҷа зада, дар умраш як харфи рост намегўяд.

— Намедонам...

— Ҳа, ҳавай-дия... Саримсокро пеш-пеш карда овард. «Мо ин турбаҳоро харидем» гуфт. Сонӣ шабу рӯз оҳан буриданд. Боз ҳамон крану ҳамон «Камаз»-ҳо омада бор карда бурданд. Ман дидам, ки вайронкорӣ чӣ осон...

— Вайронкор вайрон мешавад.

— Ҳамин ҳел. Турбаҳо ва симҳои сари симҷўбҳоро ба афғонҳо фурухтаанд. Бор карда тарафи Душанбе фиристодаанд. Шириншо зорӣ кардааст, ки дашти Амондара месўзад, турбаҳоро диҳед, об барорем, надодаанд. Шумо арзон мегиред, гуфта надодаанд.

— Доллар?

— Ҳооо...Як плита – сад доллар дар худӣ Панҷакат. Як метр турба намедонам, чанд доллар будааст.

- Худованд ҳисоб мекунад ҳамаи инро.
- Ҳамин хел, Ҳочӣ... Хуб, ки он рӯзҳо ин ҷо набудед.

Ҳочӣ Абдуҳамид гоҳе ки аз дари бинойи «Амрози қалб» ворид гашт, дар болои дари дуввум байти ошноро хонд:

*«Ҳар шаб ситорае ба Замин мекананду боз
Ин Осмони ғамзада ғарқи ситораҳост».*

Сиёвуши Касроӣ

Ҳочиро ҳамин ном нав буд. Вағарна байтро дербоз аз ёд медонист. Ва чаро ин шохбайтро маҳз дар ҳамин ҷо шиёро кардаанд. Пойи равонаш бозистод ва Ҳалил ҳам чашм ба байт давонда ҷӣ байти оӣ будани онро дарёфт ва озори дили падарро пай бурд. Баъд ба дасти рост гашта ба дари хонаи кории сарпизишки дил Соҳибназар наздик шуданд.

Чавони хушқомати нуронӣ, фатиламӯӣ шикастаабрӯ, ки ин марди майдонро медонист ва солҳои дар мактаби Вен ё Порвен хонданаш аз деҳа то Мушистон роҳи мошингард сохтани ўро бо чашмони худ дида, муаллими тарбияӣ ҷисмонӣ пойгаҳро дар ҳамин роҳи ҳамвор мегузаронд, дар ёдаш монда, ўро ҳамчун марди қаҳрамони меҳнат мепарастид, хуш пазируфт. Солҳои навҷавонӣ ва корномаҳои Ҳочиро ёд оварда, меҳмонро рӯҳбаланд кард: «Шумо аз меҳнати зиёд андаке монда шудаед, ҳамроҳ дам мегирем.» Ҳочӣ чизе нагуфт. Ҳамон лабханди зераш як ман аламдоштаро сохт чун фиреби чашму назар. Аммо Ҳалил фаҳмиду дар дил умед кард, ки ғиряӣ чандин вақт боз силсилабанд шудааш баъди чунин хандаи одоб ба сиришк табдил наёбад. Зан ҳам – модари Ҳалил, ки вақтҳои охир аз Ҳочӣ ҷудойи надошт, ба лаби хандони шӯ нигариста, умед мекард, ҳоло барги бед барин ларзида, ҳикқа ғирифта ашқаш нашорад. Худ аз худ чунин ҳол. Аммо Ҳочӣ ин корро назди табиб хувайдо насохт.

Баъди пурсу посух Соҳибназар корномаҳои ўро ёд оварда, хотирашро болида дошт. Ўро ба хонае бурданд, ки ду кат дошту беморони номдорро он ҷо хобонида табобат мекарданд. Нигоҳубин ва табобати Ҳочиро ба пизишкӣ ҳозиқ Навҷавону Муқбил вогузошт. Ҳочӣ ҳама дардашро ба эшон гуфт: сустӣ, тапидан ва ларзидани дилро ва худ аз худ арақ баровардани дилро. Аммо канда шудани риштаи дил ва маънийи байти дар воридгоҳ шиёро кардани онҳоро изҳор накард.

Пас ночунбон, аз рӯӣ фармуди табибон, рӯйболо ҳобид. Гуё дарди дили ўро бо доруву сӯзандору ва оби муқаттар табобат

карданд, аммо алами дили ўро чуз ҳудаш касе намефаҳмид ва медонист, ки чунин дард бедавоست.

Амакшобири Халил бародарро диданӣ омад ва чун дилбардорӣ Ҳочиро суханҳои хуб гуфт, то рӯҳашро болида дорад: «Ман ҳар рӯз меоям, шумо беҳтару хубтар мешавед. Кам-кам саргузашту қаҳрамониҳоятнро қисса мекунед. Иншоллох, дукаса китоб ме-созем». Дар чунин ҳолат Ҳочӣ худро дошта натавониста хандиду гирист. Он замон аз дили ӯ чӣ гузашт? Ҳудаш донаду Худо.

Дар курсии канор зани порсоеӣ ӯ гӯшайи рӯймол зери дандон газида ҳамаро медуи мешуниду мушоҳида мекард. Ӯ низ баъди Худову ҳудаш таги дили шӯро хуб медонист. «Амакаш, ин кас кӯдак шудагӣ» гуфт. Ҳочӣ ба худ омада бо пушти дасти пурра-гӯшташ сиришк сутурд. Лабханд кард. Сӯйи амак сар чунбонд. Маъниҳои ҳаракатҳояшро ҳудаш медонист.

«Аз қадим ҳамин хел: камгап, амакаш».

— Ин хислати одамони нек, хоҳар.

— Ҳамин хел...

Амак ваъдаи китоб навиштанро доду андешид, ки мавзӯи душвор аст. Ду асри ба ҳам наздик, ки одамони зинда чӣ буду чӣ шудаашро медонанд. Ягон ҳарфи ноҷо... Не, ин хел не, «ноҷо» не, балки ба дархӯрд ё суди онон нанависӣ, аз гиребонат мегиранд. Кошкӣ чунин шавад, ки аз гиребонат гиранд... Лекин онҳо дигар хел рафтор мекунанд: нархи сабзиву пиёзро напурсида, рост ба асфаласофилин мефиристанд. Биринч оббардор шавад, ҳамин хел рафтор мекунанд. Сағираи бетағо пурзӯр бошад ҳам, аз сояӣ худ метарсад. Зеро ӯ қонуну қарорҳои батабърасидаро медонад. Сад мушт ба худ мегираду муштеро ба кас раво намедонад.

«Худатонро овора накунад, амакаш, — аз дил гузаронд ҳочӣ, аммо нагуфт. — Бо Ҳалими бегуноҳ чӣ кор карданд? Ҳакими ба роҳи худ ростро чӣ? Аз баҳри ин чизҳо гузаред. Ба ман китоб-питоб лозим нест. Монед, боқии умрамро осуда гузаронам. Ин ҷаҳон лӯбиёву каду будааст. Мо беҳуда даъво мекардаем: «зиндагӣ барин чизи ширин нест». Ҳамин қадар будааст, ки ҳама якбора нест гардад, масҳарабозиҳои олам ҳам нест мешавад. Ҳангома-хоху тамошобин ҳам наместонад. Дунё ба ҳолате мегардад, ки буд. Дар ибтидо буд, ки ҳоло мо наҳ мезанем: лувҷак мегаштанд. Гиёҳу забза меҳӯрданд. Тарзи шикорашон оддӣ буд. Зану мард шарму ҳаё надошт. Ҳама чиз умумӣ буд... Сарам дард дорад, дилам метапад. Вагарна бисёр чизхоро мегуфтам. Шумо ҳам, амакаш, ҳама гапро нагӯед. Монед маишат кунанд; даври даврон ронанд. Ҳама зинаҳои ҷамъиятиро тай накарда якбора ба авҷи тараққиёт расидан кори сахл нест. Ин ҳамин хел, ки аз осмони нӯҳум ба замин афтада бошӣ...» Ҳочӣ ба паси гӯшаш нигарист, ки касе

мегӯяд чунин суханҳоро. Вагарна ӯ ҳеҷ гоҳ чунин андеша надошт ва чунин гуфтор ҳам намекард. Ба худ омада зери лаб гуфт:

— Шумо, амакаш, як бор пеши Забур равед, ӯ шуморо ба айлоқи Саратоғ мебарад. Самандро мебинед. Ана вай кироӣи навиштан мекунад. Саргузашти ман саргузашти ҳама касонест, ки ду асрро дидаанд. Агар ҳамаӣи боқимондаҳои асри гузашта аз ҳаёти ду давр розӣ бошанд, ман ҳам розӣ. Ҳамин қадар мегӯям, ки дигар СССР намешавад. Ҳар чизи дигар шуданаш мумкин. Аз ҳама бадаш гӯшти якдигархӯрӣ. Ҳамин шаб хоб дидам, ки як киштиӣи азим дар рӯӣи баҳр лаппон меравад; қач мешаваду рост. То ним ба фӯк даруни об мегӯтад. Боз аён мегардад. Аммо кучо меравад, маълум нест. Гӯё ҳайдав аст, нохудо надорад. Фарк мешавад гуфта тарсида хестам. Ҳоло ҳам дилам меларзад.

Ҳочӣ хаста гашт. Дигар ҳаракати сухан қардан надорад. Пешонӣи пок қард оҳиста бо сачоқи бар сари сина гузоштааш. Сар тофта ба амак нигарист:

— Амакаш, хубаш, шумо ҳамон китобро нанависед. Монед, ман дар гӯр ором хоб кунам. Зеро ман фарзандони зиёд дорам, ба онҳо зиён мерасад.

— Неее... Он хеле ки шумо фикр мекунад, наменависам. Шуморо қорномаҳо қард, ба қадраш нарасиданд мегӯям. Намергӯям, ки қанг буд, қидол буд, гӯшти одамхӯрӣ буд, писар душмани падар буд. Ба ду лагер қудо шуда буданд. Яке боқадру дигаре бекадр буд. Болонишинҳо пастнишинҳоро кадр намекарданд. Чунон ки наҳанг мохичаро зинда фурӯ барад, олимақомҳо ҳам бечораҳоро бо мошину ҳонаву дарах ва молу мулкаш яклухт фурӯ мебаранд. (Агар дошта бошад, албатта.) Ман ин чихоро як даҳан ҳам намергӯям. Якбора сар мекунам: «Ҳар чӣ буду набуд, оқибаташ хуб шуд. Одамони бефаҳми аз замони Докюнус монда бошанд ҳам, бароӣи беҳбудӣи халқу миллати чафоқаши худқуши бегонапарвар чунин қорҳоро қарданд. Ин қардони говзӯр одам қушта бошанд ҳам, хун рехта бошанд ҳам, дар роҳи ояндаӣи дурахшон ва ба фойдаӣи халқи азизи худ ин қорро қарданд. Зеро халқ аз қад афтодаву абгор – моли қаргин қарин тағи қӯтан монда, қун қарибқорони ба Русия қарди қорӣи рафта шабуш зер қарда буд, ки то қатраӣи охирин ҳунашонро мемақид. Ин бебабаб набуд: қунон ки ба ҳама аз рӯз ҳам равшантар буд, роҳқойи як вақтҳо аз онӣи худамонро ўртоқ Қаримов қарифта, дару дарвоза ва қадду сарҳадашро қавҷӯб ва симтӯрҳо қашада буд, ки қарон мошин, қайвон ё паррандаӣи тоқикӣ аз он роҳқойи убур қарда наметавонист. Аз ин рӯ қардум «дуст» оварда наметавонистанд, ҳама қоро қайқу қана ва шабуш зер қарда буд. Дар қароӣи пашша қизе намергӯям, қунки бо ин қор қиниҳо машқул. Аз рӯӣи миш-мишқойи онҳо ҳам шаб ё сахар бо моли худ тамоми бозорқоро пахш қарда меқаранд. Фақат

дар охири навиштаам бо ҳарфҳои калон сахт овоз мебарорам:
«ПОЯНДА БОД ТОЧИКИСТОН!»

— Ҳммм... медонед шумо чӣ гуфтанатонро.

— Маъкул нест, Ҳочӣ-бобо?

— Маъкул. Аммо...

— Шумо натарсед. Аз ғӯру қиёмат ҳам андеша накунад. Дар борайи он чизҳое, ки ҳаёл мекунеду оқибаташро андеша доред, савганд меخورам, ки як ҳарф наменависам. Аз растохези баҳманмоҳ, майдондориҳо, ба Душанбе лашкар кашиданҳо, омадани Сафараливу ўзбакҳо, шарту шаройитҳо, чангҳо, хунрезҳо, ғоратҳо, сўхтану куштану бурданҳо; дастаҳои ғоратгар, роҳзанҳо, қумондонҳо, талоши лашкаркашиҳо, зиёдтар гирифтани соҳиби мулк гаштан, тақсмоти мероси СССР ва он чизҳое, ки шумо дидеду шунидед, як калима наменависам. Зеро вазифаи ман ёддошт ва ҷангнома навиштан нест. Ман дар борайи одамон менависам. Одам одам кушад ҳам, дар борайи чӣ сон куштаниш не, балки дар борайи ҳуди қотил менависам, ки ӯ кист. Ман ваъда медиҳам ба шумо, Ҳочӣ-бобо. Дар борайи генералҳо ҳам лом намеғӯям. Чунки он қадар бисёр шудаанд, ки намедонӣ хизматашон чист? Қариб ҳар сардори яроқбадастон генерал. Ба номи Худо, наменависам. Мо пеш як генералро медонистем: Тошмуҳаммедовро. Агар дар парад ҳозир шавад, ҳама тамошо мекард. Ҳавас мекарданд, ки чунон шаванд. Бовар кунед, наменависам. Чунки ман шумо барин одами дилсафед ҳастам. Ба баду неки касе кор надорам. Аммо дилам бекора. Худ аз худ тазйиқ хӯрда ба ҳар номаъқулиӣ дигарон тангтар гашта, лимӯ ё анор барин афшураашро ҳудаф меҷафад. Гоҳе ки як пӯчоки ҳолӣ монд, ба тапидан медарояд, то ҳуни рафта боз ояд. Ин гапро ба шумо гуфтан ҷо надорад. Мумкин ҳам нест. Бовар кунед: дили ман аз дили шумо зиёдтар меларзад, аммо парво намекунам. Дили шуморо намедонам, дили ман, дар осмон абр доман кашад ё ғубор пайдо шавад, ланчи бечон мегардад. Дар рағҳоям низ як чиз (ҳудам намедонам, ки чист?) метанад ё медавад, ки хӯрок хӯрдан намеҳоям. Ҳоло ман ба шаҳриёр навиштани ва бисёр хоҳиш кардани, ки баройи ман дар тори абрҳо хона созанд. Зеро ман бояд ҳама вақт офтобро дида истам. Ҳамин ки офтоб зери абр шуд, нерӯямро гум мекунам, ҳуши кор карданам мегурезад. Ин баройи ман муҳим албатта; дигаронро чӣ парво? Ё ман баринҳо зиёд бошанд, номаи маро дастгирӣ карда иловагӣ ба шаҳриёр нависанд, ба ягон ҳулоса меомадагист. Ана баъд фаҳмидам, ки Абӯ Алии бузург фақат банди аҷалро не, масъалаи пеши офтобро гирифтани абрро ҳам ҳал накарда будааст. Ё очиз бошад одаи ба корҳои Илоҳӣ?

— Аз афташ, ҳамин хел.

— Ҳочӣ-бобо, ин духтари нағз маҳтал шуд. Ман боз меоям. Лекин шумо қиссаҳоятонро ба ёд оред...

«Амакаш ба шаҳриёр нома менависам, гуфт. Албатта шӯхӣ. Ман мефаҳмам: ин чизро ба хотири ман гуфт... Навиштаниш хуб. Лекин ман бояд ба ӯ мегуфтам, ки дигар чиз нависад; бояд хизматҳои шаҳриёрро нависад. Ҳадафи амак ҳам чунин. Лек андеша мекунад, ки мардум «барои тамаъ навиштааст» меӯянд. Не. Амак ин хел одам нест. Аз пайи мансаб, моли дунё ё унвону муқофот намегардад. Фикраш ҳамин, ки дар ин дунё ягон кори нек бояд кард. Шаҳриёрро ном гирифтаниш ҳам ба чунин маънӣ. Ин қадар коре, ки Шаҳриёр кард, тамоми халқ яқоя шавад, сомон карда наметавонад. Чунки як бор яқоя шуда коре кардани буданд, аммо яқдигарро куштаву фурӯхта, мардумро ба забунӣ оварданд. Амак ин дафъа биёяд, қоматамро бардошта ҳама андеша ва таассуро-тамро дар бораи Шаҳриёр меӯям. Меӯям, ки Шаҳриёр одами хуб, аммо атрофаш бекора. Одамони аз таги дор гурехтаро... Не... харфи зиёд лозим не. Фақат меӯям, ки нависад. Шаҳриёр одами доно, тавоно, пурқору боғайрат... Зиндагиро, рӯзгори мардумро, шаройити ҷумҳуриро, каму коти ҳаётро; нақшаҳои ояндаи мамлакатро; пешрафту паскаши мулкро ва ҳама қору бори Тоҷикистонро он қадар хуб медонад, ки ягон нависанда, рӯзноманигор ва алломайи миллататон намедонад. Нависандаатон баробари Шаҳриёр бинаду донаду тавонад, сонӣ асар нависад, шояд ягон зарра хонандаро таъсир бахшад. Бо он ки ин ўро кушт, ў инро кушт, менависад, ҳеҷ деворро рангин нишон дода наметавонад...»

Ҳочӣ чашм кушода, ба бутали дасти пизишкёр нигарист, ки ҳоло дар пӯки он сӯзандору меҳалонад, наяк пайваст мекунад, қоруна ба дор мекашад ва сӯзани сари дигари наякро ба раги ҳами оринчи ӯ меҳалонад; қатра-қатра қандоб (глюкоза) ё оби муқаттар ба ҳунаш меомезад. Ба назари зан қони Ҳочӣ дард меёбад, ки чашмонашро пӯшида, лаб мегазад. Ҳамсари Ҳочӣ ҳамаро бурун меорад, ки бемор ранҷ накашад. Рӯшан нест, ки чашм пӯшидан ва лаб газидани шӯ аз ҷӣ хотир аст.

«Азоб намедихад?»

Пурси пизишкёрро шунида чашм кушод ӯ ва баччаи ранҷида ва озордида барин нигарист ба ӯ, сонӣ сар ҷунбонд: «не». Духтарак дуртар аз бемор нишаста ҳамроҳи зани Ҳочӣ паст-паст сӯҳбат мекарданд.

«Шӯтон чанд- ба даромаданд?»

«Дами ҳаштод-ба».

«Чавон метобанд».

«Ғами фарзандон ин қасро соф кард... Ҷудо бардам буданд».

«Худо хоҳад, нағз мешаванд».

Ҳочӣ якбора ларзид ва кати хобаш шакаррос зад. Духтарак тохта нойчаро кат гардонд, сонӣ қатрабанд кард. Вале бемор меларзид аз сармо ё аз қандоб.

«Хунашон қабул накард».

«Ин кас ҳар хел таомро ҳам намехӯранд».

Ҳочӣ чашм кушода сӯйи соҳиби овоз нигарист маъсумона ва кӯдакона.

Зуд ҳозир шуданд пизишку пизишкёрҳо. Познахр фармуданд, то сармоӣ тани бемор рафъ гардад... Паси дар ҳозир шуданд табору ҳамдиёриён.

Дигарон намедонанд, аз дили Ҳочӣ чӣ андешаҳое гузашт:

«Мурдан – ногузир. Лекин ман аз амакаш қарздор мемонам. Ё хоҳиш карда буд, ки қиссаҳоро ёд оварда, гуфтанбоб кунам. Лекин ягон қиссаи пинҳонӣ нест. Чанд қисса, ки ҳама медонанд ва шояд баъд «бойиси марги падар шуд» гӯянд. Ин қиссаҳо ҳам аз корномаҳои ман сар назадааст, балки ҳамаашро сохтанд. Дар зиндагӣ марги зӯракийи зиёд мешавад. Бехтараш аз Абдувойиз ё Забур пурсад. Онҳо хуб медонанд. Аммо ман ба гап хуш надорам. Падари раҳматиам мегуфтанд: «Фалонӣ ба гап чома мепӯшонад. Аммо бо гап касе чоеро обод накардааст». Доно буданд онҳо».

Ҳочӣ Абдуҳамид гарчӣ дар дилаш, ё дар ёдаш рӯзу шабон меҳри падару модар буд, ба забон намеовард. Ҳолиё аз мағзи сар гузаронд ва пеши назар овард симойи падарро ва гӯё гуфт ҳарфи аз ӯ мондаро. Дар асл чашмонаш пӯшида, хун ва мағзаш галаён кард ва ё аз сармо баст, ки ҳама чиз аз ёдаш рафт. Танҳо ба танааш расидани даст ё чизи нармеро ҳис кард ва замбӯрона гуфтор кардани табибонро шунид. Як бор чашм кушода ҷониби Соҳибназар нигарист.

«Натарсед. Нафорид. Нағз мешавед. Кӯҳҳои Вону Порвенро обод мекунед...»

Лабҳанди ҳаёли ё фикрии беморро касе пай набурд. Вале ҳуди ӯ камхуш бошад ҳам, хуб медонист, ки чунин меҳрубониҳо то кучо мебарад. Зеро андешаи ночову бемавридро ҳуди ӯ бофт: «Ба гӯши мурда азон мегӯянд».

Пасон ҳама ҷо ором ва тира гашт. Ҳама чиз аз ёд ҳам рафт. Буд, набуд. Сонӣ сӯзан барин як чизи тез дар дунбааш халид. Аз кучое як неъматӣ дигар дар танааш ҷо шуд; андар замираш равшание пайдо гашт. Аммо чашм кушода наметавонист.

Сару рӯйи Соҳибназарро арақ пахш кард. Танҳо «бардоред!» гуфтаниш дар ёдаш ҳаст. Ё гоҳе ба худ омад, ки тапиши дилу набзи беморро дар экрани дастгоҳи хонаӣ Начот дид. То алвақт ӯ худро дар кати хобидайи Ҳочӣ-бемор мепиндошт. «Нағз мешавед» гуфт ба худ омада.

Ҳочӣ чашм кушода хешро дар хонаи дигар дарёфт, ки садойи гуд-гуди дастгоҳҳои дилсанҷӣ меомад. Рӯйболо хобида буд ва дасту пойҳояш чормех¹ – баста ба пояҳои кат. «Аҷабо!» Сар андаке ба чапу рост тофта ва ғушайи чашм кард, то ҳамсарашро дида бо имойи абрӯ ё чашм пурсид, ки чӣ шуда бо ӯ? Аммо хилъатпӯшони ношиносро дид, ки дар ду канори кат рост истода ба ӯ менигаристанд.

«Гузашт» гуфт яке. Ҳочӣ шунида бошад ҳам, нафаҳмид, ки чӣ маънӣ дорад ин суҳан. Такрор шуд: «Кризис гузашт». Акнун дарёфт, ки мурда, зинда гашта будааст. Боз ҳамон хорихандаи ҳузнангез андарунаш пайдо шуд, аммо то лаб нарасида, хушкид.

— Нағз, нағз. Шумо нағз, мардакҷон...

Ҳам шуда беҳи ғуши Ҳочӣ фармуд зан, ки баъди рафтани хилъатпӯшон аз ин зиёд гуфта натавонист, то садойи ларзонашро пай набарад ӯ.

Дар ин миён – то нағз шуда аз бемористон баромадани Ҳочӣ муурофияи судийи қотили Ҳалим шуда гузашт. Муурофия дар толори суди ҳарбийи подғони (гарнизони) Душанбе барпо гардид. Маҷлиси қушод буд. Қозию муддаъиву сафедгар ва қотилу мушоҳидон ва бародарони Ҳалими шодравон ва ҳар касе мароқи шунидани чунин ҳодисахоро дошт, ҳозир шуда буд.

Аз парвандаи ҷиноӣ:

«Айбдор Эшов Т.М. 02. 1975 таваллуд шудааст. Тоҷик. Маълумоташ миёна.

Дар содир намудани ҷиноят бо моддаҳои 237 қисми 1, қисми 2, банди «в», қисми 3 банди «а»; 131 қисми 2, бандҳои «г», «ж», қисми 3 банди «в»; 110 қисми 2, бандҳои «е», «д», қисми 3, банди «з»; 391 қисми 3, банди «а»; 195 қисми 1; 334 қисми 2 ва 135 қисми 2, банди «а»-и КҶ ҚТ.»

Эшов Т.М. сардори дидбонгоҳи «Сарвода» воқе дар шаҳраки Сарводайи ноҳияи Айӣ.

13 августи соли 1999 автомашинаи шахсии тамғайи ВАЗ 21043, рақама давлатиаш Е 17-77 РТ – 01 дар шоҳроҳи Душанбе – Хучанд ҳаракат дошт. Тахминан соати 14-00 дар наздикии шаҳраки Сарвода суръатро афзуда, дар болои кӯпуки танг аз автомашинаи тамғайи ВАЗ – 21073, рақама давлатиаш С 53-30 ДБ, ки Холиков Абдуҳалим Ҳамидович идора мекард, пеш гузаштани шуд. Абдуҳалим аз сабаби танг будани роҳ он мошинро

1. Чунон ки Исоро маслӯб карда буданд

роҳ дода натавонист. Эшов чунин ноилочиҳо ба худ безхитромӣ донист ва бо ишорайи даст фармуд, то ӯ биистад. Абдуҳалим мошинашро боздошт. Эшов аз мошинаш фуромада омад ва нархи сабзиву пиёзро напурсида дашномҳо дод ва баробари аз мошин сар бурун овардани ӯ ба рӯяш мушти обдор зада аз пой афтонд. Лағат мезад ба сари фитода.

«Ичозат деҳ мо равем, бародар».

«Бародарата ёфти!» мегуфту мезад Эшов илтимоси ӯро ба инобат нагирифта.

Абдурахим – бародари Абдуҳалим воқеаи дахшатзоро дида ба ёрӣ омад ва Эшовро таваллову зорӣ кард, то аз ин кор даст боздорад. Баракс «қаҳрамон» саҳт шӯрида, ӯро дашном дод ва зад.

Мусофирон Токаева Х.С. ва Сафарова Х.А. аз мошин фуромада Эшовро зориву тавалло карданд, то аз кирдор даст кашад. Эшов ваҳшӣ гашт ва аз дасти сарбозе автомати Калашниковро рабуда се тир пеши пойи занон андохт. Занҳо мусичавор гардан фуру кашида пас-пас рафтанд. Эшов Калашников АК – 74 дар даст таҳдид карда онҳоро зӯран ба мошин нишонд. Ба зердашаш Раҳимов Ш. фармон дод:

— Сари рул бишин. Ай пушти мошини ман биё. Ба ҳудуди рота. Мара медонӣ-а? Агар ки донӣ, рост ҳай кун.

Шоҳид Раҳимов Ш.У:

«Хӯрок меҳӯрдам. Овози мағалу чангҷолро шунидам. Пеш омада кирдори Эшовро дидам. Гуфтам: «Ин корро нақун!» Дашном дод. Ин вақт занҳо ба зорию тавалло даромаданд, ки аз ин кор даст кашад. Онҳоро ичозат диҳад, то ба роҳашон раванд. Эшови ваҳшигашта чанг зада аз дасти як сарбози тамошогар автоматро гирифта, пеши пойи занони илтиҷогар тир зад... Дар паси бинойи рота Эшови ба дарранда табдилёфта Абдуҳалимро ваҳшиёна лату зарб мекард. Пас аз бист (20) дақиқа Эшов бо дастҳои пур аз хуни қассобӣ назди занҳо омада гуфт: «Кафан тайёр бикунед! Ман ҳамраҳатона куштам...» Зеро онҳо аз паси девори рота садойи ду тирро шунида буданд. Занон омаданд. Абдуҳалим дар замин хоб буд. Нафаскашиаш маълум набуд. Сару рӯяш кафида, хун мешорид. Чашмаш аз хонааш ҷаста баромада буд. Сару рӯйи бародараш Абдурахим низ пурхун буд...».

Ротайи ҳарбӣ дар шаҳраки Сарвода (Шеър) ҷой гирифта буд. «Гунаҳгорон»-ро оварданд ба он ҷо. Эшови худроӣ ғайриқонунӣ онҳоро ба ҳабс гирифт. Соате дар ҳолати нобоб ниғаҳ дошт. Аммо Абдуҳалимро паси девори бинойи рота гузаронд. Ӯро он қадар кӯфт ва лату озор дод, ки Абдурахими бародар аз ҳабсхона гу-рехта, пеш омад:

— Маро бикун, котил!

Эшов ваҳшӣ гашта ва ғазаб карда бо пошнаи таппонча чунон ба сари Абдуҳалим кӯфт, ки шахҳои Сарвода акси садо доданд. Сурати Ленини дар яке аз биноҳои баланди Сарвода барқад нақшбаста низ як қад парид.

Эшов зердаст – прапоршик Ҳусейнов У-ро маҷбуран ба сари фармони мошини Абдуҳалим шинонд:

— Рост, ба ягон дармонгоҳ қач нашуда, то бемористони Панҷакент мерасонӣ!

Шоҳид Ҳусейнов У. Б:

«Эшов маро даъват карда гуфт: «Дар паси девори рота як шахси бемор хоб аст. Аз Панҷакент будааст. Бубин, мешиношӣ ё не?»

Ман ўро дида нашинохтам. Агар бародари худам буд, дар он ҳолу аҳволе, ки дошт, шинохтан имкон надошт.

— Нашинохтам.

— Чӣ хел ҳамшаҳрита наmeshиношӣ?

— Не! Намешиносам. Ин корро кӣ карда бошад? Бераҳм будааст...

— Дар ин ҷо қаҳрамон якто – Эшов! Ман нагуфтаму ту нашунидӣ: сари рул бишин ва то бемористони Панҷакент бирасон. Гап як – худо як.

Хулосаи ташҳиси тиббӣи шаҳри Панҷакент. Суди тиббӣи 14\348 аз 15.08.1999 ба Холиқов А.Х: Ҷароҳатҳои зиёди ҷисмонӣи хавфнок; аз ҷумла ҷароҳати вазнини мағзи сар, шикастани устухони сар ва дигар ҷароҳати вазнини узвҳои барои ҳаёт муҳим... дараҷӣи вазнин.

Ҳукм аз номи Ҷумҳурии Тоҷикистон:

Суди ҳарбӣи подғони Душанбе.

Бо дастраси моддаи 67 қисми 3 ҚЧ ҚТ. Таъини ҷазо барои маҷмӯи ҷиноят:

Суд барои ҳар ҷиноят алоҳида (асосӣ ва иловагӣ) ҷазо таъин намуда, бо роҳи қисман зам кардани ҷазоҳои таъиншуда ба Эшов Т.М. ҷазои ниҳой – 16 (шонздаҳ) сол маҳрум сохтан аз озодӣ, бо адо кардани ҷазо дар колонаҳои сахтнизо, бо мусодираи амвол (ҷазо) таъин карда шавад:

Мӯҳлати ҷазо аз 21 июли 2001 ба ҳисоб гирифта шавад.»

Ҳочиро гузарониданд аз хонаи Начот ба хонаи Ҳаёт. «Ман як бор рафта омадам, аммо касе хабар надорад». Бехушиҳояшро дар назар дошта аз дил гузаронд ў ва аз тиреза берун нигарист, ки дар ҳавои тафсон барги дарахтон ранг зард кардаанд. Барои марди як умр дар ҳавои кушоду тоза гашта гуворо метобад ғазои

берун. Дил кард бигӯяд ба духтур, то бурун барандаш; хомӯширо авто донист: «Як чизро медонистагист, ки духтур шудааст».

Ҳамин замон ҳама баччаҳои ӯ якҷоя ба ҳучрайи дуката даромаданд. Дар кату курсӣ ҷой нашуданд. Ба назари падар ҳам шод метофтанд, ҳам ғамӣ. Ҳоҷӣ ба зан нигарист ба аломати суол, ки чӣ шуда бо онҳо? Аммо зани зирак табассум кард: «Дар берун даст сӯйи осмон кушода Худоро шукр карданд, ки падар беҳӣ ёфтаанд».

Ҳоҷӣ суханони андаке пеш ба зан гуфтаашро ба онҳо фаҳмониданӣ шуда паст пурсид:

— Тинҷӣ?

— Тинҷӣ, дада. – падарро бўсида гуфт Халил.

— Шаб Абдуҳалимро аранге дидам... – гуфту хикқа гирифташ.

Халил дудила шуд, ки ҷазоӣ қотилро ба падар гӯяд ё на. Гуфта натавонист. Хонаро хомӯшӣ фаро гирифт. Аллакай аз ғаму алами Абдуҳалим гирён шудааст. Муруфиаро шунавад, ба чӣ ҳол меомада бошад.

Ва аммо то бад нагӯӣ, неқ наояд, ҳамин вақт як ҳамдиёри кайҳо боз сокини Душанбе гашта дарро кушода даромад ҳамроҳи занаш. Зан дар даст сатилчаӣ сарпӯшида дошт. Худи мард як халтаӣ клиёнкагӣ нону мева гирифтааст. Баробари аз дар ворид гаштани ӯ фарзандон бурун рафтанд ва меҳмон ҳамроҳи занаш дар кати дигар нишаста ба ҳолпурсӣ гузаштанд. Сонӣ мардак дилдорӣи деҳотӣ кард:

— Ба саратон ғами зиёд омад, ҳоҷӣ. Кори Худо. Вале бинед, ки имрӯз «чоҳқан зери чоҳ» кушандаӣи Абдуҳалимчон шонздаҳ сол гирифт.

Ҳоҷӣ Абдуҳамид, ки аз чунин сирр огоҳ набуд, ба назар як қад парид ва баъди хеле андеша, гӯё даму нафасашро рост карда, фармуд:

— Нағз нашудааст...

— Чӣ хел нағз нашудааст? Вай писари шумоя кушад. Вайро ҷазоӣи кам диҳанд, шумо нағз нашудааст, мегӯед. Пешӣ мардум бароварда паррондан лозим буд, ки дигаронро панд шавад.

— Не. Худи куштанааш ўро ҷазо буд. Сонӣ бароӣи одамизод ҳеч чиз панд намешавад.

— Рост мегӯеду... Дили одам месӯзад-дия.

Зани он мард даст пушт бурда миёни шӯро пучид, то фаччак нашавад. Ў як чунбид, сонӣ ба худ омада, гочигариашро донист:

— Хайр, худатон нағз ҳастед?

Ҳоҷӣ тавонист башукргузорӣ сар чунбонад.

— Кучотон дард мекунад?

Ҳоҷӣ сар чунбонд, ки дард намекунад, ҳамту...

— Нее, дард накунад, шумо ин чо хоб намекунад.

Ҳоҷӣ, ки рӯйболо меҳобид, чашмонашро пӯшид. Ҳамин вақт зан шӯро ба рафтани ишора кард. Шӯ лаб газидани занро дида, ҳарфе нагуфта, оҳиста баромад ва зани ҳоҷӣ дар долони онҳоро хушомадон гуфт. Ҳамдӣер изҳор кард:

— Ман боз хабар мегирам.

— Ташвиш нақашед.

— Ташвиши чӣ? Медонед, Ҳоҷӣ барои мо кӣ? Шумо намедонед... Ман боз мебиём... Ҳа, боз як чиз; дар ёдатон будагист? Бояд дар ёдатон бошад, чунки он чизро ҳуди шумо оварда ба дасти он кас додед ва он кас ба ман доданд. Ба ёдатон омад?

— Не.

— Вай чизи аз ёд мерафтагӣ не. Гӯям, ба ёдатон меояд. Ман дармонда шуда ба ҳонаатон рафта панҷох ҳазор сӯм пурсидам. Ҳамин падаррахмати шӯтон, не нагуфта, ба шумо фармуд, ки аз ҳонайи дигар пулро оваред. Овардед...

— Ҳа-ҳа, ёдам омад. Э вай кай буду...

— Ҳа-дия. Бузургӣи он касро бинед, ки як бор зинҳор накарданд. Ана ман барои Ҳамин чизро гуфтан омадам. Аҳволашона дида, безобита накардам. Лекин ба шумо мегӯм, ки вай сӯми шӯравӣ буд. Ба пули сомонӣ ҳисоб кунанд-канӣ чанд пул мешвад. Ман оварда диҳам; қарз дар қиёмат намонад.

— Шумо ташвиш нақашед. Ҳоҷӣ пеш аз ҳаҷ рафтанишон ҳама гуноҳҳо ва қарзҳоро бахшида буданд.

— Ба ҳар ҳол, як пурсед, ман боз меоям.

«Саманд чӣ ҳол дошта бошад?»

Ба фиреби ҳеш чунин андешид ӯ, то ҳама чизро фаромӯш кунанд. Аз тойкурра будан то пири ғартут гаштаниаш аспро пеши назар орад ва худро андармон созад. Ҳамон ки назди меҳмон чашм пӯшида буд, дигар накушодааст. Танҳо рӯ ба девор овард, то касеро набинад, чизе нашунавад. Аммо садойи кушода ва пӯшида гаштани дар водораш кард, ки гӯш диҳад. Сояе ба девори рӯёруйи чашмаш пайдо гашт. Ҳам хӯрда бо танайи девор лағзид ва ба ҷойғаҳи ӯ наздиктар омад. Ҳоҷӣ бо чашмони нимкоф ин сояро шинохт. Аз тарҳи либос ва рӯймоли сар шинохт, ки сояйи ҳамсараш аст. Аз рафтораш пайдо буд, ки хоб ё бедор будани ӯро дониستانӣ шуда чунин рафтор мекунад. Зан гӯш ба тахтапушти шӯ чафс кард, то донад, ки нафас мекашад ё на. Зеро ӯ аз хабари овардаи ҳамдӣери қарздор парешон гашта буд, ки ҳоҷӣ чӣ ранг пазируфта бошад. Чунки ҳоҷӣ софи соф шудааст аз ғами писари ширин; худро ба ҳар кӯ мезанад, то дигарон нафаҳманд, ки ғам

мехӯрад одамро чунон ки бод сангро. Нашунид ӯ тапиши дили шӯро, нафаскашиаш низ аён набуд.

— Мардак... Мардак... – андаке китфи ўро ҷунбонд зан.

Бемор абрӯ ҷунбонд, то зан донад, ки вай зиндааст. Аммо зан ҷунин ишорайи ўро надида, ҷунбон-ҷунбон кард.

— Ҳа?

— Ҳамдиёратон узрпурсӣ омадааст.

«Чӣ гуна узрпурсӣ?» – албатта ҷунин пурс бо ишорайи сар буд. Бо вучуди он зан маъниро дарёфта матлаб изҳор кард.

— Кадом замон аз шумо пул қарз гирифта будааст. Ба пули кӯҳна панҷоҳ ҳазор сӯм. Мегӯд, ки ҳисоб кунанд, ба пули имрӯза чанд сомонӣ мешавад. Ман оварда диҳам.

Ҳоҷӣ даст ба рӯй кашид.

— Ман ҳам ҳамин хел гуфтам. Гуфтам, ки ҳоҷӣ нашуда ҳама қарзхоро бахшида буданд.

«Ҳамин хел» – боз ба ишорайи сар гуфт шӯ.

— Биёрад, нагирам-а?

«Нагир».

— Ҳамин хел мекунам: намегирам. Дили ману дили шумо – як.

Ҳоҷӣ рӯйболо гашта ба чеҳраи зан нигарист ва лабонаш аз вачоҳат ва нигоҳи зан ларзид. Боз оби чашм кард. Аммо зан нафаҳмид, ки аз он ки қарздор намак ба чароҳаташ пошид, ашк равон кард ё аз он ки ӯ зиёдтар аз мард азият кашида, гунааш дигар шудааст; мӯйи чаккаҳояш сафед. Дидайи меҳрубон дӯхт ба чашму рӯйи зан дуру дароз. Зан дарёфт, ки ӯ чизе гуфтанист, аммо намеёрад.

— Дилатон ягон чиз мекашад?

Шавҳар табассум кард.

— Ягон чиз гуфтани ҳастед?

— Бисёр... аммо...

— Нағз бошад, гӯед. Бад бошад, лозим нест.

— Ягон бор бад гуфта будам?

— Не-ю, одами нозук ба ҳаёлҳо меравад.

— Аз нозукиҳо чизе намондааст, занак.

— Худоро шукр, шумо нағз. Соҳибҷон мегӯяд, ки баъди як ҳафта, иншооллоҳ, дирингас карда мегарданд.

— Бар падараш ҳазор раҳмат, одам аз ин зиёд намешавад. Амакаш мегӯяд, ки дар борайи ҳоҷӣ китоб менависам. Аз ӯ хоҳиш мекунам, ки дар борайи Соҳибҷон нависад. Бе дору бо муомилаву муносибат дардмандро бедард мегардонад.

— Ин хел қасон барака меёбанд... Лекин ман пай бурдам, ҳарфи андешадаатон дигар буд. Лаҷомро тоб додед.

— Гап зиёд... аммо гуфта наметонам. Зӯрам намерасад.

— Як ишора кунед, хамаашро худам мефаҳмам...

— Хааа... Агар ягон вақт саҳт омада бошам, аз гуноҳам гузар...

Зан анг монд. Чӣ гуфтанаширо надонист. Оҳиста лаби кати хоби шӯ нишаст ва дер хомӯш истод. Шӯ низ хомӯш буд ва ноҷо сухан гуфтанаширо аз дурӯдароз сукут варзидани ҳамсар пай бурда, андаке аз болин сар бардошт ва фармуд:

— Ту дигар хел фаҳмидӣ гапи маро. Дар омади гап гуфтам. Наздик бошад ҳам, дур бошад ҳам, ин чизро гуфтан лозим. Зеро хизмати ту дар зиндагиномаи мо беҳамто. Ту ҳам қадбону будӣ ва ҳам қадевар – ҳам зану ҳам марди хона. Рӯзгорро ту саришта қардӣ. Баччаҳоро бо услубу одоб ту ба воя расондӣ. Ман марди кӯча будам.

— Худатон мегуфтед-ку, дар рӯзгордорӣ мард ҷудову зан ҷудо қор намекунад. Вазифа ҳам тақсим намешавад...

— Ҳамин хел...

Ҳоҷӣ боз ҷашм пӯшид. Ҳарчанд зан намехост чунин пӯшидаҷашм дидан шӯро, чизе нагуфта ва ҳалале нарасонида ором нишаст, то чӣ ояд аз шӯӣ. Ё дурӯдароз пӯшидаҷашм буд ва ниҳоят паҳлӯ гашта рӯӣ ба девор овард.

Ҳаёлаш кучоҳо рафт? Худаш донад. Боз мушқилоти роҳи ағба, ки қаламбадасте дар рӯзнома «Зарафшонӣ, дар зимистон намур!» навиштааст. Боз ҳамон мушқилот, ки аз ҷафойи ҳамсоя фарзанд ба мурдаи зодагон расида наметавонад аз баста будани роҳҳое, ки аз офариниш зарафшониёро боз буд. Ҳаёлаш гурехт ҳочиро: «Хубаш, маро барад ба диёр сари вақт, ки бемориам, то баста шудани роҳи ағба, тӯл қашида ва ягон қору ҳол шуда, баччаҳоро сарсон нагардонад». Аммо бо роҳи ағба ҳам рафтани нест. Сарвода мекушад ўро. Ҳамон ҷое, ки Абдуҳалимро... Аз он манзил бӯйи хуни писар меояд, ба машому майнааш расида якмарг мегардонад. «Ҳарчанд ки қайҳо якмарг шудаам. Ё зиндаи мурда барин, ки ҳар гоҳ ёди писар кушта, зиндаам гардонад».

Баъди ҳӯрдани доруйи хоб рӯ ба девор хобаш бурд. Мисли солҳойи ҷавонӣ кӯҳнавард шуд. Ба роҳи Сари Осиё равон шуд, аммо нагузоштанд убур қунад. Бегона донистанд, ҳучҷати зиёд ва пардохти бочгарон пурсиданд. Чун Ҳоҷӣ ба чунин садду монеаҳо омода набуд, ҷуз тану рӯйи тоза ҳучҷате пеш оварда натавонист. Аз роҳаш гардониданд. «Бо ағба меравам. Саҳт бошад ҳам, дар ҳамон Сарвода истода ба рӯҳи раҳматӣ фотиҳа хонда мегузарам. Ё мурам ҳам, дар паҳлӯи ӯ мурам.» Азми фарозбаройӣ қард. Аз Зиддӣ боло шуд, ба тани ағба часпид. Бо мошинроҳа на, балки бо бузроҳаҳо ва пайроҳаҳое ки мардуми кӯмоддарав ва ўғандарав сохта буданд, оброҳоро як қадам қарда, хеле бардам ва ҷусту

чолок мегашт. Дилзаниву дамкӯтаҳиаш рафъ гашта, ба геологи чавоне табдил ёфта буд, ки оҳувор мегашт. Ҳавояш ҳам дигар. Рӯху нерӯ мебахшад касро ва ҷуваро бол ато мекунад, ки парвоз кунам мегӯй. Аммо Абдуҳалими ба назараш дар қуллаи ағбайи Анзоб намуда нагузошт, то падар парвоз кунад. Ё як бор намуд ва башитоб омадани падарро дида ғайб зад. Ҳарчанд падар фарёд зад ва «ист-ист!» гӯён даст гардонд, писар хоҳиши ӯро ба инобат нагирифта, паси ағба шуд. Падар пиндошт, ки ӯ аз сари ағба пушт парид; чунон парид, ки ҳар сол мошинсавору пиёда аз он ҷо парида мардумони зиёд набуд мегарданд. Фарёдкунон фарозро рост шуд. Ва ба ду дасташ нигарист, ки ҷуваро болаш вучуд надорад. «Абдуҳалим қасдан руҳ намуд, то ҷуваро болам резад ва ӯро расонида натавонам...»

Ва аз фарёди хеш бедор гашт. Садои тапиши дилашро болишт ба гӯшаш меод; чунон ки дил тапад, садои он дар гӯшаш метапид. Аммо бедор шуданашро ба завҷаш хувайдо насохта, чашм хобу дилу мағз бедор ба андеша рафт, ки чӣ хоёба буд. Чаро писар падарро дидан нахост? «Шояд дилмонда бошад, ки падар маро дар зиндагӣ ҳифзу ҳимоя карда натавонист?» Пас бодикқат гӯш дод, ки ҷуваро садои тапиши дил ово ё овозе хаст ё на? Ҳеҷ садое нест. Андаке чашмашро боз кард ва ҳамон сояи рӯймолбасарро дид, ки чанде пеш дида буд. Аз равшаниии ҷуваро метофт ин соя. Дар берун торикӣ фаро омада буд.

Бедори бедор нагашта ва касеро хоб нагуфта, таъбир меҳост. Ба назари худаш хоби нек. Зеро фароз мебаромад ва писари мурда ӯро ба худ наздик омадан нахоста ғайб зад.

— Мардак!

Шӯ як ҷунбиду андаке паҳлӯ гашт ва боз ҳамон нигоҳи ноумедона ба чашму рӯи зан андохт.

— Хоб дидам... Абдуҳалимро...

— Баъди ташвишҳо рӯҳаш парешон гашт...

Вале гириии кӯдакона ва дилобии ӯ нагузошт зан то охир андешашро гӯяд.

— Аз ман хафа... Нигоҳ накарду рафт.

— Нағз.

— Чӣ хел...?

— Шумо пешии худ нагирифтааст, нағз.

— Не. Вай аз ман хафа...

— Кори Худо... Аз дасти мо чӣ меояд?

— Ҳамту...

Имшаб тамоми ҳасрату армон гуфтани буд, аммо ҳангу мадор надошт.

Майдони Ханда ва Ашк. Наздиктар ба рӯд кохи замбӯруғмонанди Сирк воқеест, ки замон-замон садойи ханда меояд. Ва аз роҳ он тараф сӯйи гарбӣ монанд ба ҳамин бинойи Сирк бинойи дигаре бузургтар ҷой гирифтааст, ки ҳар гоҳ ашкрезон аз он ҷо мебароянд. Вале кохи дод ду бузурлтабаки сафолиии такурӯ кардари монад ҷу Осмону Замин. Миёни ин ду зарфи такурӯ холигие дорад – шишаҳойи тиреза метобад. Кохи Суди Олиии Ҷумхурий низ он ҷост. Тори бомаш ҷунин лавҳа: «ЗИНДА БОД ДҶУСТИИ ХАЛҚҶО!» Ҳар як ҳарфаш қаду бари одам. Замоне шабҳангом ин ҳарфҳо фурузон гашта на танҳо пешу пахлӯро равшанӣ мебахшид, балки майдон ва девору сахни биноҳойи баланди рӯ ба рӯ гирду гӯша, ҳатто қасри Хандари мунаввар месохт. Ҳоло шабу рӯз ба як маром – тира метобанд ин ҳарфҳо. «Дӯстии халқҳо» албатта дар беруни бино вучуд дорад. Андаруни кох аз нодӯстии ду тоҷик сухан меравад, ки ҳозир ҳам сарафзори онҳоро раҳо кунанд, гӯшти якдигар меҳӯранд.

Ҳамин хиргоҳи даввор Додгоҳ ном дорад. Дар миёни ду майдон подгони (горнизони) суди ҳарбӣ афтадааст. Онро убури карда ба воситайи долони ҳавоӣ ба Додхона меоянд, ки аз берун фарштагон ҳам рӯйи шуми гунаҳгоронро дида наметавонанд. Ана дар ҳамин ҷо миёни ду табаки такурӯ муруфӣбайи дод меравад. Гӯйи миёни ду табак ҳама чизи дунё ҷой гирифтааст ва мубориза баройи он меравад, то кӣ тикка бузургтар гирад ё луқма калон ва ё кадоме будари зиёдтар соҳиб шавад?

Дар як қасаси наздики чондорро ҷой додаанд. Сарҳо тарошида, вале ришҳо дарозу кӯтоҳ: паҳлӯӣ, каландӣ, ҷорӯбӣ. Қайчӣву ус-туранадида. Ҳолу аҳволашон; киёфаву симояшон, сукути гардан фуруқашиашон, рӯй аз толору одамон тофтаниашон ва дида ба нӯки пой дӯхтану нохунҳои чиркин ҳойиданиашон дарак аз пушаймонӣ диҳад. Аммо миёни ин манқуртгаштагон саре набувад, ки кирдорҳои карда ва пушаймониро ба хотир оварда тавонад. Онҳо замоне, ба андешайи хеш, қаҳрамонони даврон буданд. Баъд кӯҳ ба кӯҳ, беша ба беша ва ғор ба ғор мегаштагӣ шуданд ва ғоҳ-ғоҳ тохти дуздона ба шаҳр оварда, аз пайи сайде мешуданд; фармудаҳоро ба ҷо меоварданд. Соҳиби дунё шудани буданд... Ин замон ҷун маймунҳои шабушзда тани дар гармӣ ба хориш омадари нухун мезаданд ва боз ҷашмони фуру рафтари ба аҳли толор, ба додгари додгустар ва додхоҳ ва гувоҳу шохидон медӯзанд, то раҳму шафқат кунанд. Танҳо панҷаӣ гиро надохтанд, то ба панҷара ҷаспида ларзонанд ва кандаву дарида, аз ин хафли оҳанин раҳо ёфта, ба озодӣ бароянд ва боз даррандагӣ ба ҷо оранд; ҳаргӯш, барраву бузгола, охубарраву мурғи ҳулло сайд кунанд.

Баъзе хешро ранчур гирифта пушт ба аҳли зол, ки нафасе пас бояд мурофия сар шавад, гардонид, зуъм карда менишастанд ва ё истех меистоданд. Ёд аз моли гаргин¹ меоварданд. Зуъмашон аз он буд, ки гӯё бегуноҳ дар ин қафаси азим, ки як тӯда маймунро ҷой гиринадан имкон дорад, андохтаанд.

«Суд меояд!»

Баробари шунидани ин садо ба тани бархе аз эшон ларза даромад, вале тани дигарон карахт буд, ки чизеро пай набурда дар кунҷак ҷой гирифтаанд. Хушу мачоли нигоҳ қардан, гуфтан ё шунидан надоранд. Пиндорӣ ҳаёлан дар қадам гӯшаи олам ҷой доранд ва ҳарчанд зӯр мезананд, ки кирдору рафторашонро пеш оранд, ба ёдашон намерасад. Яқин хотираи гуфтани ҳам надоранд ба додвар, ки дар фулон ҷой, фулон рӯз, фулон соат фулон кор шуда буд. Ман ўро тир задаму ёдам нест, ки барои чӣ? Ё кӣ фармуд? Ман ўро дуздидаму ба ҷое бурдам ва чунин корҳо рух дод. Он духтарро бо фармуди қумондон овардам. Ў бо вай гуфтугузор кард; гапашон напухт, қумондон ўро дасти зӯрӣ кард, пасон сарашро гирифта «Чудо-чудо гӯр кунед» гуфт. «Чамшеди писари Докторро дар танайи девор рост монда, тиршаппак қардагӣ ман.» «Ман қавл дода будам, ки дар барайи марғи писари Нур ва рабудани мошин чизе нагӯям. Вай чунон буд, ки сад сол ҷӯянд ҳам, наёбанд...» «Худоё, аз ҳама бадаш профессорро роҳ нишон додани шуда, даруни мактаб дароварда, дар кунҷи долон чун ҷуволи ҳолӣ ба замин шинондагӣ мо...» «Агар ҳамаи он корҳо, рафторҳо ба ёд ояд ва касе рӯйи сафҳа орад, на танҳо дар китоб; дар олам намегунҷад. Э, Худое...» Ин кирдорҳо аз ҳамон дарди бедаво буд, ки пеш аз ба шикор баромадан истеъмоли мекарданд ва шери ҷаён гашта, ба ҳар сайди рӯ ба рӯ омада дарафтида, хоҳомехӯрданд ва ё пайкон зада, ба хун оғишта, аз тораи ҳаллос зада гузашта мерафтанд, ки аз ин афтодаву афкор шабуш ҳам намерӯяд. Аммо барои ба даст овардани баъзе сайдҳо моҳҳо аз пасаш кашола шуда мегаштанд, то ҷойи зист, ҷойи қор ва вақти соати даробарояшро хуб донанд. Баъзеашон даруни қафас чунин ҳодисаву воқеа ва кирдорҳо гӯҳ-гӯҳ ёд меоранд, аммо сарзадаҳо чизеро пеши назар оварда наметавонанд, ки беҳушӣ беёд гаштанд ва ҳатто обу донашонро беҳушона меҳӯранд. Лекин вақтҳои «озодӣ» ба филмҳои нашъамандон тақлид доштанд: мисли онҳо дуд мекашиданд, меҳӯрданд, медариданд, тир мезаданд ва панҷа ба мӯйи духтарон андохта, сар ба пушт ҳам мекарданд ва ҷояш ояд, мағ мезаданд. Ин тӯдари чунон ки буд, андаруни панҷара ҷой гиронданд. Танҳо ҷашмонашон зорӣ раҳмовари рӯбаҳона дорад: «Мо раҳм қарда натавонистем, шумо раҳм кунед».

1. Бузу гӯсфандҳои тағи девлоҳ монда

Аммо вай каллакалони чашмонаш ҳанӯз ҳам хунгирифта бо вучуди хуни сари буридаро даркашидан; шикамашро аз так то боло бо теги алмосӣ чок кардан; пиёла-пиёла шираи кӯкнор об карда дар кашидан; ё баробари донайи мош зери забон андохта макида гаштан... ҳама кирдорҳояшро дар назар дорад... намегӯяд. Баройи он намегӯяд, ки баъзе корҳои ношойистаашро ҳатто ҳамроҳонаш намедонанд. Бародари хешро баройи шохиди кушандаи хоҳарашон будан кушт. Ин каллакалон ном ҳам надорад, насаб ҳам; миллат ҳам надорад, ватан ҳам. Гумон меравад, ки зархаридҳои зангист. Ин ҳарфро қабул мекунад аз канори Кофарниҳон буданашро намегӯяд. Холо пайваста дар сар забонзада карданист: «Ман яке аз инҳоро намениносам ва дар ягон ҳангомаву куштори инҳо шарик набудам». Чун ин ҳарфро гӯяд, забони Кумондон ҳам меҳорад: «Рӯта сиёҳ кардӣ! Алиҷаро пӯст кандагӣ кӣ буд?» Даҳони баста – сад тилло, мемураду онҳоро намениносад.

Ҷондортарин андешаи Кумондон буд, ки аз рӯзи ба даст афтоданаш такрор мекард: «Ҳама асилони миллатро, агар фирор накарда бошанд, нобуд сохтанӣ будем. Аз рафту афти кор, ба мақсад намерасем». Аз ин рӯ дандони ӯ гиз чун шағоли хашмӣ; чашмонаш ҳаммонанди чашмони юзи сиёҳ нури чароғро бармегардонад. Ҳанӯз ҳам ғурураш паст нашудааст ва ин ҳама тамошобин ва додвару додхоҳро ба як пули пуччак намегирад. Ба фикру дониши хеш як ҷавоб омода сохтааст: «Набудам, надидам, намедонам, намениносам...»

Берун аз панҷара ҳам касоне ҳастанд, ки дандон гиз мекунад қафасбудагонро. Зеро сагу гург аз як ойила бошанд ҳам, аз сабаби худӣ ҳеч ба ҳам соз намегиранд. Якдигарро даррида натавонанд ҳам, баробари рӯ ба рӯ шудан ё пуршаст ба ҳам дармеафтанд, ё чашм ба чашм дӯхта, зӯрозмоӣ мекунад; ғуридаву ситезида дангон гиз дошта, якдигарро гурезонданӣ мешаванд. Вале саг танҳо аз хавфи ба мол задани гург ҳоҳ ҳаром мекунад. Қафасбудагон медонанд, ки аз дасташон коре намеояд; ҳавола ба додгар мекунад: «Шояд раҳмаш ояд...» Аммо хешовандони ноком қасди дигар доранд: «Агар додвар аламу қасди ҳамаро ситонида натавонад, додори бузург ҳаст». Муддаиҳои пуралам чизи дигар хоҳанд: «ранге ки фарзанд ё шавҳарашонро куштаву нобуд сохта буданд; духтарашон ё занашонро бурда ба шиканча кашаида буданд; ҳаммонанди он ба шиканча кашанд ин қотилону дуздону ғоратгаронро ва бо усулу тариқи кушташон кушанд». Аммо додвару додгар руҳсат намедихад. Зеро баробари андешаҳои онҳо дар ин толор боз касоне ҳастанд, ки рӯймол сари абрӯ кашаида оби чашм мерезанд ва ҳар гоҳ сӯйи конундонҳо теги чашм мекунад ба зорӣ, то ҳоли онҳо дида, раҳм кунанд ва шӯ ё фарзандашонро озор надиханд, раҳояш кунанд. Танҳо мардони яклухту худотарс

ва солимакл зуъм доранд ба чунин писар ва бисёриҳо наомадаанд. Чунки чунин умед надоштанд аз фарзанд: «Медонистам, ки чунин хунхор мешавӣ, дар шиками очат мекуштам...» Дареғу фусӯс, ки аксари онҳо бепадар буданд. Ва то ин дараҷа расидан гӯш ба ҳарфи модар намедоданд.

«Кӣ фармуд?»

Чунин як савол расид ба гӯшашон. Аммо касе чизе нафаҳмид ва ягон нафар посух надод. Танҳо Қумондон пеши назар овард Ҳазратро. Лекин ягон бор нашунидааст, ки Ҳазрат дар борайи касе сухан карда бошад, ки «фармуд». Агар лозим шавад, «ҳамин корро ба ҷо овардан лозим» мегуфту мемонд ва Қумондон мефармуд ва дигарон моҳхovu рӯзҳои зиёд аз пайи ин кор мешуданд. Сайди нишон гирифтаашон рӯзе ба дом меомад. Нашудааст, ки Қумондони дар каду қомат аз асп пасту аз зин баланд сайди зери чашм кардаро ба даст наоварда бошад.

Қорӣ гӯшайи чашм кард ба Қумондон. Қумондон ба назар рӯ тофт ва Қорино ғазаб омад, ки аз феъли бадаш намонд; зӯр ояд, зуд аз ҳама чиз рӯй метобад.

«Ягон нафари шумо ҳамин одамро мешиносад?»

Ҳама рӯ тофтанд. Як ҳароби мурданийи сараш задагӣ аз пас ёронашро ба ду тараф тела дода, пеш гузашт. Рӯй ба панҷара расонда зӯри сар берун овардан кард ва гуфт:

— Ман мешиношам ўро... Ин як вақтҳо ҳамроҳи мо буд. Қаллабури ашаддӣ буд. Номаш Гитлер.

Ҳандид аҳли зол. Довар қўба ба лаълӣ зад. Худи он кутканда ҳам хандид. Ўро пушт кашида ба девор заданд.

— Қумондон! Мешиносӣ ин одамро?

Қумондон ҳаммонанди кутканда аз панҷара саҳт нигарист ва дер бечавоб монд. Аммо чашм аз ӯ нақанда, дар дилаш шинохт ўро: «Агар медонистам, ки ҳолу рӯз чунин мешавад ва пеши ӯ ҳисобот медиҳам, дар ҳамон ҷо – пеши пойи Ҳазрат хун мекардам. Лекин сад афсӯс, ки одамӣ шири хомхӯрда...»

— Нашинохтӣ?

— Не. Ман ин одамро дар ҳаётам надидаам.

«Дурусттар нигоҳ кунед, ҳама воқеаҳои пеши назар оред, пас ҷавоб гӯед!»

—...

— Бояд шиносӣ, Қумондон.

— Намешиносам. Шинохтан ҳам намехоҳам.

— Шумо, рафиқ Холиқов, он касро мешиносед.

— Ба назарам, мо якдигарро мешиносем. Вақте бародари гумаштаро суроғу ҷустуҷӯ карда ба қисми ҳарбиашон рафтам, дар назди Ҳазрат ўро дида будам...

— Дурӯғ мегӯяд!

— Не. Ман дурӯғ намеғӯям. Он кас дурӯғ мегӯяд. Ту ҳамон нестӣ, ки баройи бародарам – Ҳакимро баргардонидан як милён доллар талаб кардӣ. Баъд ба ҳаштсад ҳазор фурувардӣ. Ҳазратат дастӣ хушк омадани моро таъна зад. Дурӯғ?

— Албатта дурӯғ... Лекин ман надониستم, ки имрӯз бо ту рӯ ба рӯ мешавам. Ага не, дар ҳамон ҷо қаврата мекандам.

— Фаҳмо! – фармуд довар ва рӯ ба Халил овард: – Рафиқ Холиқов, боз кадомро мешиносед?

— Ана он Қориро. Қорийи...

— Дурӯғ мегӯяд! Ҳаётан надидаам ўро!

— Иҷозат фармоед? – рӯ ба довар овард Халил.

— Марҳамат!

— Ту қорийи арақчинпӯшро ба дастат завлона зада, милисаҳо ба корхонаи мо наоварданд?

— Ман намедонам корхоната!

— Рост, намедонӣ. Чунки туро баста оварда буданд. Маро ба ту Абдуҳаким гуфта, нишон доданд. Нагуфтӣ, ки «Не, вай аз ин харобтари зардина». Нагуфтӣ?!

— Не!

— Нагуфтӣ, ки аввал қасдатон ба ман буд. Баъд фикр кардӣ, ки маро гири, кӣ пул медиҳад?

— Мо хато кардем, аввал туро гирифтган лозим буд!

Садойи ба лаълӣ бархӯрдани кӯба омад. Халил боз рӯ ба довар овард.

— Агар мумкин бошад, як чизро аз Қумондон пурсам.

— Марҳамат!

— Рафиқ Қумондон, шумо ҳама ин ҷо сарчамъ. Ҳазрат кучо шуд?

— Ҳазрат ба Осмон рафт. – ситеза буд ё киноя, чунин посух дод Қумондон.

— Кай меояд?

— Рӯзи Ҳисоб.

— Наздик будааст...

Хумори ҳавойи Арчамайдон гирифт Абдуҳамидро. Ба хаёлаш он ҷо равад, ҳам дилаш кушода мешавад ва ҳам ба асписти Саратоғ гузашта, Самандро мебинад; таскину тасаллӣ меёбад, ки ҳамроҳу ҳампойи кӯху конҳо ва чарогоҳхояш дар амон будааст. Аз ин рӯ кас монд, то Забури кӯхбонро пайдо карда оранд ва якҷоя азми сафари Арчамайдон кунанд. Чун бародари Ҳочӣ – Абдувойизи хабаргирон аз Марғедар ба Панҷрӯд рафту омад ва хабари пайдо набудани Забурро гуфт, Ҳочӣ пай бурд, ки дурӯғин аст овардааш.

Аммо фош нагуфт, ки пардадаррониро хуш надошт. Ба андеша рафт, ки коре шуда бо Саманд ва онҳо намехоҳанд, ки ӯ донад. Асрор хувайдо накарда то хуфтан на ҳарфе гуфт ва на чизе хӯрд. Тахмин кард, ки бародараш Абдувойиз бо Забур якзабона шуда чунин бофтанд, то ҳочиро ғам надиханд. Худ аз худ дили Абдухамид фишор хӯрда, гӯё аз даруни он чизи номаълуме бурун омад ва сурхной ё хирнойро қабза карда то қариби даҳон омад ва гулӯгираш кард. «Ҳосили аз ин дунё бардоштамон ҳамин» аз зехн гузаронд ва чунон хомӯш гашт, ки мурда надонад чунин дам ба дарун заданро. Пасон аз фишору тангии нафас даҳон кушода, ҳаво мегирифт.

Ҳамин дам аз дами дарвоза овози мошин ба гӯш расид ва Абдувойизи ғамгусори ҳоҷи бурун омад, сонӣ хандон боз гашта, арз кард:

— Амакаш – амаки шоъираш омаданд.

Дар лаби Ҳоҷи табассум дамид. Амакаш даромада аз рӯйи Ҳоҷи бўсид ва паҳлӯяш ништаста ҳолпурсӣ кард:

— Ранги рӯягон хуб, иншооллоҳ, ҳамааш хуб мешавад.

Ҳоҷи табассум карда сар андохт. Амакаш магар аз гуфтааш пушаймон шуд, ки безобита гашт ва ҷӣ гуфтанро надониста, таваккалӣ сар кард:

— Ман шуморо Душанбе мебарам, назди Абдухалил. Ҳама киссаҳоятонро мегӯед. Китоб менависам.

Лабони Ҳоҷи дӯр шуда кӯдакона хориаш омад ва ҳиқ-ҳиқ гирист. Амакаш пушаймон шуд аз гуфта. Наздиктар ништаста, дасти ўро ба каф гирифта молид ва нарма-нарма ба сухан гуфтан оғозид:

— То чое, ки медонам, саргузаштатон китоббоб. Лекин ҳама ҳикояҳоро аз забони худатон бояд шунавам. Филме, ки «Симо» гирифт, оличаноб. Дидед ҷӣ қадар одамон сифату ситойиш карданд. Ҳар бор дида, худатон завқ мекунед. Як ёдгорӣ. Ман мехоҳам, ки китоб ҳам аз ҳардуямон барои дигарон монад. Мо дигар давлату дoston надорем.

«Ҳамин хел» сар чунбонд Ҳоҷи.

— Шумо ҳамаашро ба ёд биёред. Андак қувват гиред. Ман меоям. Ҳамаашро мегӯед. Ягон сирру савдору пинҳон намекунед. Ҳатто Хучандравихоро.

Ҳоҷи як табассум карду сар чунбонд...

Ва он шаб Ҳоҷи Самандро хоб дид. Саманди бодпо на бо рӯйи замин, балки парвозкунон ҳавойӣ меомад; ҳамчун тайёраҳои хурде, ки конструкторон барои намуна ва ё саворийи хеш ё бозиҷаӣ кӯдакон созанд; аммо пойҳои Саманд чунон ҳаракат дошт, ки дар об ланда мезада бошад. Ёлу думаш дамида, болдор буд;

зарандуд метофт; аз шўълайи хуршед медурахшид. Нури Офтоб ба ҷаҳор наъли наву тоза бастайи наългар бархўрда мунъакис мешуд ва пош меҳўрд; замини замонро мунаввар месохт. Ҳочӣ дуру дароз нигариста ҳайрон монд, ки наълҳои шикаставу якмехайи пойҳои ӯро кӣ нав карда бошад. Саманд ҳавойӣ омаду назди соҳибаш фурумад ва ҳамон зайле ки болу думаш фаҳида буд; гардани дарозаш фароз буд ва хеле қантар; сайҳа зад, кишна кард, ба ҷавлон даромад, ҷароғпоя шуд... Сонӣ шиҳайи ноз карда ба Ҳочӣ наздик шуд ва бӯйид. Тозатар, ҷавонтар ва ҷилдор буд. Ҳочӣ, ки хеле ӯро пазмон шуда буд, дастмол кард, ёлашро панча зад; навозиш кард ва сар ба сари ӯ ниҳода, хеле гуфтани буд; пазмон шудану ёд карданашро гуфтани буд. Аммо Саманди бараҳнапушт пеши пойи соҳиб зону шикаст. Ҳочӣ пиндошт, ки хумори қашаву хорумол гирифтааст. Хорумол кард. Саманд қаноатманд нагашт. Пойҳои пасро низ шикаст. Ва гардан тофта андаке бо фўк майл дод, то соҳиб ба пушташ нишинад.

Ҳочӣ табассум кард: «Саратоғ мебарӣ?»

Саманд кишна кард: «Ҳа».

Ҳочӣ Абдуҳамид савор шуд аспашро. Ва асп соҳиб ба пушт бардошт. Ин бор парвоз накард. Балки ҷаҳорнаъл рафт. Ва хеле хиромон ва мавзун мерафт, то соҳиб аз пушти лучаш наафтад...

22 март 2006

POCY

*Дунё барбод, кори дунё барбод,
Лаънат ба касе, ки дил ба дунё медод!
Ҳар кас, ки аз ин хирмани мо ёд қунад,
Қоҳаш ба замин резаду дониш барбод!*

Халқӣ

1

Дар мулки чангзада навое намонда буд, то мушон ғорат кунанд. Онон харвору харгӯшона ба хойидану хӯрдани пӯсти дарахтон машғул шуданд ва ҳар наво, гиёҳ, афтидаву афканда ё чизҳоеро, ки замонҳо аз хӯрданаш худдорӣ мекарданд, хӯрданд. Он чизҳо ҳам ба охир расиданд. Мардум кӯч бастанд аз ин маҳал ё ба мамолики дигар ғарибкорӣ рафтанд. Мушон саркут ё афкандаи кӯдаконро ҳам наёфтанд, то хӯрда аз гуруснагӣ намиранд. Пасон ба хӯрдани якдигар пардохтанд. Зӯр меҳӯрд камзӯрро. Чанги қабилавӣ ба миён омад. Даставу гуруҳҳои сарчамъу нерӯманд, ки чангдидаву варзида буданд, пирӯз гаштанд. Сипаҳсолор Росу, ки шаборӯз аз паҳлӯи шоҳи кишвар дур намешуд ва аз танпарвариву форигболии ӯ ва беҳангиву бенангиаш ба дод омада буд, фурсат муносиб дониста, аз тахт афкандаш ва дасту пояш куллуқ карда ба ятимхона бурданд, то ятимони бепарастор як бор аз гӯшти шоҳона сер шаванд ва шояд то пирӯзӣ ва рӯзи сериву пурӣ зинда монанд. Ҳамон вақт аз миёни шоҳ камарбанди ҳафтнигин ёфтанд, ки Росу ятимонро бахшид... Чун мамлакатро қаҳтиву гуруснагӣ мисли вабо фаро гирифта буд, Росу наметавонист ба доди бечорагон ва бенавоён расад. Аз ин рӯ ғамӣ мегашт; чунин дарду андӯх ва ноилоҷӣ ба касе гуфта наметавонист. Аз ҷое ғалладона дуздид ба кишт оғозад ҳам, то расидани ғалладонаи нав як муши зинда наметавонид ё ба замин дона пошанд зоғу заған, кабӯтар, мусича, майна, гунчишк; ятимону бевазанон бо минқор, панча ё нохун хокро тит карда, донаҳоро кофта хӯранду рабоянд ва агар донае монда, сабз гардад, хӯшааш нимдунбул нашуда, гунчишкон сари сунбул ҳам карда, лиф гардонанд. Мардуми аз чанги аҷнабиву хонагӣ зиндамонда донае надоранд, то ба хок пошанд... Як ғамаш сад ғам шуд Росуро. Дар замоне ба шоҳӣ расид, ки на тахту тоҷ монда буду на доройӣ ва на хазинаву хазинадор. Росу пинҳонӣ аз ҳама ба Қухандиҷи зеризаминӣ рафт ва хазинаҳои бачойӣ ва хосаи шоҳро хабар гирифт, чизе пайдо накард. Лек надонист, ки пойи душман ба ин ҷо ҳам расидааст ва дуздони хонагиву ҷойдорӣ ганҷи ройгон ба яғмо бурдаанд.

Бо чунин андешаҳо чун посбони гуруснаи дари Ҳазина хобаш бурд дар остона. Хоб дид. Мамлакатеро хоб дид, ки мардумаш кашоварз, бештар бо ғаллакорӣ машғул. Лек қоҳ хӯранду дона

андозанд. Фаҳмашон нарасад, ки бо дон чӣ кор кунанд. Анборҳо пур; сари марзаву вотҳо, хирмангоҳо... чоши ғалладона пӯсидаву тосида хобидааст, танҳо мусичайи нозгунҷ аз он бемалол истифода мекунад. Зеро ӯ мурғи ҳазрати Бифотима, касе ғайрат ё забони онро «кишк!» гуфтан надорад. Дигар паррандахойи донаҳор саракҳойи гоҳи дарав аз қабзаву дос афтидаро чида адо карда на-тавонанд... Ҳама кор дастӣ: дарав, хирманкӯбӣ, бод. Бо шохаву бели чӯбӣ бод мекунанд, коҳ ба замин резаду дона пешбода шавад; барбод равад. Ва ҳамин пешбода ба сари Росу рехта, ўро андаруни донаҳо бенишон кард; нафасаш гашта, часта бедор шуд.

Ҳайратзада буд. Ба худи ба хоб бовар намекард. Чашмон молида ба пасу пеш нигарист. На саҳро будо на ғалла; на хирману на бодгару на шохаву бел. Лекин нимхобу нимбедор пеши назар омад ё овард, ки хирман бод кунанд ва зери донаҳо монда гӯр шавад. Дар асл аз ҳеҷ чиз дараке набуд.

Шикамро даст-даст кард – ҳолӣ; ба камар часпида. Маълум, ки ҳеҷ гуна дона нахӯрдааст; шикамаш ҳам варама накарда, балки аз гуруснагӣ танбӯр навозад. Ва баройи як дона гандум дилаш гум зад. Дандонҳояш ҳам хориш доштанд. Бояд ягон чизро газад. Дар Ҳазина чуз гарду чанг ва пайи пойи мушони бегона чизе нест. «Лаънат! Лаънат ба торочгарон! Чизи ба дасташон афтодаро хӯранд. Сер шаванд, ба чайбашон, ба бағалу пойи эзорағзаашон андозанд!».

Росу андешайи зиёд накарда тозон рӯйи замин буромад. Шитобзада ба тахт нишаст. Ва нақшайи раҳорах дар саҳифайи сафеди мағзи сар кашидаро амалӣ гардониданӣ шуд. Вазири дасти рост Рочу ва пайковари беназир Ҷосуро пеш хонд. Фармуд саррамодро низ оваранд.

Оварданд. Росу хоб гуфт. Таъбир хост. «Ҳоби нағз! Гандум – ризк!» гуфтанду монданд. Росу қонёе нашуд аз донишу таъбири эшон. Арбада карду сиёсат. Вазири дасти рост, ки ҳоби ўро дар дил «ҳоби девонаҳо» медонист, забон кушод:

— Олампаҳо! Ҳеҷ мумкин нест, ки деҳқон ба умед дона ба ҳок андозаду ин қадар машаққат кашида ғалла гундораду коҳ хӯрад ва дон андозад...

Росу ғазаб кард:

— Ман дидам! Бо ҳамин чашмони тангам дида, бовар накардам. Чашмонамро калонтар кушода, зеҳн монда, дидам, ки бо шохаву бел хирман бод мекунанд, коҳаш ба замин рехта чош шавад ва дона пешбода равад. Шумо ба ҳамин чашмони ман, ки дар тӯли умри кӯтоҳам ин қадар дидааст, бовар намекунед!?

— Бовар мекунем, Олампаҳо! (Аввалин бор ин рутба аз забони вазири дасти рост ба Росу часпонида шуд ва минбаъд як калимаи нестандарчаҳони мушон гашт). – Гуфт Ҷосу (Аслан Ҷосус. Баройи бо номи худаш ҳамқофия шудан Ҷосу гӯяд Росу.) ва афзуд: – Ман

ҳамчун фиристодаи шумо, қариб рӯи Оламро гаштам, вале надидам, ки халойиқ коҳ хӯрда дон андозанд...

— Ту ҳам ҷонибдори вазир! Шумо якқавла шуда... Ин воҷеа дар кишвари мо не, дар як мамлакати дур, тахмин дар пушти кӯҳи Қоф рух додааст... Мо зангӣ-ку! Онҳо сафед, мӯи сарашон ҳам сафед, лекин чашмонашон танг. Ман дидам. Шумо бовар надоред... чунки дӯсти ман нестед... Охир сари маро меҳӯред! Беҳтараш, пештар аз шумо ман ин корро кунам!

«Билло не!»

«Волло не!»

— Агар не! Чӣ бояд кард?

Ҷосу чун хонандаи синфи аввал тарсидаву ларзида даст боло кард.

— Ҳа?

— Мо олими Оламдон дорем. Агар ҳавай надонад, моо...

— Шумооо... шумооо... Ӯ дар кучост?

— Агар аз гуруснагӣ намурда бошад...

— Пайдо кунед!

Рафтанду омаданд. Пайдо накарданд.

— Зери замин шудааст...

— Нав ман аз зери замин омадам! Набуд он ҷо! Чӣ ӯ аз паси ман ҷосусӣ мекард?

— Неее... Олампаҳо... Мурдааст...

— Чӣ-ба ту намурдӣ?! Аз зери замин бошад ҳам, меоред! Гап якта!

Амри подшоҳ – воҷиб. Ҷуғрофидони кафанпечро мушон бардор-бардор карда то зери маснад оварданд. Росу дуру дароз ни-гаристу аз хоб бедор шуд: «Зери замин баред!» Аз паси онҳо дод зад: «Раммолро ҳам баред!»

Дар дасту пойи Ҷосуву Рочу мадору фара намонд.

— Ман худам медонам он мулкоро!

Онҳое, ки аз ҷабри қаҳтиву хушксолӣ ғарибкорӣ рафта буданд, баъди валу вайрон гаштани мулк баргаштанд ба ватани аждодӣ ва бо худ шолӣ оварданд; зиёд на, кам-кам дар чайбу даруни пой-фзорҳо ва занон дар гӯшайи рӯймол гиреҳ зада тухмӣ оварданд ва ҳок бар лаби рӯдбор рехта, воти марза бардошта, дона даруни об пошида лойоба карданд. Рӯйид шолӣ. Вале пухта нарасида ва пояии шолӣ зард нагашта сабз дурӯданд; зеро мушони гурусна сари хӯшаро хомоҳом лиф гардониданд. Ҷазаб карданд кашоварзон ва хафони мушон канданду кофтанд. Сияхпӯстони фатиламӯи ба-рахна, ки барги анҷир пешбанд карда буданд ва занон синаҳойи сиёҳ кашол мору муш аз пали шолӣ меронданд; мор ба хафони муш медаромад. Онҳо ҷӯбаку дар даст андарунаш пуф-пуф дам меандохтанд ва дуд аз ҷумаки паҳлӯи ҷӯбаку бароварда, ба

дахони хафоли мушон медоштанд; ба зарби даму пуф дуд ба кунони филгӯшхо паҳн мешуд. Сонӣ белу каланд карда меканданд сӯрохи муш ва баччаҳо даст андохта мушони беҳушро кашида мебароварданд. Боз меканданд; пиндор шолӣи захира кардаӣ онҳоро бозгирифтани буданд. Вале онҳо ҳезум хирман карданд; мушони мурдаву беёд тори он чиданд ва оташ заданд ҳезумро. Гумон мерафт, ки алами гуруснагӣ ва қасду қасосгирии одамит чунин амал, то тухми мушон сӯзонда, нобуд созад. Мушон вағгиданду сӯхт пӯсташон чунон, ки мӯву пӯсти хук аз оташи лампайи насронихо. Сонӣ ҳар баччаву бузургсол дар даст муши сӯзони аз оташ бардошта пуф-пуф карда хокистару сиёҳӣ пош медоданд ва дандон ба муши пухта мезаданд. Гирди гулхан зиёфати шоҳона буд. Мушони гуруснатар аз инсон ғзаби кашоварзонро дида ва хоби сарвар Росуро бахона оварда, лашкар кашиданд сӯи Шимол. Чун зоти сафар надоштанд, ҳаммонанди ҳама гуна лашкари торочгар раҳорах ҳар чизи пеш омадаро несту нобуд мекарданд ё ғанимат мегирифтанд. Ва дар мушхонаҳо мегузоштанду пеш мерафтанд. Ба умеде, ки дар бозгашт ҳамроҳ гиранд; ба ватан баранд. Зеро аҳли байт ва зану фарзандро ваъда дода буданд, ҳар чӣ ғанимат афтад, бо қорвон фиристанд ва баъд ёфтаву тофтаро ҳамроҳ оранд. Ба назар оғози лашкаркашӣ бад нест: бе ҷангу бонг ва бе хунрезӣ шахру рустоҳо мешаванд ва бозёфте ба даст меояд. Аз ҳама хубаш: гурусна нестанд ва мушхӯрӣ накунанд... Лекин як балойи осмонӣ рӯз намедихад. Ин ҳамон паррандаӣ монанд ба уқоб аст, ки минқори устухонӣ ва ҷанголи оҳанӣ дорад. Ба уқобу шоҳин монанд. Лек ҳуди мушон ўро Мушгир ном ниҳодаанд. Баландтар барояд, ба қарғас монанд шавад. Зеро он лошахӯр лашкарро бинад, ҳамсафар шавад бо нияти бад, ки сутуре ё сарбозе мирад, аз осмон фуруд омада, ба тораи нишинад ва хӯрдан аз ҷашму забон ё сари сина оғозад. Мушгирро ҳамон вақт фарқ кунанд, ки дар ҳаво ором истода, замиро аз назар гузаронад ва қусури дар зери осмон орому беҳаракат истоданро баровардани шуда якбора бол чунон ларзонад, ки шамолдихаки мотори мошин (лопос) чунин ҳаракат накунад. Шамолхӯраку чӯчабарак низ ҳаст ў. Ба ҳеч вачҳ қарғаси мурдаҳор нест. Сайёди дурбину зирак ва хеле гирочанг. Ана ҳамин ҷонвар ғам диҳад лашкарро. Зеро ҳар рӯз аз пеши назари Росу сарбозонашро ҷанг зада гирад ва қашол дошта сӯи кӯҳ барад. Гоҳ-гоҳ ҳуди Росуро дид карда аз авҷи фалак санг шуда фарояд ва ҳамон зайл бар муше нишаста ҷангол занаву бардорад. Дасташ ба Росу нарасад. Зеро ўро ҷондоронаш ва ҳамсафонаш ихота кунанд ва гоҳи барқос омадани ў худро қаҳрамон нишон додани шуда, Росуро миёна гиранд ё болояшро бо ҷисму ҷонашон бипӯшанд; ҷон садқа кунанд; ҷон – садқаи ва-зифа. Ҷонфидоӣи онҳоро Росу бо ҷашми хеш бинад; қаҳрамони ҷанги заминиву осмонӣ хонад ва ба зану фарзандашон кӯмакпулӣ

фиристад ва дар қарор дарч кунад, ки фарзандонаш ба қорхонӣ хуб монда шавад.

Сахт ғам диҳад Мушгир. Айнан қархобон «МИ» барин. Чун дар ҳаво пайдо гашт, ҳама ба мушхонаҳо ҷой шаванд. Қанори баҳру наҳр бошанд, зеро об равад; дар қӯҳҳо беҳи санг, зеро бута ё обқанд бачо гарданд. Лекин дар чунин ҳолат ҳам бол қушода душманро бунӣ санг ё беҳи бутта ҷо қарда, дер дорад, ки ҷойи гурез намонад. Сонӣ бо минқор ё қанқол дошта, қашиде гирад. Қорӣ ҳалосӣ надорад. Алқол ягона ҷойи қамқавф қанори об аст, ки баробари боқабар гаштан худро ба об зананд мушқо. Баъдтар аз қавонӣ Мушгир гурехта, шабрав шуданд; рӯз дар ягон ҷой пинҳон мешуданду шабқанқом лашқар меқашиданд.

Ва ҳоло Мушгир як мушӣ монанд ба қуқаро дар қанқолӣ қапқаш овезон дошта сӯйи қӯҳ бурд. Қосу аз қунин қунари ё гирифторм ба худ шуд: «Қаро Худованд қоро аз биниӣ қуқ афшонда, ин қадар зирақу донно офарида, данқонӣ тез додасту бол ато нақардааст. Ба он «қуқбҷӯча» қару бол додаст? Ва нақараш ҳоқёнро нақирфта, ба қар ранге ҳоқад, масқара қунад. Қӯйи рост қунад ин қорро; аз қасе нақарсидаву нақаросида. Қори мо дуздӣ. Дуздуму гурезогурез қарда гардем, ки ана-ана дастгир қунанд ва ба сарамон раван қархта оташ зананд. Бар қирмани оташ гузоранд. Қамин ҳел ин одамон. Чунки онҳо ҳам бо сад азобу шиканча – дуздиву тозӣ қарда, баронӣ рӯзи мабод қамъ оваранду гун қунанд ва мо дар як лаҳзайи ғафлати ё гундошташро раборм. Сонӣ одамӣ «Қорзан дуздо зад!» гӯён доду фиғон қарда гардад ва белу метину қаланд қунад, то мушқона қобад. Ин солқонӣ қаттиӣ Қанқи Қавонии асрқонӣ миёна буд. Худо нишон нақидад: баронӣ аз гуруснағӣ намурдан қар қизе, ки доштанд, ба савдо монданд; қатто духтаронро. Лекин дар қамон солқо ҳам бонанқоне буданд, ки дар қонайи сарду яқбақташон, зеро бори нанг монда мурданд, вале ба қасе рӯйи ниёз наоварданд.

— Шумо қаро қизе намегӯед?

Ларзону қаросон аз пайи рафтани Мушгир қашм нақанда ва қазорон бор шуқргузорӣ қард ва баъди дур шуданаш чун одати одамӣ ўро дашном дода, қурсид Қосу.

— Мо? Мо метарсем...

— Аз он уқоби тезқанқол?

— Аз шумо, Оламқаноҳ...

Қосух дод Қочӯйи вақир ва Қосу афзуд:

— Аз сиёсати шумо! Ана, ба он парранда ниқаред, ки бо афсунатон дар осмон шах шуда монд, бол қада нақавонад. Бофта баровардаанд, ки истода, шамол қӯрад. Дар ҳаво бе дасту по истода шамол меқӯрдааст. Бефамқо! Ин сиёсати шумо ўро гирифторм меқунад. Шумо бо нақасатон ўро бозмедоред. Ва ё ноилоқ тарсида, худро дар қамон баландӣ мебандад, то наафтад. Қамин

хел шумо, Олампаҳо, даҳони моро ҳам мебанDED, то лом гуфта натавонем.

— Ту, Ҷосу, маҳмаддонойӣ накуи! Ҳамаи ҳамин корҳо вази-
файи ту – Вазири корҳои хориҷӣ! Ҷосус ҳам ҳастӣ. Бояд ҳамаи
ҳамин чизҳоро донӣ ва пешакӣ ба мо хабар диҳӣ. Баракс мо аз
ту пештар бохабар гашта, худро эҳтиёт мекунем.

— Рост, дӯстам. Шумо ҳастед, ки мо ҳастем. Шумо намебудед,
мо дар ягон давру замон соҳибмулк намешудем. Лекин гуруснагиву
қаҳтӣ ва одамури вазнин омад.

— Сабр! Сабр! Як сол сабр накуи, гандум намепазад...

— Касе чу ман пурсабру тоқат нест, Олампаҳо. Аз обандо-
зӣи дасти шумо сар шуда буд қорам. Бинед, то кучо расидам? Аз
баракати шумо. Мо ҳолдону роздонем. Мабад ҷудойӣ. Ба гӯши
худам шундам, ки одамон «Намакхӯрда чил сол андеша дорад»
мегӯянд. Мисоли равшан меорам, ки мо намекорем, намедаравем,
намекубем... лекин киштаи дигаронро як сол нигарон мешавем.
Аз ин ҳосил то он ҳосил. Гумон мекунам, ки сабр аз ин зиёд на-
мешавад. Як чизро гӯям, ки кори мо он вақт сар мешавад: шабу
рӯз нагуфта бо баччу қач қор мекунем. Ин рафтори мо ба дуздиву
ғоратгарӣ ҳоҷ намеравад. Ҷӯгивор медавем. Чунки ризки ҷӯгӣ дар
пояш; ризки мо дар ҳонаи одамон. Боз мегӯям, ки рафтори мо
ба дуздиву ғоратгарӣ ҳоҷ намеравад ва ҳаром ҳам нест. Чунки
дар вақташ тақсимот чунин буд.

— Барои ақли расоят ман туро нағз мебинам, Ҷосу!

— Рост-дия! Деҳқон шабҳо бароҳат ҳоҷ мевад; мо мурда-
мурда қор мекунем.

— Лекин... Мушгири баднамо намешуд...

— Як рӯз не, як рӯз ба даст меафтад; дар ҳамон баландӣ тир
хӯрда, пеши поятон меафтад, Олампаҳо.

— Он вақт! Он вақт! Он ва-а-ақт!!!

— Дилашро қанда ба шумо медиҳам, Олампаҳо!

— Медонам.

Бо ҳазор ранҷу азоб, бозёфтҳои зери хоку зери санг ва муш-
хонаҳои ошноён ҷой қарда то лаби рӯде расид лашқар, ки дар
қитобҳои қадима Фушун ном дошт ва ҳоло баъзе донишмандон
Афшон низ гӯянд. Ду рӯз аст, ки Мушгирро намебинанд. Қанори
рӯди шӯҳоб, ки сари обаш пирчи дерсола буд, орамида, андаке
нерӯ гирифтанд. Машварат оростанд, ки ба шаҳри ҳобдидаи
Росу бо қадом роҳ раванд. Зеро ҳама ҷо кӯху шах буд, гурбаҳои
вахшӣ ва морони мушхӯр зиёд дошт ва сари қуллаҳои баланд
уқубсуратоне нишастаанд, ки тамоми самту соҳати заминро дида,
ҳар ҷонвари ҳазандаву давандаро зери назар дошта ба шикор ме-
бароянд. Вазир Роҷуи тарсу аз тарси ҷон «Бо об меравем» гуфт,
гарчӣ қандон обдону оббоз набуд, қанда зада наметавонист; дар
гирдобҳо аз думаш дошта, қашола қарда мебароварданд. Ҳоло

ҳаваси бо об рафтан дорад аз тарси Мушгиру мор, вале намедонад, ки рӯди кӯҳӣ шаршарҳои сӣ-чилгаза дорад. Хешро аз об раҳо мекунам, гуфта, ҳаво хӯрад, ба сангу харсанге бархӯрда ҷо ба ҷо мешавад.

Хулоса, ба об заданд худро пайиҳам, ки аз халта чормағз мерехта бошад. Хубобчаҳо барин рӯ-рӯи об рафтанд, гӯшҳои хуконашон метофту чашмонашон. Ҳар ҷо-ҳар ҷо ғайб мезаданд, боз метофтанд. Чун ба шаршару гирдобҳо мерасиданд, бархе аз об бурун омада, бо хушкӣ гирд гаштани мешуданд. Дар чунин ҷойҳо лашкар пароканда мешуд. Росуро ғам мегирифт: «Аз ин кор Мушгир меҳӯрд, беҳтар буд». Ғайбдонҳо мегуфтанд, ки он маккорҳо ба умеди бозёфтҳои зери хок кардамон бозгашт омада, пештар аз мо ғанимат бурдани. Росу ҳашм мегирифт ва Вазири корҳои дохило ро фармон медод, ки тамоми роҳро баста, дар ду ҷониби посгоҳҳо мина гузоранд, то хиёнаткорҳо лахт-лахт шуда ба ҳаво парранд.

Боқӣ ҳар кӣ ҳамроҳи Росу буд, бе киштиву амаду гупсар баробари об аз санг ба санге зада, то бандари Наҳри Бузург, ки обаш сӯи Кухандиз мерафт, расиданд. Қароргоҳ ҳамин ҷо шуд. Аммо бандар лашкари Росуро гунҷонида натавонист. Ҷониби шимолии бандар Боғи Ҳайвон буд. Қисме аз лашкаро он ҷо фиристод, ки то ҷо ба ҷо шудан ва шаҳро хубтар омӯштан сарбозон аз ҳисоби хӯроки ҳайвонҳо зиндагӣ кунанд. Ҳайфову дарего, ки дар Боғи Ҳайвон касеро дучор омадан душвор буд: баъзе гурехта буданд, бархоро бурда буданд, ягон-ягон худкушӣ ҳам карда буданд. Як маймун одамшакл монда буду як фили ҳиндӣ. Маймун «Сабр мекунам, то одам нашавам аз ин ҷо намебароям» мегуфт ва фили ҳиндӣ бо рафидайи пой даҳони сӯроҳи мушро пахш карда як ҳафта боз пой намебардошт, ки мушак баромада ба биниаш надарояд... Ростӣ, маймун зуъм дошту фил карахт буд ва аз омадани мушони бегона ҳар ду ҳам ба таҳлука афтоданд. Аммо мушон баробари ба ин аҷойибхона даромадан дар ҳайрат монданд. Хӯрдани набуд. Шояд зуъм ва сукути фил ҳам аз бенавойӣ бошад? Устухон, пахол, косахони обхӯрии ҳолӣ, занҷирҳои гусаста, пашму пӯст ва ҷуваро болҳои рехта, пӯсти афканди мор, ҷӯбҳои ҳойида ва пуфакҳои кафиди дар панҷараву симтӯро часпида, ки замони ба сайру гашт омадани пионерон ё октябртҳоро гувоҳ бошад. Ва боз лашу луши зиёд, ки на филу маймун хӯраду на муш. Аҷибтар ва ғарибтар аз ҳама он аст, ки дари панҷарайи фил ҳам, аз он бӯзина ҳам кушода ва онҳо баромада рафтан нахоҳанд... Зиёдтар аст ҳайрати мушон, ки донае пайдо нест. Батар аз мамлакати ҷангадани онҳо.

Фавҷи дигарро ба Бозори Париён, ки дар ҷанубии Бандар буд, ҷойгир кард. Хӯроквориро аз сари бом мусича фурумада меҳӯрду аз буни деворҳо мушҳо метохтанд. Мушҳои гурӯснайи

рӯйинатан аз фурушгорон натарсида, рӯйирост ба кашондани моли бозор машғул шуданд. Ва мардумро бо рангу шакл ва афту башарайи хеш дар ҳайрат гузоштанд: гӯйи онҳо андар ошдону дегдон зиндагӣ карда ҳар бори даромадану баромадан худро дегмол кардаанд ё дар хокистар чӯлидаанд. Сиёҳ. Ба мушони ҷойдорӣ монанд нестанд. Ва он қадар гурусна, бешарм ва рӯйинатан, ки будайи миёни дасту дандонро рабуданӣ мешаванд. Онҳо ҳоло сарфаҳм нарафтаанд, ки нархи мол осмонӣ шуда, рӯзафзун ба осмони ҳафтум мебарояд. «Худамон қимат харидагӣ!» Посух медиҳад фурушгор ба пурси харидор.

Дар самти ғарбӣи Бандар бемористони умумӣи мамлакат ва Морғ воест, ки мардуми таҳҷой «мурдахона» гӯянд. Ва наҳр ин музофотхоро миёнбур карда гузарад. Дар тарафи шарқӣ, аз рӯд он сӯ, дар сари баландӣ Хонайи Афсар қарор дорад, ки мушон аз тирӯтӯп ва камони дасти сарбозон тарсида, нарафтанд. Лашкаргоҳи мушон шуд қанори наҳр. Аз рӯйи тақсимоти Росу онҳо ба тамоми гӯшаву қанори Сангистон паҳну парешон шуданд.

2

Росу – Мири мушон. Ба ҳук монанд: шаклаш, фӯку биниаш, сафедӣи таги шикамаш; гарданаш ҳам. Бӯй зада, ҷуста пеш рафта-наш ҳам. Лек Росу дар ранг фарқ мекунад аз ҳук; ҳатто аз мушони дигар. Росу қаҳваранг. Тор-тор мӯйлаб дорад. Болотари чашмаш дусиҳи тори ғафс, ки вазифаӣи абрӯро адо кунад. Думаҳ қарқара. Мардуми ин ҷо мушро зиёд дида бошанд ҳам, рангу раҳмони ин мушҳои дайдуӣи ноҳондари дида ҳайрон мешаванд. Гуё аз даруни хокистар баромадаанд. Мушҳои дигар бӯрранг ва сиёҳ. Думашон қарқара. Тозиёнаӣи бофтаӣи дасти бузакшӯ барин. Пӯшташ монанд ба пӯсти мор; пашизҷаҳои ноаён ё як тасмаӣи сохтанамоӣи моҳиёна дорад. Бинӣ, мӯйлаб ва танашон аз ҷунбидан бознамеистанд. Шаб, ки аз андешаӣи зиёд хобаш набурда буд, ба сараш зад, ки тани танҳо ҷунин лашкаркашӣи бузургро саришта карда натавонад ва дар як вақт дар ҳама ҷо расида натавонад, мушҳое мебод, то ба ӯ монанд бошанд. Нест-дия ин хелаҳ. Имкон ҳам надорад, ки муше ба ӯ монанд бошад, ҳамоно замон ҳойида меҳӯрад ё ҳойида меҳӯранд. Каломушҳо ҳастанд; ба ӯ баробар набошанд ҳам, ҳастанд. Лекин таълимадида ва ақлу фаросоташон ба дараҷаӣи ақлу фаросати Росу нест: «Таълим додан мукин. Қаду коматашонро ҳам баробар қардан имкон дорад. Бисёртар меҳӯронем... Ба гуфтан осон. Аз кучо меҳӯронем? Дар сурате, ки худамон нону донаӣи серӣи наёбем. Ман худам камтар меҳӯрам ва ба онҳо монанд мешавам. Аз ҳазор касро ба як кас монанд қардан, як касро ба ҳазор кас монанд қардонидан сабуқтар аст. Қарор ҳамин. Биёред!» беихтиёр вазӯ ҳолро ба инобат нағрифта

фарёд зад ва пушаймон шудагӣ барин даҳонашро дошт. Ҳайхот, дар зертахт ҳозир шуда буданд маҳдумҳо. Тахту маснади пазируф-тайи Росу пойи ҳайкале буд, ки дар ҷанги гузашта балвогарон дар гарданаш таноб андохта, кашида, ба ҳок афканданд. Се бор ҳамин хел шуд. Тарафдорони ҳайкал барқарор карда дар ҷояш нишонданд қаҳрамонро; душманонаш, оқибат, сар ҷудо, тан ҷудо кучое бурда нест карданд, ки на пай ҳасту на ҳайкал. Лекин ду арматури бурида гирифта гувоҳи медиҳад, ки пойи ҳайкал бар он устувор буд. Росу фармуд, ки як латтаи сиёхро ҷун ливо бар ҷӯбе бардошта, бар он арматур саҳт банданд. Инак ҷойи ҷамъомади лашкар он ҷо мешавад. Ва Росу мудом аз он баландӣ маъруза мекунад ва қарорҳо мекунад.

— Лаббай, Олампаҳо?!
— Не! Вай! Ракқосаҳо дар кучоянд?

— Сару тан мешӯянд, Олампаҳо!

— Ҳааа... Хубтар шӯянд! Ҷосуро бигӯед, ки аз супермағозаҳо шампуну собуни бехтаринро оранд. Бӯи атри қафани дошта бошад. Кӣ медонад? Олам ба як ранг нест. Ман аз кӯдакиам бӯи ин садбарги боғиро дӯст медорам. Дар боғи бобом ҷуз садбарги атри қафани ҷизи дигар намерӯйид. Мо зери буттаҳои он бозии русташавон мекардем. Хуб буд. Аз ҳамон ҷо ин бӯи дар тану димоғам нишастааст. Обҳои роҳи дур ҳама бӯйхоро шустанд. Акнун меҳоям, ки аз бадану зулфи раққосаҳо ин бӯиро шунавам.

— Ба ҷашм, Олампаҳо!

— Ҷашмони мушонаи шумо ба ман лозим нест! Зудтар амро инро кунед!

«Ҳуши парешонамро бояд аз лавҳи хотирам бурида партоям. Зеро ягон рӯз маро шарманда мекунад. Ё гуруснагиву парешо-ниҳои зиёд хотираамро занг занонидааст ё ягон ноҳалаф ҷоду кардааст; дору ҳам ҳӯронданаш мумкин. Аз дасти ноҳалафҳо ҳар кор меояд. Ман ба қасе қор надорам, лек ҳама ба ман қор доранд. Саррамоли нав ҳам мисли саррамоли қуштамон ҳафтафам бошад?...Ё!!!»

— Лаббай, Олампаҳо!

— Чӣ фармуда будем?

— Раққосаҳо омода, Олампаҳо! Лекин атри қафани нест дар мағозаҳо.

— Қадом раққосаҳо? Қадом атри қафани?

— Фармудед-ку!

— Фармуда бошам, ҷаро нест?

— Бар асари ҷанг мурмури зиёд шудааст. Ҳама мардуми ин ҷо феъли шуморо доштаанд. Фақат атри қафани меҳаридаанд.

— Ёбед!... Шумо чӣ гуфтед? Ранги ман?

— Не! Бубахшед! Дигар хел.

— Чӣ хел?

— Гуфта наметавонам. Гунахгор мешавам... ё шумдам.
— Бигӯй!
— Бубахшед маро! Шумо онҳо барин не! Онҳо дигархелтар. Худашон аз гушнагӣ мурдани. Доштаашонро нахӯрда, ба бемор баранд.

— Ана ин одамгарӣ. Мо ин хел не. Мо чамъ мекунем... Ҷосуро даъват бикун! Ё меёбад!

«Наход ман раққоса гуфта бошам? Чӣ хел раққоса? Чӣ лозим раққоса? Мурдари монда, тутхӯрӣ... аҳд кардам, ки то ҳаммаву чошҳои гандум ва бойигарии Сангистонро пайдо накунам, ягон чиз пеши чашмам наменамояд...»

— Биё, гуфта будед, Олампадох?

— Биё, нагуфтаам, «биёяд!» гуфтам!

— Омадам.

— Мо ба кучо афтодем?

— Ба Сангистон.

— Медонам, ба Сангистон... Лекин ягон рӯшноӣ ҳаст?

— Кӯҳхову шахҳои баланд. Офтоб дер менамояду зуд пинҳон мешавад.

— Табӣ дили мо. Ба чашми Мушгир камтар метобем.

— Нагӯед, Олампадох. Ман ба Морг рафта будам...

— Ба кучо рафта будӣ?

— Морг. Ин ҳамин хел ҷой, ки касони бесоҳиб муранд, он ҷо бурда мепартофтаанд, то соҳибаш пайдо шудан. Аз мо ҳам чанд мурда дар он мурдаҳона.

— Чӣ хел?

— Аз бенизомӣ ва қойидаи роҳгузариро надоништан зери ҷархи мошинҳо монда, рӯдаву рӯбчакашон баромадааст.

Росу сар андохта вонамуд кард, ки ғамӣ шуд. Лекин Ҷосу ақлу заковат ба қор бурда ӯро аз хичолат баровардани шуд:

— Олампадох, аз гуноҳам гузаранд, як чиз мегӯям.

— Гуфтан гир.

— Дар ин мамлакат эътибори мору Мушгир аз ҳама боло будааст.

— Аз кучо донистӣ?

— Дар тори боми Морг сурати Мушгир ва дар назди дараш нишони мори гирди қадаҳ печида.

Росу боз ба фикр рафт. Баданаш ларзид ва ба худ омада гуфт:

— Дар ин мамлакат ба душманони мо эҳтироми зиёд доштаанд... Ман акнун хоб меравам... Дар хобам ҳамааш аён мегардад.

Ва Росу он шаб хобе надид.. Чунки он шаб тамоми шаб хобаш набурд. Сабаби набурдани хоб ин буд, ки рӯзномаҳо дар саҳи-

фаҳояшон «Вабо омад!» гӯён хитоб кардаанд ва холо саҳифаҳо аз чоп набаромада мушҳои коғазхӯр аз изтиробӣ мардум огоҳ гашта, хабар ба Росу оварданд. Боз оварданд, ки сарбозони зиёди лашкари ӯ аз сабаби надонистани қоидаҳои роҳ гурӯҳ-гурӯҳ зери чархи мошинҳо монда набуд шудаанд. Ягон захмӣ нест; ҳама чо ба чо набуд гаштаанд. «Беҳуда лашкар кашидаам ба ин мулк. Таъбири сарраммол дуруст будааст. Ман ба гапи кихо даромада ҳукми нодуруст баровардам. Баргардам, Зери Заминро кофта, ёфта пеши рӯхи муқаддаси он донишманди фарзона сачда хоҳам кард... Умуман чӣ гӯён омадам?»

— Олампаҳо! Ҳама мушоне, ки зери чархи мошинҳо монда мурдаанд, бо айби худашон мурдаанд!

— Чӣ хел?

— Ронандагон фарҳойи дурнаморо фурӯзон карда мегаштаанд. Мушҳои бетартибона миёни роҳ монда аз равшаниӣ зиёд кӯр гашта, роҳро надидаанд ва...

— Дар дигар ҷой нагӯ... Айби ронандагони бодамаст. Шаҳодатномаро харида гирифтаанд. Мошинро дуруст ронда наметавонанд.

— Фармон: «Дигар сарбозони лашкари Росу роҳхоро убур накунад! Аз рӯйи тартиботи шаҳрдорӣ аз зери роҳҳо сӯроҳӣ кофта равуо кунанд! Дар ҷойҳои бемошин... худашон медонанд...»

Рӯзномаҳо ба дасти хонандагон нарасида шаҳрро муш пахш кард. Ҳама аз оби наҳр баромада, пайроҳахоро тар намуда, мошини мардумро писанд накарда, чун лашкари гушназада ба тамоми гӯшаю канори шаҳр ва музофоти он парешон гаштанд. Мушҳое, ки роҳашон дуртар бошад дар зери нишастгоҳҳои автобуси троллейбус ё мошинҳои шахсии ронандашон аз бепарвойӣ дару шиша напӯшида ҷой гирифта, мерафтанду меомаданд. Роҳҳо, гузаргоҳҳо, партовгоҳҳо, кӯчаву тангкӯчаҳо, ҳавливу ҳарам, ошёнҳои баланд мушистон гашта буд. Як ноомади кор ин буд, ки аз сабаби ҷанги номатлуб ҳеч гуна дору ё марги муш намонда буд ва мутахассисоне, ки роҳи бо муш мубориза бурданро медонистанд, бо ҳар сабабу баҳона кӯч баста буданд; мошинҳои партовкашро ба яғмо бурда буданд; саг соҳиб надошт.

Алҳол ҷойи мағозаҳои нон, китоб, гул, Олами кӯдак, ҷавоҳирот, Варзиш, хӯрокворӣ, либос «аракфурӯшӣ» ва «Дорухона» шуда буд. Ҷосу баъди кишварро омӯхтан овард, ки ин мардум ҷуз маю дору чизе намехӯрдаанд. «Шояд таъбири хоби шумоӣ Олампаҳо ҳамин бошад, ки онҳо коҳ неву дору хӯранд? Чунки дору ҳам аз гиёҳ мешавад?»

— Сагалту! Ин дорӯҳо ҳама кимиёвианд! Ман санҷидам! Ба ҳеч дард дармон намешаванд. Одамӣ – рама. Пеши роҳаш таёк партоӣ, ба дигар тараф мегардад. Ягон кас аз телевизораи гуфта бошад, ки гандум, умуман ғалладона зарар дорад, коҳ бихӯред,

сабукҳазм, фойидааш бисёр... Масалан говро гирем: коҳ меҳӯрад, лекин аз одаме, ки нон меҳӯрад, фарбеҳтар – гӯшташ бомазза, шираш сερравған; равғанаш аз равғани аз хориҷа меовардагӣ ба кулӣ фарқ мекунад. Қурутов ё чанғолу карда, занӣ, тамоми рӯз маст мегардӣ... Агар ҳамин хел гуфта бошад мутахассис, ҳама аз баҳри дон гузашта, коҳхӯрӣ кардаанд. Одамӣ буз, гӯсфанд, гов... боз намедонам, чӣ? Ту дидаӣ, ки ягон бор рост аз ҷояш хеста: «Нодуруст мегӯӣ, сардор! Одам ин чизҳои шумо гуфтаро таротар меҳӯрад. Хушкашро ҳайвон меҳӯрад!» гуфта бошад. Ё одам сабзиро хому пухта меҳӯрад, пиёзро ҳам, сирро ҳам... лекин картошкаро пухта меҳӯрад. Ҳайвон ҳамайи ҳамин чизҳоро хом меҳӯрад; филмурғ ҳама чизро меҳӯрад; сағ чизҳоеро меҳӯрад, ки одам хӯрда наметавонад. Масалан: устухонро. Мағзашро меҳӯрад, гӯшташро меҳӯрад, устухонашро пеши сағ меандозад.

— Шумо доно, Олампаҳо...

— Одамӣ миш-мишу вайронкориро нағз мебинад. Сағона ба якдигар дарафтиданро кори баланд мешуморад. Лекин намедонам, ки ҳамин ҷангро сағ аз одам омӯхтааст ё одам аз сағ? Олимон ҳоло ин чизро муайян накардаанд. Аммо мо – мушҳо аз одамон омӯхтем. Девори кадом хонаеро сӯроҳ карда шабу ними шаб ё вақту новақт ба он ҷо даромада бошем, ҷанг. Ё миёни зану шӯ, ё миёни хушдоману арӯс ё байни бародарон, кӯдакон... Эээ... Ин таънатиҷро мегӯиву ин рияму олоямро мегӯиву... Тамоми гапи ҷаҳонро ё дашномҳои нестдарҷаҳонро аз ҳамон ҷо мефаҳмӣ. Аз ҳама зӯраш таънатиҷ; тамоми сирру савдо фош мешавад. Баъди ин хел ҷангҳо хонавайрон мешаванд ойилаҳо. Дуздихои милиса сарришташро наёфта худ аз худ кушода мегардад. Ҳатто кӣ киро кушт ва барои чӣ кушт.

— Ту бало, Ҷосус!

— Э! Ин хел набуд-ку?

— Ҷосу! Ҷосу!

— Аз як катра хунам гузаред...

— Гузаштам, гузаштам.

— Ҷанги охирини ихон сабаб-пабаби сиёсӣ надоштааст. Боз як чизи дигар мегӯянд-ку?

— Душманӣ?

— Не. Меҳӯранду намедиҳанд-ку?

— Иҷтимоӣ?

— Раҳмат ба падаратон! Ин ҳам не! Боз сабабҳои зӯри дигар ҳам не! Аз кина будааст. Дар миш-миши байни ҳудашон гуфтанд, ман шунидам. Тақрибан сад сол пеш, як Гурусна бобойи Серро кушта ба тахти салтанат нишастааст. Сонӣ ихонро саҳт азоб дода будааст. Ихон қасам хӯрда будаанд, ки тахташро вожгун насозем, намонем. Росту дурӯғ – қачдору марез карда мегаштаанду, тағай қора пазонда якбора дар як рӯзи равшан ба қасри Зулм зада

даромадаанд. Тамоми хучраву рохравхоро хунин гардонидаанд. Байраки Зулро аз тори сари қаср гирифта ба замин задаанд ва байраки Адолатро ҳамчун тоҷ сари бом бардоштаанд. Қасро ҳам «Адолат» ном гузоштаанд... Лекин ҳоло қомат рост накардаанд... Ёрии башардӯстона зиёд меояд... Мақсад равшан?

— Равшан, Ҷосу. Яъне ҳадафи мо ҳамин «Ёрии башардӯстона!»

«Ёрии башардӯстона» алҳол дорӯҳойи кимиёвӣ ё партобҳойи мӯҳлаташон гузашта. «Гуруснаро кунчола ҳам нон» гуфта фиристодан мегиранд. Лекин дорӯҳойи нодармон ба беморону эҳтиҷмандон нарасида, дар дорухонаҳо ба фурӯш мебароянд. Ҳатто одамони ба чунин дорӯҳо дастдошта девори хонаҳояшонро зада шикаста, дорухона сохтаанд. Баъзе кайфиҳо «бар» ё дӯкони шароб кушодаанд. Ҷосу рост мегӯяд ба Росу: «Ин мардум факат дору меҳӯраанд. Касал шаванд, шароб мезананд».

Дар байни аҳли ҷоҳ Рочу чандон ғаёл нест. Вазири нодон барин; ё Росу имконият намедихад, ки суханаширо гӯяд, ё мустақилона кор кунад. Сари минбар тарсидаву ларзида ҳисобот медиҳад. Дар садорат, агар Росу нишаста бошад, даст болоӣ даст монда сурат мегардад. Маҷлис шабу рӯз давом кунад, якзайл ночунбон мешинад. Ягон масъаларо ҳал карда наметавонад. Ҳочасаройи тапа-тайёр. Калиди ҳама кор дар дасти Росу. Пешвоӣ хузарби якқавла, ки раияташ аз чанд мил дида дар танаш ларза медарояд. Вагарна бо як хоби дидаӣ росту дурӯғи ӯ дар ранҷу азоб гӯтида ба ин Сангистони саҳт намеомаданд. Росу хушмуомила нест. Қаҳру ғазабаш зиёд. Гоҳи ғазаб мушҳои аз ҳудаш хурду камҷонро аз сараш пахш карда бе ҳеҷ тайёри ва сарсухан, гуноҳашро дайн накарда, ғаж-ғаж хойида меҳӯрад, то дигаронро ибрат бошад. Сонӣ лаб мелесад. Гӯё навтарин усули ҷазо. Гӯйи ҳама гуна куштор ва ҷазо, ки аз замони писарони Одам мондааст, кӯҳна шудаанд. Ақаллан гурбавор мушро бозӣ доронда — шӯҳӣ ба шӯҳӣ ҷонаширо гирифта, нарму мулоим карда намехӯрад. Гӯё вай ҳаром мемурад. Чизи ҳаромро хӯрдан дар китобҳои муқаддас манъ карда шудааст. Лек дар ҳазор китоб ришваву пора, хунхорӣ, дуздӣ — ҳаром гӯянд ҳам, Росу қорҳои одатшударо давом медиҳад. Аз ҳадду садд, ки гузаронд, худӣҳо мегӯянд, ки қори ҳалол ва неқӣ қардан Росуро ҳаром. Нигоҳаш бад; аз ду ҷашмаш оташ меборад. Бахусус шабҳо. Ин нигоҳи оташбор ба ҷашми мушон бархӯрад, ҳудро қанор қашида, чанд муддат дар пинҳонгоҳҳо ҷо шаванд ва ҳавфи саҳтро пай баранд, сӯйи душман гузаранд. Росу ин ҷизро донда ба баъзан нарму мулоим гашта бо онҳо муомилаӣ хуб кунад то ба даст овардан. Росу ба ном яқтову ба сурат бисёр. Онҳоеро, ки Росу фармуда ранг карда, қаҳваранг гардонидааст, мушони худӣ шиносанд ва ба сураташон чандон эътибор надиханд. Ин ҳам замоне буд, ки Росу фармуда аз дӯконҳо ранги хурмоӣ оваронд ва

он ранг, ки тамом шуд, аз мағозаҳои парфюмерӣ ранги хурмоӣи занона дуздиданду ба тани каломушҳои қаду басташон гирогии Росуро бо мӯқаламҳо молиданд. Мӯй дароз шуда ранги хокистарӣи мушон рӯй занад, боз ҳинову ранги мӯйи занонаро истифода мебарданд. Ҳамон вақт ҳам мушони огоҳ писанд намекарданд, ки ин Росухӣи сохта. Аз ин чиз дасисабозон ва худширинкунакҳо ба Росуӣи ғазаб мерасониданд, ки фалон тиррончак Росуро бад гуфт ё дашном дод; «ҳаромхӯр» гуфт. Росу мӯйлабашро панча мекашид. «Раҳӣи нест!» Аз ин рӯ Росу Рочуӣи муросокори танҳо ғами чони худ меҳӯрдаро бад дид. Вале илоҷи корро ҳоло пайдо накардааст. Усули ҷазоӣи хешро ба кор барад, Рочу дар даҳонаш намеғунҷад. Ҳаром мемурад. Ва як қатра хунаш ба замин наме-резад. Он гоҳ ин чизи ҳаромро қай карда наметавонад. Зеро одат накардааст. Баъд ҳуб нест пеши назари ҳама хӯрдаро қай кардан; ҳаром шудани хӯрдаро пай мебаранд.

Росу анғорахову ҳаммонандони худро ба ҳар сӯ тақсиму вази-фадор кард, ки бинанду назора кунанд. Аммо дилаш пур нест, ки ин шикамбурсургони ноҳондаву нодон аз ўҳдаӣи кор мебароянд ё на. Зеро ин нодидаҳои гурусна ба хӯрдану хойидан дароянд, ҳама чизро фаромӯш мекунанд; зебосанамеро ба даст оранд, ҳафтаҳо аз гармоба бурун намешаванд. Ин чиз ғазабӣи Росуро зиёд мекунад. Ў аз коҳи зеризаминӣ набаромада, бо айшу ишрат машғул бошад ҳам, дасисабозҳо меоранд ҳар хабарро.

Росу дар кӯдакӣ одатҳои бад надошт; ҷаҳлу ғазбро наме-донист. Ҳар чӣ оҷааш ёд дода буд, ҳамон мекард. Як ҷўбчаро медод, ки хойида ҳароб кунад. Вақти кӯр ва луб-лучи модарзод ба дунё омаданаш не, чун меҳойидагиву меҳӯрдагӣ шуд. Сонӣ донак, чормағз, кулӯх медод, ки сӯроҳ кунад. Бо чунин корҳо машғул шуд Росуча ва ба шикоятани девору сандуку ҳамма ва кунҷу паҳлӯӣи дару тиреза, бурҷи хона даромад. Дузд шуд. Корҳӣи мукаррарӣ буданд он нағмаҳо. Баъд ба бонку амонатбонкҳо роҳ ёфт ва чандин бонкиру мудирро хонасалот кард. Зеро онҳо худ медуздиданду ба гардани муш мезаданд. Ҳамин ҳел тўҳматро Росу ба гӯшаш шунид ва ба сӯроҳ кардани говсандукҳо даромад; шабу рӯз китир-китир мекард, ки ҷуз посбони ба ҳама дуздиҳо шарик каси дигар он садои сарирро намешунид. Инҳо ҳама кори муш. Аммо Росу дар ҷанги Ҷануб барои нишони Генералро дуздиданаш ҷунон азоб кашид, ки мурад ҳам, аз ёдаш намеравад. Сахт ҷазо доданд: «Ҳама медонанд, ки мо – дузд. Аммо нишони Генералро дуздидан...!» Ҳамин қадар гуфтанду оҳанро дар оташ сурх карда дар рӯӣи ростаи доштанд, ки дуди мӯву пӯсту гӯшташ ба осмон баромада, оташ ба ҷону устухонаш расид. Ҳарчанд дод зад, ки «Ман рӯзе генерал мешавам ва меҳоҳам, ки нишони ин Генерали Бузургро боифтиҳор дар сари китфам бардошта гардам!» гӯш накарданд. Боз афзуд рӯӣи дардмандашро дошта: «Охир, инҳоро

бо нағзй пурсй, ки бидех! Намедиханд. Мачбур мешавй, ки дуздй!» Ҳолиё Росу ҳамин амалиётро бо шабехони худ мегузаронад. Онҳо азоби гурро кашанд ҳам, баройи Росу шудан ва боифтихор гаштан, хушомад заданҳои косалесонро дидан ва баройи бисёр имтиёзҳои дигар ба азоби сахт, ҳатто ба мурдан розй мешаванд. Ин корро худи Росу намекунад. Чунки дилаш мезанад. Қассобҳо мекунанд ин корро. Лек мушони тарсончак ба Росу қариб монанд бошанд ҳам, худро ба нодонй зада, ҳақиру нотавон вонамуд карда, аз садойи қаззас сӯхтани мӯву пӯсту гӯшт эмин мемонанд. Песайи Росу маълум. Лек вақтҳои меҳмон пазируфтанд бо як пӯстаки ба шакли тангайи дутина гирдак бурида он чоро мепӯшонад. Дар базмҳои бузург, баройи он ки Росу яккаву ягона бошад, дигарон ҳам бо пӯстакча ҷойи доғро мепӯшанд. Вале он мӯйи росуворона ранг нагирифта песайи нимҳол барин маълум мемонад. Чунки ин пӯстҳоро аз пӯсти каломушҳои мурда гирифта, ба ранг кардан ҳушашон наомадааст. Дарбеҳи Росу аз пӯсти рони худаш.

Пояйи ҳайкали қаҳрамони сарпариди чандон хуш наомад Росуро. Заминаш сахт. Аз ин ҷо то қаъри сӯроҳи муш кофта коху кӯшк сохтан ҳам имкон надорад. Аз рӯйи нақша аз лаби рӯд то Морг ҳам нақб катан душвор. Ҳамин ҳел амр шуда буд баъди дар роҳи қирпӯши байни нахру Морг зери чархи мошинҳо монда мурдани мушони қойидаи роҳи ин чоро надониста. Зеро дар мамлақати онҳо мошинҳо бо тарафи чапи роҳ мегарданд, дар Сангистон бо тарафи рост роҳ. То сарфаҳм рафта роҳгардиро ёд мегиранд, ки як муш намемонад. Росу сахт аз ғирифтааст. Аз тарафи дигар то қай сари поя менишинад. Ҷойи бароҳат ёфта зиндагӣ карданаш лозим. Болотар ҷӯғиҳо назди мағозайи сари марза ҷамъ мешаванд аз он ҷо ба ҳар сӯ мераванд. Ва пеш аз идҳои бузург дар он ҷойи ҳамвор ярмаркаҳои кашоварзӣ барпо мегардад, хоҷагиро ҳеч чиз надошта бошанд ҳам, аз бозорҳо ё дигар давлатҳо ҳар чиз харида, баройи навбаташонро гузаронидан савдо мекунанд, ғалларо камфойида дониста, наоранд ҳам, пиёзи нешқашида ё себи пӯсида меоранд. Аз ин рӯ Росу зерхонайи кушоди мағозаро дид кард, то ба он ҷо кӯчанд, Ҷосу рӯй надод: «Он ҷо баройи шумо намешавад, Олампаҳо. Аввалан, сари манора Мушгир менишинад. Сонӣ, сагу пишаки он маҳалла мушхӯр шудаанд. Маслиҳат намедихам, ки шумо ва аз паси шумо мо ба даҳони аждаҳо равем... Ман ҷойи дигар пайдо кардам, Олампаҳо: зерхонаҳои заводи Қир. Дар он ҷо ҷондоре нест ҷуз анкабут. Якта-нимта келас ҳам ҳаст, ки худатон илочашро меёбед. Заводи қайҳо вайрон карда бурдаанд. Ягон чиз намондааст. Пасмондаи электрод пайдо кардан мумкин, ки восӯхтаи сигарет барин ҳар сӯ андохтаанд. Одамизод ҳамин ҳел маҳлук: алқундиашро канор меандозад... Ҳа! Як чиз: битони зерхонаҳо дар замони Қадим рехта шудааст,

канда натонистаанд. Зеро холо чунин мошинҳо набаромадааст, ки он деворхоро шиканад. Як-ду деворро баройи арматураш шуда путку боткон зада дидаанд. Дастҳо обила карда, ягон дастайи путк намонда шикастааст; ҳатто дастаҳои оҳанийи кафшеркарда. Баъзе хонахоёш бомпӯш. Дарича кушода, бемалол зиндагӣ қардан мумкин. Ба мо дарвозайи мошиндaro чӣ лозим?»

«Тамоман лозим не, Ҷосу. Ту ҳастӣ, хор намешавам.»

«Роҷуятонро кай гашта мефиристед?»

«Ту вазири дасти рост шуданӣ-а, балоча?»

«Не-не! Кори худам нағз. Шавқовар. Вазир шавам, бо ман гап ҳам намезанед».

«Чӣ хел?»

«Чунон ки бо Роҷу».

«Охир, вай – кулӯхи баччашм!...»

3

Шахро муш пахш кард. Он қадар худсару бебоқ буданд, одам он тараф, мошину аспу харро ҳам писанд накарда, аз пасу пеш ё миёни пойҳо гузар мекарданд. Зеро онҳо бори дигар аз ризқи тақсимкардаи парвардигор намонем, гуфта, зайле мерафтанд, ки ронандаро сари фармон хоб бурда бошад. Валек аз миёни чархҳои мошин раҳо ёфтанишон гумон буд. Зеро ронандаҳо низ аз ризқи пагоҳӣ, насибайи сахар намонем, гӯён помонак пахш қарданро медонистанд; мошин, мусича, гук, баъзан мор, ягон-ягон одамро ҳам намедиданд. Рӯйи роҳҳо мушон рӯдашон аз даҳон омада, пачаку мачак, думашон аз қадашон дарозтар часпида буданд. Ва роҳҳо ифлос, мурдор ва харом метофтанд чун шаҳри кӯҳнаву қангзада, ки занони зардинапӯш аз нарасидани нон корпартоӣ карда, шахро то ба ин аҳвол расонида бошанд. Бӯйи ғализи хуни гандида меояд; ҷо-ҷо бӯйи хуни сӯхтаи димоғгир, бӯйи гӯшти пухта; бӯйи ғинҷ; тааффуни шаҳри офатзада. Ин чизро мушҳои омада намедонанд. Шаҳриён медонанд. Ин ҳамон дастайи чомапӯш – чомаи зирабекасаб, ки райиси собиқ аз қадом мамлакати дигар киро карда, шабохун ба шаҳр зада буд. Аз надонистани усул ва роҳу равиши қанг сарбозони ноогоҳро талаф дода ҳудаш ба дом афтода буд. Касе пайдо нашуд, ки мурдаҳои гузаргоҳҳои зеризаминӣ, роҳравҳо ва роҳҳои мошингарди хиёбонро гирад. Зеро аз омадан ё сар бароварда ба мурдаҳо нигоҳ қардан метарсиданд. Дида шинохтан ҳам осон набуд. Зеро қадом рӯзноманигори нотарс рӯйи мурдаҳои чомапӯши дамкарда хобидаро бо рӯзномаҳо пӯшидааст. Он шабу рӯзҳо шаҳр фалаҷ гардида буд. Ва касе дар кӯчаҳои шаҳр намегашт. Рӯзноманигорони хориҷӣ аз рӯйи бомҳо ё тирезаҳои хонаҳои баландошёна сураат мегирифтанд. Яке аз онхоро тири снайпер зада аз пушти бом рӯйи роҳрав афканда

буд. Бӯйи бад аз ҳамон рӯз боқӣ мондааст. Чунки ин шаҳри куҳан дар ҳавзае ҷой гирифтааст, ки бод гардон намешавад ва дуди ҳама гуна сӯхторҳо болои шаҳр вобаста ба вақту фазо ва рафти Офтоб: мегосо, хокистарзада, сафедча, дудмонанд, тира, нимҳолу бунафшаранг метобад ва баъди борону барф осмон менамояд бо ранги худаш. Зимистонҳо рӯйи барфи хобида дуда меборад; ҳавояш дилгир аксар вақт. Шояд бӯйи дилбеҳузуру ғашовар аз ҳамон рӯзҳо боқӣ монда бошад, ки боди саргардон аз шаҳр бароварда натавонад.

Ҳама ҷо нақши пойи муш: андар гарди орди суфраи бевазан, дар гилу лойи навандуда; андар бетону сементи наврехта, ки шояд таърихи ба ин мулк лашкар кашидани Росу сабт гардад; дар ҳоку нармҳок ва гарди роҳ, андар реги канори рӯду наҳр; рӯйи сангу рохҳои кирпӯш; фаршу мафраш; рӯйи хокистари танӯру ошдону дегдон; рӯйи мизу курсӣ ва дафтари китоб; ва ҳама-ҳама ҷо. Мондааст сакфу шибдори дижу кохҳо, тамаддунхонаҳо, кӯшкӣ ҳунар... мондааст сакфи Фалак. Ин ҷонварони резапо аввал коху қасру диҷҳо ва меҳмонсароҳии олиро, гӯйи барқасд, доғдор карда буданд бо панҷаҳойи хунӣ, равғанӣ ва гилолуду мурдорашон, ки бо рӯфтан зудуда намегашт. «Мурғро пой бад, меғуфтанд, мушро дандон». Зеро мурғ дони рехтаро низ тит карда хӯрад; аз даруни дони рехта боз чизе ҷӯяд; чунки аз даруни порӯву хокрӯба низ бо ёриӣ пой рӯзи пайдо карда хӯрад. Аммо муш чизи пеш омадаро хояд, рабояд, дуздад, хӯрад. Пуле, ки шумурда натавонад ва ба савдоаш сарфаҳм наравад, ба ҳафолаш қашонда раҳ зада монад; ҷунонӣ доро дар сандук; корчаллон дар дипломат. Валеқ дандони тезу бадаш ҷу дандони арра пулро низ пешарра гардонад; хойида-хойида ҳамчу моли гаргин бебебу қарқӣ созад, ки ҷӯпон аз ранги рӯяш безор бошад. Аҷғову пулакчадор ва лабонаш мисли лаби хорчи пӯсида сиёҳашта ё ҳаммонанди рӯйи офтобзада пазиши моҳӣ дорад: дилнокаш; бебез, ғашовар. Остона, паҳлӯдарӣ, лаби корсону табакҳойи ҷӯбӣ, ҷумчаҳойи урфӣ низ арразада; донакӯ чормағз, донایی кадуву шафтолу сӯроҳ; кашку қурут дандонзада; нонҳойи ба бурдан зӯрашон нарасида мушхӯй ва ё андар даҳонайи сӯроҳи муш андармон. Пайи дар ҷошу ғилбору парвизан, бела шӯха кашидаву тобида низ реза-реза; шикамбаӣ равғану тулум ва ҳатто шикамбаӣ айрони ҷӯпон пора-пораву хӯрда. Дар музофот ҷунин аҳвол. Дар шаҳр ҳар чизе ки ба дандони муш рост омад, дандонзада; ҳатто пойафзори ҷарминаҳо...

Шаҳри ҷавон шаҳри ғораткардаи сипоҳи Искандар, лашкари араб, тохти Чингизхону Темур, қарлуку балучиву қатағанро монад: ҳама чиз дандонзада, тирхӯрда, панҷахарош, сӯхтаву ворафта, валангор ва хушкӣ беоб. Охирин восӯхтаҳо дуд мебароранд. Аммо аз ҷонибе, шояд аз Кохи Ҳунар бод садойи дафу дойира меорад ва мушхӯйи дербоз базму усул накарда ба зарби дасти дойира-

навоз мераксанд; бештар гӯшу дум ва мӯйлаб мечунбонанд. Ва завқ мебаранд, ки мардум дар базманд ва хазинаҳо бесохиб... Бод инчунин бӯи ғализи хуни гандида, бӯи хуни сӯхтайи димоғгир, бӯи гӯшти пухтайи одаим, бӯи ғинҷ, бӯи партобҳои пӯсида ва бӯи дорӯхойи гулӯгирро меорад...

Бӯе, ки мушони нохондаи ба умеди дона омада мешунаванд, шояд бӯи Мурдахона бошад? Аз лаби наҳр то ҳамин ҷо мушон роҳи зеризаминӣ кандан буданд, нашуд. Замини заранг баромад. Дар ин роҳ мушон зери чархи мошинҳо талафоти зиёд дода бошанд ҳам, чун аз об бароянд, рӯи роҳи қирпӯш пайи панҷайи таъри гузошта, тозанд сӯи Саройи марг. Шабҳангом ягон-ягон сӯи ситораҳои фалак нигариста, аз рӯи коҳҳои рехтайи Роҳи Қақшашон самти ҳаракаташонро муайян мекунанд ва метозанд, ки ризки дар хонадонҳо пинҳонро дигаре набарад. Лек чаро ин қадар ба Хонаи маргу мурда метозанд, танҳо худашон донанд. Шояд дар он ҷо касе халалашон нарасонад, гурбае, мушгире набошад; ҳама мурда, даму нафас ҳам надоранд. Бемалол даромада аз фарқи сар то нохуни пойи мурдахоро бӯи қашида, лесанд ҳам, ягон кас «гурез ё нара!» намегӯяд. Мурдаҳо либос дошта бошанд, бағал, сари сина, даруни пойи эзор, даҳону бинӣ, чашму гӯши мурдаро, савоб доништа, зиёрат мекунанд. Агар дар чайби мурда, саҳв шуда, аз даст қотилон ё ҳамраҳон ё нозирон ягон чиз монда бошад, мушон то сӯроҳ карда нагиранд, ба ҷое намеравад. Баъзан одамизод чизҳояшро дар ҷойҳое пинҳон медорад, ки дузд ҳам намеёбад. Аммо мушҳо бӯи қашида-бӯи қашида ҳамон чизро пайдо мекунанд. Гаронбаҳо бошад, ба Росу мебаранд, арзона-как бошад, ба сарфавҷ ё Ҷосу намуда, маслиҳат мегиранд, то ҷӣ қор қунанд. Баҷо мекардагӣҳо низ ҳастанд ба умеди фардо. Рӯзи бозгашт баройи азизтаринашон баранд. Аммо дар роҳ сад пос пайдо шудааст, ки ҳамаро аз чашми сӯзан гузаронида, сонӣ гузар диҳанд. Ба умеди чапғалат намешавад. Ҳамсоёҳо дар саросари кишварашон минаҳо гӯр кардаанд, ки на мол монаду на ҷӯпон; роҳгузар, гуреза, ҷосус халосӣ надорад.

Ягон чиз ноҷо нест дар ин дунё. Ҳама чиз ҷунон сохта шудааст, ки яке набошад, дигаре ҷӣ қор ояд. Нодор набошад, доро аз қучо шавад? Муш набошад, гурба то қай пойи соҳибашро молида, ин тарафу он тараф «мјв!» гӯяд? То қай резаи хон хӯрад? Бо баҳонаи гарм шудан ба ҷоғаи қӯдакон даромада онҳоро гарм қунад? Ҳамааш хушомад; баройи рӯз гузаронидан. Ҳоло ҳамон резаи хон ҳам нест, то гурбаҳо хӯранд. «Мјв!» гуфта худро ба пойи соҳиб зада, пеши пой диҳанд, байни поҳо гузар қунанд; аз ин по ба он по зада, соҳиби гурусна ва берӯзиро ба танг оранд; ва соҳиб аз андешаи зиёд, ки сараш қафам-қафам, мегӯяд ба танг омада нозгунҷро пеши пой занад: «Ман хӯрдаму ту мондӣ? «Мјв! Мјв!» Дар пойи ман рӯған рехтаанд, ки мелесӣ. Рав! Ола-

мро муш зер кардааст, ту ба умеди думба! Хоб мебинӣ, Мошон! Шикор бикун!»

«Мяв!»

... Ҳамаашон захрхӯрда не! Солимони гӯрқобашон ҳам ҳаст. Ман нав аз ҳамон мурдаҳона омадам. Аз баройи савоб, чун мӯру малах. Мурдаҳонаҳо чароғ ҳам надоранд, рӯйи мурдари намебинӣ. Нав дидам мурда хӯрдани мушро. Рафта ҳамон мушонро дорӣ, чӣ мешавад?

«Мяв!»

...мехӯранд? Хомталош мекунад? Ана ҳамина номаш нафс! Ту ман барин: ҳаққи худата саришта карда ё пайдо карда хӯрда наметавонӣ, миёни пойи мани бевазан мегардӣ. Надошта бошам-чӣ? Аз ҳамон беморон саркуте намонад-чӣ? Як чиз надихам, чогаҳи хунуки маро гарм намекуни-а? Охир... Охир медонӣ, чӣ қадар саҳт аст? Чӣ қадар азоб аст. Агар мардуми мо мисли дигар халқҳои олам нодӯст бошанд, аз гушнагӣ кайҳо мемурдем. Одатӣ хуби халқи мо ҳамин ки худ аз гушнагӣ мурда истода бошад ҳам, аз даҳонаш зада, ба як зарфак ё латтаҳақ печонида баройи бемор меорад; хӯрад нахӯрад; ҳатто пизишкон хӯрданро манъ карда бошанд ҳам, дастовез меорад; баройи дили бемор меорад, ки шояд умеди зиндагӣ пайдо кунад... Ман ба ту суҳанони нағз гуфтам, Мошон. Ҳеҷ кучо сарсон шуда нагард. Ба Мурдаҳона рав. Пушти дар истода аз думаш кашӣ ҳам, кашола шуда меояд. Натарс, ҳоло захрхӯрдаҳо ба он ҷо наомадаанд. Чунки онҳо оби нахрро гузашта наметавонанд. Хайр, ин тараф гузашта аз партовгоҳҳои бемористони ҳудамон хӯрда бошанд ҳам, аҷаб не. Лекин ман медонам, ки дорозанакҳои давлатӣ фақат об пошиданд. Марги мушро дар сумкайи тағ монданд, зеро талабгори доройи муштарс зиёд. Оламу одам чунин сохта шудааст, Мошон, кироӣ хафа шудан надорад. Баъзан ман аз ғами зиёд, овоз бароварда натавониста ашк резам ҳам, эътибор надох.

«Мяв!»

...Сари забонамро нагир. Суҳанамро гум кардам. Ту медонӣ, ки ман тамоми умр забонам зери дандонҳоям, ягон чиз намегуфтам. Ба ту баъзан «ма!», «пишт!» мегӯям ҳалос. Аммо дигар наметавонам. То гулӯ омадагӣ. Намедонам, ки он чон аст ё ҳаққи беморро хӯрда будам, ҳамон? Ман зарфшӯ, медонӣ-а? Саркути беморонро пештарҳо мепартофтем. Машков рӯ ба рӯйи беморхона ҳавлӣ дошт, баъдтар кӯчонданд. Хук бонӣ мекард. Сатил-сатил сарқут мебурд. Худам, савоб гуфта, нону нонреза дорад, зери пой монад, убоӣ, гуфта чамъ карда медодам. Чунки ман зарфхоро мешустам. Мардум сер буданд. Нонро ба партовгоҳҳо мепартофтанд. Хук хӯрад, хуб нест? Ҳамин ҳел шуд, ки ба нонрезааш зор шудем. Ба чашмамон мебинем. Ман намедонам, ки мушҳо гӯшти мурдаҳоро мехӯранд ё аз кисаву нифаӣ эзори онҳо ягон чизи дигар мечӯянд.

Мушони омӯхтаву фармуда бошанд, дар мамлакат ягон чиз на-
мемонад. Мо-ку чизи зиёдатӣ надорем, лекин ман «баройи гӯру
кафан» чанд пул дар кучое монда будам. Пулҳои пешина буд,
ҳамааш сӯхт; муш ҳам намебарад...

«Мяв!»

...Нест! Нест! Мефаҳмӣ?! (Гардану гулӯро дуста дошта) Ана
ҳамин ҷо – ба омадагӣ! Мегӯм, ки дар ҳамин ошхона худамро дор
кашам; Мачидӣ барин аз ҳама ташвиши олам халос мешавам.
Астағфируллоҳ, мегӯм, ки ҳаром мемурам. Беҷаноза меравам. Ва
ҳама ғамам ғами ту, ки сағир мемонӣ. Ман нозҳои туро медонам,
ҷуз худат касе нест, ки ба ҳолам гирад...

«Мяв!»

...Хайрият ҳастӣ, ки овоз мебарорӣ. Ман ҷӣ будани Оламу
Одамро медонам, Мошон. Нахонда бошам ҳам, медонам: аз ранҷу
азоби беморон, гиряву нола, саргузаштҳои талхашон, ки охири
рӯзхояшонро дониста, бо ҳавоии лабу даҳон накл мекунад; аз
муомилаи ҳамшираҳои тиббӣ, аз рафтори пизишку сарпизишк;
аз омадану наомадан; аз хабар гирифтани нагирифтани мардум
– ҳешону бегонагон; аз дастовез оварданҳо; аз дилдориву лукмаву
баъзан рамзу кинояхояшон... ва ҳама чизе, ки дидааму шунидаам
ё аз сар гузаронидаам, медонам, ки дунё чисту дунёдор кист?!...»

Ин панд, саргузашт ё мочаро дар паси тирезаи шавҳараш
Хидир мегузарад. Ҳамаи шӯру ғавғо ва дунёбезориҳоро Хидир
шунавад ҳам, парво надорад, зеро соҳиби зани ҷавон аст ва Шаб-
намро «пир шудӣ» гуфта, сар дод, вале аз ҳавлӣ берун накард.
Замона, ки чунин ранг гирифт; модарон баҳонаи бешӯй буд ё
нодорӣ, ки духтаронро ба андак чиз ба пирону ҷаллобони доро ё
миёнаҳол фурухтанд ва ё бахшиданд, то аз гӯруснагӣ намиранд.
Чунин аҳвол дар солҳои қаҳтӣ баъди Ҷанги Бузург рух дода
буд. Боз ҳамон нағма ба сари мардуми Сангистон омад. Хидир,
ки хунари кафшергарӣ дошт ва бо оҳан сохтани дарвозаву панҷа-
раҳои тирезаву гирди ҳавлӣ расм шуда буд, ба назар ду занро
таъмин карда метавонист, аз ҷониби дигар ҳам дарвоза кушода,
ду хонаи сангӣ сохт ва арӯсакро он ҷо шинонда, ба зани калонӣ
ва баччаҳояш нигоҳ намекардагӣ шуд. Лек намехост, ки ягон
мардина ба он ҷо ояд. Агар дар хона бошад, дуздӣ зани хурдӣ
пардари яқбара зада аз тиреза нигоҳ мекард, ки зани рӯймолбасар
кай мераваду кай меояд. Ҷӣ хел мераваду ҷӣ хел меояд. Ин чиз
аз он сабаб буд, ки дилаш ҳама вақт ғаш дошт, то баройи қонё
қунонидани нафс занаш бо ягон мард гуфтугӯ накунад. Ҳамин хел
гумон мекунаду намегӯяд ва баройи қонё қунонидани ӯ наздаш
ҳам намеравад. Баччаҳояш аз модар на, аз падар ранҷида, ғариб-
корӣ рафтанд ба мулкони дигар. Занак монду Мошону Тоҷдор.

Гулоб ном дорад ӯ. Дар бемористони умумичумхур қор меку-
над. Аз ҳама пеш мераваду дер бармегардад. Зеро зарфи ошхона

ҳама вақт лозим мешавад. Ва баъди хӯрок хӯрдани беморон зарфҳо шустан дорад. Шустаро писараки ҳамсоя омада мебарад. Не! Мебурд. Он вақтҳое ки Машков сарқутхоро ба хуконаш мекашонд. Об бурд он солхоро. Гулоб ҳам пир шудааст. Ӯ баъзе шабҳо ҳамон чо – дар бемористон хоб меравад, ҳамроҳи навбатдори аз ҳама нагздида ва роздонаш. Шавҳараш Хидир баъзан аз тиреза мебинад, ки ҳамроҳи занаш як духтарак ё зани чавон меояд, аммо намедонад, ки кист ва баройи чӣ меояд. Баъд дар сараш ҳазору як тахмин гардонида, каллааш каду барин варам карда, дарунаш пур аз бод мешавад. Пинҳонӣ аз зани чавон сар ба девор зада, алам аз ҳеш меситонад; сари синаи чапро дошта, мемолар; доруйи дармони дил ё фишори саҳт меҳӯрад. Валеки чизе ёрманд намегардад. Гулоб гирифтори андешаҳои худ: мераваду меояд...

Ва ягона чизе, ки баъзан дилашро тасалли медахад, Кохи Хунар аст. Баъзан аз ин кох садойи мусиқӣ ё сурӯд ба гӯш мерасад ва ӯ ба хулоса меояд: «Зиндагӣ идома дорад!» Сонӣ гоҳи дамгирӣ, агар хушаш ояд ва ба дилаш гунҷад, тугмаи телевизорро пахш карда чашмаки сурхи онро кӯр мекунад. Ойнааш равшану бино гашта «Беғараз панд» нишон медахад: «Ҳар чо, ки ғам зиёд аст, рақсу сурӯд ҳам зиёд шавад...» ва ӯ хомӯш мекунад ойинаи ҷаҳоннамойи аз замони Андропов мондари, боз ба андеша фуру меравад: «Кулли явмин – батар!»

Ин бемористони умумӣ буд. Аз тамоми гӯшаву канори мамлакат меоварданд беморони ниммурдари. Ба дигар ноҳияву шаҳрҳо мебурданд; дарбадари тамоми фолбинҳоро қасидахонҳо мегардониданд; зинда меоварданду мурда мебурданд. Лекин то куштану бурдан он қадар ташвиш мешуд, ки аз азоби гӯр Бадахшонӣ дар рӯзнамаҳо менавишт: «Кӯхистонӣ! Дар зимистон намур!» Маънийи ин шиор андак нест: ба болои мулкамонро соҳиб шудан ҳамсояи аз рӯяш моргазида тамоми роҳхоро бастааст; мина гузоштааст. Паррандари намомонад, ки гузарад. «Чандин намуди вабо якбора ба Чоч мебарояд» гуфта баҳона мекунад. Вагарна мо роҳи ҳавойӣ ҳам доштем, роҳи заминӣ ҳам. Он зоғи даҳонсиёҳ боз кадом табдӯлоту азимро нигарон бошад?

Бемор бемор нест, бемордор бемор. Бемористони умумӣ аз Ачинабозор ҳам серодамтар. Чу мӯрчагон равуо мекунад. Дар сари роҳҳо шаллу кӯру талабандаҳои зиёд мешинанд; пойҳои сип-сиёҳи дар умраш обнадидари дароз карда ё ҳар навъ қату рост карда; қачпахлӯ зада, гӯё аз сармо ё дард ларзонда, ҳешро ба бечорагӣ мезананд. Лек даст аз зери остини гӯё як тан курта мисли қачқӯли гадо меистад. Тик-тик танга меҳӯрад. Ғайри пул дигар чиз қабул намекунад. Як лоғараки ажриқичаши дар сар кулоҳи кӯхнаи варзишгарон пӯшида ҷосро пайдо кардааст, ки то миён дар он ҳаволи даромада мешинад ва як мушт метобад.

Гӯй аз миён боло ҳаст, аз миён поён нест. Ҳарфаш якто ва онро тӯтивор такрор мекунад: «Ба парзандталаб парзанд тияд...» Дили роҳгузар ба ҳоли ӯ сӯхта, ҳам шуда ба латтаи густурда танга ё пул мегузорад ва бо дили обу адо, ки савоб шуд, ба аёдати бемор мееравад. Рӯзе ҷойгузини раиси бонки давлатиро ба ҳоли гадо дил сӯхта, пул дод: «Дуёи гӯй, беморон шифо ёбанд» ва гирифтахотир бирафт. Гадо донистаро такрор кард: «Ба парзандталаб парзанд тияд». Чунки дуёи дигаре намедонист. Умриқул ҳам дар ҳамон қатор; асоҷашро ба қаддаш дароз хобонда, паҳлӯяш гӯё аз бемадорӣ дароз мекашад; фӯкаш дар замин, кафаш кушода. Дар ҷойи дигар мебинӣ, ки тохта мегардад. Ана ин ҷавонзан ҳам, ки шонздаҳ ё ҳабаҳсола метобад, росто як картонро ба замин меандозад, як лағат зада, ба ҷойи хостааш меорад. Калӯшро ҳам зери пояш рост мекунад. Ба касе ё чизе эътибор надода, тори кафшу картон менишинад. Пойҳои осӯхтаашро шалона мегузорад. Синایی сиёҳ аз ҷоки гиребон бароварда ба даҳони қӯдаки сарлучу пойлuch ва баъзан то миён бараҳна ва фискашол гузошта, як рӯймолчаи қаркани дирӯз аз ҳамин ҷо бо пул печонида бурдаашро чун дастархон мегустурад. Бисёриҳо ҳайкалосо рост истода, сару рӯяшон пӯшида, даст ёзида меистанд... Тамоми маводи бозор ва фурушандаҳои он гӯё дар ин ҷо ҳастанд. Фақат мушони бегона аз буни хонаҳо, беҳи дарахтон, бештар аз зери кубурҳои намаду тунукапечи замоне оби гарм дошта сар бароварда дилу гурдаи пешомадан накарда, тамошо доранд.

Ҳама азоб тани бемордор: хонахез ҳам меоянд. Рӯйи ҳаракҳо, сабзаҳо, буни дарахтон кӯрпаву болии оварда, шаббош меистанд. Ташвиши зиёд ба сар аз дорухона ба дорухона, тавсияномаи пизишкон дар даст, метозанду пайдо мекунанд ё на; дӯкдорҳо «Инашро – седуксинро аз пойтахт ёфтан мумкин» мегӯянд ва меафзоянд: «Агар дар шаҳри урус одаматон бошад, пайдо карда мефиристад!» «Аааа...Ташаккур! То он рӯз бемор сабр мекарда бошад?» Баъд... Ҳамин ки аз по монданд, даст ба рӯй мекашанд: «Чонашро халос кард!»

Муовини раиси бонк баргашта омад. Чашм сӯйи гадо, ғам гирифта, ки то хона чун равад бепо? Ҳамин вақт гадо ҷаҳида хест ва сӯйи ҷавоне рафта вохӯрд ва ҳазлу шӯҳӣ кард. Муовин пойи рафт боздошт. Ҳайрон нигарист ба ӯ ва ба ҷойи нишасташ; бетони обгузар шикаста буд ба андозаи даҳони сатил. Картону ҷомаи абгор буд андар чоҳак... Мудирро аҷаб омад аз чунин найранг ва пеш омада ба гадо нигарист; ғаш кард: «Ҳайфи одам...»

4

Росуро хуш омад вайронаҳои заводи Қир. Зеро ба ҳар ранге, ки хоҳад, сохта, зиндагӣ карда метавонад. Аз бӯйи гандидайи

Мурдахона дуртар. Ва ҳам ба тарзи рӯзгузаронии мушон мувофиқ. Сӯрохиву хафолашонро чашми офтоб набинад ҳам, аз ҳар гуна бало эмин медорад. Ҳочати девор шикоф қардан нест. Пайи дарҳойи канда ва ё аслан нашинонида имкон медиҳад, ки хона ба хона ҷавлон зананд. Зеро Росу зерхонаи аз ҳама фароҳу барҳаворо соҳиб шуд, ки тахт ва дигар чизҳо, аз қабилӣ ойинаву ҷевон ва кату диван ва курсиҳои шоҳона ҷой гирад. Ҳама хонаҳоро соҳиб шавад ё ба табораш тақсим кунад ҳам, касе чизе намегуфт. Ба ҳар ҳол бо ҳамин хонаи кушод қаноъат қард ва хонаҳои шафатро ба ҷондорону посбонҳо ва ҳешону наздикон бахшид. Ҷосуву Роҷуро аз байн манзил дод, то аз ҳама бурду бало огоҳ бошанд. Мушобехону ангораҳоро паси девор, дар хонаҳои бедару тиреза ҷой гиронд, то як ҷо будани шоҳу ҳамбашараҳоро касе набинад.

Росу хаста буду ғамӣ, ки беҳуда Саррамолро гурбавор аз сараш хойида хӯрд; пеши назари ҳама, пурсу посух накарда, ғаж-ғаж хойиду хӯрд, то ҳамаро дарс шавад. Тарси мушон баъди ҷунин ғочиъа зиёдтар шуд. Аммо Росу пушаймон, ки беҳуда қард; хоби дидааш дурӯғ: дар ин мулк на қоҳ пайдосту на дона. Ҷосу ҳамин қадар овард, ки дар ин мулк гиёҳе нест ва кашоварзон аз бенавойӣ, дошта бошанд, қоҳ меҳӯранд. Мири мушон боз худро зиёд сарзаниш қард дар дил. Ва ба ҳама мушобехонаш фармуд, ки даставу гурӯҳҳоро сарвару раҳнамо гашта ба кишвари офатзада парешон шаванд; ҳар ҷӣ пайдо кунанд, биоваранд ва ҷӣ хеле ки тавонанд, зиндагӣ кунанд. Расман ҷунин фармоиш гирифта буданд. Инак пеши роҳи мушони гуруснаро чизе гирифта наметавонист. Зеро то имшаб мушон ба омӯхтан ва донишони ҷойҳои махуфу но-зук ва мазорҳои бешафоат машғул шуда буданд, ҳоло озодии мутлақ гирифтанд; турктозӣ мекунанд. Зеро ин лашқар яке аз ҳамон қавмҳо буда, Қатаған ном дорад. Як бори дигар ҳам ба ин сарзамин тохт оварда аз сари мардуми маҳаллӣ калламанора сохта буданд. Ин дар аҳди Қадим буд; китобҳои ҳикматро сӯзониданд; ин қисса даҳон ба даҳон омада, дар зимистонҳои қаҳратуну шабони Лайлатулқадр момоён набераҳои сармозадаро ба банди дил пахш қарда қисса мекунанд, ки аз ин ҳам рӯзи саҳттар буд. «Ба ҳамааш шукр бояд қард!»

Гулоб меғӯяд, ки як донишманди қуҳансол ба бемористони онҳо афтода, ин қиссايи Дунёи Қадимро шунида, охири нафасҳояшро ҷамъ қарда оҳиста-оҳиста гуфтааст, ки ин афсона нест. Аз китоби «Точикони ...» хондааст.

Ҳолиё Росу бояд хоб равад. Ҷун ӯ хаста, ошуфтаву парешон ё ғамӣ гардад, бояд хоб равад. Агар дигарон бо майҳорӣ, бангзанӣ, папироскашӣ ё ғон нағмаи дигар ҳолатҳои ноҷӯрро аз тан ё димоғ бароранд, Росу хоб қарда, ноҷӯриҳоро аз тан рафъ мегардонад. Ҳамон хоби сархӯри дидааш ҳам аз бобати қаҳтӣ ва

гуруснагийи солҳойи чанги «Нафс» ё «Сагона» буд. Кордхойи номардона зада, хуни ноҳақрехта ҳам...

Имшаб тамоми шаб – дар вақти хуфтани мошинҳойи роҳ мушон ба ҷойҳойи таъйингашта расида ҷо ба ҷо шуданд ва ба навохтан пардохтанд. Ҳама шаб симфонийи якнавохти мушон тамоми шаҳро навохт ва бо оҳанги нофори ҳеш мардуми ҳоло аз тарсу ваҳм хобпар шударо безобита гардонд. Агарчӣ бархӯрдхойи худӣ ба худӣ ба охир расидаст, мардум орому осуда ва беҳавфу хатар хобида натавонанд. Зеро ниқобпӯшони гушнамаст зиёд шуда буданд ва ҳоло ҳама яроку аслиҳаӣ берӯйихат тақсимшударо начида, худхоҳу худкому худройҳойи нописанд ба қатлу ғорат варзида буданд. Баройи чунин шугл ё нокасӣ донишгоҳро хатм кардан ё шабуруз китоб хондан ҳочат надорад. Як сими барқ ва як телевизиори рангаӣ чинӣ ё ҷопонӣ басанда, ки тамоми усул тарик ва роҳу равиши қатл ва дуздиву ғоратро омӯзӣ. Дар он филмҳо дарбандӣ наомӯзанд, вале даркушойиро бо ҳазор роҳ ёд диҳанд. Ба назар тамоми олам мусобиқа дорад, ки кадом киностудия ё кадом коргардон қатлу ғоратро филмбардорӣ мекунад ва кӣ ҷойизаӣ аввалро соҳиб мегардад. Мӯшикофона ин ҳама; зеро баройи чунин филмро ба навор гирифтан ҳама ҷойи қаҳрамон бояд сиёҳ бошад: ботину зоҳири ӯ: пӯшок, ниқобу айнак, латтаӣ як ҷашми кӯр, дастпӯшақҳо, ранги тану рӯй ва ниҳоят – мағзу дилу устухон. Вагарна филм набарояд ва ҷойиза низ нагирад. Зеро доварон ҳам нияту дили сафед надоранд. Ҳааа, мушон мефаҳманд ин матлабу муродро: онҳо меҳаҳанд, ки тамошобин дида ибрат гирад ва чунин рафтор накунад. Вале инсон баройи пайравӣ ба дунё ояд. Аз ҳамон рӯз, ки Ҳобил ба Аҳриман тақлид карда ба сари бародар санг зада кушт, куштор идома дорад. Фақат баройи он ки Фулонӣ кори Фалониро тақрор кард, ягон навигарӣ надорад; лойиқи мукофот нест, нағӯянд, нав ба наву тоза ба тоза роҳҳойи кушторро фикр карда мебароранд. Аслан ҳама гуна фикр баройи ба даст овардани чизест. Мукофоту пул ҳам аз ҳамон гуна чизҳост. Кам касонро насиб шавад, ки баройи ҷовидонагийи номашон ақлу хирад омӯхта, корбаст кунанд.

Заводи Қир дар канори рости рӯд ҷой гирифтааст. Дар ҳами-ву пастӣ. Он тарафи рӯдбор марзайи баланд ва ҳокӣ. Канданаш осон. Аммо Росу напесандид, ки як рӯз лағзиданаш мумкин. Аз ин рӯ таҳхонаӣ аз ёдҳо рафтаӣ завод мувофиқ аст баройи лашкари пинҳонӣ ба шаҳр воридгаштаӣ ӯ. Ором. Садохойи ҳархела намерасад. Бонги хатар ҳам шунида намешавад. Як бор садоӣ катора омад, ки ба тарафи рост рафт. Баъд фаҳмиданд, ки мева бурдааст. Ҳеч кас ташвиш намедихад. Аз ин рӯ Росу се шабуруз ба як китф хоб кард. Мағзаш ва чеҳрааш рӯшан хест.

Валек боз табъаш хира шуд: дар ин муддат, ки беҳабар аз қору бори олам буд, надонист, ки сарбозонаш бо ҷӣ корҳо машғул

буданд? Натицааш пеши назараш: чизхӯи партобу пасмонда, саркуту зиёдий дар партобгоҳҳо афкандаро овардаанд, ки ҳеҷ гоҳ тарафашон нигоҳ намекард. Сахт нигарист ҷониби онҳо Росу. Онҳо тарсидаву ларзида бо як овоз посух гуфтанд: «Худашон... Худи инҳо... Халкон аз гушнагӣ коҳ меҳӯрдаанд! Бо чашмамон дидем! Дар корсонхӯи ҷӯбиву тунукагӣ тарид карда, сонӣ меҳӯрдаанд!» Чашмони Росу бозӣ карданд, ки хобаш рост баромад. «Беҳуда куштам Саррамолро...» ва дилаш якҷоя бо шиками гуруснааш сих зад. «Ғап дар шиками гуруснаи ман нест! Ҳар муши нокор ва ноӯҳдабаро ё муғамбирро хӯрда шикам мечаллонам... Валеқ мебинам, ки қисми зиёди сарбозон нестанд!» Ҷосу, ки се шаборӯз хоб накарда, аз хавфи ноҳалафҳо сари бистари саҳти ӯ ниғаҳбон буд, таъзим кард. Аз кучо ёд гирифтааст, ки як қадам пеш монда, даст бар сари сина, мисли тамаллуқкорон сар андохта, таъзим кард ва баъд оҳиста пешонӣ бардошта авзои Росуро дид ва фармуд; бо овози хаставу паст, то андозае гириялуд ва ҳасрату оҳаш низ ҳамроҳ, гуфт:

— Аз як қатра хуни ман... Аз хуни ҳамаи ихон гузаред!

— Чӣ воқеа?

— Олампаҳо! Рочӯи дӯстдоштаи шумо, ки хеле нозпарвард буд, чунин ранҷу азоби моро токат наоварда, худро ба наҳри азим андохта, нобуд кард!

— Ту хушёрӣ Ҷосу?!

— Ана пурсед, ки ҷондорони шумо...

— Ман бовар намекунам, Ҷосу! Тамоми роҳ ҳамроҳ будем-ку?! Беҳтарин обдон буд миёни ҳамаи шумо.

— Охир, ман дурӯғ намегӯям, Олампаҳо! Дурӯғгӯӣ – душмани худо!

— Медонам, ту дурӯғ намегӯӣ. Ҳеҷ гоҳ дурӯғ нагуфтайӣ. Аммо ягон вақт рости худатро нагуфтайӣ. Мефармоянд, ту мегӯӣ. Ин бор кӣ фармуд?

— Қасам ба номи шумо, касе чизе нафармуда! Мо ҳама дидем, ки Рочӯи шумо, чун ҳамеша, дам ба дарун, ба касе чизе нагуфта, нафаҳмонда, васият ҳам накарда; чашмонашро бо як латтаи сиёҳ баста, аз рӯи пули наҳри Азим худро ба об партофт. Оби наҳр ба Осмон хест. Мавҷ зад... ва Рочӯи бовафои шумо ғайб зад.

— Ту мана хафа кардӣ, Ҷосу! Вазифаи ту ин не! Вазифаи ту маро ниғаҳбонӣ кардан; ҳабар оварда, хушҳол доштан! Баракс хафа кардӣ! Охир, медонӣ, ӯ чӣ гуна вазир буд? Сад даҳан ғап занӣ, гӯӣ, дашном диҳӣ, як даҳан «ту чӣ мегӯӣ?» намегуфт. Зада кушӣ, «чаро маро мезанӣ?» намегуфт. Як одами мулоимсухани беозори роздору дарундори суханаш, фикраш, ақлу донишаш, ёфтаву тофтааш дар шикамаш буд. Ҳама дидааш дар ойинаи чашмаш. Ба касе нишон намедод. Аз дасташ неқӣ наояд ҳам, бадӣ намекард. Ман надидаам, ки пишакеро «пишт!» гуфта бошад. Ягон мушро

ранчонида бошад. Мушчайи нав аз шиками очаш баромадаро ҳам «шумо» мегуфт. Мо аз ӯ одоб меомӯхтем, одамгарӣ меомӯхтем, сабру тоқат меомӯхтем ва ҳама гуна хислату ҳӯи нек. Замин даройӣ, осмон буройӣ ҳам, ин хелашро ёфта наметавонӣ.

— Худатон гуфтед-ку: «аз ӯхдаи ҳеч кор намебарояд».

— Аз ӯхдаи ҳеч кор набарояд ҳам, ҳама дороёни рӯи заминро мешинохт; ошно буд. Як имойи бурут кунад...

— Намекунад! Гуфтед-ку?

— Ва намекард ҳам. Чунки ору номус дошт. Ин гуна инсонҳо оқибат ҳамоно хел рафтор мекунанд, Ҷосу! Худкушӣ! Дигар хел роҳ надорад! Дар ишкам чамъ мекунанд-чамъ мекунанду якбора мекафанд. Олавро... ҳама чоро... Хайр! Гӯй, ки чӣ кор кардӣ?

— Ҳама аз болои пули ларзон мегузаistem, ки якбора садойи шалаппӣ баромад. Гумон кардем, ки чӯғибаччаҳои луб-лучаки сиёҳ худашонро ба об партофтанд. Садойи «дор-дор!» баромад. Бинем, чӯғибаччаҳо хайрон сӯи мо нигариста, бешармона луб-луч, бо кафи дасташон ҳам пинҳон накарда, меҳанданд.

— Рочу мураду онҳо ханданд. Ана ҳамин бесоҳибӣ, бекаси! Пушту паноҳ медошт; баччайи як одами обрӯманд мешуд, худӣ ҳамоно чӯғибаччаҳо, «ягон чиз медиҳад» гуфта, ба мурдаву зиндааш нигоҳ накарда аз думаш ба об партофта, кашола карда мебароварданд.

— Партофтанд!

— Ҳа?!

— Мо ҳам партофтем!

— Ҳа?!

— Пайдо нашуд. Об бурд? Чин бурд? Надонистем.

— Нағз нақофтед!

— Неее... Об лой! Як умр ин об лой будааст; ғажд! Дида нашуд. Таги лой хоб кард ё... Ё ҳапаки дарункӯбак баройи ҳудаш ҳисори зеробӣ сохта будааст, ба ҷо шуд? Ё ягон чизи дигар?

— Не! Вай гурехтагӣ. Дидагӣ, ки аз шумо дӯстӣ намебарояд; одамгарӣ надоред; гурехта, ба мамлақати дигар гузаштагӣ. Мегӯянд, ки дар он мамлакат донро меҳӯранду коҳро ба гов медиҳанд.

— Ихон ҳам чунин будаанд. Донро меҳӯраанду коҳро ба гов медодаанд. Ҳозир, ки қаҳтӣ, ҳамоно коҳ ҳам нест, ки хӯранд.

— Ҳааа... Рочуи боору номуси дарундор баройи ҳамин худкушӣ кардааст... Лекин ҳамааш рӯшан мешавад.

— Ҳамин хел, Олампаноҳ! Оқибат гунаҳгор ҳама сирру асрорро бо забони худаш мегуфтааст. Ҳатто гунг бошад ҳам, забон бароварда, гуфта медодааст... Ман ин қиссаро аз забони як қассоб шунидам, ки гунаҳгорро ба азобу шиканча кашида, мегуфт: «Ба ман нагӯ... Майлат, нагӯ! Лекин дар он дунё худат таъзим карда мегӯйи! Вақте ки гурзро ба сарат зада, то нисфат меҳвор ба за-

мин фуру равад, аз хуш рафта, ҳама корҳои дар дунёи равшан кӯрона кардаатро мегӯй». Рӯчӯи уволак ҳам, агар зинда бошад, ба ягон муши нагзидааш мегӯяд. Ё ягон мушобехатонро дида, тохта омада пеши пояш меафтад, ҳама розашро баён мекунад. Вай дар ҳамин ҷо ҳам миёни шумову шабехатон фарқ намегузошт. Як рӯз бинам, ҳамоне, ки рӯяшро доғ кардем, дашном дод-ку! ҳамонро Олампаҳо гумон карда, чизҳое мегӯяд, ки... Аз ҳаво гирифта мегӯяд. Гӯе се мушро дошта дум ба дум баста, ба майдон сар додааст ва онҳо ба ҷаҳор самт кашида, думошон канда шуда ба ҷаҳор сӯ рафтаанд. Чӣ хел?

— Нагз! Вай вазири чору серо фарқ мекардагӣ набуд.

— Барои ҳамин ғам нахӯред. Вазири кирои гиристан набуд.

— Гап дигар: ман ўро бо фармон аз кор озод мекардам, масъала ранги дигар мегирифт. Вай ҳудаш ҳудашро ҳукм баровардааст. Яъне, эътироз! Вай бо ҳукумати мо розӣ нест! Ояндаи давлати бепойтахти моро намебинад. Мурданро авло медонад. Чунки мо аҳл нестем. Худиро аз бегона фарқ карда наметавонем... Ё дар ҳамин вайронаҳо пойтахт созем?

— Мешавад. Лекин ташвиш ба мо чӣ лозим? Имрӯз бошад ҳам, фардо бошад ҳам, мо аз ин ҷо меравем. Мо бегона. Ин мулк ба мо суд намекунад. Корамон ки буд шуд, бармегардем.

— Рост мегӯй, Ҷосу. Лек ҳоло ин мулкро хуб наомӯхтай.

— Хоб будед, Олампаҳо, шуморо посбонӣ кардам.

— Ва Рочуро аз даст дод!

— Шумо аз ин бобат бисёр ғаму ғусса нахӯред, Олампаҳо! Ҳазор-ҳазор Рочуро ёфтан мумкин. Лекин як Росуро то ба дараҷайи шумо расонидан имкон надорад. Мумкин ...

— Чӣ хел мумкин?

— ...Мумкин, аммо шумобаринашро очаш дигар намезояд. Шуморо ҳуди Худо ҳадя кард барои мо, пойлуҷҳо. Барои ҳамин худатона ин қадар гиронда нагардед.

— Ту намефаҳмӣ. Сар бардошта нигоҳ карданашро мон! Ман надидаам, ки Рочу як бор мичаву чиготашро боло бардошта, чашмонашро калон кушода, ваҳшиён мекунанд-ку, ба чашми ман ё ба рӯи ман нигоҳ карда бошад.

— Барои ҳамин миёни шумову ангораҳоятон фарқ гузошта натавониста, рафт. Шумо ин қадар ғам нахӯред! Вай хаппаки дарунқӯбак буд. «Шӯҳакон сар-сари бом, хаппакон кора тамом».

— Не-не! Вай хондагӣ буд. Дипломатияро хуб медонист. Обро дида мӯза мекашид. Буру дӯз мекард. Баъд эб бинад, ягон чиз мегуфт. Вагарна андешааш дар дилаш пӯсида, мурда мерафт.

— Ҳамин хел ҳам шуд-ку?

— Шуд-нашуд, ҳоло маълум не... Ман ба худкушийи ӯ бовар надорам. Ба об ғарқ шуданаш ҳеҷ мумкин не. Зеро ӯ аз об не, аз таги ҷархи осиеб ҳам хушк мебаромад.

— Ман ин қадарашро намедонистам.

— Албатта ту намедонӣ. Ба мо кадрҳои доноӣ забондарозӣ маҳмаддоноӣ рӯйинатан ё берӯю риё лозим нест! Ба мо бачаҳои худӣ вафодор лозим, ки «мур!» гӯӣ, мурад; «зӣ!» гӯӣ, зияд. Вай ҳамин хел буд. Ором, сархам, ду даст пеши бар, бепарво – оламро об шуста барад ҳам, кор надошт... Пештар сарата ҳам бикун...Ту дони худо! Масъалаҳои давлатдорио кадрҳо ҳал мекунанд ё...

«Шумо, Олампаҳо...»

«Калиду маданг дар дасти кадрҳо ё...»

«Дар дасти шумо, Олампаҳо! Ва ҳама қору ҳама чизу доройиву дунёӣ дар дасти шумо! Ман инро хуб медонам. Халқ ҳам медонад! Олам ҳам медонад...»

«Ҳамин хел, ки бошад... Фикр бикун! Ман ҳар ҳатӯро рӯ ба рӯ шинонда ҳафту ҳашт намекунам... Лекин маълум буд... Маълум буд, ки ба ҳама шартҳои ман дошт намедихад... Ман ўро қасам додам; ба рӯи падару модараш қасам додам. Савганд нахӯрд. «Ба шумо «вафодор» бошам шуд-дия» гуфт».

«Хуб гуфтааст. Яъне ман саги турми дари шумо».

«Ту ҳам ҳамон хел-ку?! Гапа намефаҳмӣ! Вай рад кард! «Ман ба ту вафодор шуда наметавонам! Як рӯз не, як рӯз хиёнат мекунам!» Лекин ў «не» гуфт. «Не» нагуфтааст. Таклифи маро рад кард. Ин хел одамҳо на ба кас эътиқод доранду на ба рӯи падару модар, на ба Худо! Ҳамин хел махлуқҳои худдонами масҳабоз, ки маънии зиндагио нафаҳмида, маззаашро наҷашида, рангу бўяшро надидаву нашунида, дунёбезор шуда, худкушӣ мекунанд...»

«Бар падаратон раҳмат, Олампаҳо! Акнун ба худ омадед. Маънии гапи ман ҳам ҳамин, ки барои чунин қасон насӯзед! Одаме, ки аз ин дунёи равшан, ки тамоми нозу неъматӣ худовандӣ ҳаст, баҳрае бурда натавонад, шириниро аз талхӣ, яъне, захро аз асал фарқ қарда натавонад; андаруни пӯсти худ пӯсида равад ё «Ҳамин дунё чӣ дорад?!» гуфта бо ситеза ношукрӣ кунад, аз ў чӣ умед мекунед?»

«Масалан ту, Чосу! Дастатро рӯи сина монда, чашмонатро қалон кушода, рост ба чашми ман; аз он чо рост ба даруни дили ман нигоҳ қарда, падару модарро пеши назар оварда, савганд ёд қарда метавонистӣ?»

«Чӣ гӯён?»

«Ана дидӣ?! Намедонӣ».

«Охир, ман падар надорам».

«Падар надорӣ? Аз қучо пайдо шудӣ?»

«Модарам гуфт, ки аз хокмолак...»

«Дареғ... Шуморо нашинохта будаам. Кадрҳо нашинохта, надониста, қор қардан имкон надорам. Бояд аввал одамони худиро, ки вафодор бошанд, санҷидаву дониста сардор хонд, сонӣ ба қор шурӯ қард. Масалан метавонистам се шаборӯз хоб нақарда,

ба хастагиву лоғариву шалпарӣ нигоҳ накарда, «урра!» гӯён ҳама чоро дар як шаб забт карда гирам, ки ҳама дар хоби ғафлат бошанд, ҳатто Мошон ба дом афтоданаширо надонад. Лекин сонӣ, кӣ идора мекунад ин ҳамаро?»

«Шумо ҳастед-ку!?»

«Ман ҳастам! Худоро шукр, ки ман ҳастам. Ҳама риштаву танобро кашида метавонам. Ягон хиёнат шавад, ту маро нағз медонӣ, ягон хел ҳукм лозим нест! Пеши назари ҳама хиёнаткорро, аз сараш сар карда ғаж-ғаж хойида меҳӯрам. Ман ин усулро аз баччайи шер Гурба ёд гирифтаам. Лекин ман бозӣ ба бозӣ гурбавор чони хиёнаткоронро нагирифта, якбора... Ту медонӣ, ки дар чунин ҳолатҳо ҳазор илтимосу зорӣ – як пул. Шунавам шуд: шунавам, ки фулонӣ хиёнат кардааст, ба гапи ягон кас, ба зориву таваллоӣ ягон кас гӯш намекунам. Зеро медонам, ки шамол набошад, барги дарахт намечунбад. Йиййй!!! Дандонҳоям меҳоранд!»

«Кай боз нахойидаед, хориш дорад дандонҳоятон».

«Худам медонам барои чӣ меҳорад. Сари кадом ноҳалафро бояд хояд... Несту нобуд кардани хойин – ягона усули давлатдорист. Ту худат вазири қорхони хориҷӣ. Чандин забонҳои беғонаро медонӣ; ба ҷуз забони модариат. Зеро забони модариро доништан кори ҳар вазир нест. Бисёр мамлакатҳои дунёро сайр карда омадӣ...

— ...Ба туфайли шумо!

— ...Медонам, миёни сухана нашикан! Феъли маро медонӣ. Бояд танҳо ман гап занам!... Бисёр мамлакатҳои оламо дидӣ! Аз илми таърих ҳам огоҳӣ! Аз ҳар забону ҳар кишвар як калимагӣ ҳам шунида бошӣ, як дунё мешавад. Ҷуз таърихи халқи худат... дигархоро медонӣ, чунки вақтҳои мактабхониат; таърихи дунёи қадим, таърихи асрҳои миёна, бисёртар таърихи партияхоро меҳонданд. Таърихи ҳудамонро мисли забонамон, гӯё, дар шиками модар омӯхта будем... Гапамро набур! Ана дар ҳамон ҷо хонда будӣ, ки то подшоҳ гирду гӯшаро тоза накунад; хойину душманро сар нагирад; баттолро бадарға накунад; бепадаронро дар гирдаш гун наорад; тоҷу тахтҳохонро нобуд насозад... ва бисёр сирру асро-ри дигар, ки гуфта наметишам... давлатдорӣ карда наметавонад. Мисол мегирем: империяи бузурги Ҳахоманишиёнро... эээ... кани қаламбадасти доно, ки нависад; Ҷаҳонгирии Искандари Сониро, ки хешу табору ҳамсафар намонда кушт ва оқибат чӣ шуд, медонӣ! Чингизхони... Ин дигару дигарҳояшро! Ин мангитҳои дар фиску фучур ғӯтидаи амраббози падаркуш, девона, макко-ру коноро! Ва таърихи партияҳои дирӯзаро, ки чӣ қадар хешу табори моро куштанд, нобуд сохтанд, бадарға карданд. Як ман зинда мондам аз ҳамон падарони бадарғашуда. Пас ман насӯзам, кӣ сӯзад?! Реша солиму қавӣ бошад, шоҳу барг меовардааст. Лек реша бурида шуд, адо!

«Ҳамин фикрҳо аз кучо ба сари шумо меояд?»

«Хондан даркор. Худодод ҳам мешавад. Худованд дар чандин давру замон вакилашро миёни халқ мефиристад; нохонда, бесавод бошад ҳам, ҳуди Худованд дар даҳонаш меандозад. Ў мӯҳтараму мӯтабар мегардад... Ту ҳоло ба пурси ман посух нагуфтаӣ...

«Қадам пурс?»

«Савганд ёд накардаӣ. Чашмонатро мепӯшӣ, мекушойӣ, ихтиёрат. Ба ман нигоҳ мекуни, намекуни, ихтиёрат! Дилат соф бошад!...»

«Чӣ гӯям?»

«О, ту! Фиристодаӣ як мамлакати пешрав, намедонӣ, ки дар мамлакатдорӣ чӣ гӯён қасам меҳӯранд?»

«Қасам меҳурам, ки дигар намекунам!»

«Дигар чӣ намекуни?»

«Дуздӣ, ғаррӣ, одамкушӣ, хонасӯзӣ, талаву тороч...»

«Хайр, ин корҳоро ҳамроҳ кардем! Ман ҳам дигар намекунам. Кори мо акнун як ҷо шишта, хӯрдану... фармон додан!»

«Шумо акнун, Олампаноҳ! Як умр шоҳ ё сарфармондеҳ момонед! То замоне, ки...»

«Чи-чу!»-йи баччаӣ муш баромад. Росу сӯйи Қосу суоломез нигарист. Қосу сар андохт: «Ҳамааш баччаҳои Рочу. Хаппак чунон корҳое кардааст, ки... Мову шумо тамоми роҳ ва ҳоло ҳам гирфтори ташвишу ғами худамон, лекин вазиратон ҳапу дам, раҳорах тохтааст».

«Не-е, як вазир ин қадар корро карда наметавонад; ин кори ҳама бояд бошад: кори хидматгорҳо, ронандаҳо, устодон ва ҳама! Чунки аз омаданамон вақти зиёд нагузаштааст. Ин беваҳо дар мулки худамон ин корро карда, аз шарм ба лашкар ҳамроҳ шуда будаанд, то ба ҳисоби сарбозҳо гузарад. Лекин фикр накарданд, ки дар ин замона, дар чунин аҳвол хӯрондану пӯшондани бепадарҳо сахл нест. Бепадар калон кардани баччаҳо... Ё сағирхона кушоем?»

«Фикри дуруст! Ба мо сарбоз лозим. Бигузор бисёртар зоянд. Ёриӣ башардӯстона меояд. Корҳо хуб мешавад. Бисёртар!»

Болоӣ мурда – сад ҷӯб, ташвиш зиёд шуд: мушони як баст ба шикору дуздӣ мерафтагӣ ду баст мерафтанд. Дар хоки чангзада, ки ҷуз чангу бод чизе набуд, даҳ баст кор кунанд ҳам, чизе ба даст овардан имкон надошт. Баракс онҳо ба афту андоми бадашон: сиёҳи ҳукмонанд, думашон қар-қара, бӯйгири беқарор, нописанду бефаросат ба ягон чиз эътибор намедиханд. Дар ҳама ҷо ҳозир: дар роҳу пайроҳа, хонаву ошхона, мабразу оғил, саройи одамон, саройи мошинҳо, меҳмонхонаҳо, хулоса, дар ҳама гӯшаву канори мамлакат. Ба ҳусус, партовгоҳҳо ва бемористонҳо, Мурдахона ҷойи дӯстдошташон. Ҳолдонҳо мегӯянд: «Дар умри сарамон якумин

бор мебинем, ки муш нӯг-нӯги дарахт гашта чормағз чамъ оварад; миёни танайи дарахтро сӯроҳ карда, захира намоёнд, бо бадани тоқ тори хавоза баромада ангур хӯрад; синайи бузу гӯсфандро маккад; ҳамаи зонӯи мурғро чун хомӯшак нойча монда, хунашро фурӯ кашад! Набудааст дар ягон замон чунин.

Мушон як ғами мардумро сад ғам ва андак ташвишро ташвиши олам гардониданд. Халқон гуруснагии хешро фаромӯш карда аз пайи дарёфти дом, қапқон, ғач, шишамайда, марғи муш афтоданд. Дар паси хонаҳо, даҳанайи сӯроҳи муш, кунчи хонаҳо, байни қӯшсинҷо, зери тагсандуқаҳо, тоқчаҳо ва ҳар ҷое, ки лозим медонистанд, қапқон гузоштанд; шиша қӯфта, бо орду ғач якҷоя карда ба сӯроҳи муш рехтанд, то дарунашон саҳт шавад; доноро ба арақ тар карда пошиданд, то хӯрда маст шаванду онҳо дошта, оташ зананд. Лекин ин қарқарадумҳо, ки думи кадом маймунро ба ёд меоваранд ва чун тозиинайи дасти бузқашҳо ё чобуксаборон бофта ё аз болояш пӯсткашида метобанд, ҳеҷ чизро ба инобат нагирифта шикор мекарданд. Чун аз партовгоҳҳо чизе пайдо намешуд, ба ошёнаҳои баланд дандон тез мекарданд ва бо ҳар роҳ; бо таноби лифтҳои бекорхобидаву дарҳояш шикаста, бо зинаҳои роҳравҳо, бо дару тирезаҳо ё сӯроҳиҳои худашон сохта, мебаромаданд. Чунки ҳоло «марғи муш» набуд дар шаҳр. Санэпстансия ҳам қор намекард. Занаҳои дар дӯшашон кӯзаҳои оҳанини дорунан бардошта мегаштагӣ, кайҳо шаҳрро тарқ карда буданд дар қатори бисёр мутахассисон. Ва якбора ҳама дорухонаҳо, ки то ин дам дорӯи одам мефурӯхтанд, марғи муш мефурӯхтагӣ шуданд. Дар бозорҳо ҳам дар паҳлӯи ҳар чиз як халтачаи қоғазӣ меистод, ки чанд дона гандуми рангкарда дошт. Ҳамон «марғи муш» доништа мешуд ва дар рӯи халтача айнан сурати муше буд, ки ҳар лаҳза бо одамон рӯ ба рӯ омада, метарсонид. Аммо сурати Росу дар рӯи ягон қоғаз набуд. Ранги донайи гандуми дорузада монанд буд ба ранги ӯ. Лек мурдани мушҳоро қасе намедид; агар медид, мурдаи мушҳои ҷойдорӣ ё кӯрмушҳо буд.

Аз қучоёе ширкате пайдо шуд ва бо амини гузар ё маҳалла ва ё сардори биноҳои алоҳида гуфтугузор карда, пул чамъ меоварданд ва кормандони ширкат даҳону биниашонро бо доқа ё латтапорае баста дору мепошиданд. Замоне ҳам буд, противогаз ном чизи нафасгардонро ба сару даҳону бинӣ кашида, чунин қорҳои захролударо ба ҷо меоварданд. Вале аз шикори ноӯҳдабароёнӣ имрӯза меафзуд муш ва мардумро ба воҳима меандохт. Баъд ҳамин ҳел шуд, ки аз наздикии партовгоҳҳо гузаштан имкон надошт: ҳам бӯи партовҳои пӯсида, ҳам бӯи дору ва ҳам бӯи мушҳои номаълум мурдаву гандида шаҳрро мутааффин карда буд. Роҳгузарҳоро лозим меомад, ки чун қасони дорупош даҳону бинӣ баста гарданд. Нарҳи доқа аз нарҳи атлас гаронтар шуд. Толеъ бучули қорчаллонҳоро асп ҳезонд ва ошиқи харидорро хар. Мардум хай-

рон буданд: соли Муш нест, аммо гетиро муш пахш кардааст. Соли Қахтӣ чунин шуда буд: мулкро малах пахш кард. Чу абр ё похсайи кампир парвоз карда, омада, нишаста рӯйи заминро мепӯшиду заминро мелесид ва пайи рафташ замини сурх мемонд. Баргхӯрӣ ва гиёхлесии носерӣ ва ҳарисонаии онҳоро дида, фашуфуши гушнамастиашонро шунида, воҳима мегирифт мардумро. Агар дар сари роҳи селу селайи малах касе рост меомад, на гурехта метавонист ва на худро ғимоя карда. Агар ҷомае дошт, ба сар кашида, пойҳои бараҳна ба зер гирифта, лӯнда гашта меҳобид то гузаштани бало. Онҳо шиштаву парида, хушку тарро хӯрдаву лесиди мегузаштанд чу боди Хуро... Мушон кори онҳоро такрор карданианд. Касони он офатро дида соли Муш ном ниҳоданд ғайринавбатӣ. «Қахтӣ зояд қахтиро!»

Аз лаби наҳр то девори Морг сӯроҳ канданд мушон. Кӯр-мушҳои ба дом афтодаи ҷойдориро, гушна бошанд ҳам, на-хӯрда, кор фармуданд чун асир, ки хуб сӯроҳӣ мекобанд ва аз даҳони сӯроҳӣ хокро хеле боодобона ба наҳр меафкананд: худашонро нишон надода, андар даҳана истода хок мепартоянд, ки ягон белдаст чунин хок партофта натавонад. Росу дар сари онҳо истода назора дошт, вале кӯрмушҳо аз тарс ягон бор сӯйи ӯ нигоҳ намекарданд, зеро тарзи муш хӯрдани Росу овозайи зиёд пайдо карда буд. Чун онҳо Росу ё ангораҳои ўро надидаву нашинохта буданд ва намедонистанд, ки Росуи ранга бо онҳо сару кор дорад, мурданिवор кор мекарданд; ба обу арақ ғӯтида, хангу фараашон рафта, мадорашон хушк шуда кор мекарданд, ки сари роҳ афтида мурда, халалгори кори дигарон мешуданд. Баъд Росу хашм гирифта, кӯриву нотавониашонро таъна зада, пеш-пешӣ пой футбол мекард; кӯрмушони дигарро мефармуд, то ба наҳр андозанд. Пасобхӯрон мушони даруни об мурдари дида, қад-қадӣ об меомаданд, ки ин мушбаччаҳои меҳмонон аст, ки аз сабаби надоштани ҷою манзил андаруни об мезоянд ва об онҳоро то пасоб кашола карда, ғелонда мебарад. Чунки мушони ношиноси навбаромад кайҳо худашонро ба оби наҳр андохта, меҳмони онон низ шуда, ҳамаро ба ҷон расонида буданд.

Онҳо то девори Морг канда, хокро бароварда; бо амри Росу барои озод рафту омад кардани худи шоҳ бари нақбро васеъ мегирифтанд. Ин кори мушони ҷойдорӣ ва каломушҳои саркаш буд, ки аз ғофилӣ ба баталйони коргарӣ афтоданд. Лек аз пеш бетонпоя баромад; дигар дандони онҳо нагузашт. Сӯйи осмон нигариста хок меканданд. Ва баромаданд ба равшанойӣ. Ин ҳама азоб аз ҷафои мошинҳои шалаку дар замони ҷанги Нафс чашмон кӯргашта ва чархҳо чунбон буд, ки на ҷарро писанд мекарданду на ҷӯро. Чанд тани онҳо бо мошинашон сарнагун рафта буданд; мошинҳои худрез ба баҳонаи «мохидорӣ» асирони нохушу душ-

маннаморо аз сари пул ба об нишеб мекарданд... валек Морг пур аз мурда буд. Ба ин чо мурдаҳои бекасу бесохибро меоварданд, ки ҳафтаву моҳҳо як кас суроғ намекард. Моҳҳо гузарад, «Мадад» мурдаи подўстро бурда бо ҳамон сару либосе, ки дошт ва лавҳаи рақами дар банди дасташ баста дар гўшаи манзили «Ғарибон» зери хок мекард. Баъд аз пурсучўи зиёд бо шаҳодат ё тахмини мурдабонҳо чандин бор гўри ўро кушода, бурун оварда, боз ба гўр мезаданд.

Шабҳангом, ки чароғҳои кўча, саҳнҳои бемористон ва Моргу музофот бар асари симдуздиҳо, рўдабуриҳо, кабелканиҳо – ба хоҳири арзиси фурушӣ, хомўш буданд ва ҳама чо торик мешуд, мушон аз ситораҳо нур ба дида гирифта, аз сўроҳӣ ба девор часпида, ба воситаи тирезаи шикаста ё дари аз зиёд бо пой задан ворафта, роғ-роғ гашта ба Морг мебаромаданд. Ҳар навъе меҳостанд, сайру саёҳат мекарданд; дуздиву кисабурӣ, бӯй кашидану дандон заданҳо сар мешуд. Ба даҳону бинӣ мебаромаданд; чашм мекофтанд; забон мегазиданд; дандони тилло канданӣ мешуданд; осонгир бошад, аз даҳони мурда рабуда мешуд.

Ба ногоҳ «чу-чу!»-и нисбат ба садойи дигар мушон ғафстар баромад. Ва овози пасти одамӣ:

«Доштам!»

«Сахт дор!»

Тапар-тупури мушон ва садойи худро ба дар зада, тира-тира баромаданашон ва овози аз тиреза тап-тап партофта гурехтанашон ба гўш мерасид. Мушон ба паҳш карда куштани мошин ҳам нигоҳ накарда, нақбро фаромўш карда, роҳро миёнбур гурехтанд ва чанде зери чархи мошинҳои якчашма монда чалпак гаштанд.

«Воҳ!»

«Ҳа?»

«Газид!»

«Хуй нахўрад!»

«Хўуй хўрд!»

Сонӣ ба вой-вой даромад. Дигаре чароғаки телефони дастиро равшан карда ҷойи газидайи дасти ҳамроҳро дид. Хун баромада буд. Сар афшонд. Аммо чизе нагуфт. Мушгазидаро, пушаймон аз карда, воҳима гирифт:

«Агар муши заҳролуд бошад, мурдам!»

«Муши заҳролуд то ин чо расида наметавонад».

«Ин мурдаҳо заҳрхўрда бошанд. Муш гўшти мурда хўрда бошад. Маро бо ҳамон дандони заҳрогинаш газид. Чӣ мешавад акнун?»

«Ҳеч чиз намешавад!»

«Мо бо чӣ мақсад ин чо омада будем, ки ба ин дард мубтало шудем?»

«Магар таъсир кардаст, ки чӣ гуна ва чаро омаданатро надонӣ?»

«Надонам...»

«Моро оварданд. Дар мошини мурдаҳо оварданд; надониста. Мо низ аз тарс чизе нагуфтем. Инак аҷал расид».

Телефонаш занг зад: «Ҳааа! Дар морг!... Дар морг, қатори мурдаҳо... Аз мурдани худ хабар дораму аз чӣ хел ба ин ҷо афтодан не... Оварданд... Тезтар!»

Киву чӣ? Напурсида беруни дар ғур-ғур шуд.

«Боз овардед?»

Ин садойи занакӣ айнакдори мӯйи сараш сап-сафеди хамгаштақомат ва пӯсти рӯяш чӯя-чӯя, пӯсти зери чашмонаш халта, нигоҳаш ҳазин буд. Аммо дар чунин ғояти шаб, ки ягон чароғ фурузон нест, касе ин чизҳоро пай намебарад, ҷуз овози ларзонаш. Пурси зан онҳоро парешон кард, ки ҳолиё дари шалаки бекуфлу мадангро ғичирросзанон кушода медароянд ва онҳоро дида боз-пурс мекунанд, вале ҷавоб маълум нест.

«Пурсанд, чӣ меғӯем?»

«Мурдaro дар ин ҷо намекурсанд, Хокирох. Ҳо-о-о дар пушти теппа. Ҳамон ҷо ҳам курсандаҳо Мункир – Накар мекурсанд».

«Зиндарo мекурсандагӣ барин: ин ҷо чӣ кор мекунед? Дар миёни мурдаҳо чӣ меҷӯед?»

«Ин хел намекурсанд. Шартӣ телефони дастатро қашида гирифта ба милиса – 02 занг мезананд.»

«Афандӣ! Замоне буд, ки милиса муддате нагузашта ҳозир ме-шуд. Ҳозир милиса-пилиса нест. Ҳозир ҳама бо ғорат машғул. Гап байни худамон, аз милиса бим нест. Роҳзану қотил зиёд шудагӣ; баройи як дандони тиллоӣ сар мебаранд».

Валек мағалнамо шуда, садо наздиктар меомад:

«Худам дидам аз роғи дар, ки як рӯшаниӣ хира тофт ва зуд нобуд шуд».

«Лекин ман шунидам: як занги телефон баромад».

«Мурда занг намезанад. Воҳима. Шумо шояд бори аввал мурдaro мебинед. – Овози зан: – Мо, ки умрамон дар қабулу гусели мурдаҳо гузаштааст, аз мурда наметарсем. Лекин зиндаҳои байни мурдаҳо хавфноканд».

«Чӣ хел, хонум? Зиндаҳои миёни мурдаҳо?»

«Шуда буд: баройи чизу чорайи мурдахоро қашида гирифтанд ё кисаҳояшонро кофта, ягон чиз пайдо кардан, ё аз баройи дандони тилло каллаи мурдaro бурдан... дуздбашараҳо ё одамхӯрҳои навбаромад, ки аз филмҳо ёд гирифтаанд, омада қатори мурдаҳо хоб мераванд».

Ва онҳо андарун «мурдем!» гуфтанд ба якдигар ва нафаҳмида Хокирох тугмаи телефонро пахш кард, ки пиг гуфту рӯшан шуд.

«Нагуфтам! Нагуфтам?!»

«Апайи кичон, натарсед! Мо ҳоло ҳам мурдаамонро наёфта-ем!»

«Шумо ҳеч вақт мурдаатонро намеёбед! Шумо мурдачӯ ҳам нестед! Ин ҷо корҳое мекунад, ки ҳар намекунад, саг намекунад, душман намекунад! Ҳочати шарҳу баён нест. Ана ҳамон корҳое, ки ҳар рӯз дар телевизорҳои олам намойиш медиҳанд. Баройи чунин корҳои зиштӣ ҳаромро ёд гирифта мактаб ё китоб хондан шарт нест. Он корҳо бо як дидан дар тағи пусти шумо шайтон барин ҷой мегирад».

«Ин хел нагуед, апа! – дарро тела дода, баромада: – Мо аз кӯҳ нафаромадаем. Мо ҳам шахрӣ...»

«Кошкӣ аз кӯҳ мефаромадед! Дар он ҷойҳо ҳоло одамони ҳудотарс ҳастанд. Рӯйи телевизорро надидаанд. Ҳоло ҳам андеша доранд, ки мӯмин бародари мӯмин. Ҳоло ҳам он дунёро фикр карда, ба якдигар дастӣ ёрӣ дароз мекунад; ба мурдаи якдигар мегиранд; пойи тобути якдигарро мебардоранд; ба фотиҳаи якдигар мераванд. Дар ин ҷо аз баройи як дандони тилло каллаи якдигарро бурида мебаранд».

«Шумо моро нашинохтед, апа! Мо пештар ҳам омада будем!»

«Дар ин ғӯристони торик чӣ хел шиносам? Рӯзона бен, мемузен? Дар рӯшноӣ бинаматон!»»

«Рӯзона омада будем. Ба шумо гуфта будем. Доруфурӯши маҳаллаи заводи ширу равған гум. Шумо ўро мешиносед-ку?! Занаки фарбеҳи дар беҳи ғӯшаи холи нимхоли ғӯштӣ дорад. Гуфтанд, ки ду никобпӯш зӯран ба мошин бор карда бурдаанд, зиндаву мурдааш маълум нест».

«Ман ин хел хабарҳоро нашунидаам. Ду никобпӯши зӯр бурда бошанд, ин ҷо намеоранд. Дигар ҷо мебаранд».

5

Чашми рӯз боз нагашта «чӣ-чӣ!»-и мушона баромад ва як хазандаи калаванда роҳи рафт гум карда, лаб-лаби об базӯр мерафту меомад. Агар ҳудаш надонад, мақсаду муроди ўро дигаре намефаҳмид. Дар ин вақт дар раҳу рӯ муше намегашт. Аён буд, ки шаби дароз кор карда дам мегиранд. Аммо мошинҳои кирокаш овоз бароварда, оромиро ҳалалгор шуданд ва дуди ғализи мошинҳои дар рӯзҳои наздик таъмир надида ҳаворо вайрон, гирифта ва бадбӯй, нофору гулӯгир ва бинихор карда буд. Оҳиста-оҳиста равшани аз Офтобнамо фазоро ҳокистарӣ кард ва тарҳи хазандаи лаби об маълум гашт. Росу мегардад. Ланг. Майли ба об паридан дорад, боз аз чизе ҳаросида, пас кашад хешро. Дигар ҳамроҳ, ҷондор ё пешқору мададгоре надорад. Ачаб, ки ў ба сайр

барояд ё шикор рафтани шавад, гирду пешашро ихота карда, на-гузоранд, чашми бегона ба ӯ расад; пешопеш испанд дуд кунанд. Валек ҳолиё гаргини аз рама мондари монад. Ӯ зери сабзаву гиёҳи канори наҳр пинхон шавад ва хеле истода, боз дуздона бурун ояд. Ин бор то баромад, ки гули рӯз шукуфт. Аён гашт, ки Росу. Бар-гашта миёни алафҳо лангон даромадани буд, ки як санги кулӯла аз осмон фуруд омад ва бол кушода, Росуро пахш кард ва бархост ба ҳаво. Дар чанголи чаппаш Росу мурдани тарсида, думи хешро кашол карда, мағлубу дамгир мерафт. Аммо дилаш чунон бо зарбу тез занад, ки акси садояш аз кӯҳҳо ояд: «Тамом; давлату дoston тамом...» Лашкари Росу аз ҳамин чархболи бадвоҳима метарсид. Росу низ. Дидбонҳо таъйин карда буд, ки баробари чун абрпо-ра дар фазо пайдо шудани чархбол хабар диҳанд. Лек беҳабар монданд ҳама. Ҳанӯз ҳам беҳабар, миращон – Росуро дар фазо бозӣ медоронад Мушгир: раҳо мекунаду медорад, раҳо мекунаду медорад ва дили муш аз хонааш мебарояд.

«Чу-чу!»

«Чӣ мегӯӣ?» ба пойи кашол доштааш нигариста пурсид.

«Аз хӯрдани ман сер нахоҳӣ шуд. Агар майл дорӣ, ба ту хиз-мати дигар кунам».

«Масалан?»

«Агар маро раҳо бикунӣ, мушонеро банд андохта диҳамат, ки...»

«Ба кӣ мекуни ин баҳонахоро? Ғалбер кардӣ хонахоро!»

«Дар ҳаққи мо чунин бофтаанд, аммо мо инсоф ҳам дорем. Ба гапи ҳар кас надаро, Мушгир. Мо як кас шавем. Ҳар нақшае, ки дорӣ, ба ҷо меорам...»

«Ай Темури ланг! Ман медонам, ки ту раҳму шафқат гуфтани фаҳму эҳсосро намедонӣ. Аз калла манора месозӣ...»

«Ман Темури ланг нестам. Одамии маро дар Морг дошт. Даста-шро газидам. Даст афшонд. Аз дасташ хуӣ хӯрда, парида ба девор задам. Поям шикаст. Раҳм бикун! Ҷазоямро дидам!»

«Мири мушон ҳам нестӣ?»

«Волло хуб донистӣ, Мири мушон ҳам нестам. Агар пиндорӣ, ки Росуям, Росу ҳам нестам!»

«Ту умуман ҳеҷ кас нестӣ!»

«Ман каломуши оддӣ. Росу ангора сохт аз ман. Ранг кард. Ба худ мувофиқ гардонд. Фаҳмонд, ки чӣ корҳо бояд бикунем; мисли ман Росуӣ ранга зиёд. Бовар накуни, бубин, ки чӣ ранге зада ба тани ман. Дикқат бидех, мӯи ҳақиқиям аз тағ барояд; тираранг».

Мушгир уқобона «чу!» гуфт:

«Ту, ки даст рӯи сина гузошта, савганд ёд карда будӣ, ки ба шохат, ба миллатат, ба хоку оби заминат хиёнат накуни, лек кардӣ. Магар бо ман вафодор бимонӣ?!»

«Мо аз Росу ёд гирифтем паймон кардану вафо накарданро...»

Ин бор раҳо карду надошт: «Хойин!»

Росу дар ҳаво гел гашта-гел гашта фуру омад ва қариби ба замин расидан як чанголи гирову қавӣ дошту бардошт. Дили Росу аз задан бозистод. Хуш ҳам надошт. Лек Мушгир бол афшонда-бол афшонда болотар мебаромад ва сӯйи кӯҳ рафт. Рафт-рафту тори шахи чуқкайи миёни Дуоба, ки чун қазира метофт, нишаст ва Росу аз дарди пойи шикаста, ки гоҳи дар ҳаво фуру рафтан ғами ҷонро неву ғами пойи шикастаро меҳӯрд, андаке ба худ омада, чашм кушод, хешро дар панҷайи қавӣ дарёфт, ки рӯйи санги саҳт пахш мекард. Андаке дуртар ё пасттар садойи чу-чӯйи чӯча баромад. Росу умеди зиндагӣ кард. Аммо Мушгир худро аз сари шах паст партофта дар ҳамие нишаст, ки садойи чӯчаҳояш меомад. Рӯйи шохчаҳойи лона нишаст. Чӯчаҳоро аз назар гузаронд. Онҳо гарданак зада даҳон кушоданд ва ба назар аз ҳама ҷойи барҷаставу намоёнашон чашмони нимкофашон буд. Сихпар доштанд. Оча мушро аз зери панча ба нӯл гирифта назди чӯчаҳо дароз кард. Онҳо ҳаросиданд ва худро пас кашиданд. Зеро чунин муши азим ва дигаррангро бори нахуст мидиданд.

Мушгир баргардонд мушро зери чангол ва пурсу посухро ба-санда ё нописанд дониста, нахуст минкор ба чашмони душман зада кӯр кард ва рӯболо гардонида, аз пӯсту пардаи шикамаш анбӯросо дошта, саҳт кашид. Муш «чу!» на, балки «чир!» гуфт, ки дарду озору алам ва ҳам зориву таваллоро мефаҳмонд. Аммо ба бозхост ҷавоб нагирифта, чӯчаҳойи тарсу шерак гаштанд. Баробари очаашон нӯл ба пӯсти муш зада мӯйҳои рангаашро канда-канда мегирифтанд; ғашовар буданаширо дониста «туф!» мекарданд, Валеқ чун аввалин порайи гӯштро оча ба даҳони возашон гузошт, бо зӯрӣ фуру бурда, бомазза буданаширо дониста аз нав даҳон кушоданд. То ин вақт чӯчаҳоро аз гулӯву даҳонаш хӯрок медод: чанд паррандаву чарранда – мору калтакалосу мушро дошта, хӯрда дар ҷигилдонаш нимҳазм меовард ва чӯчаҳо бо навбат сар ба даҳони оча фуру дода хӯрданӣ ўро аз ҷигилдон кашида мегирифтанд ва Мушгир боз парвоз карда ба шикор мерафт. Агар харгӯш сайд кунад, он рӯз баччаҳоро ид буд. Ҳолиё мушро зинда оварда, бо душман ҷӣ кор карданро ёд дод; инчунин ҷӣ хел канда-канда хӯрдани гӯшти сайдро.

Мири мушон дер нигарон шуд омадани ўро. Аз ангорааш дараке набуд. Ҷосуро пеш хонд. Ҷосу фармуд, ки ин ба шумор ҳафтумин бувад, ки беному нишон шуд. Росу ғамӣ гашт, ки ин ҳама аз баройи ўст; ўро қасд карда, сингорашро рабоянд: «Аз боргоҳ набаромаданам дуруст будааст». Шукргузорӣ кард дар дил ва Ҷосуро фармуд, то Росухойи нав созанд: «Аз нохондаҳо

ва ҳатӯлҳо набошанд». Сонӣ алами Мӯсо аз Исо гирифт, ўро дар беназоратӣ айбдор кард ва сўхбати гузаштaro далел овард:

«Маълум, ки ту ҳам аз зоти Рочу; аз як палак: ў хаппаки таги таппаки дарундор, бомулоҳиза. Ту муғамбири аз об хушк баромада. Ба чойи вай мебудӣ, аллакай аз наҳр баромада; ҳазору як дуруғ бофта, ҳештанро дар наздам мусичайи бегуноҳ нишон медодӣ».

«Чунин фикрхо аз кучо ба сари шумо омад, Олампаҳо?»

«Ман як чизи оддӣ – савганд хўрданро чанд бор пурсидам. Рўбахвор дум ликконда, дингас мезанӣ; думи дар он тараф буда пеши фўки ман меояд. Озмудамат! Дигар болойи китоби «Муқаддас» баромада қасам хурӣ ҳам, бовар намекунам!»

Қосу сагона ба дум нишаст. Карахту гаранг буд; чӣ гуфтанро намедонист. Зеро феъли саг ба соҳибаш маълум: чӣ мақом кирдору рафтор кардани Росуро медонист. Нав аз забони ў фаҳмид, ки дар нобуд шудани Рочу ҳуди Олампаҳо гунаҳгор будааст. «Ин қаҳваранг аз тамоми шоҳону шоҳаншоҳон, ҳатто аз мангитҳои ҳаромкор гузаронд... Буздил ҳам будааст... Тарсад, ки ҳама ба ў хиёнат кунанд... Дилаш аз ҳудаш ҳам пур неву аз ёронаш ҳам...»

«Ту маро нағз намедонӣ, Қосу! Аз хурдӣ як ҷо ба воят расида, дар як курсӣ нишаста дарсу таълим гирифта бошем ҳам, маро аз нигоҳ ва фаҳмишу дониши худ баҳо медиҳӣ. Ман донам, ки ту қору кирдори дар ҷавонӣ кардаамонро баҳона оварда, маро гунаҳгор ҳисобӣ. Не! Ман он чизҳоро дар бойгонӣ супурда, пеши обро бас-там. Ба умеди тўҳмат ё санаду бурҳон нашав. Дар ҷавонӣ ҳама чиз шаваду гузарад; чунки дар баҳорон оби соф пайдо кардан муҳол аст. Баройи ман ҳешу дарвеш баробар; чунки мо пирӯз шудем, ҳукуматро ба даст гирифтем, вале соҳти онро муайян накардаем: капиталистӣ аст? Сусиалистӣ аст? Демократӣ аст? Маълум накардаем. Байрақамон капиталистӣ, гимнамон сусиалистӣ, нишонамон демократӣ: ду арҳар бо ҳам шохбашох; телаву тира мекунам, то яке дигареро аз баландӣ ба варта афканад. Мо ҳамин хел худкуши бегонапараст. Намешад, ки Росуйи қаҳваранг ё хурморангро болойи нишон часпонем?»

«Шумо саросема нашавед, Олампаҳо! Ин чизро ҳуди халқ соз мекунад! Ман дар ягон мулки дигар надидам, ки раъият шоҳашро то ин андоза дўст дорад. Ҳоло сурати шуморо тори сар гузоранд; рӯ ба рӯяшон ба девор часпонанд; дар намоишҳои ҳукуматӣ ҳар кас тори сар бардошта, аз майдон гузарад; тамоми Олам намоиш диҳад. Ҷаҳон шиносад Шуморо!»

«Ягон раги ҷухудӣ ҳам дорӣ, мегӯм. Ман гӯри туру канданӣ, ту сурати маро ба гетӣ мефиристӣ! Вазири корҳои хориҷӣ буданат маълум. Гуфта монам, ки чунин кор бе ту намешавад».

«Мо пирӯз мешавем! Бовар дорам. Сурати шуморо аз маҷаллаҳои машҳури Олам пайдо карда, нишонаатонро ёфта назди

ман омада, киву чӣ буданатонро пурсида, китобҳо менависанд. Хоҳ бовар кунед, хоҳ не!»

Сӯҳбат тамом шуд. «Рав, дам гир!» гуфт Росу. Танҳо монда худ ба худ мегуфт, то касе хабар наёбад: «Ҳоло бо собуни ман чомашӯӣ накардаӣ... мисли Роҷу зинда ба зинда аз сарат ғаж-ғаж хойида нахӯрам, Росу набошам! Ин усули интиқом танҳо хоси Росуст. Чунон мегӯяд, ки ба наҳр афкандани Роҷуро дида бошад. Коно! Кадом муш дар об мурдааст? Ё дидаву доништа, баройи он ки як рӯз гум шудани Роҷуро талаб кунанд, ӯ шаҳодат диҳад, ки дар оби наҳр ғарқ шуда мурд! Хойин, ҷосус, нотавон, хатӯлро эҳтиром бояд кард; чунон ки дар бисёр мамлакатҳо ин корро мекунанд: ҳукми паррон, зиндонӣ, бадарға, ҷарима мекунанд. Чӣ лозим азоби дубораву себора додан? Яку якбора ғаж-ғаж аз сараш хойида бояд хӯрд. Хоҳ-нохоҳ ҳудаш мемирад; куштан шарт нест! Умуман одамро куштан гуноҳи азим. Андаке сабр бояд кард, ҳудаш мемирад. Одамони замони мо он қадар умр намебинанд, ки дилбазан шаванд. Боз дар замони қаҳтиву гуруснагӣ, ки коҳ меҳӯранд. Аз ин рӯ зарурати куштан надорад. Ҳар коре кунанд, кардан гиранд; дасти дуздҳо то набурӣ, аз дуздӣ даст накашад. Лекин саҳт одат карда, ҳуморӣ шуда бошад, бо даҳон ҳам мегирад. Ҳар чӣ шаведу нашавад, дар тахти замин кӯшк бояд сохт, то на бӯй расаду на заҳр...»

6

Гулобро аз шӯ ҳона, Полвон, Гурба ва чанд мурғ расида буд. Писар худ хост бо модар буданро. Мурғонро мушон дар мурғонча куштанд: аз пушти пой – аз зону пасгтар лучак карда, хомӯшаквор чунон макиданд, ки мурғ хабар наёфт. Инак мурғ ба ҷойи пеш рафтан пас-пас рафтани шуда ба дум ё ба паҳлӯ афтида-афтида, ноҳезон мурад. Тухмҳоро сӯроҳ карда ҷӯҷаҳои норасидаро бурданду хӯрданд. Айбро ба сари Қаҳтӣ заданд. Ҷӯҷаҳои Ҷоларо ҳам, ки саҳт эҳтиёт карда, ҷуворон бароваронда буд, шабҳо аз канору оғӯши гармаш рабуданд, ки нофаҳмида монд. Мондаашро шоҳи дарахт баровард, аз ҳамон ҷо низ дузиданд. Як хурӯсҷӯҷайи Росуранг монд, ки аз ҷонаш бештар эҳтиёт мекард. Чунон ки Гулоб писараш Тақтирро. Чун аз дасти ӯ кор меомадагӣ шуд, ғарибкорӣ рафт ба шаҳри дур. Модарро пул мефиристод. Рӯзе хабари маргаш омад, баъд мурдааш. Ҳамшаҳриҳо ташкил карда бо қатора фиристодаанд. Оварданд, ки ҳаммаҳаллаҳои шарик-кори гушнамаст беҳушона корд зада куштаанд... Ҳоли модар чӣ шуду... Тасвирнопазир. Зеро ғами Гулоб дар олам намегунҷид. Як ҳудаш монду сағу гурба ва мурғу хурӯсҷӯҷааш, ки ҷуз Полвон ҳеҷ кадоме бо модар ғамшарик шуда наметавонист.

Дар паси девор падар худро мепучиду мегирист, ки ин ҳама аз ношукрии ӯ. Зеро аз зани нав умеди фарзанд нест. Нозо бароварданд духтурон. Акнун Хидир пардаи тирезаро мебардораду саҳни ҳавлиро нигоҳ мекунад ва ҳар ҷое, ки писар буда бошад, ёд меорад; аз рӯзи ба дунё омадан то аз дари оҳанин баровардани тобуташ. Аламангез аз ҳама девонавор саҳни ҳавлӣ гашта ҳар ҷойи пою дасти писар расидаро дастмол кардану бўсидани модар ва ба сараш барф борида, сафед гаштани мӯяш...

Инак бозиҳои дигарро мебинад Хидир: ӯ мебинад, ки Гулоб мисли дигар занҳо мӯи якбора сафед гаштаашро ранг намекунад; усмаву сурмаву гулгуна ҳам надорад – замони зани ӯ буданаш ҳам чунин орову торо надошт. Ҳоло рӯймоли сиёҳ бар мӯи сафед меандозаду сар афканда, аз замин чизе ҷуста, мееравду меояд. На! Ӯ аз Замин ҷуз нақшу пайи пойи дар ягон порайи роҳ ё бетони рӯи ҳавлӣ мондаи писар қизи дигаре суроғ надорад. Ғанбор сараш, ғамзада танаш. Рӯзҳои истироҳат ҳазон мерӯбад. Баъд зимистон дар офтобрӯи бунӣ хона аз нури хеле ба ҷануб майлкардаи Офтоб, ки аз ин гӯшаи ҳавлӣ мебарояду ба он гӯшааш фуру мееравд, гарм мешавад. Зери айвони офтобрӯи бино, ки гузашт, Хидир ҳазор пардаро якбора занад ё канад, ӯро дида наметавонад. Хидир бо чунин рафторҳояш чӣ меҳаҳад? Касе намедонад; ҳатто худааш. Васвосӣ мекунад чунин рафторҳоро; пинҳонӣ аз зани наваш. Чун шарфаи пой омад ё садойи кушода шудани дари айвон баромад, пардаро ҳамвор мекунад ва рӯи кӯрпачаи якаандоз дароз мекашад, ки роҳат дорад. Ҳолиё чунин шуд: Гулоб ба гурбайи Ало – тағи шикамаш сафеди аз дум то гӯшҳояш бўрранги як-як торҳойи зардча дошта, зери дарахти хурмо чизе гуфтан меҳост ё шуруъ ба гуфтор карда буд, ки Хидир пардаро пӯшида, дароз ёзид. Яқин аз «гуфтор»-и ҷавонзани шаттоҳаш ибӯ дошт. Гуфтору рафторҳойи ӯро дида бо порсони Гулоб муқойиса мекард. «Ҳа! Ҳаваси беват кард?!» чанд бор манша кард. Хидир дид, ки намешавад, худро ба нодонӣ зад. Аз фироқи Такдир «ох!» кашид. Чун пойгаҳ хало кард, ба мушоҳидаи паси тиреза машғул гардид: Гулоб азопӯш. Чунин ҳол нагузорад, то Хидир дурӯдароз нигоҳ кунад; ёди баччаашро орад. Пардаро мепӯшад. Дароз кашида фикру андеша мекунад. Аммо дилу гурда надорад ё рӯяш намешавад, ки наздик рафта ба зани никоҳиаш чизе гӯяд. Дар коғаз устухон печонида оварда пеши Полвон гузоштану хӯрдани онро тамошо кардани Гулобро мебинад; ба Гурба парсингу порайи нон ва ба мурғ нонреза рехтанро мебинад: «Бо ҳамин корҳо худро андармон медорад» бе ҳеҷ андеша аз дил мегузаронад. Ва сари ду по назди гурба ништаста, пушташро сила кардану ҳар гуна ишораву ҳаракаташро мебинад. Аммо насиҳатоҳанг, баъзан ғазаболуду омирона сухан карданашро намешунавад: «Ман пир шудам, Ало! Вагарна муқобили ҷабру ситами замона лашкар ҷамъ мекардам. Аз чунин рӯз дар ҳамон

чанг мурӣ, шаҳид мешавӣ. Чунки барои ватан, миллат ва нангу орият гази кардӣ. Ту бояд чун модари баномуси қавмат ин корро бикунӣ; бояд бисёр зойӣ. Хуб тарбия намойӣ. Чанговар ба воя расонӣ. Ҳама гурбаҳои Оламро бохабар гардонӣ; иттифок баста муқобили лашкари Мушон чанг эълон бикунӣ; Гетиро аз тухму саргину бўии бади онҳо тоза намойӣ. Ин ҳаромҳо дар сурфайи сӯроҳкардашон саргин мекунам. Сабил, пул нест-дия! Вагарна чанговари кирои оварда пайи пойи инҳоро рӯфтан имкон дошт. Ҳасту кам: барои ғӯру ҷӯбам чанд дирамро дар латтаи гиреҳ карда дар оҳанкутӣ андохта мондаам. Муш нахӯрад, гуфта. Пулҳои пештараро ҳам чамъ карда будам. Ҳамааш сӯхт ё беқурб шуд. Акнун дирам ғун мекунам. Намедонам, он рӯз кай мерасад. Тақдир... Тақдир нест, ки...(Ало ба бағали Гулоб рост шуда, ашқи ба рухсори заъфаронӣ шоридаро лесид. Ў фик-фик карда, гурбаро ба банди дилаш пахш кард ва афзуд:) Аз дасти ин мардҳои ҳармиҷоз коре намеояд. Аз паси гурбаҳои мода сар-сари девору лаб-лаби бом овора. Аз сари худат гузаштагӣ, ки чашмашонро хун гирад, доду фарёд зада ҷиҳое ки меғӯянд, ҷиҳое ки ваъда медиҳанд. То лаҳзайи ком – шер. Харашон, ки аз об гузашт, гурбайи ошолуд! «Не» нагӯ! Ман ёрӣ медиҳам. Хонаву дарамро мефурӯшаму ёрӣ медиҳам. Як шабро рӯз кардан бошад, ҳамроҳи навбатдорони беморхона дар ҷойи нишастаам мегузаронам».

«Мяв! Мяв! Мяв!»

Гурба муш овард. Аз афташ, мушҳои ҷойдорӣ. Хурди бўр-ранг. Ё баччаи он мушҳо бошад, ки таҳҳонаи заводи Қирро бў гиронда буданд ва агар ба сахни ҳавли бароянд, замини бетонӣ ранги қирро мегирифт. Муши мурдаро ба даҳон уреб дошта, думаш кашол, шерона гом зада, сари шонаҳояшро бардошта, «маав!» гуфт. Ин садояш ва талаффузаш дигархелтар буд ва пишакча давида аз сӯроҳии девор баромад. Гурба мушро ба замин гузошт. Ба баччааш нигоҳ накарда, канор рафта, вазн ба замин андохта, дароз кашид. Пишак аввал ҳайрон-ҳайрон ба мушаки мурда нигарист ва чизе нафаҳмида, сӯйи оча нигашт. Оча хештан ба нодонӣ зада, эътиборе надод. Пишак бозихои дар хона ва сахни ҳавли омӯзондаи очаашро ёд оварда мушакро бо панча ҷунбонд; ба хадукаш расид. Мушак ҳис кард, ки пишак нодон аст, якбора ҷаста фирор кард. Пишак низ ҷаста боздошт ва ба даҳон гирифта ба ҷойи аввалааш гузошт. Сонӣ ба бозӣ даромад: даст-даст карда ин паҳлӯ он паҳлӯ гардонд; дудааст аз як даст ба дасти дигар гардонд чун футболбоз; ба даҳон гирифта пушти сар партофт ва баробари ба замин заданаш пахш кард. Боз боло андохту дошт; ба замин гузошта, пеш-пешӣ пой бурд. Ў ба мушак нишон дод, ки футболбози моҳир аст; бо каллаву пой тӯбро бозӣ медоронад. Ба самбо гузашт: ин тараф гелонду он тараф; аз сари

китф партофт; аз думаш дошта кашид; гӯшмол ҳам кард. Курут, чормағз ва латтаи баччаҳо чун тӯб лӯнда карда пеш-пешӣ по мезадаро гелон-гелон бозӣ доронда гум кард ва боз ҷуставу ёфта, бозиро идома дод; вале мушаки мурдасурат якбора тохта байни бутта даромад ва пишак харчанд аз ҷаҳор тараф нигарист, надид; ба дасташ ҳам наомад. Магар гум кард, ки сӯйи оча нигарист ва «мӣ-мӣ!» кард. Оча гурехтан ва кучо рафтани мушакро гӯё надида буд. Аммо чун хеста рост рафта даст даруни бутта андохта мушакро кашада баровард, пишак ҳайрон монд: «Мяв! – ман ҳам ҳамон ҷо даст андохтам, аммо дастам нарасид». Гурба чизе ҷавоб надод. Пишак ин бор ҷӣ маънӣ кашид, ки бо мушак варзишгарӣ кард ва ҳама гуна навъи варзишро бозӣ доронидан меҳост: самбо, футбол, баскетбол; бозиҳои сиркона; гӯю ҷавгон, бачақитиққунак ва бисёр бозиҳои дигар, ки паҳлавонро ҳам аз ҳолат равонад ва мушак мурдаи тапа-тайёр гардад. Чун ҷашм нимкоф карда бинад, ки пишак ҳатӯл истода, якбора ба ҷоке, ҳаволие, миёни гиёҳу буттаҳо ва даруни кафшу калӯш пинҳон шавад; дилаш дар бозӣ, ки шербаҷча ўро пайдо карда тавонад ё боз оҷашро ба ёрӣ хонад. Пишак баъди танбеҳи оча хушёртар гашт ва ҳикояҳои ў ёдаш омад, ки то ҷӣ андоза муш муғамбир, маккор ва ҳилакор мешавад. Муши мурда шуданаш як бало, дандони тез ва макраш сад бало: «Ду подшоҳ буд. Чун бо ҳам вохӯранд, баҳсу талошҳо зиёд мешуд. Яке сағашро таъриф мекард, дигаре гурбаашро, вале ин дафъа Меҳмоншоҳ ба ҷойи сағ мушро таъриф кард:

«Муши ман филро аз беша гурезонад!»

«Гурбайи ман аз сари шом то субҳ тори сар чилчароғ бардошта шаби маро рӯз гардонад; осмону замин такорӯ гардад ҳам чилчароғ аз сар наафканад!»

Шоҳи дигар, ки ҷуз гараву кимор шуғли дигар надошт, ўро наҳ заду ангехт, то хунаш ба ҷӯш омада, гарав бандад:

«Биё, мон! Кадом гурбайи гушна шаб то рӯз чилчароғ бардорад? Як бор «мяв!», ки гуфт, чилчароғ он сӯ, якчароғ ҳам аз сараш парида равад!»

«На, бобо! Гурбайи ман таълимдида. Медонад, ки чилчароғ аз сараш афтад, рӯғанаш дар гирифта, ҳама ҷоро сӯзонад; на хона монаду на ҳуди гурба. Аз ин рӯ эҳтиёт кунад».

«Гарав, ки натавонад!»

«Гарав!»

«Ба ними Ҳазина!»

«Ба ҳамаи Ҳазина!»

Шаб. Ҳарами шоҳи гурбадор тира. Дар гӯшайи толор гурбайи номиву таърифӣ чилчароғ бар сар дорад. Толор базӯр равшан гардад. Шоҳ ҳар замон ба таъриф дарояд: «Мӯяш начунбад! Миччааш ҳам нахӯрад! Иншооллоҳ, бозиро бохтед, шоҳ!»

«То субҳ вақт зиёд аст, шоҳ!»

«Субхро низ хоҳед дид!»

Посе аз шаб гузашт ва шоҳи аввал аз таърифу ситойиши гурба хаста шуд, ки ҳамёзайи хоб кашид.

Шоҳи дуввум як бор сурфида хоб ё бедор будани ўро донистанӣ шуд. Ў «ҳмм!» гуфту чизе наафзуд. Пас ў аз остин мушero бароварда, сар ҷониби чилчароғ дошта, раҳо кард. Муш бӯй зада, йўрга карда ҷониби гурба рафт. Гурба устувор медошт чилчароғро ва ҳатто сӯйи муш майле накард. Ҳамчу духтарони кӯҳсор, ки сатили об бар фарқи сар бардошта, надошта аз сари чашма то хона бубаранд. Чун муш резачорпо замину ҳаво бӯй кашида, дар масофайи ду ҷахиши гурба дуртар аз ҷойи истоди ў гузашт, гурба безобита шуд. Сояйи ашӯи хона дар деворҳо ҷунбиданд. Вале чилчароғ бар сари гурба устувор буд. Шоҳ «Заминларза!» гӯён бедор шуд. Нигарист сӯйи гурба, ки чилчароғ хуб медошт. Вале андаке қач тофт.

«Чароғаш қач шуда?»

«Шумо хоболуд, шоҳ. Дар чашматон тобад!»

Шоҳро ғафлат зер кард. Шаб аз шаб гузашта буд. Шоҳи дигар муши дуввумро сар дод. Муш аз назди гурба гузашт. Гурба ҳамла карданӣ шуд. Донист, ки дуртар. Лаб лесид. Чароғ қачтар ғашт. Шоҳи гурбадор чашм кушода дид, ки гурба бо ҳилаву найранг гардан қач карда чилчароғ медорад.

«Чӣ шуд ба ту?» гӯён хест ва рафта чароғи тори сари ўро рост кард: «Хушёр ист! Мабод, ки сарамро хурӣ!» Ҳамёза кашид шоҳ: «Субх наздик барин!»

Шоҳи дуввум донист, ки таъна ба бой додани гарав занад. Муши саввумро сар дод. Муш майдареза сӯйи гурба рафт, ки оби даҳонаш баройи ду муши пешин равон шуда буд. Наздик рафт ў. Гурба безобита шуд ва сояҳо ларзиданд. Шоҳ нигарист сӯйи гурба, ки муш наздикаш рафта буд. Шоҳ фарёд зад: «Шер!» Гурба ҷаҳид. Муш ба даҳон гирифт. Чилчароғ аз сараш парида, рағвани тафсидаву рехта аланга гирифт...

Пишак афсонаро ёд овард. Гуфтайи очаро низ: «Ғофил мабош!» Баъд якбора ғажжӣ баромаду «муши мурда» дар даҳони ў ҷонбозӣ кард. Почаякаш питирас заду ёзид. Пишак онро гоҳ дар лунчи рост дошта, гоҳе ба лунчи чап гардонида, хойиду морвор фуру бурд. Сонӣ чун очааш лаб лесида ҷонибаш тохт. Ноз буд ё миннатдорӣ, худро ба ў молиду сойид.

Росу саҳт ба танг омад. Мушҳо он қадар зойиданд, ки тахҳонаҳои собик заводи Қир нагунҷонад. Мӯрҷавор даробаро доранд ва ягон ҷойи ҳалолу тоза намонда, ифлос кардаанд. Инчунин марғҳои базӯрӣ он қадар қир кардааст онҳоро, ки ҳама ҷоро бӯй гирифтанд. Шоҳ Росу дар ҷунин шаройит зиндагӣ карда на-тавониста, гоҳ-гоҳ лаби наҳр барояд, то нафаси тоза гирад. Кадом

давлатманд гандуми зери борон мондаро оварда дар сахни бекаси завод рехтааст; мӯру малах ва паррандаву чарранда рез кардаанд. «Зери боронмонда» эълон шудааст. Лек чунон захрогин будааст, гунчишку мусича дар ҳаво мурда, ба замин резанд; мӯру муш дар ҳаволиву сари роҳ аз пой монда хобанд ва гурбаву сағҳо низ ҳар ҷо-ҳар ҷо мурда, хобанд, ки сабабашро касе надонад. Баъзе касон тахмин кунанд, ки муш гандумро хӯрд; мушро гурба хӯрд; гурбаро сағ хӯрд... ва Олам захролуд шуд.

Росуро ин чиз аламангез нест. Аламангез он аст, ки гоҳи канори об буданашон тайёраҳои душман гунгу ҳамӯш дар ҳаво пайдо шуда, рост тори сари заводи Қир давр гаштанд. Тайёраҳо чунон омаданд, ки дар Ҷанги Бузург ба сари душман рафта гулӯлайи марғ борида буданд. Ҳоло Мушгир ҷўчаҳояшро паррончак карда, села гашта дар фазойи завод гирд гарданд. Росу дар ихотайи ҷондорҳояш, ки ҳама якранганд, андеша дорад: «Бурун омадани маро аз зиндон хоб дидаанд». Хамидани онҳоро дида, оҳиста худро ба об зад. Ва то торик шудани рӯз бурун наомад. Дар ин муддат ҳама саргузашташро бори дигар аз лавҳи хотир гузаронд ва ба хулосае омад: «Чорае бояд андешид...» Ва ин андешаро бурун аз об, замоне ки ҳама паррандаҳо хуфта буданд ва баъзеашон чун Росу хобҳои чаппаву барғалат медиданд, аҳли рикобро дар гирдаш зичтар дошта, машварат меорост: «Илоче бояд ҷуст ва қаноти ин мурғони осмониро бояд ғўла кард!» Дар торикӣ ларзиши тани ҷондорон ва наздиконашро шоҳ надид. Зеро ҳамон лаҳза бадани ҳудаш ҳам ларзида дар пўшташ мурғак давида буд.

«Агар шумо лозим донед, ман дигар ба он обхона барнагардам!»

Ҳама розӣ буданд ба ин андеша. Зеро худашон ҳам безор гашта буданд аз «чӣ-чӣ»-и мушбаччаҳо ва бўйи гулӯгиру хафакунанда ва захдон. Валеқ илоҷи баргаштан надоштанд. Ҷунки ҳоло ҷанги Росу сар нашудааст бар зидди адўвон. Ҳам нагирифтаанд коху дижи шоҳиро.

«Бояд бо Ҷосу ҷудогона гуфтугў кунам...»

Сухан ва фикраш ба охир нарасида як садойи талхи ҷондоре баромад ва ҳама худро ба об заданд.

Муддатҳо баъд, ки муҳити атроф чун қаъри наҳр орому бесадо гашт, садое омад:

— Кӣ нест?!

Ва ҳамоне, ки набуд, «ман!» гуфта натавонист. Аз хомӯшийи гарон Росу дарёфт, ки ҷанги заминиву ҳавойӣ сар шудааст бо эшон.

«Ман ин хел як умр зери об зиндагӣ карда натавонам, Ҷосу! Қасрҳои зеризаминии ин мулкро пайдо бикун!»

Ҷун посухе наомад, пиндошт, ки пешгардони душман Ҷосуро даҳон баста бурдаанд. Вале онсўтар пойи ӯ ба шаст ё ягон банди

симдор андармон гашта, Ҷосу ба раҳо карданаш машғул буд. Ў сухани Амирро шунида бошад ҳам, посух гуфта натавонист. Зеро якин қард, ки дар он ҳолат бояд овозаш ларзад, ки сонӣ аз маломати Росу ҳалос шуда натавонад. Аммо Росу андешаи дигар дошт: «Худам меҳӯрдам, беҳтар буд...» Ин садо бо шав-шуви боду об ба гӯши Ҷосу расид. Низ дар дилаш посух гуфт: «Гирифторийи банд беҳ аз гирифторийи шиками носери ту!»

«Талафоти бузург!»

Дониста, ки ў зинда, ё надониста, фарёд зад аз рӯйи сипоҳигарӣ.

«Ман! Ман ин ҷо шоҳам! Қапиданд, раҳо намекунанд!»

«Фармон медиҳам: дӯсти ман Ҷосу дар кадом вазъу ҳолате бошад, озод намоед!»

Шалап-шалапи об баромад. Ҳама сӯйи садо тохтанд. Ҷосуро дарёфтанд, ки андар ҷомайи қурбоққа андармон шудааст.

Гурба боз овард мушак ва сар дод пеши пишак. Зинда буд. Гурба ҷунон беозор овард, ки гоҳи аз ҷое ба ҷое кӯчонидани баччаояш ҷунин мекард; аз паси гарданаш дошта, овезон мебурд ва дандонҳояш озоре намедоданд. Мушак, ки осебу озор надида буд, пишак ба ў нарасида, канд думро ҳода карда. Пишак, ки ҷунин ҳолро ҷашмдор набуд, имтиҳони оча пиндошта ду-се ҷаҳида панҷа зад ўро, ки каллапо рафт. Пишак шерак гашта паҳш қард ва бардошта ба даҳон ҷониби гурба нигарист. Ў нигоҳашро ба дигар сӯ бурд, то баччааш донад, ки аз қаҳрамонийи ў огоҳ нест. Пишак муш дар даҳон «мав! мав!» қард. Гурба нигарист сӯяш ва ҷу сайёди шалпар худро ба замин андохт. Пишак ба бозӣ даромад бо муш. Ҳама усулҳои дар варзиш аз куҳансолон омӯхтаашро ба қор бурда, ҳунарнамоӣ қард, ки то андозае истехзо дошт. Мушак ҳар бори ба ҳаво паррида, ба замин задан гуруҳтан меҳост, аммо мадораш нарасида; якин мекард, ки аз дасти набераи шер раҳо ёфтани имкон надорад. Худро ба мурда андохт.

Мурғи Тоҷдор қурт-қурткунон ба пишак наздик омад ва вағидаву фаҳида бузурғтар шуд ҷу филмурғ ва ҳучум овард. Пишак дандон гиз қард ва ба таҳдид гузашт. Дид, ки зӯр надорад, пас-пас рафт ва тарсида ҷониби гурба давид. Ҷун Тоҷдор ба мушак наздик шуд, ҷонварақ хесту гуруҳт. Тоҷдор «қиғ!» гуфту қуд-қуд қард. Ў гурбайи ошно ба кӯмак хост. То гурба ва аз пасаш пишак тохта омаданд, ки мушак роғи девор даромад. Мурғ қуд-қуд қарда, он ҷо рафта, қомат баланд дошта, ҳабар аз ҳатар дод ва гурбаро фаҳмонд, ки муш дар роғи девор аст. Аммо пишак ҷандон аҳамият надода, бӯй гирифта мерафт бар асари муш; то ҷое рафт, ки муш даромада буд ба ҳавоӣ. Гурба ба як ҷашм, сонӣ бо ҷашми дигар нигарист ба роғ, аммо надид ҷизеро. Баъд даст даровард. Яқитфа гашта, даст дарунтар бурд. Аммо ҷизе наомад ба ҷанг.

Сонӣ бӯй кашид аз роғ ва болотар даст андохта, каш-каш кард. Як бор нӯги думи муш намуд. Боз ғайб зад. Гурба ғзид бар кади девор. Қоматаш болотар шуд. Даст андохт аз нав. Мушак «чӣ-чӣ!» кард ва якбора аз болоӣ дасти гурба парид, гурехтанӣ буд, ки пишаки то ин дам чашм аз хаволӣ наканда, филфавр хучум оварда дошташ. Гурба чизе нагуфта, ба назар ором канор рафт ва таҳдид ба Тоҷдор кард. Ӯ низ вағгид қониби гурба, вале ба ғазабӣ ӯ тоб наоварда, ба пасу пеш нигоҳ карда, канор рафт: зери дарахти хурмо. Аз ҳавзайи беҳи дарахт об хӯрд, то ғазабаш паст шавад. Чӯчааш низ об хӯрд ва ҳар бори нӯл ба об зада сар бардошта, фуру додан менигарист сӯйи гурба, то наояд; якбора пишахро низ аз назар мегузaronд, то мушахро якбора фуру надиҳад, зеро ӯ низ умедвор аз гӯшти он хукандом. Тоҷдор об хӯрда нӯл афшонд, то катраҳои дами бинӣ ва ғабғабро таркарда парешон гарданд ва ӯ худро сабук эҳсос кунад, ки аз дасташ ҷанг меояд ё на? Чӯча низ аз об сер гашта, чунон кард, ки оча. Лек кори ӯ танҳо тақлид буд; дар зер нияте надошт. Ҳоло ҷангро намедонист. Чанд бор бо бародарон қад ба қаду нӯл ба нӯл гашта, аз сар чиҳое гузаронида бошанд, ҳудашон донанд; яқин баройи чой ё таксими мерос; зеро ҳама шохзодаҳо чун ба дунё оянд, ғами шох шуданро доранд ва ба найранги нобуд кардани якдигар пардозанд. Валеки чӯча чандин бор рост ба чашми бародарон нигарист; чизе гуфта натавонист; қомати ҳар қадом баланд; аврангзеб тофт. Лек мушон ёрӣ доданд хурӯсчӯчаро; дигаронро хун макиданд, хурӯсчӯчайи сурхчайи рангаш ба ранги Росу наздик саломат монд.

Тоҷдорро гӯё тафси дил паст шуд ва муши мурдаи пеши пойи пишак бедаму дуд ғелонро дида «қуд-қуд!» кард: «Ба кӣ мекуни ин баҳонаҳоро? Ғилбор кардӣ хонаҳоро!»

Пишак бозмонд аз бозӣ; сӯйи оча нигарист, ки чӣ мегӯяд Тоҷдор? «Мяв!»

Аммо гурбаро хуш наомад, ки аз хоб хезад. Зеро овози пишак чандон хатар надошт, балки аз ноӯҳдабаройи хеш шикоят мекард. Гурба кайҳо ба ӯ гуфта буд, ки бояд мустақил бошӣ ва худ хешро саришта бикунӣ. Луқма ба даҳонаш овардааст; боз нолад. Аз чунин ҳол Тоҷдор шерак шуд ва тез омада пишахро як нӯл зад ва муши мурда ба нӯл гирифта, андаке дур бурд ва пеши чӯча андохт. Чӯча ба муши ночунбон нигариста қантар кард; гоҳ бо ин чашм нигаристу гоҳ бо он чашм. Аз ин сӯ гузашту аз он сӯ; хуб нигоҳ карду дид, ки мечунбад ё на? Пасон тарсуву парешон гарданро ҳам кард, ғзид ва як нӯл зад; нӯл заду пас гурехт. Зеро муши мурда чунбид. Чӯча паҳлавонона ён дода пас рафт ва боз пеш омада нӯл заду бардошт ва аз ҳамойил будану алвонҷ хӯрдани мушак хӯсида, насиба аз даҳон андохт ва часта аз тораи гузашта «қиғ!» гуфт, ки аз пояш дошта бошад. Лекин Тоҷдор чун гурба ба рафторҳои чӯчааш бепарво набуд. Чунки ӯ низ мисли гурба чан-

дин бор ба фарқи сари бачча минқор зада аз канораш ронда буд, то илоҷашро биёбад: «Бузург шудӣ; ризқат дар поё нӯлат!» Аммо шабҳо зери бол гирифта меҳобид, то мушҳо хунашро намаканд. Боз, Мушгир ё зоғе парида гузарад, ҷанголу минқор тез мекард ва ба набард омода мегашт. Тоҷдор як чизро аниқ медонист, ки хурӯсақ аз тухми худаш нест: Гулоб ба қадом ҳамсоя тухми ўро бурда «бехурӯс!» гуфта иваз карда овард ва зери пояш гузошт. Тоҷдор ўро назойида бошад ҳам, дӯст дорад. Зеро меҳри модарӣ танҳо дар зойидан нест! Дар тарбияву бузург қардан низ ҳаст. Замона ҷунон аст, ки аз партовгоҳҳо афғонаҳоро пайдо кунанд ва аз буни деворҳо тифли навзодро. Баъзеи онҳоро мушони гурусна хурданд ё сағони дайдуӣ бесоҳиб, ки ҳоло аз заҳри марги муш намурдаанд. Баъзан таҳмин, гоҳе яқин кунанд, ки ҷунин афғонаву норасидаҳо, гӯштҳо аз онӣ ҳамон беваҳо ва духтароне бошанд, ки аз қадӣ роҳҳо бордор шуда буданд. Ҳар қизӣ нав расм шавад мардумро. Пештар ин қорҳо тағӣ домонӣ буд, ҳоло лаби домонӣ шудааст: ягон-ягон духтаронро медидед, ки сарӣ роҳҳо – дуртар аз истоғҳо ба умедӣ ёре ё харидоре истанд. Бетаҷрибаҳо ё аз дасти қамонбадастону пулдорон фиребхӯрда нигарон истанд, то рӯзӣ пайдо кунанд. Боре ронандаи қамтаҷриба ё аз ин асрор нооғоҳ як дӯсташро наздӣ бозор фурувард ва мошинро гардонида боз-пас равои шуд. Сарӣ роҳ духтараке меистод; ду қашм аз ронанда нақанд. Ҷун ў низ ба қашми ронанда афтод, табассум қард. Ронанда пиндошт шиносест ё аз бемошинӣ азоб дорад, савор қард, то роҳаш қўтоҳ шавад:

— Қучо барам?

— Қучое хоҳед!

Дами ронанда ба дарун зад. Хеле хомӯш рафт. Аммо ҳазору як андеша дар сар дошт: «Ҳамоне ки дӯш тариқӣ ойинаи нилгун сухан мекард, ин нест мағар?»

— Ман шуморо дар қучое дидағӣ барин?

— Дар қамин сарӣ роҳ будағист-дия?

— Не! Ба назарам дар ойинаи нилгун.

— Неее!!! – Қандид ў: – Вай дуғонам.

— Ҳааа... баъд қӣ мешавад?

— Баъд давом дода мегардем. Қӣ бисёр? Бадмасту мошиндор... Мошинат бўи муш мекунад, ақа...

Ронанда саҳт тормуз қард. Пешонии духтарак ба шишайи пеш бархӯрд.

— ... Хӯш! Ман шуморо қамин қо мефурорам. Қонаи ман дар тариқи Қорқинор.

— Ман қам Қорқинор меравам.

— Не-не, духтари нағз! Ман қанд қо мегардам, сонеш баъд, қона меравам.

— Ман қам!

Ронанда то ин вақт, ки ду-се аз ойна ўро дида буд, баргашта нигаристаш:

— Чихелин духтарӣ?

— Ана ҳаминхелин! Агар хоҳӣ, ки аз ман халос шавӣ, ҳаққамро медиҳӣ, хушрӯяк фурумада меравам.

— Чихелин ҳақ?!

— Ман илтимос кардам, ки мошинро дор? Не-а? Худат доштӣ. Гумон кардам, медонӣ, ки мо барои чӣ мурғ барин якпоя сари роҳ меистем? Шояд ҳама ин чизҳоро дониву ман маъқул нашуда бошам? Ё пул надошта бошӣ?

— Надорам!

— Надошта бошӣ, аз мошин мефуройӣ. Мисли мани бепул ба ягон мошин даст мебардорӣ. Гуфтугӯ мекунетон. Бурда коратро мекунад. Пул медиҳад. Ту ба ман медиҳӣ. Ҷонат халос...

— Дафъ шав, чалаб!

— Дуруст мегӯӣ. Ман чалаб! Зиндагӣ маҷбур кард, ки чалаб шавам. Акнун туро маҷбур мекунад, ки кунте шавӣ!

— Фуру, фоҳиша!

— Ин айб нест! Худ аз худ фоҳиша нашудаам. Аввал дасти зӯрӣ карданд. Баъд куштани шуданд. Коре нест. Маҷбур гаштам фоҳиша шавам.

— Ман туро ба милиса мебарам! – мошинро дар гиронда ва ронда гуфт.

Духтар қаҳ-қаҳа зад:

— Кори хуб мекунӣ. Нисфи умрам бо милисаҳо гузаштааст. Бубар! Бубинем, ки милисаҳо дӯсти туанд ё дӯсти ман!?

Ронанда саҳт тормуз кард. Духтар аз байни ду курсиҳои пеш гузашта ба сари дастайи суръатафзо бархӯрд: «Куштӣ!!!»

— Ҳаққи ту ҳамин!

Духтар дасти чап дар пешонӣ, бо дасти рост кашидаву кушода ба бари рӯйи ростии ӯ зад:

— Ҳаққи ту ҳам ҳамин!

— Ту бо кӣ бозӣ дорӣ? Лингата аз осмон меорам!

— Инро зиёд шунидам! Аз дасти шумо мардҳо бало намеояд! Ман ҳам нигарон, ки ягон кас кушадам ва аз чунин зиндагӣ халос хурам! Шумо маро ба фоҳишагиву чалабӣ таъна мезанед! Ман аз ҷонам сер шудагӣ! Дар хона падару модарам ва кӯдакам нигарон, ки аз дар дуто нон медарорам ё ягон чизи дигар! Ту вақти маро гирифтӣ. Он ҷо меистодам, то ин вақт сад мошин омада меистод. Баробари истодан мепурсид: «Чанд пул?» Ту мардаки номард «Кучо барам?» гуфтӣ. Тартиби шаҳри худро, ки намедонӣ, чаро мошин медорӣ? Ё пассажир ҳаёл кардӣ? Пулат набудааст...

— Чанд пул?

— Ҳазор дирҳам!

—...

— Ака! Пулат ҳам лозим не... Як кори савоб бикун: Ман пеши чархи мошинат дароз мекашам. Аз болоям ронда гузар...

Ронанда аввал ғазаб кард, сонӣ ҳайрон шуд, ки духтаракро фаҳмида наместавад. Пули ройгон хоҳад ва боз худкушӣ кардан хоҳад.

— Ягон чафо расидааст ё ягон дард дорӣ?

— Худат бедардӣ, ака? Бовар надорам? Зиндагиат хуб мебуд барои ҳазор дирҳам худро ин қадар азоб намедодӣ. Аз мани нокаси ҳаром, чалаб, фоҳиша ҳарфҳои паст намешунидӣ.

— Ма, ма! Ма пул!

— Пулат ба худат насиб бикунад. Аз ман халос шудан хоҳӣ, як роҳ ҳаст: маро бо мошинат пахш карда, хунабро рехта мегузарӣ, вассалом.

— Девонай?

— Ҳо! Девона ва пасттарин зани олам. Агар не, чун мушони захролуд аз раги гарданат мегазам.

— Мурдаат чанд пул меистад?

— Ҳисоб надорад.

— Хӯш... Ана коғаз, ана қалам... Бинавис, ки мурдаат чанд пул меистад ва розӣ ҳастӣ, ки ман ба ҳамон нарх туро бикушам...

— Розӣ... Ба ройгон розӣ.

— Хӯш. Фуру. Пеши чархи мошин дароз каш.

Чӣ алам буд. Чӣ қисмату тақдир, ки духтарак чунон кард.

Ронанда тугмаҳои дарҳоро пахш кард, шишаҳоро бардошт ва чу маҳбуси ҳайратзадаӣ одамкуш чӣ кор карданро намедонист. Пас ронаду гурезад? Ё фуруяду дарро куфл карда назди милиса тозад? Зеро духтар пеши чархи мошин дароз кашада буд. Аз сару тани ронанда арақ рехт. Нафасгардон низ шуд. Худ аз худ дари мошинро кушод. Ҳаво расид ба сару рӯяш. Дигаргуна шуд. Пеши мошин гузашт. Духтарак пасрӯ чафси чарх ёзида буд. Раҳгузарҳо чамъ шуда буданд ва мошинҳо бозистода садо медоданд.

«Ҳез, хоҳарак...»

Ин садо ҳама садоҳоро пахш кард. Духтар нашунид. Гӯй аз тарс мурда буд.

«Ҳез, хоҳарак. То хонаат бурда мемонам...»

Ҳолиё чӯча мушро хӯрдан хоҳад, аммо аз тарсу ҳарос, мабод, ки ҳудашро муш хӯрад, кебида, бо ҳазор ранг нағма, ҳолат ва ҳаракат ба мушак наздик шавадур. Нӯл зада, пуртахлука аз тораи қаҳида гузарад. Ба назар ҷондоре аз пояи доштанист; дусе қадам дур рафта, гардан қач карда нигарад. Бинад, ки мушак мурдавор хобида, аз кашокашу бардорузанҳо тар шудааст; аз арақи тан ё аз оби даҳони гурбаву пишак, туфи мурғу чӯча ва ё ашқи пинҳонии ҳудаш. Ва як бор кранвор бардошта андаке бурд. Алвонҷ марафту аъзойи танаиш намечунбид мушро. Боз шерак

шуда омад ва ба нӯл гирифта тохт чӯчайи пойдарози аз тухми хамсоя рӯида. Аммо Точдорро тафовуте нест, зеро аз зери домони худаш баромадааст. Дӯст дорад ва нагузорад, ки зиёнкоре наздик шавад. Ва чӯча то ҳавзаки гирди дарахти хурмо бурду партофт. Ҳанӯз ҳам харосаш бартараф нагашта буд. Зеро оча чандин бор таъкид карда буд: «Агар ёронатро мушон нахӯрда буданд, села шуда, бозихо мекардед».

Ва дертар, баъди нӯл задану гирифта гурехтанҳо, ба замин задану афшонданҳо каме ошно шуд бо мурдаи муш. Инак бовар кард, ки мурдааст. Бо нӯл бардошта афшонд. Аз сар, аз пар, аз почаш дошта фуру бурдан хост, аммо ҳеҷ ба даҳанаш наомад. Аз сараш боз дошт. Ба даҳон гирифтани шуд, нарафт; гӯшҳои хуқонаи мушак тофтанд; сафедии таги шикам, пойҳои паррандагонии бараҳнааш низ. Сахт андохт ба замин. Сар боло карда очаро чуст: «Чу-чу! Биё, пораш бикун! Дар даҳонам намегунҷад!»

Ин замон пишак «мӣ-мӣ!» кард сӯи Гурба норозиёна. Гурба донист, ки коре шуда. Оҳиста сар бардошта нигарист сӯи пишак, ки думакаш аз ҳад зиёд боло, безобитаву ғамзада аз ӯ мадад чӯяд. Мушро андар даҳони чӯча дид. Ғазаб карда, шерона ба замин пахш гашта, ҳам-ҳам қониби чӯча рафт, ки гоҳи сайд гирифтани чунон мекард ва чун наздик шуд, якбора чаҳид! Муш аз даҳони чӯча парид ва мурғак омад ба даҳони Гурба. Фигон бардошта пар-пар зад. Пеши чашмони Гурбаро гирифта буд. Чун сахттар чафид, чӯча ором гашт. Ӯ шерона гом зада, чӯча уреб дошта, аз байни буттаву алафҳо бурда рӯи хазони баргҳои савсан гузошт. Муш ба ҳоли худ Гурба садое баровард, ки баччааш зуд омада бо чӯча ба бозӣ даромад.

Точдор чун аз ин ҳол огоҳ гашт, фаҳхиду ғазаб кард ва тоҷаш лоларанг шуд. Чунон нимдаву нимпарвоз омада ба пишак зад, ки бозигар чанд ғел гашт, «мӣ-мӣ» нола ҳам кард. Гурба огоҳ аз ҳодиса гашта ҳучум ба мокиён овард. Точдор чаҳида бо нӯлу панча ба чашму даҳони Гурба зад. Чанг оғоз ёфт. Точдор ба омадаи чаҳиш гаштани Гурба фурсат надода, зуд-зуд чаҳида панча мезад. Гурба наметавонист ва намеёрист бидорад аз ягон ҷойи мурғ. Лек пару болаш мерехт аз зарбаҳои хеш. Мурғ гурезонд Гурбаро. Валек Гурба тан надода ҳамчун Точдор фаҳхида буд; шерона ғазаб карда ва таъбир чуста, думашро низ болида медошт; на муйдор, балки пардор нишон медод.

Ва Пишак чӯчаро бозӣ медоронд. Ҳамон ғазабе, ки дошт, низ ба сари Пишак рехт Точдор: коре, ки бори аввал карда буд – фаҳхида, болдор омада зад онро, ки чанд ғел гашт. Гурба ба ёрии баччааш тохту дар нимароҳ бозистод аз тарси мурғ. Точдор қуд-қуд карда норозиёна аз замонаву кирдори он зери дарахти хурмо рафт. Ғазабе, ки дошт, ба сари мушак рехт: нӯл зада, мушаки мурдари зери пояш пахш карда, қашида-қашида пора кард ва бо

ситеза чониби чўчайи беҳунар андохт, то хўрад. Аммо то охир хўрда нашуда, Гурбаро дил сўхт ба сайд. Ғазаб қард ба беҳунарийи Пишак ва худро қадҳудо дониستاني Точдор. Яктоз омада чўчаро бардошта, тори дарахт баровард. Гарҷи мурғ болдор буд, натавонист шохи дарахт барояд. Низ ғазаб қард ва ҳамлавар шуд сўйи Пишак. Пишак низ тозон ба дарахт часпид ва назди оча баромад. Дукаса меҳўрданд чўчаро. Точдор дар зер месўхту пар мерехт қаҳида ба танайи дарахт, вале расида наметавонист ба дарранда. Ва чун аз дарахт фуромад Пишак Точдор чу Мушгир пару бол баровард; якрост омада ба сараш зад; чашмонашро кўр қард ва гўшташро қанда-қанда хўрдан гирифт. Ғаши Пишак чун ғаши кўдак буд. Бедор қард Полвонро. Дид, ки оварди ҳақиқист, низ шарик шуд: тохт бар Гурба. Гурба ба баҳонайи гурез мурғро дошт ва қаҳид тори дарахт. Полвон натавонист расондан. Гурба дар душоҳайи дарахт қарор гирифт ва сару тоҷи мурғ ба даҳон дошта ҳамойил қард. Пар-пар мезаду по Точдор ва ҳеҷ наметавонист раҳо ёбад. Полвон ҳарчанд зўр мезад, ки мурғи ошно аз даҳони Гурбайи ошно раҳо кунад, дасташ намерасид ба он баландӣ. Аммо аз буни дарахт дур нарафта нигоҳ ба боло мекард, ки чун меҳўрад Гурба Точдорро ва қай мефурояд ба замин, то қасд биситонад. Аммо шаб шуду Гурба нафуромад. Дами субҳ таппӣ баромад. Гурба афтид аз шохи дарахт. Полвон паҳш қарду дошт ва аз сараш хўрданро сар қард чунон ки Гурба мушро. Валек Гурба ягон бор ҳам наҷунбид...

Чун Гулоб бозгашт аз қор рўйи хавлиро қорзор дид пур аз хун ва болу пар. Танҳо Полвон монда буд. «Ин қори ту? Аз гуруснагӣ? Ман устухон овардам!» Полвон дум ликқонду устухон нахўрд. Вале ҳамон шаб ғайб зад. Субҳ Гулоб пўсташро дами дарвоза дид: «Қори банғиҳо!» гуфт, ки расм шуда буд сағхўрӣ.

Алқисса: мушак хўрд захрро; чўча хўрд мушро; пишак хўрд чўчаро; мурғ хўрд пишакро; гурба хўрд мурғро; сағ хўрд гурбаро; банғи хўрд сагро; замин хўрд банғиро...

Заҳр ҳам қора нақард мушонро. Дому қапқон ҳам. Зеро дар қапқон бештар рўбоҳ ва гурбаву сағ меафтад ва онҳо лангон – лангон қапқонҳоро қашолақунон мебурданд ва аз рўйи қарғасрез пайдо мекарданд онҳоро. Аммо мушони доғулӣ реб дода, ҳар ҳиллаву найранг қарда аз паҳлўйи дому қапқон меғузаштанд. Дар нўги шастҳойи моҳидорӣ гўшт, мағзи нон, ё мағзу қағзи тар, мавизу тутмавиз, донан офтобпараст гузаронида, сари роҳи мушон ё сўроҳи муш мемонданд, то хўрда ба шаст афтанд. Аммо мушон хўраҳоро чунон аз шаст қудо қарда меҳўрданд, ки шастии ҳолӣ боқӣ мемонд. Агар ягон баднафс саросема шастеро фуру бурда бошад, танобро ғўла қарда гурехтааст, ки на мурдааш пайдосту на зиндааш. Мардум бисёр фикр қарда «аз мост, ки бар мост»

мушхорро истифода бурданд: дар гузаргохҳо, гирди партовгохҳо, роҳравҳо, андар сӯрохи муш, даҳонаи мушхонаҳо, атрофи биноҳо девора сохтанд аз мушхор, чунон ки давлати ҳамсоя минагузорӣ карда буд. Аммо ин мушхорҳо ба домани мушон начаспида ба домони дарози хонумҳо мечаспид ва гашту гузори онҳоро дар ҳама ҷо душвор мегардонд: бавижа гоҳи дар автобусу троллейбусҳо ништастан доман ба домани якдигар мечаспид ё домони занон ба шими мардон андармон мешуд. Сонӣ ҳама аз мушони омада суҳан мекарданд ва як номи умумӣ ниҳоданд:

«Офат!»

Хонумҳои озодаву олуфта ҳам, ки бо мошинҳои махсус меомаданд, аз рӯйи эҳтиёт як бор пушти домонашонро дастмол карда, дилпур гашта бар курсӣ менишастанд. Дар бозгашт дами дар аввал либосҳоро аз назар гузаронида, пасон ба хона мебаромаданд. Он қадар дилбазан шуда буд муш, ки шунидани номаш танҳоро ба ларза меовард. Ба ҷойи кам шудан меафзуд. Гӯё онҳо дигар кор надоштанд; танҳо мезойиданд. Ба ҳеҷ роҳу равиш тухмашонро пок карда намешуд. Ҳар гуна тадбир мечастанд: кӯрхат ҳам мекарданд; бӯри чинӣ ҳам мекашиданд гирду ихотайи ҷойҳо, биноҳо. Роҳҳои зеризаминӣ мекофтанд... Коное муштеро дошт. Бар думаш латта баст. Карасин зад. Оташ гиронд, ки ба ҳафол ё сӯрохи муш дарояд, аммо муш ҷониби коҳдони худӣ ӯ тохта, коҳу коҳдон ва хонаашро сӯхт. Чунин касди одамі мушонро ошкор шуд ва онҳо ҳар кори баде, ки аз дасташон меомад ва хунаре ки доштанд, сарф мекарданд: аз зери замин ба хонаҳо роҳ кушоданд; сандукҳоро сӯроҳ карда гандуму чормағз бурданд ва себу бихӣ, анору ношпӯтгийи баҳри дардмандон зери ғалладона андар сандук гузоштаре низ дандон зада хӯрданд, ки пирони як дандон дошта себро чунин тарош-тарош мехӯрданд. Арзандон ва нони зери сари кӯдак гузоштаре низ ғорат карданд; курути дар сабаддаста овехта, нони газидаи сарбози ба ҷанг рафтаре ҳам, ки паҳлӯйи сураташ андар пештоқи хона меҳ карда буданд ва умедашон он буд, ки сарбоз баргашта насибаашро хӯрад, дандон зада, реза-реза карда буданд; суратро ҳам дар катори дафтари китоби кӯдакон аррамайда гардонида буданд. Донкосаи кабк ҳам, ки бӯйи дон дошт, низ арра шуда буд; шикамбаи рағани зард гирифта, тулumi чакка гирифта; пойафзол; дастархон ва ҳар чизе, ки бӯйи нон ё хӯрокворие дошт, мубталоӣ пайи дандони муш гашта буд. Каду, тарбуз ва харбузайи зери коҳ гузошта ҳам сӯроҳ гашта ё пок-покиза хӯрда шуда буд. Аз офатҳои табиӣ чизе боқӣ мемонд, аммо аз ин офати худодод навое намонд.

Мушгире дигар тамоми рӯз чун чархбол дар фазои шаҳр гашт ва муше сайд карда натавонист. Ва аз баландӣ гоҳи гуруб дид, ки Росе ба чизе андармон ҷонкани дорад. Зӯр зада андаке

пеш чунбад, аммо аз завлона чудо шуда натавонад. Рост хамид санги кулӯла гашта. Тори чунбанда бол кушода пахш кард, ки Росу ба дом афтода ва пояш шилҳа гашта, ки то канда нашавад, муш раҳо нагардад. Чун дер шуда буд, шом фаро меомад, ба раҳо кардани муш аз қапкон машғул нагашта, бо дом якҷоя бардошт ба ҳаво. Баройи бозӣ ва дар ҳаво сайдро сар дода аз нав доштан фурсат набуд, дучангола сахту кашол дошта, рост ба лонаи баланд бурд. Мушгир ду чӯча дошт. Онҳо рӯзи дароз аз гуруснагӣ чу-чу карда шояд аз лона бурун омада ба варта рафта бошанд. Лек чун ба канори лона охиста сайду домро гузошта чӯчаҳояшро дид, ҳаждаҳаш ба замин зад: аз чӯчае калла, қафасайи устухон ва пойҳо боқӣ монда буд ва хуни сиёҳгаштайи чӯбчаҳо. Чӯчайи зинда чунон ки ҳар бори омадани ӯча даҳон кушода гизо талаб мекард ва даҳони бози ӯро мечуст, ҳавсалайи хӯрдан накард. Балки бепарво, муттаҳаму гунаҳгор меистод. Аз мушгир дида ба буми кӯр бештар шабоҳат дошт. «Айби худам, ки ба онҳо куштани хӯрдан омӯхтам...» Гарчӣ саҳт ғазаб дошт, аммо чун одамай чӯчайи зиндаашро зану кӯб накард. Балки чӯча, чӯчайи мурда ва мушу қапкони зери бол гирифта хобид. Ними шаб қитир-қитири дандон омад ба гӯшаш. Хеле диққат доду гӯш ва пай бурд, ки муш аз рӯйи одат устухони чӯчайи мурда мехояд...

7

Кор кори муши Олус: вазири дасти рост шуд ба ҷойи Роҷуӣ раҳматӣ. Чунки ҳеҷ сухани Росуро намегардонад. Росу як гӯяд, ӯ низ як мегӯяд. Ва дандоннамо механдад. Касе ёд надорад, ки ӯ яки ӯро ду гуфта бошад. Аз рӯзе ки Росу дар вазифаҳои баланд кор мекард, Олус низ ҳамроҳаш буд; ҳоло ҳам ҳаст. Ҳеҷ чиз зиёд накардааст; як мақом кор мекунад, танбеҳу огоҳӣ ҳам надорад. Зеро ҳуди шох баҳои ӯро медиҳад: «Одам бояд мисли Олус бошад: қач нигоҳ кунад ҳам, дилаш рост! Аммо бисёр касоне, ки рост нигоҳ мекунад, дилашон қач. Ман аз нигоҳашон мефаҳмам. Ба чашми Олус нигоҳ кунед, дилашро мебинед. Зеро он ҷо равшан; моҳчароғ дорад андарунаш. Лекин ба бисёр чашмҳо менигаред, дилатон сиёҳӣ пайдо мекунад; рентгени вайрон барин. Чунки дар даруни ӯ гавҳараки шабчароғ ҳам нест. Кони зуғол мегӯй! Ман афсӯс мекурам, ки Олус пир шуда истодааст: мӯйҳояш сафед буданд, абрӯвонаш ҳам; ришу буруташ ҳам; миҷгонаш ҳам сафед шудаанд. Инҳо ҳама аломати сафедии дил. Одами сияҳдил сияҳ-пир мешавад. То ман ҳастам, Олус кор мекунад: ба нафақа гусел кардан лозим намеояд. Ин як мактаби зинда; як китоби ноҳанда! Фармон медиҳам: «Мактабе кушода шавад ба номи «Олус». Ҳуди ӯ директор таъйин карда шавад. Таҷрибайи бояшро ба шогирдон омӯзад!» (Садое омад. Росу нашонид: «Он кас бесавод! Шогирд

тайёр карда наметавонанд! Дар умрашон ягон кори илмӣ нана-виштаанд. Фақат айнак монда меҳонанд. Хунарашон ҳамин, ки ба суханронийи бузургон саҳт нигоҳ мекунад; ҳар гоҳ сар меҷунбонанд ва дандоннамо меҳанданд; фаҳмида-нафаҳмида аз ҳама пеш қарс мезананд. Баъзан ду-се даст мезананд, ки дигаронро ҳайрон мегардонанд ва онҳо ба ин махлуқи ним заминиву ним осмонӣ меҳанданд. Дар ҳамон ҳолат ҳам сӯйи онҳо дандоннамо меҳанданд. Хусусан, рӯзи Ҷашни Бузург дар қасри «Ғарибон» чунон аз ҷой ҷаҳида хестанд, ки Олампаҳо аз паси айнак шубҳаомез ба девонагии ӯ нигаристанд; сонӣ давоми навиштаро хонда на-тавонистанд. Махлуқи ғариб Олус! Лекин Росу ўро дар қатори ангораҳо надаровард. Чунки чашми қачаш зуд сирро фош мекард. Аммо чашмони Росу дигархелтар: чашмони гавазн барин. Не! Гук барин. Барҷаста. Кам рух медиҳад, ки сурх шавад. Лек чашмони Олус тез сурх мешавад; як ҷурба май нӯшад ҳам, сурх мешавад ва тез-тез мича мезанад. Занҳойи баор аз ӯ мегурезанд. Занҳойи хангомаҳо наздик меоянд, ки ӯ бо Олампаҳо як одам.)

Ҷосу баройи хизматҳойи номаълумаш чандон дўст надорад ўро ва наздаш ҳар гуна сухан нагўяд. Зеро Олус нарезондаву на-чакконда, ахбор барад; пардоз ҳам диҳад. Ў пардозчӣ, кофиязан, аскиягӯ... дурўғаш зиёд. Ва он қадар фач гўяд, ки хокро бенамак хўрда бошад.

Ҷосу: «Аз ман хафа нашавед, Олампаҳо. Сухани шуморо гардонидан ё миёни суханатонро шикастан мумкин нест! Шумо Худодод хастед. Ман хичолат кашам, ки ба рӯҳи «Муқаддас» – ба рӯҳи ниёкон савганд ёд кунамӯ риоя карда натавонам, хуб нашавад. Он рӯҳ маро тиккаву пора кунад».

— Фаромӯш накун-дия!

— Одамӣ шири хомхўрда; ҳолатҳойи нобоб зиёд шаванд: баъзе қасон май хўранд, банг зананд ё ба гапи ягон ноҳалафи дар таги пўстатон ҷойгирифта даромада, бераҳа гашта ба ягон тангкўча сар халонанд...

— Сар нахалон!

— Ман худамро нагўям. Умуман одамро дар назар дорам. Шумо нағз донед, ки «мур!» гўед, мемурам

— Мур!!!

— Ана мурдам.

— Зӣ!

— Ана зистам!.. Шумо нагўед ҳам, ман бояд аз пеши худ не-киҳойи шуморо ба ҳисоб гирифта то рамаке дар ҷон бошад, хидмат ба ҷо орам. Ин аз ҳазор савганд пеш аст.

— Неъ! Одамӣ шири хомхўрда! Мо шири пухта хўрдаем?! Шири мо хўрда аз дуздиву тозӣ; аз ҳаққи мардум! Пас мо чӣ қасем?... Албатта намедонӣ! Аз сукутат маълум. Ту маро афандӣ гумон

накун! Рӯям сӯхта бошад ҳам, дарунам пухта... Нахостӣ! Ҳеч вачху асос овардан суд надорад. Равшан, ки нахостӣ. Гуфтам-ку! Ҳамаашро фаҳмидам. Болои китоби «Муқаддас» баромада қасам хурӣ ҳам, бовар намекунам!

— Бубахшед... қасам хӯрдан душворие надорад. Окибаташ хубӣ наорад. Донам, ки ҳеч каси савганд ёд карда шарту қоидаҳои онро риоя накунад. Ин дарди бахайр. Валеқ одамон нагузоранд, ки кас бо ачали худ мурад ва ё бо хости ҳеш зиндагӣ кунад. Масалан ман барои худам не, барои шумо зиндагӣ мекунам.

— Чӣ? Дар шиками ман меҳӯрӣ?

— Гап дар хӯрдан не, Олампаноҳ! Ман шуморо муҳофизат мекунам: пеш аз он ки ягон хӯроқи болаззатро хӯред, ман чашоӣ мекунам, мабод, ки заҳри ҳалоҳил андохта бошанд.

— Инашро намедонистам. Лек пай бурдам, ки ин вақтҳо аз хӯроқҳои болаззат сер намешавам.

— Ба шумо пати ҳарисӣ задааст ё шикаматонро бо шиками Олус баробар кардани?

— Эне-йе! Вай аз ҳеч бало намегардад; ҳама чизро меҳӯрад. Шикамаш замингир аст... лекин ҷонашро дарег намедорад аз ман. Меҳӯраду қор ҳам мекунад. Агар медонистам, ки ту ҳам ҷонфидоӣ, пайи Рочу худатро менишондам.

— Ташаккур! Ман аз шумо дур будан нахоҳам. Баъд ман мисли ӯ ҳаму рост шуда, тамаллуқ карда натавонам. Бо ҷунон вазну гаронӣ сари як нохун фир гардад.

— Ту муғамбир, Ҷосу. Ҳама вақт аз суол гурез кунӣ. Чанд бор шуд?

— Чанд борашро надонам, лекин донам, ки мо аз савганд дида масъалаҳои муҳимтарро муҳокима мекунем... Ҳама донанд, ки ман ҳамнишини шумо ҳастам. Хоҳ-нохоҳ ягон бафаровездаҳон ё ягон муҳбири хоричӣ рӯзе суол хоҳад кард: «Ту бо Шоҳросу ба воят расидӣ. Дойим як ҷо мегардед; беодобҳои ҷавонии ӯро донӣ, лек нагӯӣ. Аслан гуноҳи ҷавонӣ ба дафтари аъмоли кас навишта нашавад; шайтон бардор диҳад ва кас қори қардаӣ худро надонад; фардо рӯзӣ қиёмат ҳам гуноҳҳои аз ҷавонӣ бо-лоро пурсанд».

— Ман ёд надорам дар ҷавонӣ гуноҳ қарданамо! Ҳамин қадараш дар ёдам ҳаст, ки луб-лучи модарзод мегаштам ва ягон бор шикамам серӣ надидааст. Чунки мо шоҳзода ба дунё наомадаем. Худат донӣ, ки модарамонро шиносем, аммо падар доштанимонро надонем. Зеро ягон мард боре сари маро сила накардааст. Фақат газидаиашон ё аз пушти гардан газида ҳавола қарданишон ё ҷойи хоб танг қарданишон дар ёдам ҳаст; хӯроқи даҳанимо низ қашиди гирифтанишон дар ёдам ҳаст. Валеқ марде, ки маро ҳимо шуда бошад, як чормағзи пайдошударо тақсим қарда бошад, надидам. Худи Худо дод ҳамаашро. Танҳо аз Худо миннатдорам.

— Инро ҳама донанд, ки шумойи азиз бодандон ба дунё омадед, бепадар калон шудед. Чашм накушода ба хӯрдан сар кардед. Шири оча хӯрдед ё не, намедонам...

— Ба назарам, не.

— Ман ҳам чунин гумон доштам... Қойидаи мухбирон чунин, ки бо як савол қаноат накарда, пурсанд: «Дуздӣ кардаед ё не?»

— «Не!» гӯям, хиёнаткарда шавам. Зеро мо аз кӯдакиамон дузд будем. Ягон бор корида, сабзонда, пазонда, дарав карда нахӯрдаем; ҳама умр ҳақи мардум хӯрдаем. Ана акнун ба сари мақсад омадем. Шумо худатон пай бурдед, ки баройи чӣ ман қасам нахӯрдам?

— Ту дар кучо хондагӣ?

— Ҳамроҳи худатон дар мадрасайи пушти кӯҳи Қоф!

— Баройи ҳамин доно. Медонам, ки ту аз вафодор ҳам вафодортарӣ. Боз қонунӣ-хуччатӣ шавад, гуфтам. Вагарна миёни ману ту ҳеч гуна шарту шурт лозим не!

— Боз пурсанд: «Куштор кардааст?» Ман албатта сахт карда «Нееее!!!» мегӯям. Шарафи шуморо ҳимоя мекунам. Намегӯям, ки дирузакак Рочуро хомоҳом... О, не! Мегӯям, ки Рочу мекард ин хел қорхоро. Олампаҳо аз хавфу хатари қони худ ӯро нест карданд!

— Ана ҳамин хел. Сахт хиёнаткор буд он хаппаки таги таппак. Хайрият, ки худкушӣ кард. «Аз тори пули оҳаниву бетонии балианд худро ба оби сард партофта, нобуд сохт» гуфти-а:

— Ҳамин хел, Олампаҳо.

— Ҳааа... Хушёр шав! Девои муш дораду муш гӯш!

— Биёед, мо савганд ёд накунему дурӯғ ҳам нагӯем. «Дурӯғгӯй – душмани Худо!» Ин вазнинтар аз савганд бувад. Шумо савганд ёд кардед, қофист. Зеро вай савганди оддӣ набуд: чашмонатонро пӯшида, ба қадом қабати Осмон баромада, бо мӯътабартарин офаридаҳо рӯ ба рӯ шуда, ниёиш кардед. Сонӣ ҳамаи қирдору рафтору пиндори Оламо якҷоя карда, гурунгидед: «Қасам...», баъд хориатон омада гиря гулӯгиратон кард ва дигар ягон даҳан гуфта натавонистед. Муҳлисон ва ҳамқавамҳоятон фарёд заданд: «Савганд аз ин пеш намешавад!» Омма тақрор кард: «Савганд аз ин пеш намешавад!»

— Ту бояд ин суҳанонро пеш аз вазири дасти рост эълон шудани Олуи мегуфти.

— Дер ояду шер ояд! Ман медонам, ки ба шумо ҳар чиз гуфтан раво: зеро он ҳамаро худатон бофта баровардаед. Қасе шуморо маҷбур накардааст, ки савганд ёд кунед. Чунин қасамхӯрӣ ҳақи гунаҳгоронро монад: «Гуноҳгори рехта биёем!» гӯянд онҳо бо-ифтиҳор. Онҳо хуб донанд, ки гуноҳ кардаанд; чӣ гуна гуноҳ? Худашон хуб донанд. Гуноҳони кабираву сагираро дар Хонаи Худо рехта оянд ва аз нав гуноҳ кунанд. Аз ин рӯ, Олампаҳо, аз ман наранҷанд. Қасам нахӯрда ба шумо хизмат кунам; чунонки то

имрӯз хизмат кардам; хиёнат накунам! Дар ягон ҷойи нобоб гапатоноро нагуям. Чунон рафтор кунам, ки ношиносед ва умуман вучуд надоред. Баройи он чунин рафтор кунам, ки онон чизе напурсанд, то ман дурӯғ нагуям. Ҳар дурӯғи ман хиёнат аст шуморо!

— Каллаи маро гаранг кардиву савганд ёд накардӣ, муғамбир!

Дигарон ғамӣ гарданд ё ошуфтаву парешон шаванд, май хӯранд, папирос кашанд, ҳанг зананд, чилим дуд кунанд ё низомиёна ин сӯи он сӯ гом зананд. Аммо Росу хоб равад. Хоб рафта, дам гирифта, ҳама ҳаёлҳои пучу хомро аз сар дур карда, як навъ сабук гардад ва дигар дар борайи корҳои гузашта фикр накунад. Вале ғами оянда чунон таъйик диҳад, ки аракаш барояд. Ва ягона дилхушии дорад, ки ҳама гуна ҳаёлхоро аз сар дур андозад: «Хуб, ки ошхонаву пазандаву таббоху қассоб лозим нест, ҳама чизро хомоҳом хӯрем... вагарна чӣ қадар моҳонахӯру муфтахӯр пайдо мешуд.» Ин бор хоби ғашовар дид: заводи Қир саҳт касиф ва ҳатто сип-сиёҳ қирандуда гаштааст; худӣ завод нест албатта, ҳамоно вайронаҳо. Ҳатто боми ҷойи зисти онҳоро низ қиррез кардаанд ва роҳи баромад намондааст; дамашон мегардад. Ин чизро ба Ҷосу гуфта буд Росу, ӯ бовар накард. На танҳо ҷойи зисти онҳо, балки музофот, маҳаллаҳо, шаҳр ва Олам касиф гаштааст; ҳамааш аз пайи пойи ифлоси мушон; панҷашон дар ҳама ҷо нақш бастааст; ҳатто бар дару деворҳо, чизу ҷорайи мардум. Гарчи Росу фармон додааст, ки дар як пай ду бор пой намонанд, онҳо сад раҳ раванд. Маҷаку пачақ гашта, ҳудашон нақши пояшонро нашиносанд. Озода, тоза гарданд ҳам – як гап; онҳо бар ҳама гуна ифлосиҳо пой монда, баъд ба роҳи асосӣ, гӯшаву канор гарданд ва ҷойи ифлосу дастхат нагузашташон намонад. Даруни мошинҳо ва рӯдаҳои онро-ку ҳойида вайрон мекунанд, боз дар тори мошинҳо ва ойинаву шишайи онҳо мӯҳр мегузоранд. Ана ҳамин чизро хоб дида ғамӣ гашт Росу аз бетамизиву ба маданият наздик ҳам нашудани лашкараш. Сонӣ Саррамолро як назар дид, ки гиламанд тобад: «Бехуда кардед, Олампаҳо! Пеши назари ҳама намойишкорона маро ғаж-ғаж ҳойида хӯрданатон хуб набуд. Шумо мактаби интиқомгириятонро ба Олам намойиш додед. Ақаллан пинҳонӣ мекардед ин корро. Акнун тавонгарони Олам аз чунин усули қатл истифода бурда, додгару додситонро ихтисор мекунанд, ҳама чиз ба ҳудашон танҳойӣ менамояд. Маҳбасу тиру туфангро ҳам мебардоранд. Муфаттишон ҳам аз кор озод мешаванд. Росту дурӯғ парвандаи ҷиноӣ тартиб намедиҳанд, ришвахӯрӣ ҳам барҳам мехӯрад, ки кулли башар зӯр зада ин корро барҳам зада наметавонад. Танҳо як чиз менамояд, ки пеши назари ҳама каси нофорро ғаж-ғаж ҳойида фуру баранд; боз аз сараш сар карда. Дар Олам дигар кашфиётҳо бойгонӣ шуданд. Коррупсия мондааст. Чунки ин кори худӣ ҳамонҳост, ки

«Нест бод!» гӯён мушт ба ҳаво мебардоранд. Ана масалан шумо, Олампаҳо! Дар умратон аз касе як доллар нагирифтаед. Оё аз раиятҳои шумо ягон кас ин корро кардааст?

«He!»

... Раҳмат ба падаратон! Ҳама чиз аз боло пайдо мешавад. Танҳо чизҳои сабзанда аз паст неш кашида мебароянд ва бо нерӯи ҳудашон сӯйи Осмону Офтоб равона мегарданд. Шумо, ки аз сар хӯрданро ёд додед, ҳама ин корро такрор мекунанд. Зеро ҳама бало дар сар аст. Дар замони қадим ҳам сар мебуриданд. Бачаи Одам ҳам куштор ёд додани шуда (боз аз нодонӣ) сангро бардошта ба сари бародари хобида зад. Чунки Шайтон ҳамин хел омӯхта буд: сангро бардошта ба сари мор зада кушт. Шумо Аввалодам набошед ҳам, ин усули кушторро оммавӣ кардед. Ин аҳамияти байналмилалӣ дорад. Дар оянда дар ин бора зиёд ме-гӯянд ва номи Росуӣ кашшоф дар рӯи ливойи башардӯстон насб мегардад! Маро чун дигарон дил дигару забон дигар нест. Он чӣ дар дил ҳаст, ба забон меояд. Ҳоло ҳамин қадар гуфта метавонам, ки зудтар аз ин кишвар кӯч бандед. Дар ин ҷо дигаргуниҳои бузург мешавад. Ҳамин шуморо дар кафасҳои оҳанӣ гирифта дар мактаби таҷрибавӣ мамлакат чун асбобҳои айёни, ба танатон либосҳои оҳарии сафед пӯшонид, рӯи мизи ҷарроҳӣ хобонида, наркоз дода ҷоку барҷо мекунанд ва боз пӯстатонро бо ҳам медӯзанд. Чунки шумо ба одам биёр монанд ҳастед: хусусан дуздихоятон ва муфтхӯриятон. Узвҳои даруниятон ҳам. Тарзи тафаккурятон ҳам; пасандоз қарданхоятон ҳам; ба он дунё луччақ рафтатон ҳам. Он қадар, ки шумо медӯздеду захира мекунед, ягон ҳайвони дунё ин корро намекунад. Ҳатто фил, гов ҳам намекунад ин корро. Ёфтагиашро меҳӯрад: «Фардо худо подшоҳ!» мегӯяд. Лекин шумо – мушҳову одамҳо, тамоми пулҳои бонкҳои оламро дуздед, боз кам. Чунки нафс, ҳарисӣ, чашмтангӣ, ният, носерамӣ ва бадкорӣ ҳардуютон як хел. Аз он дунё; аз пурсу гурзу шиканҷии Мункару Накир андеша надоред, ба ҳамон хотир дар ин дунё ҳама корро мекунед; дасти ғорат боздошта наметавонед. Дар бостон дасти дуздро мебуриданд. Ҳозир махсус барои дасти дуздон дастпӯшакҳо месозанд, то нақши ангуштон боқӣ намонад. Ин ҳам як ғамхорӣ. Зеро дузд дуздро дар шаби тор ҳам шиносад. Барои дуздиву ғорату қатл донишгоҳҳои махсусро хатм қардан зарурате надорад. Як телевизор лозим, ки дар толори кушод мониву тамошо бикунӣ. Ҳамааш андаруни ҳамон сандуқча ҳаст. Ёд медиҳад. Роҳҳои куштор, тарзи ғорат, дуздӣ, қорҳои ношаръӣ ва ҳама гуна аҳриманиро тамошо мекунӣ. Як оламе шудааст, ки аз нав сохтан лозим меояд. Вале аз Олами кӯҳнаву фасурда ва гандида набояд ягон нафар ба Олами тозаву озода гузарад. Даҳони ҳама сӯрохиҳоро бояд сурб рехт, ки дандони мушҳо нагузарад.

«Ин мушҳо ҳамин хел чонваронанд, ки агар худӣ сурбро сӯроҳ карда натавонанд, пахлӯяшро сӯроҳ карда мегузаранд. Онҳо ба ойилай тездандонҳо дохил мешаванд».

... ҳамин хел, Олампаҳо!»

Мушҳо чунин корро сомон карданд. Чанде аз кадом маркази савдо як телевизорӣ рангайи «Тошиба» дуздида оварданд. Мушони дигар як лаълийи фулузийи бузургро оварда шабошаб дар душоҳайи дарахт устувор карданд. Барқро ҳам аз кабели назди дарвоза заминкан дуздиданд. Барқдон ҳам пайдо шуд. Ҳамаро ҷо ба ҷо карда пултро пахш карданд. «Олами ҳайвон»-ро нишон дод. Мушҳои ҳаррангаро дар кафасҳо дошта парвариш мекарданд. Чонварҳо ба танг омада симро меҳойиданд, то раҳо ёбанд. Аммо дандонашон намегузашт. Баъди он ки гапро зиёд карда хилъатпӯшон мушро аз кафас гирифта, сӯзандору зада рӯйи мизи чарроҳӣ гузоштанд, ҳама тамошобинон чашм пӯшиданд: «Чӣ бераҳм аст одамӣ!?» Сонӣ ўро ҷок карда, ҳама ҷоро хунин гардонид...

«Дигар ҷоро мон!»

Ҳукми подшоҳ воҷиб. Дигар ҷоро монданд. Як девқори оҳантани тасмачарх рост ба болойи онҳо омад. Ҳама тарсида гурехтанд. Вай булдозер-пахлавон буд, ки хонаву пона ва партобҳои вайронро пешрӯбу пешбел ба болойи онҳо меовард. Ҳама ба сӯроҳҳои кофташон гурехтанд.

Ва аз берун – тори зерхона як балойи саҳтовози гаронгашт олабро ба ларза дароварда убур мекард. Омад-омаду тори сари Росу ва Ҷосу, Олус, Бахил ва Бахтак қарор гирифт. Ҳамон оҳанпое, ки нав дар ойинайи нилгун дида буданд, тори сарашон омад. Сонӣ гур-ғури одамӣ баромад, ки зери садойи оҳанпой чизе шунида намешуд. Бо ишорайи Росу Ҷосуи вафодор буни тахтабетони бомпӯш рафт ва аз роғе ба яке аз шаш новайи он даромад ва ғӯш дод: яке ба дигаре мефаҳмонд. «Ҳотел бунёд мешавад дар ин ҷо. Хотели «Парвин»...» Бисёр диққат дода, канда-канда шунид Ҷосу ва бо шаст омада Росуро арз кард:

«Сӯроҳҳои роҳи зеризаминиро васеъ кунед! Дар қаър қасрҳо соzed! Ҳама асиронро: кӯрмушу каломуш ва мушҳои маҳалливу музофотиро кор фармуда, ба зудӣ ин нақшаро иҷро кунед! Вагарна зимистони ин ҷо замҳариру қаҳратун мешавад... Ҳамаамон дар бистари гарми мардум ҷо гирифта наметавонем!»

Вале оҳанпо зуд аз кор монд: маълум шуд, ки оҳанпо аз замони манғитиҳо монда, ронандагон ин сарзаминро тарк гуфта будаанд ва ба ном ронандае то ҳамин ҷо, як бало карда, овардааст; баробари зӯри аввал пешбелаш шикастааст. Зеро шогирд говзӯрӣ карда аз таги замин чаппа карданӣ будааст. Инак омад кард кори мушон. То сохтани қасрҳои зеризаминӣ дар ҳамин зерхонайи бӯйин зиндагӣ мекунанд; зеро бӯйи ҳудашон – тани бӯйин ба сохибаш чандон маълум намешавад. Бемалол телевизор тамошо

мекунанд; ғорату дуздиро хубтар ёд мегиранд. Зеро он сиёхпӯшони сиёхайнак ё сиёхніқоб чунон роҳхони дуздиву ғорат ва кушторро медонанд, ки ҳеҷ махлуки рӯи замин бо мағз об қардан дарнаёбад. Аммо ягон ҳукм ба ҳукми Росу рост наояд. Шояд маънии ин филмҳо «ту нақун!» бошад. Вале одамони шири хомхӯрда тақлид мекунанд. «Тарзан» мешавем гуфта нисфи наврасони ҷануб набуд шудаанд. Лекин аз телевизор барномаи «Олами вуҳуш» бештар хуш омадааст мушнор; зеро ҳайвонҳо – ҳатто ваҳшиву даррандагон қирдору рафторҳое, нағну оро доштаанд, ки аз қирдору рафтори инсон ва нағну оро одаи хубтару баландтар будааст. Як қиз, ки зӯр ҳама вақт камзӯрро меҳӯрад. Моҳӣ, харгӯш, ғизол хӯроки зӯронанд. Ҳатто хирс моҳӣ меҳӯрад. Шоҳи ҳайвонот – шер харгӯш сайд мекунад. Ва монанди инҳо... Лекин рӯшан нест, ки ин амалро одам аз ҳайвон омӯхта бошад ё ҳайвон аз одам? Фарқаш ҳамин, ки одам одамо истисмор мекунад ва ҳам ҳайвонҳоро дар ҳама шакл; ҳайвонро бо сад баҳонаву бебаҳона кушта меҳӯрад. Аммо Росу баддидахояшро ё хавфнокҳоро огоҳ нақарда, ҳукм нақарда, яқбора аз сараш пахш қарда, «ғаж-ғаж» ҳойида меҳӯрад бо қандонҳои тезаш.

Росу дар ин лашқарқашӣ қандон қанғҳои хуни нақардааст. Як бор дар сарҳад задухӯрди хуни қард. Куштаро кушт, хӯрда-ро хӯрд, бурдари бурд, диғар ҳамамо асир гирифт. Ва ҳар қучое қадам ниҳод бечанг, ҳалқон ўро бо нону намак пешвоз гирифтанд ва пайғамбари ҳеш қонданд. Росуро ҳоҷати ҳама асиронро дар панҷараву қасасҳо нигоҳ доштан нест. Онҳо озод меқарданд дар таҳқонаҳо. Росу гуфта буд: «Тавону дар намон!» Онҳо ин қизро озоди доништа ва биму ҳарос нақарда, ба ғорату дузди даст зада, анбори Росуро қур қарданд. Аммо ҳатари бузург, ки таҳқонаҳо-ро аз нав созанд, ин ҳама қизҳои дарқору ноқарқоро қашонда тавонанд ё на?

8

«Ҳамватанони азиз! Ман имрӯз шуморо барои он қамъ қардам, ки рӯ ба рӯ, қашм ба қашм баъзе нозуқиҳои зиндагиро гӯям! Пеш ба гӯши як муш оҳишта меғуфтед, ки қампири Армон ба шӯ баромадааст, бас буд; ҳамоно лаҳза Дунё қабардор мешуд. Ҳозир пайғом қунед, нома нависед ҳам, одамон бовар намекунанд ё умуман ба варақа нигоҳ намекунанд, қунки телевизор бисёр қизҳои шавқовар намоиш медиҳад, ҳама бо он банд ҳастанд ва ғапу қалоча эътиборе надорад. Масалан, дар қамонҳои Қадим ағар дар қуча як дастбуридаро медидаанд, рӯи меғушидаанд, ки дузд аст. Қун маҳов аз ў қазар меқарданд. Зеро дар он солҳо дастгоҳҳои қорқарӣ ва ё алағрезакунии барқӣ набуд, ки аз беқарвойи ва надонистани усули қор дасти қорқарро теғ шартӣ бурида қартояд.

Ин замон ҳамин хел, ки дастгоҳу арра аз як тараф дастони хо-болудону ҳатӯлхоро буррад; аз тарафи дигар табибони ҳозик ба сахл омос, варами хасмор, омоси заҳри хор, корро осон кардани шуда, шартӣ амри буридан медиҳанд ва бечорайи берӯзӣ якдаста мегардад. Лекин касе он касро дузд намешуморад. Зеро дар замони мо дастбурӣ манъ шудааст. Чунки вай усули замони феодалӣ буд, ки баройи хасдуздӣ дасти дуздро бурида, бечорайи берӯзиро ин қадар озор медоданд. Ҳоло дуздро – аввалаш намедоранд; агар доранд, тақсим мекунанд; ё ҷарима меандозанд, ё чанд сол аз озодӣ маҳрум месозанд. Ё нисфи чизи дуздидаашро дода халос меҳӯрад. Охирон авфи умумӣ мешавад, дузд ҳам дар катори одамқуш озод шуда мебарояд. Медонед, он дузд дар он ҷо чӣ мактаbero хонда тамои кард? Тухмдузд буд, шутурдузд шуд. Ҳар гоҳ сӯйи бонк нигоҳ карда мегузарад. Чунки дасту пояш сикҳат, дандонҳояш ҷо ба ҷо. Дар пешонии ӯ навишта нашудааст, ки дузд. Чунон мегардад, ки вазири умури дохилӣ он хел намегардад: сарбаланд, бо карру фарр; нотарс; бе ҳеҷ телеҳу камондор; пиёда. Лекин маълум нест, ки дар бағалаш таппонча дорад ё...?

Акнун ба сари мақсад меоем! Баъзан ба боғи мо санг меандозанд, ки мушон дузданд. Ин гап мутлақо нодуруст! Мо чизи касеро намедузем. Агар мо дузд мебудем, бозёфти умумийи дар миёнаи хона ё дар ҳазина рехтаамон яқто наменонд. Дуздох ба ҳар сӯ мекашонданд. Мо насибайи худро мегирем. Чунки ҳуди Худованд ба мо ҳамин хел ризқ додааст. Азбаски мо ҳаққи мардум хӯрда, ё ришва гирифта ва ё дуздиву тозӣ карда хонаҳои осмонсо намесозем, ё надорем, ки чизҳои зиёдатиرو гунҷонем. Баройи он ки ҳуди Худованд ба мо дар зерӣ замин ҷой додааст. Насибаамонро дар ҳама ҷо пошидааст. Аз ин рӯ ҳар қадар ба мо таъна зананд ё дуъойи бад кунанд, ба худашон бармегардад. Зеро ҳуди Худованд ҳамаашро мефаҳмад, мешунавад, мебинад. «Ҷамъ овар дар миёна, бихӯр баробар!» Бародариву баробарино танҳо дар миллати мо пайдо кардан мумкин аст. Касе хиёнат кунад, кайфар барад; касе беодобӣ кунад, адабашро бинад. Мо Ҷосу барин қадрҳо дорем, ки дар қадом хонаи аҳли шаҳр чизи дуздӣ ҳаст, медонанд. Мо аз лаби ҳамон мегирем насибаамонро. Чунки насибайи мо аз азал ба он ҳамроҳ шудагӣ.

Ҳамватанони азиз! Ман бисёр майна об мекунам, ки ҷаро дар мо дуздиву муфтхӯрӣ нест? Ба ҳулосаи аниқ омада наметавонам. Шояд аз он бошад, ки ҳуди ман ҳамчун сардор на дуздӣ мекунам ва на муфтхӯрӣ! (Чаппакзанийи дуру дароз...)

Як замонаро дар ин мулк сиёсати давлатдорӣ чунон буд, ки шикаят ё арзе ба ҷое намебурданд. Зеро метарсиданд. Ҳукумат чунин саҳтгириро доништа руҳсат дод, ки агар рӯйирист камбудихоро гуфта натавонанд, номаҳои беимзо нависанд. Худо дод ба баҳонаталабон: аз пайдоиши Оламу Одам то имрӯз дар дил

бугзе, кинае, қасде ба касе дошта бошанд, росту дурӯғ баддидаро чун пушти дег сиёҳ нишон меоданд. «Гунаҳгорон»-ро бепурсу посух ба чазо гирифтор мекарданд. Чунон шуд, ки сардорони хоҷагӣҳои кам-кам дасташон ба дуддӣ одаткарда дасти пеш ёзидаашонро пас мегирифтанд, ки девор муш дорад. Ва баъд ба сурати тори сарашон овехта баргашта менигаристанд ва даст пеши бар охиста мегуфтанд: «Дидед, мо чӣ қадар ба шумо вафодор!?» Он замон дуддӣ барҳам хӯрд. Муфтхӯриро фош карданд. Вале миёни як амали ношойистаи аз Қадимулайём омадаро шикаста нашуд: порахӯриро. Ин амали нохуб чунон авҷ гирифт, ки говҳо порагӣ шуданд. Дар пешашон корсони пора нагузорӣ, ба соғу шир намерехт. Лекин, сабил монад нафс, андоза гум шуд; моли давлатиро аз моли хусусӣ нағзтар диданд. Нафаҳмиданд, ки ресмони Ҳукумат дароз. Сонӣ латифаи баччаи дар синфхона бодшикаста барин шуд: бодшикастаро муаллим ба ҳавоии тоза пеш кард ва ҳудаш ҳамроҳи дигар шогирдон дар ҳавоии вайрони синф нишаст: Чунон буд: ҳама росткорҳоро бо номаҳойи беимзо ба бало мубтало карданд. Корчаллонҳои об гилолуд карда, моҳидошта сари кор омаданд. Империяи Бузургро пош доданд. Чархи таърих аз гардиш монд. Вакт ҳам чун ақрабаки соати аз кор баромада бозистод».

Ба қавли Росу давраи Гузариш замони бесоҳибӣ буд. Кадам наворбардори пешбин қиссаи мушони меҳхӯрро ба навор гирифтааст, ки дертар мурдаашро аз гармоба пайдо карданд.

Телевизори ранга мушхоро аз будаш зиёдтар ва бузургтар нишон меод: мушони дупойи гӯшу думашон урфӣ қатор шуда меҳ мекашонанд. Меҳҳои андак ҳам не. Андозааш 150 мм, аз мушон дарозтар. Валеки телевизор мушхоро чунон бузург нишон медиҳад, ки меҳ як тори миғдон барин метобад. Мушони дупо қатор шуда андаруни торикӣ фуру мераванд. Ойина ҳам торик мегардад. Сонӣ заррае рӯшноӣ дар ойина пайдо шуда, охиста-охиста парешон гашта, ҳама чоро равшан мекунад. Таҳхона ҳам равшан мегардад. Садои карнаю сурнай ва дафу дойира меояд. Қасри таърихӣ пайдо мегардад. Толори бузурги бесутун. Қандилҳои заррину булӯрӣ фурузонанд. Дунёи ободонро монад. Охиста-охиста сахна наздиктар омада пеши чашми мушон қарор мегирад. Толори мурофиъа. Додвар нишаста. Галстукаш ба галстуки мушхое монанд, ки меҳ кашонда буданд. Гунаҳгор мудирӣ анбор ва муфаттишу сафедкунанда нишастаанд.

Додвар: – Парвандаи ҷиноятии мудирӣ анбори хоҷагӣи «Оҳангар» Хуро «дар бораи се тоннаву чорсад кг меҳи андозааш 150 мм-ро хӯрдани муш ва панҷу ним тонна гандумро хӯрдани саъва».

Дар толор хомӯшӣ ба миён меояд ва баногӯшиву миш-миш зиёд мешавад.

Додвар кӯба бар лаълӣ мезанад.

Додвар: – Мухтарам мудири анбор! Бигӯед, ки мушҳо чӣ хел хӯрданд мехро?

Мудир: – Суди ширин! Худатон ҳамаашро медонед-ку!?

Додвар: – Дониستاني ман кам! Чаҳон бояд бидонад ин киссаро! Бояд бидонад халқи Олам, ки дар чунин замон, дар чунин шароити танг, ки мардуми бечора як меҳ намеёбанд, ки тахтаи шалақи дарашонро кӯбанд; ё тамоми анборҳо, сари роҳҳо, тангкӯчаҳоро бо шабчароғ кобед, як меҳи худойӣ намеёбед, ин мушҳои ноинсоф, бедину диёнат, ғоратгар ин қадар мехро мехӯранд. Пеш дар сари ҳар қадам ба пойи мошинҳо меҳ мехалид ва устоҳо бекор намонданд. Ҳоло орзу кунанд, ки як мехро дар сари роҳ бинанд, пайдо намешавад. Яъне шаҳри мо ободу зебо ва озода мегардад. Акнун ҳама чизро дар бозори кӯхнафурӯшӣ мебинед; ҳатто пешарра ва поруи мурғро. Ин чизро мо баринҳо пай набаранд, дар гӯшайи хотири касе намерасад, ки пеш кӣ будему ҳозир кӣ ҳастем.

Мудири анбор Хуро, ки то ин вақт рост меистод, хурсанд буд аз суҳанро тоб додани додвар. «Бало... Медонад чӣ гуфтагро... Аз таги кор боҳабар...»

«Қанд зан, ака!»

Ин садо аз сӯйи ҳаводорони чунин муруфиа буд, ки ҳуқуки дар ин маҷлис овоз баровардан надоштанд. Довар ин нуктаро аз ҳама хубтар медонад. Кӯба ба лаълӣ зада хандид. Додвар аз он ки ҳама гардан қач карда ба соҳиби овоз менигаристанд, донист ва шинохт ўро: «Шумо толорро тарк кунед, мӯхтарам ҳофиз!» Ў илочи дигар надошт. Аммо дар берун ўро даст пушт тоб дода бурданд: «Мехҳоро ҳамин кас хӯрдааст, на муш!»

«Худо бизанад! Ман не! Худи мудир бо муфаттишу додвар забон як кардагӣ. Ман барои ҳамон овоз баровардам, ки акайи судя дӯстро ҳимоя карда метавонад».

«Ту дуруғгӯй, разил! Мехҳои охирино пайдо кардем, ки аз паҳлӯи чапи муш даромада, аз паҳлӯи росташ баромада, боз чанд муши дигарро халида нобуд карда метавонад! Гапро фаҳмидӣ?!»

«Фаҳмидам, не, ака!»

«Яъне мушҳо хӯрданд мехро...»

«Охир ман чӣ гуфтам?»

«Қанд зан» гуфтӣ. Ин ҷо суҳан аз қанд намеравад. Меҳ! Меҳ! Меҳи 150 мм, ки одам ҳам хӯрад, шикамашро шикаф карда мeroяд».

Кӯба ба лаълӣ зад додвар, ки садояш бурун омад ва овози додвар: «Шумо шаройитро ба назар гиред! Даврайи Гузариш буд!» Дар толор.

Доддох: «Ман – шарманда! Дар умрам бори аввал мешунавам, ки муш меҳ хӯрад! Боз меҳи 150 мм! Суди ширин, шумо медонед, ки

мо бо чӣ машаққатҳо пахта мерӯёнем. Ҳозир ҳеҷ кас кори дуруст намекунад, соҳибкорони хориҷӣ моро аз сӯзишвориву техникаву доруи пору ва пул таъмин мекунанд...»

Додвар: «Шумо анифи худатонро гӯед! Ба «суди ширин», ба «соҳибкори хориҷӣ» коратон набошад. Раҳмат ба ҳамонҳо, ки шаройити душвори моро ба назар гирифта ёриҳо мекунанд. Вагарна трактор аз кучо меёбеду, солярка аз кучо мегиреду, тухмӣ аз кӣ меҳареду... Ҳамаи ҳамин проблема. Пахта ба хориҷа мееравад, меҳу тахтаву гандум меояд... Лекин мавзӯи мо дигар. Мо дар бораи мушҳои хонагӣ ё ҷойдорӣ чизе намегӯем! Сухан аз мушҳои барои мо бегонایی ҷангҷӯ; онҳо на танҳо меҳ, одамро меҳӯранд. Яктеш худи ман, ки биам, баданамро ларза мегирад. Вақти ба кор омадану аз кор рафтан ронандаро илтимос мекунам, ки охиста ронад. Метарсам, ки даруни ягон муш мина гузошта бошанд ва... худо нишон надихад...»

«Шумо аз худатон метарсед ё аз муш?»

Додвар: «Аз худам! Ҳе-хе-хе... Кӣ вай?!»

Ҳама ҷониби овоз менигаранд.

Додвар: «Канӣ, хез, тоқисурҳак! Буро!» (Баъди аз толор буромадани ӯ.) Ҳоло бо собуни мо чомашӯӣ накардаӣ! Давом диҳед!»

Додхоҳ: «Ман ҳама андешаамро дар ариза навиштаам. Ҷавоб мецоҳам!»

Додвар: «Гунаҳгор?!»

Мудир: «Бовар кунед, мӯхтарам судя! Ман гунаҳгор нестам. Мо аз тарси камонбадастон чанд муддат дари анборро накушодем. Ҳатто аз болоии дар андова кардем. Мушҳо аз дигар тараф кашонидаанд...»

Додвар: «Муфаттиш?!»

Муфаттиш: «Рост мегӯяд мудир. Ҳоло ҳам нами лойи болоии дар хушк нашудааст. Девори пушти анбор сӯрох. Дар анбор Ҷафат меҳ не, гандум ҳам будааст, ки...»

Додвар: «Ин масъалаи дигар, мӯхтарам муфаттиш!»

Муфаттиш: «Агар рухсат бошад, суханамро гӯям...»

Додвар: «Шумо гуфтед, ки мӯхтарам муфаттиш, ҳама суханатон дар парванда дарҷ шудааст. Кофист! Мӯхтарам сафедкунанда!»

Ҳомӣ: «Тафтишу бозпурсҳо ва хулосаҳои мантиқии саволу ҷавоб нишон медиҳад, ки анбордор Хӯро дар гум шудани меҳ ва гандум...

Додвар: «Ҳоло Ҷафат меҳ, мӯхтарам сафедкунанда! Гандум ба сари худ!»

Ҳомӣ: «Хуб... Дар гуму нобуд шудани меҳи андозааш 150 мм мудирӣ анбор Хуро ҳеҷ гуноҳе надорад ва огоҳ ҳам нест. Ӯ дар як кулбайи назарногири аз бобойи бобокалони занаш боқимонда зиндагӣ мекунад ва дар ягон ҷойи имораташ меҳи нав нест. Иморат

бо усули меъмории қадим, яъне бо меҳи чӯбӣ қорбасти шуда, дар он ягон меҳи оҳанӣ қорғар нашудааст. Номбурда ягон иморати нав ҳам насохтааст. Дарун-беруни хонаву оғилу қаҳдонашро дида баромадем, умуман меҳи оҳанӣ вучуд надорад. Биноҳои баландошёнӣ дар Даврони Гузариш ҳаридааш оҳаниву бетонӣ буда дар он ягон меҳ истифода нашудааст. Дар хонаҳое, ки занҳои дувуму саввумаш зиндагӣ мекунанд ва ҳудаш ғоҳ-ғоҳ он ҷо меравад, ягон меҳ ба ҷашм нарасид. Меҳ ҳаст албатта. Лекин меҳчаҳои хурдаи барои доштани шишайи тирезаҳо кӯфташуда; гулмеҳ, барои либосовезӣ дар девори ҳаммом; дар болорҳо барои ангиуровезӣ. (Падари зани наваш тоқпарвар будааст.) Фақат, ба тариқи истисно, якто меҳи нави андозааш дар парванда нишон додашуда (истеҳсоли хориҷӣ, нав)-ро пайдо кардем, ки дар тори сари мудир, яъне дар девори болои сари Хуро кӯфта шуда. Дар он сурати дохиле овехта шудааст. Ин дуздӣ не, аз рӯи эҳтиром. Ҳар шаҳрванди хоки мо бояд ин қорро қунад. Мӯҳтрам судя! Поруро қофтан гиред, бўяш зиёдтар мебарояд.

Додвар: «Танаффус!»

Ойинаи нилгун ғоҳи танаффус рақсу сурӯд намоиш дод. Аммо мушон хоҳиши тамошо надоштанд. Росу ғазаб қарда буд, ки бори маломат ба сари онҳо бор қарданд: «Худатон дидеду шунидед-а? Қор то ҷое расидааст, ки гуноҳбардор ҳам шудем. Гунаҳгоронро бегуноҳ мегардонем. Ман то ҳол ба шумо мегуфтам, ки мо дузд нестем; насибайи аз тарафи Худованд расидаро мегирем. Чунон мегирем, ки соҳибхонаҳо ва соҳиби чизҳо малол нагардаднд. Ҳатто пай набаранд, ки мо аз лаби ягон чиз насиба-амонро пучидаем. Лек чунон ки тонна-тонна меҳро бурда бошем, дар таърих нашудааст. Мо иморатҳои худро бе чӯбу меҳ ва ҳатто бе ғачу семент месозем; оҳан ҳам лозим нест. Вале онҳо тӯҳмат мезананд ба сари мо, ки меҳ дуздидаем. Бозургон нестем, ки аз шаҳре ба шаҳре мол барем. Дар бозор ҳам шишта наметавонем, ки дона-дона ё бандча-бандча меҳ фурушем. Ин рӯзи сиёҳи мост, ки дар ҳаққамон мегӯянд. Бадном мекунанд. Аз ҳама гуна заҳру дом ё минаву мушқорҳое, ки дар сари роҳу ҳафолу сӯроҳҳо мегуздоранд ё партобгоҳҳоро заҳролуд мекунанд, ин тӯҳмат ҳалоҳилтар аст. Росташро гӯям, ба ман саҳт расид. Тағи панҷоҳ рафта ин ҳел тӯҳмати ноҳақро нашунидаам. Лекин шунида будам, ки ҷанубтар аз мо як зангӣ оҳан хӯрда ҳазм мекардааст. Қадом муш меҳ хӯрдааст? Он меҳҳоро мо хӯрем, бубахшед, аз даҳонамон даромада, аз тағи думамон мебарояд. Онҳое, ки либоси муш пӯшида меҳ кашониданд, дупо буданд; росто мегаштанд. Қадоме аз шумо чунин меҳро дидаед ва ҷойи пинҳонқардаи онро медонед? Аз хомӯшиатон маълум, ки намедонед!...»

«Маъзарат мецохам, Олампаҳо! Лозим бошад, ҳамаашро пайдо мекунем!»

«Ҷосу! Фармон чунин: он меҳҳо дар зери замин ё дар сандуқи фӯлодӣ бошанд ҳам, бояд пайдо кард ва ба қасри зеризаминӣ кашонда рах зад!!!»

«Ба чашм! Олампаҳо!»

Ҷосу қисми дигари муруфӣро нигарон нашоуда ғавҷи кориашро гирифта, ба тамоми мамлакат парешон шуданд. Дар хоҷагӣ пайдо накарданд, дар ноҳия пайдо нашуд; дар ноҳияҳои ҳамсоя, ҳатто дар баъзе ноҳияҳои ҳамсарҳади кишвари ҳамсоя низ пайдо нашуд, ки мушон бо ҷӣ азобу машаққат ба он ҷо рафта омаданд. Лекин мушони аз тухми қатаған монда хуб медонанд, ки меҳро нахӯрдаанд ва набурудаанд; агар дар ҷое бачо карда бошанд, пайдо кардан имкон дорад. Лек ба Ориё бурда бошанд, аз он ҷо боз ҷанубтар, онҳо нерӯи имкони то он дуриҳо рафтан надоранд. Зеро дар ғарибиҳо базӯр нонашонро ёфта меҳӯранд.

Замоне расидааст, ки қавму қабилаҳо, тойифаҳои хурд ба сари худ тақдирашонро ҳаллу фасл карда наметавонанд. Бояд ташкилотҳои нерӯманди хориҷӣ, агар ҷӣ ягон бор ин сарзамин ё нимҷазираву кӯхпораеро надидаанд, аз дуриҳои дур истода дӯғу даранг кунанд, сиёсаташонро гузаронанд. Вағарна тайёраву ҷарҳболҳоишон ҷун мушгириҳо дар фазои беғубори мулки бечорагон пайдо гашта гулӯлаборон мекунанд бе ягон огоҳӣ; шабу ними шаб нагуфта, ба роҳату фароғати мардум кордор нашоуда, бе ҳеҷ бисмиллох тугмаҷаҳоро паҳш мекунанд ва дар як миҷазанӣ мулки обод зери ҷангу хок монда, ғубор мисли як дарахти азими марғ сар ба авҷи фалак мекашиад; баъд дар он сарзамин сабза намерӯяд. «Аз рафторашон таҳҷойиҳо ба сари мо тухми вабо рехтанианд. Тухми аҷали дар партобгоҳҳо рехташон қонеъ накард онҳоро. Ҷунки мо аз он заҳри ҳалоҳили мушқуш гурухтем; мушҳои ноогоҳу нохонда ва ҳафтаву моҳҳо гурусна он неъматҳои ноёбро; аз замони ҷанг боқӣ монда, гандидаро; ҳамон ғӯшти сурати одам нағашта аз қамари духтарони ноболиға лахт-лахт қанда гирифтаре хӯрда, дар ҳуди ҳамон ҷой по дароз карданд ва низ пӯсидаву гандиданд. Ба бадномии мо дафтар кушоданд; қиссаҳо бофтанд, ки мо шаҳрашонро макрӯх ва берӯх гардонидем. «Дод аз дасти мушони ранга, ки аз ҷабри ҳарому ифлос буданашон меҳмонони хориҷӣ ба ин ҷо омада наметавонанд!» Ин ҳама як сӯ; моро ба меҳхӯрӣ муттаҳам карданашон баробари ҳукми марғ аст. Мо ба чунин тӯҳмат тоқат карда наметавонем. Ин ҳама кори мушони худӣ. Онҳо на танҳо дар замин ҷизу ҷора намонда фурухтанд, балки дар ҳаво сими барқ намонда бурида, ба баҳои арзиз фурухтанд. Зарфҳои мисӣ намонд; ҷунки яҳудиён хатареро пешбинӣ карда ҳама зарфҳои мисиву нуқрагинро андар бозорҳои кӯҳнафурушӣ бароварданд. Андар даҳанайи ҳар тангкӯча бозорча пайдо шуд, онҳо ҳама ҷизашонро

ба савдо монданд. Чизҳои ифлос ва дилнокашу табъхиракунанда бошад ҳам, касони ба қадраш мерасидагӣ он чизхоро – зарфхоро харида бачо мекарданд, ки рӯзе ба кор ояд. Сонӣ харидор пайдо карданд он чизҳо ва қиматашон афзуд. Ҳамаи ин чизҳо ба мулки чангзадаи мо рафт. Зеро тоҷирони дар Замони Чанг бо чунин маводи бозоргир рӯ ба рӯ шуда суду зиёни онро хуб медонистанд. Ана ҳамин оҳанг аз ҳамон мақомҳост.

Намоишномае, ки ҳоло сохтаанд, ба бадномии мост. Медонед-а? Медонед... Бо чунин рафторашон ба аҳли башар фаҳмониданианд, ки душмани асосии инсоният муш бувад, ки сақич аз даҳонаш рабояд. Ин қабил мардум мисли одамони зардпӯст мушу харчангу мор намеҳӯранд, аммо бадқориашон зиёд. Муш, мор, каждумро бо ҳар роҳе тавонанд, нобуд мекунанд. Зеро зиёнкоро дӯст надоранд. Лек худашон он қадар зиёнкорӣ кунанд, ки ҳисобаш набошад».

Росу аз рӯи одат сарашро печонд, то ғанаб карда, осуда гардад, сонӣ ҳар мушкилоте бошад, роҳи ҳаллашро ёбад, валеқ хобаш набурд. Бори нахуст чунин ҳодиса рух дод. Задухӯрд, таъназаниҳо, қашшоқиву гурӯснагиҳое буд, ки ба зинда монданашон касе замонат намедод. Ҳамааш гузашт. Рӯзҳои нек омад. Ва яку якбора қадом қаламбадаст ин намоишномаро омода карда, ба навор овардааст; чунон ки дасташро ба пушти дег сиёҳ карда ба рӯи мушҳо молида бошад. Чунин рӯсиёхиро Росу ёд надорад. Бобову бобокалон ва ҳафт пушташ дучор наомадааст бо чунин ҳол. «Ман худкушӣ намекунам, ки душман шод гардад. Аз малаҳ зиёдтар лайс мекунам хокашро!» Сабр талабид ба худ, ки ҳоло намоиш давом дорад; аз пода пеш чанг кардан хуб нест. Бубинад, оқибаташ чӣ шавад. Аммо намоиш қатъ гашт. Оинаи сандуки ҷаҳоннамо тира монд. Оташаке надошт. «Ё барқ хомӯш шуд ва ё Ҷосу корашро қард? Яқин ӯ мушонро амр карда худ аз паси қасосгирӣ шудааст: қадом монте́ри дар илми васли барқ хондаро фармудааст, ки симҳои зеризаминии барқро ғӯла кунанд». Сонитар, баъде ки Росу хун хӯрда, одаташро дигар карда (беҳобӣ кашида) мисли генерали чангро бохта дар торикии зерхона қадам мезад ва ҳама чангҳову задухӯрдҳои сивупанҷсолаашро пеши назар меовард, ойина нимрӯшан шуд. Дилаш тапид ва ҳолаташ дигар гашт. Ба ном душманонро аранге дид. Он қадар арақ қард, ки ба назараш ранги аслиаш ҳам об шуда рехт ва мӯяш ба пӯст часпида як муши ҷойдорӣ беранг шуд; монанди пишаки ошолуд. Ягон шинос бинад, намешинохт. Чунки майдак шуд; ба назари худаш аз кӯрмуш ҳам худтар; мисли баччایی муш, ки худаш як вақтҳо буд: тар, луч ва чашмонаш пӯшида, даҳон кушода «чиччӣ» мечуст. Ана ҳамон хел нотавон. Монанди касе, ки то аз сари қор дур шудан мушт ба сари сина зада «Дунё аз они ман!» мегуфт ва Худоро чени худодод намедонист; сонӣ шоҳи навҷулуси тезхун онҳоро одамони қадими

дунёбеҳабар дониста аз лингашон гирифта ба ҷаҳаннам андохт, чунин нотавон, ҳакир, берӯзӣ ва муши мурда шуданд... Тоқаташ тоқ шуд, ки чаро дар корзор намурд: «Буд, бисёр буд; ҷояш буд, ки аз пову аз китф тир ҳам хӯрдам, аммо чунин аламангезашро бори аввал дучор омадам. Бехтар буд, агар ҳамон оҳанпо пеш аз дидани чунин тӯхматнома бомро ба сарамон гардонида маҷаку пачақ мекард, рӯдаву рӯбчакамонро мебаровард, то мушони дупоро дидана; то харфҳои шикамбадорони дурӯғгӯиро шунидана... Ягон кас ҳаст?! Фармон медиҳам: даҳон ба даҳон телефон карда Ҷосуро пайдо кунед! Ҳамаатон дандонхоро сӯхон занед! Чарх доред! Ба ҷанги Қасос омода гардед! Гирду атрофи Телегохро мушхона кунед! Онҳо гуноҳи худро ба гардани мо бор мекунанд. Ҳол он ки мо дар умрамон оҳан нахӯрдаем. Аз гушнағӣ мурем ҳам намехӯрем!...»

«Ман омадам, Олампаҳо!»

Ҷосу аз як роғи мушдаро, ки барои даробарои Росу омода карда буданд, фӯк дарун карда фармуд. Бо он андеша гуфт, ки набудани барку чароғро, Росу албатта, кори ӯ медонад.

«Чӣ овардӣ?»

Низ фӯк ба сӯроҳии он тараф монда пурсид ӯ ва як ришта нуре, ки ба зерхона даромада ҷангу губорро чун оҳанг дар он тор бозӣ медоронд, барҳам хӯрд.

«Чизе, ки шумо дар назар доред, Олампаҳо, дар рӯи олам нест! Лекин он ки шуморо дар ториқӣ нигоҳ медорем, ин кори мост».

«Нагӯӣ ҳам донистам, ки ин кори туст!»

«Наҳостам, ки шумо он тӯхматномаро дида, пурғам шавед!»

«Ҳардуямон як хел фикр мекунем... Даро!»

Ва даромад Ҷосу. Мушон дар ториқиҳо ҳам якдигарро дида, шиносанд.

«Ба назарам, сафедтар шудай, Ҷосу»

«Сафед не, Олампаҳо. Шояд ранги рӯям парида бошад. Чунки дар арра кардани кабели зеризаминӣ саҳт азоб кашидем; ҷанд нафарро талаф ҳам додем. Барқ зада кушт. Зеро чараён пуршиддат будааст. Инро ба мо як мутахассиси таҳқоӣ, ки низ намоишро дида, алам кашидааст, гуфт. Маслиҳат дод, ки аввал аз сарғаҳ дастгоҳро хомӯш кунанд, сонӣ ба ин корҳо даст зананд. Ба гуфтан гуфту... метарсам, ки ба даст афтад, истинтоқ кунанд, моро фурушад...»

«Натарс! Ман ҳастам. Илоҷ меёбем. Қасри зеризаминӣ қариб тайёр шуд. Ба он ҷо мекӯчем.»

«Ба сарам як андеша омад, ки бояд шабохун занем. Мо дар ториқӣ хуб мебинем. Ба тамоми хонаҳо даромада, то рӯз симфония менавозем. Беамон ғорат мекунем.»

Росу ба андеша рафт. Ба назар зерхонаии торик ториктар намуд.

Ва он шаб тамоми шаб дар шаҳр симфония садо дод. Ба назари Росу торҳои аргунун садо меоданд. Дар торҳо на мизробу нохун, бал дандон зарба мезад ва чун камонак ба рӯи тори нозук мелағзид. Воқеан торикистон шуда буд. Ҳама чизҳо аз қор монданд; телефонҳои вобаста ба барқ занг намезаданд. Пеши роҳи мардумро чизе равшан намекард. Гуё ба замонҳои нахустодам баргашта буданд, ки нигарон ба чароғи Худованд мешуданд. Тирезаҳои баъзе ошёнаҳо равшанӣ дошт; равшанӣи шамъ, чароғи фонус ё лампа ҳам дар гирифт дар ҳар биное як ё дуто; зеро чароғи эҳтиётӣ гирифта монда бошанд ҳам, равшан надошт; баъзеҳо дар сахн бинову хавлиҳо оташ афрӯхтанд; бархе бо равшанӣи телефонҳои дастӣ пеши роҳашонро равшан мекарданд. Ва ҳамон вақт шабона амр шуд, ки бозорҳо дари бозорашонро боз кунанд ва мардум генераторҳои дар бозорҳо зангзадаро бихаранд. Зеро халқ фармуда: «Ними умратро деҳу рӯшноӣ бихар, ними дигарашро деҳу ҷӯшӣ бихар!» Вале он шаб барои хидмати шабонаӣ тоҷирон нархи генератори (муҳаррик) дусаддоллара тағи ҳазор рафт. Аммо нуқтаҳои сӯзишворӣ аз сабаби набудани нерӯӣ барқ, карасин-ку хеле вақт боз нест, солярка ё бензин дода наметавонистанд. Хонаҳои, ки сатилкаш сӯзишворӣ мефурӯхтанд, суд ба даст оварданд. Мошинҳои садама тақу боло медавиданд, то сабаби чунин хиёнатро пайдо кунанд, аммо аз рӯи замин дарёфт карда натавонистанд.

Рӯзи дигар овоза шуд, ки барқарор кардани риштаи барқ қори андак нест; чанд рӯз кашол ёбад. Зеро ин системаро кадрҳои навбаромади маҳаллӣ хуб надонанд, мутахассисони қадам малакати ба мо дӯст ё бародар сохтаанд. То кормандони касбӣ омада ҳамаашро ҷо ба ҷо накунад, касе роҳи ислоҳи онро наёбад. Акнун бозори Асбоби Рӯзгорро китф зада гузашта намешуд. Барои як генераторро харида баровардан як рӯз миёни тӯдаи ночунбони мардум сутун мешуданд. Кисабурҳо ғиғони харидоронро мебароварданд. «Душманро ҳас – бас!» Ин асрорро касе намедонад. Баъзе мушони ҷойдорӣ, доништа ё надоништа, аз рӯи ҳавас ба қори онҳо дар шаби торик ҳамроҳ шуда, сим бурида бошанд ҳам, забони одамонро ё одамон забони мушонро намедонистанд, ки ба якдигар фаҳмонанд. Бечорайи муш аз рӯи одамгарӣ аз лаби домони одам дошта кашола кунад, ки биё нишон диҳам, ҳамон лаҳза ё пой зада дур меандозад ва ё калтакро гирифта ҷунон мезанад, ки муш дар ҳаво ҷилиқсурат меравад. Акнун муш ҳам, одам ҳам пушаймон, ки умрро барбеҳуда гузаронида забони якдигарро наомӯхтаанд. Аз чунин беаҳамиятиҳо ибрат гирифта ҳоло ҳама ба омӯхтани забони англисӣ машғуланд, ки судманд бувад. Ин бад-он монад, ки замоне ҳар падару модар кӯшиш мекард, ки

фарзандаш забони арабӣ омӯхта, Арбистон ба қор рафта, мошин орад. Ҳамин «Волга»-йи ҳудамонро, ки ҳоло мардум савор шудан нахоҳанд. Чӣ андоза пеш рафтаем...

Шабӣ дуввум дар зер садоӣ генераторҳои мил-милсӯз овози симфонияӣ мушоноро касе намешунд. Дишаб мардум баҳузур ҳоб карда ҳама беҳобҳои гузаштаӣ пурташвишо қусур бароварда буданд, ягон чизро ҳис накарданд ва дар торикӣ надиданд, ки танҳо чизҳои оҳанӣ барҷо мондаанд. Зеро касе огоҳ набуд, ки он шаб мушон ба забони ҳудашон «қатли ом» эълон карданд. Чандин кӯдаки ғахвора он шаб набуд шуд, аз сармо донистанд; бадмасти бисёре сар аз бистар набардошт, айби бангу гера, гуфтанд; чанд қорғари банк набуд шуд, қори дуздон шумурданд. Душтарҳои ба кӯча баромада барнагаштанд, мушони гурусна хӯрдаанд, гуфтанд. Валекин қорайи несту набуд қардани мушоноро наёфтанд. «Қалашников» бисёр, лек мушқоро дида намешавад. Онҳо ҳайвони доно; ҷое ки бӯйи борут ояд, давр намезананд.

Як чинӣ ба қор омада аз бекорӣ маслиҳат дод, ки нуқсонро аз дастгоҳ наҷӯянд. «Ҳама чизу қора дар зер замин». Ба ҳоли ӯ хандиданд. Ӯ ба маъноӣ зиёд гуфт ин ҳарфро, онҳо нафаҳмиданд. Ӯ шарм дошт ва хоҳиш қард, ки мардуми чинӣ бекор нишаста наметавонад, агар иҷозат диҳанд, нуқсонро ҷустуҷӯ қунанд. Рӯхсат нашуд. Чинӣ як Росоу дошт. Росо ҳамчун моҳии тилло ба забон омад: «Маро озод бикун! Қар хоҳише дорӣ, ба ҷо орам».

«Сабаби гум шудани барқро бигӯй!»

«Сели самин!»¹

Гӯё ба забони чинӣ суҳан қард Росо, аммо ӯ чизе нафаҳмид. Росо тап-тап ба замин пой қўфта, боз бо ангушт ба қазри замин ишора қард. Чинӣ боз чизе нафаҳмид. Росо аз ғазаб заминро тез-тез ханҷол қашада қўйча қард ва як пора симро ёфта бар қўйча ҳобонд ва аз нав бардошта ҳойида, гӯла қард ва чиниро намуд.

«Аҳа!»

Пай бурд чинӣ, ки Росо қӣ меғӯяд. Айнан андешае, ки дар сари ӯ буду касе гуфтаашро сарфаҳм нарафт: «Ҳама чизу қора дар зер замин» гуфта буд ӯ; решау тухми дарахту ҳама рустайӣ; маъданҳо; обҳо ва оқибати салтанату тантанаҳо ва бузургсозиву донотарошӣ инсонро дар назар дошт, ки ҳок пинҳон қунад. Он вақт ба ҳоли ӯ хандиданд, ки мо сабаби қатъ гаштани барқро пурсем, ӯ бо забони шикаста ва ифодаӣ кӯдакона «ҳама чиз дар зер замин» меғӯяд. Росо суҳани ӯро шунида буд ё на, айнан таққор қард: «Сели самин!» ба таври худ аз рӯйи талаффузи чинӣ ё ин қалимаҳо чинӣ пиндошта қунин гуфт; ва мушаххас низ буд: «Айб дар зер ҳок».

1. «Зер замин!»

Касе бовар накард ва чиниро шарт гузоштанд, ки худаш кофта, айбро маълум кунад. Чинӣ замони гуломона кор кардан гузашт, гуфта, бо Вазорати барқ шартнома кардани шуд. Онҳо шаройитро пеш оварда, «кӯмаки башардӯстона» гуфтанд. «Ин хел бошад, гуфтан аз ман. Марди кор аз шумо!» Тарафайн розӣ шуданд. Аммо марди кор пайдо нашуд: ҳама бозудорон ғарибкорӣ рафта буданд. Онҳое монда буданд, ки даст ба оби хунук намезаданд. Баъд таҷрибайи Замони Гузаштаро ёд оварда, донишҷӯёнро кор фармудани шуданд. Донишҷӯёни ин замона фарзандони онҳое буданд, ки мисли падаронашон мошинсавор мегаштанд ва метинро аз зогнӯл фарқ карда наметавонишанд. Хулоса, Вазорат эълони даҳанаки кард, зеро воситаҳои ахбор аз набудани барқ ба дасту гӯши мардум намерасид. Даҳан ба даҳан овоза шуд, ки Вазорати барқ мардикор талаб дорад. Вазорати иҷтимоӣ ва шуғли аҳолии ҳама касони корталабро даъват карданд. Касе розӣ нашуд. Зеро пули ночиз пешниҳод шуда буд. Маслиҳат доданд, ки дами дари бозорҳо ва дар баъзе гардишгоҳҳои роҳҳои маҳаллаҳои сернуфус мардикорон дар гардан галстук баста «кор мекобем!» навиштаанд. Вазорат чандин мошинро сафарбар кард, то бекорхӯчаҳоро ҷамъ оварад, лек барор нагирифт қорашон. Пули бисёр сарф шуд ба бензини дар рӯзҳои бечароғӣ нархаш то осмон расида, вале марди кор пайдо нашуд. Онҳо марди корони бо доллар сару кор дошта будаанд. Дар хонаҳое кор мекардаанд, ки қораш сабук бошад, се вақт хӯрок диҳад, ҷойи хоб дошта бошад ва ҳама шаройити барои инсонии давраи Гузариш мувофиқ бошад. Чунки қисми зиёди чунин корталабон омӯзгорони мактабҳои оливу миёна ва пизишкони бемористонҳо буданд, ки бо маъоши ночиз рӯзгорашонро сомон карда наметавонишанд. Ва низ онҳое буданд, ки рохпулии ба шахру мамлакатҳои дигар ғарибкорӣ рафтан надоштанд. Онҳо ҳеҷ гуна асбобу ускуна низ надоштанд. Зеро эшон устоҳои касбӣ набуда ё аз бобову бобокалонашон арраву теша ё потеша намондааст; устоҳои ҳавасакӣ: ягон кори мувофиқ пайдо шавад, чашми соҳибкорро хок зада, пушти бом андова мекунанд ё сангдевор; замин мегардонанд, аммо усули киштро намедонанд ва ҳатто хишова фармойӣ, алафро монда, зироат кананд. Беҳудакоранд.

Чинӣ ҳамкоронашро ҷамъ карда овард ва замин канданро аз рӯи нақшайи коммунали аз назди зеристгоҳ оғоз карданд... Воқеан кабелҳои зерзаминӣ ҳар ҷо – ҳар ҷо ғӯла шуда буданд ва баъзан симҳои луч ба ҳам мерасиданд. Якин инашро мушҳо баъди мурдани барқ ба сомон расонидаанд...

Дар ин миён Гулоб мурд. Дар як муддати кӯтоҳ мӯяш сап-сафед гашта, пири фартути садсола барин ларзон, замингир, девонаавзоъ шуда мурд. Дар рӯ ба рӯи тирезаи Хидир бунӣ девор офтобхӯри

баромада, тани як таҳ куртайи азо, ларзида-ларзида аз дарахту девор дошта менишасту меҳест ва девори дарозро дошта-дошта аз хона мебаромаду ба хона мебаромад. Чӣ меҳӯрд, чӣ кор мекард, чиҳо мегуфт, касе намедонист. Сонӣ кадоме аз ҳамкорони бемористон (шояд ҳамон коргари шаббош бошад) хабаргирӣ омада ҳолу аҳволи ўро дида хабар расондааст, ки як мошини «Жигули» оварда, бор карда, бурданд. Зеро дар он замон ягон мошини ёриӣ таъҷилий намонда ба яғмо бурда буданд ва мондаашро Вазорат худро соҳиби молу амвол дониста фурухта ё аз онӣ худ карда буд, ки баъдтар бо ҳама нишонаҳои Вазорати тандурустӣ он мошинҳо «такси» шуданд. Мошинҳои хокиранги ҷонсаҳти санитарӣ ё дар ноҳияҳои кӯхпора хидматгор; ҳатто сигналу сиренашон дигар нагаштаре ҳам, дар хидмати шаҳриён оварда буданд. Зеро баъди ин қадар мурдану куштану кӯч бастан аҳолии шаҳр зиёд шуда буд; аз нокорӣи автобусу троллейбусҳо рафтуомади мардум душвор буд; дер мондан дар роҳҳо хавфи зиёд дошт; ҳама ин корҳо аз рӯи талаботи шаҳриён сомон меёфт... Вагарна Гулоби ҳоло ним аср умр надидаро бо он мошинҳои мучаҳҳаз пештар ба дармонгоҳу бемористон бурда, аз нав одам кардан имкон дошт.

Ў шабе дар танҳои хоб дид, ки муш газидаш. «Пишак хӯрад туро!» гуфта аз ҷой хест ва ба балойи пири мубтало шуд. Зеро як хона муш буд, ки шояд ба хӯрданаш омада буданд. Тарсида чанде аз онҳоро зерӣ пой маҷаку пачак карда, дарро зада кушода, берун парид ва рӯи дасти «дев»-е афтида, ба чунин ҳол мубтало шуд... Дар бемористон мурд. Ҳамчун одами бесоҳиб чанд муддат дар Морг ниғаҳ доштанд. Боргоҳи марг рӯзҳои нав омадаи Росу барин сермурда набуд; балки мисли Гулоб касони бекасу кӯиро чанд муддат нигоҳ медоштанд, ки шояд ягон хеши дур пайдо гардад. Аммо Гулобро пайванде пайдо нашуд. Ҳамон занакӣ шабзиндадор даву ғеч карда, аз масҷид савобталабонро оварда, бурда дар як лаби ғӯристони Ғарибон ба хок супориданд.

9

Бори ҳаштум аст, ки Мушгир Росуро аз байни тӯдаи ҷондорону ниғаҳбонони шоҳ бардошта дар ҳаво бозӣ медоронад ва хуш аз сараш рабуда, дар лонаи ҷӯчаҳояш мегузорад. Аввалҳо кушта, қисм-қисм карда ба ҷӯчаҳо меҳӯронд, ҳолиё зинда мегузорад, то куштану канда-канда хӯрданро ёд гиранд. Шояд маззаву лаззати шикор дар ҳамин чиз таҷассум ёбад. Зеро то ба даст овардани сайд ҷӣ қадар нигарон шудан лозим меояд. Баъзан рӯзи дароз дар ҳаво гашта чашм ба замин дӯзад, то хазандае пайдо гардаду ў шикор кунад ва сурхрӯ назди баччаҳояш баргардад. Мушгирҳое низ буданд, ки хешро сангосо ба сайд зада нобуд шудаанд; ё ба сангу оҳан бархӯрда якмарг гаштаанд ва ба сари синашон

пихе ё оҳане фуру рафта чо ба чо бол кушода мондаанд, ки баъзан дар осорхонаҳо шакли хушккардаи онро бинанд. Ин бор аз мушони ранга аз ҳама фарбеҳтарашро дошт, ки шох ҳамин аст. Вале бори нахуст, ки дар ҳаво сар доду дошт, Росу ба лаҳҷаи Мушгир сухан кард. «Ман аз худихо. Қатаған нестам». Мушгир ҳайрон шуд. Ба панҷаи кашолаш нигарист, ки чашмони муш сӯяш милт-милт мекунад. Мушгир фармуд: «Дар марзу буми мо ба ин ранг муше нест».

«Рост, нест. Ман ранг кардам. Чуз худӣ шох дигар ҳама Росу рангкардаанд. Бовар накунӣ, бо оби чашм шӯям, рангам равад».

Мушгир парвозашро сушт кард, ки то ба лона расидан ҳама асрори Росуро аз забони ҷосус фаҳмад. Ва саволи бисёр дар сараш гирд мегаштанд. Мушгир намедонист аз чӣ сар кунад. «Чӣ хел дар байни онҳо афтодӣ? Кӣ фиристод туро?...» вале садойи муш андешаҳои ӯро пароканд:

«Як бори дигар ҳам ба чанги шумо афтода будам...»

«Ба чанги ман?»

«Намедонам. Ӯро ҳам Мушгир меномиданд. Чанг зада маро бардошт ва то баландихо бурда, бозӣ доронд: раҳо мекарду медошт, раҳо мекарду медошт... Яке уқоб буд? Каргас буд? Ё калхот буд, ки гоҳи раҳо карданам ҳучумовар шуд. Мушгир ин ҳолро дида маро ба ҳолам гузошта, бо ӯ дарафтод; чанг ба чанг шуданд. Аз осмон пар мерехт. Ман умедамро кандам аз зиндагӣ. Чунки замин у осмон тагорӯ мегашт ва давр мезад. Чашм пӯшидам; ҳар чӣ бодо, бод! Ба об задам. Сангча барин фуру рафтаму ба қаър нарасида рӯи об баромадам. Муши зиёде лаби об офтоб меҳӯрданд. Мушҳои ранга чун худро ба об мезаданд, рангашон мерафт. Тан хушк карда ба дӯкони сартарош мебаромаданд, аз нав ранг мекарданд. Ман ҳам чунон кардам. Машшота ё ороғар дар рӯям доғ надида пурсид; «Аз чӣ рӯ пайи доғ надорӣ?» Гуфтам: «Мушгир бурд маро. Дар осмон раҳо кард. Тарсидам ва ба об задам. Шояд аз тарс рӯида бошад мӯй бар доғ?» Ӯ бовар кард. Аз нав ранг кард. Ва ба дасти ту афтодам... Инак тани ману инсофи ту!»

Мушгир мушро бурд ба лонаи ҷӯҷаҳояш. Ҷӯҷаҳои бадомӯхт дарафтиданд ба муш. Аммо Мушгир бол кушода пеши роҳи онҳоро гирифт. «Сабр! Қиссайи ӯ шунавед!» Шуниданд қиссаашро. Раҳ-машон омад. Машварат карданд. Ҷӯҷаҳо гуфтанд: «Рӯй турост!» Мушгир раҳо кард мушро.

Росу Росуро хӯрд; ҳамин Росӯи рангаш паридайи ҷосуси чилдурӯғро, ки аз пайи бадкорӣ афтода, хиёнат ба мири мушон карда, сирру савдояшонро хувайдо сохт. «Аз рӯзи аввал дониста будам, ки ту ёри мо нестӣ. Чунки нишони Росуӣ надоштӣ. Аз тарс мӯи кас намебарояд. Балки будааш мерезад» гуфт ӯ ва бо

усули ихтироъкардааш сахт аз сари хойин дошт. Вагарна ӯ низ омода буд бо Росу чанг ба чанг шавад, акаллан як бор ба чашмаш нохун занад. Дар торикӣ, ки танҳо сурату сиёҳии якдигарро дидан имкон дошт, Росу сари ӯро сила мекардагӣ барин дошту каллаашро миёни дандонҳо пахш кард ва садойи ғаж-ғажи усули маъмулиаш омад. Мушони дигар дум хода карданд, то ба хони шоҳона пашша нагарданд; зеро Росу бад медид, агар касе гоҳи хӯрдан ба луқмаи даҳони ӯ нигоҳ кунад. Худ шоҳу табъаш вазир буд. Чун хӯрду лабонашро лесид ва нафаси гирифтаре сар дод, чуфт-чуфт гавҳари шабчароғ аз ҳар кунчу роғ пайдо гашта, гирдашро ихота карданд ва дуру дароз хомӯш истоданд; зеро Шох ханӯз аз ғазаб нафуромада буд.

«Дидед-а?! Ана ҳамин хел!»

Ҳар бор ин таҳдид такрор меёфт. Одат карда буданд раият ва ҷондорон. Вале ин дафъа ранги дигар гирифт гуфтор:

«Ҳамин қадар заҳмату кӯшишу тактикаи моро як пул кард ин номард! Ман ӯро чун шумо дониста, бовар кардам, сирру асро-рамро гуфтам; ӯ ноҳалаф баромад. Сазои касе, ки нонро хӯрда, ба хон туф кунад! Ман ҳоло зиндаам! Фаромӯш накардаам, ки бараҳнаву тухипо, пойҳо пур аз обила то ин ҷо расида будем; чу дуздон дар ин гандахона аз зарурат зиндагӣ дорем; ҳоло ба максад нарасида, чош ё ҳаммаи гандум пайдо накарда, ҳазинаро надида, аз миён ҷосусон рӯйидаанд. Ояндамон чӣ мешуда бошад?»

Ғарора карданааш омад; сахт «туф!» кард. Аммо дар торикӣ на-дид, ки туфаш ба кучо расид; ба девор, ба сақфи паст ё ба мушҳо, ки чашмони чун шабчароғ милтиросиашон лаҳзае гум шуданд ва баъд чун ҷароғҳои тираи даврони Тарс як-як фурузон гаштанд, ки ҳамин таҳхонаи ҳавояш вайронро ҳам мунаввар карда наме-тавонистанд. Барои он туф кард, ки хойинро чанд рӯз гурусна надошта, тоза накарда, ҳарисона яку якбора гурбавор аз сараш хойида хӯрд. Бо буду шудаш хӯрд; бо дандон, пойҳои ифлос, рӯдаву рӯбчаки ҳаром, пӯсту мӯву мӯйлабаш; бо ранги хурмоии паст, бо чашмони кушодаву ҳаросон ва садойи нимшунавойи даҳанбастааш фуру бурд. Ҳамчунон ки мор бузғола ё харгӯшро охист-охиста даркашад. Андеша накард, ки заҳрогин аст; душман андарунаш мина гузоштааст ва ё ягон нобакорӣи дигар будагист? Одатан ӯ хойинонро намехӯрд. Қатл мефармуд ва ё «ба гурбайи душман баред!» мегуфт. Ё ба қассоб мефармуд, ки гӯсфандвор пӯст канад; шикамашро ҷок карда бинад, ки ягон балойи бад надошта бошад. Дар шушу чигараш обилаҳои хавфноку марғбор нарӯйида бошад? Сонӣ баъди мурчу қаланфури зиёд зада пухтан ва пас аз ҷашоӣи таббиху табиб даст дароз карда як лахт гӯшт мегирифт ва баъди зеҳн монда нигаристан, агар аз дилаш ягон андеша гузарад, «не, ман ин ҳаромро намехӯрам!» гӯён канор меандохт. Ҳолиё аз қаҳру ғазоби беандоза ҷунон хойида мехӯрд, ки садойи фаш-фаш

алаф хӯрдани барзаговро мемонд. Аммо бисёр меҳост, ки якбора бибалъад! Бибалъад ҳарисона, то чони ӯ ҳам аз азоб раҳо ёбаду чони худааш ҳам. Бо ҳамоно шиддати қаҳру ғазаб ва ҳарисӣ, ки мушро ҳойида хӯрд, якбора туф кард. Садои таҳдидомез дошт «туф!» гуфтани ӯ. Инро ҳама шунида пеш омаданд, ки Шох муши захрогин хӯрдааст. «Даҳонаш талхи оғу гашт, ки «туф-туф!» дорад!» Ё ҳаёлан ба рӯи ҳойин туф кард, ки «Нокас, кӯрнамак, малъун!» баромад! Об оварданд дар баклашкани нимлитра, ки ғализӣ, талхӣ ва бенамакии муш монда дар кому забонаш. Туфаш ғализи часпак буд ҳамчун раги қӯян, ки қассоб аз миёни рони чоккарда бурида пушти даст, нигоҳ накарда, ба шибдори хона мезанад, то ҷо ба ҷо қаспида, хушқида гӯбораш барояд, то ба одамон асару сироят накунад. Табарқассобҳои инзамона на танҳо раги қӯяну ғадудро қатори гӯшт мефурӯшанд, каллаву почайи молро табарчин карда, шилҳа гардонида, зери гӯшти тарозу гузошта хушрӯякак клёнкапеч карда, «хуш омадед!» мегӯянд харидорро.

«Акнун ман хоб меравам!»

Буми шабгард торикии музофотро истифода карда ба шикор баромад. Мушон ўро ҳамоно мушгир пиндошта рӯзона пинҳон мешуданду шабҳангом дар сахну гулгаштҳои нав ба тартиб омада, сабзу хуррам гашта, шабохун мезаданд. Дуртар аз Морг ва наздиктар ба наҳр паҳлӯи иморати «Харчанг», ки нав қафасаҳои ошёнани якуму дуввум бардошта шуда буд, крани борбардор танобу рӯдаҳояш пахну парешон ё кандаву шикаста, ҳатто релси зери пояш шикаста, бекору валу вайрон дар музейи кушоди зери осмон сукут меварзид. Дар баланди ҳучрайи зард метофт, ки аз боди саҳт даричайи кушодааш чунбида, ғич-ғич садо меод ва буми лонагузошта, тухму чӯчадорро безобита мекард. Рӯзона кабӯтарон досақҳои аз роҳи дур парвоз карда омадаро мемонданд, чу шаддаи марҷон қатор мешуданд; чун ҳаво сард гардад, зогони аз мамлакатҳои сард бозгашткарда низ ҳамел мешуданд дар симтанобҳои он кран. Бадтар аз ин бумро як бадмасти бангӣ ташвиш меод. Ҳамроҳи як нафари дигар бар пояи даҳ сангбетони ситоннагӣ нишаста, сигарет мекашид ва миёни намози асру шом ҳешро ба девонагӣ мезад: ҳамроҳаш роҳи хонаро пеш мегирифт, вале ӯ девонавор ё беҳушу беёд ба кран часпида мебаромад. Харчанд зорӣ кунанд, ки «фуру!» болотар мерафт бо помонақҳои арматурӣ ва дод мезад: «Наздик нашавед, ки ҳудамро ба замин меандозам!» Тарсида касе ба ӯ наздик намешуд. Аммо писарчани нав мактабрав шудааш омада «Дада, моро сағир кардани ҳастӣ?» пурсад, садояш ҳам баландтар мебаромаду пояш ҳам.

«Йӯк шавед!»

Сонӣ занаш меомад. Дуру дароз чизе нагуфта меистод дар поён ва чунон ки рӯбоҳ панири даҳони зогро нигарон бошад, чашм аз

гардишгоҳи зинапоя намеканд. Пойҳояш нишеб, рӯйи оҳантахтайи васлкарда менишаст шӯ.

«Боз такрор кардӣ?»

Суоли зан бепосух мемонд. Дер чизе намегуфт дигар. Пасон як даҳан гуфта, як зина боло пой мемонд. Боз нигарон мешуд, ки аз шӯ чӣ садо меояд. Як садо мебаромад: паст, ношунаво ва мавҳум; ё пояш ба оҳан лағзид ва ё кадом мурватро тоб дод.

«Баччаҳо дар хона танҳо!»

Ана дар чунин ҳол мегурунгад ӯ. Зан рӯшан намешунавад. Лек тахмин мекунад, ки чӣ гуфт:

«Ман туро биё нагуфтаам!»

«Медонам! Ту аз ҳама чиз безор... Лекин ман худам омадам... Аз ҳаку ҳамсоя шарм дошта!»

«Ба ҳамсояхоят гӯй, ки ба мурдаи ман наоянд... Чӣ хеле ки дар зиндагиам аз дарам надаромадаанд...»

«Охир... Охир... Охир... Забонам намегардад; айби онҳо чист? Ту инхелин бошӣ, онҳо чӣ хел дароянд аз дари ту?»

«Ҳааа... Ман ҳамон ганда...»

«Ту нағз! Нағзтарин марди дунё! Ман ҳама одамони рӯйи заминро бо ту муқойиса мекунам. Аз ту хубтаринаш нест!»

Ва дар гулӯяш чизе дармонда, намегузорад идома диҳад суҳанро. Вагарна он қадар гуфтани дорад, ки катра-катра чакида, рӯйи ҳам ҷа бандад ҳамин крани зурафогардани аз Од ҳам баландро гӯр мекунад.

«Ту нағз, занак, ман ганда! Агар ту набошӣ, баччаҳо дар як ҳафта якто намонда мемиранд!»

«Не! Агар ту набошӣ!»

«Ман ин хел набудам-ку, занак? Худи зиндагӣ одамро ба ҷаҳаннам тела медодааст. Ана нигар: ана ин хел аз пас тела медиҳад; ҳар қадар баланд бошад, баройи вай аҷибтар: вазнинтар, базарба, бо садойи баланд мезанад ба замин ва дигар барнамеҳезад. Ана ин хел!»

Аммо дар чунин ҳолат зан чашм пӯшида рӯй ба сутуноҳани кран пахш мекунад ва гӯшҳояшро медорад; дам ба дарун гирифта хомӯш меистад ва баъди муддатҳо – тақрибан вақти баройи афтидану ҷон додан мувофиқ, чашм кушода, гӯш раҳо карда, диққат медиҳад. Садое нест.

«Бум! Бум! Бум!»

Садойи Бум омад, ки аз баландии кран оромиро пай бурда овоз баровард. Ин ҳамон Бум, ки дар душояи сиёҳдарахти азим лона дошт ва ҳар сол ҷӯча мебаровард, ки чашмонашон ба чашмони баччаҳои ӯ монанд буд. Дар ҷӯчагиашон ба андозае зебо, ки дошта аз нӯли зардакаш мучӣ кунам мегуфтанд баччаҳо, вале ба он баландӣ баромада наметавонистанд. Бум ҳам дастнорас будани лонаашро доништа андар миёни душоҳа тухм мегузошт.

Чӯчахояш лухи миёни дарёобод барин сафедаки дамида; баъди сихпар чунин шавад. Сонӣ пару бол бароварда, ранг дигар мекунад: хокистарӣ, хол-холи сафед дорад, ки миёни дигар рангҳо ўро мошу биринҷ мегардонад. Минқор қач, чашмон дарун кашида ва тори сар гӯш ҳам дорад; монанд ба гӯши чойникпӯшаки хонайи соҳиб, ки кӯдакон рӯйи ҳавлӣ бароварда бумро намуда «биё-биё!» гӯянд. Валеқ ў як зайл ночунбон пири нобино барин ба як нуқта нигарад; кам шавад, ки ба дигар сӯ нигарад. Агар нигоҳ кардани шавад, якбора сару гардан тоб медиҳад; дигар ҳама вақт мулӯҳ. Гоҳи париданаш садое дорад, ки каси ноогохро тарсонад. Сонӣ аз шикояти ҳамсоёҳо: «Ҳеч не, ки барги дарахти шумо рехта тамом шавад! Аз рӯфтани безор шудем!» саҳт расид ўро. Зеро дарахти одами бонуфуз мешуд – ана он бонқир барин, ки аз ҳамин гузар ҳавлӣ харида зани панҷумашро овард, хурматаш зиёд буд. Сағаш шабу рӯз чикад ҳам, «саги хуб» мегӯянд. Аммо барги дарахти бечора онҳоро безор кардааст. Саҳт расид чавонмардро; буррид он дарахтро; чанд рӯз бо ҳамон табари кунду аррайи дандоншикастае, ки дошт, дарахти азимро бурида, майда карда, ҳамчун сӯзишворӣ дар як гӯшайи ҳавлиии танғаш сарчин қард. Ҳамон қасе, ки аввалин шуда «қазони дарахтатон безор қард» гуфта буд, фармуд: «Беҳуда буридед, ҳамсоё, соёйи хуб дошт!» Бонқир ҳам баъди ҳавлиро гирифта аз нав соҳтан дарахтҳои бузурги чормағзу сафедорро бурид; лек мисли Ботурбой азоб накашидааст. Чунки ягон қас надидааст, ки ў ба дарахт наздиқ омада бошад. Хизматгорон ё мардиқорҳо – як бригада як аррайи барқӣ оварда ғир-ғир буридану ҳезум қарданд. «Белорус» омада ҳамаро дуду бўй гиронда қундақоро бо решау хоқу покаш бардошт. Аммо қундайи дарахти Ботурбойро қанда намешавад. Ният дорад, ки рӯяшро ҳаспӯш ё хокпӯш қунад; ҳамин ки як ё чанд умри одамай гузашт, ҳудаш пӯсидаву тосида, қирм бароварда ҳамвор шуда меравад. Ҳоло мӯрчаҳо тухм гузоштаанд дар қоқиқоҳии пӯстлохи он.

Ана ҳамин Бум, ки ҳоло сурӯди яқнавоҳии ҳешро меҳонад, гоҳи буридани дарахт, аз душоҳа париди ба ин ободиҳо омада буд, ҳуҷрайи ҳавонии қранқиро ҳуш қард. Зеро аз ин баландӣ, қариб тамоми шаҳр метобад ва қоҳи «Ҳарчанг»-у «Замир» пасти паст менамояд. Ба биноии «Ҳарчанг» беморе омада сикҳат шуда наrafted. Ё мурдашро бурдаанд ё «табобатнашаванда; илми тиб дар назди қунин маризҳо очиз» гуфта, қавобаш додаанд. Биноии «Замир» як бало қарда қасони аз балоҳои осмонӣ гирифтори маризи дил шударо чанд рӯз табобат мекунад; сикҳат шудааш ба по меҳезад, ноилочаш қон ба қонофар месупорад. Ҳамайи ҳаминро одамон медонанд; «шояд!» гӯён меоянд ба умед. Дар маҳаллае, ки Ботурбой зиндагӣ дорад, таваллуду марғ баробар аст. Шояд таваллуд зиёдтар бошад, чунки бисёриашон пару бол бароварда ба дигар мамлақатҳо рафта, ҳамон қо ҳоқ мешаванд.

Ин маҳалла қабристони ҷудогона ҳам надорад, ҳар ғӯристонест
рост ояд, дафн мекунад.

«Мефурой! Ё ҳудама аз ҳамин ҷо партом!?»

Хомӯшӣ. Аммо садойи қарсаки дудасти омад. Ва бодест ба сару
рӯйи онҳо расид. Ин Бум буд, ки аз овози баланд ва пуртахлукайи
зан ҳӯсида, парвоз кард ва ё гоҳи шикораш расида, парид. Аммо
аз шавҳари дар ошӯни баланд маъво гирифта сарире, шарфае ё
ҳавою ҳавасе набуд. Зан даст ба даҳон бурда паҳш кард, ки гоҳи
чашму ғӯш пӯшиданаши шӯ худро ба зер партофта нобуд гаштааст,
ки садои намебарояд. Ў ҳамон зайл – дамбадарун охиста ба паст
нигарист, ба боло нигарист, чизеро пай набурд, садоеро нашонид
ва дар торикӣ ҷойи нишасташро дида наметавонист, ки аз буду
набудаи оғох гардад.

«Далеш...»

Ниҳоят садойи паст буд, ки ҳудаи ҳам нашонид ё дилаш ҷеғ
зад?

Аз дуртар миёни ду релси кранпои оташе фурузон шуду мурд.
Гӯест барои пешии чашмаш ё лонаи баланди шӯро дидани зан
гулхан афрӯхтани шуд касе. Аммо забонаи кӯтоҳумри он ҷуз як
аҷинамонанди сараш ҳам ва тахтапуштаи кӯз чизии дигареро аён
карда натавонист. Он ҳам чандон равшан набуд; мисли соя намуд.
Зан надонад ҳам, шӯ мешиносад ўро: ҳамон посбони ин ҳаробаҳо,
ки умрашро дар вагончаи дараш меҳкӯби бетиреза мегузаронад.
Аллакай дар борайи ин одами муттааллиқ ба ҷамъияти ибтидоӣ
мардумони оғох навиштаҳое доранд, вале зан кӣ будани онро
намедонад. Тарсид ў:

«Чин! Аҷина! Ғўл!»

Дар ҷунин ҳолат ҳам аз шавҳар садое наомад. Лек он кас боз
ғӯгирд зада, коғазро оташ дод ва нимрӯи гашта, пурсид: «Кто
там?» Зеро масъул буд. Вайронаҳо, носохтаҳо, носӯхтаҳо ва ин
зурафойи бечонро ниғаҳбонӣ мекард. Дуд меандохту хешро дар
он мепазонд. Аз миён боло барахна; сияҳпӯшони никобдор ба-
рин танҳо чашмонаш метобанд. Ва одами хуб – ғамхори ҷунин
касон – шоирро бинад, барои гармоба рафтан пул меурсад:
«Гимарой гаранг мекунад. Ҳаммом рафтан лозим. Нафақапулӣ
медиханд, намедиханд... намедонам...» Тухмӣ монда аз бурода-
рони аврупоӣ.

Аз тарси оташи чин буд ё ҳавфи нобуд шудани шӯӣ, зина ба
зина болотар мерафт ў ва ба шӯ нарасида садойи хир-хир ё хур-хур
омад: «Овехтааст...» ҷун боз баландтар баромад, садойи маъму-
лиро шунид, ки дар ҳобаш аз даҳону биниаш мебаромад ин садо.
«Ҳобаш бурдааст. Бедор шуданаши кори сахл нест».

Ў ба боло менигарист. Ҳавойӣ пой мемонд. Парешон. На аз
он ки шӯиш дар ҷунин ҳол. Бал 3-он ки зиндагӣ ҷунон бар дӯшаш
нишаста, ки хурдакак шудааст. Ба назараш ҳамин ҳел. Аммо мар-

дони шӯх ҳар бори сумкаии вазифаи хӯрчинро адо мекардагӣ дар даст раваду ояд, нигоҳ карда чӣ андешаҳое аз сару дил гузаронанд, худашон донанд. Саврӣ ном дорад ӯ. Аммо маъниашро намедонад. Хаёлаш як чизи зебо мисли баҳор. Зеро гамбуски саврӣ ниҳоят ранги зебо дорад – сабзу кабудро ба ҳам омехта боз аз болояш равшан кардагӣ барин лайсу рӯшану ялаққосӣ. Ҳамон чизро бо ҳама рангҳояш тахмин карда, хушрӯй гӯянд. Хушрӯй ҳам ҳаст ин зан. Миёнақади гандумгуни хушрафтор ва як дандони кунчи росташ заррин, ки гоҳи сухан гуфтан ӯ хандидан дурахшад. Ва ӯро зеботар гардонад. Баъзан тахмин кунанд, ки мардак аз рашк ба чунин ҳол гирифта шудааст. Вале касе ноҷо ӯ қач пой ниҳодани ӯро намедонад. Аммо ба худ гирифта ва хомӯшу ором буданаш ба ҳар бинанда аён гардад; гӯйӣ дар ғами касе сӯзад.

«Худо бардорад чунин зиндагиро!»

Ҷамъбаст кард гӯё ҳама азобу ранҷҳои зиндагиро. Ба худ гуфт ӯ ба Худо, маълум набуд. Аз он ки дониста мегӯяд, ба худ гӯяд. Зеро ҷуз худ касе надонад, ки чунин зан азоб дорад ӯ на?

«Фаҳмидӣ, ки Гулоби бекас чӣ хел мурд? Мехоҳӣ, ки ман ҳам...!!!»

Ин суханаш баланд буд; на танҳо кран ларзиду таноб ӯ сими кашол ба оҳан расида «Зӣ-зӣ» кард, балки Иван фаҳмид ва «Хэ-хэ-хээй! Кадомӣ?» гуфт. Кабӯтарон ва зогони дар торҳои уреби кран ҷой гирифта патар-патар париданд; кабӯтарон бесадо буданд; зогон мағал карданд.

Бо вучуди он шӯ нашунид ин ҳарфро. Ба гӯши хоболудаш даромада бошад ҳам, мағзи сараш кор намекунад.

«Медонам, ки маро дӯст намедорӣ!» Гуфту гӯш дод. Садое набуд. «Баччаҳоро дӯст намедорӣ!» Боз садо нест. «Зиндагиро дӯст намедорӣ!» Хуррокаш қатъ гашт. Вале посух набуд. Балки дароз-дароз нафас мекашид. «Ҷангу бонг надорӣ... ягон чиз ҳам намегӯйӣ. Лекин як бор ғазаб кардӣ: табар гирифта ба тори ҳамин кран баромадӣ: «Касе наздик шавад, мекушам!» гуфти. Сонӣ аз ҷаҳл фуromaда, аз тори кран низ фуromaдӣ, рост рафта ба он дарахти бесамар табар задӣ. Сабаби онро медонам: ҳамсояхо аз ҳазони мӯрзадаӣ он ҳазар карданд. Баъди азоби зиёд қашида майдаву қимма карданат, афсӯс хӯрданд: «Беҳуда бурридед, сояӣ нағз дошт! Ин дафъа аз беҳаш сабз шуда барояд, набурред!»

— Ман рӯяшро қирпӯш мекунам, дигар сабз намешавад.

Ҳамсоя заҳрханда кард. Ман фаҳмидам маънийи нешханди ӯро. Гуфта наметавонам. Лекин чӣ хел ҷавоби нағз гуфти, ҳайрон мондам: «Туркҳо заводи Қирро аз нав сохта ба кор мебароранд. Ҳама рохҳо ва майдонҳои варзишро қирпӯш мекунанд. Он вақт аз онҳо хоҳиш мекунам, ки болоӣ ҳамин кундаӣ ноӯҳдабароёна буридаатро қирпӯш гардонанд. Он ҷо мӯрчахона, мушхона ва партовгоҳ шудааст. Ҳамсояхо ба дуртар рафта хуш надоранд,

хама лашу лушашонро ҳамин чо мепартоянд. Баҳона: «Ҳамин кунда тезтар аз назар пинҳон гардад». Субҳ ё қариби шом дар он чо касеро мушоҳида кардан имкон дорад, ки ҷунбучӯл мекунад; шиша, баклашка, халтаҳои клёнкагӣ ва чизи даркорӣ мечӯяд. Инро сағи Шер дарак медиҳад. Ҳамон сағи таргил, ки баъди вафоти нобахангоми Шер дигар ба хавлӣ надаромада, дар кӯча роҳ мепояд, ки соҳибаш бармегардад; ба ҳар роҳгузар ё мошини омада нигоҳ мекунад; вагарна ғамзада, соҳибгумкарда ва умедвор рӯйи роҳ ҳалқа зада, баъзан фӯк рӯйи дастони ёзида дароз кашада, меҳобад.

«Ботурбой! Ботурбой!» То назди шӯ расида аз пояш дошта ҷунбон-ҷунбон мекунад зан: «Чудо-чудо аз ин баландӣ партофта-танамон маънӣ надорад. Чудогона ҳаром мемурем. Биё якҷоя – оғӯшбаоғӯш аз ин баландӣ худамонро партофта мурем. Дар як тобут гузошта баранд; дар як гӯр монанд. Он гоҳ «Чудойӣ мабод!» намегӯйӣ. Зеро гоҳи чашм пӯшида якдигарро саҳт қапида пой аз ин оҳани сард қандан баданамон ҷунон оташ барорад, ки моро васл бикунанд; хо Ҳайдар оҳанро ба оҳан сварка мекунад-ку? Ана ҳамон хел. Он вақт одамон мефаҳманд, ки мо чӣ қадар якдигарро дӯст медоштаем. Чӣ қадар хуш зиндагӣ доштаем. Баъди он на ман сумка дар даст миёни мардони чорчаширо гузашта Ачинабозор меравам на ту аз дунболам пойида мегардӣ. Ман ҳамаашро медонам. Андешаҳои ноҷойи туро ҳам медонам. Ба кӣ рашк бурданатро низ пай мебарам. Ба оне, ки панҷ зан, панҷ хавлӣ ва сад хона дорад. Гумон мекуни, ки ӯ ҳама чизро дорад ва ҳама чиз равост. Зебанда ва худофармуда. Наход надонӣ, ки ман ўро надидаам, намешиносам, хоҳиши дидан ҳам надорам. Медонам, ки ту ҳам ўро надидаӣ, намешиносӣ. Ба гуфти занҳои ҳамсоя, ӯ шаб меомадаасту шаб мерафтааст; бо мошини шишаҳояш сиёҳи дарҳояш маҳкам. Дар моҳу ҳафтаҳо як бор меомадааст ё не. Лекин зан худро хушбахт ва айни ҳол хеле бадбахт медонистааст. Зеро зани ҷавон андаруни панҷара. Як сағ, чанд ҷавон ўро бонӣ мекардаанд. Посбонҳое, ки шабуруз маҳбусонро посбонӣ мекунанд, низ дар ҳисоби маҳбусонанд. Медонам: хонаҳои мо дар қатори ё дар миёнаи хонаҳои баланд мурғонча метобад. Ту ҳамин сол деворҳои дарзвардари лой молидӣ, дар рӯйи бом шефирхоро нова ба нова гузошта, торашон сангҳо чидӣ, то бод напарронад. «Дигар хонаамон намечаккад!» гуфтӣ. Ва овозат гирифт; хориат омад. Ман ношунида гирифтам. Мехостам дарвозайи қачу қилебро ҳам гӯям, ҳамон дарвозае, ки мисли одами пешпохӯрда фӯкаш ба замин расида меистод ва шӯям зеро он чанд хишт гузошт, то мувозинат яқранг бошад. Мошинҳои ордқаш як лаб ба заминро як лаб ба осмон қарда буданд онро. «Кӯчайи бунбастанон ҷунон танг, ки...» эрод ҳам мегирифтанд. Хайр, филмонандҳо гӯянд, як навъ: ҳамон хароби мурданӣ, ки маймунона диқ ба кабина меба-

рояду дикӣ мефурояд, аз ҳама зиёдтар маҳмаддонойӣ мекунад ва ҳар гоҳ сурфида ҷонибам менигарад; рӯша Бӯалӣ бинад. Аввалан мошинҳояшон вағони поезд барин калони калон, ки дарвоза ва дару боми хонайӣ мо то нисфи қадаш меояд. Сонӣ ронандаҳояш аз мошинашон ҳам калони шикамдор, ки одами хароб аз наздаш гузарад, аз нафасаш мепаррад. Ин ҷо маҳаллаи нонпазҳо; вази-файи чанд заводу фабрикаро адо мекунанд. Як рӯз нон напазанд, ҳоли мардуми шаҳр ҷӣ мешавад, касе намедонад; зеро ин халқ бо нон зинда. «Бо дӯстон нону пиёз» мегӯяд. Лекин мо имкони нон пухтан ҳам надорем... ва он вақт ба ошхонаи дудагирифта гуза-шта хуб гиристам, вале ба ту чизе гуфта натавонистам. Гӯё маро гум карда сар аз дари қачшудайи ошхона даровардӣ. Ман оби дӯлчаро ба каф андохта ба рӯй пошидам, то оби дидаам маълум нашавад. Акун фаҳмидӣ, ман чиҳо гуфтам? Нафаҳмидӣ! Пеш аз ҳаром мурданам диламро ҳолӣ карданӣ ҳастам: ману ту якди-гарро дӯст дошта, аз ҳуди Қисмат-ато ба ин ҷо омадем. Чунки хоҳарбузургат ин ҷо кӯчида омада буд, пушту паноҳ гуфта, маро овардӣ. Ин хонаҳойи вайрона, ки сарпаноҳи мост, аз онӣ ўст. Гӯё як мардак мурғхонаашро ҷудо карда дода будааст. Апаат одамгарӣ кард: гоҳи кӯч бастанӣ яҳудиён як дар хонаро хариду кӯчид ва мурғонча моро монд. Худро ба нодонӣ назан! Ҳамаашро медонӣ... Ботурбой! Дахонам дард кард. Хез! Медонӣ, ки ҷӣ қадар дӯстат медорам. Гап дар ҷиз нест. Гап дар тақдир, ки Худованд моро муҳаббат додасту давлат не!»

«Пома наҳор!»

«Ту бедорӣ, Ботурбой? Ҳама суҳанони маро шунидӣ?»

«Биё ин ҷо! Поятро пушти пойи ман мон. Дастатро ба дастам деҳ! Ҷаста буро! Ҳарвақта борин.. Ана ҳамин хел! Шин! Не. Дар болойи зонуям шин, ҳарвақта борин. Дигар гап назан; ба номи Худо дигар гап назан! Ба ҷароҳатҳоям намак мапош... Дахонатро ба дахонам гузор, ҳарвақта борин...»

Вақти зиёд гузашт. Дунё ором ва хомӯш буд. Забонҳо гунг, гӯшҳо кар, чашмҳо кӯр. Аммо кран мечунбид. Гӯё замини муҳар-рик мечунбонд онро. Ботурбой садо баровард:

«Ҷӣ хел наағз... Ҷӣ хел шириин... Мо аз ҳама одамони рӯйи Замин баландтар...»

«Ҳӯй! Кранро начунбон! Мурватҳояш кушода гирифтагӣ! Як-тарафа париданаш мумкин!»

Аммо шӯ ҳарфи Иванро нашунид. Гирифтори андешаҳойи хеш буд: «Ҷӣ хел нағз! Ҷӣ хел ширин? Ман баройи ту дар ҳамин баландӣ хона сохтанӣ, Саврӣ...»

Ин гӯшақӣ буд ё маслиҳат ва ё орзу...

«Тақдир карда бошад...»

«Худо як борона меод. Дар ҳамин баландӣ дасту рӯй мешус-тем».

«Ман рафта дар кӯза об меорам, мардак...»

«Ҳааа...»

«Лекин шумо пасттар фуромадан мегиред, дар болойи борсанг дастуруй мешӯем...»

«Не, ман бояд дар ҳамин баландӣ...»

«Хуб...»

Аз боло як қатра хун чакид. Ӯ қатраи борони талабкардааш пиндошт. Дер нигарон шуд. Дигар такрор нагашт. Осмон кушода буд. Ситораҳо дурахшон. Шаббода мевазид. Дар дили Ботурбой фараҳе омада буд. Баъдтар як қатраи дигар бар сараш чакид. Дастмол карда бӯй кашид; бӯйи хун дошт. Рӯҳаш дигар шуд ва авзоъаш бечо. Рӯзҳои бад ба аз зехнаш гузашт, ки чӯз бӯйи хун бӯйи дигаре надошт; бӯйи гулу раёҳин ва бӯйи гули санчиду ақоқиё ё бӯйи мевахойи расида намеомад; ё бод аз самте оварад ҳам, машоми касеро хуш намекард, чӯз димоғи хунхорон. Ва ӯ пиндошт, ки дар он баландӣ касе касеро сар мебурад ё мушон кадомро хомхӯр мекунад. Бадаш раёша баровард ва зери пушташ мурғак давид. Сонӣ дар атрофи пояйи гаронвазни қран галайи гургон ё сағони гургмонанд пайдо шуданд ва тарху суробашон ба чашм мерасид; ӯ оҳиста чунбида манаҳ бар рави оҳанӣ гузошта ба паст нигарист: «Ба бӯйи хун омадаанд». Аммо қатра дар роҳ ба оҳанҳои рӯсту уреб васлкарда расида мебаст, ки наомад дигар. Як бор баргашта тарафи хонааш нигарист, ки миёни хонаҳои баланди тозасохт тарҳи хирайи занаш тофт, вале дарвозайи шалақи зангзада, ки рангаш ба ранги шом монанд буд, натофт. Монанди дарвозаҳои дороён ба андак равшанӣ ялаққос назад.

«Набиё!»

Ин садои ҳаёлийи ӯ буд, ки бисёр андешахоро ифода мекард; «наё!», ки сағҳо меҳӯранд. Ин ҳамон сағҳо, ки дар замони Гузариш одамхӯр шуда буданд. На аз мастӣ ё фармудайи касе, балки аз гурӯснагӣ: навое наёфта мушхор низ гашта буданд ва сӯроҳи мушро ханҷолкаш кофта муш доштани мешуданд ва гурбавор аз паси мушҳои гурезон ва нописанд медавиданд. Ва онҳо мушхоро пешандоз карда то Морги бедар, ки кадоме аз бесоҳибӣ дарро канда бурда буд, даромада бӯйи мурда шуниданд ва аз ҳарисиву гурӯснагӣ хуни захми тирро лесида маззаҳӯрак шуданд ва аз ҳамон ҷойи тирхӯрда гӯштро канда хӯрданд. Дар торикиҳо то бохабар шуданд, ки онҳо одамхӯр гаштанд. Агар онҳо гӯшти одам хӯрда гоҳи мурдаи нав овардан дар гӯшае мусичайи бегуноҳ барин хапу дам меистоданд ва чашмонашонро пӯшида медоштанд, касе хабардор намешуд; аммо онҳо ситезиданд: маст шуда, худро соҳибмулк ва соҳибҳазина пиндошта гурриданд ва касеро роҳ надоданд, балки ба қадаш рост шуданд. Камонбадастони ба парронидан одаткарда ҷо ба ҷо дар тори мурдаҳо онҳоро паррониданд ва мурдашон

ҳамон ҷо монд. Ботурбой, ки ин қиссаро ба чашми хеш дида буд, то имрӯз дилаш ваҳм мекунад ва аз сағ метарсад. Инак парешон аст, ки занаш кӯзайи об дар даст меояд, ин саггургӯх пора-пора мекунандаш:

«Наё! Наё, ки сағҳо пора-пора мекунад!»

Валек Саврӣ нашонид. Аммо Ботурбой шунид, ки дарвозайи тулукагинаш шақар-шақар садо баровард.

«Наё! Савринисо, наё! Сағҳо!!!»

Қанотак зада ва дастон ба лаб карнай карда дод зад ӯ. Парвоз карда рафта дарвозаро саҳт доштани шуд, то Саврӣ набарояд. Саврӣ куртайи аз ҳама шинами ба андомаш мос – пирохани сурхи сафедҷатоби садбаргиаш дар тан, кӯза тори сар ниҳода бедаста чун духтарони кӯхистонӣ меояд ва сагон...

«Саврӣ, Наё!!!»

Саврӣ як пой аз рахнаи бетондевори шикаста дарун мегузорад ва пойи дигарро набардошта кӯза ба боло расида афтода мешиканад ва аз садойи он сагон мегурезанд. Яке пеш-пеш дигаре аз паси он қатор мегурезанд... Аз об ҳаросида мегурезанд.

Хобу ҳаёл барин.

Хобу ҳаёл барин, ки бум дар болои сари ӯ мушро канда-канда меҳӯрад ва Ботурбой пай намебарад, сарфаҳм намеравад, ки хуни муш мечакад.

10

Замона дигар гашту одамон низ дигар гаштанд; замони Тараккиётро фаромӯш карданд, лек даврони Табаддулотро дар ёд доранд. Ҳолиё «Гузариш» ҳукмрон ва мардум чизеро фарқ намекунанд. Ҳамин қадар, ки як ҳазору понсад сол вопас рафта, рӯ ба фолу қол оварданд; ғуслу таҳоратро аз сар ёд мегирифтагӣ шуданд; фардҳои бепир пирдор гаштанд. Ҳар кас фолбин ё табибе пайдо кард; ҳар кас дар чайб чанд тӯмор ва дар бозуи рост бозӯбанде дошт; нурномае дошт; радномае дошт. Аммо ҳудаш ягон кори дуруст намекард. Умед ба гиреҳбандиҳо ва «суф»-и найрангбозе дошт, ки туфомехта ба оби зарфи ӯ медамид. Яке қуфл мебаст, дигаре қуфл мекушод. Ва қуфлчаҳои хурдаки чиниву куройӣ ва хеле арзон, ки бо ҳар гуна меҳу сим кушода мешуд, бозоргир гаштанд. Мушҳо аз зери пули наҳр қуфл кашола карда мебароварданд, ки дар дасташ ё тахтачае дошт, ки об навиштаҷоташро маҳлул карда буд ва ё қоғазе, ки латта гашта чун ранги ҳаво ранги қалам мондааст. Инҳо дарбандиву даркушойӣ буданд. Ноинсофе аз нафси бад, барои ризқу рӯзӣ бо ҳазор найранг дари бахти якеро мебаст аз рӯи кину қасди фармуде, дигаре бо хоҳиши каси ҷодуро пайдо карда, мекушод даричаи бахтро. Ба табобати тиббӣ замонавӣ бовар намонда буд: «солҳост, ки олимону табибон зӯр

мезананд ягон мурдaro зинда гардонанд, наметавонанд». Баҳона чунин буд. Пири ду душман як кас мешуд: ҳарду ро кӯрхат мекард; ҳар ду ро тӯмор меод; ҳар ду ро бахтнома менавишт, то шох шаванд. Душманҳо аз нав ба набард камар мебастанд. Сарраммол мечустанд; фоли нав нишон меоданд; ҳар кас ба таври худ бахт мечуст, мадад аз мазору гӯро арвоҳ металабид.

Ботурбой ҳам нони ҳамсоаро то бозорча бурда чанд пул пайдо кард ва ҳамроҳи Саврӣ назди фолбин-табиб рафт. Фолбин-табиб ҳамту диду ба зан «зиёни мурда расидагӣ» гуфт ва шӯро фармуд: «Хунатон кам шудагӣ». Боз ба зан рӯ овард: «Шумо аз мор ҳам тарсидагӣ». Зан бисёр фикр кард ва ёдаш наомад, ки аз мор тарсида бошад: «Мор неву як бор келас ба даруни куртаам даромада буд» гуфт. «Ҳа-дия! Келас – яёне сусмор» шарҳ дод ӯ. Ва дасти чапи Ботурбойро дошта набзашро дид. «Дасти чаппам дард мекунад гуфтед-а?»

— Ҳамин хел, рафик...

Фолбин – табиб дар рӯбарӯи беморон чандон касе нест, ки дар сураташ ҳаст: дар сурат низомипӯш, бештари суратҳояш сурх; ранги каллапӯши сараш, ки пешбандаш – болои лапар сурхи сурх, ўро борангу бонур нишон медиҳад ва ба рухонаш акс андохтааст. Худи ӯ ҳам шодон ва хандон. Аммо дар асл шикамкорсони фарбеҳ ва қаду қоматаш сақфир. Аз сергӯшти чашмонаш танг метобад. Ба чашми бум-ку не, ба чашми муш монандӣ дорад.

«Дасти чап» гуфтед-а?

— Ҳамин хел, рафик... Аввал дилам дард мекунад, сонӣ ба дасти чап мегузарад дард.

— Аз афатон бисёр кор мекардагӣ барин? – гуфт табиб ва хандида ба Саврӣ нигарист.

— Бекор... – ба ҷойи шӯй посух дод зан.

— Не, келинд... Ин хел зан қатӣ марди боаклу фаросот бекор намеистад.

Онҳо чизе нагуфтанд. Фолбин-табиб аз рафи ҷевон як дарза суратҳои ранга баровард. Рӯ гардонд ҳама суратҳои нимрангу беранг ва ворафтаву лабдарида ро.

— Инҳо суратҳои ман. Ҳамаашон дар банди дили одамон ҳамин хел шудагӣ... Ба шумо ҳам медиҳам... Ана ҳамин суратро шаб дар банди дил – миёни ду сина монда хоб меаравед. Ҷӣ хоб мебинед, пагоҳ омада, меғӯед. Пайғамбарро хоб бинед, ҳам, Ғафсулаъамро хоб бинед ҳам, ҳоҷайи Хизрро ё подшоҳро хоб бинед ҳам, меғӯед... Ана, бинед, ҷӣ қадар одамон ихлос карда, нағз дида суратҳоро дар банди дилашон пахш карда хобиданд ва ҷисмашон обу ранги суратро макида гирифтааст. Ихлос кунед, бо шумо ҳам чунин мешавад. Ман ба шумо сурати нави ба тан нарасидаро ме-диҳам. Ана ин барои шумо, ана инаш барои келинд. Як хел-а? Не! Аз они келинд андаке хандон будааст.

Саврӣ андаке чап гашта ду чашм аз шӯ намеканад, ки як бор чашм ба чашм шаванд; ӯ чашмакӣ занад, ки табобат нагирифта раванд, аммо шӯ гирифтори чодуи ӯ, вучудаи ӯшу хуш, ба табиб дода шудааст.

— Зан чандта?

Ботурбой ба табиб нигарист; ба зан нигарист, вале чавобе гуфта натавониста, китфон дар ҳам кашид.

«Фаччак!»

Ба ишорайи лабу абрӯ ва рӯй турш кардан фаҳмониданӣ шуд зан ва бо сар имойи «Мебуравем!» низ кард.

Аммо Ботурбой марди яклухт, ба умеде, ки дарди дасташ монад ва дар дилаш мадор ояд, ҳешро ба нодонӣ зада, ба гуфтаҳои ӯ саҳт диккат медиҳад.

Табиб аз чевон ду калоба ришта гирифт: яке сафед, дигараш гулобӣ. «Сафедаш баройи почо; гулобиаш баройи келинд. Қойидааш ҳафт қабат мекунам. Сонӣ дуъо хонда суф карда, гиреҳ меандозанд. Дар гардан овезед. Шумо ҳам, келинд. Шунидед, ки ман чӣ гуфтам ба одамон? Шунидед. Пагоҳ чаҳоршанбегиӣ бузург. Қасида меҳонем: «Чилқоф», чиҳилу ҳашт бор. Дастархон карда меоред; ҳафтгоӣ нон; дутояш баройи ман, панчгоӣшро гардонда мебаред. Дар як баклашқа об; дам меандозем. Дар хона менӯшед. Имшаб суфра мекушоед. Чанд кел орд мемонед. Пагоҳ хеста нигоҳ мекунад, ки пайи панча ё... ҳар чӣ, ки бошад, омада меғӯед. Хобатонро ҳам меғӯед. Бисёриҳо маро хоб мебинанд... Пагоҳ тӯмор медиҳам; бозубанд ва маслиҳати зиёд. Ҳамаашро бе «чуну чаро?» бояд иҷро кунед... дастатонро ба ман диҳед. Дастӣ чап гуфтед-а?»

— Ҳамин хел, рафик...

Ботурбой нигоҳ карда истод, ки табиб дастӣ чапи ӯро гирифта молид, баъд нарангушт ба раги набз пахш карда се бор ба тарафи оринч лағжонд. Ба назари бемор хунаш пас рафт. Муддати зиёд нагузашта, ғарорааш омад; арақ пахш кард, бемадор шуд ва чашмонаш сиёҳӣ зад.

— Ман бояд дароз кашам...

Ба диван дароз кашидани шуд ва сараш ба девор зад.

— Дард рӯ зад! – гуфт хандида ва занаки ланг аз айвон тозон омада ба рӯйи ӯ оби сард пошид:

— Як занак ҳам ҳамин хел шуда буд. Қариб мурда буд-э... Поён фуруварда, чӣ микдор об зада, чӣ қадар об пошида, ба ёриӣ таъҷили занг зада будем, ки... хайрият, ба худ омад. Тарсонд; саҳт тарсонд; ман-ку не, табиб саҳт тарсиданд. Келинд, шумо натарсед, мардакатон нағз мешаванд.

Ранги рӯйи Саврӣ пахтакӯҳна гашта буд. «Табобатат сарата хӯрад!» аз дил гузаронд, аммо гуфта натавонист. Зеро ҳолиё табиб ҳукми арбобро дошт ва бо ӯ баҳс кардан ё гуноҳ ба рӯйаш кашидан

суде намебахшид, зеро сабаби ин корро танҳо ӯ медонист; аммо Ботурбой маънийи хуни шохрагро бозпас равона карданро сарфаҳм нарафт. Хаёл кард, ки аз дами исавийи ӯ чунин рухдод ба миён омад. Валек исонафас зери обу арақ монда ва дамаш гашта, базарба об бар сару рӯйи мурда мезад; табассуми лабонаш шикаста буданд. Гох-гоҳ дузда ба келинд менигарист: «Шумо зик нашавед, келинд!» Табиб ганбор гашта буд, аз дилу мағзи сараш ҳазору як андеша мегузашт, чунон ки рӯзи ба чунин ҳол омадани «занак» ҳамин хел ташвиш дошт: «Кас бо фиребу найранг ба ҷое нарасад; ин фикри ман не, мардум чунин хаёл доранд, ки аз баройи пул найрангҳо мекунам: як навъ бизнес». Ӯ дар замони Шӯро чунин корро накарда, ба сиёсат часпида буд; мамолики Шарқро гашт; дар ҷангҳои кишвари ҳамсояву ҳамзабон ширкат варзид; ордену медалҳо дар суратҳояш қатор...як одами намоёни давлатӣ; меҳӯрдагиаш дар пешаш, намехӯрдагиаш дар пушташ, ҷаро ба ин роҳи номаълум рафт. Нафаси Исо мурдари зинда мегардонд (афсона албаттаву), ҷаро нафаси ин табиби навбаромад зиндари мурда мегардонад... «Худочон, нишон надихӣ! Ман дар роҳи худат ин корхоро мекунам, то бо ояҳойи фиристодаат беморонатро дармон бахшам. Маро ҷӣ зарурате, ки тамоми рӯз куфу суф кунам ва тамоми шаб тӯмору кӯрхат нависам...»

— Ҷо кард шумоя, Ботурбой?

— Напурсед... Онема дидам.

— Ҳафт қабати замину ҳафт қабати Осмонро давр зада баромадам.

— Биҳишту дӯзахро ҳам?

— Ҳоо... Ҳама шиносхоро дидам. Зиндагии он дунёӣ ҳам ҳамин хел будааст: касе дар ин дунё шох бошад, дар он дунё ҳам шох. Касе дар ин дунё бечора бошад, дар он дунё ҳам бечора. Падару модарамро на дар биҳишт пайдо кардам, на дар дӯзах; Дар аъроф пайдо кардам, ки ҳайрон; дар ҳамон ҷо ҳам роҳи зиндагиро наёфтаанд.

— Дидед, табарруқӣ шудед, Ботурбой. Акнун хонахоро дурусттар орову торо диҳед, мардум ба зиёрататон меоянд.

— Не, рафиқ... ба хонаи мо касе намеояд; ҳатто дар рӯзҳои ид ҳам касе намедарояд.

— Худам гирифта меорам. Ин хел нагӯед. Ҳоло он қадар одам ояд, ки ҳавлиатон набарад.

— Ҳавлиии мо се қадам бару ҷор қадам дарозӣ дорад. Як қат, гӯем...

— Парво накумед, васеъ мешавад. Ману шумо баройи келинд бояд ҳама корро кунем.

Муддате хомӯшӣ ба миён омад. Фолбин-табиб ҷӣ рамуз гирифт, ки сурфид ва риштаи гирехзадари чун медал бар гардани Ботурбой андохт; сонӣ ҳамчунон корро бо Саври кард. «Аз гар-

данатон намегиред. Ба об дароед ҳам, намегиред. Ҳар коре, ки фармудам, айнан иҷро мекунед. Нон аз ёдатон набарояд, орд аз ёдатон набарояд, об аз ёдатон набарояд. Суратро албатта дар банди дил монда, хоб меравед».

Онҳо гунаҳгоруна ё корашон барор нагирифта пиёда то хона омаданд. Ҳарду дар андешайи хеш буданд; на чизе мегуфтанд ва на чизе мепурсиданд. Баногоҳ Саврӣ кафид:

— Ман дигар намеравам.

— Ман ҳам...

Андеша ва хулосаи ҳаёлиии онҳо пур аз маънӣ буд ва на-тиҷайи фикру ҳаёлҳои радду бадал кардаашон. Пеш аз хуфтан шӯй фармуд:

— Ба ҳар ҳол, агар орд бошад, суфраатро паҳн карда мон, то чӣ пеш ояд.

Саврӣ чун ҳамеша ҳарфи шавҳарро ду накард; чун ҳамеша, ки ба маслиҳати шиносох: «Ба ҷойи шумо бошам, ба чунин шӯ мучӣ ҳам намедихам» гӯш намедод; хидмати шавҳарро ба ҷо овард. Кам ё зиёд – аз рӯи будаш, суфраи ордро кушод ва рӯи фарши гилии ошхона бигустард. Ба дигар чизҳо аҳамият надод: сурати ўро ба банди дил нагузошт; талвосаи ҳафттоӣ нон овардан ҳам накард; риштаи пургирехро аз гардан гирифт ва рӯйболо ба сакфи пасти кулба чашм дӯхта ба андешаҳои дур рафт. Аз ҳама андешае, ки ўро ташвиш меод «Ботурбой чӣ фикр мекарда бошад?» буд.

Ойилаи дигар ё рӯзгори дигаргуна мешуд, ҳодисаи бо Ботурбой руҳ дода афсона мешуд: гирди хони неъмат давра гирифта мегуфтанду меҳандиданд ва ўро мачбур мекарданд, ки Худо додааст, саришта кунад; Худованд ҳамин зайл ногаҳонӣ медахад; маслиҳат накарда, наогоҳонида ҷунон давлат диҳад, ки худат ҳайрон монӣ. Эээ, чӣ қадар дойираву думбак мешуд; чандин муллову муллобачаро даъват карда фотиҳа мегирифтанд ва Ботурбой «Назаркарда» эълон мешуд ва корд болои равшан меомад. Аммо камбағал фарбеҳиро бардошта натавонад; фарбеҳиро гӯсфанд бардорад. «Лозим не, мардак, ҳама касони тиллоёфта девона шуданд; девонагии мо аз сари худамон болотар аст. Худо кам диҳаду ғам надиҳад...»

— Ҳамин ҳел...Лекин сахар баробари сафедии рӯз суфраро хабар гирифтанд лозим.

Саврийи сахархез суфраро хабар гирифт: рӯи суфра гарде орд набуд. Ва ӯ чароғи ошхонаро фурузон карда дурусттар нигарист. Воқеан гарде орд набуд, аммо рӯи замин як қирави барф барин сафед гашта, он қадар пайи пой буд, ки рама чарида бошад; пайи ягон-ягон дар канор бударо дида пай бурдан имкон дошт, ки пайи панҷайи муш аст. «Табиб дигар чиз гуфта буд: пайи дастӣ... Фулониву бисмадонӣ».

— Занак!

— Ин чо биёед!

Ва ба ошхона даромада, ҳодисаро дид; ба рӯи зан нигоҳ карда истод. Пасон китфон дар ҳам кашид: «Нафаҳмидам. Ё дигар хел панча гуфта буд».

— Мардак, сураташро, риштаашро, даму нафасашро бурда дихед. Ва орди суфраро пок-покиза хӯрдани мушонро ҳам гӯед «Ин корҳо ба мо намефорад» гӯед.

— Наравам-чӣ?

— Наравед ҳам, мешаваду сурати воҳимаангези вай дар хонайи мо чӣ лозим? Медонам: дилатон ба авлиёшавӣ кашол. Лекин ин ҳама — гап. Кӣ мегӯяд, ки одами ноҳонда авлиё шавад?

— Худо диҳад, мешавад, занак! Дар афсонаҳо инхелинаш мӯл!

— Хайр, худатон медонед. Ман ба шумо ақл шуда наметонам. Равед ҳам, ихтиёратон, наравед ҳам.

11

Бечароғӣ мушонро боб буд; зеро шабу рӯз симфонияи «Дан-дон» менавохтанд ва дар ҷавобаш дуёи пиразанонро мешуниданд, ки баъди горату тохтутозҳо охирин донашонро рабудаанд. Росу, ки андар таҳхона нишаста нигарони зудтар бунёд гаштани зердиж буд, дуову санойи онҳоро намешунид. Гумон мекард, ки ризки ҳалоли хеш кашонанд. Аз рӯи оварди сарбозон Росу пиндорад, ки мардум доро шудаанд. Аммо кор чунин сурат гирифта буд, ки мушон замини ин қоро ғилбор гардонида, ҳама сӯ роҳ кушода буданд ва бӯй гирифта муайян мекарданд, ки дар қадом сандук, ҳамма ё суфраву сабади дар меҳи шибдор овехта чӣ ҳаст; мӯрчавор рав монда, бударо мекашониданд. Мазмун: аз диж дида анбор пештар бунёд гаштааст, ки ҳама чизро ба дунёи зериза-минӣ бурданд. Дина чароғ дар гирифт. Росу аз назди телевизор дур намеравад, ки давоми намоишро нишон медиҳанд. Вале аз намоиш дараке нест. Овоза шуд, ки мушон чунин қахрамонӣ карда наметавонанд; ин кори ҳамонҳое, ки камодаи меҳро ба гардани муш мезананд ва гум шудани гандумро ба гардани саъба. Одамони огоҳ миш-миш мекунанд, ки муфаттишон мазҳакае сохтаанд қиссаи гандуму саъбаро: даҳ саъба доштаанд. Чанд рӯз дар қафас дошта, сонӣ баркашида, вазни ҳар якеро муайян карда, аз бозор гандум харида оварда дар анбор рехтаанд. Чун саъбаҳо сер шудаанд, боз вазн задаанд. Ба хулосае омадаанд, ки ҳазор саъба бошад ҳам дар муддати муайншуда нӯх тонна гандумро намехӯрад. Анбордор муфаттишро фармудааст, ки акнун гандуми дар анбор боқӣ мондари бар кашанд. Дар анбор танҳо бӯйи муш монда буд. Хулоса бароварданд, ки мушон дар хӯрдану рабудани

гандум ба саъбаҳо ёрӣ расондаанд. Чунин тафтиш чони мудирӣ анборро харид... ва он шаб, ки беморон суфракушоён карда буданд, мушон меҳмони нохондаи дардмандон гашта, фоли табибро ночно карда буданд. Бо амри Росу навъе «қатли ом» шуда буд. Мушон тавонанд одамонро ҳам меҳӯрданду мебурданд.

Ботурбой болои хушгӯйиву ханда ва мазоки табиб аз дари дармонгоҳ даромад.

— Келинд кани?

Баробари суратхоро дароз кардани ӯ пурсид табиб. Ботурбой посух нагуфт. Ӯ боз пурсид:

— Келинд кани?

— Муш хӯрд!

— Оббооо, худо дода буду саришта карда натавонистед. Худованд чунон доно, ки ҳар касро як бор имтиҳон мекунад; ба хосташ мувофиқ наомадед, дигарбора худатонро кушед ҳам, чонибатон нигоҳ намекунад. Афсӯс! Аз шумо авлиё, назаркарда, фиристода сохтан мумкин буд; чунки ҳама бурҳону далел ва дастгирак доштед. Ин чизро Худо ба ман меод, медонистам чӣ кор карданро! Биҳиштия! Қойида аз биҳишт баргашта, як даҳан ба халқ маълум намекунед? О медонед, чӣ мешуд? Мурд. Ба биҳишт рафта, боз зинда шуда омад. Ман ба ин ният насохта будам, ки шумо, Ботурбойи бефаҳм, ҳамаро ба хоки сиёҳ яксон кунед. Умеди калон доштам, ки маро аз азоби алим озод гардонед. Бинед, ман барои сесад дирҳам як рӯзи дароз чон мекам; шаби дароз радномаву кӯрхат менависам; суратҳои ранга тайёр мекунам... Шумо нонро пеши пой задед. Дигар ба нон намерасед. Ба тахтапушту сари синایی ман нигоҳ бикун! Шӯрайи куртаамро бубин! Шӯрат хушк шавад, нодон! Маро дар ҳолати ногувор гузоштӣ! Худованд дода буд, аниқ дода буд! Нони ба даҳон омадаро фуру дода натавонистӣ!

— Ба келинд маъқул не...

— Келинд баъд мефаҳмад. Ба ман раҳмат мегӯяд. «Дар хизмататон ҳастам» мегӯяд. Агар нагӯяд, ба рӯям «туф!» кун! Розӣ кунон келинда! Натавонӣ, ман худам мекунам. Ту чӣ хел мардака? Афсӯс, ки зани ман не-дия! Ба рӯи дастам бардошта, пояшро бўсида-бўсида розӣ мекунонидам! Мана бен! Тасаввур мекунем, ки мартабаат баланд шуд. Ҳама мефаҳманд, ки биҳишту дӯзахро дида омадӣ. Мардум ба зиёратат меоянд; чизу чора меоранд. Ягонташ мепурсад, ки дар биҳишт будед, дар дӯзах будед; падар ё модари маро ҳамон чо надидед? Ба дастовезаш нигоҳ карда ҷавоб медиҳӣ: дидам, аз дари ҷаннат дарун; чӣ хеле ки дар ҳавлиятон мегашт, ҳамон хел – озода, тоза, хандон. Мардони гузаштагӣ ҳавас мекунанд... ҳамин қадар гуфта наметавонӣ?

— Не!

— Ношург! Ношургӣ аз худат гузашта будааст. Айб дар келинд не! Дар худат! Дилам ба келинд сӯхта, раҳмам омада, ин чизро сохтам.

— Фаҳмидам, ки сохтӣ, ака! Ана ин суратат! Муш нахӯрад гуфта овардам! Орди суффоро гарде намонда хӯрдааст. Ҳамин қадар фикр кардему майна об, ки ин чӣ таъбир дорад? Ба тағаш нарасидем. Аз афти қор, боз як қаҳтӣ сахт меояд.

— Меояд, лекин дертар.

— Муш! Муш!

— Муш ҳам ризқашро хӯрад...

— Рост. Одамон бе ёриии табиб ҳам муранд. Роҳи аз вабойи муш рахиданро бояд чувт. Шумо наметавонед «куфу суф» қарда, «вабо»-ро ба худӣ мушҳо қардонед?

— Ман Худо нестам, баҷча!

— Медонам, ки Худо нестед... Лекин зӯр мезанед...

— Ман одами андақ-мандақ ҳам нестам, баҷча! Рӯи қаҳонро тай задам; қанғҳои ашаддиро дидам; шохиди рехтани хуни тифлону пирон будам; ҳамаашро ба мизони ақл бар қашидам; ва чувт найранг, фиреб, дурӯғ... Чувт ба қашми якдигар ҳок задан қизи дигар надидам. Аз ин рӯ бо ман оҳишта бош. Қӣ, ман намедонам, ки наваду нӯх қойизи табибони имрӯза қурқуруна бемори нимқонро табобат меқунем, гуфта лаҳзайи марғашро метезонанд. Қадом пизишк мурдаро зинда қардааст? Қадом морғазиди тарафи мор қарфтааст? Қадом ғанбор худро ба оташ задааст? Ҳеҷ қас мурдан нахоҳад. Лекин ҳама муранд. Як қарфи пандмонанди гузаштагон намон ҳаст: «Қасе сутуни дунё нашудааст!» Қарқанд ки ин дунё бесутун сохта шудааст. Қарқанд ки Исонафас ҳам мурдаро зинда қардан як сӯ, беморро сикҳат қарда наметавонад. Одами хуб набудайӣ. Вағарна қоре, ки бо ту ва баройи шумо қарданӣ шудам, ба бародарам, ба падарам нақардаам... Рав, бо келинд маслиҳат бикун! Омада ба ман бигӯй! Худо як бор даст дароз меқунад; як бор раҳмдилона сӯи бечораҳо мениғарад. Вағарна Худо тарафдори зӯр; агар не, дар муруфияҳо, қанғҳо, задухӯрдҳо дороён қирадаст намешуданд. Оне, ки «ҳақиқат!» гуфта тихипо, бо қалтаку доси қорӣ ба қанг меқаромад, зери пой намеғашт? Фикр бикун. Яқта-нимта қитоб меқондӣ, ба ин қизҳо сарфаҳм мерафтӣ. Аммо дар доройиву бечорағӣ қитоб ҳам суд намеқунад; зеро қитобҳо қасро ба қурутани, ҳоксорӣ, сабру тоқат ва қаноат талқин меқунанд: «Ба як рӯят зананд, рӯи дигаратро бидор!»

«Тавону зиндағӣ бикун!» нағӯянд; қунон ки қозӣ гуфт. Бағди қунин шиор ҳама гуна усулҳои қатл, дуздӣ ва қоратро диқем; ҳама гуна қориву зиллатро ҳам; ҳама гуна қорӣ духтардуздиву тақовузро мушқиди қардем; сарбозони силоҳбадаст аз ҳеҷ қиз рӯ нақардониданд.

Ман даруни «бало» будам, почо! Шумо эҳтимол кокули Саврихонро аз пушт дар парта мебастед; ё бо кокули духтараки дар паҳлӯаш нишаста? Рост мегӯям.

— Не, ман шӯх набудам, рафик... Мудом ба ӯ менигаристаму чашм пеши поям меदӯхтам. Ҳеч чиз гуфта наметавонистам.

— Мана бен! Ман дар ҳар ҳолат як бало карда нонамро ёфта меҳӯрам. Лекин гами халқро хӯрдан лозим. Дар замоне, ки мардум ба ҷойи нон дору меҳӯранд ва ҳама гуна мағозаҳо дорухона шудааст, як кас-ним кас лозим, ки пушту паноҳи бечорагон бошад; бо андак чиз беморонро доруву дармон бахшад. Худат дидӣ, ки онҳо баройи дору пул намедиханд, дору ҳам намехӯранд. Дуову даму нафас. Баъд ин касалиҳо якбора назди мо намеоянд: аввал тамоми дармонгоҳхоро мегарданд, дар бемористонҳо моҳҳову солҳо хоб мераванд; муолиҷаи бенатиҷа, ки ба дилашон зад, сонӣ пеши мо меоянд. Хӯ мефаҳманд, ки роҳи он тараф наздик мондааст. Баъд гила, ки табиб сикҳат карда натавонист. О мурдaro кӣ зинда кардааст? Хуб, ҷавоб! Ҳама гапҳои маро нарезонидаву начаконида ба келинд гӯй. Сонӣ пушаймонӣ суд надорад. Ҳама гуноҳро ба гардани мушҳо бор карда намешавад. Мушҳо доштаи камбағалро ғорат кунанд, вале аз хӯрдани моли доро тарсанд, ки заҳр дорад. Ва ё чунон саҳт, ки дандон кунд гардонад. Зеро дороён появу девори хонаашонро он қадар бо охану битон васл кунанд, ки бо оҳанбуру болгарка вайрон карда нашавад; чунки онҳо хешро сутуни олам пиндошта, баройи як рӯзу ду рӯз не, балки қасрҳои абадӣ созанд. Ва онҳо ҳама умр аз боби гиём ва нигоҳ дошта тавонистани молу мулк фикр кунанд; камбағал – ҳозирбин; ҳамин рӯзашро фикр кунад; ояндаро худо подшост, гӯяд.

Валекин субҳи дигар фолбин-табиб дари дармонгоҳро кушода даромад; он чоро нашинохт: чунон ки шубоне як моҳ рамаро дар девлоҳ ҷой карда ӱему хошок дода бошад; чиркин, хоку хокрӯба, пуску порӯ, лашу луш ва ҳар партобе дар партобгоҳҳои шаҳр бошад, дар ин ҷо низ буд. Ӯ нӯг-нӯги пой – дуздона ба хонаи хеш даромад; нашинохт ҷойи сеансгузаронири, ки дар ду хона ва айвони барқаду долону ошхона мардумро ҷой карда, аввал вазифаи хонагӣ мепурсид: «Кӣ маро дар хоб дид? Ту! Ту! Ту! Боз кӣ? Кӣ Хизро дид? (Касе ҷавоб надод.) Хайр, нагз! Маззаии сурати маро равондед. Ҳама шираашро танатон чафида гирифтааст. Бенур шудааст. Имрӯз чаҳоршанбе-а? «Чилқоф» мехонем. Ҳама гуфтаҳоро овардед? Боракалло! Дахони зарфҳоро кушода монед!» Ва баъди як ҷойник ҷойро тамом кардан боз ҳарфҳои зиёд мегуфт: аз сиёсат; ахбори ҷаҳон; вазъи кишвар; пешомади корҳо; аз вазифа сабуқдӯш кардан ва оқибат бемориву беморон: «Чашмҳоро пӯшед! Ягон кас чашм накушояд! Агар кушояд, қасида ғойида намекунад! Ихлос! Ихлос! Ихлос!» Ва ҳама рамаи шаби дароз чарида барин, инак зери офтоби тамуз дароз мекашанд. Киро хоб бараду кӣ хоб бинад:

«Агар фариштаҳо омада ягон чоятонро дасмол карда гузаранд, хайрон нашавед. Онҳо шуморо муолича мекунанд. Шабҳо дар хонаатон меоянд; дар хоб ё бедориатон ҷойи дардатонро масх мекунанд; парешон нашавед, натарсед. Ягон чиз нагӯед! Ғойида дорад...» Аммо холи имрӯзайи хона ўро сахт парешон кард: «Чӣ камие гузашт?» Зеро аз суратҳои зебоии ӯ як нусха ҳам намонда буд: хамаашро мушон реза-реза карда, рӯйи ифлосиҳо чун намак ё қаланфур пошида буданд; калобаҳои ришта низ гӯё бо теги алмос бурида ва пошида шудаанд; тӯморҳо, кӯрхатҳо, радномаҳо ва ҳатто китобҳои дар ҷевон гузошта ё ягон кас тақдимкарда ҳам хойида ва ҷигда-ҷигда буданд. Рӯйи курсиву миз пур аз дона-чаҳойи ба донаӣ ҷавдори лалмӣ монанд, ки ранги мушро дорад. Чунин доначаҳо андаруни пиёла, коса ва табаку тақсимчаҳо ҷой доранд ва ҷойи хушк дар фарши ошхона паҳну парешон, чунон ки бо даст пошида бошанд.

Мадори фолбин-табиб хушк шуд. Ҷойи тозае намеёфт, то нишинад; зеро рӯйи мизу курсӣ, гилему кӯрпачаҳо банд буданд аз ифлосӣ. Кӯрпачаҳои зерӣ пойи меҳмонон қарқбаства низ дарида ва пахтааш кашолу паҳну парешон гашта буданд; яқин пунбадона хостаанд аз миёни пахта. Ё аз бахиливу қасд корнома кардаанд. Ҳаҷдаҳи табиб ба замин зад; сахл монда буд ба ҳолати онрӯзайи Ботурбой афтад. «Дузди ашаддӣ ҳам то ин андоза ноинсофӣ намекунад». Тирезаҳоро кушод. Бо қафи даст араки пешонӣ ва паси гарданро рӯфт ва қалами мушҳо арракардари гирифт, коғаз наёфт, ки «Табиб – бемор!» навишта пушти дар ба ҷойи лавҳайи «Бехтарин табиби Халқии сол» овезад. Дарро аз нав қуфл кард ва баромада дар хараки аз тани як дарахт ба танайи дарахти дигар устувор карда нишаст. Ҳар кас ояд, «Калидро гум кардам» мегӯяд. Аввал ҳамон зани ланг омад. «Надаро!» гуфт табиб. «Баъди ҳама омада рафтан, даромада то фардо сахар хонаро тозаву озода мекунӣ; дарро аз дарун қуфл карда шин. Аҳвол вазнин. Касе чизе нафаҳмад. Ман мебуравам. Ту ин ҷо шишта, ба омадаҳо мефаҳмонӣ, ки калид гум, фардо биёянд.

«Ман нагуфтам, ки шумо – назаркарда! Назари ҳақ расида ба шумо, Ботурбой!» Баъди дар девор ё тани дарвоза пайдо накардани тугмаӣ занг ва ё надидани ҳалқа, кӯбайи дарвоза як бор «хӯй!» гуфт; номашро нагирифта ба тавраш соҳибхонаро фарёд кард, хеле музтарибҳол назди дарвоза истода, ба ҷӣ дарвоза, ҷӣ дару девор, ҷӣ гуна ҳавлӣ будани он сеҳн монд: «Ботурбой ростгӯӣ будааст; дарвозааш ба худаш монанд...» аз дил гузаронд ва паллаи як тарафаш болоӣ чанд хишт гузоштаро дошта, ҷунбонида буд, ки шараққос ба як тараф афтид. Аз садойи дарвозаӣ тунукагӣ дари аз дарвоза кӯхнатару шалақ заминро харошида кушода шуд ва монанд ба Ботурбой як марди гарангнамо бурун омад.

— Лаббай?

— Хонайи Ботурбой ҳамин?

— Не!

Баиллат ҷавоб дод ӯ ва боз паси дар шуда онро пӯшид. Сонӣ ба ёдаш омад, ки ин марди низомипӯш кист? Шапкайи сурх бар сараш. Зеро ӯ фақат шапкайи ӯро дида, аз чизе хавф бурда, Ботурбой буданашро пинҳон дошта, аз нав ба хона даромад.

— Ба шумо кӣ лозим?

Ин садо аз паси сари табиб омад. Ӯ садойи шиносу ношиносро шунида дилаш тап-тап зад, ки дар бисёр ҳолатҳои ногувор; ҳатто майдони набард ё ноомади кор чунин натапида буд. Дили зан ҳам тапид, ки ин одами милисамонанд дар назди дарвозайи шалақи онҳо чӣ кор дорад? Ҳол он ки солҳои сол ин дарро касе ангушт намезанад, чуз ҷӯғи, нозири барқ ё барӯйхаттирандагони маърақаҳои интиҳоботӣ.

Табиб охиста баргашта рӯ ба зан овард:

— Нашинохтед, келинд?

— Нони гарм хӯред!

Чӣ гуфтанро надониста ду нони рӯйи каф доштаро пеш ёзонда гуфт зан.

— Ташаккур, келинд. Ботурбой наомаданд, мачбур шудам, ки худам биёям. Гапҳои маро ба шумо расондагистанд?

— Неее...

— Ман ба он кас ҳамаашро фаҳмонида, гуфта будам, ки ба шумо гӯянд, маслиҳат карда натиҷаашро ба ман расонанд; зеро одам нонро пеши по намезанад. Худо ҳудаш фармудааст, ки...

— Охир, кори шумо мегуфтагӣ аз дасти мо намеояд. Баройи ин кори шумо мегуфтагӣ одам бояд тайёр бошад; дидагӣ бошад; хондагӣ бошад; гурги борондида бошад; аз оби нови осӣё хушк барояд... хулоса, бало бошад; балойи азим. Худатон дидед, ки гап аз даҳани мардак меафтад.

— Шумо розӣ шавед, ҳамаашро худам соз мекунам.

— Нашавад, ки табиби самарқандӣ барин паси панчара шавед?

— Э нее, келинд! Рост омад! Ҳар кас мурда, ба бихишт рафта, баргашта намеояд. Дар они воҳид. Худатон шоҳид; пеши назаратон рух дод. Мо насохтем, набофтем, Худо фармуд; лозим будааст, фармуд. Шумо ӯро ба гап дароред, он тарафашро ба ман ҳавола кунед.

12

Росу баъди аз хоби гарон хеста «қатли ом» фармудан се шаборӯз гарора кард. Сонӣ фармонро ботил гардонд. Паймон кард, ки зарурат пеш наояд, дигар муш нахӯрад. Аз ин рӯ бояд аз ин меҳмонсароии бадтар аз партобгоҳ биравад. Оварданд, ки дар

канори тозадиж ва дижаки чун ҳарам сохта ҳамсоғоре пайдост, ки дар қаъраш, тақрибан зери кӯҳи Мармар шамъе мисоли гавҳари шабчароғ месӯзад, ки гоҳи дар шаҳр набудани барқ ҳам фурузон бувад. Ин чиз аз сӯрохи муш дар пардаи вопасини девор аён гашт. Сӯроҳӣ фарохтар кушодан имкон надорад; зеро тахмине ҳаст, ки девор гашта ҳар чизе дар он сӯ ҳаст ба дижу ҳарами нав рехта, ҳамаро барбод диҳад. Чунки аз пахлӯ ё зери дижи мо рӯде намегузарад, мисли Фушун, то ҳама партобҳо ва ахлоту мурдорихоро бар он афканда чонамонро раҳо бикунем аз ташвиши порукашонӣ чун мардумони қадоба. Олампаҳо бояд як бор бо чашми бедор бинанд, сипас амру фармон бароранд, то асирон ва сипоҳи сохтмон боз чӣ кор кунанд? Асиронро озод кунем ва зери назари Росуҳо бошанд?

— Кадом Росуҳо?

— Ҳамоне, ки Олампаҳо аз ҳуди онҳо фармонраво таъйин карда буданд.

— Нааа! На! Қосу, ҳамаи он ноҳалафҳоро низ чун асирон кор фармой! Худат сарвар бишав! Ба он ноҳалафҳо бовар кардан баробар бувад бо худкушӣ! Онҳо ҳама қосусанд; дониста, худро чун бардаҳои ҳалқабағӯш пешкаш кардаанд, вағарна ҳамашон душман. Заҳрогин; барои маҳви мо чунин найрангу тақалҳоро сохтаву бофтаанд; ҳеҷ кадоме моро дӯст набошанд; зеро душман дӯст нағардад ва ишқамба гӯшт. Халқ доно-а, Қосу? Доно! Ман кайҳо боз бо ту сӯхбат накардаам; пазмонат шудам. Ту ягона дӯсти манӣ аз миёни дӯстон! Туро пур кор фармунам; қасро сохтӣ, мучаҳҳаз гардонидӣ. Ҳуди ман чанд гоҳ носиххат будам; беҳуда ба он Росу-душман усули қатли хешро бор кардам – ба бало печидам.

— Боз як Росу ба қапқон афтода, илоҷи раҳойӣ наёфта, пойи худро аз зону ғӯла карда, сепоя гурехта омадааст; пайи хунаш аз ҳуди қасри шохӣ то дижи нав.

— Ҳаром кард ҳамаро?

— Тоza кардем. Қасе чизе пай намебарад. Аз болояш хокистар пошидем. Лекин Росу нокор!

— Қахрамон эълон кунед ўро!... Аз ҳудамон ё бегона?

— Як чашмаш ба ҳудамон монанд, чашми дигараш бегона.

— Чун?

— Сохта, шишагӣ!

— Ба дор кашед ўро! Макру ҳиял! Одам дасту пойи худро зинда ба зинда ҳойида ғӯла карда наметавонад! Медонӣ, чӣ қадар дард мекунад? Ин кори душман! Ту худат дидӣ, ҳойида ғӯла карданашро ё ба ту гуфтанд?

— Худаш гуфт.

— Мегӯяд-дия! Як мӯйи баданатро кан, ки чӣ қадар дард мекунад. Ўро маҳсус тайёр карда, фиристодаанд. Шарт нест, ки

ман ўро бинам. Духтури хайвонот – байторро гир. Як пизишки муойинаву экспертро низ гир! Тафтиш кунетон, санҷетон! Аз на-тичааш маро огоҳ кардан шарт нест. Агар хунаш бегона бошад; захролуд бошад; андарунаш мина ё ягон чизи тарканда дошта бошад, парронед! Дах қадам, не! Дах қадами мо чӣ? Сад қадам дуртар монда, аз чашми бегонааш парронед, ки дар он апаратҳои аксбардорӣ дорад. Ё аз чашми ҳудаш парронед, сонӣ санҷида мебинем, ки чашми дигараш чӣ чашм аст. Чашми ҳооо он ҷосус барин яке сабзу дигаре сиёҳ нест?

— Не, ба назарам.

— «Не, ба назарам». О шумо чӣ хел ҷосусу вазир, ки ҳоло ҳам ҳаёли кор мекунад. Дақику аниқ санҷида ва гуфта наметавонед, ки дар олам чӣ корҳо шуда истодааст? Ҳатто намедонед, ки онҳоеки дар тори сари мо буда чӣ корҳо мекунад; намедонед, ки онҳо чӣ нақшаҳо доранд? Намедонед, ки ҳама зӯру нерӯяшон ба несту нобуд кардани мо равона шудааст ва ё корҳои дигар ҳам доранд? Масалан: саноаташон кор мекунад, деҳқон дона мепошад?

— Деҳқон дона пошидан мехоҳад, аммо надорад. Андаруни зарфҳои бензинкашонӣ аз мамолики дигар тухмӣ оварад ҳам, дар як шаб тамои мешавад ва айб ба гардани мо – мушон бор мегардад. Агар ягон бағиёми доғули дар шикамаш доноро ба ҷо карда, сонӣ ба замин пошад ҳам, аз зери хок он доноро кофта меёбанд.

— Ҳамон донایی ҳаромро?

— Барфу борон мешӯяд, хок мемакад, офтоб месӯзад, бод ме-барад, тоза мешавад.

— Ту доно, Ҷосу! Кучоро тамои кардӣ?

— Худодод.

— Чӯпонҳо барин. Онҳо молро нағз мебинанд; дарду дармонаш ва чӣ хӯрданашро хуб медонанд, ки ягон байтор намедонад. Оли-мон аз рӯи гуфтаҳои онҳо амал карда, китоб менависанд...

Берун мағал шуд. Посбон ба дар омад.

— Олампаҳо! Қаҳрамон «ба кадри ман намерасанд» гуфта, қаҳр карда рафт!

— Нагардонидед?

— Вай қаҳрамон бошад, пеши роҳи ўро гирифта мешавад?

— Вай қаҳрамон чӣ хел гап мезад?

— Одам барин!

— Ту-ту мегуфт ё шумо-шумо?

— Баъзан ту, баъзан шумо.

— Худата чӣ мегуфт?

— Ту!

— Баргардонед! Саҳв шудааст, вай – қаҳрамон аз худамон!

Сӯхбати Росуву Ҷосу тамои нашуда: «Баъзан мо кадрҳоро насанҷидаву надоништа меранҷонем; ба худамон душман зиёд ме-

кунем...» пайк омад, ки Сепо аллакай гурӯҳ ташкил карда, ярокнок шудааст; худро сарфавчи мутлақ хонда, ба ғоратгарӣ машғул аст! Дар тани Росу ларза афтид. Амр кард, ки Ғорд ташкил кунанд: «Ғорд танҳо ба нобуд сохтани дастайи Сепо машғул бошад!» Фавчу даставу гурӯҳҳо зиёд гаштанд. Онҳо аз Ҷанги Нафс яроку аслиҳаи ҷангӣ гирифта буданд; мусаллаҳ ҳастанд. Аз нақшайи чунин ҷанги эълоннагашта Ҷаҳонгиршоҳ хавф бурд, ки задухӯрдҳо дар сарзамини ӯ ба миён меоянд, хоҳ-нохоҳ ҳама ҷо месӯзаду валу вайрон мегардад. Ҷӣ қор қардан рӯшан нагашта, ташкил шудани дастайи интиқомҷӯи «Сепо»-ро шунида, дастаҳои ғоратгар пайдо гаштанд, ки худро аз итоати Сарфармондеҳи мамлакат берун медонистанд ва баройи ба даст овардани ҳукумати муваққатӣ ҳар кадом ҷудогона амал мекарданд. Аммо раёсати ройсозии шоҳи рӯи Замин рой доданд, ки Шоҳи Олам бо ярок ҷанг накунад; зеро бадномӣ меорад. Чанд дастаро ба боргоҳ хонда, давлатӣ ё ҳукуматӣ гардонад ва имкон диҳад, ки худсарона рафтор қарда, дар пеши назарашон ҷонвари пайдо шударо нест кунанд; чашми ҳама тарсида худ аз худ оромӣ мешавад ва онҳо пирӯз мегарданд. Аммо як хондаи доно арз дошт, ки бо шоҳ сӯҳбати якка ба якка қарданист. Шоҳ розӣ шуд. Аммо дар пасу пеш ҷондоронро барҷой нигоҳ медошт ва он донишмандро пазируфт. Пурсид. Донишманд гуфт: «Маслиҳати ман ин аст: «ҷанги беяроқ бояд қард». Шоҳ сар андохт: «Маро масҳара мекунад. Ҳоло замони ҷанги беяроқ нест. Зӯртарин мағзҳо ва зиёдтарин пул ба ихтироъ сохтани яроку аслиҳаи одамқуш ҷаҳонсӯз сарф шавад...» «Агар мақсад несту нобуд қардани мушон бошад, онҳоро бо дасти ҳудашон бояд барҳам зад; ҳоло на ба ҷанг, балки ба доштани мушон қамар бояд баст... онҳоро дар қафасҳои танг даҳ-даҳ нигоҳ бояд дошт; гурусна бояд нигоҳ дошт, то замоне, ки онҳо гушна монда якдигарро хӯранд. Зӯрҳоро гирифта боз қанд рӯз гурусна бояд нигоҳ дошт ва баъд дар майдони ҳарб раҳо қард. Чун онҳо дар ин муддат дар қафас ҷуз мушхӯрӣ ҳунари дигар надоштанд, дар майдони набард ҷуз муш қизи дигар намехӯранд...»

Ҷаҳонгиршоҳ қизе нагуфт. Боз ройсозӣ қард. Донишмандон баъзе қардан қаруни қиребон қашиданд, бархе сар ҷунбониданд, қанде ба қасдиқ сар афшонданд, ба қамроӣ қапқап қаданд; қале Ҷаҳонгиршоҳ қомӯш буд. Андеша дошт, ки он мушҳои наррадум анойӣ нестанд. Аз рӯи шуниди ӯ Росу низ қақат муш меҳӯрад ва қазор-қазорро дар ин роҳ омода сохтааст. Дуқила шуд ӯ. Аммо намедонист, ки Росу ба муқобили онҳо не, бар қидди Сепо ҳестанӣ. Валек Сепо аз қалқонмонда доманқир нашуда, қитеза ба Росу қорад, ки бар қасди қони ӯст. Қосусҳо сӯҳбати Росуро ба ӯ ва гуфтаи ӯро ба Росу намеоварданд. Агар оварда буданд, ҳоло луқмаи қоми Росу гашта буд; қарқанд ки ӯ тавқайи мушхӯрӣ қардааст. Ҷаҳонгиршоҳ якбора амри мушқорӣ қодода, оқиста

касоро фиччонд, ки даҳ муш дошта оранд. Аммо дар маҷлис тасдиқ ё рад нашоудааст ин пешниҳод. Шох амри дигар дод: «Сари Бурчи миллат бурида, бар ҷояш эмблемай Мушгири болкушода ва Мори Афъӣ нигошта шавад, ки Мушгир дар ҷангол ва Мор дар дахон муш дорад!» Меъморон, муҳандисон, ҳайкалтавшон ва донишмандони бузург бояд дар ин кор саҳмгузор бошанд. Амри шох воҷиб: шуд ончунон, ки шох фармуда буд. Шабу рӯз кор ҷӯшид. Мушгир ба уқоб монанд буд ва Мор ба ресмон; аммо аз муш танҳо думи дароз менамуд.

Вале он ҷо дар кафас кор то ҷое расид, ки ягон муш намонда, заминро кофта, бо мушроҳа гурехтаанд. Донишмандро одамони мусаллаҳ дошта ба ҷое бурданд, ки дубора бо шох рӯ ба рӯ наомад. (Такдири донишманд... гӯё душман будааст)

Аммо Росу чунин таҷрибаро бачо овард: ӯ мушхоро ба мушхӯрӣ тарбия накард, балки одамхӯрӣ омӯхт. Чун мушони гурусна ба мубориза бархостанд, Росу зочайи аз «Олами Кӯдак» дуздидаро гӯшт ҷо карда пеши онҳо андохт. Мушон бӯйи гӯшт шунида, дарриданд зочайи латтагиро ва хӯрданд. Сонӣ аз Морг мурдаи тифли бесоҳиб оварданд. Мушони бадомӯз сурату суроби одам бинанд, безобита мегаштанд... Ва рӯзе Росу фармуд, то мушони одамхоро бурда ба шабистони Ҷаҳонгиршоҳ андозанд. Ончунон карданд. Мушони заҳрогин якбора ба рағҳойи хунгарди Шох дандону заҳр зада, фармудайи миравшон ба ҷо оварданд...

Оварданд, ки Росу Сепоро ҳам дошта, пойҳойи сикҳаташро низ арра карда, гӯш ба гӯш – аз даруни сар сим гузаронида дар дарвозайи зеризаминӣ кашол кардааст; ҳарчанд ӯ почак занад, пояшро касе намедидаст; танҳо пош хӯрдани хун аён будааст. Росу аз гоҳи ба тахт нишастанаш то имрӯз дар ягон намоиш ё қатлу қуштор ширкат наварзидааст; имрӯз ба тамошойи ҷосускушӣ омад, то ба ҷашми ҳеш бинад, ки ноҳалаф, гоҳи ҷонкаш ба кӣ монанд мегардад. Даврони кӯдакиву ҷавонӣ ба ҳар намоиш мерафт: ду сағ ҷанг кунад; ду хурӯсро ҷанг андозанд ё бангиҳо вартиши даруни остинро миёни тамошобинон раҳо карда пар-пару нӯлу панҷа задани онҳоро дида завқ баранд ва ё кабкчанги пулакӣ шавад, аз тамошо намонд; аммо чун ба мирӣ расид, аз ҳама нағмаҳои шайтонӣ рӯ тофт; ҳатто ба тамошойи бузкашӣ нарафт. Лекин усули қатли танҳо ба ҳудаш хосро то авҷ расонд: мушхӯриро. Чун донист, ки ҳар чӣ бисёр шавад, хор шавад, аз ин усули баровардаш покӣ мурда буд. Вагарна ҳоло Сепо зочайи кӯдакон барин, ки дар бозору мағозаҳо баройи фуруш овехта мемонанд, парчи дарвозайи арк намегашт. Хойида меҳӯрд онро Росу. Аммо кароҳатнок баровард ва ба ҳама фаҳмонд, ки аз чунин мараз ор кунанд; ба рӯйи чунинон нанигаранд, балки бинанд, якрӯя шуда гузаранд ва оби дахонашон расад-нарасад «туф!» карда гузаранд сӯйи ӯ. Ӯ дид, ки чун ҷашмони Сепо ва ҳоло бепо, сӯяш милтос

мезананд, чун алмоси пеши шуъойи чароғ. Раҳмовар монанди нигоҳи тифли дардманд, ки фавташро дониста сӯйи наздиктарин кас нигарад бо чашмони хаставу камнур ва гардани қач: «Наҷот бидеҳ маро аз ин марғи муфочот, худойи ман!» Аммо амри қатл раҳм надорад. Вай бояд пеши назари шоҳ, иҷро гардад ва албатта чашмони гунаҳгор, боз хойин, сӯйи қотил ва айни замон наҷотбахш бояд чун алмоспора ё шишапояи шикаста ва ё ба сони хонаравшанқунийи рағванчароғ милтос занад; зеро баъди андак вақт дигар дар ойинаи чашмони ӯ нур ҳам, оташ ҳам, чароғу моҳчароғ низ ҳам ё сурати одами сӯйи ӯ охири бор бо раҳму шафқат нигариста аксандоз нахоҳад гашт. Чашмони зираку торикбини ӯ резасанг бечон мешавад; олами зинда низ миёни гавҳараки чашмони ӯ мемирад.

Росу боифтихор гӯш чур ва дум хода дошта, гом мезад, ки дунё аз они ӯст. Ӯ чизе нагӯяд ҳам, дар гашт, андар нигоҳ ва кибру ғурури беназираш, ки дигар мушон сад бор майдони Регистонро гузаранд ҳам, чунин хӯву хислат дар чехраашон ҳувайдо намегардад, аён аст; аён аст, ки ҳар коре ӯ хоҳад, қарда метавонад: ҳатто ба наздиктарин кас, ба ҳамсафару ҳамнабард, ҳамкоса, ҳамхобаш чунин чазоро сазову раво медорад. Агар хоҳад, амр ё имойи бурут қарда Бепоро аз он дори баланд, ки пеш аз ӯ касе ба чунин кайфар сазовор нагашта буд, фурурад; авф кунад. Зеро баъди чунин сазо ўро дар қафаси заррин ниғаҳ дошта парво кунанд ҳам, ба худ наояд. Чунки охири қатраи хун аз зонуйи бурида ба замин чакид...

Росу ин хел набуд. Дар кӯдакиаш орзу мекард, ки зудтар бузург шавад; аз дасташ коре омада бечораву дармондари ёрӣ кунад; дасти фитодаеро бигирад. Чун ятим буд, хаваси зиёд дошт, то касе сухани хубаш гӯяд, «шерӣ амак» гуфта ақаллан як бучул диҳад, то қатори дигар бачаҳои нисбатан доро ё падардор бозӣ кунад. На! Чунин неқӣ надид. Аз ин рӯ умед дошт, ки ҳамин хислати нақӯро ба дигарон ёд диҳад. Аммо ба дор қашидан омӯхт; он ҳам баъди аз мурдан гаштан.

«Меҳоҳам чизе хӯрам!»

Хурсанд шуданд, ки Росуро иштиҳо омада. Зеро баъди ғарора ба худ наомада буд ва ба ҳар чиз нигарад, ғарора авҷ мекард, ба назар ҳама чиз ҳаром метофт; ягон чизи бекароҳат нест; ҳатто кабоби рӯйи қӯра, ки дар ҳар маврид дар майдони шаҳрҳои бузург дуд мекунад, кароҳат дорад. Ҳатто чошту наҳори шоҳон, ки бо ҳазор эҳтиёт, баъди чашойӣ, пеши шоҳ мегузоранд, низ ҳаром. Шаробҳои нав пӯки шишаашон кушода – макрӯх; зеро ба он хун ҳамроҳ шудааст, ки яке аз ҳаромҳои сегона ҳамин хун аст. Сабзаҳо макрӯх: мушҳо дидаанд, ки такшини пасобҳои шаҳрро сабзакор бурда ба беҳи полез мерезад. Обе, ки аз миёнаи шаҳр мегузарад, ҳама мурдорихоро шуста меорад ва боз одамон дидаву

дониста дар лаби рӯд таҳорат мешикананд ва таҳорат мекунанд. Вале ин чиз фатво дорад: «Об се гел гардад, ҳалол». Об ҳудашро ҳудаш тоза мекунад. Мисли одам. Ў ҳазор кори бад мекунаду як бор «бубахшед!» намегӯяд. То дар гулӯяш корд надорӣ, ин ҳарфро ба забон намегирад. Ҳама вақт лоф мезанад, ки ин қарду он қард ва касе ба дасти ӯ об рехта натавонад.

Росу аз раъяш гашт. Зеро ҳама чиз макрӯҳ тофт ба назараш. Кабоб бӯии гӯшти сӯхта мекунад, ки дар ҷангҳо ҳамин хел як бӯии ғализи дилбечо ба машом мерасад. Чунин бӯии бад ғарорайи хуфтаи даруни ӯро ангехт. Ў шикамашро дошта-дошта рафт. Куштаре фаромӯш қард. Зеро он ҷонсаҳти берӯзӣ аз ҷунбиши ҷонканӣ ғаҳвора ва ё тобути ҳешро меҷунбонд. Мисли дигарон ба ғарданаш ҳалқайи дор андохта, кундаи зерпоро як лағад зада дур меандохт, ҳафадавак шуда қайҳо мемурд; аз гӯшаи сим гузаронида ба ду паҳлӯи дарвоза саҳт бастанд, аз шунидан маҳрум гашт. Худи ӯ ин чизро орзу мекард, то дойираву думбаки бемаъниро нашунавад. Ҳолиё намешунавад.

13

— Аз як ҷумча хунам гузаред, Олампаҳо!

— Гап зан, Ҷосу! Дер боз хомӯшӣ, натиҷаи меҳи мушхӯрдари наовардӣ.

— Худатон дидед аз телевизор. Дурӯғи маслиҳатомез буд. Лекин ман ба шумо пешниҳод қарданӣ, ки ташвиши зиёд ба шумо чӣ лозим? Мо дар ин ҷо абадӣ не-ку?

— Чӣ хел?! Чӣ хел абадӣ не?! Мо намиранда! Мо абадӣ! Мо бо осонӣ ба ин ҷо наомадаем! Аз он сари дунё омадем. Мурдамон аз ин ҷо наравад, зиндамон намеравад!

— Ман медонам, Олампаҳо, шумо намиранда – монанди Азроил. Ҷони ҳамаро гирифта ба ҷони худатон ҳамроҳ мекунад ва ҳеҷ гоҳ намемиред; миред ҳам, аз зиндаҳо зиндатар. Гапи ман дар ин ҳам не! Мо метавонем дар хубтарин бўстонсароҳии қадимӣ рӯдбори Фушун умр ба сар барем. Ва беҳтарин, ҳатто ҳама аз онҳо худ кунем. Бигзор аз онҳо соҳибонаш бошад, лекин аз онҳо мо.

— Чӣ хел?

— Он дороёни навбаромад пулро пул, чизро чиз, занро зан ҳисоб намекунанд; зеро ҳамааш ройгон омадагӣ. Дар бўстонсароҳии бо қувваи яроқ ба даст оварда ҳама чизро омода месозанд; нохӯрда аз пой меафтанд; зан гуфта то рӯз сангро оғӯш қарда меҳобанд ва намедонанд, ки аз дунё чӣ мегузарад. Дилашон пур, ки дами дарвоза даҳ сағ, даҳ посбон, даҳ хабарқаш, даҳ далла, як взвод сарбози мусаллаҳ ва мошинҳои қатор ҳозире нозиранд ва парранда он ҷо пар зада наметавонад. Танҳо мо метавонем аз деворҳо, аз сӯроҳҳо, аз мӯриву обмӯриҳо ба он ҷо даромада

майишат карда, рӯзиамонро гирифта орем. Чунон ки худатон мегӯед: худованд моро баройи меҳнат наофаридааст.

— Каллайи ту кор намекунад! Он чизҳо аз азал аз они мо-ку! Ба додаи худаш қаноъат кунӣ, танҳо шикамат сер мешавад. Замони Таракқиёт. (Буд ҳамин хел замон, ҳоло таназзул омад. Мо пешрав мепиндорем.) Аз ҳар гӯшаву канори Гетӣ меҳмонҳо меоянд. Онҳоро бо чизҳои Дақёнусӣ қойил карда намешавад. Мо бояд корҳое кунем, ки Оламо дар ҳайрат гузorem! Масалан мо бояд бар гардани Гурба зангӯла овезем ва аз омаданаи оғох гашта, эҳтиёткорӣ кунем; дар ҷойҳое сар халонем, ки Гурбайи Ало сар дароварда натавонад.

— Сад дар сад гаптон дуруст. Фикри тоза. Лекин, Олампаноҳ, ҳамоно зангӯларо кӣ ба гардани Гурбайи Ало меовезад?

— Ман не, албатта. Зеро аз бӯи бади Гурба дар танам хоришак меамад.

— Ин хидмат ба мо расад. Сарбозонро мегӯям, ҷаҳор дасту пойи Гурбаро медоранд, худам зангӯларо ба гарданаи меовезам.

— Ин хел бошад... ин хел бошад... ин хел бо-оша-а-ад... Не, набур сарашро. Мон, зиндагӣ кунад. Вай ҳам мисли мо меҳаҳад, ки дурӯдароз зиндагӣ кунад; мамлакаташро обод гардонад... Вай... чӣ буд? Ман муроди турс медонам: аз ҳамоно савганд ёд накарданат маълум: гӯё маро дӯст медорӣ, саҳт эҳтиром мекунӣ; бе ман зиндагӣ бароят ҳаром; аммо қасам намеҳӯрӣ. Баҳонаат чунин: «Рафту дар ҳоб ё мастӣ ё беҳушӣ ягон чизро риоя карда натавонам, ҳам қасам мезанад ва ҳам... Ҳамин хел буд?

— Бале, Олампаноҳ! Аммо ҳамааш ба хотиру бузургии шумо буд! Агар шумо набошед, мо дар ин ғарибиҳо ҷӣ кор мекунем? Мо ба пойи шумо омадем; мо шуморо сарвари беназир доништа омадем, ки шумо ҳама корҳоро баройи Ватан, ба хотири миллат, баҳри шарафу шӯҳрат мекунед. Агар кишварамон сериву пуррӣ мебуд; ҷангзада намебуд; халқи бенаво азоби гӯрро надошт, пойи мубораки шумо ба ин ҷо намерасид. Ин қадар талаф намедодем. Ин ҳам як сӯ. Лекин расонаҳои ахбор расонанд, ки Ҷаҳонгиршоҳ зидди лашкари мо тадбирҳое андешад, то ҳудамонро бо дасти яқдигар нобуд созем...

— Ҷӣ хел?

— Ман ин хабарро ба шумо нарасонидам, ки шояд дурӯғ бошад. Лекин санҷидам, ки рост: аллақай онҳо мошинҳои мушдорӣ сохтаанд ва мушони баднафсро зуд дошта нобуд мекунанд. Бино ба гуфтаҳои дастгоҳи консерва ҳам сохтаанд. Зеро фермаи ҳайвон доштаанд, ки он ҳайвонҳо танҳо консервайи муш меҳӯрдаанд.

— Фермаи «Гурба»-дия!

— Ҳамин хел барин. Мо бояд пеши роҳи чунин интиқомро гирем.

— Ёллон кунед, ки то ба худ омаданамон мушҳо нафси хеш бишкананд! Ягон муш беичозат аз даргоҳ бурун наравад. Аз гушнагӣ мурад ҳам, наравад. Баъд бо андоза хӯрок медиҳем!

Лашкари Росу зиёда мегашт. Зеро дар мулк гурба намонда буд, ки муш дорад; аз мамолики дигар гурба оварданд. Онҳо тамоми роҳ гурусна омада, дар орзуи шикамчаллонӣ, баробари мушро дидан чилчароғ аз сарашон меафтид ва ҳар муши пеш омадаро нӯши чон мекарданд ва дере нагузашта заҳролуд гашта мемурданд. Дар ин муддат сагон шикорӣ шуда буданд; мушҳои ношиноро рост ба думи қарқараашон нигоҳ карда пешандоз то даҳони сӯроҳ мебурданд ва ба ҷанг оварда натавониста, олуғда гашта то ҷое хонаи муш мекофтанд ва аз шишамайданӣ як вақтҳо рехта ва симу меҳи зангада қафи пояшон хуншор гашта, ҷангҳо шикаста, лангон-лангон кина гирифта, аз ғзаб муши худӣ ё бегонаро бефарқ дошта меҳӯрданд; низ мемурданд. Ин дардро баъзе «вабо», дигаре «офат» ном дода буданд. Вале касе намедонист, ки ин чист. Сосиолоғҳо майна об карда, ба хулосае омаданд, ки ин «нафс» аст: агар мушони бегона ин ҷо ризқҷӯӣ намеоманд; агар гурбаҳо муш намехӯрданд; агар сағҳо мушу гурба тановул намекарданд; агар бадмастони қиморбоз ва банғиҳои нотавон сағ намебалъиданд ва агар ҳок одам намехӯрд, ташвише набуд. Нафс аст, ки мушкilot зояд.

«Муш аз муш нагурезад. Як бори дигар санҷед. Қафасҳоро аз нав созад!» амр кард Ҷаҳонғиршоҳ. Бозсозӣ сар шуд: қафасҳои барои мурғ сохтаре афканда, мушҳоро дар қафаси булбул ҷой карданд. Ихтироъкорон ҷунон сохтанд, ки дари қафасро кушода мемонданд; дар пешаҳаш ягон чизи бӯйғирифтаре мегузоштанд, зеро бӯйҳои дорӯҳо он қадар бинии мушҳоро бадхӯ карда буд, ки ҳар гуна бӯйро шунида ё фарқ карда наметавонистанд. Ихтироъкори дигар фармуд, ки дар як куттӣ панҷарасохт чормағз, бодом, мавиз ва курут гузоранд. Мушҳо аз он ҷо бозёфтро гирифта натавониста тамоми шаб овора мешаванд ва гирд меоянд барои бардошта бурдани куттича; он гоҳ дари қафас худ аз худ пӯшидаву қуфл мегардад ва мушҳо он ҷо мемонанд. Маслиҳат хуш омад, онҷунон карданд. Ҳамҷунон шуд: куттича андаруни қафаси булбул монд. Мушҳои ба дом омада, фурсат пайдо карда даст дароз мекарданд; ҳама чизро ба даст оварда наметавонистанд. Олуғдаву ғамӣ мегаштанд ва оби даҳонашон мерафт барои ғизо. Чун шикамашон нағора менавохт ва дилашон ба ғизо гум мезад, ба ҳамдигар дармеафтотанд. Чашмон сӯии куттичаи ғизо ба даҳони якдигар рафтавро нафаҳмида мемонданд. Зӯр нозӯрро меҳӯрд; мушхӯрии зӯр, айнан усли мушхӯрии Росу буд. Дар як қафас якто ё дуто муш мемонд. Ва зӯр мезаданд, ки куттичаи оҳаниро дарранд, наметавонистанд.

Чун қиёми гуруснагӣ расид, онҳоро пасу пеш раҳо карданд. Онҳо хеле лоғар; вале нерӯманд ба хафолҳо рафта мушхӯрӣ мекарданд. Мухориба сар шуда, худӣ Росу ба майдон даромад; низ мушхӯрӣ кард. Рӯзноманигорон аз майдонҳои мухориба гузориш медоданд. Чаҳонгиршоҳ ба худ омада, номи он донишманди дуздиву рустӣ чун хойин ба қатл расидаро пурсида, «Қаҳрамони Ватан» эълон кард. Олимони ҳайвоншинос рисолаҳои илмӣ-тадқиқотӣ таълиф карданд.

14

Дарвозаи шалақи тунукаро, ки ягон бор барои даробаройи мошин ё аспу ароба кушода нашуда буд ва дар он сахни ҳавлӣ мошин ҳам намегунҷид ва агар зарурат афтаду хо он ҷо мошин дароваранд, ними мошин аз дарвоза берун монда дарҳо пӯшида намешуданд; кадоме, шояд пеш аз харидани хохари Ботурбой ин ҳавлиро, баройи зеби ҳавлидорӣ ин дарвозаро аз қадом партобгоҳ оварда, чунин амонат нишонда бошад. Дарвоза ошиқ, маъшук надорад. Бо сими якторайи арзизӣ табақаҳои дарвоза дар сутунҳои чӯбӣ устувор карда шудаанд. Тори сим ёзида ё ҳалқааш лағзида, паллаи дарвозаро ҳамонидааст, табақаҳо бо ҳам намеоянд; ҷу ду марди ҷангӣ рӯ ба рӯ наомада, аз паҳлӯи ҳам гузашта фӯк ба замин задаанд. Чунон дарвозаи симпечи таърихиро канданд. Нагузоштанд, ки сайёҳони хориҷӣ, ки ба ҳавас Сангистонро диданӣ меоянд, ба чашми худ бинанд, ки гузаштаи ин шаҳр чун буд? Нагузоштанд, ки сурати чунин дарвозаро гирифта бурда ба маҷаллаҳои ранга ҷоп кунанд ва мамолики Олам аз аҳволи мардуми ин ҷо огоҳ гашта, раҳмашон омада ёриӣ башардӯстонаро зиёдтар фиришанд ба мулки бебизоҷат, то бозору мағозаҳо ба ҷойи марғи муш дигар чизҳои баройи инсон лозимиву заруриро ба фурӯш гузоранд. Зеро ҳамон дорӯҳои мушқуш ҳам чун ёриворӣ омадаанд. Лекин сайёҳон дар телефонҳои дастӣ биноҳои баландошёнаи рангу бораи зиёди равшанро аксбардорӣ мекунанд, ки ин кишвари офатзада дар як муддати кӯтоҳ чунон ба авҷи тараққиёт расид, ки биноҳои замонавиаш сар ба само месоянд. Оби ғаввора аз баландии бино болотар мебарояд. Онҳо дурӯғ намегӯянд. Биноҳо чунон баланд, ки ба хонаи Ботурбой офтоб намерасад. Кадоме айб кардааст, ки табақаҳои дарвозаро дар девори ҳавлӣ така нагузошта, бурда ба партобгоҳ бо қаҳру ғазаб андозанд; чунки дарвоза нишони боқимондаҳои замони гузашта. Нағз будее... тунукаҳои қачу килеб нағз буд; роҳгузар дилу ҷигари аз беобӣ сӯхтаи ҳавлиро намедид. Онҳо ба ҳамон дарвозаи таърихӣ одат карда буданд; нигоҳ накарда мегузаштанд. Гӯё ҳар нуқтаву комаи сангзадаи онро медонистанд, баройи ҳамин бепарво гузаро

мешуданд. Акнун аз болоии кран, ки ягона чойи гамбурорийи Ботурбой буд, даруну буруни ҳавлӣ метобад ва даробаройи Саврӣ ба кулба равшан дида мешавад. Баройи Ботурбой ҳам хуб шуд, ки рӯйи кран баромада пойҳояшро аз сӯроҳӣ дароз карда, бар суфачайи оҳанӣ мешинад ва дар ҳамон куртаи садбаргӣ Савриро дида ҳавасаш меояд, ки дигар ҳеч марди рӯйи Замин ин хел ёри мувофиқ надорад; ҳатто Мачнун.

Чун ҳавлӣ бедарвоза шуд, харидор пайдо кард: ҳамсояхои ба-ландошёна меомаданд: «Ҳамсоя, чокам-ба шумо кӯчиданӣ. Ҳамин хоначетона ба мо фурушед. Мо гаражи мошин карданӣ».

— Мебинед-ку, дар ин ҳавлӣ мошин намеғунҷад.

— Мо ҳамаро канда, баройи мошин як гаражи дуқабата ме-созем; ҳама дида ҳайрон мешаванд.

— Гӯед, ҳама ҳайрон наshawанд, ин хонаи мо не!

— Айини кӣ?

— Аз они апайи хӯчайин.

— Ба ҳамон апайи хӯчаин гӯед, фурушад, чӣ-қа пул хоҳад, медиҳем. Ё ягон хона харида медиҳем.

— Мо як маслиҳат карда бинем-чӣ...

— Шумо ҳамин хел зани нозанин беҳонаву дар гаштед? Як подшоҳа занаш-у?

— Кори Худо...

— Э бед монед; ҳамун болоии кран баромада ашӯла мехондагӣ шӯйи шумо?

— Не, шӯйи шумо?

— Чӣ хел?

— Шӯйи ман ашӯла намехонад. Ба худ гирифтор...

— Чӣ хел?

— Ҳамин хел ба касе кор надорад. Шумо ягон каси дигарро дидаед.

— Не, шӯйи шумо гуфтанд. Ҳамун безебак-а? Боз гуфтанд, ки ба шумо рашк бурда, банг зада болоии кран баромада ашӯла ме-хонад: «Ту зебойӣ, ту яктойӣ, баройи он ки зиёд насӯзам, худамро аз ҳамин баландӣ партофта мекушам!»

— Ман намефаҳмам нияти шуморо: шумо ҳавлихарӣ омадед ё таъназанӣ?

— Таъна не, дилам ба шумо месӯзад.

— Дилатон ба ман насӯзад. Дилатон ба худатон сӯзад, ки ин биноҳойи баланд чаппа мешаванд, вале ин кулбаччаҳо боқӣ ме-монанд.

— Чӣ гуфти? Чӣ гуфти?! Аз даҳанакат бод барад. Ун хонаҳо бо пули ҳақку ҳалол баланд шудаанд, баройи чӣ чаппа мешуда-анд?!

— Пули ҳалолаш пули ҳамон ордак аст?

Зани ҳамсоя ба пурс посух надода, мошини «Нива»-йи чордара омада истод ва сарҳанги фарбеҳ шикамашро базӯр аз зери чанбари фармон раҳо карда фуромад. Занак гурехтанӣ шуд.

— Ҳа, янга нашинохтед?

Занак баргашта нигарист ва табассум кард:

— Чӣ хел нашиносам? Шумо ба ман бахт овардед-у; ман кӯр-намак не. Ба ҳамсоя гап дошта бошед, ҳалал нарасонам гуфтам.

— Не, ҳалал намерасонед. Саврихон бо мо хеш.

— Ин кас бародари Ботурбой. – Фармуд Саврӣ.

— Кадом Ботурбой?

— Ботурбой номи шавҳари Саврихон, янга. Ҳамсоя мегӯеду намениносед?

— Ҳа... Шуморо бори аввал дар чунин либос мебинам. Вақтҳое ки наздатон мерафтам, як либоси осмониранги дӯхти янгаамро мепӯшидед; чашмам ба ҳамон одат карда буд; сонеш баъд, гумон надоштам, ки шумо ба чунин ҷойҳои нообод меоед.

— Мо обод карданӣ ин чоро.

— Ман ҳам ба умед омадам, ки ҳамин ҳавлиро фурушанд агар, ҳарем.

Фолбин-табиб ба Саврӣ нигарист:

— Фурухтаниед, келинд?

— Ин хонайи мо нест...

— Мардак як «Лимузин» хариданӣ. Дар дигар кӯчаҳо вай тоб намехӯрдааст; ҳамин қадар дароз будааст вагон барин. Ҳамин ҷо чудо боб.

— Дар кучойи ин ҳавлӣ «Лимузин»-и шумо қад медиҳад?

— Мақсадамон кӯчаро ҳамроҳ карданӣ; дароооз мешад.

— Одамон кучо мераванд? Баъд кӣ рухсат медиҳад?

— Шумо ачиб будаед, табиб: пул! Карда истоданд-ку? Ана вай командир дами каналро баста, кӯчаро ҳам девор карда, дар худди рӯйи роҳи бетониаш дарвозайи нестандартчаҳон шинонидааст.

— Оқибат надорад, янга. Ман аз ин корҳо бохабар. Сар шудагӣ тафтишу «Аз кучо ёфти?» Чанд рӯз шуд наомадани почома?

— Ҳамин шаб шаби омаданашон.

— Намеояд.

— Чаро?

— Агар ҳамин шаб наояд, дигар намеояд...

Дахони занак кушода монд, пурсида натавонист. Чунки нави-гарихӣ ахбори марказу мамолики дигарро мегуфт телевизор ва ӯ ҳам баъзан гӯш карда таги дилаш сиёҳӣ мебаровард, ки ягон қору ҳол шавад, яқбора ҳашт зан бечора мегардад; ҳавлиро ҳара-мро давлатӣ мегардонанд; худӣ мардакро чӣ қор мекунанд? Худо донад. Чунин андешаҳо дар ҳаёли зан буд. Аммо аз мошини дигар фуромадани одами чомаву дасторпӯши гунбади каллапӯшаш чун

каллапӯши Мавлоноӣ Балхӣ ракеташаклро дид, ки нав риши сиёҳ монда, ношинос шудааст.

— Инашро нашинохтам, ҳамсоя.

— Ин кас шӯӣ ман.

— Вааай!!! Ин хел набуданд-ку? Як бор-ним бор аз тирезайи боло чашмам афтада буд, ин хел набуданд.

— «Одаму либос» гуфтаанд. Ҳамон касу либосашон дигар шудагӣ.

— Ҳааа... Ина бинед-а! Шӯӣ ман ҳам он қадар хушрӯ не, лекин бой.

— Шӯӣ ман хушрӯ, лекин камбағал.

— Дина миш-миш шуд, ки шӯтон ба бихишт рафта омадаанд, рост?

— Рост...

— Ман бафурсат меоям. Ҳамроҳи мардак. Вай ба ин хел корҳо хуш дорад. Чунки аз ҳамин чиз ёфт. Бо ёриӣ «куфу суф» ва «кӯр-хатҳо»-и Табиб...

— Ташаккур, янгаӣ азиз... Лекин як бор хабар нагирифт. Дар никоҳи зани ҳафтумаш хабар карда буд...

— Кадом ҳафтум?

— Номашро намедонам. Хонааш дар Сунбула. Як қасри баланд; аз ин биноӣ шумо ҳам баланд.

Ҳамсоязан аз омаданааш шодон нашуд, балки як чиз ба гулӯяш панча зад ва ӯ онро молида-молида то хонааш рафт; баъд чӣ шуд? Худаш донаду Худо...

Аммо Ботурбой тамоман одами дигар шуда буд; агар Фолбин-табиб намебуд, маълум нест, ки Саврӣ бо ӯ чӣ кор мекард. Дузида-дузида ба ӯ менигарист, ки наҳод Ботурбой ҳамин марди салладори сафедпӯш, навриш ва дар пой сарипойидошта бошад? Дигар хел метобад: аз зери куртаӣ сафеди аз зону поён шиками дамидааш аён, ки ба ҳазор дастмол шикам доштанааш маълум намегашт. Либосҳояш ҳам чунин оҳарӣ бегарду доғ ва чунин утизада набуд. Дар даст тасбеҳ ҳам надошт. Ягон бор чунин – аз зери абрӯ нигоҳ карданашро зан надида буд; балки бепарво мегашт ва ҷунон мепиндошт, ки на олам вуҷуд дораду на одам; ҳамин хел як сахро, дар он ҳама ҷондорҳо мечунбанд; аз ҷумла одам ҳам. Ҳама ҷонварони рӯӣ Замин меҳӯранд; аз ҷумла ӯ ҳам; ҳама ҷонварон муҳаббат доранд, ӯ низ ҳам. Муҳаббаташ Саврист; бароӣ ӯ мурдани буд ва ба хоҷири ӯ зиндагӣ мекард. Аммо эҳтиромашро бачо оварда наметавонист. Зеро хешро бекас, нодор, фурутан ва собир дарёфта буд: «Худо дораму Саврӣ» мегуфт. Ва то ҳол касе қиссايи ишқу ошиқӣ онҳоро намедонад ва эшон ба касе роз нагуфтаанд. Одам ҳам ин қадар пурбардошт мешудааст!

— Инак як сари қадам ба кулбайи ғарибонаӣ мо медароед!

Хоҳиши Саврӣ буд. Фолбин-табиб худро ноҷӯр хис кард; ташвиш додан нахост. Гумон дошт, ки онҳоро хичолатманд мегардонад:

— Ҳама корҳо сомон ёбанд, сонӣ!

— Уху-уху

Фолбин-табиб табассумкунон ба Ботурбой нигарист: «Ёд ме-гиред; ҳамаашро ёд ме-гиред!»

Ботурбой чизе нагуфта, як даст бар сари сина, дасти дигар ҷониби дари хона ўро ба дарун меҳонд. Фолбин-табиб ноилоҷ розӣ шуда «Танҳо баъди шумо!» гуфт. Аммо Ботурбой далели дигар овард: «Меҳмон аз падар ҳам бузург!» Ва баробари аз дари хона сар халонидан ботил будани гумонҳояшро якин кард ва замираш равшан гашт: даруни хона на чунон буд, ки берун. Озода, тоза, деворҳо бо қоливу тўрпардаҳо зебу оро дода шуда буданд. Ва бўйи хуши садбарги боғӣ меомад. Вале дар хона гулу гулдон набуд. Кўрпачаҳо гирди хонтахта густурда ва дар ҳар кунчи он лўлаву болишт гузошта шуда буд. Аз хонайи дигар бўйи нони гарм меомад. То нишастанду даст ба дуо бардоштанду меҳмон хонаро аз назар гузаронд, ки Саврӣ рӯйи хонтахтаро пур аз нозу неъмат кард. Чой дам карда овард. Аммо нанишаст. Чунин тарзи меҳмондориро меҳмон хуб медонад: «Халқи мо меҳмоннавоз». Чунин расм аз қадим мондааст; ҳатто аз замоне, ки то остонайи «Коммунизм» як қадам монда буд, ҳамин хел рафтор мекарданд: Аз Марказ намоянда ояд, хонайи ягон шиноси дилобхўр ё корманди апаратро камбағал ё нодортарин ойилайи замон нишон дода, бар замми чизҳои доштааш қоливу пардадарҳойи зебо, тўрпардаҳойи навбаромадро дар танайи девор меҳкўб карда, дару тиреза ва деворҳойи ҳавлиро орову торо медоданд; сапеду сабз мекарданд; дами дарвоза мошини нав мегузоштанд; аз пойи гўсфанд дар шохи дарахт меовехтанд; рӯйи мизи бори аввал ба ин хона даромадаро пур аз нозу неъматӣ хориҷӣ мегардониданд; соҳибхонаҳо либосҳои оҳорӣ мепӯшиданд (тарзи пӯшиданро надонанд ҳам, мепӯшиданд), сонӣ меҳмони фиристодаро бо дойираву думбак пешвоз мегирифтанд, ки худӣ Котиб пешандоз карда меовард. Вагарна он Котиб миллион сол гузарад ҳам, дар чунин хонаҳо меҳмон намешуд. Ва мегуфтанд: «Ин хонайи камбағалтарин одами замон аст, ки дувоздаҳ нафар фарзанд тарбия мекунад!» Фиристода қарс мезад, дигарон тақлид мекарданд. Чун фиристода сархуш шуд, ангушти ишорат якка карда, тадидомез афшонд: «Неее... Шумо балол!» Ва баъд; баъди рафтани фиристода гурӯҳи дигар омад баройи бурдани чизу чора.

— Чия?! Аз чое ки омадаӣ, бурав! Ин тўхфаҳоро худӣ намо-яндаву Котиб оварданд! Ба нағзӣ наравӣ, ба худӣ марказ мена-висам!

— Ҳй! Бо думи шер бозй накун! Ин чизҳо ҳамаш аз анбори савдо! Ба гардани мо начӯт мешавад!

Ва занак маҳкам банди пойи сардори гурӯҳро оғӯш мекард: — Дарду балот занад! Девори ман бори аввал гилемро дид! Мон истад! Ширамон фуруяд, худамон бурда медиҳем. Дар магазинҳо дида будам, дар хонаии дороён дида будам; лекин дар девори худам бори якум мебинам! Мон чашмамон об ҳӯрад!

— Неъ!

— Эй ноинсоф! Ман вақти дар хонаии мудир чунин гилемро дидан орзу карда будам, ки ҳамин хел қоилии ким-кучойи дошта бошам. Мон истад, пулашро кам-кам ёфта медиҳам!

— Неъ!

— «Неъ!» бошад, аз дар баро! Ин гилеми худӣ ман! Аз Қрим оварда будам! Намоянда надид, ки камбағалтарин одами замони мо чӣ хел зиндагӣ дорад?

Ранги гилеми хонаии онҳо оташи фурузонӣ оташдонеро ба ёд овард, ки ровиёни аҳбор туфайли телевизор «гера»-йи ба даст овардашонро андаруни оташдон нишон медоданд. Чунон месӯхт, ки солярка он зайл намесӯзад. Баъд ҳазор-ҳазор тонна ба даст овардани маводи муҳаддирро меғуфтанд ва дари оташдонро кушода, ду банди кафанпечро ба коми оташ андохта, мепӯшиданд: «Ҳамин хел месӯзонем ин маводи марғбор ва хеле бозоргирро!»

«Э Худоҷон-э! Одамро-ку офаридӣ, чаро шайтонро низ офаридӣ? Ё ин шайтон офаридаи худӣ Одам бошад?!»

Аз берун паст-паст садойи деғу кафғир меомад. Касе бошад, чунон бозхатиёт кор мекард, то таъби нишастагонро нохуш нагардонад. Ботурбой ба назар бепарво буд. Аммо Фолбин-табиб гӯшбакимор буда, якбора ба китфи ӯ даст расонд: «Арвоҳи падаратон, гӯед, ки келинд ташвиш нақашанд. Ман ба як одами дуруст ваъда додаам. Бояд равам. Ҳоло сӯхбат ҳам намекунем. Бори дигар. Чунки омаданатон дар фолам баромад... Омин!

Гоҳе ки меҳмони ноҳонда аз дар баромад, Саврӣ сӯйи шӯ нигаристу чизе напурсид. Ботурбой фармуд: «Пагоҳ шуморо нигарон мешавам!» Зан фаҳмид, аммо сухане нагуфт. Ӯ чи хеле ки бо азоб аз мошин фурумада буд, боз нишаста, мошинро дар гиронд... Боз ҳарду монданд. Ҳайрон буданд. Саврӣ ба маънии «магар назараш нағирӣфт?» пурсидани буд, лек лаб накушод. Балки рӯ ба рӯйи шавҳар нишаст. Як пиёла чой қашида ба ӯ дароз кард. Сонӣ кафид:

— Ҳеч чиз намефаҳмам.

«Ман ҳам» гуфтани буд Ботурбой. Сурфид. Ва ҳамон зайл – бо ҳамон сару либос паҳлӯйи хонтахта дароз қашид; хобаш бурд... Садойи хишир-хишир, фиш-фиш, сарири коғазӣ қанд, овози аз сари хонтахта ба рӯйи кӯрпача афтидани чизҳо ва як нафаси паст ўро бедор кард; ё бедор шуда ин сариру садоро шунид. Аз чой

чунбида буд, ки хама овозҳо як лаҳза қатъ гаштанд; боз баланд шуданд.

«Саврӣ!»

Гумонаш, зан баъди рафтани меҳмон дастархонро меғундорад ва боз хобаш бурд. Чуз муш чизи дигар ба хобаш наомад: мушҳо дар тору роҳравҳо ва сутунҳои кран рав монда буданд; оҳан-тахтаи ҷойи нишастӣ ўро меҳарошиданд; чун пешарра, баъзан мисли шалолایی кафшергар пош меҳўрд аз зери дандони онҳо ситорачаҳо. Ботурбой он ҷо бекор наменишаст; андеша мекард, фикр мекард; фикру андешаи дунёи танг, аз шаҳр дур нарафта ба охир мерасид. Фикри худкушӣ ҳам дар ҳамон баландӣ ба сараш меомад. Ин бор барои зану фарзанд, баъди таваллову зориҳои зиёде мефуромад ва чун бори дигар ранҷонад ё аз дунё безор гардад, ҳамон ҷо баромада нағмаву усул мекард... Ҳоло мушҳо часпида мебароянд он ҷо, Ботурбойро роҳ намендиханд. Шояд киро-роҳо бошанд, ки чандон хунар надоштанд: ба оҳани лэйс часпида баромада, бозпас мелағзиданд. Росӯе бо шиддат арбада мекард ва онҳо мурда-мурда боло мерафтанд ва дар ҳар ҷо дам гирифта ба боло менигаристанд, ки Буми кўр дар кучо маъво гирифта бошад. Моҳчароғи кран, ки понздаҳ сол боз фурузон нагашта буд ва дар ягон ҷойи кран сими барқ намонда қанда бурда буданд, фурузон шуд. Бум набуд дар он ҷо. Танҳо дар ҳуҷраи оҳани, ки кранчи нишаста фармони зурафои гардандарозро ба даст мегирифт ва онро ҳар барин қор мефармуд, қанде чинга ва ҳасу парҳои рехта менамуданд, ки лонаи Бум ном дошт; ҳолиё на тухм ҳасту на ҷўҷаву на Бум.

«Мемуреду меёбед! Бум зери замин надарояд! Агар дарояд, тухм гузорад... Нимчинсатон мушҳои паррон... ана вай... кўр-шапаракро қор фармод!»

Фармон чунин буд. Ҳукми подшоҳ вочиб. Аммо дар чунин ҳолатҳо кўршапаракро қор фармудан саҳл набуд: ў дар ғорҳои торик часпида, бархилофи сар баланд доштани одаи сарнишеб меистод бемўҳлат ва ҳар гоҳ, ки хушаш омад, аз ғўр ба рўи олами торик мебаромад; ҳамин ки танг омад, ё ягон қас ҳамчун ҳамчинсу ҳамбашара қор мефармуд, қонашро аз ҳар боло раҳо мекард: ба муш «ман – кўршапарак» меғуфт ва ба шабпар «ман – муш».

Аз садои сари мушон ў аз хоб ҷаста ҳест, ки қадоме дарвозаро қанда, қонаҳоро метозад. Баъд ба сараш зад, ки дарвозаро қонаш қанда бурда ба қабристон оҳанпора партофта буданд, ки мактабҷаҳаҳои як замон оҳанпора қамъ мекардагӣ ба чунин тунақораҳо нигоҳ ҳам намекунанд. Вале сабаби тамоми шаб хишир-хиширу қимир-қимир қардани қасеро нафаҳмид.

«Саврӣ!»

Аз зан садо нест. Дастмол мекунад, ки болину бистар нест, балки дар ҷойи нишастааш хобаш бурдааст. Сафиру сари садо

якбора гум шуданд ва ба назараш ҳаппаки ғелон барин сояҳо ин сӯ-он сӯ мегузаранд. «Ё пирам!» гуфта хест. Ду-се рӯз боз чунин калимаҳо дар забонаш худ аз худ пайдо мешаванд ва чун пештара андешаҳои парешону ботил дар сару забон надорад; агар сухане ноҷо ба сараш ояд, месурфад. Сурфааш аз замони пеш ҳамчун иллати сармо монда бошад ҳам, ҳолиё айнаи муддао гулӯ равшан мекунад.

«Саврӣ!»

Дари хонаи дигарро нимроғ кушода садо мекунад.

— Лаббай! – оҳиста посух медиҳад зан ва хеста ба дар меояд. – Хобатон бурд, ҳалал нарасонам, гуфта, паҳлӯи Бобочон дароз кашидам.

— Ин қадар торик?

— Бобочон бедор нашаванд, гуфта, чароғ нагирондам. Лекин шаби дароз садоҳо нагузоштанд хоб равам.

— Шаби дароз не, нав соат аз дувоздах гузашт.

Зан дари хонаи хоби писарро пӯшида чароғро гиронд ва хуш аз сараш парид, ки лашкари гурусна чиҳо кардааст бо хони неъмат.

— «Моли мумсик – хӯроки бебок» барин шудааст-ку!

— Мо мумсик нестем, мардак... Ин хел нагӯед, ҳамсояҳо шунаванд, аз забони худамон лақаб мемонанд.

— Қофия аз даст наравад... уху-уху! Астағфируллоҳ!

Зан коре накарда дар ҷойи хобидайи шӯ нишаст, ки танҳо ҳамон ҷо андаке тоза монда буд; дигар ҳама ҷо – рӯйи гилему кӯрпачаҳо, рӯйи дастархон, остонаву роҳравҳо ва ҷаҳор кунҷи хона ҳаммонанди либоси чувозкаш қарқин, рӯғанӣ ва ялаққосӣ гашта буд.

— Тавба!

— Бале: «тавба!» Хафа нашав. Ҷанг накун. Ризқу рӯзиашон дар ҳамин ҷо будааст.

— «Тавба!» гуфтам-ку? Инҳо дар назди одами зинда ин хел мекунанд. Баъд дар Морг дар даҳони мурда забон мемонанд? Худораҳматии Гулоб гуфта буд, ки мушҳо забони мурдари газида бурдаанд. Тавба-тавба! Медонед, ман барои ҷӣ гуфтам, ки оҳиста гап занем?

— Не.

— Занаки ҳамсоя овоза кардааст, ки ҳамсояамон – Ботурбой ҷаннатро зиёрат карда омадаанд. Пагоҳ мебинед, ҷӣ мешавад!

— Ҷӣ мешавад?

— Вай гуфт, ки пагоҳ ҳамсояҳо ба зиёрат меоянд; ман ба умеди ҳамин дастархон будам.

— Ғам махӯр, Худо медиҳад. Акнун мо сахархез мешавем. Мо аз хоб бедор шудем. То омадани ҳамсояҳо ҳама корро сомон карда, дами дар обдаставу дастмол гузор.

Саврӣ хонаро офтобзард чунон кард, ки дина буд.

Бошандагони гузари «Нонпаз» ба чунин корҳо ихлос доштанд. Аввал баъди бомдод намозгузори масҷид омаданд. Сонӣ ҳам-сояҳо. Овози гов баромад аз дами дарвозайи бедар. Баъд садойи одамӣ омад: «Чойи говбандӣ нест!» Дигаре маслиҳат дод: «Ресмони шохашро ба пояш печон!» Гововарда даромад:

«Зиёрат қабул!»

«Мурод ҳосил!»

— Э балее-балее! Ба он дунё рафта омадам, гӯед: бале-бале! Ҳамон чойҳо очайи маро дидед?

Ботурбой гулӯ равшан кард. Гумон надошт, ки чунин савол пеш меояд. Чун Полковник айнан ҳамин хел савол мешавад, гуфта буд, пиндошт, ки ин касро ҳамон одам фиристодааст. Гуфт:

— Дидам. Дар бихишт. Кофта-кофта мардакашро ёфтааст. Ҳардуяшон Лайливу Мачнун. Лекин очаат касбашро напартофта-аст: дар сатил ангишти фурӯзон дорад, дар даҳони сатил корсони манту мондагӣ; айнан ҳамин ҷо барин дар даромадгоҳи касалхона менишинад.

— Уху-уху! – акнун пурсанда гулӯ равшан кард. «Бори дигар зиёрат қабул!»

«Мурод ҳосил!»

Садойи ғусфанд баромад. Ботурбой аз чой намечунбид. Зойи-рон омада назди ӯ зону зада зиёрат мекарданд.

— Зиёрат қабул!

— Мурод ҳосил!

— Очайи маро дидед? Дар чаннатай, дар дӯзахай?

— Андаруни дари чаннат... Вақташ хуш. Димоғаш чок. Шумохоро пурсид. «Ҳама нағз!» гуфтам. Хурсанд шуд. Гуфт, ки баройи баччаҳо чойҳои нағзро банд карда мемонам.

Ва сӯҳбат тамом нашуда садойи хурӯс баромад.

— Зиёрат қабул!

— Мурод ҳосил!

— Очаяки бечораяки маро дидед?

— Дидам. Як либосе дар танааш, ки дар ин дунё орзу мекард.... Дар абру ӯсма, дар чашм сурма, зулфҳо тоб додагӣ, паси ғӯш райҳон. Дар чорроҳайи чаннату дӯзах меистад; аъроф меғуянд он чоро. Мардони суни чаннат рафта ҳам зиёрат мекунанд, мардони суни дӯзах омада ҳам. Аз бетоқатиаш маълум, ки шавҳарашро ёд кардааст.

— Таксир, дар ҳамон ҷо ҳам муш ҳаст?

— Неъ! Дар он ҷо муш нест! Чунки муш дар чойҳои ифлос, касиф ва ҳаром мешавад. Дӯзахро намедонам-ку, дар бихишт на-дидам. Бихишт чунон тозаву озода, ки дар заминаш равшан резад, лесам меғуйӣ. Медонед, сабаб чӣ? Дар чаннат нафс нест; ҳӯрдан нест; хама чиз баройи дидан.

— Баройи ҳамин мегуфтен-дия: «Бихишт дидан дораду хӯрдан не!»

— Охир хӯранд, бихиштро ифлос мекунанд ранги бобойи Одам. Баройи ҳамин қаноат мекунанд ба ҳавойи бихишт. Агар мо ҳам нафсамонро кушем; нахӯрем, кишварамон чӣ қадар озода, зебо ва равшан мегардад. Бихиштиҳо «мурданафс» ном бардоштаанд...

...Фаҳмиданд, нафаҳмиданд, баъди чунин зиёратҳо Ботурбой болой даҳ қабат кӯрпача нишаста, одамонро қабул мекард ва кораш даст пеш ёзидану боз сари зону овардан буд.

Саври ҳам бовар кард ба чунин ҳангомаҳо:

— Мардак, хешу табори худамонро надидед?

— Не, онҳо рӯ панаҳ карданд. Аз мо хафа, ки ҳавлию ҳарамашон бесоҳиб мондааст, каси чароғи хонадонро фурӯзон мекардагӣ нест. Рӯ ба рӯ нашуданд. Вақт танг буд... Лекин вақти бозгашт як назар аз дур дидам, ки чаҳор чашм сӯям менигарад...

— Мардакчон, шӯҳ набудед. Ин хел гапҳоро аз кучо ёд гирифтед?

— Эээ занак! Агар мансаб расад, гунг гӯё шавад.

—...

— Медонӣ, ман баройи чӣ ин қадар ба он баландӣ мебаромадам?

— Медонам: аз ҳамон баландӣ маро тамошо мекардед.

— Рост! Боз сабаби дигар ҳам дорад: ман аз он баландӣ гирду атрофро аз назар мегузaronидам, ки дар кучо заmine бошад, то илоче карда онро гирам ва баройи ту, фақат баройи ту, биное созам, ки...

— Фақат баройи ман бошад, лозим не.

— Баройи ту, ки шуд, баройи ҳама мешад, занак... Сонӣ бисёр меҳостам, ки кори кранро ёд гирам ва худам он хонаро созам. Ҳамон ҷо ҳаст як замин. Лекин гирифтаниш мушқил.

— Ҳамин одамон чӣ хел мегиранд? Ин хел хонаҳои дақадангро чӣ хел месозанд?

— Инро Худо надонад, мо намедонем. Ягон роҳ доштагист; баройи мо торик. Медонам, ки он замин бисёр ғажду ифлос ва ҳама партобҳои бинойи нав: хиштрезаҳо, битонҳои шикаста, охаку гачи мурда, шишапораҳо, оҳанпораҳо ҳама дар он ҷо буданд. Қадоме «Белорус» дароварда пешбел кардааст; хорҳои марминчонро решақоб кардааст ва гирдогирд ниҳол ҳам шинонидааст. Аммо кори кӣ? Намедонам.

— Бори охирин, ки болойи кран бароида будед, ман дидам, ки як сафедмӯй он ҷо мурғи марчон бонӣ мекунад.

— Набошад, аз даст рафтааст, хочати гап нест. Лекин пул бошад, аз рӯйи гуфтаи баъзеҳо, аз дасти ҳамон сафедмӯй ҳам зада гирфта мешавад.

— Хо! Ҳама бало пул!... Дигар ба он кран набароед, мардакчон.

— Охир ман мецохам, ки худам баройи ту хона созам! Уху-уху! Астағируллоҳ! Худо хоҳад!

— Ман аз чизи дигар метарсам, мардак.

— Аз чӣ?

— Аз нигоҳи Фолбин-табиб.

— Ба ту нигоҳ мекунад?

— Чашмонаш ноҷо. Тарсам, ки моро ба кӯчайи бунбасти барад?

— Ман ҳам ба ӯ исроф кардам, ки чунин кор мувофиқи ман нест. Меғӯяд: «Ба майдон даромадӣ, дунбачунбониро фаромӯш биқун!» Ман ба ӯ меғӯям: «Мардуми мо бузмичози ғӯсфандхӯ: зудбовар; Худоро фаромӯш карда ба ман мечаспанд» бовар намекунад. Худашро мисол овардам, ки мардум омада рамасурат дар хонаву долонатро ба ӯ сар ба сар дароз мекашанд, меҳандад: «Назди шумо ҳам чунин меоянд». «Лозим не!» ғӯям, «Нонро пеширо назанед!» меғӯяд. Ин гапиро дар пеши худат ҳам гуфта. Лекин тағи дилашро намедонам.

— Ба ҳар ҳол одами хавфнок ва тамоми бурду балоро медонад. Ҳамин хел одамҳо ҳам мешудаанд-дия, а мардак?

— Одам ҳар хел мешавад. Лекин ҳамаи онҳо одам не; суратшон одам; дар вучуди як одам метавонад ҷуз шайтон боз чандин ҳайвони дигар ҷой дошта бошад. Чунки мо фақат ҳайвон меҳӯрем. Аммо дар китобҳои қадим гуфта будаанд, ки ҳайвонро шир хӯро ғӯшт махӯр.

— Балоча шудаед, мардак!

— Миёни мардум шавӣ, аз ҳар кас якдахони ёд гири, китоб мешавад. Сонӣ ғӯйи ҳам, нависӣ ҳам, бовар мекунад; «Манигар, ки чӣ меғӯяд, бинигар, ки кӣ меғӯяд?!»

15

Аммо баъд Ботурбой даст ба даст шуд: роҳи хонаашро гум кард. Ба зиёраташ омада ӯро дар хонааш намедиданд; мошин ба мошин мегашт; хона ба хона мерафт. Аз меҳмонии яке озод нашуда, мошинҳо тағи дар меистоданд: «Бисёр не, як шабу як рӯз вақтатонро дарег надоред! Илтимос!» Инак Ботурбой ба ихтиёри худ зиндагӣ намекард, балки ӯро мебурданду меоварданд. Агар ин корро аз рӯйи эътиқод мекарданд, хуб буд, лек баройи он чунин шилкин шуда ба ӯ мечаспиданд, ки як бор хонаи ӯро бинад; зеро замона дигар шудааст. Он замонае нест, ки «насос!» ғӯяд. «Бисоз!» меғӯяд. «Паст насос! – меғӯяд, – Аврупоӣ бошад!» Аммо бисёр хонаҳое, ки Ботурбойро (намедонам чӣ ғӯён ҳоло

рутбаву дараҷааш муайян нагашта буд) мебурданд, чунон озодаву зебо буд, ки меҳмон аз тамошояш ҳиҷолат мекашид; чунки ҳоло дар обрав мисли ӯ инсоне нест, ки Он Дунёро бо бихишташ дида, омада бошад; ҳиҷолат мекашид, ки бо чунин обрӯву мартаба дар кулбае зиндагӣ мекунад, ки меҳмондорон гурбаашонро дар он хел хона намебанданд. Биноҳойи чандошёнایی зерхонаву тораш «ман-сарддор». Зеро ошёнایی аввал, дарвозахона, шипангҳо, катҳойи чӯбӣ – ҳама қабзафурӯмон, арак, кунгура сутуну синҷқорӣи тарзи қадим ва ошёнҳои боло сохти аврупоӣ. Ва даҳани Ботурбой воз мемонад; хӯрданро фаромӯш карда дида мечаронад ба сакфу деворҳо.

«Гиред, тақсир!»

Ин садо ўро ба худ меорад. Сар чунбонида, даст сари сина мебарад:

«Ишкам сер.»

Воқеан Ботурбой сер; аз орук доданааш аён. Боз тез-тез ба ташноб меравад. Ва сад кас дар хидмати ӯ: аз ду тараф кӯчабоғи зинда кушода то обхона мебаранду меоранд; чанд тан дар даст дастоба, ки оби таҳорат додан ба кадоме насиб карда бошад; сачоку дастмолро ҳам чанд кас медоранд ва дасти ӯ ба кадоме дароз шавад, он кас хушбахт ҳисоб меёбад. Хӯрокхоро пазандаҳойи номӣ аз кишвари ҳамсоя омада мепазанд; не, онҳоро меоранд. Зеро замоне онҳо дар ҳамин мулк умр ба сар мекӯрданд; мазмун, касе ба қадрашон нарасид, ки кӯч бастанд; чунки дар он замон базму зиёфатҳойи пурдабада набуд ва он таббохиҳо бо андак чиз хӯрок тайёр намекарданд. Ҳоло базму зиёфатҳо осмонкаф, аммо нархи хона ҳам осмонӣ, зӯри ҳар кас ба хариданааш намерасад. Ин пазандаҳойи номӣ аз сарҳад он сӯ нигарони талаб меистанд, ки қай рафта меоранд.

Лаълийи қабоби қабку ҳулолу вартиш мегузарад; қабоби мохиву мурғ мегузарад ва ҳар хӯроке, ки пухта тавонанд. Ботурбой аввалҳо шикамсерӣ мезаданд аб-аралаш карда; ҳоло ки мичозашон хунук шудааст аз таҳорат кардан, факат месурфанду орук медиҳанд; боди аз шикам омадаро дулунча каме андар даҳон ниғаҳ медоранд, лунчашон, ки самбӯсамонанд шуд, бодро пуф мекунанд. Ба кати чорболини Ботурбой нишаста ҳар касро нишондан раво набувад; саволи ноҷо ҳам додан мумкин не. Ботурбой танҳо риш каф мезананду мадд мекашанд ва як-як месурфанд. Ба сӯйи касе сар андозанд, он кас меҳонад; готҳо барин як чизро, ки ба ҳама фаҳмо набувад, аммо оҳанги тасаллибахш дорад. Халқаш аҷаб маҳлук; ҳамчун шеру палангу юз. Ҳатто чун гургу сағ худро ҳимоя карда натавонад; ба муқобили ситаму тааддӣ наситезад, нағуррад; дандон ҳам гиз накунад. Даҳон кушода, гӯё дандон чашму гӯш бошад, ба суханони ҳоким ё ба монанди ӯ вазифадорон нигарад ва сар афсонад: «Ғапи шумо дуруст, райис! Ба номи худо, шумо

барин одами поку ҳалол, ростқавлу росткор ва доно дар олами рӯшан бошад!» Аз ҳамон дур дар курсии аз ҳама қафо ништа бошанд ҳам, бо имову ишора муродашонро мефаҳмонанд: «Мо одами шумо, райис!» Райис ҳам навъе карда чунин гарданхойи қачро мебинанд ва фақат ба онон нигоҳ карда коғазашро меҳонаду боз ба онҳо менигаранд. Чун райисро иваз кунанд, баройи онҳо аз ӯ бадтар, ифлостар, ҳаромхортар, муғамбиртар, ноинсофтар дар дунё касе нест; «панҷоҳ дирҳам диҳӣ ҳам, мегирад». Аммо чунин одамони худододаро пас аз маргашон бад нагуянд. Балки «ҷон» ҳамроҳ кунанд ба номашон: «Ботурбойҷон» шавад. Чунки ин хел касон «деҳ!» нагуянд, ҳуди мухлисон диҳанд. Мошин бурда, рӯйи даст бардошта оранд, меҳмондорӣ кунанд, салла-ҷома пӯшонанд. «Дуо кунед!» гуфта ба чебакашон даст дароранд. Ботурбой даст ба дуо бардоранд: «Падару модаратро Худо раҳмат гардонад!» Баъзан мешавад, ки падару модар ҳам даст бардоранд. Пешдод шуд.

Ботурбой шабрав шуд; ҳафтаҳо ва моҳҳо намеомад. Саврӣ бо писаракаш калла ба калла монда хоб мерафт. Валеқ хоби модар намебурд. «Ҳамон камбағалӣ хуб буд». Ҳоло намедонад, ки Ботурбойро зиндагии қадим нағз буд ё ҳаёти навин? Ба ҳар ҳол агар ӯ ояд, мошин меораду мошин мебаранд. Боре ӯро Саврӣ дар телевизор дид; аз номи кадом ташкилоти хориҷӣ сухан мегуфт. Саврӣ ҳарчанд диққат кард, ба ёд гирифта натавонист. «Такмил» гуфт, аммо зан вазифаи ин ташкилот аз ҷӣ иборат аст, сарфаҳм нарафт. Ҳамин хел як ташкилот, ки ба одамони бо он ҳамкорӣ мекардагӣ пару бол бахшад, то ба осмонҳо равад. Саврӣ чашмонашро муштмол карда дурусттар нигарист, ки хоб аст ё бедорӣ; он каси доно шӯйи ўст ё ягон олим? Сарфаҳм нарафт, лекин чашмонаш хуб медиданд, ки Ботурбой аст. Касе ӯро чунин ном намебурд, балки «Таксир!» гӯён муроҷиат мекард. «Шӯйи ман Таксир не, Ботурбой ном дошт. Қадоме монанд. Риш монанду ҳамин хел либос пӯшанд, ба якдигар чунон монанд мешаванд, ки...» Ин бор чашмонашро саҳт молид ва ба рӯй об зада хушёр шуд... ва аз таъсири об бедор гашт, ки рӯз шудааст.

Ва дар ин миён Фолбин-табиб ӯро суроғ карда омад ва гиламанд ҳам буд: «Таксир ақаллан ёд намекунанд, занг намезананд?» Аммо Саврӣ лом нагуфт; агар низ гила кунад, ба муроди табиб мегуфт. Ба назари зан ҳама қорҳоро ӯ ташиқ кардааст ва мақсаду муродаш ҳам маълум; гӯё Савриро равшан. Валеқ аён нест, ки дар дил ва сари ӯ ҷӣ ҳаст, ба кадом ният чунин намоишро сохт? Ин ҳарф замоне буд, ки дарвоза нашинонида буданд. Ҳоло ӯ дарвозайи оҳанийи ҳанӯз ранг накардаро дида, паси он ҳайрон, ки тукмаҷайи зангро пахш кунад ё на? Зеро он тарафи дарвоза касе ё чизе наме-тобад. «Занг занам, таксир ҳамин ҷо бошад, ҷӣ гумон мекунад?» Занг назада рафт. Аз пеш мошине омад, Ботурбой-таксир дар пеш ништа буд. Мошини Фолбин-табибро нашинохт, ки мошинашро

надошт. Шинохта худро ба нодонӣ зада гузашта будааст: «Ў мана покӣ кушта буд!» аз сар гузаронд. Вале фаромӯш карда, ки чунин ғангомаҳо аз «қариб мурдан» ибтидо гирифтааст.

Овоза шуд, ки Ботурбой ҳавливу ҳарам дорад, аммо зани кӯҳнаашро ба он чо намеорад, балки мастураеро гирифтааст, ки офтоб набинад рӯяш. Саврӣ надидааст ин чизро. Аммо гумон дорад, ки зери коса нимкосае ҳаст; зеро «то бод навазад, барги дарахт наларзад!» Аз ин рӯ ҳамон сабру таҳаммуле ки дошт, низ ба кор мебурд ва нигарон буд, ки рӯзе шавҳараш аз макри хушомадгӯӣ раҳо меёбад ва боз назди ӯ меояд. Валек дер боз ин ният амалӣ намегардад. Зеро Ботурбой-таксир ба майли худ ва пойи худ намееравад, балки мебарандаш; аз мошин ба мошин, аз хона ба хона, аз гузар ба гузар, аз ноҳия ба ноҳия... Ва кори эшон чуз хӯрдану ороғ додан чизе нест. Бо занон рӯ ба рӯ ҳам намешавад, сӯхбат ҳам намекунад, лекин касоне ҳастанд, ки «таксир, сайибае майли дидани шуморо дорад!» гӯянд. Аммо ӯ посух надихад. Ғурунғад ва каф ба ҳам сояд. Сонӣ таксирро дар як хонаӣ танҳо гузоранд ва агар сайиба хонадор бошад, эшонро ба манзили ӯ оранд, то дам андозад.

Аммо Саврӣ пиндорад, ки Ботурбой ҳамон Ботурбойи пешин аст ва чуз ӯ касе надорад. Зеро ҳуди Саврӣ чунин аст: ҳудашу писаракаш дар ҳамин қулба ғалтанду хезанд. Дарвозаро «Таксир фармуданд» гуфта сохтанд. «Боз фармуданд, ки ин муваққатӣ, ошённи баланд сохта, шуморо он чо кӯчониданӣ». Саврӣ бовар карда шабу сахар гӯш ба занги дарвоза дорад, ки Ботурбой меояд. Аммо зангҳо зиёд садо диҳанд: «Фаҳмидем, ки таксир дам меандохтанд!» Саврӣ ба ягон кас «Ушон дам наандозанд» нагӯяд. «Кучое рафтанд, дер меоянд» гӯяд. Ва инак зан аз рафтори қор шарм мекунад, ки ҳавлӣ танг, одамонро нагунҷонад. Ва онҳо беруни дарвоза чой банд кунанд; мошинҳо низ. Ҳамсоёҳ суҳанони пасту баланд нагӯянд ҳам, миёни лабу дандон ғур-ғур карда гузаранд. Аз чиготи гирифта ва нигоҳи бадбинонашон маълум, ки хуш надоранд ба чунин рафторҳо. Зеро бисёр шудаанд фиребгарон маккорон. Ҳама донанд, ки касе аз дасти онҳо шифо наёфтааст, аммо посухта даванд ба лаби об. Гумонашон табиб ба онҳо даст мерасонаду бе ҳеҷ давою дармон сиҳҳат мешаванд – нав аз модар омада барин.

Саврӣ донад ин ҳама қорҳои нодарқорро ва дарро қуфл зада баромада равад ва дер ояд, ки дардмандон ҳоло ҳам ба худ печида нигарони табибанд: «Бовар доред? Худам як ҳафта боз надидаам он касро. Омада мебаранд, ҳафтаву моҳҳо бедарак мешаванд.» Вале бовар намекунад дардмандон; зеро азобашон саҳт: духтурон пул гирифтаанду табобат карда натавонистаанд; ба қавли Фолбин-табиб: «Пеш аз марг назди табиб меоянд». Чӣ қадар зиндагӣ ширин! Ҳеҷ кас мурдан намеҳаҳад. Меҳаҳад, ки дар ин дунёи равшану

зебо, ки баройи дидани он аз торикистон ба рӯшанистон омадаанд, зиндагӣ кунад. Худочон умрашро дароз гардонад, аммо шифо аз табиб ёбад. Дар лаҳзаҳои охирин ҳам зорӣ ба Худо дорад: «Худочон, чанд рӯзи дигар...» Зеро ин олами зебо чунон ширин, ки кас серӣ надорад. Ҳаёт ин қадар ширин будаасту! Мамот он қадар талх метофтаасту! Касе мурдан нахоҳад. Аммо рӯзи башумор буд шавад, Азройил дар ҳама ҷо ҷони касро қабз кунад.

«Баччайи ман аз шуморо тамошо кардана як чиз шуд! Дарс тайёр карда наметавонад! Муаллимонаш таъна мезананд. Ҳоло шартӣ аз мактаб пеш карданашро ҳам мондаанд!»

«Ба номи Худо, ба хонаатон равед! Ботурбой оянд, эълон ме-дихем, сонӣ биёйстон! Бехуда умри азизро дар кӯча нагузаронед!»

Фолбин-табиб боре вақти чунин муомила омада, ин қадар одамро дида хушаш парид ва Савриро насиҳат кард: «Келинд, инҳо шумоя гуфта омадаанд. Пеши ман раванд, намешад? Намедонанд-дия, нишонро нодуруст додаанд. Хезед, ҳамаатон хезед. Нишона: кӯчайи Сино 21, хонаи 31».

«Мо он ҷо будем, рафик...!»

«Ҳа шуморо шинохтам: аптекачӣ-а?»

«Ҳа!»

«Кулол дар мундӣ об хӯрдааст. Худатон доруфурӯшу касал».

«Шумо борин-дия! Худатон табибу боз назди ҳаким омадаед!»

«Ин кас назаркарда. Чӣ гӯям? Чӣ хел гӯям... аз осмон... аз биҳишт... мебахшед, мана гунаҳгор накунад... Монед! Монед! Нахоҳед, набиёед! Аммо ин хел гапхоро нагӯед! Аз ҳуди он тарафи ағба меоянд...»

«Мо ҳам аз он тарафи ағба... Агар аз дастатон ояд, худатон ягон бало кунад, ки зинда баргаштанро худо донад... пеши потон мурам! Дорӯҳи инзамона мисли коҳ; аз гулу гиёҳ сохтагӣ, гӯянд, дурӯғ! Гулу гиёҳ ҳам ба эбаш: аз гулу гиёҳ хӯрдан намермуд, буз намермуд; чунки тори дарахт баромада ҳам меҳӯрад. Инҳо ҳама гап!»

«Муомила ана ин хел мешад! На, ки «ин хел буд, он хел шуд!»

«Пеши потон мурам...»

Фолбин-табиб бирафт; ба Саврӣ чизе нагуфта рафт. Аз чиготи гирифта ва ба ӯ чизе нагуфтани Саврӣ рамуз гирифт, ки домангир аст, ки коре карда Ботурбойро аз ӯ чудо гардонд. Ҳолиё чунин мерасад ба назари зан. Чунон ки шавҳари ӯро гаравгон гирифта бошанд; аз ин рӯ бадаста меоранду мебаранд. Фолбин-табиб рафт, аммо меҳмонон нарафтанд. Меҳмонони ноҳонда расму русуми тоҷикиро фаромӯш накарда, умедворанд, ки меҳмон, ки аз дари хонаат даромад, бояд нону об бикунӣ. Онҳо бо ҳамин ният дуру

дароз умедворӣ кашиданд ва диданд, ки ин расм дар ин хонадон нест: «Аз қавми дигар» гӯён баъзе бирафтанд, бархе аз бозорча нону мева харида оварданд ва «келинд, як чой дам намекунӣ?» гуфтанд. Саврӣ гӯё ҳарфи онҳоро нашунида, рост ба крани баланд нигарист: «Рӯзҳо ин қадар тағйир меёфтааст-а? Он рӯзҳо чӣ хел буданду ин рӯзҳо чӣ хел? Девонагиҳои Ботурбой хубтар буд аз чунин обрӯву эътибор. Чӣ шуд акнун? Зан шӯро намебинад, шӯ занро; писар падарро, падар писарро; ҳатто ба ёди ӯ намерасад, ки зану фарзанд дорад... Ба чойи хомӯш истодан ё зуъм кардан ба Фолбин-табиб саҳт гуфтан лозим буд: «Чӣ кор кардӣ?» Лекин Саврӣ аз як ҳарф тарсида чунин напурсид: «Барои ту шуда чунин кардам. Туро дӯст медорам, Савринисо!» Ба ростӣ, аз ҳамин чиз тарсид. Зеро ӯ ҳис мекунад, ки ӯ ҳамин хел гуфтани. Якин Саврӣ бояд аввал имкон диҳад ё сарриштаи суханро кушояд. Чун зан ба ӯ рӯйи хуш намедиҳад, Фолбин-табиб ибто мекунад. Ҳамин хел андеша ба сараш меояд, ки дар як коғаз «Маро наҷӯй!» навишта ба рӯйи дарвоза часпонад ва баромада равад; аз меҳмонҳо халос меҳӯрад, аз ӯ халос меҳӯрад, аз Ботурбой ҳам ва аз ҳама гуна даҳмасаву ташвиш ва андешаҳои парешон. Аммо бисёр фикр мекунад, чойи рафт намеёбад. То зодгоҳаш Қисмат-ато роҳ дур ва роҳи рафтро намедонад. Замоне ки онҳо омада буданд, сарҳадҳо кушода буд, ҳоло ҳамсояшҳо ба баҳонаҳои муш ҳама гузаргоҳҳоро миназор кардааст.

16

Росу лашкарро ба дижи зеризаминӣ кӯчонд. Зеро оҳанпویی рӯйи бом ба кор даромад; одамони зиёд омаду рафт карданд ва дурӯдароз машғули кор гашта садойи оҳанпویی гаронвазиро бароварданд, ки замину замонро ларзонд; садояш аз зилзилаҳои чанд вақт пештар ба вуқӯъ пайваста пуршиддаттар буд. Мушҳо тарсидаву ҳаросида гурехтанд, ки ана-ана зери дандонаҳои замингази он монда бо ҳок яксон мегарданд. Дар ин мулк ҳама чиз хуб буд; ба вижа мушон истироҳат кардани шаванд, хатаре таҳдид намекард; чунки бо чунин тангроҳа гурба, сағ ва ё гон чондори мушхӯр даробаро карда наметавонист. Аз ин ҷиҳат хуб буд; аммо муш он қадар зиёд гашта буд, ки якдигарро нахӯида ё зарбу лат накарда гузастан имкон надошт. Лек боқӣ ҳама хуб: ҳатто чоҳҳои захира кофта буданд барои хӯрокворӣ ва лашулуш. Аз ҳама чоҳи азиму фароҳ чоҳи «марги муш» буд: мушҳо ҳама дорӯҳои марговарро кашонида дар ин чоҳ чой дода, тарҳам карда буданд, аз ин рӯ бӯйи бади дору ва захи ҳудашон ҳавойи мулкро вайрон карда буд. Докаву биёри аптекаҳоро ҳам кашонда буданд, ки даҳону бинӣ баста мегаштанд. Бисёрии муш

на танҳо аз зойиш буд, ё онҳо доруйи марговарро бо дасти худ нобуд сохта, ҳама мушони асирафтода бо онҳо соз гирифта буданд, балки ҳаёти мустақил гузаронида, хунашон якҷоя гашта буд. Хукмрон албатта қабилайи Росу буд. Вале дар ин миён дар роҳравҳо мушони лоғари пӯсту устухонро дучор омадан мумкин буд, ки бо чунин баднамоӣ ва ҷон ба лаб доштан дар камингоҳҳо мушони фарбеҳаки хурд, бештар кӯрмушхоро дошта хӯрда андаке ҷон гирифтанд ва баъд ба шикори мушони тавонотар гузаштанд. Шумори мушони мушхӯр рӯз то рӯз зиёд мешуд; зеро дастгоҳи мушпарварии рӯйи замин хуб кор мекард. Росуйи аз мушхӯрӣ пушаймон ва тавба карда ҳам аз нав ба хӯрдани мушони пешомада пардохт. Ин усул мушонро аз вабо ҳам бадтар буд; ва мушони парвории хӯ гирифта ба мушхӯрӣ чу гурба бузург гашта буданд. Мушони тарсу фирор хостанд. Хабар ба Росу расониданд. Росу амр кард, ки чанд сӯроҳи ҳаводаро рост аз тор кушоянд ва роҳи асосиро қир рехта маҳкам кунанд ва аз самти дигар роҳ кушоянд; чунон пинҳонӣ бошад, ки ҳатто мушони худӣ ҳам пай набаранд. Зеро ҳоло кӯрмушҳо дар итоати эшонанд ва дар хокпартоӣ усто, зуд роҳи нав мекушоянд. Аммо мушони ба мушхӯрӣ хӯгирифта аз паҳлӯи қир рехта сӯроҳ карда ҳучумовар шуданд ба қаср ва ҷанге шуд, ки худиву бегонаро фарқ кардан душвор буд. Росу ба дастайи диҷсоз амр кард, ки чанд қабат қир резанд ва мушони ба диҷ даромадаро пайдо карда пеши назари халқ пӯст кананд зинда ба зинда. Тобақабоб карда пеши шоҳ оранд. Зеро бо пӯсту мӯй ва каллаву поча хӯрдани муш ба дилаш задааст; инак ҳалолхӯр шавад. Магар мушони парвории бадомӯхт зиёд даромадаанд ё мушони худӣ ҳам бароӣ аз зулмот раҳо ёфтан ба ҷанги зидди Росу хестаанд, ки душман бо куштан кам нагардад.

Росу бори дигар тавба шикастани шуд; зеро чунин паймоншиканӣ баҳойи ҷон буд: Ҷосуро ҳамчун ҷосус дарёфт; аз он ки ҳама хабару хавфу хатарро ӯ бояд фаҳмидаву дониста ба Росу меовард, баракс гапҳои беҳуда меовардааст, сирри асосиро пинҳон медоштааст. Ба фаҳмиши Росу ва овардаву маккорӣи дигарон, Ҷосу қасдан чунин рафтор мекардааст, ки Росуро мушони ваҳшӣ хомталош кунанд ва Ҷосу ба тахт нишинад. Рост буд ё дурӯғ, шоҳ кина гирифт; аз паси ӯ одам монд, боз ҳудаш ҷосусӣ кард: гоҳи набард ва дастугиребон шуданҳо наззора кард, ки Ҷосу чӣ хел мушхоро як бор газида дур меафканад, ки дигар онҳо аз ҷой намеҷунбанд. Ба назари Росу расид, ки Ҷосу танҳо мушони рангаро чунин мекушад. Росу ба хойин будани Ҷосу имон овард ва бароӣи огоҳонидан дар ҷӯши ҷанг – «мурдаро монда тутхӯрӣ» Ҷосуро канор кашида гуноҳ бар сараш бор кардани шуд.

«Ин мушҳои ранга мушҳои шумо пиндошта не, Олампаҳо! Инҳо ҷосусони рангкарда. Бовар накунед, бо ҷашми саратон бубинед, ки доғи рӯй надоранд...»

Росу тафтиш кард; ба яке бовар накарда чандеро тафтиш кард ва аз байни мушҳои мурда як муши ба рӯяш доғи сӯхта дошта ҳам баромад.

«Ин кӣ?»

«Ин, Олампанох, муаллими ҳамонҳо: ҳамаро ана ҳамин доғдори дастпарварди шумо аз роҳ бароварда, ҳудаш аз ранги шумо таъйинкарда онҳоро ранг молида, ба ҷанги зидди шумо равона сохт. Ман ҳамчун ҷашму дидаи шумо хушёрӣ карда ин чизро фаҳмидам, вале ба шумо нагуфтам, то таъбатон хира нагардад; худам ба ҷанг даромадам, зеро ман ҳар яки онҳоро мешинохтам ва ранги инҳо аз ранги онҳо каме фарқ мекунад; чунки мо ба он ранг боз як ранги дигар ҳамроҳ мекардем, ин ҳароммурда аз он кашфиёт огоҳ набуд».

«Агар рост, зинда бод Ҷосу!»

Ва Росу ба сардӯшии Ҷосу як ситора часпонд: «Шумо генерал, Ҷосу!»

«Баъд чӣ хел пеши пойи ҷунин шоҳ намемири?»

Ҷосу барои он ҷунин гуфт, ки то он замон аз қавми онҳо буду шуд як генерал буд. Он ҳам дар қадом мамлакати дур хонда омада ва дар як набарди шадид генерали душманро нобуд сохта ба ҷунин унвон соҳиб шуда буд. Ҷосу шахси дуввум бувад, ки ин рутбаро сазовор гашт. Ҳатто ҳуди Росу ин унвонро надорад. Сарлашкар ҳасту ҳалос. Аммо баддилон таънааш карданд: «Олампанох! Чун шавад, ки худатон ҷунин унвонро надошта, аввал ба Ҷосуйи душман додед?» Вале Росу ба ин гуфтор аҳамият надод, чунки пеш ҳам бисёр мегуфтанд ин хел ҳарфхоро; касоне низ буданд, ки меҳостанд Росу зудтар ҳалосӣ ёбад аз Ҷосу, то бахти қадоме хандида, вазири дасти рост шавад. Росу ҳамин ниятро хуб медонист ва низ медонист, ки баъди Ҷосу оташи мубориза миёни талошдорон ҷунон авҷ гирад, ки зинда ба зинда якдигарро хӯранд. Ба ҳар ҳол, ҳайвон-дия, таънаи шарикон ҷунон таъсираш кард, ки рақами аввали ҳар унвону ордени нав баровардари худ мегирифт, сонӣ ба наздикон тақсим мекард. Дар як муддати кӯтоҳ касони бонуфуз он қадар зиёд шуданд, ки дар минбару сахнаҳо намегунҷиданд; ба вижа ҳунарварон. Аммо вазъу ҳол ҷун пешина буд. Ва бадтаринаш дар як зиндон нигоҳ доштани он қадар лашкару дӯсту дашман. Ҳуди Росу душманро намешиносад. Лек вақте меоранд, ки Ятим – душман, ӯ дигар роҳи раҳойӣ надорад; ятим, ки шуд, он тарафаш маълум...

Росу раммоле низ дошт. Ӯ фол диду фармуд, ки роҳро ба ҷониби кӯҳ баранд. Чунки зерӣ кӯҳ камхавфу беҳатар аст; душман бомба партояд ҳам осебе нарасад. Сабаби гуреза гашта, дар ҷойҳои танг умр ба сар бурдани сангистониҳо ҳамин аст: душман ҳеҷ гоҳ ба сангзор бомба намеандозад.

«Дар зерӣ кӯҳ чӣ дидӣ, раммол?»

«Садо меояд, ки ғоре хаст; ҳавойи хуб дорад. То он чо роҳ кушоянд, ҳочати чанд дудкаш ба рӯйи замин баровардан нест...»

Раммол пурра нагуфт андешаашро. Зеро ӯ дар он ғор равшаниеро дида буд, ки агар бурун ояд, дунёро равшан гардонад чун Офтоб. Ҳаёл бошад ҳам, ё як назар андаруни гавҳараки чашмаш тофта бошад ҳам, оламафрӯз тофт, аммо нагуфт Росуро. Чунки феълу хӯйи ўро медонист: шабурӯз нагуфта асиронро то ҳадде кор мефармуд, ки бисёрии онҳо гушнаву ташна дар роҳравҳо мурда, кори бардахоро душвор мегардониданд ва амал тӯл мекашид. Аз ин рӯ танҳо «ҳавойи хуб» доштани он маъворо гуфт, ки Росу кайҳо аз ҳавойи нафасгири дижи зеризаминӣ безор гашта буд. Ҳавойи мутааффини шаҳр ҳочати суҳан надорад. Гурези сипахсолори Олампаноҳро далел ҳавойи ғуборолуди гулугир буд, ки чун балғами часпак касро бемори садсола мегардонд; ғанбор бояд мудом гулӯ равшан кунад. Дар он ғори дур чизе хаст, ки чанбари заррин тобад; аз кучое чашми Офтоб ба он мерасад, ки акси шуо карда тангнойи пӯшидаву сангиرو мунаввар созад. Чун нур ба он ресмони ойинасифат бархӯрад, он ҷон гирифта андаке сар бардорад ва як бор даҳон кушода арраданонҳои резаву сапедашро намояд ва аз нӯки он моеъе пош диҳад, ки сӯзанпизишкон қабл аз сӯзан ба раги ҷони бемор задан чунин ҳавобарорӣ кунанд. Воқеан он гоҳ даҳону ҳалқи он ҷонвар бузургтар ва кушодтар аз ғор метобада. Раммол пиндорад, ки дом ё сароби фиреб аст; аз ин рӯ пеш аз пода чанг нахезонад. Илоче ёбад, ки Росу ба суҳанаш бовар кунад, ки он макон «ҳавойи хуб» дорад:

«Он ғор ба саломатии Олампаноҳ созгор бувад; гӯё иксири бемаргӣ низ дорад».

«Надошта бошад-чӣ?»

«На, дорад!»

Росу бовар кард. Ҷосуро фармуд, ки маънийи чунин гузориш додани Раммолро тафтиш кунад. Ҷосу хешро наздиктар гирифт ба Раммол. Раммол чизе, ки Росуро гуфта буд, каму беш накарда Ҷосуро гуфт. Ҷосу Росуро овард. Росу нагуфт, ки нав нест. Бал ба андеша рафт: «Чӣ бошад дар зулмот чунин нур?» Ва ногумон амр кард: «Ҳама асирон ба кофтани «Сӯроҳи муш» сафарбар карда шаванд! Дар муддати кӯтоҳ кор сомон ёбад!» Мушони аз бекорӣ зери назорати додситони Роҳ гушнаву ташна якбора худро озод дида, аввал ба чоҳи «Марги муш» шошиданд ва шурӯъ ба кор карда, ҳоки аз нақб бурун омадаро бар он рехтанд, то кор зудтар анҷом пазирад. Аммо роҳ он қадар дур будааст, ки мушонро ҷанголу дандон намонд; аз пеш сангҳои дандоншикан баромад, ки саҳт азоб дод ҷонваронро. Таркондан имкон надошт, лек ҷосусон дарёфтанд, ки дар Исфисор маводи тарканда будааст. «Асрор хувайдо нагардад!» амри Росу буд. Лек то гирдгардон кофта рафтагӣ моҳи сол лозим буд. Росу сабру тоқати чунин ҳолро

надошт; зеро андешайи хоби фиребо ўро сахт муаасир карда буд; ў дар ғазаб гашта, дандон тез мекард ба ҳар кас ва бо бахонаҳои ночиз озораи меод:

«Пир шудай, Раммол, вагарна нури чашмат чун лазер парма мекард, ки сари роҳ монеае ҳаст ё на? Пеш меорӣ, ки дар зулмот нуре ҳаст. Магар мо намебинем ё намонем, ки анҷоми ҳар зулмот нур аст? Ё баракс... Ту бояд аниқу дақиқ бигӯӣ, ки дар он ғор чӣ ҳаст?»

«Гуфта наметавонам, Олампаҳо!»

Росу чизе нагуфт. Балки сар андохт; чун гурба бо оби даҳон панча нам карда ба рӯй молид. Маълум набуд, ки рӯй мешӯяд ё дасту дил аз Раммол. Зеро гурба вақте чунин рафтор мекард, ки чизе хӯрда сер шуда, олудаҳоро аз лабу даҳон мезудойд, то гоҳи хобаш саге олудаҳои лабу рӯяшро лесида ва якбора сари дилкашро ба даҳон наорад. Дуру дароз андешид, то чӣ кунад бо ин раммоли тарсуӣ ғаммоз, ки бӯи чизро мебарораду ҳуди чиз бедарак. Як-як лаб ҳам мелесид Росу; мазмун, сахт гушна монда буд. Бо оби даҳон қаноат дошт; мекушид ягон амали ноҷо содир накунад. Якбора баданаш ларзид чун тифли пешобаш таранг шуда, ки нашошад, пуфчакаш қафад. Ва якбора – бе ҳеҷ маслиҳату машварат ё ҳукму қарор чунон ки ғук забон ёзида ба сайдаш ҳаспонад, сари Раммол ба даҳон овард. Дамгардон кард. Раммоли хидматгор на одат, балки сахтгарин ҳукму қазои Олампаҳо медонист, аммо гумон надошт, ки кишваркушоии ўро чунин подош насиб кунад. Ҳоло ки нафас мекашид ва аз хуш нарафта буд, ба назараш, Росу шӯҳи дорад; дасту пой мезад; ба ҷойи таваллову зорӣ; тан ҳам мечунбонд; зеро садо бароварда наметавонист. Аммо эҳсос мекард, ки аз чанд тараф – тахмин аз ҷаҳор самт ҷаҳор теги тез ба гардану гулӯаш халида, ба танг меорад ва оҳиста-оҳиста нафасаш гашта, тапиши дилаш суи мешавад ва мадораш меравад; пеши чашм сиёҳи сиёҳ гашт, заррачаҳои алмосӣ монанди ситораҳои осмон равшанӣ доранд, валеқ зӯрашон ба рӯшан кардани мағзи сар ва дили торикгардандаи ў намерасад. «Ҳама пешомадро медидам, дигаронро огоҳ мекардам, аммо як бор пешомади ҳешро надидам; фол накушодам, ки чист... Зеро гумоне надоштам, ки ба некӣ бадӣ кунанд. Гарчӣ медонистам, ки подоши некӣ бадист аз бадон; ҳарчанд зиёд дида будам, ки касе мукофоти амал аз рӯи «дод» нагирифтааст. Ҳама мукофотҳо аз он расад, ки сарвар киро насиб гардонад. «Арзанро гунчишк хӯраду калтакро бедона!»

Ғайр аз ин Раммол ҳама нерӯ ғун оварда ва рағу пай таранг кашада, бикӯшид, дар чунин ҳолати нобоб як бор пешомади ҳешро фол бинад, натавонист. Зеро ҳама ашйи рӯшан, ки гоҳ-гоҳ ўро чизе менамуданд, торик буданд ва бар торашон матоъи сиёҳ кашада. Торики тор; рӯшание нест, то ўро чизе намояд. Монанди он ки дар мотамсаро болои ҳама чизро бо чунин парда бипӯшанд.

Охирин бор садойи «ғажжӣ» баромад ва гӯшҳояш куфл заданд... Дасту пояш ҳам заминро канда натавониста, охист-охиста суст гашта ёзиданд ва як бор пӯшташ ларзиду ором гашт.

Аммо садойи ғаж-ғаж хойидани Росу идома дошт. Ҳамагон медиданд рафтору кирдори Росуро ва паси якдигар пинҳон шудан меҳостанд ва чашм мепӯшиданд; баъзеҳо як чашм нимкоф карда мепойиданд, ки Росу ҳаловат бурда меҳӯрад ё ғазаб дорад? Ў ғазаб дошт: пуршаст меҳойид ва гурбавор меғуррид, ки ягон зӯри дигар луқмаи даҳонаш нарабояд. Ин нағмаи нав; ё ростин, ки Росу гурба шуданист. Зеро ҳар сарбоз орзуи сипаҳсолорӣ дорад; ҳар шоҳ Худо будан хоҳад.

17

Фолбин-табиб хоб дид, ки орову торо карда ба сари Саврӣ рафт ва ба даст афтод. Ботурбой омада будааст. Табибро дастгир карданд ва худи Ҳазрат казиби ўро буррид... Аз дарди саҳт ў фарёд зада бедор шуд. Дилаш саҳт метапид. Зери обу арақ монд, ки гоҳи «Чилқоф» хондан чунин тар мешуд ва курта ба тахтапушташ ме-часпид. Зеро ў ҳамаро «хобонда» ба занаки ланг ишора мекард, то чой рехта диҳад. Чойи пиёла дармекашид ва арақ зада мебаромад... Ҳолиё аз тарс ва шиддати тапиши дил ба чунин ҳол омад. Дастмол тугмаи барқчароғи рӯйимизиро пахш кард. Рӯйболо нигарист ба сақфи чамзадаву зардоб гирифта. Ҳар саҳар чашм кушода ба он зехн мемонд ва паймон мекард, ки рӯзҳои наздик орову торо медиҳад, фурсат намеёфт; зеро коргоҳи ў рӯзи истироҳат надошт. Як рӯзи худоро аз даст додан гӯё ба муфлиси меовард: «Хубаш, зиёдтар кор бояд кард ва хонаи нав гирифт». Вале ҳолӣ дар ин бора андеша надорад. Ботурбойро, ки «Ҳазрат» рутба гирифтааст, ёд меорад: «Магар дами нафаси ман набуд, ки ба чунин рӯз расонд? Пас чаро қасди чони ман дорад?... Рост, баройи Саврӣ. Зеро ман ҳам ба хоҳири ў ин қадар ҷонбозӣ кардам, то шӯяш ба мартабаҳо расад; шӯи бангиаш. Чунки дилам саҳт сӯхт ба чунин зан, ки дар замони озодӣ ин қадар озор дорад. Зери таънаи ҳамсояҳо мондааст. Наход ҳамаро хушрӯз карда, худ бадрӯз гардам? Коре, ки Ҳазрат бо ман кард, душмани ғаддор накунад. Беандеша будааст Ҳазрат. Фоли нек набувад. «Хобнома» чӣ гӯяд? «Агар бинад, ки казибаш бурида шуд, фарзанду мол талаф ёбад...» Якбора ларзид ў ва «Хобнома»-ро кушода гузошт паҳлӯи бистар. «На! Набояд!!!» Хуши хестан надошт, ки ҳама чиз аён нагаштааст. «Коре, ки он бангӣ кард, душмани ашаддӣ қас накунад. Берӯйихотир будааст. Некие, ки ўро кардам, падар ё фарзанди қас накунад. Метавонистам ин некиро ба худ кунам: се рӯз дари «дармонгоҳ»-ро куфл зада, Лангро мефармудам, ки гӯяд: «Ҳазрат ба он дунё рехлат карданд...

бе ҳеҷ гуна тайёри». Ва бозгардам, киссаҳои барои ӯ бофтаро худам мегуфтам. Ба хоҳири хотирҳо чунин кардам: барои Саврӣ. Лек гумон надоштам, ки зан то ин андоза побанди шӯ мешавад. Ба ҷойи Саврӣ дигар очиза бошад, ба рӯи чунин шӯ туф мекунад. Он вақт бангии ифлосаки хоболуд буд, зан ҳама дарду аламу ба дил гирифтӣ аз баҳри ӯ набаромад; ҳоло Ҳазрат шудааст ба меҳмонӣ хонааш намеояд, мисли занони рӯйинатан ба ӯ дарнаафтад ӯ аз пасаш наояд ва тан ба дигар мард баҳшида хоҳиш накунад, ки сирру савдои шӯ аён созад. Гумонам буд, ки дар чунон ҳолу рӯз Саврӣ ба ҳарфи марди кӯча ҳам гӯш диҳад... Воқеан зан будааст. Мазмун, қорхое, ки барояш кардам, баробари гули зағир аҳамият надорад. Ӯ зиндагиро, хушбахиро, мақому мартабаро чун фаҳмад, кас пай набарад. Зани дарунобод будааст; даруни хонаи ноободу назарногирро ч гуна орову торо додааст... Лекин Ҳазрат чаро хуш надорад ӯро? Партофта мондааст ба ҳолаш. Лаззати бузургӣ чашид, тарсам, ки бори дигар назди Худованд равад, ҳешро Пайғамбар хонад. Мурод аз бузургтарошиҳо ҳамин чиз аст; худро олимартабаву олиначод вонамудан ва йе аз охури баланд хӯрдан. Ба ҷойи Ботурбой – Ҳазрат дигар кас бошад, ба худодода қаноат карда, дар лаби домони Саврӣ намоз мегузорад. Ё «кӯзайи навро об хунок» донад? Ҳар гулери бӯе, хонад? Лекин Саврӣ зани партобӣ нест... Ё як хӯрокро ба тақрор хӯрдан гири, ба ҷикка занад? Оши ҳамсоя бомазза бошад?... Аҷаб не, хаппак марди мардон дошта бошад? Аён нест. Ба гумонам, чунин зан бо чунон шӯ илоҷи кори ҳешро бояд ёбад. Девонағиҳои Ботурбой шояд аз ҳамин ҷо сар заду касе сарфаҳм нарафт? Зеро Ботурбой ин гирехро донад ҳам, гуфта натавонад; зеро боло туф кунад, ба рӯи хештан занад... Аммо чаро ман дидаву доништа ёвару раҳнамо шудам ӯро? Ба мурод расонидам, ки Саврӣ ба қадри некиҳоям расад. Акси ҳол шуд. Шояд домангир ҳам шавад?... Ту беаклӣ, полковник. Оламу давру даврон карда омадӣ; афғону форсу арабу хиндуро дидӣ. Бо урус ҳамнишин будӣ, омада-омада пеши пойи Саврӣ банд шудӣ... Ва... худат ҳам бошӣ, аз Ҳазрат батар кунӣ. Ҳазрат-ку бурида партофт, худат будӣ, бурида ба фулонаш мезадӣ... Дорад... Надошта бошад, чунин намешавад. Собун не, ки бо шустан хӯрда гардад. Оби баҳр аст, ки сангча андозӣ, кома шавад, чун зарби сангча гузашт, ҳалқа ҳамвор гардад. Ягон каси гузаро дорад... Не-не, медошт, зиндагиашро дигаргун мекард: ӯ аз дасти Ботурбой кашида мегирифт. Ё илоҷи дигаре месохт. Ба номи Худо, кашида мегирифт: ӯ ба зӯри, ӯ ба зорӣ, ӯ ба зарр. Гап занӣ, сӯйи кас нигоҳ надорад, ҳазлу шӯҳӣ кунӣ, наҳандад. Чӣ гуна зан? Нафаҳмидам... Ӯ чӣ – ӯ чӣ? Ботурбой!... Олимақом шуданист? Пайғамбар шавад ҳам, аз бесаводиву нодонӣ шавад. Зеро ягон пайғамбар ба суди мардуми бечора набошад; ба суди диндорон бувад; ба суди ононе, ки динро чун аслиҳаи мубориза

истифода кунанд.. Ҳазратро ба ҳар сӯ кашидан имкон дорад, зеро донишу бинишаш комил нест; гуруру такаббур кунад; оғу аз даҳонаш ояд. Ҳоло ҳамин қадар. Ришу шикам бузург гаштааст ҳайату салобаташ нишон диҳад. Дониста-надониста ҳамин ду чиз бузургии рӯзафзуни ўро намоёд ба назараш чун моҳ, ки пурра гардаду коста. Ҳар қадар зӯр занад, Оғтоб нашавад, бал такрор гардад меҳнату заҳмат...»

Касе нест, то Фолбин-табиби ҳештан ба чараёни нав задаро дастгирӣ кунад, зеро ӯ имшабро дар дармонгоҳи сохтаву бофтааш гузарониданӣ буд аз ҷабри мушон, то ҳама девори «пирхона»-ро гилбор нагардонанд. Ҳатто он пири логари бефара, ки умрашро дар ин ҷо гузарониданист ва ба кори табиб мададу ёрӣ карданист ва эътибори ўро дар байни беморон афзуданист, ҳозир нозир нест. Вагарна гоҳи сеанси табиб пой дароз карда дар кунҷи хона меҳобид ва қариб ба ҳар мизоч аз рӯзи ташкил шудани чунин дармонгоҳ то имрӯз ҳештан сабук ҳис карданашро меғуфт ва тарғиб мекард, ки ба ҳар дардманде фаҳмонанд, ки ҷуз дами нафасу оби «суф» кардаи Фолбин-табиб давое нест мизочонро. «Очаам хӯрдаро гардонад» маслиҳат пурсад ҷавони ба маслиҳат омада, табиб фармояд: «Зудтар модар биовар, то намурад». Гӯё мурдани одам мерос набошад ва ӯ сутуни олам месохта бошад, табиб хандида гӯяд: «Дигар касалҳо низ бошанд, биовар ё гӯй биёнд; вагарна миранд». Баъд аз олами ҳайвон сухан гӯяд: «Ин мушҳо муш не. Ҳамаи ҳаминҳо одам. Қасосу кинаашон саҳт. Инҳо рӯҳи ҳамонҳое, ки саҳт азобу шиканча кашида дунёи рӯшанро падрӯд гуфтаанд; норозӣ аз ин дунё рафтаанд, ки роҳати он дунёро бинанд. Ва ин арвоҳи муқаддас худ наомадаанд, касе фиристода ононро. Имрӯз аз қадом мулки барои мо номалум ташриф овардаанд, то моро ҳамдардӣ кунанд. Вагарна ин увалақхоро чӣ зарурате буд, ки зери ҷархи мошинҳо монда замин рангин гардонанд. Ба ҷойи онҳо ману шумо бошем, оби шикам наҷунбонем. «туро газад, маро чӣ ғам?» гӯем. Мо ҳамин хел махлук. Ҳоо мо дар ҳамин ҷо, гӯё дӯст; чун аз дар берун шудем, якдигарро нашиносем; аз зиндаву мурдаи якдигар огоҳ набошем. Мо ҳамин хел махлук; ҳуди Худо чунин халқ кардааст... Ҳамааш хуб мешавад. Дар кишвари мо дар рӯзҳои наздик «Дигаргунӣ Бузург» мешавад. Шоҳ девони вазиронро нав созад. Аз байни шумо ҳам баъзеҳо бояд дар он ҳайат афтанд; зеро даму нафаси ин пирхона бисёр қасонро ба мурод хоҳад расонд... «Худо хоҳад!» фармуд меҳмони нав ва табиб такрор кард: «Иншооллоҳ!» Ботурбой – Ҳазрат оби дами ҳамин ҷоро хӯрдагӣ. Дами нафаси ин пирхонаро шунидагӣ. Хабар доред, ки то қучо расиданд? Намедонед. Чунки Худо шуморо чунин халқ кардааст: мудом дар гиребони хеш ҷо шуда, фақирона умр мегузаронед, то ба қору бори касе ҳамроҳ набошед. Худо чунин қасонро нағз бинад ё бад? гуфта натавонад; чунки ҳамааш қори

хуаш. Аз байни шумо ҳам ба қарибиҳо шоҳ баъзеҳоро мушовир гирад. Чунки мушовирони пешин мазза накарданд. Ҳама қариб саҳроӣ буданд ё тасодуфӣ. Карру фарр доштанд ва соҳиби дастгоҳ шуданд. Шоҳ зуд аз қадаммонишон дарёфт кӣ буданашонро; зеро гоҳи пойгузори шимашон дир-дир меларзид; аломати ноустуворӣ, нобоварии соҳиби пой буд. Мо ҳоло ҳудамонро нашинохтаем; то ҳудро нашиносем, одам нашавем. Шумо медонед, ки мо кӣ? Мо – каёнӣ, ориёӣ, зардуштӣ, исқандарӣ, суғдӣ, исломӣ, яъне, араб, мугул ва тоҷик; аз хуни Одам, Чаму Сиёхваш, Исроил, Искандар ва беҳисоб хунҳои донорҳои номаълум. Худо донад мо кӣ. Тадқиқотҳо идома доранд, оқибат рӯшан гардад, ки мо – кӣ. Лекин бисёр мушкил; чунки мо ҳудро нашинохтаем. Дар чунин вазъ ҳол одам номаълум гум шуданаш ҳам мумкин. Худо ниғаҳдор. Дар даруни шумо ҳастанд қасоне, ки ба мартабаҳои баланд расанд мисли Ботурбой – Ҳазрат. Баъд моро фаромӯш накунад. «Не иншоолоҳ!» бедор гашту садо дод пири лоғар ва ҳама чашмҳо пӯшида хандиданд. «Ин одам дар асри гузашта ба мағозаҳо калбаса тақсим мекарданд. Ба умед, ки мошини бурдари баргардонанд».

— Чашмҳоро пӯшед!... Суф! Суф! Суф!

Сонӣ ҳар беморро бар курсӣ нишонда корд бар гулӯ мезад; ғамбода дорад ё на? Ба тахтапушти яке як мушт ва ба дигаре чанд мушт зада «куф!» гуфт ва се қоғазро гирифта ба кисаи хӯрчинаки курта зад: «Дафъаи оянд, сурати домолло Айниро меоред. Медонед-а барои чӣ?» «Медонем... намедонем!!!» Ҳама медонед: инфилтсия! Ба даху бист қасе чизе надиҳад. На танҳо одам, пул ҳам ҳеҷ шуд. Ба бозор як қиса пул баред, як қиса харид кунед. Ин батари аз «вабо»-ӣ муш. Агар зиндагӣ дар рӯи замин хуб мебуд, мушон ба кишвари мо меомаданд? Боз хоб дида, ки ин ҷо мардум қоҳ меҳуранд. Агар дар ин мулк сериву пурӣ ва осудагӣ мешуд, ҷӯғиҳо ба кишварҳои дигар рафта, аз номи миллат гадоӣ мекарданд? Не абатта. Агар қиматӣ намебуд, ман то охир як қоғазӣ мегирифтам ва ҳатто дар роҳи лиллоҳ қор мекардам. «Бечорайи Исо! Мурдари зинда қарду як диҳам нагирифт...»

— Ман надониستم, ки сеқоғазӣ эълон қардаед. Як қоғаз доштам, овардам.

— Он вақт як кел гӯшт се сӯм буд, ҳоло дувоздаҳ сомонӣ. Боз қимат мешад...

— Надорам дигар.

— Надошта бошӣ, наё!

Қоғаз баробари қатраи ашқи сари миҷғони занак бар мафраш фитод.

«Намеоме дигар... Дурӯғ... Ба номи Худо, дурӯғ... Доништа қаҳтиву қиматӣ мекунад, ки бечора берӯзитар гардад...»

Зани сарӣ дар ҷонқанӣ. Табиб бепарво.

— Нагуфтам, ки беморони дар ягон чо шифо наёфта ин чо меоянд.

Ҳолиё Фолбин-табиб дар ҳолати ҳамон зан бувад: рӯйболо, чшмонаш дӯхта ба шибдор; аз мушон дарак надорад; ҳаёлаш сайри олам дорад: «Беҳуда... ҳамааш беҳуда... Ба олами офтобӣ омадан беҳуда будааст... Одам мисли мурғи аз шағол гурехта пару бол зада чангу бод омехта кунад ва пеши чашми хеш хира гардонад... Муқобили чараён ланда зада нашавад... Мушқили одамон осон кардани шудам, мушқили худам душвор шуд. Чилгирех афтод... Ба назар ҳама чиз ҳайрону бесоҳиб; саг соҳиб надорад; мушхӯрӣ кунад. Гурбае намондааст дар шаҳр. Муш мекушем, гуфта, гурба куштанд. Айби ҳуди гурбаҳои баднафс ҳам ҳаст. Мушҳои ҳаром-мурдари чун одат як бор дандон зада, дар боло монданд; Мурданд заҳролуд шуда. Инак азоби кӯчарӯбҳо...» Касе ба кӯмакаш расида натавонад ё нахоҳад; мушон ҳам садо надоранд; чир-чирашон набарояд, сарири дандонашон низ. Сих зад зери синایی чап: «Чӣ хел? Мо сӯзандору надорем. Ҳама зарбу таъсири сухан. Як ҳарф нафхаманд, ки мо чӣ гуфтем: «Қул қули қолиҳо...» Асрори ин табобат хамин: Нофаҳмида эътиқод кардан. Муҳаббати дуздиву пинҳонӣ – ширин... Ҳазрат чунон Савриро ба ҳоли худ гузошта, шаббошу махбош дар ҷойҳое гардад, ки касе надонад. Гӯё дар «бихишт». Саври, Саври... Аҷиб, ғариб... Туро гуфта чун ба чунин бало гирифтор шудам? Надонистам. Надонистам, ки шӯйи хашаки бадтол дорӣ. Ў аз ғами ту, мабод ки ба касе дил бандӣ, худро ба девонагӣ зада будааст... Муғамбир... доғуӣ... маккор ҳам... Вагарна чӣ кор дорӣ ба ман?... Чизе пай бурда ё Саври чизе гуфта?... Шубҳа, яқин шубҳа. Зеро ду дунёро дида ҳамадон шуд. «Пеши потон мурам, Ҳазрат!» дар ҳузури худам пояшро бўсида гуфт зани чавони нозо. Худоро айбдор кардану аз ӯ гиламанд шудан чӣ лозим? Ҳама айб дар худамон; аз бесабриву бегоҳатӣ. Баъзан худам ба рафтори худаму Ҳазрат тагаки меҳандам... Боз худдорӣ мекунам: «Наход ин ҳамаро Худо фармуда бошад? Дар пешониамон навишта бошад?... Сих зад... Сабил мон! Ҳама ҳунаратро нишон деҳ... Ҳоло ту зӯртар аз ҷисм ҳастӣ; аз пой биафкан...» Фолбин-табиб одами оддӣ нест. Факултаи ховаршиносӣи Донишгоҳи давлатиро хатм карда. Сафеду сиёхро фарқ кунад. Аз нодониву гапрандӣи омма истифода бурда ба чунин роҳ рафтааст, то рӯз гузаронад; зеро дар ин рӯзҳо илм ба кор наравад. Пул шикаст, нархҳо осмонӣ шуд; академик бозорнишин; Одинаҳо дар ғарибкорӣ; зану духтарон ба мошинҳои роҳгузар «овоз» диҳанд. Пиразанҳои бесоҳиб кулба маҳрамхонаи касон кардаанд; мошинсаворони шӯх, даст дар тугмаи шим назди уролог тозанд.

«Шӯройи Вазирон дафтари девон дигар кардани, раис... Албатта шуморо даъват мекунам». Рост буд ё дурӯғ, Раис дигар наомад ба пирхонаи ӯ. Табиб надонист, ки завлона ба дасташ

заданд. Сахт маккору қаллоб будааст ва аз тангдилӣ он рӯзхо назди табиб омада, ки даму нафасаш мадад кунад.. Ёрӣ надод. Аммо худи табиб ҳисоботи умр диҳад: «Ҳамин ҷо?» «Не». «Ин ҷо? Ё ана ин ҷо? Дард мекунад? Месӯзад? Хориш мекунад ё... А?» Ангуштони табиб мепалмосид бунӣ гӯшу гардан, рухсораву гирди лабон, даруни гиребон – сари китфу сина. Ҳаловатро танҳо ҳудааш пай мебурд. Аммо занеро форад, гичини дигареро меовард: «ин чӣ хел табобат?» «Ҳамин хел, бону. Ана дар ҳамин ҷо (бо нӯги ангушт сойида) сурати маро монда хоб меравед ва пагоҳ омада хоби дидаатонро мегӯед. он тарафашро мебинем. Бояд ҳамааш хуб шавад...». Ҳолиё табиб рӯи бистар, ҳуш ба ҳар чизу ҳар ҷо, мадори ҷунбидан надорад. Ёддошт навиштани буд; ком бардоштани буд; ба хидмати бисёр қасон расидани буд, нашуд. Мундаву мутта хобад: монанди кӯзайи гарданшикаста, моноии тулум, ҳамсони тути каллак. Шиками омосӣ, гардани кӯтоҳ, гӯшҳои андаруни гӯшт монда, чашмони кӯрмушӣ ва буруту риши риндона шакли одам доштани ўро аён созанд. «Дина ҳаво бад буд; бӯрони магнитӣ... Худро маҷбур карда «Чилқоф» хондам. Сурати «Айни»-ро биёред, гуфтам. Лозим набуд. Аз тавонам зиёд зӯр задам. Тори нозук бигусаст...» Аз ҳуш рафт: чунин боварӣ, ки риштаи асосӣ канда шуд, беёд кардаш.

Ҳаёле садохо ба гӯш расанд: садойи қоғаз, садойи ҷуб ё хойидани нони қоқ; шояд садойи чормағз сӯроҳ кардан ҳам бошад. Фарқ карда натавонад; зеро чун дигар аъзойи бадан гӯш низ нерӯи шунавой надорад. Базӯр шунавад хишир-хишир. Ё асари сариру садойи шабони пешин дар гӯш монда; шояд ёдаш ояд. «Инак бояд хӯранд...» Чун ба ёд омад чунин андеша? Надонад. Шояд аз тарс майна хона равшан карда бошад. Ў сахт тарсида буд аз мушони одамхор. Зеро бисёр афсона шунида буд; натиҷааш – ҷӣ кирдор кардани мушон бо сурати сарҳангонайи ў буд. Ў як навъ огоҳӣ пиндошта буд чунин ҳодисаро: «Дар замони қахтиву гуруснагӣ ҳар чизро чашм доштан мумкин». Пасмондаву афкандаи рӯи хонаро дида, гуфта буд. Хиҷолатманд мегашт, ба пирхона омадану наомаданро намедонист. Сеанс мисли пешин азму ҷазм надошт: садояш паст буд ва зиёдтар арақ мерехт: «Дареғ...» Пеш аз ҳуш рафтан андар сараш буд ин ҳарф. Ҳаёле ба худ омад, ки боз ҳамон ҳарф: «Дареғ...» Вале равшан набуд, ки чунин таассуф аз чист? Шояд ҳарфи анҷому хулоса буд ва ҳама чизро шомил буд. Монанди гунбад; мисли ҷодари тира ва офоки ғуборӣ, ки қаҳон зери хеш пинҳон медошт; аниқтараш, мисоли деги азими сиёҳи ворона, ки дар зер чизе аён набуд. «Наход...» ин ҳарфро ифода карда натавонист, балки аз зехн гузашт... Сонӣ муш ҳалал расонд; дар пахлуи рост ҷондоре ҷунбид. Лек дасти бечон газидани ҷондори дигарро пай набурд. Чун ҳаёлу шабаҳи нозеби мушон ва овозаву зиёнашон дар сар мондааст, боз тарсид

ва талвосайи хестан кард, натавонист. Ва як рӯзи бадро дарёфт; на ба пуррагӣ, балки аранге пеши назараш омад рӯзи дамзадаву пургубор, ки бояд заминро пош диҳад. Зеро ин чизро хуб медонист ва ҳислату феълу атвори баргаштайи бани Одамро: «То чанд ин ҳамаро бардорад Замин?» Қиёс аз худ ва кирдору рафтори хеш мекард. Воқеан баччайи Одам дигар шудааст. Дар борайи баччаҳо фикр карда, афсона бофта нашавад. Ягон чизи ҷолиб надорад; ҳар коре бикунад, тақлиду такрор бувад. Ягон чизи наву ибратбахш надорад. Шабу рӯзаш гузарад, шодон бувад. Вале он қадар орзу парварад дар дилу мағз, ки аз орзуи одам шудани ҳайвон зиёдтар. Лекин ягон бадтол ҳайвон шудан нахоҳад. «Ҳайвон!» гӯйӣ, саҳт расад: «Худат ҳайвон!» Одами дурусти насихатгарро чунин гӯяд. Аммо ҳама орзу кунанд, ки мисли ҳайвон тоза, ҳалол, меҳрубон, вафодор ва дар муҳаббат пок бошанд. Пайдо нашавад шахси рисолавӣ. Адибон бофтаву сохта орзуяшонро бо номи Алию Валӣ ифода кунанд ва илова: «Нағз буданд. Ҷамъият, муҳит, зиндагӣ, рӯзгор, нафс, зарурат, эҳтиёҷ... маҷбур кард ба роҳи бад раванд... ва ҳоло паси панҷара умр ба сар баранд... Зеро генерал ба рӯйи шох давид... Алӣ Валиро фуруҳт... Бародарон хиёнат карданд ба якдигар... Зани сабукпоро кушт, ҳамсоя хабар дод... Бонкро дуздид, шарикаш ба насиба қаноат накарда ўро кушт ва дастгир шуд... Худоё, ягон наққор, саховатманд монда бошад??? Рост бошад, онҳое ки «ватан!» гӯён мушт ба сари сина зананд, баъд ватанро фурушанд?... Аз пушти тобут гирианд? А, ростин бувад чунин гирия? На онҳо баройи худ гирианд, мисли кӯдаки бекас».

«Чаро гирия дорӣ, бачча?»

«Гушнаам...»

«Ў чаро худро сӯхт?»

«Хонаашро оташ заданд...»

— Оббо-еее... Одам кист? Дунё баройи чист?

Посуҳ нест!

Садойи калид тоб додану кушодани дар омад. Соҳиби хона на- шунид. Рӯз шуда буд. Чароғ месӯхт. Баробари кушода шудани дар мушон мисли рамаи дар девлоҳ дер дошта ҳучумовар баромаданд. Ланг тарсид. Зеро мушон нақши пой гузошта, роҳраву зинахоро тар карда мерафтанд. Зани Ланг дар хидмати Фолбин-табиб буд, роздону ҳолдон ба шумор мерафт, вале ҳоло намедонист, ки мушон пой ба ҷӣ зада буданд, ки раҳи сиёҳ гузошта рафтанд. Одатан муш гурезад аз одам, лек онҳо нописандона, чунон ки подайи гурусна дар оғил нигоҳ дошта бошанд, ҳамдигарро тела дода ва зери пой гузошта селвор аз зинаҳо мешориданд. Ланг тарсид, ки хонаро батар аз оғил гардониданд: «Нобакорҳо!». Вале ба тариии пойи онҳо сарфаҳм нарафт: «Бесоҳибҳо...» Гӯё наворгардон оне тасмайи навори киноро боздошт; мушон сухани ўро сарфаҳм рафта, исто-

данд; гӯш доданд, то боз чӣ гӯяд; ӯ аз тарс чизе гуфта натавонист. Нақши девор гашта буд. Мушчае даруни почомааш даромада боло шуд ва Ланг дод зад. Дари ҳамсоя боз шуд. Дар мушонро рӯфта пас бурд ва ӯ ҳолу рӯз дида зуд дарро пӯшид. Яқин норозӣ буд аз кирдори ҳамсоя табиб, ки роҳравро тағи пой карданд. Чашмаш ба Ланг афтид ё на, набаромад. Садои калид гардониданаш омад. Зеро бад дида буданд ҳамсояи найрангбозро: «Афсона карданд, ки нафаси Исо мурдари зинда кард, ҳар ғаммоз Исонафас шуда». Ланг умед аз ҳамсоя канд; муши даруни эзорро аз болои куртаву почома сахт панча зад, асир гирифт. Як бор чир гуфт муш, дигар садо карда натавонист. Зеро Ланг сахт тарсида буд ва намедонист, андаруни хона чӣ рӯз аст? Аз ғазаб муши беодобу нобакори шӯрапушти ба даруни почомаи занон хӯгирифта, гӯё бо дандон мегазида бошад, сахт мушт карда маҷакашро баровард ва аз пойи эзор афканд. Даруни дар нашуда сурати девор меистод. Садои калидгардонӣ ё ба чизе бархӯрдани пойи ноҳатиёт баромад, ки Ланг ба чашмаки дари ҳамсоя гӯшаи чашм кард ва равшаниӣ он тира гашт: «Мепояд...» Ва чунин андеша ӯро водор кард, то даруни дар пой ниҳад... Пой ниҳоду дарро напӯшида фарёд зад ва афтид. Зеро табиби ҳозирро мурда дид. Рӯи бистари амонат, ки як кӯрпачаву як лӯла дошт, рӯболо буд ва чашмони бозаш ба шифт менигаристанд; дасти чап дар паҳлӯву дасти рост дар канор палосро кашида миёни панчаҳо медошт. Тар карда буд ва пойи мушон намро ба фаршу мафраш кашондаанд. Лекин Ланг фарқ накард, ки ӯ чунин фарбеҳ буд ё дам кардааст. Зеро куртаи аз нами пойи мушон нақшин гашта танашро мепӯшид...

Кормандони «Амният», ки дар чайб завлона доштанд, чунин ҳол дида, ҳайратзада бозмонданд, аммо бекор намонданд: «Ин ҳайвонҳоро бозпурс карда нашавад, ки...»

18

— Ҳамсоя, мо хавлиро фуруҳтанӣ... Бегона нашавад, гуфта пеши шумо омадам.

— Ботурбой нестанд. Як моҳ зиёд шуд, гӯё малойикаҳо бардошта ба кадом гӯшаи дунё бурдаанд. Гӯё пеши Бен Ладен...

— Ба бихишт, мегӯянд-куу?

— Донед, чаро мепурсед?...

— Дар бихишт айш кунанд, ҳавлиро моро назарашон мегирад? Ба ҳар ҳол, як бор гӯед. Мо ноилоч мондагӣ... Мардаки ман ҳам Худро худодод намедонист, моҳу сол намеомад, ки фалону касмадон... Ана чӣ шуд? Даст гирифтаанд... Сари саҳти ман... Нав хонаи рӯшанро дида будам... Сад хавливу ҳарам фурушӣ ҳам, ӯро аз занҷир раҳо карда натавонӣ. Кирдори шӯи шумо ҳам ба рафторҳои ӯ монанд.

— Аз даҳонатон бод барад... Шӯйи мана бо шӯйи худатон баробар накунад. Шӯйи ман бечорайи худодод; Шӯйи шумо аз ёғихойи навбаромад: торочгар, каллабур; қотилу дузд ҳам гӯем, мешавад. Шӯйи ман як бечорек буд, ситорааш ба Худо рост омад, бандайи нек хонд...

— Шӯйи шумо... вай... унтӯрин... Вай... Ҳеч кӣ... Вай... гадо!

— Чӣӣ!!! Гадо? Гадо бошад, чаро «хавлиий маро харанд» гуфта омадӣ? Боз дар монд-а? Дар ҳаққи шӯйи туву худи ту, дошта, пушти панчара кардан кам. Чӣ балоҳое овардед ба сари мардум.

— Тӯхмат наку, дар тӯхмат мепечӣ.

— Ба ҳар ҳол, ҳамсоя, мардактон шӯйи аввал не, шӯйи чандум... шумо ҳам зани якум не, зани ҳафтум ё ҳаштум... Хапу дам шиштан гиред...

— Худи ту чӣ? Фолбин-табибро куштӣ!

— Ман?

— Чӣ ман?

— Шояд шумо бошед... Лекин ман...

— Фолбин-табиб барои ту шуда шӯта ба осмонҳо баровардаст-ку?

— Э дафъ шав-э! Ман ту барин беномус нестам, ки танамро бо ҳар сурат ҳаром кунам. Ту дунёбеҳабар. Надонӣ, ки шӯятро аз барои ту шуда ба чунин ҳол оварданд.

— Чӣ хел барои ман?

— Бо шавҳарат мусобика кардӣ: «Ӯ кард, ман ҳам бояд бикунам. Аз кӣ кам?» Ҳаштшӯя шудан хостӣ...

«Хууд!!!»

Чӣ гуфтанро, ё чӣ кор карданро надониста чанг андохт, то руҳи хубрӯро биканад, натавонист; дасташ нарасид. Дартоз шуд: «Ҳоло мебинӣ! Мебинӣ! Бо собуни ман чомашӯйӣ накардаӣ. Лингат аз осмон меоранд. Пушти сарам бинад ту барин хонахарро! Ба ту, чинқарча, хона-пона намедиҳам. Одам шудию... Ҳамсояҳо намедонанд, кӣ будани туро? Як чуллаки хукшӯйӣ ҳаром. Хонаат дар паси девори мо гум шуда рафта буд. Қад кашид. Забони ту, гунгак, ҳам дароз шуд! Бало медиҳам! Хона медиҳаам? Пулат сарата хӯрад! Мебинӣ, дунё ба чӣ рангҳо мегардад. Тушбераро хом шумурдаӣ, тиррончак! Ҳа... ҳа... Худамро мефурӯшаму шӯма мебурорам аз паси панчара ва туро зани нӯхумаш мекунам! Накунам, ноамро мегардонам... То он вақт дар бағалат муши оламо чо мегиронам... Макканду хӯранд...» Тангкӯчаро гирдгардон рафт гӯя карда ва садояш аз ҳавлиий баланддевори замонавӣ омад: «Хавлӣ медиҳам? Хок медиҳам! Гӯр медиҳам... Тӯхмата пок накунам, намоманам... Шӯйи шон биҳишт рафта омаден, дастбадаст. Дастӣ муридҳо ба ришашон намерасад... Кадоми чунин афсонаҳо рост буд, ки афсонаи пайғамбаронаи шӯяки ту рост шавад? Аз сари

худам гузашт чунин бозиҳо... Дидам оқибаташро: «Вой!» Ин дунё киро суд кард, ки туро кунад? Шӯрбахт! Аз Фолбин-табиб ҳам мондӣ. Хаёл кардӣ, ки ӯ ба ту ҳамту ёрӣ мекунад; баччайи очат барин. Неее... Ӯ шӯҷон барин... Бо ман ҳам нағма кардани шуд, дар дахонаш лой задам. Кӯза то кай ба лаби об солим рафта ояд? Рӯзе ба санг хӯрад... Ҳой чинқарча! Донӣ, ки ман кӣ?!»

— Зани ҳаштуми як дузд!

Ва садоҳо хомӯш гаштанд. На аз он ки суханони паси деворӣ онҳоро дам гардонд, балки садойи чархболҳои болоии шаҳр ҳама овозҳоро пахш кард ва боди болҳои гардонаш ҳар чизи сабуку бемуттако ва ҳайдавро дар ҳаво бозӣ доронд. Гарчӣ дар идҳо мегаштанд, дилгир ва тарсу гардонида буданд барҳеро.

Саврӣ рӯйи хуш надод Ботурбойро. Гарчӣ ба Офок рафта омадааст ё ба бихишт, шавҳари ӯст; тағу тирезашро хубтар аз ҳама донад. Аз аввал макқору пурфан метофт, ки бо чормағзи пуч домони ўро пур карда, аз диёр гирифта гурехт ва азобу шикаҷайи зиёд кашиданд. Ҳоло ки болонишин гаштааст, ёди хонаву дар намекунад чун писарони дарбадар. «Ин хел набуд... Ин хел набуд... Салобат надошт... Куртаи ба шикам часпидаро канда худро бод намедод. Оруғ ҳам намедод. Оруғаш чунин турш намебӯйид. «Астағфируллоҳ!» мадд намекашид. Бо гӯшайи чашм намеозмуд... Лекин сар ҳам доштанах ва андешайи норавшанах ҳамон: норозӣ аз чизе ё аз касе. Ба хаёлам ўро фирефтаанд; кучое бурда, дар кадом хонаи торик чо карда, хуб хондаанд ба гӯшаш. Чунки нуктафаҳм набуд; каллаашро парма карда, сухан резӣ, чой намегирифт. Лекин ҳарфҳои нодарқору ба таври хеш бофта баровардари кӯтоҳ баён мекард: «Одам дорӣ». Лекин ҳоло бепарво. Солу мохҳо партофта равад ҳам, пайдо шуда чизе намеурсад. Мазмун, хуб хонондагӣ: «Гумон касро ҷудо кунад аз имон!» Ҳолиё ҳамин чизро сарфаҳм мерафтагӣ шудааст. Зеро гӯлу нодонро фирефтан осон бувад. Нодорро бо андак дастмоя ба дом овардан сахл. Ҳамон ки буд, ҳаст: Гӯё бисёр фикр мекарду худро куштан меҳост. Ҳоло низ зиёд андешаду зистан хоҳад. Зеро он вақт андешайи рӯзӣ дошт, ҳолиё андешайи нафс: ду нафс: нафси тағу нафси боло, ки баднафсро ба чаҳаннам барад.

— Бачча кучо?

— Ятимхона...

Оруғ дод. Гози туршу тез кому биниро сӯзонд. Хӯрда аз даҳон омад. Туф мекарду оруғ медод. мегардонду туф мекард: «Ҳаром...» Вале Саврӣ нафаҳмид, ки чирову киро гуфт. Напурсид. Лекин дилаш раг зад, ки чизе хӯрондаанд. Зеро гови пурхӯр пурхӯри дигарро шох занад.

— Пойгаҳ ха...хало... ё-ёфти-а?

Дастшӯ ва дастоба аз дасти Саврӣ афтид. Дастон чуноне ки зарфхоро медошт, нақш баста буданд ҳолӣ. Ҳайкалтароше чунин санам тарошида натавонад. Андаке пеш дар симояш назокат хувайдо буд ва хуби ҳубон намойиш медод; ҳолиё як зани зиштрӯйи шаттоҳ тобад, ки бугзи дарун ва нафрату алам ба рӯй зада. Гӯё зебобиву зиштрӯйи зан вобаста ба шӯст. Пештар, ки чиз надоштанду эҳтироми занашӯйӣ доштанд, аз андак алам Ботурбой худкушӣ кардан меҳост; ҳолиё аз Ҳамадорӣ Ҳазрати гумгашта киноя мезанад ва суҳанони канда-кандааш дилхарош бувад.

— Илоҳо, худогир шавад ин хона...

Гӯй дар набудани шӯ мина ҳобонда буданд, таркид. Ботурбойро дар сакфи хона часпонд ва хӯрдаҳояш аз даҳону бинӣ рехтанд. Ӯ ба шавҳари ҳақиқӣ Саврӣ монанд гашт. Аз шифт ба зани хидматгузораш менигарист, ки чун тозаву озода гардонад олуҷаҳор.

— Чич, чӣ гуфӣ?

Чашмони ӯ чун чашмони кӯршапараки дар шифт часпида тофтанд. Он сӯ нигоҳ карда натавонист зан.

Ин ҳама ҳаёл буд. Ботурбой чун кӯҷқори хуфта кӯз меистод. Саврӣ зуъм дошт; дастон зери бағал бар остона менишаст.

— Вақти хушӣ Худоро бояд ёд овард, на гоҳи ҷонканӣ.

— Мо чӣ қор кардем? Дар хидмати Худо...

— Мабод!

— Ту чӣ, бо ягон кофир ошно шудӣ?

— Мабод! Аз гирудори дунё хулоса баровардам: аз ҳазор пайғамбари сохта як сарвари оқиду одил судмандтар бувад мардумро...

Ботурбой ҷорпо пеш ҳаракат кард ва куртаи сафеда дароздомони ҳоҷиёнаро бо гардондааш олуд.

Саврӣ берун тохт...

Хандайи баланди ҳамсоязан омад. Саврӣ пой нигоҳ дошт. Миёни сахни танги ҳавлӣ музтар монд. Шӯ баромад аз хона. Занро дар ҳолати ногувор дида, пой аз остона дарун кашид ва дер нигарист сӯйи зан: «Беҳабар аз омаданам ваъдаву войиз карда бошад бо ошиқаш?» Айнан мисли ҳамсоязан ҳукм мекард, ки ошиқ доштани Савриро медониста бошад: «Сабаби ба یتимхона супурдани бачча ҳамин. Вагарна, аз писари худ хубтар ҳамроҳ доштан имкон дорад?» Бӯйи бади олуҷаҳи либос андеша пароканд. Чизеро гуфт, ки ҳама умр дар мағзу даруни сина дошт:

— Ваъда дода будӣ?

Шояд Саврӣ чунин пурсро чашмдор буд; аз пас пойида дами дар омаданаширо низ, ки тарзи истод дигар накард. Нашунида гирифт. Нанигашт. Сари дилаш пур-пури андешаву гуфтор; ғамбода гулӯфишор; донae ё тиккае роҳи нафас гирифта. Роҳи раҳой надорад. Ба ҳоли марде баднафс гашта буд, ки осема хӯрок хӯрда,

наҳӯд ба роҳи нафас рафта, бурун наомада ўро кушта буд... Шӯ шарм дорад, ки бо чунин либоси ношӯшта бурун ояд. Агар пештар – замони нашъамандиаш буд, бе ҳеҷ андешаву истиҳола баромада; чунин пӯшоки кӯдакона ифлосу ғаждро бадар наоварда, тори кран мерафт ва маймунӣ мекард. Ҳоло ибo дорад: овозаву дарво-заҳо ва мартабайи баланди дӯстон бахшида пешгир мешавад. Ва боз мартабайи тоза, ки аз дасташ коре наояд ҳам, бояд чизхоеро вонамуд кунад, ки ҷуз ӯ касеро насиб нашуда бошад. Алҳол ҷуз хӯрдану оғу додан ва ситойишу хурмати гумоштагон чизи дигаре надонад. Баъзан ба сараш занад, ки ин ҳангомаҳо чӣ маънӣ дорад? Сарфаҳм наравад. Чун осебу зиён надорад ва зиндагӣ ҳазратона; ҳатто гоҳи ташнов рафтан муридону ихлосмандони гӯл обдаставу дастмол сари даст ба як по хидматгузоранд, шукри оллоҳ кунад ва оғу диҳаду мадд кашад, вале сипосгузори накунад; ришак кашад бо панҷайи тар.

«Оби таҳорат, Ҳазрат!»

«Астағфируллоҳ!» Ин ҳарф шунаво барояд. Аммо шунаванда нафаҳмад, ки сипосгузорист ё таҳқир. Зеро Ҳазрат дарундор ва саҳт сипоҳ гашта; ҳудаву беҳуда лаб ба сухан накушоёд. Муҳаббат, ки ба Саврӣ дошт, ба шубҳа гаштааст. Зеро оламу одамиди шуд ва дилаш аз ҳама ҷиз монд; зеро найранг зиёдтар будааст аз ҳақиқат. Ҷаҳон саҳни сиркरो монад; тамошобинон ба ҳарфи рост эътибор надиҳанд, тавачҷӯх зоҳир накунанд, аммо аз рафтору гуфтори масҳарабозон завқ баранд; дудасти шикам дошта ханданд; оне осуда аз ғами дунё гарданд. Найранги зиндагӣ дигар, найранги масҳарабоз дигаргуна. Найрангҳои пешини Ботурбой кӯдакона буд; монанди рустшавагон. Пинҳон мешуду садо бароварда дарақ аз ҳастии хеш меод. Шимро бетасма мепошид ва мудом эзори паст лағзидаро боло мебардошт ва пойи онро дароз пиндошта бар мезад. Одат шуда буд. Ҳоло ки эзори сафеда хиштақдор мепошад ва тухму узвро озод эҳсос мекунад, шимпошиаш ёд меояд, ки то ба ҳазратӣ расидан даст хидматгори эзор буд. Вале ҳолиё эзор дар сону рон ва курта ба эзор часпад, ноҳинчорие орад ба миён. Ҳазрат надонад чӣ кор карданро; зеро донд, ки аз куртаву эзори барояш фармуда дӯзонда дар ин хона надорад, балки дар хонаҳои дигаранд. Агар барои шустан кашад, бояд бараҳна нишинад, то хушк шудани либос; чунки либосҳои кӯхнаи Ботурбойро партофта буданд бо фармуди ҳудӣ Ҳазрат; рафту зан ғиём карда бошад, кор наояд; Ҳазрат он Ботурбойи кӯчак нест; баробари дари хонааш бузург гаштааст. Аммо надонад, ки Саврӣ ба хоҳиши ӯ гӯш кунад ё на?

«Занақ!»

Ё паст буд садо ё аслан садо набаровардааст ӯ. Чунин андеша дар сараш буд, ки зани хеш фарёд занад ва ҳол намояд; бояд ӯ бе ҳеҷ амру хоҳиш ин корро сомон бикунад. Зеро Саврӣ замоне ки

Ботурбой факиру бечора буд, ба хидмати шӯ мерасид. Холиё фаромӯш кардааст, ки шӯ дорад. Ботурбой ҳам баройи ҳамин баргашт, то зан донад, ки шӯ дорад. Ҳама хидматгузoronу муридонро ҷавоб дод, то назди зану фарзандон раванд. Ёро танҳо гузоранд. Ҳазрат нафаси озод гирад. Афсонаи «Зани Сағир хӯрдани мушон»-ро сад бор дар мағзи сар таҳлил кунад; сонӣ ба Саврӣ гӯяд... Ҳама чизро фаҳмад ҳуди Саврӣ. Аммо нашунавад фарёди бефарёди ёро. Ҳазрат аз беруни дар шудан шарм дорад; зеро ягон ҳамсоя аз тиреза ё рӯи бом ё роғи дару девор аҳвол бинад, дoston шавад ба олам. Чунки ҳоло ҳам касе надонад, ки Ботурбойи назарногири бинӣ пок карда наметавонистагӣ чун расид ба чунин рӯз. Зеро дар ду олам бесаводе мондааст, ки ҳоло ҳам ба ҷойи имзои қаламӣ нарангушт пахш кунад.

«Саврӣ!»

«Лаббай!»

Ин бор шуниду посух дод Саврӣ ва як боди тез гулӯи шӯро панҷа зад. Чизе гуфта натавониста гарданак мезад; кафтараки гулӯяш болову поён рафта як чизи дурушти дар гулӯ андармон гаштаре фуру додан мехост, лек наметавонист.

— Тут... Ту чаро аз ман гурезӣ? – посух ба пурс нагирифта барӣ домони курта бардошта фармуд: – Баройи ҳамин?

Саврӣ садо бароварда натавонист. Сар ҷунбонд: «Не».

— Либосҳои ҷавонии ман ҳастанд?

Саврӣ боз сар ҷунбонд ва шӯро дар паноҳи хеш дошта, то аз кучое чашми бегона наафтад, ба ҳаммом бурд. Хуш либосҳои ёро кашид ва ба тағорайи ҳаром андохт. Мехост кӯдаквор низ шӯяд, вале гардан ёри надод. Чунки шӯ писарро баҳона оварда, бӯғзи дил кафонда буд: «Ваъда дода будӣ?» Чун дер нигаристу пойид, то садойи дарвоза барояд ё на? Чизе пайҳас накард.

Саврӣ шӯро ба ҳоли хеш гузошта, ба ҳона омад. Ҳама чизро ғундошт. Кӯрпачаҳоро баровард. Хонаро ҷангҷорӯб кард. Кӯрпачайи нав андохт. Сонӣ аз ҷевон ҷомайи зардӯзии ба нияти домодии писар дӯхтаре гирифта сӯи ҳаммом рафт ва ба китфӣ ӯ андохт.

— Ният карда будӣ?

— Ният карда будам...

... Хоби Ботурбой набурд. Хушу ҳаёлаш ба дигар ҷойҳову ба дигар чизҳо буд. Майли Саврӣ ҳам надошт. Зан хомӯш буд ва бо ҳаёлу андешаҳо ҳазор шаҳри ношиносро сайру саёҳат дошт.

«Зани Сағирбойро мушҳо куштанд...»

Ва садойи ёро хомӯшӣ фуру бурд. Зеро Саврӣ такқобӣ накард ва надонист Сағирбой кист. Шӯ дарёфт, ки занро хуш наомад чунин ҳарф аз ин рӯ лом нагуфт. Оне гузашту ларзид ва дигар ларзаро ором карда натавонист. Андешаи ниҳониаши ларзаро шиддат дод: «Мушҳо метавонистанд мани танҳоро низ бикӯшанд».

Шӯ, ки аз андешайи ботинийи зан огоҳ набуд, аз тарс доништару руҳдодро.

«Натарс, мушҳо ба мо кордор нашаванд. Онҳо хазина чӯянд... Доройӣ».

Саврӣ меларзид; ба гирудорҳои ҷаҳон кор надошт; аламаш гарантар аз кӯҳ буд; сухани ночойи шӯ – сарборӣ.

— Чунин дард надоштӣ-ку, Саврӣ? – сарӣ пиндошт дарди ўро шӯ ва занро саҳт расид ин ҳарф.

«Дард? Қадом дард? Ин ситам аст... Нофармудайи Худо!»

Шӯ низ нашнавад. Ҳарчанд пушаймон аз кардаҳои фармуда, Савриро огоҳ нагардонад; зеро савганд дода буданд: «Худо донаду ў донаду онҳо!» Ба пиндори ў ҳоло савганд қурб гум карда; то замоне қурб дошт, ки чун гаравгон хидмат кард. Омад. Бозгашт надорад. Аммо анҷоми онро андеша накунад, ки паймоншиканӣ то кучо расонад... Сари ўро гаранг карда «Дубай...» гуфтанд. Бизнес. Сонӣ бурданд ба Саудӣ. Калима гардонд. Огоҳ аз сирру савдо гашт. Зану фарзанд ба ёдаш нарасид. Гаштак шуд; мисли косаи давр. Ҳазрат ном бурданд. Ҳазрате шуд, ки навбати коса ба ў намерасид... Вале Сағир ҳар гоҳ ки меҳост, навбат мегирифт. Инсонӣ мӯътабари дойира: Гирдогирди ҳавлӣ биноӣ чӯбкорӣ қабзафурӯмонӣ кунгурадор; амали устоӣи зарафшонӣи водӣи Фарғона. Писаро Алӣ ном ниҳодааст. Хукмаш аз ҳукми ҷама дасторбасарҳо афзун ва Ҳазрат ба дасти ў об рехта натавонад. Ҳолиё ҳузур авлотар аз пайғамбар донанд ва фотиҳа диҳанд, ки ҷойгузин гардад. Худи Сағирбой Раиси кумитайи сангҳои рангаи кишвар. Сангҳои ранга фурӯхтааст ва агар чунин идома ёбад, сангҳои оддӣи кишварро низ фурӯшад. Зани чунин касро сағи чинӣ не, мор не, қадум не, муш газида куштааст. Алии хурд ҷомаву дастор дорад; падар низ. Ҷомаи падар мучалло монанди сангҳои рангаи мамлакат; ҳеле ҷолиб. Чунин ҷома ба ҳазрати бузург Анварӣ низ пӯшониданд. Ботурбой – ҳазратро на. Зеро худи Анварӣ ба чунин гирудорҳо ихлос надоштани ўро пай бурдааст; бегона пиндорад. Чунки Ҳазрат қач нигарад ба маросими дафн, ки набояд мушҳо газида кушта бошанд. Чизи дигар будагист... Тахтаву бунӣ сутунхоро ва тоқдонхоро қандаву парма кардаанд, ки кори муш... Тахмону тағсандуқаву сандуқхоро низ шикофтанд. Ҳар ҷо чӯб буд, сӯроҳе дошт ё пайи дандони сохтӣи муш. Ҳамчунон ки галаӣи мушон ё дастайи омода ин қадар кори ночоро ба ҷо оварда, баройи устоҳо кор пайдо карда бошанд. «Кори муш. Вагарна одами солим ба худ кор зиёд накунад. Чизи ободро хароб нагардонад; зеро косаи шикаста пайванд нашавад. Тахта ҳам чунин. Ҳама чиз мисли духтари хона як бор вайроншавӣ дорад; меҳу ширеш шикастаро асли қадим накунад... Бештар падарзан ба чунин марг бовар надошт, ки муш ҳамчун мор заҳр зада кушад. Домод ҳар қадар назди ў омада нолаву фиғон кунад, Шералӣ бо-

вар надошт, ки духтари нозанинаш аз захри дандони муш мурда бошад... Даъвогар шуд. Ариза ба додситони кулл бурд. Кунҷкобӣ сар шуд... Мурда аз гӯр бароварданд. Медэкспертиза муайян сохт, ки доруйи «марги муш» асар кардааст. Пас тахмин дуруст ояд, ки муши захрогин дандон задааст. Аммо падар бовар накард. Ду по дар як мӯза ҷой карда, талаб дошт: «Далел бояд шаффоф бошад»... Дерё нагузашта дастони Сағирро пушт баста бурданд. Касе дар ин кор ёрӣ карда натавонист ба шӯ, ҳатто ҳуди Худо. Зеро онҳо дар ҳар маврид Худоро шафеъ меоварданду корҳои ноҳудӣ мекарданд. Ин бор натавонистанд. Алии кӯчак ятим монд...

Дили Ботурбой –ҳазрат сард гашт аз зиндагӣ. Ба касе бовар накарда; ба чизе эътибор надода; хидмати касеро нигарон нашуда; нисбат ба чашми муридони тақдир фармуда, омад ба ҳона. «Баъди чунин кирдор бовар кунам ба ин гурӯҳ? «Моҳии заррин ба дом омад. Азбаски ҷонвар бо забони одамии сухан гуфту зорӣ кард: «Накуш. Ҳар талабе дорӣ, ба ҷо орам...» Накушт моҳиро моҳигир. Лекин он қадар талаб пеш гузошт, ки ҷони ҷонвар ба лаб омад; фармудаҳои зани моҳигир сарборӣ буд. Зарринмоҳӣ аз ваъдаву карда пушаймон, сохтаҳо хароб кард... Мушон низ зери замин ганҷ пайдо кардагӣ барин, тахти биноҳои амонат қобиланд; ҳаволу беасос гашт шаҳр; муаллақу бебун шуд қасру қосқои дар як муддати кӯтоҳ саросемавор сохта. Худ аз худ фуру марафтанд биноҳо ва ҳаво мебардошт ҷангу ғубор ба осмон. Қатли ом фармуд шаҳрдор мушонро. Бори дигар захролуд гашт шаҳр.

19

Росу «девор гардад, дарун гардад» гӯён ҷиянашро ба ҷойи Раммол нишонд; дар ҳамон курсии гили. Аммо ӯро раммол на, фолбин эълон кард. Зеро ҷиян дар бедориаш пешбинӣ намекард, ҳар чӣ хоб медид, онро фол медонист. Хоб дид, ки ғори гуфтаи раҳматии Раммол он қадар тира, бадбӯӣ ва ғашовар нест, балки биҳиштосост: ҷунон тозаву барҳаво, ки каси воридгашта «набароям» гӯяд. Аҷибтар аз ҳама, дар охири ғор офтоб, ба назар, аз ҷоҳ ба сақф равшанӣ диҳад ва ҳазору як ранг пашиз дар шифт бозӣ кунанду гирд гарданд, ки ҳама ахтарони осмонӣ ранга дар ойнаи гунбад ҷарху давр мегашта бошанд. Ҷиян ин ҳамаро ба Росу гӯяд ҳам андеша рушан нагардад. Ба ҷойи суханони бароии гуфтан тақрору забонзад карда дигар чиз пеш овард:

«Ҷойи шумо ҳамон ҷо, тағо!»

Аммо тағо напурсид, ки он ҷо чӣ ҷоест? Ба рӯи ҷиян нигарон монд: «сарзада тобад. Ба суханони беағзи ӯ эътибор набояд дод». Аз чунин рангу ҳол гирифтани воқеа ҷиян шигифтомез низ ба рӯи тағо нигарист: «Ман рост мегӯям, ҷойи шумо ҳамон ҷост;

зеро шумо бихиштӣ ҳастед!» Ҳама ақлу фаросати ҷиян ҳамин буд; заковати деҳотӣ, ки гӯё бо «бихиштӣ» гуфтан муродро фаҳмонид, лек Росу чунин рамзу кинояхоро намефаҳмад; луччаку пӯстканда бояд гуфт; зеро чунин касест, ки каллапочаву гӯшту пӯстро гурбавор якҷоя хӯрад ва гарде аз тӯъмааш ба замин нарезад. Мармуз гуфтани фаҳмидан тамоман мактаби дигар бувад.

— Ту аз ғор сухан мегӯӣ ё аз бихишт?

— Ё ҳарду, тағо!

— Девона!

Ҷиян чизе нафаҳмид. Аммо пай бурд, ки Росу як навъ ғазаб дорад. Тарсид: «Мабод, ки рӯзи Раммол ба сарам ояд».

— Шумо хафа нашавед, тағо! Дар ғор гӯшае аз бихиштро дидам, ки танҳо баройи шумо тайёр карда мондаанд. Дигар кас ҳуқуқи ба он ҷо даромадан надорад. Ҳама тахту бахт дар он ҷо...

— Шаф-шаф нагуфта, якбора «шафтолу» гӯӣ, мемури!

— Ман медонам, ки шумо ба ҳар гуна тахмину «масалан» бовар надоред, баройи ҳамин оқибату охиратро ёдрас кардам, ки зоро ҳавасатон омада, роҳи ғорро зудтар кофта то ба он ҷо расед ва қудрати Худоро бо чашмони саратон бинед.

— Ман? Ман канам-а?!

— На. Шумо фармояд...

— Ягон мӯъҷиза?

— Дар китобҳои хондаам набишта, ки ҳеҷ мӯъҷизаи рӯӣ Олам ба Бихишт баробар шуда натавонад...

Мӯӣ тани Росу чунбид. Гавҳараки чашмаш ҳам якбора даҳ маротиба кушод шуд. Як назар ҷоеро дид, ки дар ягон гӯшаи Олам надида буд. Худ аз худ баҳри дилаш кушода шуд ва сӯӣ ҷиян табассум кард: «Ҷигар – ҷигару дигар – дигар!» Ҷиян низ табассум кард сӯӣ тағо: «Аз тағо як ишорат, аз ҷиян ба сар давидан!»

Ҳашари умумӣ сар шуд. Росу ва тифлони ширхора ва модарони ширдеҳ қор намекарданд. Аммо ризқчӯӣ мерафтанд. Ончунон қор ҷӯшид, ки мӯрон чунин набуданд. Аз саросемағӣ ва тангии роҳ ба якдигар гузар дода натавониста, баракс ҳалалқор мешуданд. Фолбин аз муҳандис хоҳиш кард, ки даҳони сурохи муш ба ҷоест рост ояд, ки аз он ҷо пурра мӯъҷизаро дида ва мушоҳида карда шавад. Муҳандис, ки мӯъҷизаро тасаввур карда наметавонист, ҳайратзада қарор гирифт ва фолбинро чизе нагуфт. Канортар рафта зиёд андеша кард: «Бо устурлоб ситораҳои дурро дида ҳулосае баровардан осонтар аз он, ки бо чашми одӣ чанд қадам дуртарро бинӣ. Чизе, ки ӯ мегӯяд, дар зер замин аст... геологҳо медонанд, лек аз қавми мо боло геолог набаромадааст. Ягон геологро қиро бикунӣ, «Ба шумо – ҳайвонҳо ганҷҳои зеризаминӣ чӣ зарурате дорад?» гуфта, бо ҳазор тақал соҳиби мӯъҷиза мешавад.»

— Мӯхтарам Фолбин! Мо асбоби кашшофӣ надорем! Шумо рӯ ба рӯи ҳамон мӯъзиза биистед; чашм пӯшида, ду дастро каф ба каф гузошта самтро нишон диҳед, то нақбканҳо зуд ин корро анҷом диҳанд! Вагарна Олампаҳо ҷойи ғӯри ҳар кадомро аниқ кардаанд, то киро дар кадом самти ҷоҳи «Марги муш» ба ҳок супоранд!

— Худаш маълум-ку, мӯхтарам Муҳандис! Ана ҳамин хел! — Чунон ки Муҳандис фармуд, чашмонашро пӯшида, ду даст каф ба каф гузошта пешрӯ ёзид: — Ана ҳамин хел рост, қачу қилеб накарда, кофта мераванд. Чун наздик оянд, девори тунук сафедча шудан мегирад; ин аломати ҳамон нур аст. Он нур қувваи чандин моҳҷароғи яқоя шударо дорад; мисли моҳи сунъии Муқаннаъ. Кӯҳхову шаҳҳо он қадар матину гаронвазнанд, ки зӯри нур нарасад; вагарна қайҳо сӯроҳ карда ба олам шабу рӯз шӯъла мепошид ва тираву тор гуфганӣ қиз барҳам меҳӯрд...

Ба Ҷосу шунид ин ҳама сӯҳбатро; ба ғӯшаш бовар накарда, харона афшонд, то ягон ҷояш гирифт карда бошад, кушода шавад. Аммо равшантар шунид давоми сухани Фолбинро: «Ҷамаи он мӯъзиза ба муроди Олампаҳо Росуст!» Дигар тоқат карда натавониста сӯи Росу тохт Ҷосу ва мӯ ба мӯ гуфт достонро. Росу аз тағи гап огоҳ буд; бо шунидани чунин ҳарф дар ранги рӯяш тағироте пайдо нашуд, балки мутафаккирони ришак кашид, як бор ороғ дод, мадд ҳам кашид: «Ҳммм... Доно вай!» Лек «ин кунеду он кунед» нагуфт. Ҷосу ҳичолат кашид, ки беҳуда овард чунин хабарро: «Писанд ҳам накард-э!» Ў медонист, ки агар Росу ҳарфи овардари тавачҷӯху таҳҷӯйи накунад, ҷавоби хуб надихад, аломати нохушист. Аз ин рӯ Ҷосу пешомади нобобери бояд ни-гарон шавад.

«Ин хабарро Фолбин се моҳ пештар расонда буд».

Ба назар бепарвоёна фармуд Росу ва лаб лесид. Ба тани Ҷосу рашға давид: «Магар?...»

Росу дид, ки ранги бадани Ҷосу бо арақи танаш ҷӯя-ҷӯя нишеб шуда заминро тар мекунад; чунон ки одамӣ эзорашро тар карда, пешобаш то замин шорида бошад.

«Ту то ҳамин дараҷа тарсу ҳастӣ? Натарс! Баданат ҳаром! Ба ту кордор намешавам. Лек на ҳамчун ҷосус, балки чун вазир ба сохтмони нақб роҳбарӣ бикун. Ба шунидам: миёни Фолбину Муҳандис ҳамдигарфаҳмӣ нест. Муҳандис қатаған, Фолбин ҷияни ман. Фаҳмост?!»

«Оре, фаҳмост, Олампаҳо! Ҳоло чунин касро модар назодааст, ки ҳарфи шуморо нафаҳмад ё хоҳишатонро иҷро накунад! Иҷозат фармоед, аз паси қор шавам!»

— Ҷаро пойҳоят меларзанд?

— Аз шодӣ, Олампаҳо.

— Шодии ҷӣ?

— Шумо ба ман умри себора бахшидед.

— Чӣ хел себора? Дубораашро медонистам, лекин себора-аш...

— Як бор зойида шудам; бори дигар аз даҳони гурба раҳо ёфтам; ҳолиё маро начот додед. Тамоман умедамро аз зиндагӣ канда будам. Олампаҳо, ташаккур ба шумо. Зиндагӣ, дӯстдориро ман аз шумо омӯхтам; ба дӯст некӣ карданро аз шумо ёд гирифтам; дасти фитодаро гирифтано шумо ба ман ёд додед: «Ба дӯст як ронатро бурида деҳ!» гуфтед. Умуман бо як калима гӯям: «Дуст дошта тавоништан»-ро низ аз шумоӣ беназир омӯхтам.

— Ғазаб, нафрат ва қасосгириро чӣ?

— Дар шумоӣ боақл чунин ҳислатҳои ноқасӣ нест!

— Ба ҳар ҳол як бор худатро ба Фолбин нишон деҳ, сонӣ ба кор шуруъ бикун!

Ҷосу назди Фолбин омад. Чун танаҳ ва дасту пояш меларзид, сараш худ аз худ ба як тараф мепарид, сухан гуфта наметавонист. Фолбин чунин ҳол дида ҳайрон шуд ва аз ранги бадан дигар карданаҳ дар ҳайрат монд.

«Аз гуфтанаҳ метарсам».

Фолбини ро ҳайронтар гардонд:

— Аз гуфтани чӣ?

— Аз ҳунаи гузаред, ҷаноби Фолбин.

— Гузаштам.

— Шумо, ки ҷияни нозгунчи Олампаҳо ҳастед, тарсам аз гуфтаи эшон шуморо гуфтан.

— Бифармоед! Ман донам, ки Росу-таҳо шуморо наздиктарин одами худ донанд.

— Гап ҳамин: он қас гуфтанд: «Як бор худата ба Фолбин нишон деҳ!»

— Саҳл будааст-ку. Шумо имшаб хоҳ равед, ман ҳам хоҳ равам, саҳар мақсаду муродро гӯям.

Вале он шаб Ҷосуро хоҳ набурд; тамоми шаб ларзида баромад ва дандон ба дандон заданаҳ дигаронро низ нагузошт, то хоҳи бароҳат раванд. Боз фолгузории қохин ҷунон таъсираш қард, ки ба назар мӯйи танаҳ дар як лаҳза рехта лучи модарзод гашт; суп-сурх гӯшт. Айнан мурғи дастгоҳи ҷӯчабарорӣ барин – туллақарда, ки аз мурғ ҳам дили қас мемонад; назди саг андозам меғӯйӣ. Фолбин ҷандон ҳарфи ноҷо нагуфтааст. Хеле боодобона «Ба наздиқӣ Росу аз шумо ҳалос меҳӯраду шумо аз ӯ» гуфт. Ҷосу ба таври худ ҳар гуна таҳминҳо қарда, зиёд ғам хӯрд ва зиёдтар дар ташвиш монд: мӯяқҳои дубора сабзидааш ҷунон сафед гашт, ки дар ториқҳои нақб ҳам ӯро мешинохтанд. Мушҳои боимон «қори Худо» гуфта ба Ҷосу бештар эҳтиром оварданд ҷунон ки мардуми музофот ба Ботурбой. Аммо онҳое, ки иродаи қавӣ доранд, ба кирдору рафторҳои Росу ва Ботурбой бовар наме-

кунанд. Ба табиб-сарханг низ. Сарханг чандин бор ба дари бе Ботурбой омад, вале ноумед баргашт: на Ботурбойро дид ва на Саврӣ ўро рӯйи хуш дод:

«Аз дасти ту барин ҳиласоз ба чунин рӯз расидам!»

Ин ҳарфро Саврӣ дар ҳузури касоне гуфт, ки ҳанӯз ҳам ба дами оруғдори Ботурбой, ки овозаашро шунидаанду надидаанд, бовар мекарданд ва ба умед рӯйи пойҳойи дардманди ҳеш ништа мунтазир мешуданд. Пиразани ҳамсоя боз ҳамон коҳи кӯҳнаро бод кард: «Беҳуда дарахтро бурид-дия, сояи хуб дошт!» Чунки «барги дарахтатон ба дилам задааст» гуфтанаширо фаромӯш кард; соҳилро об вайрон кунаду одамо одам. Аз ин рӯ Саврӣ баробари сиёҳии кампирро дидан рӯ панаҳ мекунад ва ё зуд ба баҳонайи нон гирифтани ба нонвойхонае мебарояд. Аммо аз дасти кампир бекори серчоғ раҳидан душвор: ба нонвойхона даромадани Савриро бинад, дами дари ӯ то омаданиш пойида мешинад. «Ҳа ҳамсоя, нон нагирифта баромадед?»

«Ҳамираш нарасида будааст!»

Нон лозим набошад ҳам, ба «дигараш» мебарояд ва ду нон насия гирифта мебарояд. Ин қор ба дилаш зада бошад ҳам, барои рӯйи кампирро надидан ду нони тафсон рӯйи остин дошта, «дастам сӯхт!» гӯён ба хона даромаданӣ мешавад. «Тед ман як дам дорам» фармояд кампир ба суди ҳеш. Саврӣ баҳона чӯяд: «қорам зиёд, ҳамсоячон». Кампир дер нигарон мешавад, ки ӯ мебарояд ва тамоми гапу гапҷаҳойи ғун кардаашро мегӯяд; дилашро ҳолӣ мекунад ва худ сабук гашта ва як навъ интиқом ҳам ситонида, миёнашро дошта нимланг то дари ҳавлӣ расида, як бор баргашта, ба дари Саврӣ менигарад: «Намурдӣ бо ҳамон шӯдорӣ... Қорашон зиёд...» Ин пиразан дар замонаш зани вазири иҷтимоӣ буд ва дар пеши нафасаш истода намешуд; ҳанӯз ҳам бо ҳамон даму нафас ҳарф мезанад. Лек он вақтҳо бо ин арӯсаки ғариб гап ҳам намезад. Баъди шӯяш мурдан ғарибсурат гашта «барги дарахтатон гаранг кард!» мегуфтагӣ шуд. Ҳолиё ба чунин ҳамсӯҳбат зор, аммо Саврӣ гузаштаву имрӯзайи дунёро андеша карда аз сӯҳбати ӯ мегурезад, ки хоҳ-нохоҳ оқибат ба чароҳаташ намак мепояд. Аввалҳо кам-кам гӯш медод, ки ҳама ахбори дунёро медонад; аз сарғаи шаҳр даромада аз обмӯриҳои пасобаш мебарояд; баъд ба ғайбату бадгӯйи пардохта ҳамсояхоро сиёҳу сафед мекунад. Инҳо ду кампир буданд: қоқи дарози осӯхтапояш мурд; инаш ба кӣ гуфтани арз қарданро намедонад; саги сӯзанхӯрда барин. Ба назари Саврӣ одами аз баландӣ ба пасти афтода чунин бояд шавад. Ӯ рӯймол кушқорак баста, ба касе гап намеод; рӯйирифт «шумо номаъқул қардед!» ҳам мегуфт. Ҳоло ин гапашро фаромӯш кардааст, аммо зиёд мегӯяд.

— Ин вақтҳо милиса намеояд, ҳамсоя?

— Қадом милиса!?

— Ҳо чанбари рулаш бар шикамаш пай мондааст-ку?
— Ботурбой нестанд, пеши кӣ ояд?
— Неее, ҳамсоя... Ҳамсояҳо гап баровардаанд, ки вай баройи шумо меояд...

— Забоната гунда газад, ҳамсоя! Мемонӣ дар ҳамин кулбайи гарибонаам шинам ё не!?

Ва дигар пиразан ба дари ӯ наомад, аммо аз чашмаки дарвоза менигарист, ки ба дари ӯ кӣ меояду кӣ меравад.

20

... Боре пиразан дид, ки Саврӣ табари кунди рӯсии сиёҳдарах-тбурида дар даст бо тамоми қаҳру қазаб дод зада, дардмандони давочӯро чун пода пешандоз мекунад. Ҳама чиз аз ҳамин чо сар шуд: пиразан гӯширо гирифта ба шӯъбайи корхойи дохила занг зад ва гоҳи авчи ғавго нозири тартиботи маҳалла омада ба Саврӣ кӯмак кард ва баъд ҳар рӯз меомадагӣ шуд: «Тақдири шумо дар дасти мо!» Саврӣ нафаҳмид маънии сухани нозирро. Пиндошт сухан аз тақдири шавҳараш меравад. Баъд ӯ нархи сабзиву пиёзро напурсида «парванда» кушод. Зуд-зуд омада бозпурс мекард. Саврӣ ҷуз бадбахтиву бенавойӣ чизе дар ин хона надида буд, ҷуз дастархони ба пазиронии табиб-сарханг кушодашон, ки онро ҳам мушон хӯрданд. Нозир пурсид: «Зиндагонии хубу бадатонро ҳамсояҳо низ медонанд?»

— Не! Ба андешае онҳо аз тарзи зиндагии мо ҳазар мекарданд. Аммо вақте ки хавлиии мо подахона шуд, меомаданд. Чанд рӯз пеш, ана он бойзан (бинойи чорашёнаро нишон дода) омадааст, ки шумоя пулатон бисёр, ҳамин хонаро харед!» Ман ҳеҷ чиз нагуфтам. Тахпурсӣ ҳам накардам, ки аз кучо бисёрии пули моро медонӣ? Гапи дурӯға бинед. Ман гапчину гапдон нестам. Дигар зан мешуд, дар чояш шинонда мемонд; зани ҳаштуми кадом пулдор будааст. Шӯяшро зиндон кардаанд, акнун саросема хонаро фурӯхта, дум хода кардани будагист. Лекин ба ман гуфт, ки ба шумо гуфтан мумкин: хавлиро фурӯхта, шӯяшро аз зиндон озод мекардааст... Фақат аз шумо хоҳиш ҳамин ки дар борайи зиндагии мо аз ҳама пурсед ҳам, аз ҳо он кампири аз чашмаки дарвоза пойида истодагӣ чизе напурсед.

— Чаро?

— Гуфтам-ку, напурсед. Вай шохи говро ба думи гов ҷанг меандохтагӣ кампир.

— Ман ҳарфи шуморо ду намекунам. Шумо баройи ман... шумо баройи ман... медонед, вай! Ин аз ҳама чиз болову баланд, гуфтани гап. Шумо... шумо мисли доруйи дарди сар ҳастед, ки кас беоб фурӯ барам, меғӯяд...

— Ин хел нагӯед, дар халқатон ме... Не! Дарме... Яъне дар-
мемонад.

— Монад-э, монад-э! Рӯм сиёҳ, монад-э! Ин чихелин шӯ будааст,
ки ҳамин хел париро, фариштаро партофта, ғайб мезадааст.

— Ёй! Шумо шабқапӯшҳо, ҳамаатон ҳамин хел? Дарвозайи
бозро, ки дидед, сар халондан мегиред?

— Рӯмо сиёҳ! Шумо аз он занҳо не-дия! Шумо маро намети-
носед. Ана ҳамон кас маро хуб мешиносанд. Ҳоло аз чашмаки
дарвоза нигоҳ карда, чунон хурсанд мешаванд, ки... Бубахшед!
Ман рафта бо кафи даст чашмакашонро мепӯшам. Ку бинем, то
чӣ андоза шумо ин пиразанро хуб омӯхтаед?

— Накунед ин кора! Барои ёриатон, ки дардмандонро: кару
кӯру шалҳоро аз дари мо дур кардед, як умр миннатдор мешавам.
Шумо ҳамчун одами хуб, дар замони «Бизнес» гӯед, ки хизматона
наатон чанд мешавад?

— Ман аз шумо хизматона намегирам. Ин вазифаи ман буд.
Бо илтимоси ҳамон пиразан ман ин ҷо омадам. Ё аз шумо шикоят
накардааст, балки аз маризҳои бедармон шикоят кард, ки ҳама
ҷоро ифлосу бадбӯ кардаанд. Калонсолон рӯ ба девор доман паҳн
карда, беибо мешинанд; зеро набояд домонашон бенамоз шавад.
Бубахшед барои чунин берӯйиам! Ба ҳар ҳол ман бояд чашмаки
дари ўро дорам, то худатон бинеду фаҳмед, ки пиразан ба шумо
эҳтироми зиёд дорад.

— Накунед ин корро! Вағғида, ба рӯятон медавад!

Чарминаи сиёҳи аз даврони гузашта мондари, ки то ҳол пеш-
ворӯи Саврӣ кушода медошт, зери каш зад ва тез қадам монда
кафи даст бар чашмаки дар пахш кард.

— Ҳа, Шамсулло! – дарро боз накарда садо баровард ӯ ва
давоми суханаширо баъди аз дариҷаи дарвоза сар баровардан
гуфт: – Намғайи нав?

— Ёд кардам, янга!

— Ёд кардагӣ одам зуд-зуд хабар мегирад-дия!

— Кор бисёр. Як маҳаллаи хурд бошад ҳам, дарди бахайр.
Чунин ба назар мерасад, ки ҳама дузду кисабур дар ҳамин танг-
кӯчаҳо чой гирифтаанд.

— Инту нагӯед, Шамсулло! Ин макони одамони бобаракат,
рӯзидеҳ! Шабу рӯз ҳама накарда шаҳро аз нон таъмин мекунам.
Ҳамин хел намебуд, шӯи Саврихон як одами даркорӣ шуда на-
мемонданд. Овозаашонро шунида аз тамоми ғӯшаву канори мам-
лакат, ҳатто аз кишварҳои ҳамсоя маъюбу маризҳои шифоталаб
меоянд. Аммо мегӯянд, ки он касро ба Ҳирот ё Ҳамадон хонданӣ
фиристодаанд. Чунон ҳапу дам ва махфӣ, ки ҳатто зану фарзанда-
шон наредонанд.

— Чӣ гуфтед, ҳамсоя – хола?

— Шуморо таъриф мекунам, ки саргузаштатон ба саргузашти ман монанд; Худо хоҳад, оқибаташ нек мешавад... Гуфта будам-а, ба шумо?

— Дар ёдам нест...

— ... ки шумо ман барин мардакатонро нағз дида, гурехта омадагӣ. Ман саргузашти худамро гӯям, саргузашти шуморо гуфтагӣ ҳисоб: ман духтарча будам. Ба як чӯпон доданӣ шуданд. Нахостам. Зеро худораҳматии амакатон дар баччагиашон ҳам чашмони тез доштанд ва нисбати дигарон хеле хушёр буданд... Ман ба он кас «маро гиред!» нагуфтаам. Балки гуфтам, ки ёрӣ диҳед, ба мактаби ракс равам. Он вақт ҳамин хел мефаҳмидам. Он кас табассум карданду гуфтанд: «Чиддӣ?» Сар чунбонидам. Оварданду намонданд, ки раққоса шавам. Худашон ба мактаби олии даромаданд. Хонда котиби комсомоли Республика шуданд; котиби райком; горком; вазир шуданд... Он тарафашро медонед, Шамсулло...

— Шӯйи ман борин ғайб назадаанд, охир?

— Эээ... Он кас ҳам як командировка раванд, аз раҳпӯйи чашмам хона мекард. Парво накунад. Мурғи донахора боз меояд.

Ин ҳарф ба Шамс нафорид, ки сурфид.

— Саврихон занакӣ бамаънӣ; ба хонаӣ ягон кас намедароянд; ягон кас ба хонаашон намедарояд. Лекин вақтҳои охир чунон сермеҳмон шуданд, ки... Худо нишон надихад.

— Ин хел меҳмонҳо меҳмони нағз; ризку рӯзӣ ҳамроҳашон меояд. Лекин тақсир бедарак.

— Ба шунидам, тақсиратон зани дакаданги доранда гирифтагӣ.

— Уху...

Сурфайи Шамс милиса чӣ маънӣ дошт? Худаш донанд. Шояд ишора ба Саврӣ буд: «нигарон мабош тақсирро!» Саврийи ростдил ягон бор дар ҳаққи шавҳари безебаш ва ҳолиё гӯё хубтарин ва боэътибортарин, ҳаёлан ҳам хиёнат накардааст. Беҳуда бувад ўро дар ҳар маврид миёна андохтан. Саврӣ чунон зани бомулоҳиза, ки лом нагуфт ва дар хона будани Ботурбойро ошкор насохт.

Бори дигар шахрро муш зер кард; чунон муше пайдо шуд, ки шоҳи то ин вақт чандон аҳамият надода дар ҳайрат монд; зеро қасри шоҳӣ ва ҳама мағозаву анборҳоро мушон таку рӯ гардонида, чизи нахойидаву набурда намонда, касиф гардонида буданд оламро ва танҳо пулҳои дар бонкҳои хориҷӣ гузошта ба суди соҳибон буд, вале ҳама пулҳои мисиву тиллоӣ ва қоғазиро мушҳо қашонда ва ё қоғазпора карда буданд. Шоҳи мулк фармони «қатли ом»-и мушонро баровард, ки таърих ёд надорад чунинашро. Зеро онҳо на танҳо ҳама чизро бурданд, балки ҳамон «марғи муш»-и дар чоҳ гурқардари канда, дар бастабандии клёнкаиҳои аз дӯконҳои фурушгорон дуздада чой карда, бароварда дар ҳама кунҷу канор

ва хонаву қасру кӯшкҳо пошида буданд; гӯё мушон шахрро тоза кардани шуданд аз ифлосиҳо ва одамон. Лек доштаҳо противогазҳои аз замони Тамаддун мондари ба сару даҳону бини кашида худро эҳтиёт карданд; надоштаҳо ба бемориҳои бугз, дики нафас ва шушу меъда гирифтор шуда азоби ғӯрро кашиданд. Шох ба чархбол нишаста ба бӯстонсароии канори Сайхун гурехт. Ин ҳама корҳо ногаҳонӣ шуд; зеро мушон ба сохтани дижи зери заминӣ машғул буданд ва рӯи замин намебаромаданд. Мардум пиндоштанд, ки мушҳо аз дорӯҳои марғбори савдогарон мурдаанд; ҳама дорӯҳоро аз анбору хонаҳо, пештахтаи дорухонаҳо, бозорҳо ва халтаи чаллобон бардошта, бурда ба кадом ғору мағокҳо афканданд, то мабод бӯяш табиҳои мушмардумро нохуш гардонад; сонӣ мағозахоро пур аз ҳӯроквории гаронбаҳо карданд. Чунин мавод сахт дандоншикан буд бебизоатонро. Ҳар мағоза бори кашвареро мефурухт, ки нархаш «бардорад, зам бикун!» буд.

Якбора ҳучумовар шудани мушон ҳамаро безобита гардонд; осема кард: онҳо «коса кучо монам» шуда ҳешро эҳтиёти саришта, вале мағозахоро фаромӯш карданд ва мушон ризки якумра захира сохтанд. Баъзе мудирони баҳонаталаб фурушгоронро чунон танбех доданд, ки онҳо дубора остонаи он мағозаро зер накарданд.

Бо вучуди чунин табаддулот Ҳазрат барнагашт ба хонааш. Миш-миши ба мамолики араб ё ҳамсоҷишварҳои он бароии такмили ихтисос рафтани Ҳазрат басанда нагашта овозаи дигаре паҳн шуд: «Ҳазрат ба каргаси сафед мубаддал гашта ба осмон паридааст...» Ҳайратовар буд: чаро мурғ, уқоб, бозу кабутар неву каргас шудааст Ҳазрат? Ҳама ҳарфу калоча ба ғӯши Саврий мерасид. Ғамӣ мешуд.

«Шумо ба ҳар гуна ғапу калочаҳо бовар накунад, Саврихон! Мардум шӯх шудагӣ; баъзан аз пашша фил месозанд. Метарсам, ки назди Бангла –Деш¹ рафта бошанд.»

— Неее... Ҳамсоҷ-хола! Он кас инхелин не...

Чунин фармуд хоксорона Саврий ва ба рӯи пиразан нигарист, ки ранг гардонд. Аз зехн гузаронд, ки пиразан мақом мекунад. Мазмун, шабаҳи Ботурбойро аз кадом роғе дидааст... Ва рӯзе пиразанро тори боми ошёнایی дуввум дид, ки солҳои сол ба он баландии хавфнок ва ба сину соли ӯ номувофиқ баромада бошад.

21

Имшаб мушон базм доштанд; дар ҳамон биноии баландошёнӣ сояфкан, ки дар зимистон яхи сахначайи ҳавлиии Ботурбойро зуб кардан намегузошт ва сояӣ тира имкон намедод, ки сабза

1. Мурод: Бен Ладин

дар тобистон қад кашад, базми осмонкаф шуд: бойи замонавийи навбаромад ба муносибати писар зойидани зани панчумаш аз бойзан хавлиро харида, ба як тир ду нишон задани шудааст; ҳам ба шодмонийи писар, ки аз занҳои дигар ҷафат духтар дошт ва ҳам барои кӣ будани хешро ба ҳамсояхо шиносонидан чунин зиёфат ораста буд. Албатта он хавлӣ чун хавлиӣ Ботурбой танги тирдон набуд, бал ҳама мардуми гузар мегунҷид дар он. Чун бойи навбаромад ёру ошноҳии зиёд дошт ва аз ҷумҳуриҳои ҳамсоя дӯстон бо ҳофизонашон омада буданд, ҳамсояхоро рост омад, ки чун мизбон назди дарвоза даст пеши бар «хуш омадед!» гӯянд, ё рӯйи катҳои хавлиӣ хеш пой ёзида овози сарояндагонро шунаванд. Баччаҳои шӯҳ дар тори бомҳо, деворҳо ҷой доштанд. На аз он ки онҳо базм кам дида бошанд, бал аз он ки овозайи бойӣ ононро ба шавқу завқ оварда буд; то бинанд базму сури ҳамсояӣ нав чун шавад? Воқеан, меҳмон ба ҳаде буд, ки хавлиӣ ба ҳавас харида тангӣ кард; ҳатто барои овози сарояндагон; гарчӣ садоро баландгӯяк аз ҳама гуна деворҳои ғафсу баланд гузаронида ба тамоми маҳалла мепарокард. Аммо ба назари бой садо фарогири шаҳри бекарон аст ва аз он ҳам шорида, оламгир мегардад. Завқи марди миёнасоли дамидашикам аз ранги чехрааш маълум мегардад ва аз сигарети дар камарчаӣ чапи даҳонаш часпида. Ў ба раққоса пул дароз мекунад. Аргӯштгари ҷолок чун каркарикуррок малах аз ҳаво мерабояд ва рӯ ба дӯстони ширакайфи сохибмаърака меорад, ки намоишкорона пули калонтар часпонанд ба ӯ. Онҳо ҳамкорони дуру наздик низ ҳастанд, ки бо кадом роҳ пул рӯёниданро танҳо худашон донанд. Ва бо лаҳни мардуми маҳалларо бегона суҳан мегӯянд... Хавлӣ танг. Вагарна ҳар ҳофизи фармуда ё ёру ҷӯраҳо намоишкорона оварда, дар ҳар гӯшаву кунҷи хавлӣ раққосаҳоро бароварда пулчаспонӣ ва рақсу сурӯдро намоиш меоданд, ки одамм як бор зода мешавад; як бор мемурад ва ҷӣ гуна бояд зиндагӣ бикунад. Ин ҳама як сӯ; дам ба дам либос бадал карда миёни давра гаштан, ҳамранги раққосаҳо куртаи чакан пӯшидану аргӯшт рафтани ҷавонмодари хушандому хушрӯ як сӯ. Нозу карашмааш хувайдо созад, ки ин зани ҷавони сафедпӯсти ғизолчашм ба дунё омада чунин шавҳару чунин рӯзгор доштанро орзу мекард ва имшаб миёни мардум орзу мешиканад, вале надонад, ки палонҷояш дар чунин маърака хузур доранд ё на; зеро нашиносад онҳоро; онҳо низ нашиносанд ўро. Чун ба рақс омад аз сараш пул рехтанд; шавҳараш сар кард: «Маро зинда гардондӣ» гуфта. Ҳамкасбу корон зиёдтар пул афшониданд ба хушомад. Аммо ўро пул писанд набуд. Пул зери пой мемонд. Ҳатто саддолларии Ҷаҳонгир ба миёни ду ангушти бойзан гузоштаро ӯ пушти сар афканд. Даҳони баъзе занҳо воз монд: «Мезанад... Песу махов мекунад. Гуноҳи пул ҷӣ?» Бакавули босиёсат намегузошт кӯдакон пулчинӣ кунанд нодидаву ҳарисона, чунон ки дар баъзе

базмҳо мекарданд. Долларро ба дасти ӯ медоданд ё зери рӯймоли дуррабастааш меҳастанд, ки ақаллан дасташон ба рӯймоли ӯ расад. Вале чунин ҳаваси мастанайи ононро зан эҳтиром мепиндошт; шӯ умуман фарқ намекард; зери ӯро чунин зан қаҳт нест. Ин ҳел даст дасти одами дар мартаба аз ҳудаш баланд бошад, бинад ҳам, нодида ангорад...

Аммо яку якбора чунон ғалмағал ва шӯру қиём шуд, ки писарчайи ба «сартарошон» омода кардари навбатистодагон пул часпонида натавонистанд. Садойи дойираву гижжак баромаду доду фарёд ва чирру пирри занона; ҳама тела-тела сӯйи дарвоза ҳучумовар шуданд, ки милиса дар тангно одамони ҷустуҷӯ доштаашро дастгир карда бошад. Ё балойи ногаҳонӣ аз тағи по хеста бошад. Кӣ пой мекуфт, кӣ доман меафшонд, кӣ чашм пӯшида дод мезад; ҳамчунон ки мор печида ба пояшон. Курсӣ ба курсӣ мезад; тан ба тан бармеҳӯрд; пой ба пой мепечид. Баъзе ширақайфҳои тарсу ва ононе ки аз сояйи ҳеш тарсида мегаштанд ва бархе тағтарҳо калавида ё пешипо ҳӯрда ба дигаре мезаданд. Ва баъди он ки дар тӯйхона ду-се нафари хайрон монданд, тамошобинони тори дарахту сари бомҳо диданд, ки мушон рӯйи хони неъмат рав монда ҷу лесак ҳама чизро аз як лаб лайс мекунанд ва рӯйи дастархон ноҳӯрданиҳо мемонад. Ва ханӯз воҳима басанда нагашта мушони гурусна ё баҳонаталаб ва ё баду балову сияҳқор шикамҳо дам қунонида аз сари дастархон худро ба замин афканда роҳ ҷуста бурун мерафтанд аз ин базмҳо.

Дар ин миён бакавул кори шойиста кард: соҳибҷашни мӯхтарамро, ки умуман намефаҳмид ин ҳангомаҳо чӣ маънӣ дорад, саҳт ба банди дилаш пахш карда ба ошёнайи баланд баровард ва ҳамроҳи модараш ба шабистон бурд, ки беҳавф аст. Вале он ҷо мушон бадрайи бойзанро пора-пора карда пул бурда буданд ва зарру зевари аз ангуштону гӯш ва гардани бону зиёда мондари кучое пинҳон кардаанд. Бону тифлашро ҳам фаромӯш карда дар суроғи бадра шуд, аммо пайдо накард. Бакавул намедонист аз шабистон барояд ё на?

Ба болойи ин ҳама ҷароғҳои барқӣ маҳалла хомӯш шуд. Телефонҳои дастӣ бешумор пеши пой равшан мекарданд. Касе ба касе нигоҳ накарда мегурехт. Садойи мошинҳои бешумори ҷашмонашон равшан мебаромад: «Роҳ бидеҳ!»

Дар чунин ҳолату айём мошини дигаре ду чашмаш пур аз нур назди дарвозайи Ботурбой қарор гирифта чанд бор садо дардод, аммо касе дарвозаро боз накард. Сонӣ садойи одамай баромад:

«Саврӣ! Саврӣ! Дарро кушо! Ин ман! Ботурбой! Аз мулки Чин устоҳо овардам! Бароят ҳавливу ҳарам месозам!»

Яқин Ботурбой «сим-сим», дарро кушо!» гуфтанро фаромӯш карда буд, ки ҷароғҳои маҳалла фурузон шуду дарвоза боз на-

шуд... Саврӣ бедор шуда садойи задани дилро аз бистар шунид ва даст-даст карда, тани шӯро палмосид...

Ботурбой ба баландтарин чое, ки ба расиданаш одат карда буд, буромад; ба ҳамон кране, ки аз нокорӣ қантар карда монда буданд ҳамчун ёдгории асри гузашта. Вале дар ҷойи одатқардааш қарор нагирифта панҷарапомонакҳои гирдгардонро давр гашта болотар рафт; дастагирақҳои оҳаниро дошта баландтар баромад, ки шояд аз он ҷо ҳама чиз тобад ва дар кучо қарор доштани фарзандашро бинад; зеро аз баландӣ пастиро дидан осонтар аст аз он ки аз пастӣ баландиро бинӣ. Ҷойи ғамбарорӣ ва дамгириаш ҳамин ҷо буд. Дар тангдастиҳо, дар гирифториҳо, дар номаду нодориҳо ин ҷо меомаду худро ба девонагӣ мезад ё аз алами буду набуди зиндагӣ, аз алами бечорагӣ мастӣ мекард сохтакорона; зеро медонист, ки ҳама айб, эрод, норасоиву камбудӣ ва гуноҳро ба сари нашта бор мекунад ва Ботурбойи Савиро дӯст дошта – гирифта гуруҳа бадном мегардад; бадномии аввалашро, ки аз муҳаббат буд, то нагӯяд, касе аз ҳамшаҳриҳо намедонист. Вале аз бадномии зану фарзандро ӯҳдаву саришта карда натавонистан нангаш меояд; барои он нангаш меояд, ки дар замоне, ки кӯдак мошини дороён ё олуфтаҳоро бо обҳои ифлоси сари роҳҳо шуста, пули хуб қор мекунад, ин одами дупа-дуруст буду шуд ду нафарро хӯрондаву пӯшонда натавониста ғайб зад, зану фарзанд низ бори гарони ориятро бардошта натавониста аз ҳам ҷудо шуданд. Инак Ботурбойи бори вазнини рӯзгор ва овозаву дарвозайи «бузургӣ»-ро бардошта натавониставу ғайбзада дар фақирхонаи моҳии тилло ба шакри аввала баргардонида сабру тоқати нишаст шикаста, аз баландии баландиҳо ҳама ҷойи чашмраси шаҳро аз назар мегузаронад; дидори писар меҷӯяд ва лаҳза ба лаҳза дида ба дарвозайи боз ва дари кушодаи кулбааш медавонад, ки аз кадом сӯ пайдо мешуда бошад. Писар аз кадом кӯча меояд? Ҳама роҳҳоро зери чашм дорад. Дараке нест. Саврӣ қасдан ҳарфе намегӯяд аз писар. Як сухани маслиҳатомез дорад: «Ташвиш надихем. Ҷояш хуб. Шояд одам шавад». Шӯ ин маъниро ба худ кашид; сар ҷунбонд. Ҷун одат сӯи тахти баланд рафт... Либосе дошт дар тан, ки пеш аз «биҳишт» рафтани мепӯшид.

Абр сӯзад андар домани гардун ва Ботурбой аз тори дарахтони ҷанор ва сафедорҳои найосо саркашида сӯи само офтоби хуниро мебинанд; оташигирифтааст он. Ташти гирдаи ғудохтаи нав аз об кашидаро монад, ки тоза ҷун тифли бегуноҳ. Вучуди кас ва ҳама ҳастиву дилу дидаро кашад ба худ. Ботурбой ҳаёл дорад, ки дар ин дунё қоре накард, ки бойиси дилкашолӣ бошад; ҷуз муҳаббати Савриву дидори писар чизи дигаре дар ин дунёву дар он дунё пайдо карда натавонад. Аз дӯст буд ё аз душман; ҳама буд дар бедорӣ як хангомаву валвала шуд ва ҷун оби ҷӯшидаи аз

рехтани худ оташро фурӯ нишонда зуд хомӯш гашт ва ханӯз ҳам сабабашро нафаҳмидааст. Баъд онҳое ки мутасаддийи хангома буданд, ғайб заданд. Худи ӯ низ аз чашми дӯсту душман ғайб зад. Гоҳе пайдо гашт, ки дари кулба боз буд, вале гавҳари якдонааш бенишон... Ҳолиё пиндорад, ки даруни чашм ва гавҳаракаш чунин хуниву рангист; зеро тамоми ашёи пеши назар сурх тобад; ҳатто биноҳойи баланди чониби мағриб, ки ҳамин замон пеши ин манзара – офтоби сӯхтаи бар укёнус фурӯравандаро мегирад. Хуршеди сӯхта худро ба об зада, начот ёфтанист, ки фардо низ дунёро мунаввар гардонад. Ва ҳамон зайл чашмҳои хунгирифта уфуқи назарфиреб, кӯҳҳо, теппахо, биноҳо, дарахтон ва заминро оташин дид. Ва оҳиста-оҳиста дидааш дару дарвозаи хешро низ хунин дид ва як пайкари миёна ва пайкарак низ сӯхта тофт ба назараш, ки ба хонаи оташгирифта медаромад. Ранги куртаи Савриро дошт он пайкари зебо. Ботурбой беихтиёр гардан фароз гардонд, то дурусттар бинад. Дастонаш раҳо шуданд аз симтаноб ва майли чониби Саврӣ рафтан кард. Пой пеш гузошту тохт... Ҳамин қадар дар ёдаш буд, ки ҳавойӣ шуд ва сараш ба як чизи сахт бархӯрд. Оташи чашмонаш пош хӯрда олабро фаро гирифт...

22

Баъди талаву тороҷ Росу хештанро ночӯр эҳсос кард. Ночӯ-риро аз он донист, ки мушон ягон чизи захрогин овардаанд ва ӯ надониста хӯрдааст. Ҳамон шаб хоб дид, ки табибон ба дардаш кӯрморро даво донистанд. Аммо фасли кӯрмอร์ดорӣ гузашта буд. Рой доданд донишмандон ва ройзанҳои ҳосаи Шохросу, ки дар бозори Иструшан дар ҳама фаслҳо кӯрмор пайдо кардан имкон дорад; зиндааш набошад, мурдаашро дар шишаҳо чой карда фурӯшанд. Ё аз Чину Чопон даруни шишаҳои арақ пайдо кардан имкон дорад. Росу «ҳар дуру пайдо кунед!» гуфт. Зеро медонист, ки дар хоб мор дидан душмандорист. Ва ӯ бояд душманро дар бедорӣ nobуд созад. Кӯрмор фармуданд. Фиристодаҳо чун роҳи ин кишвархоро хуб намедонистанд, ба истгоҳи «Камаз» рафтанд, ки дуздона савор шуда кӯрморкобӣ раванд. Рафтанд. Аммо аз омадашон дараке нест...

Дар ин миён кори нақби Ганҷ ба поён мерасид. Аммо роҳ ба шах дакка хӯрд. Як каф хокро бурун оварда афкандан вақти зиёд талаб накард. Росу ноҳол бошад ҳам, хост ҳамроҳи Ҷосу то охири роҳ рафта бо чашми сар бинанд, ки чӣ ҳолу чӣ рӯз аст. Нозирони роҳ аз азми сафари Шохросу хабардор шуданд ва роҳхоро чунон тоза карданд, ки ҷуз машғалбардор ва вазири умури доҳила касе наменабуд дар сари роҳ. Пешопеш машғалбардор мерафт. Аз паси ӯ вазири умури доҳила. Ҷуссаи фарбеҳаш пеши нури ма-

шғалро гирифта, соя роҳи Росуро тира мегардонд. Ғашаш омад, ки чаро вазир пеш-пешӣ ӯ рафта роҳ тира гардонад ва ӯ набинад, ки девори даккадех ё роҳи пасту баланд кучост. Ҳол он ки бисёр сӯроҳи мушро ғашта, ҳатто ранчу шиканча кашида чунин андеша ба сар наомада буд, ки тане ба ӯ соя афканад ва ё пешӣ роҳашро тангу тира гардонад. Ва ин замон ки ҳешро ноҳинчор ва ногунҷон дарёфт, ҳоби дидааш, ки бойиси ин қадар азобу ташвишро гардид, пешӣ назар омад; анҷоми он чун бошад? Намедонист. «...Қоҳ ба замин резаду донаш пешбода шавад. Ва ҳамин пешбода ба сари Росу рехта, ӯро андаруни донаҳо бенишон кард; нафасаш ғашта, бичаст ва бедор шуд». Ҳолиё дар роҳи равон пояш рағ кашид. Пеш рафта натавонист. Боз ғазаб ба сарраммолу раммолон ва муъаббирони хобро таъбир карда натавониста кард: «Пештар бояд каллаву поча мекардам он кадуқаллаҳоро; пеш аз ҳоб дидан. Ба каллаҳои тухӣ ангушт занӣ, дар тамоми гунбади даввор садоаш гулгула меафканад, вале аз маънӣ дараке нест... Харкаллаҳо! Ин ҷияни фолбини ман ҳам аз ҳамон зоту зурёт. Худо гирад! Ба сарам бало оварданд».

— Падарлаънат! Соя накун!

Ин садо ниҳояти ба танг омадани Росу буд; вазирро ҳомоҳом хӯрам мегуфт. Ба тани вазири ошно ларза афтод, ки навбати ӯ низ фаро омада. Лек дар ин роҳи танг илочи шохро гузар додан нест; роҳи ғурез ҳам нест. Парчи замин гардад ҳам Росуи болобаланд сар ҳам карда гузашта наметавонад; аммо вазир розӣ, ки ин корро кунад; на танҳо пешӣ пояш бимирад, балки зерӣ пояш парчу пачақ шаваду Росу пеш гузашта аз нури машғал пешӣ роҳашро бинад. Зеро ин ҳама давлату савлати ӯ ба туфайли ғалабаҳои Росуст. Росу соҳиби тахту тоҷ намешуд, вазири ба ӯ намерасид: «Лекин одати бад баровард. Ягон шоханшоҳ ё миру бек мисли ӯ ҷазойи каснадидаву кас нашунидаро ба баддидагонаш раво надоштааст». Ба сараш зад, ки ҷӣ қамие дорад аз Росу? Ӯро ҳам ба тахт нишонда ба сараш тоҷ гузоранд, ҳама итоаткор мегарданд. Ғазаб кард худ ба худ ва хунаш тез шуда бардорааш дод. Пасрӯ ғашта, дили фӯк ба фӯк шудан кард. Вале дар чунин тангнова якдигарро телаву зӯр карда ғурезондан имкон надорад; буд-набуд, Росу боз ҳамон усули маъмулиро ба кор бурда аз сараш мегазад ва дамашро набароварда ғурбавор ғаж-ғаж хойида меҳӯрад. Тарсид вазир. Ду даст пешӣ бар фармуд:

— Пеш гузаранд Олампаҳо!

— Ҷӣ ҳел? Аз тори сари ту?

— Бале, Олампаҳо! Ман ба замин парч мешавам. Шумо маро зерӣ поятон гузошта, гузаред!

— Ту беадабро паҳш кардан қам аст!

Вазир пай бурд, ки Шохросуро аз аспӣ ҷаҳлу ғазаб фурувардан қори осон нест. Ӯ замоне ором мегардад, ки ҳама қорҳои дил-

хоҳашро ба сомон расонад; гумонбаронашро аз миён бардорад; лукмаи дилкашро хӯрад; шеросо лабонашро лесида охи сабук кашад ва оне бо роҳату фароғат хоб карда ҳезад ва пай барад, ки сару дилаш мисли осмони кушод бегубору соф аст. Вагарна ҳамчун шери ба ғизолхӯрӣ одаткарда гузаргоҳи ғизолонро бонӣ кунад. Бадани вазирро раъша давид ва ҳис кард, ки зери пӯшташ мурғак рӯйид; чунин пӯсти дилбеҳузурро Росу набояд хӯрад; сонӣ баданашро ларзонад, то сабаби безобитагиашро Росу пурсад. Аммо Росу чуз ғами аз пеши роҳ бардоштани ӯ андешае надошт.

— Лаънатпадар! Машъалро баройи пеши роҳи туро дидан додаанд ё баройи Олампаҳох?!

Росу дида боло карда пешипо хӯрда рӯи роҳ афтидани машъалбардорро дид. Ва якбора ҳама ҷо чунон торик шуд, ки вазир ба сараш расидани панҷайи Росуро ҳис кард ва ҳамон замон ба замин парч шуд. Гурехтанӣ шуд дар чунин торикӣ. Аз таваккул пеш тохта машъали хомӯшгашта ва машъалбардори нимсӯзро пахш карда гузашт. То ҷое тохт, ки кӯрмушҳои асир баройи рӯзи мабод суфачае сохта буданд. Ва он ҳам мувофиқи қаду басти ҳудашон буд. Вазир дар ҳамин ҷо дар қомаи пайи санги қанда ҷой гирифт ва «худо мегуфт» онҳо гузашта то пешгоҳ раванд ва ӯ баргашта гурезад. Якеӣ дигар низ омада пеши ӯро гирифта истод, то лашкар гузарад. Аммо вазир ӯро нашинохт. Нафас ба дарун гирифта ором меистод, то садояш набарояд ё дамаш ба паси сари ӯ нарасад. Торик бошад ҳам, қадом нозир пеши ӯ қарор гирифта ни нафареро пай бурд. Аз дасташ қашида оҳиста гуфт: «Ба Росу месупорамат!» «Ин корро нақун! Як умр дар хидматат ҳастам...» «На! Ту ҳиёлати ҳарбӣ кардӣ. Қазоят ҳукми трибунал!»

Вазир медонист, ки нозир дар қарорӣ қадом ҳукме сухан мегӯяд, ки чуз даҳшату марг чизи дигаре ба дунё оварда наметавонад. Аз ин рӯ оҳиста рӯ гардонд; дар ҳамон қома қомат рост карда, саҳт ба девора часпида, думро ҳам миёни пойҳоаш гурғвор қашида, ба таври хеш пинҳон шуда аз ҳамаву аз даҳшатҳо; чашм низ пӯшид чунон ки ҳар гурғро дида, пӯшад, то гурғ набинадаш. Воқеан гузаштанд ҳама. Вазир панча аз деворайи часпидааш қанд ва гардан ёзида нигарист ба ду қониб. Ё қасе набуд ё бошад ҳам, наменамуд дар чунин торикӣ. Вазир гӯё ки шарфайи пояшро мешунида бошанд, нӯғ-нӯғи пой қадам зада бозпас рафт, сонӣ йӯрға гирифт; мушона мегурехт. Чун ба ёдаш зад, ки ин роҳ ба диҷ мебарад ва он ҷо пур аз мушони бекор ва нозиронанд, рағи пояш қашида оҳиста рафт ва мақр андешиду ҳиял. Аммо ҳамин ки ба қашмаш як нури тира расид, воҳима кард: «Зудтар! Машъалҳоро афрӯзед! Машъалбардор сӯхт! Машъал хомӯш шуд! Зудтар!!!» Ӯ медонист, ки ҳанӯз ҳукми вазирӣ дар забонаш ҳаст; ҳар ҷӣ гӯяд, сӯхтаву пухта сарбозҳо ба ҷо меоранд; қатъӣ гуфту қониби диҷ давид ва раҳораҳ меандешид, ки рӯи замин барояд, наҷот меёбад. Дигарон

бо воҳима машғал афрӯхта ба даҳонайи нақб шуданд, ҳудаш роҳи гурузе чуста, ҳамаро фирефта, гӯё ба озодӣ баромад...

Росу дар торикӣ монда буд. Ин чунон буд: дар замонҳои қадим, ки ханӯз одам оташ ё нури заминӣ ихтироъ накарда буд, ҳама ҷондорон бо зӯриӣ нури ҷашм дар зулмот ҳам пеши роҳ тоза карда мерафтанд. Олампаҳо ҷияни Олус, ки дар торикӣ низ он тарафи кӯҳро медид, аз эҳтиёт дурбини ҷопонӣ пурбинро ҳамроҳ гирифта буд, лек яке ба кор наомад; мушкили Росуро осон накард. Ин дам аз пас шунаҳе намуду ғайб зад. Боз ларзон шуду пеш омад. Дар дили Росу рӯшанӣ дамид. Дар санги мармар низ акс андохт.

«Шояд ин шунаҳи мармар буд, ҷиян?»

«Не, тағо! Он сӯйи мармар – биҳишт. Аммо роҳи гузар надорад».

«Пайдо бикунед! Вагарна ин ҳама корҳо як пул!»

Машғалбардорон, ки ҳарфи вазирро ду накарда зуд омаданд, баробари назди Росу расидан ба чу-чу даромаданд. Росу фаҳмид ҳарфи онҳоро ва вазирро кам кард. Сахт нигарист ба Ҷосу: Ҷосу маънийи нигоҳи ӯро дарёфт ва сар андохт ба гунаҳгорӣ. Бо вучуди он аз кори кардаӣ вазири бофаросат дар дил шодмонӣ кард.

— Чӣ бояд кард?!

Савол ба ҳама буд. Аммо касе ҷӣ кор карданро намедонист. Фолбин фармуд:

— Андаке ба рост рафта паҳлӯи санги мармарро кофта то Ганҷ бояд расид.

— То кучо?

— То Ганҷ!

«Он тарафи санги мармар – биҳишт» гуфтани фолбинро Росу шунида буд. Аммо дар он ҷо ганҷ ниҳон буданаширо намедонист. «Ганҷи ниҳон» дар сар гардонд ӯ ва фармуд, то зудтар роҳ кушода ба он ҷо расанд: «Асиронро фармод! Он ландаҳурони муфтахӯро аз панҷараҳо бароварда, шаборӯз кор фармод! Одамон хабар наёфта ганҷро бояд аз они худ кард!»

Ҳарфи Росуро гардонидан ё ду кардан аз рӯи одоб набуд; чунки сарбозон ва вузаро чунин таълим гирифта буданд; ҳам Росу дар аҳди ҳеш ягон масъаларо ба муҳокимаи аъёну ақибир нагузоштааст. Фаразан «Вазири соҳа ҷӣ мегӯяд?» гуфта пурсида бошад ҳам, боз кори ҳудашро мекард. Аз ин рӯ ҳама ҳаллу фасли ин ё он масъаларо ба равониди Олампаҳо мегузошанд: «Рой шуморо!»

Як навъ ҳашар сар шуд, ки таърих ёд надорад; зеро ҳуди Ҷаноб камар баста ва бари ҷомаи зарбофт ба миён зада, ханҷолкаш хокро ба қафо пош медод ва кӯрмушҳоро амр буд, ки ба даҳону домон гирифта, бурда ба рӯдбор афкананд. Ҳамчунон мешуд. Шӯълайи нури паси мармар торафт наздиктар ва мунаввар мена-

муд. Паҳлӯи санги лайс кандани нақб нисбатан осонтар метофт. Росу ҳар гоҳ гӯшайи чашм мекард, ки Ҷосу чӣ талвосае дорад? Ё низ сархам чунон ҳок мефартофт, ки Олампаҳо. Аммо дар мағзи сару дилу нияти онҳо чӣ андешаҳо буд, касе намедонист. Фақат фикри Росуро фолбин муайян карда буд: «Ганчи ниҳонро бо кадом роҳ то мулки Қатаған бурдан имкон дорад?» Боз худ рад мекард: «Имкон надорад. Ҳамин ҷо бояд зист то ҳукмрони мутлақи мулк шудан...»

Шафақи субҳ барин ҳавоии он тарафи парда тофт. Лек ҷуръате набуд, то парда бардошта шавад. Аввал чашми сӯзан барин кушоданд, баъд ба сони ҳалқайи ангуштарӣ. Ва ресмони нур ба деворайи нақб бархӯрд. Амр шуд, ки машғалҳоро хомӯш кунанд ва ё пинҳон. Ҷосуйи пешкор як чашм ба сӯроҳӣ монда он сӯ ниғарист ва аҷойботеро дид: ғоре буд фароҳу равшан. Аз як ҳалқайи ресмони печида он тараф машғале фурузон буд ва аз кучое садойи оби равон меомад. Чашм аз сӯроҳӣ гирифта сар афшонд Ҷосу ва Росуро ҳавас омада, андаке Ҷосуро бар зад ва худ дида бар сӯроҳӣ ниҳод: зиёдтар аз Ҷосу дид ва хун ба сараш зада, сахл монда буд нобино шавад. Ресмони ало ба назараш бад расид; як балойи азим метофт. «Ҳамаатон як доманӣ ҳок гирифта биравед ва роҳро тоза нигоҳ доред! Ягон монеа набошад!» Маънии чунин амрро танҳо худаш медонист. Бо он қадар ҷуръат ва нияти кишваркушой дар танаш воҳима афтод ва ҳаёли роҳи гурезро дошт.

Роҳ кушода шуд. Расми тасмабурӣ ба сари касе наомад. Ҳамон хел як сӯроҳи муш роҳ буд ва он тараф аз ториқии нақб ҳуб метофт: теппача ва бар он ҳалқа задани расани ало ҳама афсонаҳои қадимайи гору ганҷу мору аждаҳро ба ёди Росу овард. Вале ҷилойи ҷавоҳирот аз шӯълайи машғал дар сакфи ғор мунъакис буд ва миёни он як ҳалқайи тира чун қандили мудаввари хомӯш боқӣ метофт. Дили Росу ва дили Ҷосу низ ба тапиш даромад. На тарсу ҳарос, балки андешайи ганҷи худодод онорро ба обу арақ гусл медошт ва фикру ҳаёлашонро ба ҳазор кӯчайи бунбаст бурда буд.

«Вазифайи вазири дасти рост бувад нақду насияро аз назар гузаронидан».

Чунин андешайи Шоҳросу вазир Ҷосуро водор сохт, то тар кунад хиштакро. Танаш ларзид ва ҷониби Росу табассум кард:

«Ташаккур ба бовариатон, Олампаҳо!»

Росу низ табассум кард. Ҳарду ҳам табассуми ҷонбаромад буд. Одатан дар чунин ҳолатҳо кадом дуохоро меҳонданд, аммо онҳо ҷуз ҳӯрдану дуздидану бурдан ва олудан дуоеро намедонистанд ва ҳама қорашон дар чунин юриш таваккалӣ буд.

Ҷосу таваккалӣ пой аз сӯроҳ дарун ниҳод ва Росу аз пас ме-дид, ки чун тану ҷонаш меларзад. Мазоку масҳара карданӣ шуд. Лек ба пойи ӯ низ ларза даромад. Манаҳаш ҳам ларзид ва чизе гуфта натавонист. Чун Ҷосу аз сӯроҳи тангу тор ба ғори фароҳ ва

мучалло омад, табъаш болид ва як андоза чашми сару замираш равшан гашт, аммо ларзайи пойҳояш чуръат аз вучудаи рабуда буд. Дар он сӯ, шояд роҳи даромад аз он ҷониб бошад, машъале афрӯхта забона мезад ва ҳама чизе, ки хирман гаштааст, акси шуоъ ба шифти мармарӣ медод; акси дубора гирифта бар ҳалқайи ало мерасонд, ки воҳима, гирифтормӣ ва ларзиши тани Ҷосу аз он буд. Ҷосу гурбавор ва дуздона пой мечид аз рӯйи замину гом мезад ва зери панҷааш донаҳое дурушт меомад, ки пошхӯрдаи зарраҳои хирмани ганҷ ё резаҳои мармари аз боло рехта буданд. Дикқати ўро пораҳои рангаву пурчило на, балки нақши тахтапушти аждари тори ганҷ рабуда буд. Аммо дар дил ҳаваси зарру зеварро дошт. Ва яке гӯшайи чашмаш ба балое афтид, ки ба суръати ҳаракати дуздонааш дар девори ғор мерафт. Аз тарсу ҳаяҷон бозистод; бало низ қарор гирифт. Ҳаракат кард; бало низ рафт. Ва дарёфт, ки балойи азими тамоми деворро нақшбаста сояйи ҳудаш аст. Бозистод. Оҳи сабук кашид. Аммо тарсу ваҳмаш кам нагашт. Ларзиши пояш зиёдтар шуд ва инак тамоми вучудаи меларзид ва устухонҳояш мувофиқи ҳуссааш зириқ-зириқ садо мебароварданд. Бозистод ў ва ҳамсони замин гашт, ки он балойи азим аз садойи устухонҳои ў бедор мегардад ва луқмаи хомаш мекунад. Тар қард эзорашро. Ин арақи шорони танаш набуд, балки як моеъи бадбӯ буд, ки тамоми умр миёни чунин бӯйҳо зиндагӣ карда бори нахуст дар чунин манзили озода ва ҳавояш серун чунин бӯйи нофорро шунид. Нафорид. Ҳамин бӯйи бади аз вучуди ҳудаш рухзадари баҳона карда аз ғор баромаданӣ шуд, аммо марғи беаҷали худро дар даҳанайи сӯроҳи муш дид, ки бадтар аз он ҷазоеро намедонист. Баъд сояву сурати худро дар ҳама ҷойи ғор; сакфу девор дида ба филмҳое, ки ба хонайи ҳар кас даромада, аз ойинайи нилгунаш медид, бовар қард. Зеро то ин вақт он чизхоро бофта ва сохта меҳисобид; инак бо чашмони сар сурату сояйи ҳешро ин қадар бузург дида, ҳайратзада бозистод, ки дар кучо пинҳон гардад, то сояву суробаш натобад. «Миёни ганҷ». Ҳамин тавр хулоса баровард. Зеро дигар ҷое, ки пинҳон шавад нанамояд, набуд. Ё чунин ва ё бояд дуздона ва гурбавор рафта сари он балоро ба даҳон гирифта, монанди Росу боғазаб хойида хӯрад... ё бо зиндагӣ падрӯд гуфта, бори дигар дар умри овора ва дуздонааш таваккул кунад?

Он қадар оромӣ ва хомӯшӣ буд, ки Ҷосуйи эҳтиёткор шарфайи пояшро мешунид; садойи ба девор меҳ кӯфтани кадомеро низ. Ҳамин садо ўро аз қадам задан боздошт. Хуб диққат карда, санҷид, ки садо дар гӯшҳояш аст; сонӣ донист, ки дилаки хурдаш метапад номуназзам ва зарбони вучуди ҳудаш дар гӯшҳояш садо медихад. Аз кучо нағмаи рехтани об ҳам меояд ва дар ғор акс меандозад. Тақрибан аз он сӯйи машъали фурузон. Боз як фиш-фиши нафаскашӣ ба гӯшаш мерасад. Ба назараш ҳамин ҳавойи

нафас забонайи машғалро меларзонад; сояхоро мешиканад ва як дуди ғализ ҳавойи горро вайрон карда димоғро ба хориш меорад. Ҷосу акса заданист; биниашро саҳт медорад.

Аммо андар даҳонайи танги ғор Росу ба танг омад: ӯ ҳама рафторҳои Ҷосуро дида ба танг омад, ки бо чунин рафтори заъифона, бо чунин бечурияти тарсуйи кас ба мурод нахоҳад расид. Ҳамин замон олами вучуд аз хоб бедор мешавад, машғал аз фаро расидани рӯз худ аз худ хомӯш мегардад, ҷонварон аз пайи ризку рӯзи мешаванд; шояд он ресмони ало ҳам ҷунбида бедор гардад ва насибаҳои ба пойи хеш омадаро нӯши ҷон кунад. Росуйи муғамбир сар ба ғор меҳалонду бозпас мекашид; зиёдтар аз Ҷосу зери обу арақ монда, ларзайи танаш қарор намегирифт. Ба ҳар ҳол ишора мекард, ки роҳи гурезро банд накунад. Ҳама нақшҳои дар шифту деворҳо бастаро, баъзан муҳарриро мидид ва аз чунин олами булаҷаб тааҷҷуб дошт, ки ба сохтан сохта натавонӣ.

Ҷосу як назар дид, ки он ҷонвар сар намебардорад, аммо дида во карда менигарад сӯйи ӯ; мазмун, ҳама кирдору рафторашро мушоҳида мекунад. Як бор нигарист ҷониби Росу; дуздидани нигарист. Валек Олампаҳо надид. Ҷунки ӯ дар даҳонайи тираву тор меистод ва аз равшанӣ дидани торикӣ саҳлу осон набуд. Аз ин рӯ Росу аз торикӣ мидид рафтору кирдор, ҳамчунин ваҳму ҳароси Ҷосуро; хештанро гум карданҳои ӯро. Бо вучуди ин ҳама Ҷосу азде дошт, ки ҷуз ҳудаш касе намедонист: ба Росу нишон додани буд, ки сарсупурда аст. Мурад ҳам, барои ӯ, дар хидмати ӯ, ба ёди ӯ мурад. Ва ларзон-ларзон як чашм ба сӯйи ӯву чашми дигар ба мор ҷун гом зада ба хирмани ҷавохирот расиданаҷро надонист ва пойи хурдакаш шояд ба лаъли миси назарфиреби сари роҳ расид, ки садо баровард. Як қад парид Ҷосу; қарор истода ба мор нигарист – ба он посбони афсонавӣ, ки аз рӯзи орзуйи дунёдорӣ ба сари Одам омада, маъвою макони ӯ рӯйи ганҷ аст. Ҷосу ба ҳаде беҳангу бефара гашта, ки дар ҷое шикам ба замин андохта дароз кашиданист, аммо Росу бим дорад, ки ҳама қорро монда, омада ноҳост ба сараш даҳон андозад ва гурбасон нағма кунад; он хел, ки ним хӯраду ними дигар ба замин гузорад, на! Ҳамон ки ба даҳон гирифт, гардан яктарафа карда, бо дандонҳои кунҷ хойида фуру мидиҳад ва аз гулӯяш гузашта – нагузашта, лаб мелеса; аз даҳшати мор ҳам даҳшати Росу гаронбортар. Зеро медонад, ки мор ба даҳон гирад ҳам, нахӯида, зинда ба зинда фуру мебарад ва ӯ як умр дар торикистон мемонад; дигар чунин нағмаву усулҳоро намебинад ва ҷилои рангаи ҷавохирот андари чашмонаш меуранд.

Ва монд! Ва мурд! Ҳалқайи ало якбора ҷунбида, сараш ҳамчун забони гук аз даҳонаш канда шуда, рафта ба сайд часпид; бозпас рабуд ва андар гӯри торикӣ даҳону гулӯ бикушт. Бо айнаки пешонӣ ҷун ситорайи паррон пеш омад ва каллаи он ҷонвари қорпойи

гӯлу хайронро, ки ҳадафи сари морро ба даҳон овардан дошт, аммо роҳу усулашро намедонист, қапқонвор гирифт. Бозпас қафо омада ҳалқайи маъмулиро ишғол кард ва орому хомӯш истод ночунбон. Гӯё чизе, коре, сӯйиқасде нашуда, чун ҳамеша муш ба ҷустуҷӯи донае омадааст, ӯ ҳамчун ганҷбон вазифаашро ба ҷо овард... сонӣ ба ҳаракат даромад: даҳон кушоду лукмаро фурӯ дод. Аммо аён набуд, ки чизе оҳиста-оҳиста аз ҳалқ дарунтар мелағзад. Вақте мор бузғола, харгӯш, кабку мург ё ғизолро бо шахаш даркашад, фурӯ мебарад, аён мегардад лағзидани он дар тану пӯсти думдароз. Аммо муш баройи чунин мор луоба фурӯ бурдагӣ барин.

Қарору ором ҳолати аввалро гирифт мор. Гӯё ҳеҷ рухдоде набуд. Муши раҳгум баройи шикамчаллонии ӯ омада буд. Зеро аз дилу нияти ӯ ва нақшаҳои Росу огоҳ набуд.

Аммо дар тани Росу ҷон намонд. Чунин холро дида сағона рӯйи хок чукка зада нишаст; ҷуз пушаймонӣ дар сар андешае надошт. Валек нафси шум ангеа мекард, васваса мегиронд, ки ин дунёӣ бояд моли шоҳ бошад.

Мор сағона даҳон кушода ҳамёза кашид бо садо. Росу худ аз худ пас-пас рафт. Зеро сияхрӯзии Ҷосу китоби дарсӣ буд. Аммо Росу хоб дида ба ин кишвар омаданаширо дастак карда, умед ба қадом хирман баста, то ин замон ранҷу азоби зиёдеро аз сар гузаронд. Ҳолиё ҳамин хирмани соҳибаждарро ҳамон хирмани дар хоб дида медонад. Ва пиндорад, ки дер бошад ҳам, ба мурод хоҳад расид.

Бисёр чен, ҳаёл ва бурру дӯз кард андар даҳонайи нақби канда ва ҳолу рӯзи Ҷосуро, ки дид, зудтар аз ин марғхона гурехтани шуд. Боз хоби дидаву таъбир нашуда водораш мекард, ки хирмани ҷавохир насиби ӯст; лек рӯзи ӯро ба рӯзи Ҷосу монанд накунад! Диду донист, ки рӯёруйи думдарози ҳештан ба хоб андохта наравад, зеро бе ягон афсун сайдрабо гашта шикор ба ком гирад. Росуро сахт нобоб бувад чунин амали мор. Тахминҳои аз пасу паҳлӯ наздик шуданро низ кард. Валек ҳеҷ думи морро пайдо карда наметавонист, ки дар кучост? Ба ҳар ҳол шохиву хазинадориро пеши назар оварда, ҳама гузаштагони дорову сарватмандро ёд карда, қиссايи онҳоро аз ёд хонда, донисту хулоса кард, ки пучу ҳечанд ҳама ҷу боду абр, ки даст гирифта натавонӣ. Аммо дил канда наметавонист. Зеро оянда ва овозаву дарвозаро ба чунин дунёӣ вобаста медонист...

Гирди хирман мегашт дуздона. Ларзишу бемадориаш пойи равон кашол карда буданд. Ҳарчанд ҳешро устувор гирифта ба ҳама қаҳрамонҳои афсонавӣ монанд мекард ва нерӯву амали машхуртарин дуздони оламо дар пӯшташ ҷой меод ё ба пӯсти онҳо мефаромад, ларзиши тану ҷонаш басанда намегашт.

Рост буд ё хобу ҳаёл, баъди гирд гаштану шалпар шудан ва ниҳоят гурусна мондан дар буни санги гор қарор истод ва дид,

ки чизаке монанд ба тозиёна мечунбад ба сӯяш; хаёл кард ишора дорад ўро. Гардан ёзида, чашм бузургтар во карда, гавҳараки он азиму фарох гардонида нигарист ва думи морро дид, ки бозӣ дорад. Хештан дар беҳи шах чо кард ва аз тарс меҳост санг кафаду ў ба роғаш дарояд. Зеро якин карда буд, ки мор бедор гашта ва ё ўро дида, дум бозӣ доронад, ки якбора тозиёна зада, якмаргаш кунад ва... Аммо «ва» нашуд. Мор дум дароз карда берун аз ҳалқа ниғаҳ дошт. Мазмун, барои хӯрдани муш ин корро кард. Вале Росу якбора ба корҳойи қаҳрамонӣ даст назад, балки хеле сабр кард, то мор орому осуда гашта ба хоби гарон равад, сонӣ ў амалиёташро сар кунад.

Ҳамин тавр ҳам шуд: Росу оҳиста-оҳиста пеш рафта ба думи мор наздик шуд ва фўк ёзида бӯй кашид. Муродаш хоб ё бедорӣи морро донистан буд. Мор наҷунбид. Муш дандон тез карда нўги думи морро газид. Мор дониста наҷунбид ё дардери эҳсос накард. «Шояд Ҷосу заҳрогин буд?» Пиндораш – мор Ҷосуро хўрда, мурдааст, ки вай думаширо меҳояду ў бедор намешавад: «Ин корро кардан лозим буд. Ҷосуро ё ягон муши дигарро заҳр хўронда пеши ў андохтан лозим буд. Худамро заҳрогин карда нашавад; оқибаташ маълум». Росу нафаҳмида монд, ки думи мор ба шикамаш рафта, онро баргардонида бароварда намешавад; қай карда ҳам намешвад. «Мори хуфтаро бедор кардан ба суди кор нест!» Росу ҷунон ки ҳамраҳони номурод ва вазирҳойи гапногиру бефаҳму фаросотро зинда ба зинда ҳойида меҳўрд, ҳамон зайл думи морро ҳам ҳойида, вале канда накарда, морона мебалғид...

Беҳабар аз рӯйдоди Олам, як зарбайи саҳт аз пас расидаш ва беҳуш гашта талвосайи думи мор аз шикам баровардан накард ва ҳамон зайл дум андар шикам бо думу думғоза ба коми мор фуру рафт. Мор фуру мекашиду мебалғид мушу думи хешро, аммо сарфаҳм намерафт, ки думи хешро низ фуру мебарад. Даркашиду фуру бурд ва замоне пай бурд, ки думи хеш низ хўрдааст ва бо кашидану қай кардан бурун оварда натавонад. Як ҳалқайи кушод гашта, рӯйи хирмани фарохро гирифт. Чашмонаш кушода шуданд. Ғукона гаштанд. Вале чизеро намедиданд. Ҳамин қадар дар ёдаш монд, ки дунёи ғори торик тиратар мегардад. Ҳама нақшу нигорҳо ва ҷилои сакфу деворҳо зери пардаи сиёҳ монданд ва ҷонваракони сабук бору савор шуданд ва бо дандонҳойи тез газанду пўсташиро кананд.

МУНДАРИЦА

Кадевар..... 5

Росу.....229

СОРБОН

КУЛЛИЁТ

Чилди X

Ғалатгир: *Бӯриш Сармад*
Муҳаррири
техникӣ: *А. Мираҳмадов*
Тарроҳ: *Ф. Раҳимов*
Хуруфчинон: *Комёр ва Ардашед*

Ба матбаа 01.10.2009 супорида шуд. Ба чоп 18.01.2010
имзо шуд. Коғози офсетии №1. Хуруфи адабӣ. Чопи
офсет. Андозаи 84x108¹/₃₂. Чузъи нашрию ҳисоби 24,25.
Адади нашр 200 нусха. Супориши №128/09.

Нашриёти «*Эҷод*».
734025, ш. Душанбе, хиёбони Рӯдакӣ, 36.
Тел.: 221-95-43. E-mail: ejodfir@mail.ru.

ISBN 978-99947-39-83-7

9 789994 739837